

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARNE STEVNS

VOR HÆR
I KRIG OG FRED

BIND I

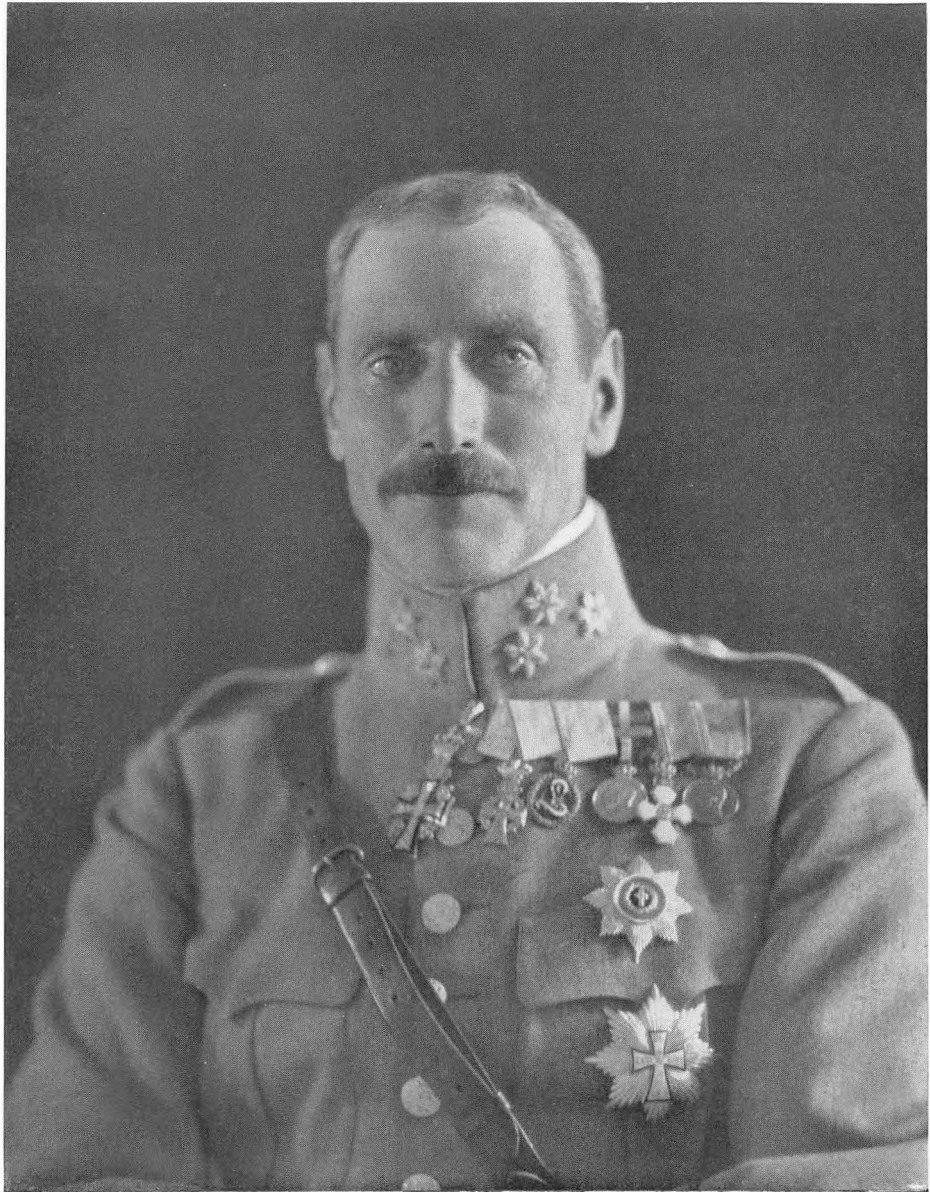
NORDISKE LANDES BOGFORLAG

MCMXLII

BILLEMATERIALET SAMLET MED BISTAND AF
AXEL PONTOPPIDAN
OMSLAG OG VIGNETTER AF
PALLE WENNERWALD

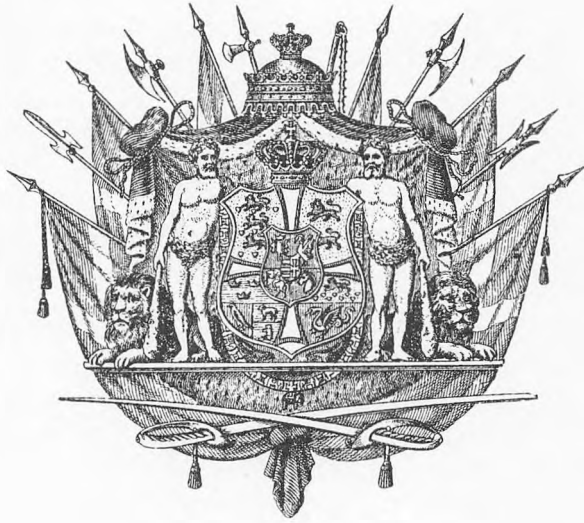
ALLE RETTIGHEDER FORBEHOLDT
NORDISKE LANDES BOGFORLAG
Alfred Christensen
FREDERICIA

J. JØRGENSEN & CO

HANS MAJESTÆT
KONG CHRISTIAN DEN TIENDE
HØJSTBEFALENDE OVER HÆREN

ALLERUNDERDANIGST
TILEGNET

FORORD

VI DANSKE ejer en uvurderlig Skat i Fædrelandets Historie, fortalt os af skiftende Tiders udmærkede Videnskabsmænd i et Sprog, vi elsker, fordi det kan udtrykke den kølige Forskning med varmende Ord, fordi det fører sig lige snildt til Skildring af Fald eller Frelse, Sejr eller Nederlag, Hverdages Slid eller Højtiders fælles Glæde. Vi har haft ypperlige Læremestre, og deres Virke har ikke været forgæves. Næppe noget andet Land har en saa historisk interesseret og historisk skolet Almenbefolkning som vort.

Dette gælder Historieskrivning som Helhed, men ogsaa dens enkelte Grene. Der foreligger saaledes mange, meget ansete og særdeles velskrevne Værker om vore Værn og Tilstandene, hvorunder de levede i Krig eller Fred; men selv Arbejder, der omfatter betydelige Tidsafsnit, tager langt fra *hele* vor Krigshistorie under Behandling, hvilket er en væsentlig Aarsag til, at dette Værk fremkommer.

Hensigten med det er at give en klar, let læselig og redelig Fremstilling af de Kaar, hvorunder vor Hær har været med til at hævde Rigets Ret gennem Sekler. Hærens Indsats finder altid Sted i Folkets Skæbnetimer, dens Lødighed bestemmes kun af Krigens Probérsten. Men dens Værdi skabes eller ødes i Fredens Aar, derfor er det paakrævet at undersøge, hvad der blev udrettet eller forsømt i Pauserne mellem de blodige Opgør.

Det er interessant at vide Besked om vor Hær i Krig og Fred, fordi den oprindeligt, og atter i den nyeste Tid, er selve Folket, og fordi dens Eksistens, endog mens den bestod af lejede Tropper, uundgaaeligt maatte paavirke enhver Borgers Tilværelse — politisk gennem sin Kamplykke, økonomisk ved sin Opretholdelse.

I en Tid, da det er vigtigt for Nationen at værne og øge sin Selvtillid og Troen paa Fremtiden, maa det være særlig berettiget at undersøge, om dansk Daad i Fortiden er af en saadan Beskaffenhed, at vor Selvtillid bygger paa Erfaringers Klippegrund og vor Fremtidstro har Mening, fordi vi som Folk allerede *har* overvundet lige saa store Vanskeligheder som dem, vi kan vente at møde. Et uhildet Studium af vor Hærs Historie giver

ikke blot Kundskab, men ogsaa Fortrøstning om, at Danmarks Skæbne ligger i vor egen Haand. Det bekræftes Gang paa Gang, at hvor der var Vilje, var der ogsaa Vej. Endnu kender man ingen Begivenhed, der er blevet Historiens Efterskrift — selv de største var kun Kapitelttekster i Udviklingens Bog.

Vi har i Aarhundreders Løb øvet Stordaad, men vi har ogsaa fusket. Lige saa vigtigt som det er at vinde ny Styrke af Fædres Hæder, lige saa vigtigt er det at drage Lære af Fortids Fejl. Derfor bliver de paavist, hvor det synes nyttigt.

Under Forarbejderne til denne Fremstilling gav alle, hos hvem Forfatteren søgte Oplysninger, dem i rigt Maal og med største Beredvillighed, hvad enten det var vore store Biblioteker, Musæer, Kunstsamlinger, militære Myndigheder eller andre sagkyndige. Takken derfor maa — i hvert Fald ved Bogens Udsendelse — gøres kollektiv.

Hvis Værket udfylder sin Mission, vil det vidne om danske Soldaters Troskab og Tapperhed, om deres Evne til at bære Krigens og Fredens Byrder saa vel, at de voksede med Opgaverne og stred med Hæder.

Intet er tjenligere for sand Fædrelandskærlighed end Kendskab til Slægternes Kampe og Kaar, saa langt vor Viden rækker tilbage, thi det gælder i Dag som forhen, at »Mindet er Haabets Moderskød; saa dybt Mindet gaar, saa højt flyver Haabet«. Ikke mindst derfor maa dette Værk have en Opgave at løse i vort Folk, som vort Folk maa have sin Opgave at løse blandt Nationerne.

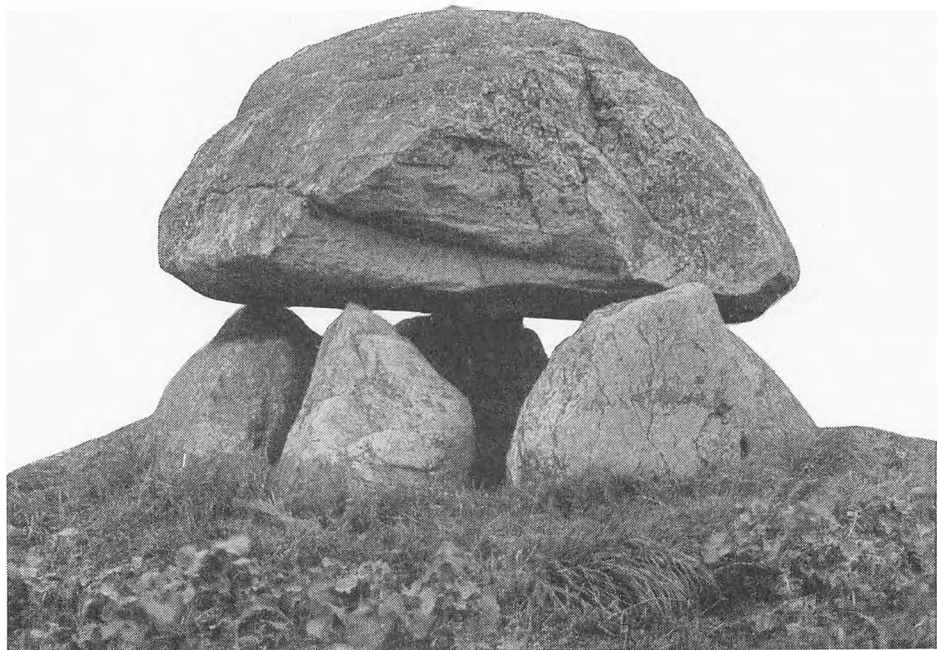
Tillige skulde Skildringen af vor Hær i Krig og Fred fastslaa, hvad forhen blev sagt i Kong Christian IV's Instruks om Oprettelsen af den nationale Militz 1614 at:

»Vi eragte ikke alene raadeligt, men højligen fornødent at være, at en gemen Krigsordning bliver gjort om en vis Antal Krigsfolk til Fods stedse og altid at holdes her i Riget, som Indbyggerne kunne være en Forsikring, paa det, naar nogen Ulejlighed eller uformodelig Tilfald sig tildrog, Riget ikke da skulde findes aldeles blot og mangelhaftig paa øvede og tro Soldater. . . .«.

OMRIDS AF VOR KRIGSHISTORIE I
OLDTID OG MIDDELALDER

STENDYSSE VED SKALSTRUP
Fot. Nationalmuseet.

KAPITEL I

VAABEN OG VÆRN I DEN FORHISTORISKE TID

Stenalderen.

LÆNGE før der i Danmark eller uden for vore Grænser blev nedskrevet Oplysninger om vort Folk og Land af en saadan Troværdighed, at vi regner dem for Historie, har vor Æt levet og virket i Fred eller Fejde som stærke og snilde Kvinder og Mænd.

Vore Arkæologer har under Udformning af en stedse fornyet, stedse mere omfattende og genial Teknik søgt Slægtens Spor. Oldforskningen har taget næsten alle andre Videnskaber i sin Tjeneste, indtil det blev Sandhed, hvad Digtere sang, at Muld fik Mæle, og de kyndige kunde læse hele Kapitler om vor Fortid af Mosernes sorte Tørveskær.

De ældste Fund i Danmark, hvor ingen Bolig er bevaret hverken fra Stenalder, Bronzealder eller den ældre Jernalder, kaldes »Køkkenmøddinger« — et dansk Almueord, der paa Grund af vor Forskerindsats blev internationalt. De fortæller vel intet om Hær eller Mænd af Vaaben, men meget om de Vilkaar, hvorunder Stenalderdanskerne har levet, vigtigst maaske dette, at Naturforholdene ikke indtil nu er ændret væsentligt fra Datidens. Næringsvejene har sikkert for Nordens Stammer været Jagt, Fiskeri, dertil et vist Husdyrhold og en tidligt udviklet Handel.

Stenalderdanskerne har, som alle primitivt levende Folk, været delt i talrige Smaastammer hver med sin Høvding. Der kan saaledes ikke være Tale om Tilstedeværelsen af nogen større Hær; men paa den anden Side synes det sandsynligt, at Oldtidens Stormænd har raadet over professionelle Krigere, fordi man har kun-

KØKKENMØDDING

Bemærk de talrige Østeraskaller. Findested: Sølager ved Frederiksværk. Fot. Nationalmusæet.

net paavise Forekomster af gode og ensartede Vaaben i en saadan Mængde og Magasinering, at de kan regnes for Rester af en Høvdings Arsenal til Hustropper og Tjenere, omend man ogsaa har antaget dem for Offergaver til Datidens Guder. I Nordjylland fandtes eksempelvis et halvt Hundrede store, smukke Spydodde, i et Fund fra Sønderjylland et knapt Hundrede udsøgte Flintøkser nedlagt i en saadan Orden, at de maatte være Indholdet af Vaabenkister, selv om disse var bortsmuldret i Seklernes Løb.

At de Danske allerede i Stenalderen har været dygtige Bygmestre og Teknikere viser

alene de talrige Gravhøje, hvorpaa der er rejst vældige Stendysser, de imponerende Jættestuer, hvis overordentligt store, tunge og uhandlelige Sten dels maa være ført til Gravstedet fra vid Omkreds, dels maa have krævet ypperligt Ingeniørarbejde under Stenkamrenes Bygning. Først og fremmest kender vi dog Stenaldersnildet fra de fundne Vaaben, hvis Udførelse er saa skøn, at den stadigt betager os, hvis Former er saa rigtige, at de har holdt sig siden, og hvis Udførelse har krævet en saa fremragende Beherskelse af Tekniken, at ingen, som i vor Tid med samme primitive Midler har prøvet at eftergøre de aartusindgamle Vaabenmestres Arbejder, har kunnet naa et tilnærmelsesvis saa fuldendt Resultat som de. Hvor overmaade vanskeligt Arbejdet er, fik man rig Erfaring for langt senere i de tre Aarhundreder, da Gøværerne havde Flintlaase, og Fyrtøjer

GROVE VAABEN FRA ÆLDRE STENALDER

Fra venstre ses: Økse af Grønsten, Bor af Flint, Skiveøkse af Flint, Kerneøkse af Flint og Økse af Hjortetak (alle ca. $\frac{1}{2}$, nat. St.) Fot. Nationalmuseet.

almindeligt anvendtes. Nordens Stensager er saa ypperligt tilhugget, at man kun sjældent blandt Udlandets Oldsager finder Mage til dem i Skønhed og Godhed.

Paa dette Omraade kunde Danskerne føre Kappelstriden lige med Udlandet, fordi Raamaterialet, Flintestenene, fandtes paa vort eget Omraade. Anderledes var det med Broncen, som fortrængte Stenvaabnene. Den bestod af Kobber og Tin, to Metaller som overhovedet ikke forekom i Danmark. Da Jernet endnu senere afløste Broncen, havde vi langt ringere Malm som Raastof end talrige andre Lande. Ikke desmindre naaede Bronzealderens Kunst, omend med fremmed Forbillede, et Højdepunkt i Norden. Der blev af de bedste Smede ogsaa hos os fremstillet ypperlige Jernvaaben. Men Stenalderens Materiale og Teknik var udpræget dansk, og paa dette Omraade repræsenterer vi det ypperste.

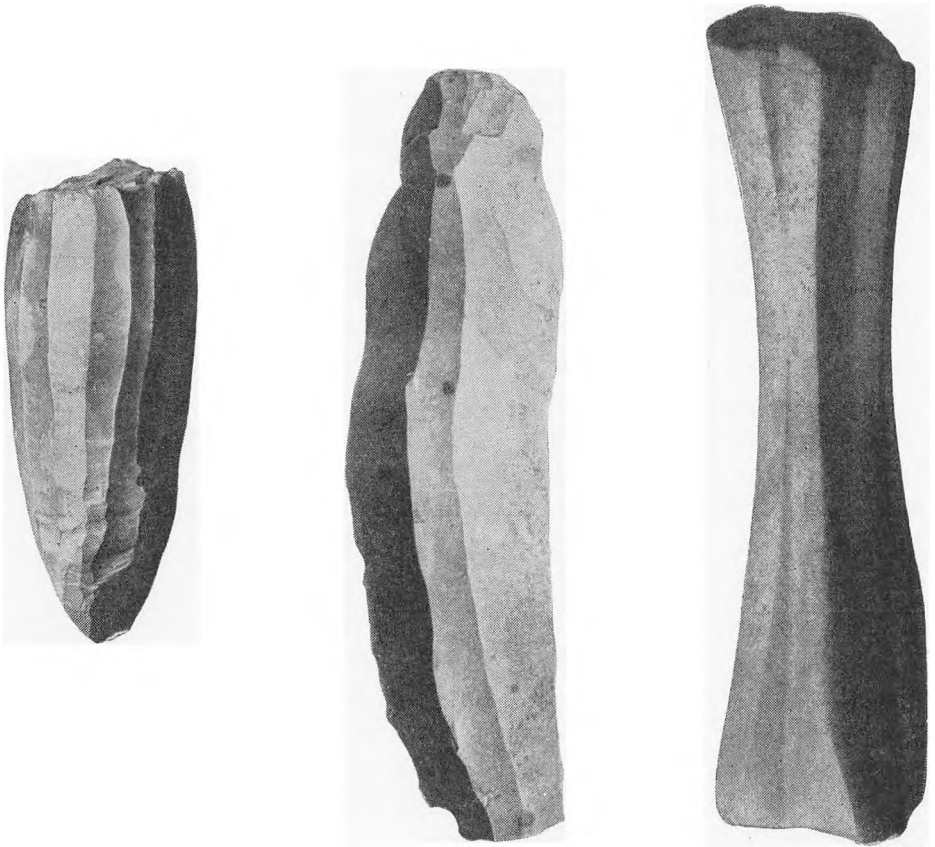
De Vaaben, Stenalderens ukendte Krigsfolk har brugt, blev naturligvis i Hovedsagen fremstillet, hvor der fandtes Flint i rigelig Mængde. Til de faa flintfattige Omraader blev Raamaterialet eller de færdige Vaaben solgt efter Behovet. Sandsynligheden taler for, at Handelen er sket fra særlige »Vaabenfabriker« i de flintrige Egne; dels fordi det bedste Arbejde har kunnet udføres, hvor Raamaterialet var saa ødselt til Stede, at Befolkningen fra

Barnsbøen kunde øve sig i Flinthugningens ædle Kunst, dels fordi Vægten af de utilhugne Sten væsentligt oversteg de færdige Redskabers. Det maatte spille en afgørende Rolle for Transporten over vejløse Vidder med primitive Føringsmidler.

Antagelig har flintfattige Egne sparet paa de kostbare Vaaben og Redskaber af Sten og i højere Grad end de flintrige bevaret de traditionelle, mere primitive Genstande af Ben, Muslingskaller, Hjortetakker, Horn, andre Stensorter end Flinten og haardt Træ. Men skulde man have en holdbar, skærende Æg, duede kun Flint, fortrinsvis til Træfældning, Tømmerarbejde, Skibsbygning og lignende, hvor man ikke kunde klare sig med Ild. Der findes overmaade smukke og dygtigt udførte Vaaben af andet og blødere — tildels indført — Stenmateriale end Flinten, saaledes meget elegante Øksehoveder med Gennemboring for Skaft — hvad man ikke kunde danne i Flinten — men de har ikke kunnet hugge i Træ, og under Kamp har de slaaet som Køller.

Enhver voksen Dansker har kunnet danne de grovere Hverdagsting og de mest primitive Vaaben af Sten, men dengang, som nu, skulde der Specialister til det fine og rationelle Arbejde. Saadanne Mesterhuggere har sikkert været lige saa højt ansete, som senere Tidens Vaabensmede blev det blandt alle germanske Folk. Der er fundet talrige Værksteder fra Stenalderen, hvor Flintevaaben har været fremstillet i Stordrift. Maaske har de været knyttet til den stedlige Høvdings Arsenal, men de har ogsaa arbejdet med Eksport for Øje. Man har sporet danske Flintevaaben mange Hundrede Kilometer fra Tilvirkningsstedet. Hvor de store Værksteder laa, har man fundet Stensager i Tusindvis, Flintblokke, afhuggede Flækker og helt eller delvis færdige Genstande.

Fremstillingen har i store Træk været den, at man med Slagstene, enten af Flint eller haard Sandsten, har grovhugget Blokken, som skulde blive til Vaaben, dernæst har man med Redskaber af Ben eller Horn, som stemmedes mod Flinten, bortvredet de sidste Ujævnheder. Følgende Fremgangsmaade blev saaledes den gængse:

FRA FLINTHUGGERENS VÆRKSTED

Fra venstre: Flintblok (11 cm lang), Flække udsælet af Flækkeblok (nat. St.) og Slibesten til Flintvaaben (14 cm lang). — Fot. Nationalmuseet.

Først afslog man Blokkens Yderkanter. Den fremkomne Slagbule, der skyldes Flintens muslede Brud, vidner endnu om, hvorledes Slaget blev rettet. Med forsigtige Slag afkløvedes derpaa lange Fliser; Spaan efter Spaan løsnede sig, indtil Redskabets Form var tegnet i sine store Træk. Ved en Række Hug, der løb parallelt over Flinten, gav man den sin endelige Form. Saaledes tildannede Pilespidser, glatte og tynde Spyddodde og Dolke er fremstillet saa elegant, regelmæssigt og sikkert, at de repræsenterer beundringsværdigt Kunsthaandværk. Den simple Spaan kal-

des *Flække*. Flækken kunde iøvrigt være Afhugningens endelige Maal, naar den lang, flad og skarp som et Knivsblad skulde bruges til skærende Redskab. Afspaltede man Flintstykket rundt om, var det til Fremstilling af de store Økser, Mejsler og Knive. Fik man et tykt, rundt Stykke afspaltet, brugtes det til en særlig og typisk Økseform, »Skivespalteren«.

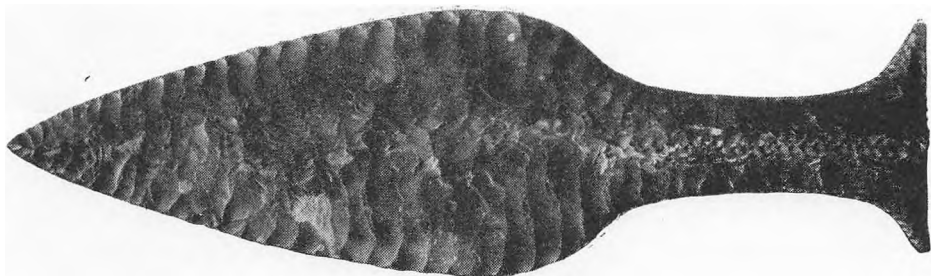
Paa Øksehoveder af Flint maatte Skaftet paasættes ved, at man spaltede det foroven, fastklemte det om Hovedet og surrede det forsvarligt for Eksempel med friske Hudstrimler, der trak sig sammen under Indtørringen.

De Forsøg, man i vore Dage har gjort paa at arbejde med slebne Stenøkser, har bevist, at man med dette Værktøj kan arbejde hurtigt og smukt, fælde Træer, tilhugge Tømmer, ja bygge et helt Hus. De uslebne Flinteredskaber har derimod ved Huggeforsøg krævet saa stor Anstrengelse af den arbejdende og ydet et saa ringe Resultat, at det heraf fremgik, at Redskabet ikke var bestemt for denne Anvendelse.

Hvorledes Slibningen kan være foregaaet, er godtgjort ved praktiske Forsøg. Hvis man med begge Hænders Tryk bevæger en tilhugget Økse hen over en Granitsten med jævn Flade, paa hvilken man gyder skarpt Grus, som holdes lidt fugtigt og stadigt fornyes, vil Øksen efterhaanden faa sine Ujævnheder afrevne. Ved en vuggende Bevægelse opnaas den let buede Form, som er ejendommelig for Øksen.

Man kan slibe en jævnt stor Flintøkse i Løbet af en Uge ved en daglig Arbejdstid paa 6 Timer. At det antageligt er denne Slibemetode, Stenalderen benyttede, fremgaar af, at saaledes behandlet Flint, idet det støder mod skarpere Korn i Slibestenen, netop faar den Række dybe, ofte hvidlige, Striber, som findes paa de slebne Økser. Mod Æggen giver man den en finere Slibning ved at bevæge den i alle Retninger efter Længden hen over en fin Slibesten af Sandsten eller lignende. De forskellige Arter Slibesten er velkendte.

Blandt Økserne fra Stenalderen findes talrige, som kun er tilhugget, men ikke slebet, og da de ikke duer til Træarbejde, maa

FINHUGGET DOLK AF FLINT

Bemærk den muslede Overflade, Længde 29 cm. — Fot. Nationalmusæet.

man formode, de alene har været Vaaben. Men Fundene af de buttede Økser med Skafthuller af blødere Sten end Flinten, navnlig de praktisk talt kredsrunde Øksehamre, tyder ogsaa paa, at Stenalderens Hugvaaben ikke i Almindelighed har været egentlig skærende, men har været brugt som Køller eller Hamre. Det er denne Hammerøkse — brugt baade som Hug- og Kastevaaben — der stadig i Eddasangene er Asernes ypperste Vaaben i den krigerske Guddom, Thors, stærke Næve.

Stenalderen spænder over en uhyre lang og kun meget vagt afgrænset Tid. Man regner, at den begynder om ved 6000 Aar før Kristus, den »ældre Stenalder«, hvori Flinten som Vaaben og Rødskeer kun forekommer indblandet i en tidligere Periodes Arbejder af Ben, Horn og lignende. Efterhaanden forfines Smaagen, Skikkene ændres, og den »ældre Stenalder« glider over i den »yngre«, hvori ikke blot Stenredsker og Vaaben er blevet eneherskende, men antager stedse bedre, smukkere, mangfoldigere, større og mere hensigtsmæssige Former, indtil de sidste ses paa-virkede af den næste store Kulturperiode, Bronzealderen.

Stenalderens Vaaben var Køller, Hamre, Økser, Spyd, Dolke, Bue og Pil. De har antagelig alle, bortset fra det egentlige Skydevaaben og Dolkene, været brugt baade til Kast og Hug. Det ligger i Materialets Natur, men er vel værd at nævne, at Sværd, som med Metalteknikens Indførelse blev Hoved- og Yndlingsvaaben, er ukendte i Stenalderen,

Vi ved intet om Krigernes Paaklædning, men den har antageligt

PILESPIDS OG DOLK AF FLINT

Pilespiden er 13 cm, Dolken 28 cm lang. — Fot. Nationalmuseet.

i den ældste Tid bestaaet af Dyrehuder, efterhaanden af vævede eller knyttede Klæder i Hudernes Form, for dem, vi kender fra Broncealderen, røber allerede en saa fremskreden Tekstilkunst, at der maa ligge en lang Udvikling forud for Fundene. Dyrehuder, navnlig de grove, er en fortrinlig Rustning, ganske særligt, hvis de ogsaa er langhaarede. Helt op i den senere Tid anvendes Læderkøllerter som Beskyttelse for Soldaterne. Dette forklarer vel i nogen Grad, at Hovedparten af Stenalderens Kampvaaben synes dannet til at knuse. Ingen nok saa skarp Flintøkse Hug har kunnet gennemtrænge en Urokse- eller Bjørnehud paa en Krigers Krop. Bueskytter og Spydkastere har — som fortsat til Middelalderens Slutning — maattet ramme de blottede Dele af Modstanderen og altsaa have været i Besiddelse af ikke ringe Færdighed.

Man ved, at Danmark i Stenalderen har været beboet overalt, ogsaa paa de enligt liggende Øer, men man kender ikke denne Urtids Samfundsformer. Imidlertid er det ofte muligt at slutte sig til Fortidens Sæder ved at sammenligne med Nutidens Tilstande hos primitive Stammer. En Del lever endnu — som Størsteparten af Australiens Indfødte — paa et Stenalderplan. Sandsynligt bliver det alene af saadanne Jævnføringer, at vore ældste Forfædre har været delt i større eller mindre Flokke under Høvdinge, der samtidigt vel var Gudernes ypperste Tjenere. Større Klansherrer har utvivlsomt haft en Vagt af faste, organiserede Krigere. Derfor taler de tidligere nævnte Fund af betydelige Mængder ens-

STRIDSØKSER AF STEN

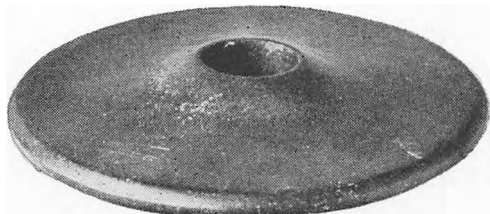
Økserne har — i Modsætning til de haardere Flintøkser — Huller til Skaft. Den øverste er 23 cm lang den nederste 20 cm. — Fot. Nationalmuseet.

artede Vaaben. Det er fornuftigt at tro, at de stammer fra en Høvdinges Vaabenkammer til Udrustning af Krigere eller til Erstatningstjenesten.

Et andet Forhold, som synes at sandsynliggøre dette, er de mange Rasleplader, Ringleløjer og larmende Musikinstrumenter, som er bevaret fra den følgende Broncealder. De har utvivlsomt — i anden og forgængeligere Form — eksisteret længe før. Men ingen Guerillakriger, som er ensomt ude i blodigt Ærinde, vil finde paa at lave Spektakel og derved advare Byttet. Først naar man er i Flok, med andre Ord har dannet en Hær, benyttes Larm og Bulder for at melde om Styrkens Ankomst og for at skræmme Modstanderen. Hærskrig og Slag paa Skjolde — i vor Tid

de stormende Troppers Hurrabrøl eller Styrtkampmaskinernes Hylen — har nøjagtigt samme Formaal.

Saaledes har vi da Lov at tænke os danske Urtidshære: Grove, primitive Mænd med vildtvoksende Haar og Skæg, solbrune og vejrgarvede, svøbt i raslende Huder og langhaarede Bjørneskind, larmende og veludrustede, med skønne, paalidelige Vaaben

SKIVEKØLLE

Det elegante Køllehovede er 12 cm bredt. — Fot. Nationalmusæet.

fra Mesterhuggerens berømte Værksted drage gennem den Oldtid, man ynder at kalde graa. Graa er den kun for saa vidt, som den ikke ligger i Historiens klare Lys, og dog taler den til os saa stærkt og gribende som nogen Epoke i vort Lands Saga; hvert Fund af ædle Vaaben, hver

dristig Tolkning af tusindaarige Spor i Danmarks Muld er som blændende Solstrejf gennem det Taagesløv, bag hvilket vor Skæbnes Grundvold blev lagt. Maaske er ingen anden Tid gaaet saa stærkt ind i Bevidstheden om en ubrydelig Kæde af danske Mænd, der værgede og byggede Landet, som netop denne, hvis mange Tusinder af Kæmpehøje i Selvsyn, Billeder og Ord uløseligt knyttedes til Minderne om svunden Stortid, til noget evigt dansk og til Drømme om ny Daad. De Dysser, som rejstes over hin Tids Heltegrave, har talt mere indtrængende til Hjerte og Vilje med Stenenes stumme Sprog end alle prentede Skrifter. Det er godt at vide, hvor oprindeligt det er i vor Æt at højagte og hædre Mænd af Vaaben og Viljen til Værn.

*»Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod forneden.
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden.»*

SKJOLD AF BRONCE

Det 65 cm brede Skjold er muligvis Paradeskjold eller Musikbækken. Kampskjoldene var af Træ.
Fot. Nationalmuseet.

Broncealderen.

Medens Stenalderen varede Aartusinder, blev Broncealderen forholdsvis kort her i Norden. Den begyndte om ved Aar 1200 før Kristus og sluttede med Overgangen til Jernalderen rundt 400 Aar før Kristus. Dette korte Spænd af Tid finder sin Forklaring i, at Broncen ikke kunde fremstilles af hjemlige Raastoffer og desuden som Vaaben havde betydelige Mangler. Tin fandtes ikke i

Norden, og Kobberet, som senere blev udvundet rent og rigeligt i Sverige, laa skjult paa Steder, som næppe endnu var beboet. I hvert Fald anede ingen hos vore Naboer noget om Malmens Forekomst.

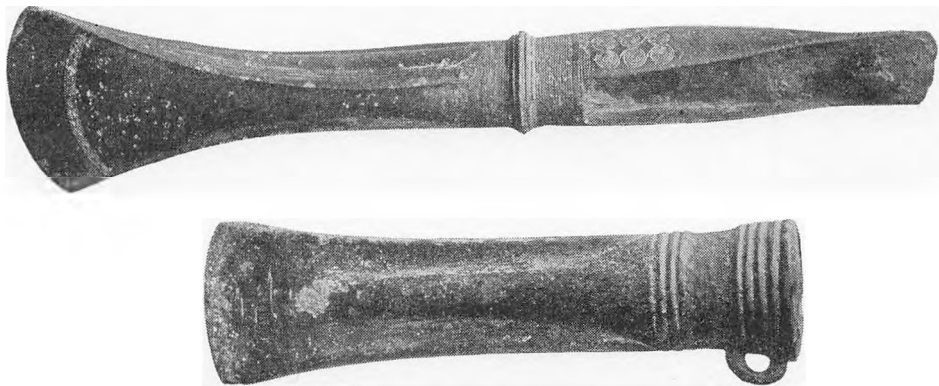
Sammenlignet med Stenalderkulturen virker Bronzealderens stærkt forfinet, navnligt paa Grund af sin ypperlige, dekorative Kunst. Hvornaar en almindelig Forfinelse af Hverdagen er begyndt, kan man ikke afgøre paa Grundlag af dens skønnere Produkter, for det nye Materiale egnede sig i sjælden Grad til Kunstindustri, medens Stenvaaben ikke lod sig pynte af andet end deres ædle Former og smukke Tilhugning.

Betingelsen for, at man hos os kunde gaa over til Vaabenfremstilling af Bronze, var i første Række, at der eksisterede et Handelsamkvem mellem Norden og de Egne, hvor den nye Teknik og de nødvendige Raastoffer fandtes. Et saadant Samkvem maa være opstaaet ret sent, idet Ægyptens Bronzealder var indtraadt allerede om ved 5000 Aar før Kristus, Grækernes omved 3000 Aar før Kristus og dernæst, aftrappet med kortere Tidsmellemrum, i alle Middelhavslande. Herfra bredte den sig mod Nord i to Strømme, en vesteuropæisk fra Italien til England og en nordlig og østlig fra Grækenland til Mellemeuropa, Tyskland og Norden.

Da Broncestøbningens Kunst — og de nødvendige Materialer — naaede Danmark, havde den en saa lang Udvikling bag sig, at dens Teknik var fuldt udformet af andre. Derfor er Perioden ikke saa interessant som Stenalderen, hvori vi havde opbygget en national Vaabenkunst, der i Skønhed og Formaaltjenlighed stod paa Højde med det bedste og langt over det meste, som frembragtes andetsteds. Vor Fortjeneste var, at da Bronzealderens Teknik naaede os, forstod vi at udnytte den til Fuldkommenhed og skønhedsmæssigt forbedre den til et Højdepunkt, der kun naaedes af Nordens og de germanske Fastlandsfolk, men som Englands Bronzealder aldrig tilnærmelsesvis naaede.

Det er karakteristisk ogsaa for Bronzealderen, at de mest udsegte Arbejder var Tidens Vaaben.

Med Broncen indføres Sværdet, som hurtigt blev Krigerens for-

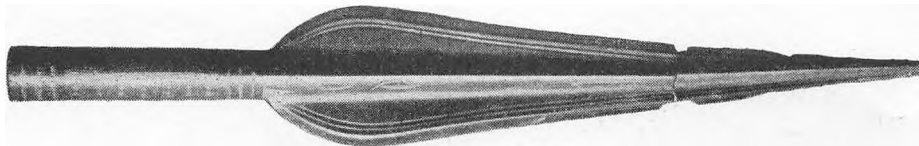
PAALSTAV OG CELT

Begge Vaaben fra ældre Broncealder. Øverst Paalstaven (Vaabenøkse) 26 cm lang; Celten er 17 cm lang. Fot. Nationalmusæet.

nemste Pryd og Stolthed. Desuden kom to andre, nye Krigsvaaben med den nye Kunst, *Paalstaven*, »et smalt, mejselformet Redskab, der mod Spidsen breder sig som en Fiskehale, dog i halvrund Bue; den modsatte Ende, der paa begge Sider har en fordybet Rende, har været omsluttet af et kløftet Skaft«. Den var med andre Ord i det væsentlige en spinkel Økse. Desuden *Celten*, som har et tilsvarende Blad, men er hul, saa Skaftet — krumt eller lige — har kunnet stikkes ind i Hylsen. Den har et Øje til Fastgørelse af det Baand, hvormed den blev surret til Skaftet. Spydblade med op-højede Ribber — som holdt sig gennem Tiderne til de blev moderne Bajonettyper — kommer ogsaa paa denne Tid, men af Dækvaaben, specielt Skjolde, kendes intet med Sikkerhed fra Broncealderen. De fundne »Bronceskjolde« er antageligt Paradestykker eller Musikbækkener. Kampskjoldene har nok — som senere Perioders — været af Træ og er bortsmuldret i Tidernes Løb.

De ældste bevarede, militære Musikinstrumenter, Lurene, stammer fra denne Periode. De vidner om en overlegen Støbeteknik og højt udviklet musikalsk Forstaaelse hos Datidens Danske.

Broncealderen har været pragtelskende og har raadet over Midlerne til at være prægtig. Foruden de alt nævnte »Skjolde« har man fundet meget skøre og skønne Paradeøkser bestaaende af en tynd Bronceskal over en Lerkærne, og Perioden er rig paa Smykker

SPYDOD AF BRONCE

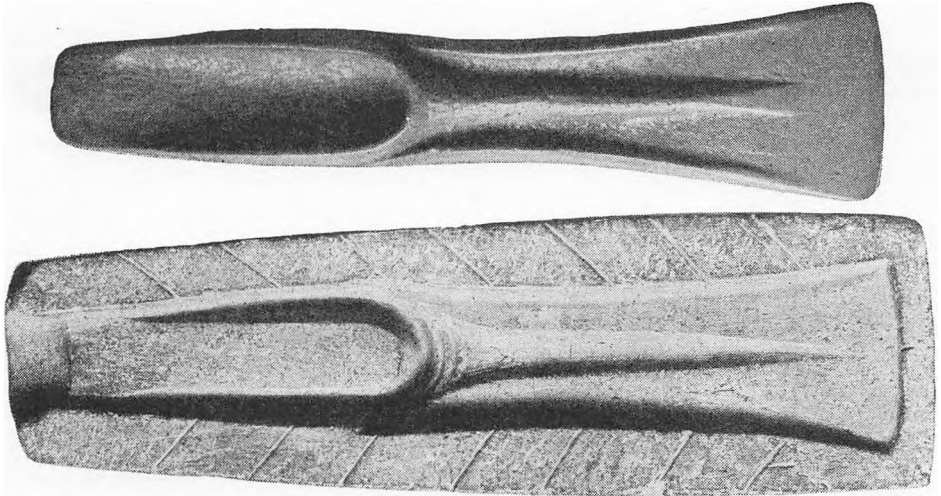
Bemærk dens freflænedede Form. Længde 45 cm. — Fot. Nationalmuseet.

af Bronze og Guld — der i betydelige Mængder indførtes hertil paa samme Tid og lod sig behandle paa samme Vis som Kobber. Sølv var derimod endnu ikke kendt saa langt mod Nord.

Det nye Metal havde mange Fordele frem for Stenalderens Flint, naar det gjaldt Vaabenfremstilling; men det havde den Svaghed tilfælles med Flinten, at det var skørt. Broncealderens Sværd har derfor ikke kunnet bruges til Hug, men udelukkende til Stød, hvilket vil sige, at der maatte indføres helt nye Kampmaader og ny Eksercits, som udnyttede det foretrukne og kønne Vaabens Fordele, uden at dets Svagheder bragte Ejeren i Fare. Et Broncesværd, som rantes af en solid, flinthugget Økses Slag, vilde uvægerligt springe.

Vi ved, at Broncestøbning var almindelig her i Landet. Som man har fundet store Vaabenværksteder fra Stenalderen, har man fundet Støbpladser fra Broncealderen omend ikke i tilsvarende Mængder. I Reglen blev Broncen støbt, medens det samtidig indførte Guld ofte — fordi det var sejgere og smidigere — blev drevet. Legeringen, der anvendtes, bestod normalt af 10 Procent Tin og 90 Procent Kobber. Det gav en passende Haardhed uden at gøre det færdige Metal for skørt. Blandingsforholdet kunde variere noget med Anvendelsen, ja man har endog fundet Vaaben og Redskaber af ren Kobber, skønt vi ikke i Danmark har haft nogen »Kobbertid«.

Hvordan Støbningen er foregaaet i Enkeltheder, ved man ikke nøje trods Fund af Støbeforme. Rimeligvis har man lavet en Voksmodel af det Stykke, som skulde støbes, har indkapslet den i vaadt Ler, som tørredes over svag Ild, til Leret blev haardt og det smeltede Voks var løbet ud af et Hul i Formens Bund. Dernæst støbte

FRA VAABENSMEDENS VÆRKSTED

Øverst Paalstav af Bronze, nederst Støbeform til Fremstilling af Paalstaven. — Fot. Nationalmusæet.

man Broncestykket i Lerformen, lod det hårde og bankede Formen af. Resultatet blev ypperligt, men Metoden egnede sig ikke til Seriefremstilling, fordi man for hver Støbning skulde danne ny Form. Ved Fremstilling af grovere Ting har man derfor støbt i Forme af Bronze eller blød Sten delt i symmetriske Halvdele, som sammenføjedes under Støbningen og havde Føderør og Kanaler, hvorigennem Luften kunde slippe ud. Serievarer fra saadanne Forme maatte efter Afkøling have fjernet Støberandene og gaaes efter med en Hammer. Den rige, punslede Ornamentering fik man tydeligt frem ved at behandle Omgivelserne med en Blanding af Harpiks og Birkebark, der gav dem et Slags Emaillag af mørkere Farvetone end de karakteristiske — almindeligvis spiralformede — Forsiringer. Tekniken ved Fremstilling af Bronzevaaben var iøvrigt saa vidt forskellig fra den, der skulde anvendes til Fremstilling af Jerngenstande, at man sikkert heri kan finde en af Grundene til, at Jernalderen begynder overraskende sent i Norden.

Medens Begravelsesmaaderne i Stenalderen udsatte Ligene for en saa hurtig Tilintetgørelse, at man ikke paa Grundlag af de faa Skeletdele, som er fundet, kan sige noget bestemt om Udseendet

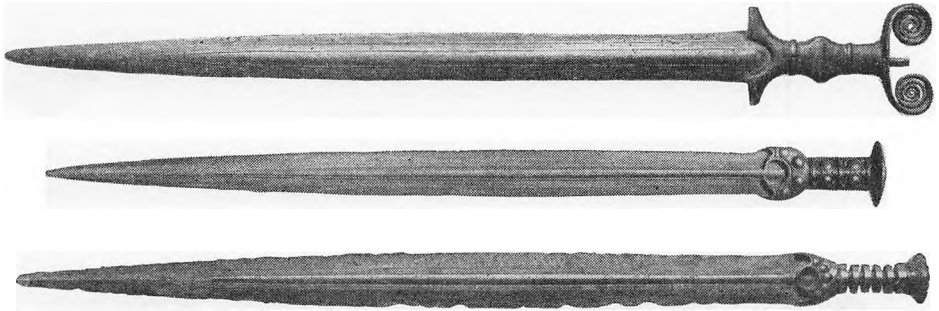
MANDSDRAGT FRA BRONCEALDEREN

Kopli af Dragt fra Muldbjergfundet paa levende Model.
Fot. Nationalmuseet.

af de ældste Tidens Danske, gik man i Broncealderen over til at bruge Ligkister af udhulede Egestammer. Disses Garvesyre har fremmet Ødelæggelsen af kalkholdige Væv i Legemet, men virket stærkt konserverende paa hornagtige Stoffer og visse Bløddede. Vi ved derfor nu baade, hvordan Broncealderkrigeren saa ud, og hvordan han var klædt paa.

Folketyper var meget nær som Nutidens — lys, brunlig eller blond af Haarfarve, Mandshøjden, efter Maalinger, mellem 178 og 183 cm, altsaa høje, kraftige Skikkelser, Kvinderne gennemsnitligt godt 10 cm lavere. Da der ikke er fundet Sakse til Haarclipning, har antageligt saavel Mænd som Kvinder været langhaarede. Det vedblev Mændene iøvrigt at være gennem Sekler, næppe mindst fordi et langt, tæt Haar var fortrinligt Værn mod Hug efter Nakke og Hals. Derfor har endnu i vor Tid visse Rytterafdelinger Hjelme forsynet med lange Hestehaler,

hængende ned over Nakken. Fundet af talrige Barberknive og Tænger til Haarjernelse tyder paa, at Datidens Soldat har været glatraget, i hvert Fald har han næppe haft Fuldskæg.

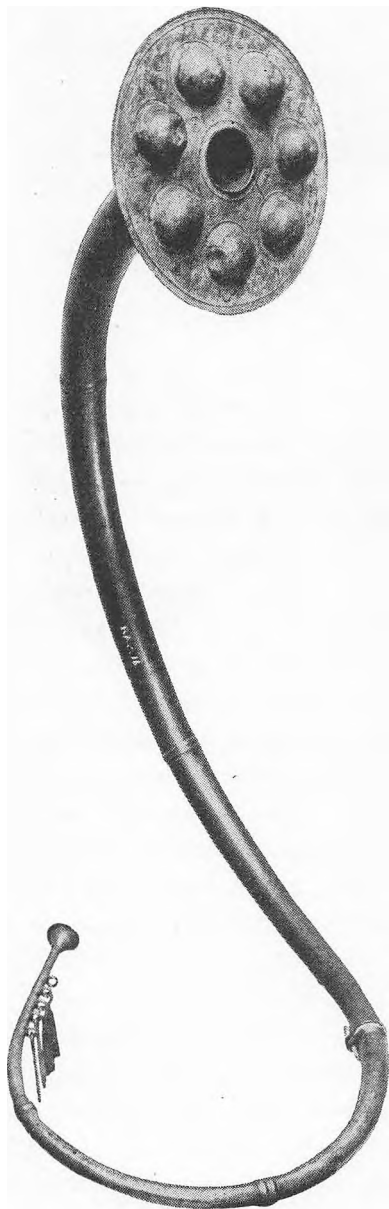

SVÆRD FRA BRONCEALDEREN

Det øverste er 64 cm, det midterste og nederste 72 cm langt. Bemærk Klingernes Afstivningsribbe.
 Fot. Nationalmusæet.

Hans Dragt var vævet »toskaltet« af tykt Uldgarn, undertiden med indspundne Hjortehaar. Farven har oftest været brun eller sort som den benyttede Uld. Underklædningen bestod af et firkantet Tøjstykke som en ærmeløs Kofte fra under Armhulerne til Knæene. Den blev sammenholdt om Livet med et vævet Bælte, en Snor eller en Læderrem. Overklædningen, en løs, grov Kappe, havde samme aflange Form som den Dyrehud, der var dens Forbillede. Den hang løst over Skuldrene, lukkedes om Halsen og sammenhæftedes foran med Naale. Ben og Arme var bare, men om Ankler og Fødder var viklet Tøjstrimler — som moderne Soldater vikler deres »Fodsvøb« — og Skoene var af Læder, oftest vel en Slags Mokkasiner. Paa Hovedet bar han en rundpuldet Hue, nubret paa Ydersiden. Den kunde være af et enkelt eller dobbelt Lag Stof. To tykke Vadmelslag var en ganske effektiv Beskyttelse mod Slag.

Vaabnenes Form er meget smuk. Sværdet er tveægget, kort og forsynet med ophøjet Midterribbe til Afstivning. Det har kunnet frembringe højst ubehagelige og farlige Saar. Hjaltet er paafaldende kort. Det giver højst Plads til et Greb med fire Fingre. Tommelfingeren har enten ligget paa Sværdknappen eller ned over Klingens. Der findes sjældent Paréerstænger, men Klingens buer noget ud ved Hjaltetets nederste Rand. Sværdet blev baaret i en Skede af tynde, læderovertrukne Træplader.

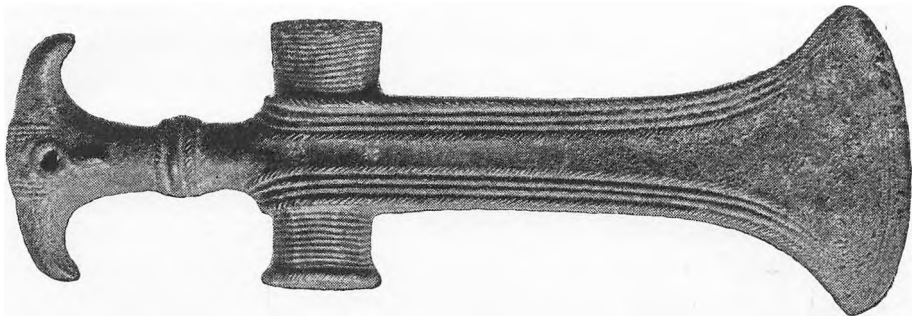

LUR FRA YNGRE BRONCEALDER
175 cm. høj. — Fot. Nationalmusæet.

Af ganske særlig Interesse er de første militære Musikinstrumenter, man kender, Lurene, som man tør tro er vort særlige Nationalinstrument. Mens der fra Sydsverige, Norge og Nordtyskland kun er fundet faa Brudstykker af Lure, har man alene i Danmark fundet henimod tredive, hvoraf ti i hel Stand. I adskillige Tilfælde er de fundet parvis og da altid stemt i samme Grundtone. De er sikkert ogsaa altid blæst parvis, og den musikalske Viden saavel som Instrumentmagerens Sikkerhed, der ligger bag en saadan Konstruktion, er ganske forbavsende og røber en paa dette Omraade meget høj Kultur hos det danske Broncealderfolk.

Dertil kommer at disse gamle Instrumenter virker betagende ved deres Størrelse — Længden svinger fra 238 til 151 cm — deres Letthed og ejendommelige, raffinerede Form.

Professor Hammerich beskriver dem saaledes: »Røret, støbt i Bronze, er konisk dannet helt igennem og bestaar af flere Led, der er nøje passet sammen. Af Hensyn til Tonens Skønhed er Rørets Vægge indvendigt gjort ganske glatte og jævne, og Metallet er saa tyndt støbt (1—1,5 mm),

ØKSER FRA BRONCEALDEREN

Tunge Kampøkser, ca. 40 cm lange. Bemærk den skønne Udførelse. — Fot. Nationalmuseet.

at vi selv i vore Tider i Danmark ikke kan genfremstille det ved Støbning. Mundstykket er et »Kedelmundstykke«, omtrent som det Basunerne nu bruger. I Lurens ydre Form med det stærkt svungne Rør har vi øjensynlig en stiliseret Efterdannelse af Oldtidens oprindelige Toneredskaber, store Dyrehorn. Lydaabningen er prydet med en stor, rund Skive, prægtig udstyret med ophøjede Skjoldbukler og punslede Ornamenter, ejendommelige for Bronzealderen.

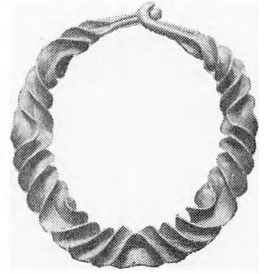
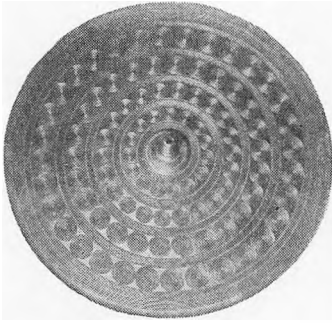
De bedst bevarede Eksemplarer har vist sig som Musikinstrumenter af ypperlig Beskaffenhed. Toneomfanget er betydeligt. Luren er nem at blæse, Tonen ligger fast og løber let. Klangfarven er metallisk og klar, i Højden som et Valdhorn, i Dybden som en Altbasun. Karakteren af Tonen er afhængig af Blæsemaaden, kan snart være mild og blød, snart gjaldende stort og mægtig igennem som en Basun.«

Broncealderen er en Forfinnelsens Tid med betydelig Udenrigshandel, store Indtægter og en udpræget Kunstfærdighed. Sikkert er de enkelte Stammer i denne Periode samlet til noget større Grupper end før i Handels- og Kampfællesskab. Krigere i Flok maa have gjort et straalende og fornemt Indtryk med udsøgt skønne Vaaben, herlige Musikinstrumenter og mere ensartede Dragter end før.

Men i dansk Daad staar Broncealderen under den mere fattige Stenalder. Man ser — som altid — at letvunden Rigdom og gode Tider fremmer Kunsten, men svækker Kraften. Stenalderfolket havde bredt sig vidt; Broncealderen udvidede ikke Grænserne. Den havde Raad til at taale en tættere Befolkning.

Professor Steenstrup giver en rammende Karakteristik af Forskellighederne: »Gennem Mindesmærkerne og Fundene fra Broncealderen oprulles for os et Billede af en hel anden Karakter end det, som Oldsager og Fund fra Stenalderen har tegnet. Vi mærker, at Befolkningen har en udviklet Skønhedssans og stor Dygtighed i Industri, men vi fornemmer intet om fremragende Bedrifter, Kraft og Vælde. De har kunnet bygge store Høje; men der findes ingen sammenførte Kæmpesten eller dristige Stenbygninger, som fortæller om Jættekraft, og det bevarede Værktøj er saa spinkelt, at man knap nok kan forstaa, at Beboerne har kunnet arbejde dermed. Mon de ikke har savnet den tunge Stenhammer, den skarpe Stenmejsel, den stærke Flintøkse, eller rettere sagt, mon ikke Stenredskaberne har været anvendt ved Siden af Metalsagerne? Det er jo ogsaa besynderligt, at netop mange af de skønneste Genstande fremtræder som hule Paradesager og til Eksempel kun forestiller Økser, men ikke er det?»

Der er en ejendommelig Parallel mellem danske Tilstande i Broncealderen og i vor Tid. Begge Perioder — den ene Aarhundreder, den anden Aartier — staar under Lurmærkets Tegn. Begge Perioder præges af Velstand, tættere Bebyggelse, stor Handelsvirksomhed, fremragende Kunsthaandværk, Pragtløst og Forfinelse. Der er samme Tendens til i et Velvære, ærligt for tjent af Flid og Udsyn, Handelstalent og en betydelig Landbrugs-

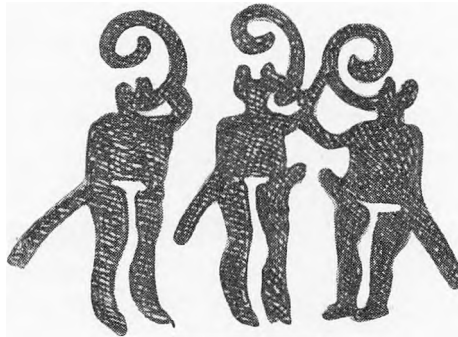

SMYKKER FRA BRONCEALDEREN

Bemærk de elegante Former og den karakteristiske Spiralornamentik. — Fot. Nationalmusæet.

og Fiskerieksport, at gaa uden om de *største* Ofre, at klare den barske Virkeligheds *haardeste* Krav om Kampberedskab med Sindbilleder, at give Krigerne finere Militærmusik, men færre brugelige Vaaben. Den skrøbelige Økse af bronceret Ler er vistnok i ikke ringe Grad kendetegnende for begge Epoker.

Men da Bronzealderen randt ud, og Jernet fortrængte det pynkelige, gyldne Metal, kom der ogsaa paa anden Vis Jerntider til Norden.

LURBLÆSERE FRA HELLERISTNING

KAPITEL II

KIMBRERTOGET

AT Kimbrertoget udgik fra Danmark, nærmere bestemt det jyske Himmerland, er anerkendt af de betydende Forskeres Flertal. Medens Kimbrertoget endnu var friskt i Erindringen, angiver Tidens Historikere ret nøje Kimbrernes Bopæl, og den græske Geograf Ptolemæus nævner udtrykkeligt — fem Kvartsekler efter Kristi Fødsel — at Kimbrerne boede paa den Halvø Nord for Elben, som græske og romerske Forfattere efter dem kaldte »den kimbriske«. Det kan kun være Jylland, og Kimbrernavnet viser sprogligt direkte hen til Himmerland.

Kimbrernes Opbrud har fundet Sted omved Aar 115 før Kristus og har, som flere af de langt senere Vikingetog, haft Karakter af en Folkevandring. Det var ingen Hær, som drog ud for at vende tilbage med Bytte efter kortvarig Krig, men Stammer, som maatte vælge mellem Sultedøden hjemme eller Muligheder for en bedre Tilværelse i det fremmede, hvorom Handelsmænd og Eventyrere havde bragt Besked.

Den Skare, som fylkedes, var efter Opgivelserne, selv om man tager de nærliggende Overdrivelser fra romersk Propaganda med i Regning, saa talrig, at den ikke har kunnet hidrøre alene fra Himmerland; men da der under Kimbrernes Føring ogsaa fandtes Teutoner, Charuder og Ambroner, har man Lov til at tro, at Thy, Hardsyssel og sydligere Egne, maaske Vestslesvig eller Fehmern, efter Lodtrækning blandt Stammerne sendte store Kontingenter til den fælles jyske Udvandring.

Aarsagerne til denne har sikkert været Overbefolkning, maaske

KIMBRERTYREN

Rejst 1937 til Minde om Kimbrertoget. Skænket Aalborg By af De Danske Spritfabriker. Udført af Billedhugger Bundgaard. Sokkeltekst Johannes V. Jensen. — Fot. Kirkegaard.

Misvækst — Romerne taler om vældige Oversvømmelser som Foranledning — kort sagt Manglen paa det, man i Dag kalder »Livsrøm«. Derfor udvandrede alle, som hørte sammen, Oldinge, Kvinder og Børn, beskyttende Krigere, Tjenere, Hyrder, Vogne i Trainet og Husdyr i Trosset. Det stærkeste Baand i vort Folks ældste Historie var bestandig Slægtens. Paa Familien byggede man Fredens Gerning og Krigens Kunst. Det fremhæves Gang paa Gang som Særkende for alle germanske Stammer, det gælder i vore Dage stadigt og næsten undtagelsesløst de Folk, som lever under primitive Kaar.

Kimbrertoget er draget af Lande mindst for Eventyrets Skyld, mest for at finde et Sted, hvor der var Mulighed for at kolonisere,

tjene til Livets Ophold og skabe kommende Slægter gode Kaar. Hvordan Toget saa ud ved Marchens Begyndelse, ved vi ikke, for det var draget langvejs, inden det stødte sammen med Folk, som kunde skrive derom. Da dette skete, fortæller Romerne om alt for vældige Barbarhorder — over tre Kvart Million ialt — men mindsker man Tallet til en Fjerdedel, kan der have været et Par Hundredetusind Mennesker i Flokken — heraf en Del aandsbeslægtede optaget undervejs — og halvtreds Tusind eller flere var nok Krigere. Det fortælles, at Kimbrernes Rytteri paa et senere Tidspunkt talte femten Tusind Mand. Selv om ogsaa dette kan være overdrevet, har Hestfolket utvivlsomt udgjort en stor Del af Hæren. Den førtes af Kimbrerkongen Bojoriks, en ung, fyrig Mand. Han havde Teutonernes Konge, Teutobod, som sin Stedfortræder.

Det menige Folk skildres som kæmpehøje, bredskuldrede Mænd og kraftige Kvinder, der næsten var lige saa djærve i Fremtræden som Mændene. Børnene var talrige og havde efter Romernes Udsagn »Oldingehaar«. De har altsaa været lige saa hvidblonde som mange solbrændte Landbobørn i vore Dage.

For en saa mægtig Skare maatte Forplejningsspørgsmaalet spille en ganske stor Rolle; men dog ikke nær den samme som nu. Senere sørgede man for at medføre Forplejning paa kortvarige, egentlige Krigstog, men i den ældste Tid levede man simpelthen af det Land, man befandt sig i, naar det ikke beboedes af en allieret Stamme. Og selv da var det Skik, at rejsende Folk kunde tage saa meget af Markernes Grøde, at de ikke omkom af Sult. Endnu i »Jydske Lov«, mere end 1300 Aar senere, hedder det, at vejfarende Mand, der giver sin Hest en Kærv eller beder paa Stub i Agre, hverken er Ransmand eller Tyv, naar han intet fører bort med sig.

Kvæget, som fulgte Toget, gav Hovednæringsmidlerne Kød og Mælk; Korn lod sig forholdsvis nemt transportere, og Forplejningsspørgsmaalet løstes derfor i Hovedsagen, hvis man fandt tilstrækkelig Græsning. Marchen maatte gaa langsomt. Kvæget havde ingen Hast og skulde bruge en rum Tid til at græsse. An-

KIMBRERTOGETS VEJ

Kortet viser den enorme Vandring, Kimbrerne gennemførte i 14 Aar fra Opbud til Undergang.
Efter Wulf •Kimbretogets. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

tagelig har det ogsaa været nødvendigt at gaa i Vinterkvarter med Læbygninger for Folk og Fæ, Proviant og Foder i de strenge Maaneder.

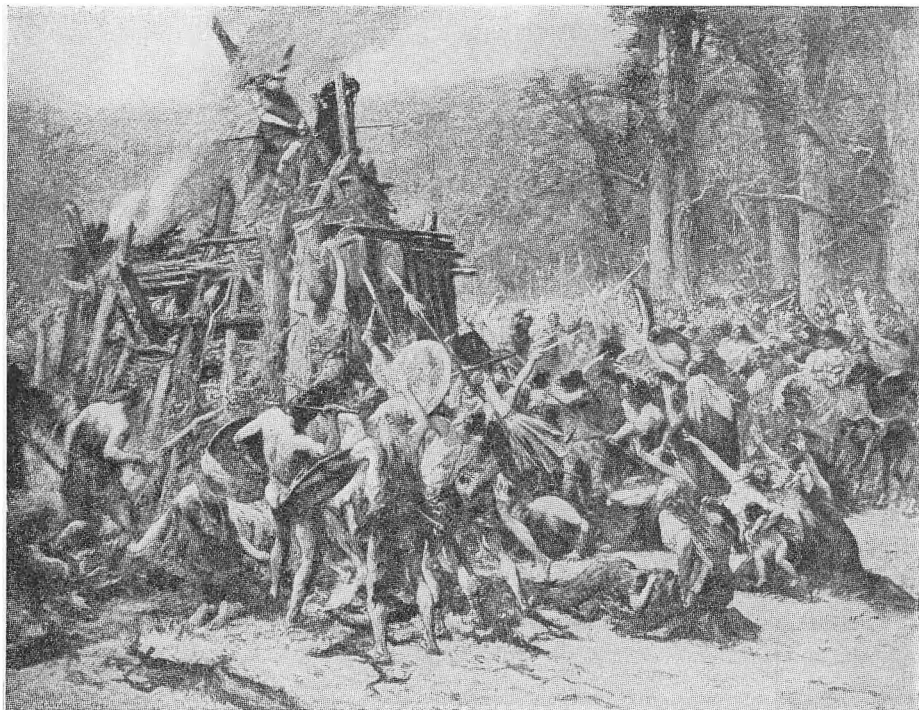
Nøjagtige Kort er en moderne Opfindelse, og Kimbrerne maatte — som alle andre — nøjes med Vejvisere og den Viden, de kunde skaffe sig fra Egnenes Folk. Men allerede fra Bronzealderen havde

der været Handelsforbindelse fra Syd til Nordens Lande, og i Hovedsagen fulgte Toget da ogsaa den gamle Kulturvej mod Adriaterhavet. Først gik Marchen langs Elben til Bajerns Grænse, hvor det stødte paa alvorlig Modstand og bøjede af gennem Schlesien, fortsatte Øst om Sudeterne, overskred Donau ved Carnuntum, Øst for Wien, fortsatte mod Sydøst og passerede Drava (Drau) for dèr at svinge mod Vest og følge Alpekædens nordlige Rand.

Om Kampene mod de germanske Stammer undervejs ved man intet sikkert. Hverken Kimbrer eller de tyske Folk havde nogen Historiker, og egentlig Skrivefærdighed kom først til os fire Aarhundreder senere.

Det første blodige Opgør mellem Jyder og Romere fandt Sted Aar 113 før Kristus ved Noreja i det daværende romerske Lydland, Noricum, som omfattede Nutidens Steiermark og Kärnten. Teutonerne synes her at have spillet en fremtrædende Rolle. Konflikten opstod ved, at Kimbrertogets Krigere havde plyndret Norierne, og den stedlige romerske Konsul, Papirius Carbo, som frygtede for, at Barbarerne skulde trænge ind i Italien, besatte Passet over Alperne med sine Tropper. Da Kimbrerne imidlertid ikke gjorde Forsøg paa at trænge igennem, henvendte han sig til dem med haarde Bebrejdelser, fordi de havde plyndret et Omraade, som nød godt af Roms Beskyttelse. Samtidig rykkede han imod dem med sin Hær. Kimbrerne sendte Forhandlere til Konsulen med Undskyldning for Røvertogtet, de havde ikke vidst noget om Noriernes Forbindelse med Rom. De skulde fremtidig ikke blot lade dem i Fred, men drage bort mod Italien, hvis han vilde give dem paalidelige Vejvisere. Papirius Carbo takkede, priste Forhandlerne og gav dem Vejvisere, men kun for at føre Barbarerne i et Baghold ved Noreja, hvor de i god Tro slog Lejr og gik til Ro for at hvile efter Marchens Strabadser. Dèr overfaldt han dem, og Appian skildrer Kampens Forløb saaledes:

»Han bødede for sin Troløshed med store Tab. Maaske havde han sat hele sin Hær over Styr, hvis ikke Mørket, Skylregn og den voldsomme Torden, som udrød, mens Slaget endnu var i

EN HØVDINGS BAALFÆRD

Malet af Cormon. Tiden omkring Kimbreretoget. Her efter Daniel Bruun. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

fuld Gang, havde drevet Modstanderne fra hinanden og Forførelsen over Elementernes Kamp havde bragt *deres* til Ophør. Men selv da det var sket, flakkede Romerne forsprængt om i Skovene og fandt først med Nød og Møje sammen igen efter tre Døgn's Forløb.»

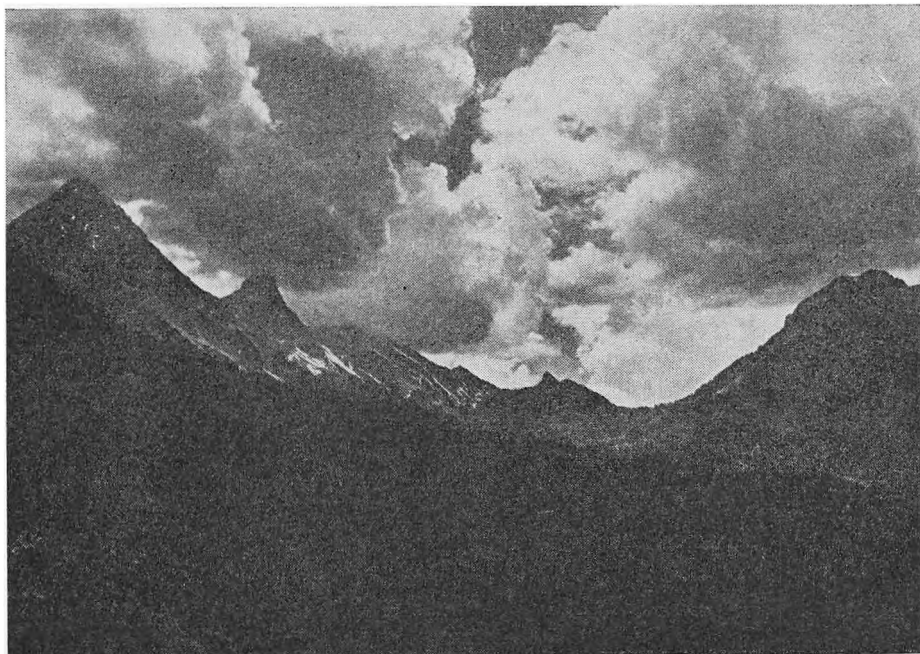
Efter denne første Sejr over en romersk Hær drog Kimbreretoget videre mod Frankrig — Datidens Gallien — og fik fortsat Tilskud fra andre eventyrlystne Stammer, særligt Tigurinerne fra Schweiz, efter hvem Byen Zürich har Navn.

Det saaledes stedse forstærkede Folketog brød ind i Gallien og oversvømmede det flade, frugtbare Land, hvis Indbyggere forgæves satte sig til Modværge. Kun befæstede Byer modstod de haardhændede Nordboer, og da det kom til Kamp med Belgierne, mødte de deres Ligemænd.

Aabenbart befandt de sig vel, hvor Vinen ogsaa dengang var ædel og Tilværelsen bekvem, og først fire Aar efter Slaget ved Noreja kom det til en ny alvorlig Konflikt med Rom, da Kimbrerne Aar 109 før Kristus truede »Provinsen Gallien« — det nuværende Provence. De havde forgæves bedt Konsulen, M. Silanus, om at faa anvist Land, og da han svarede ved at sende Tropper imod dem, tilføjede de for anden Gang Romerriget et Nederlag.

I Haab om, at dette skulde virke overbevisende, sendte Kimbrerne et Gesandtskab til selve Rom med Krav om at faa tilstaaet det ønskede Landomraade. Kravet blev naturligvis mødt med blankt Afslag. Kimbrerne kunde ikke hævne sig ved at drage ind i Italien, for Konsulen, L. Cassius, havde samlet en betydelig stærkere Hær imod dem, ja slog endog deres schweiziske Følgesvende Tigurinerne. Dette lod Kimbrerne ikke gaa uhævnet hen. De angreb Aar 107 før Kristus den romerske Hær og tilføjede den et nyt Nederlag. L. Cassius faldt, og den romerske Hærs Rester maatte betale Livet dyrt ved at gaa ind paa en ydmygende Fred. Den afstod Halvdelen af alle sine Ejendele og maatte stille Gidsler som Sikkerhed for sine Løfter.

To Aar senere kom det atter til Slag, og Romerne blev for fjerde Gang afgørende slaaet. De romerske Førere var Konsulen Cnejus Manlius og Prokonsulen Servilius Caepio. Deres Hær var meget stærk, og Romerne angiver — sagtens med nogen Overdrivelse — at den i Slaget ved Arausio, det nuværende Orange Nord for Avignon, Aar 105 før Kristus mistede 80,000 Soldater og 40,000 Trosknægte. Naar Nederlaget blev saa fuldkomment, skyldtes det ikke alene Kimbrernes hensynsløse Tapperhed, men ogsaa Splid mellem de to romerske Førere og deres Hærs daarlige Mandstugt. Hovedskylden laa hos Servilius Caepio. Han blev dømt til at have al sin Ejendom forbrudt til Staten og desuden blev han ved Dom afskediget fra sit Embede, noget som aldrig før var sket i Roms Historie. Han havde iøvrigt brudt den mest fundamentale Folkeret ved at mishandle og dræbe Gesandter fra Kimbrerne.

UVEJR OVER ALPERNE

Optrækkende Tordenvejr som det, der endte Kampen ved Noreja. Det er altid voldsomt i Bjergene.
Fot. Alpina.

De tog en frygtelig Hævn. Fangerne fra Slaget ved Arausio blev klynget op i Skovens Træer eller paa anden Vis ofret til Nordens Guder. Menneskeofre til Odin skete ogsaa senere ved Hængning. »Havamaals« Runesang indleder Odin med at fortælle om, hvordan han — ofret til sig selv — frier sig fra Pinen med Runernes Tryllekraft:

*»Jeg veed, at jeg hang paa vindgynget Træ
samfælde ni Nætter,
stungen med Spyd, skænket til Odin,
jeg selv til mig selv.«*

En væsentlig Del af Ofringerne skete paa en anden Maade, som kaster et skarpt Lys over denne grumme Krigerskares Religion.

»Præstinder (Vølver), der ogsaa forudsagde Skæbnen, graanede af Ælde, klædt i hvide Gevandter, hvorover de havde Kapper

GUNDESTRUPKARRET

Det prægtige Sølvkar — ca. 65 cm i Diameter — har antagelig været Offerkar som Kimbrernes ved Arauio.
Fot. Nationalmuseet.

af fineste Hør sammenholdt af Broncebælter, uden Sko paa Fødderne og med Sværd i Haand, bekransede Fangerne og førte dem gennem Lejren til et uhyre Kar, der rummede mere end fem Hundrede Liter. Der steg en af dem op paa en Platform, bøjede sig ind over Karret og skar Halsen over paa Fangerne, efterhaanden som de blev løftet op over Karrets Rand. Hun spaaede af Blodet, som strømmede ned i Karret. Andre opskar de fangnes Bug, gennemsøgte Indvoldene og spaaede deres egne Sejr.

Alt Bytte fra Slaget var af Kimbrerne viet til Ødelæggelse og dermed til Gudeoffer. Guldet og Sølvket blev sænket i Rhône-floden, Rustninger og Vaaben blev sønderslaaet og Hestene druknet.«

Denne Skildring af en Ofring, som omfatter alt — og vel derved udtrykker Tak for en tvivlsom Sejr — er overmaade værdifuld. Den forklarer adskillige store Fund i vort eget Land af sønderhuggede Vaaben, Rustninger, Hestekranier og sligt paa gamle Kampladser. Et stort Sølvkar, som rummer henved Hundrede Liter og sikkert har været et Offerkar som det ovenfor beskrevne, blev fundet 1891 i Gundestrup. Det har Kimbrernes Tyr som Bundplade og har paa en Sideplade Fremstilling af Mennekeofring.

Sejren ved Arausio fik hele Romerriget til at skælve for den »kimbriske Rædsel«; man ventede, at Barbarerne i Løbet af ganske kort Tid vilde angribe Rom. Men skønt der ret længe ikke var nogen romersk Hær til at hindre et Togt gennem Italien, foretog Kimbrerne sig intet. De forstod — som saa mangen Feltherre — at sejre, men ikke at udnytte Sejren. De handlede, som primitive Folk ofte har for Skik, tilsyneladende ganske planløst, og drog mod Pyrenæerne, hvor de aarevis og forgæves kæmpede med Ligemænd i Kraft og Vildskab fra Spaniens nordøstre Hjørne.

Romerne fik en ganske uventet Frist til Genopbygning af deres rystede Krigsmagt, og de brugte den rette Mand, Feltherren Gajus Marius, der blev Konsul den 1. Januar 104 før Kristus, da han fejrede sin Triumf over Jugurtha. Han rejste straks til Hæren i Gallien, genoprettede Mandstugten, hærdede Soldaterne

med Øvelser og Arbejde, blandt andet en omfattende Uddybning og Regulering af Rhôneflodens Udløb, og først efter to Aars ubrudt Arbejdsfred, da Kimbrerne paany nærmede sig, gik han i Stilling klar til Kamp bag Rhône.

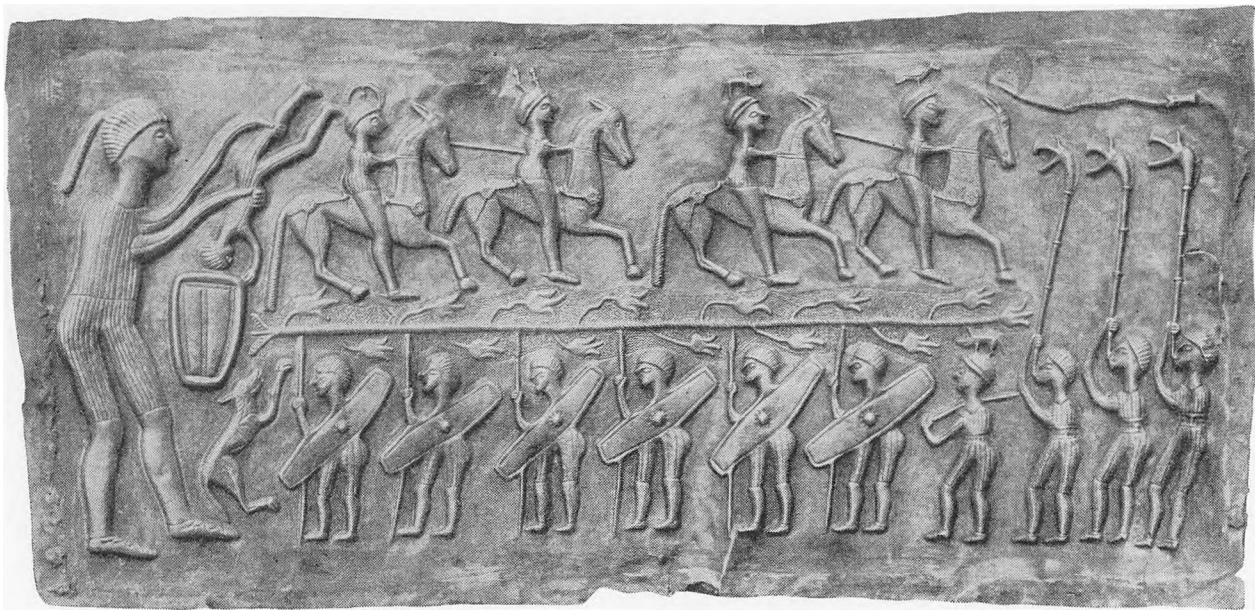
Paa dette Tidspunkt begik Kimbrertogets Førere en af de mest fundamentale Fejl i al Krigskunst. I Stedet for at kaste sig over den romerske Hær med den samlede Styrkes Kraft og Vælde, lod de deres Tropper skilles i to Grupper, mens det for enhver Pris gjaldt at holde sammen i een. Krigens Lov er ubønhørlig, ingen bryder den ustraffet, og Kimbrerførernes Fejlgreb straffedes med Død og Undergang.

Kimbrerne selv fortsatte mod Øst, overskred Alperne og fulgte Etschdalen for ad denne Vej at bryde ind i Norditalien, hvor den romerske Konsul, Catulus, havde Overkommandoen. De naaede kun langsomt og møjsommeligt frem.

Kampen i Gallien blev overladt til Ambroner og Teutoner, der rykkede gennem Ligyernes Land mod Marius og pludseligt viste sig foran den romerske Hær »i talløse Skarer, frygtelige af Udseende med Larm og Tummel som intet andet Folk«. De slog Lejr og udfordrede Marius til Kamp. Han lod sig hverken lokke eller haane til nogen Risiko. Hans Opgave var ikke at vinde dramatisk Berømmelse, men at værgе Rom mod den største Fare, som havde truet, siden Brennus plyndrede Staden. Han forbød sine Tropper at indlade sig i Kamp, men lod Soldaterne skiftes til at iagttage Fjenden fra Lejrens Vold, for at de kunde vænne sig til Synet af de skraalende og larmende Krigere, mærke sig deres Udrustning og Kamporden.

Teutoner og Ambroner plyndrede Egnen grundigt og førte mange dumdristige Angreb mod den befæstede Lejr, men inden længe indsaa de det umulige i at storme den. De bestemte sig derfor til at følge efter Kimbrerne, brød Lejren, pakkede deres talrige Køretøjer og drog mod Øst forbi Romerne, som de haanligt spurgte, om der var noget ved Kvinderne i Italien. Nu skulde de nok tage sig af dem.

Da den nordiske Barbarhær var passeret, brød Marius ogsaa

PLADE FRA GUNDESTRUPKARRET

Relleffet, som viser væbnede Krigere, er især interessant ved, at det længst til venstre, afbilder en Menneskeofring.
Bemærk Rytternes Hjelmprydelser. — Fot. Nationalmusæet.

op og fulgte efter den, idet han stadig bevarede Følingen, men ikke indlod sig i Strid og hver Nat opførte en befæstet Lejr, hvor hans Tropper kunde hvile trygt.

Paa denne Vis naaede Ambroner og Teutoner til Aqua Sextiæ, det nuværende Aix, hvorfra der kun var en kort Strækning til Alperne. Her bestemte Marius sig til at kæmpe.

I den Anledning valgte han en højtliggende, men vandfattig Lejrplads, saa han kunde bruge sine Troppers Tørst til at ildne Kamplysten med. Da de klagede over Vandmangel, viste han dem Floden, som randt forbi Barbarernes Lejr, og sagde, at dér kunde enhver købe sig en Drik Vand for Blod; blot ikke før end Romerlejren var forsvarligt befæstet.

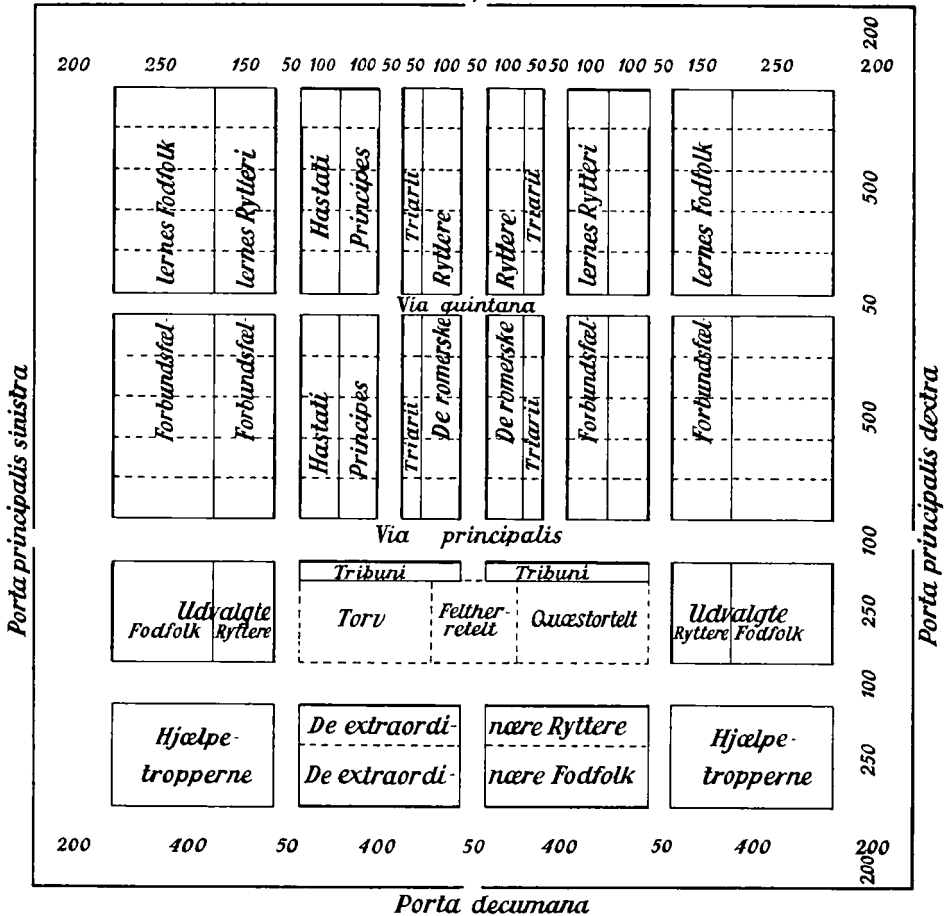
Om Morgenen drog Romernes Trosknægte, der hverken havde Vand til sig selv eller deres Dyr, skarevis ned til Floden væbnet med Økser, Hakker, Sværd og Lanser. I Begyndelsen kom det kun til spredte Skærmydsler med smaa Grupper af Fjenden. Ambroner og Teutoner havde det alt for morsomt til at være i Krigshumør. En stor Del af dem badede under munter Larm i Sextius' hede Kilder. De fleste var optaget af deres Morgenmaaltid med saftige Stege og herlig Vin, og som bekendt skal der drøje Midler til at drive en dansk Kriger fra et lystigt Gilde, før han er mæt. Det gjaldt ogsaa 102 Aar før Kristus.

Efterhaanden kom dog enkelte vingladede Kæmper ned til Floden for at være med i Slagsmaalet mellem Vagterne og Romernes Trosknægte. Deres Kampraab lokkede flere Ambroner til, Slagsmaalet bredte sig, og Marius havde svært ved at holde sine Soldater tilbage. De havde mange Forsmædelser at hævne.

Omsider blev Ambronernes Kernetropper alarmeret, de »stridbareste 30,000«, som Aar 105 før Kristus havde sejret ved Arausio. Skønt Romerne hævder, at alle Barbarerne havde spist og drukket til Overmaal, holdt de dog en vis Slagorden. De marcherede i Takt ved at hamre paa Skjolde og udstøde Dagens Krigsraab: »Ambroner! Ambroner!« i rytmisk Gentagelse.

Før at komme Romerne nær ind paa Livet maatte Ambronerne over Floden. Det bragte Uorden i deres Formationer, og

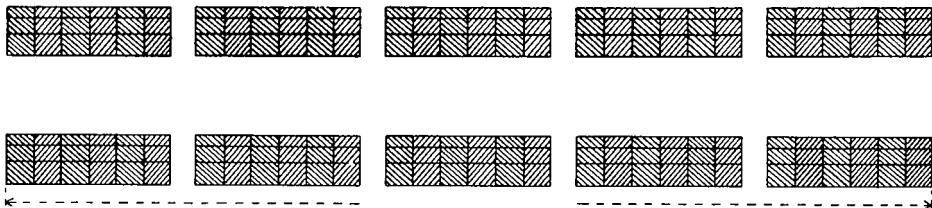
Porta praetoria

PLAN OVER ROMERSK LEJR

Tegning efter Polybios's Skildring. Tallene angiver Fod, de tykke Streger Afdelingernes Frontsider. De ekstraordinære Soldater er Elitetropper; Tribuner, folkevalgte Underførere i Staben; hastati, letbevæbnede unge; principes, de kraftigste midaldrende, som var Tyngden i Kampen; triarii, de ældste og mest erfarne; Quæstor, Chef for Forsyningstjenesten. Torvs var Alarmplads, al Handel foregik uden for Lejren. Denne lagdes helst paa skraaenende Grund med Porta decumana højest. Via principalis er Hovedgaden. Tegn. Folker.

den øgedes ved, at det stedlige Folk, Ligerne, som kæmpede paa romersk Side, kastede sig over Fjenden, saa snart han naaede Bredden. Derved hindredes Opstillingen i Kampformation. Da Flertallet var naaet paa det tørre, og Uordenen var størst, førte Marius med sine desperate og tørstende Soldater et knusende An-

LEGIONENS FORMERING UNDER MARIUS

Legionen — svarende til en Brigade — talte 6000 Mand, alle udrustet med Kastespyd. Hver af de 10
 »Kohorter« har 60 Mands Front og 10 Mands Dybde. — Tegn. Folker.

greb, der fik dobbelt Vægt ved, at Terrainet skraaned ned til Floden.

Mangfoldige Ambronere dræbtes langs Flodbredden, Strømmen drev til Havs med Dynger af Lig og rød af Blod. En Del af Ambronerne flygtede til deres Vognborg, men led store Tab undervejs, og her kom de fra Asken i Ilden. Kvinderne mødte dem uden for Vognborgen med Økser og Sværd og huggede deres flygtende Mænd ned, fordi Flugt regnedes som Fejghed. Romerne fortæller om disse Kvinder, at de skreg af Raseri, kastede sig ind i det voldsomste Haandgemæng, rev Soldaternes Skjolde fra dem og greb med bare Hænder efter deres Sværd, de ænsede hverken Saar eller Lemlæstelser.

Saaledes endte denne Kamp med Ambronernes Nederlag. Den blev ikke ført efter nogen Plan og ikke tilstræbt af nogen Fører, men er et typisk Eksempel paa, hvor farligt det kan være, at svage Styrker uden klare Ordre indlader sig i Kamp af et saadant Omfang, at de binder større Dele af Hæren og fratager Førerne Initiativet og Ledelsen. Det er en Oplevelse, som enhver Krig har Eksempler paa lige til vore Dage og en Mulighed, enhver Fører søger at hindre gennem klar og utvetydig Befaling.

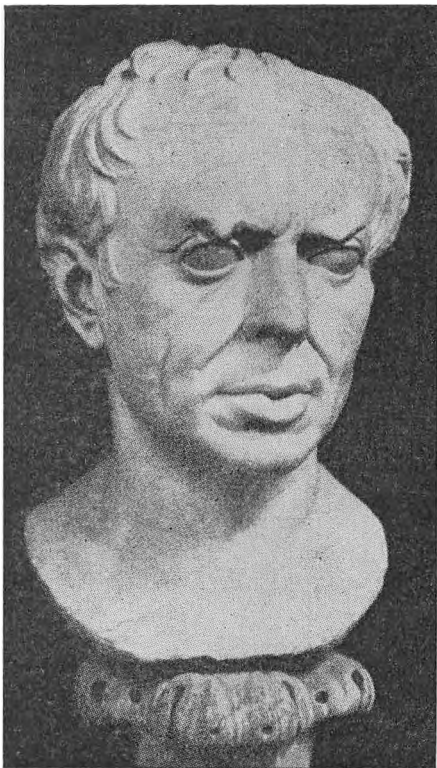
Skønt Romerne havde sejret, var det ikke uden Tab, og Barbarhærens Hovedmasse havde ikke været i Kamp. Den romerske Lejr var ikke solidt befæstet, og havde Teutonerne med Resterne af Ambronerehæren straks ført et Modangreb, vilde Lykken maa-ske have vendt sig. De spildte Natten og den følgende Dag med at true og støje, opsende Klageraab over de faldne og skaffe sig

Luft for deres Raseri i en Helvedeslarm, der skræmte Romerne grundigt, fordi de hvert Øjeblik frygtede, deres desperate Modstandere skulde benytte Nattetimerne til et Overfald. Dagen efter foretog Barbarerne sig ikke andet end at sende Marius Udfordringer til en Tvekamp, som han haanligt afviste.

Men Marius handlede. Han gjorde klar til næste Slag og sendte, uden at Modstanderen opdagede det, Claudius Marcellus med 3000 sværtbevæbnede Soldater ind i skovdækkede Slugter, hvorfra de skulde falde Teutonerhæren i Ryggen. Næste Morgen lod han sit Fodfolk opmarchere uden for den højtliggende Lejr og sendte sit Rytteri ned i Dalen. Saa snart Teutonerne saa, han var rede

til Kamp, samlede de Krigerne og førte i Overmod et Angreb op ad Bakke, skønt dette gav Romerne alle Fordele baade under den indledende Skydefægtning og under Fremløbet til Nærkamp. Resultatet af den første Storm blev da ogsaa, at Teutonerne veg i Uorden og først kunde begynde at samle Krigerne, da de atter var nede paa Dalsletten.

Men inden de naaede saa vidt, brød Marcellus i rette Øjeblik frem med sine sværtbevæbnede Krigere og faldt Teutonerne i Ryggen. De forvirredes, deres Slagorden brød sammen, og Romerne angreb dem nu med al Kraft og overlegen Føring fra to Sider. Slaget udartede til et forfærdende Blodbad, og der skete

GAJUS MARIUS

Romernes fremragende Fører — f. 155, d. 86 f. Kr. — som besejrede Ambroner og Teutoner ved *Aqua Sextiæ* og Kimbrerne ved *Vercellæ*. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

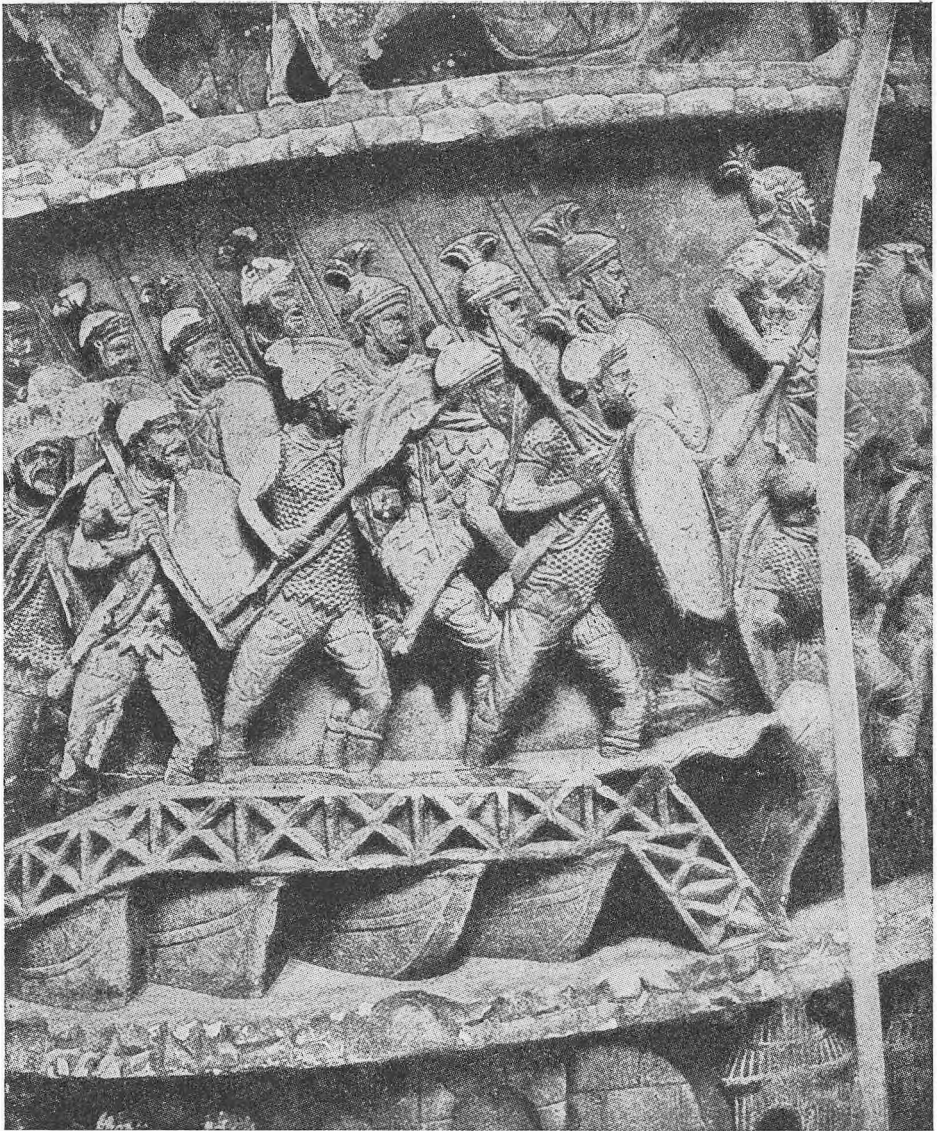
ROMERSKE SOLDATER

Relief fra Trajansøjlen. Legionærer paa Skansearbejde, medens Ryttere holder Udkig mod Fjenden, hvis Huse stikkes i Brand. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

det, som ogsaa vor Tid har oplevet, at en mægtig Hær blev totalt udslettet.

Det fortaltes — med vanlig Overdrivelse — at 100.000 Teutoner og Ambroner enten blev nedhugget eller fanget, at Borgerne i Massilia, Nutidens Marseille, hegnede deres Vinhaver med de faldnes Knogler, og at Afgroderne paa Stedet blev usædvanligt yppige, fordi Jorden var gødet af Blodstrømme og talløse Lig. Teutonernes Konge, Teutobod, blev fanget og udset til at optræde i Triumftøget efter Sejren. Resten af Fangerne blev nedhugget eller solgt som Slaver. Af Krigsbyttet udvalgte Marius de bedste Ting til sit Triumftog, Resten blev ofret til Guderne.

Medens Marius endnu var beskæftiget med Oprydning efter Kampen, kom et ridende Bud fra Rom, som meddelte, at han for femte Gang var valgt til Konsul — for Aaret 101 før Kristus. Men Rom var stadig truet. Marius modtog urovækkende Meldin-

ROMERSKE LEGIONÆRER

Relief fra Markusøjlen. Soldaterne passerer en Pontonbro, slaact af de militære Ingeniører.
Fot. St. kgl. Bibliotek.

ger om den anden Barbarhærs, Kimbrernes, Fremtrængen i Norditalien.

Catulus, som havde Kommandoen i Norditalien, magtede ikke at standse Kimbrernes og Tigurinernes Fremtrængen. Han havde opgivet at kæmpe om Passene, var vejet til Foden af Alperne og havde taget Opstilling bag Floden Etsch. Han havde slaaet Broer til Fremføring af Forstærkninger, udbygget Brohoveder og Bolværker og anlagt en befæstet Lejr. Men omend det nok er rigtigt, at Aarene i Sydens rige Egne i nogen Grad havde afhærdet Kraftkarlene fra det fattige Nord, var Kimbrerne dog stadigt saa overmodige, at de ikke alene gik dumdrigt løs paa de største Spærringer, men brugte deres Kræfter i næsten drenget Kaadhed ved at tumle sig nøgne i Højfjeldsis eller kælke ned ad de snedækte Bjergsider paa deres brede Skjolde uden at bryde sig om stejle Fald eller truende Afgrunde.

Deres vilde Mod og Kraft virkede saa frygtindgydende paa den romerske Hær, at den — tvært imod al tapper Sædvane — flygtede i Panik fra sin stærkt befæstede Lejr, inden den blev angrebet. Catulus prøvede at give Flugten Udseende af et ordnet Tilbagetog ved at rykke Felttegnet med den romerske Ørn op af Jorden og skynde sig at komme i Spidsen for den opløste Hær. Den var imidlertid saa panikslagen, at dens Rytteri først standse ved selve Roms Porte.

De romerske Tropper paa Flodens venstre Bred bevarede derimod Fatningen og kæmpede tappert, til de blev overmandet. Kimbrerne var lige saa forbavsede over deres glimrende Mod som over de øvriges sanseløse Flugt. De gav dem fri Afmarche og tilsvor dem Lejde paa den Broncetyr, de havde ført med sig som Himmerlands Skytsgud. De oversvømmede og hærgede derpaa af Hjertens Lyst den frugtbare Poslette, som Catulus ved sin Flugt havde priggivet.

Marius opholdt sig imidlertid i Rom efter Sejren ved Aqua Sextiæ. Saa snart han fik Nys om, hvor ilde det var gaaet Catulus og hans Hær, ilede han til Norditalien, talte de skrækslagne Tropper til Fornuft og sendte Bud efter sine egne Veteraner i Gallien.

KIMBRERNES HELDIGE TYR

Bundplade fra Gundestrupkarret. Da det blev fundet, var Tyrens Horn afbrækket og borte.
Fot. Nationalmuseet.

Da de kom, overskred han Po og udfordrede Kimbrerne til Slag. Kimbrerne unddrog sig dog Kampen, fordi de ventede Teutonernes Ankomst. De havde ikke villet tro paa Nederlaget ved Aqua Sextiæ, men havde under Tortur dræbt de Sendebud, som bragte den utrolige Nyhed fra Gallien. Maaske har de dog frygtet, der var noget om Snakken, for de sendte Gesandter til Marius og tilbød Fred, hvis han vilde anvise dem og deres Brødre passende Bopladser i Landet.

Marius spurgte Forhandlerne, hvad det var for »Brødre«, de talte om, og da han fik oplyst, det var Teutonerne, brast han og hans Stab i Latter, hvorpaa han svarede: »I skal ikke regne med jeres Brødre. De har faaet den Jord, de behøvede, og den skal være deres i al Evighed. Det har *vi* ordnet.« Gesandterne blev fortørnede over hans haanlige Optræden og lovede, den skulde blive betalt haardt af Kimbrer og Teutoner, naar disse sidste naaede frem. »De er her allerede«, sagde Marius, »og I bør ikke gaa, før I har hilst paa dem«. Han lod derpaa de lænkedede, teutoniske Høvdinge fremstille.

Saa snart Kimbrernes Gesandtskab var kommet tilbage med de onde Nyheder, rykkede Hæren mod Marius, og dens Fører, Kong Bojoriks, red med faa Følgesvende helt hen til den romerske Lejr, hvor han udfordrede til Kamp. Romerne maatte selv vælge Dag og Sted. Marius svarede, at Romerne ikke plejede at raadspørge deres Fjender, naar det gjaldt en Kamp, men han skulde gerne imødekomme Kimbrerne som en Undtagelse. Det blev da bestemt, at Slaget skulde finde Sted tre Dage senere, den 29. Juni Aar 101 før Kristus, paa den raudiske Slette ved Vercellæ, Nutidens Vercelli, mellem Torino og Milano. Stedet passede begge Parter godt, idet Romerne fik ønsket Plads til at manøvrere med den samlede Hær og Kimbrerne til at udnytte deres slagkraftige Rytteri.

Den fastsatte Dag mødtes Modstanderne paa den raudiske Slette. Paa romersk Side stod Catulus i Centrum med 20.300 Mand, mens Marius fordelte sine Tropper — ialt 32.000 — til Fløjene. Her ventede han Afgørelsen og haabede at vinde størst Hæder, naar hans eget Mandskab direkte fremkaldte den. Under Catulus kæmpede den dygtige og krigsvante Sulla. Den romerske Hær opmarcherede nær ved sin Lejr, saa Kimbrerne skulde passere hele den brede, solhede Slette for at naa frem til den.

Det kimbriske Fodfolk rykkede langsomt ud fra sine Skanser formeret — sikkert undtagelsesvis — i en stor, tætopsluttet Firkant, hvis Mandskab i de forreste Rækker var lænket sammen for ikke at bryde Fronten. Rytteriets 15.000 Mand galopperede

frem og gjorde et dybt Indtryk paa Romerne, der skildrer dem som prægtige og straalende: »deres glimtende Hjelme var dannet som sælsomme Dyrehoveder med opspilede Gab og grumme Hugtænder. Op over Hjelmene ragede Fjerbuske, som fik de mægtige Krigere til at synes endnu højere. De var klædt i bronzeblanke Rustninger og havde hvide, lysende Skjolde. Som Kasteskyts brugte de et tveoddet Spyd og i Nærkamp lange og tunge Sværd. Rytteriet marcherede paa højre Fløj, men svingede efterhaanden langt ud til højre for at komme Romerne i Flanken. Dette bemærkede de romerske Feltherrer. Deres Soldater paa Hærens venstre Fløj under Marius angreb det kimbriske Rytteri, fordi de troede, at det flygtede. Netop da rykkede Kimbrernes Fodfolk frem som et bølgende og brusende Hav.«

Denne Skildring af det danske Rytteri tyder paa, at Krigerdragterne var ændret efter sydlandsk Mønster. Polybios omtaler netop Brugen af Fjerprydelser i den romerske Legionshær: »Foruden alt dette smykker de sig med en Fjerkrans og med tre opstaaende røde eller sorte Fjer, omtrent 30 cm høje; naar disse, foruden den øvrige Udrustning, er anbragt paa Hovedet, synes Manden dobbelt saa stor som ellers, og det er et stolt Syn, egnet til at indgyde Fjenderne Skræk.«

De Oplysninger, der foreligger om Hovedkampens Enkeltheder, er saa modstridende og propagandafarvede, at de ikke bør skænkkes Tiltro. Givet er det, at Romernes Mandstugt og skolede Førering sejrede over Kimbrernes vilde Mod. Kimbrerne blev slaet lige saa grundigt i denne gigantiske Slutkamp ved Vercellæ i Aaret 101 før Kristus, som deres Fæller Teutonerne Aar 102 blev slaet ved Aqua Sextiæ. Det var Boden for deres Brud paa en af Krigskunstens fundamentale Love, at man altid skal samle sin fulde Styrke — eller dog en overlegen — til det Sted, hvor man søger Afgørelsen. Man skal marchere adskilt, men kæmpe samlet.

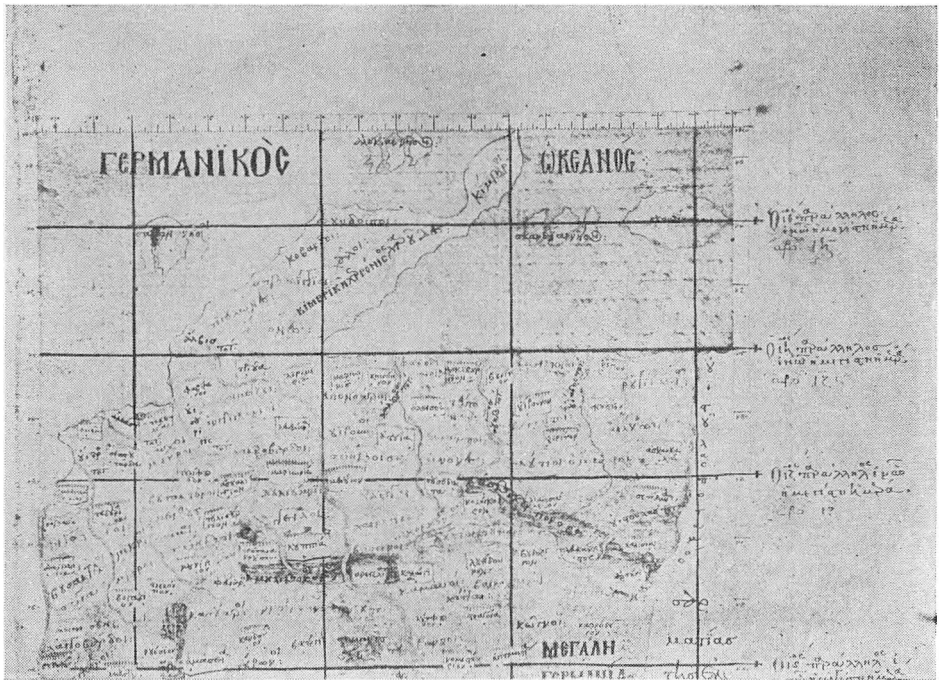
Bortset fra at Romerne var overlegne i Krigskunst, angives som en af Nederlagets Aarsager, at Dagen var trykkende hed, og at Solen skinnede Kimbrerne i Øjnene. De stønnede og svedte,

blev kortaandede og brugte Skjoldene som Parasoller. Det tætte Støv generede dem yderligere, mens det gav Romerne den Fordel, at de ikke kunde se de forfærdende Bersærkers Masse og Vildskab. Desuden var de vant til Varmen og gennemtraineede til at udholde netop saadanne sydlandske Temperaturer. Endeligt fremhæves af mange, at Aarene i de sydlige Egne havde mindsket Nordboernes Kraft, og det er rimeligt, for ikke blot gik Kimbrer, men paa samme Vis Østgoter, Vestgoter, Vandaler og Heruler til Grunde under den hede Sol — trods alle Sejre og straalende Tapperhed. Størsteparten af de kimbriske Krigere blev dræbt paa Valpladsen, og Romerne stormede deres Vognborg.

Romerske Historieskrivere fortæller om denne sidste, fantastiske Akt af Kimbrernes Tragedie: Kvinderne stod i sorte Dragter paa Vognborgens Køretøjer og dræbte de flygtende: denne sin Mand, hin sin Broder, andre deres Fædre. Børnene kvalte de med deres Hænder og slyngede dem under Vognhjulene eller under Hestehovene, hvorpaa de dræbte sig selv. En, siges der, havde hængt sig paa en oprejst Vognstang og bundet Børnene fast til sine Ben, saa de kvaltes. Mændene hængte sig ogsaa, og da der ikke var Træer til Selvmordet, bandt de Tove om Tyrenes Horn eller Ben, lagde en Rendeløkke om deres egen Hals og stak Dyrene med Spyd, saa de jog skræmte afsted, mens de slæbte eller trampede Krigerne ihjel. Da al menneskelig Modstand endte, kæmpede de kimbriske Hunde endnu som Vognborgens sidste Forsvarere. Antallet af Fanger angives til 60.000, Antal faldne til det dobbelte. Nogle flygtede vel, men ingen naaede hjem med Budskab om den jyske Folkehærs Undergang. Marius havde paany frelst Romerriget og fik af Folket Hædersnavnet »Roms tredie Grundlægger«.

Fangerne blev Slaver, de fleste anvendtes som Gladiatorer. Under den faretruende Gladiatoropstand i Rom Aar 73 før Kristus dannede de kimbriske Gladiatorer deres egen Afdeling, som blev langt den mest frygtede.

Kimbrertoget endte i Tragedie og Undergang, men denne første, danske Hær, som vi ved nøjere Besked om — og der gaar

DET ÆLDSTE DANMARKSKORT

Kortet er tegnet af den berømte græske Astronom og Geograf Klaudius Ptolemæus fra Alexandria i 2. Aarh. e. Kr. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Aarhundreder før vi har tilsvarende Viden om senere danske Hære — ristede sit Navn uforglemmeligt i Historien med Sværdets Od i blodrød Skrift. Længe efter Kimbrernes Endeligt gyste Rom for »den kimbriske Rædsel«. Cæsar taler ofte om sine Kampe mod »Kimbrerne« og betegner sine Krige mod Germanien som en Fortsættelse af Kimbrerkrigen for at give den større Betydning i Folkets Bevidsthed. »Ambroner« blev først Skældsord i Rom, senere Betegnelse for Jætter og Menneskeædere.

Men Kimbrernes Ry som uforfærdede Krigere bredte sig langt ud over Italiens Grænser. Historikeren Justinus beretter, at da Kong Mithridates af Pontus ved den østre Bred af Sortehavet i Aaret 70 før Kristus søgte Forbundsfæller til sin Kamp mod Romerne, sendte han et Gesandtskab til Kimbrerne i Jylland for at opfordre dem til Deltagelse i Krigen.

TEMPELINDSKRIFT FRA ANGORA

I denne kejserlige Indskrift fra Lilleasien nævnes vore Landsmænd Kimbrerne. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Vort Land, Kimbrernes Hjemstavn, blev aldrig kuet af Roms Vælde. Den naaede til Ejderen, men aldrig længere. En truende romersk Flaade blev sendt rundt om Skagen, og alene dette blev anset for en saa stor Bedrift, at den omtales i en kejserlig, romersk Indskrift forfattet af Augustus personlig til det lilleasiatiske Tempel for ham selv og Gudinden Roma i Angora, Midtpunktet for Hærvejen fra Byzants til Syrien. Der staar: »Min Flaade sejlede fra Rhinens Udløb mod de østlige Egne lige til Kimbrernes Land, hvorhen aldrig før den Tid nogen Romer var trængt frem enten til Lands eller til Vands. Kimbrer og Charuder og Semnoner og andre af Germanernes Folk i disse Lande bad ved Sendefærd om mit og det romerske Folks Venskab.«

At dette — i gensidig Respekt — blev ydet, fremgaar af den tydelige, latinske Paavirkning, som breder sig med Indførslen af romerske Luksus- og Nyttewarer; blandt andet lærte Danskerne at slaa Mønt. Skrift og Bogstaver blev kendt fra Mønter og Fabriksmærker — hvor meget man forstod, er der ingen, som ved; men i hvert Fald Cæsar benyttede ofte græske Bogstaver til Ordre og Meldinger, som kunde falde i germanske Krigeres Hænder, fordi han frygtede, de skulde læse, hvad han meddelte med romersk Skrift. Kimbrerne har utvivlsomt haft læse- og skrivekyndige Mænd i deres Efterretningstjeneste. Det er i denne Forbindelse værd at mindes, at omend langt den vigtigste Kulturpaavirkning gik fra Syd mod Nord, var det nordiske Krigere, som opfandt Bukser, en Mode, der har holdt sig troligt til i Dag, ja endog synes at brede sig. Den svenske Historiker Ingvar Andersson kalder Jernalderen for »Rugens, Jernets og Buksernes Tid«. Tacitus fortæller, at den romerske Feltherre Cæcina i Aaret

70 optraadte i Bukser fra Germanien, da han talte i Senatet, hvad de togaklædte Herrer tog ham ilde op. Det var barbarisk Indbildskhed og upassende Dragt.

Om Kimbrertoget skriver den tyske Historiker Dr. Ludvig Wilser, at »Den Kraft, der bor i de ublandede, nordiske Folk, gav sig et storartet Udslag i Kimbrernes, Teutonernes og Ambronernes uforlignelige Sejrstog. Det var endog kun en ringe Del af den kimbriske Stamme, som efter Tilintetgørelsen af de romerske Hære bragte det mægtige, romerske Rige næsten til Fald«.

Hvorfor skulde ikke denne nordiske Kraft have overlevet de mellemliggende Aartusinder og være bundet tilstede i vort Folk den Dag i Dag? Hvorfor skulde den ikke paany kunne vækkes af Dvale, retledes og nyttes, ikke til Erobringstogt, men til en lige saa hensynsløs og ubøjeelig Værnevilje som Kimbrernes paa Vognborgens Barrikade ved Vercellæ?

KAPITEL III

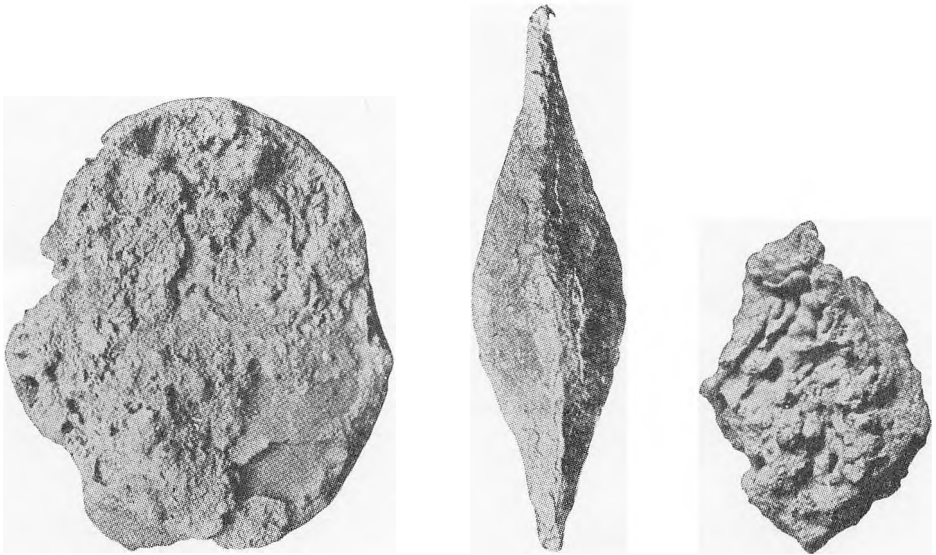
VAABEN OG RUSTNING I JERNALDER OG TIDLIG MIDDELALDER

FRA Jern overhovedet kom i Brug til Nyttegenstande, har det været Hovedmaterialet for Vaabenfremstilling. Mange Vaaben havde allerede i Stenalderen faaet samme gunstige og handige Form, som kendetegner Nutidens; men Jernets Holdbarhed, Styrke og Smedelighed gjorde Ligheden mellem Oldtids- og Nutidsvaaben endnu mere iøjnefaldende. Nutidens Soldater skærmes som Oldtidens af Skjolde, og man navngiver stadigt sine Yndlingsvaaben — nu Kampvognen og Flyvemaskinen, forhen Sværdet.

En Del Jernvaaben indførtes til Norden fra Togter mod fjerne Lande, men mange smededes hjemme, ofte med stort Snilde og dekorativ Sans. Raamaterialet i Norden var lige fra Jernalderen til Reformationstiden den let tilgængelige Myremalm.

Malmen, som skulde smeltes, stabledes lagvis med Træ eller Trækul i en muret Ovn under aaben Himmel — de saakaldte Osmundovne —, som indvendig var beklædt med Ler. Ved Hjælp af kunstigt Træk fra store Blæsebølge glødedes Massen saa kraftigt, at man bragte den i sejgtflydende Tilstand. Den dryppede i dejagtige Klumper ned paa Ovnbunden som et slakkeblandet Smedejern med staalagtige Yderkanter, det saakaldte »Blæstjern« eller »Osmund«. Det blev viderebehandlet, rensed og gjort svejsbart ved Gennemglødning i Esser og paafølgende Hamring, der fjernede Urenhederne i Form af Hammerskæl. Til Salg udsmededes det i firkantede Stænger.

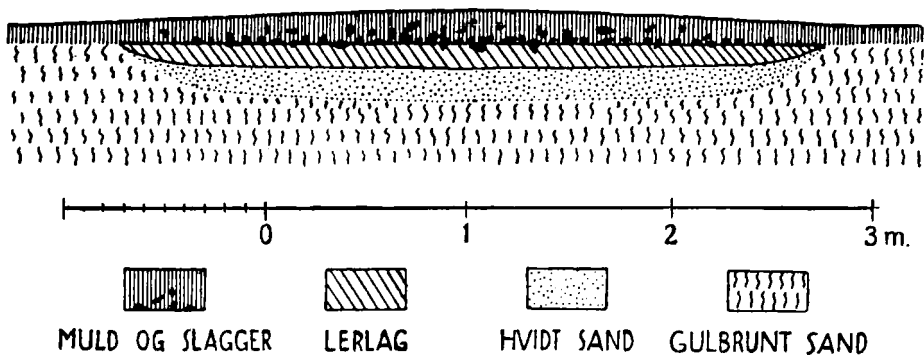
Dette temmeligt rene Stangjern kunde smedes og svejses, men

FRA OLDTIDENS JERNVÆRKER

Fra venstre »Luppe«, Raamateriale fra Jernovnen, 21 cm bred; Jernbarre, Salgswaren, 25 cm lang; Jernslagge, Affald fra Smeltningen, 15 cm bred. — Fot. Nationalmuseet.

var vanskeligt at hærde. Ofte bestod Hærdningen kun i en kraftig Koldsmedning; men dygtige Mestre øgede Smedejernets Haardhed paa moderne Vis ved Tilsætning af Kul, i Reglen af dyriske Stoffer. Hærdningskunsten var Mestrenes Hemmelighed. Iøvrigt troede man, at Hærdningen blev særlig god, naar det glødende Vaaben svaledes i mystiske Vædsker. Hærdningsfarver — navnlig den grønne — eller rettere Anløbningsfarver blev værdsat højt. Mange Beretninger taler om mindre gode Sværd, som bøjes i Hugget, der fortælles ogsaa om fortryllede Vaaben, som aldrig kan ruste, men bide hvast, undertiden endog i Sten. I Krigerens graa Hverdags maatte han dog altid have en Hammer ved Haanden til Udretning af Buler og Bøjninger eller til Fastnagling af Spyddodde. Gode Vaaben var Vikingens Stolthed, de arvedes fra Far til Søn og var altid inden for Rækkevidde; om Natten hang de over Ejerens Seng. »Vaaben sine skal Mand vare«, sagde Loven. Det var æreløst for en Mand at sælge sit Sværd, uanset hvor fattig han blev.

BUNDEN AF JERNUDVINDINGSHERD

Tegnet af G. Hatt. Herden fundet paa Fogstrup Hede ved Silkeborg. Efter Brøndsted: »Danmarks Oldtid.«
 Fot. St. kgl. Bibliotek.

De ældste, nordiske Vaaben var alle beregnet til at bruges i Kamp til Fods. Heste og Skibe var i den ældste Tid kun Transportmidler; inden Striden begyndte, sad Rytterne af. Første Gang vor Historie nævner dansk Rytteri, der kæmpede i Sadlen, er 1113 under Kong Niels' Tog mod de holstenske Vender. Udviklingen gik hurtigt i Retning af Rytteriets stigende Anseelse og Anvendelse. Vaaben, som skulde medbringes, naar Landeværn kaldtes til Mønstring, hed »Folkevaaben«. Antallet deraf var fastsat, men der var en vis Valgfrihed mellem Grupperne, eksempelvis mellem Sværd og Stridsøkse. En »fuldvæbnet« Mand bar oftest Sværd, Spyd, Skjold og Hjelm, undertiden hørte Brynjen med. »Spyd og Sværd, det er en Mands Vaaben«. Et gammelt dansk Ord som »Spydmand« er direkte nedsættende og betyder, at vedkommende er saa sølle, at han kun ejer et Spyd.

Sværdet var det vigtigste Vaaben. Det kunde være een- eller tveægget. »Saxsværd« var oftest eenæggede, »Langsværd« tveæggede. En »Sax« var spids, medens Langsværdet i Vikingetiden fik rund Od. Langt senere blev den afrundede Od begrænset til Processions- og Bøddelsværd. »Od« for Sværdspids og »Æg« for Skarpen af Klingens er gamle danske Betegnelser. Naar Langsværdet kunde have afrundet Od, laa det i, at det kun brugtes til Hug, ikke som Stødvaaben; Klingelængden var rundt 80 cm,

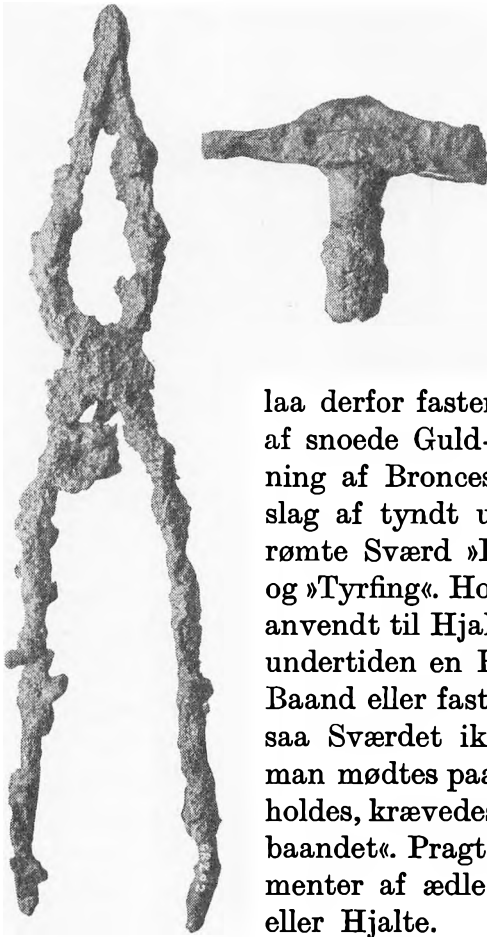
REDSKABER TIL JERNUDVINDING

Fra venstre Ambolt, 40 cm bred; •Knusesten, 9 cm høj. Efter Brøndsted: •Danmarks Oldtid.
 Fot. St. kgl. Bibliotek.

medens Saxe kunde forekomme i mangfoldige Udførelser fra een-æggede, lange Sværd til tveæggede, spidse Dolke (Saxknive). De korte Saxe brugtes jævnligt som Kastevaaben.

Paa adskillige Sværd var Klingen af Jern og kun de yderste Ægkanter hærdet og paasvejst Staal. Stammede et saadant Vaaben fra en mindre duelig Smed, kunde det hælde, at hele Æggen sprang af under Brugen. Langsværdets Klinge, der oprindeligt smalnede til fra Hjaltet, fik med den afrundede Od omtrent parallelle Ægge. Godset var tykkest foroven. Hvor Anglen til Hjaltet begyndte, fandtes Sværdets svageste Punkt; det var her, det sprang, naar det kom ud for særlig haard Paavirkning. Man vil ofte træffe Vendingen: »Da brast Sværdet under Hjaltet«.

Den eenæggede Sax havde oftest to, tre dybe Render i Godset nær Ryggen. Langsværdet havde Hulkehling, »Blodrende«, midt i Klingen paa begge Sider. Den var ofte prydet med Damascering eller egentlige Mønstre dannet under Sammensmedningen af de tynde Stænger, hvoraf Sværdet bestod. Sværdenes Størrelse var ret konstant i Norden, og for Tvekampsværd fastsattes Længden ligefrem ved Lov. Modsat Danskerne brugte Venderne — som fortalt om Braavallaslaget — meget lange Sværd.

SMEDEVÆRKTØJ

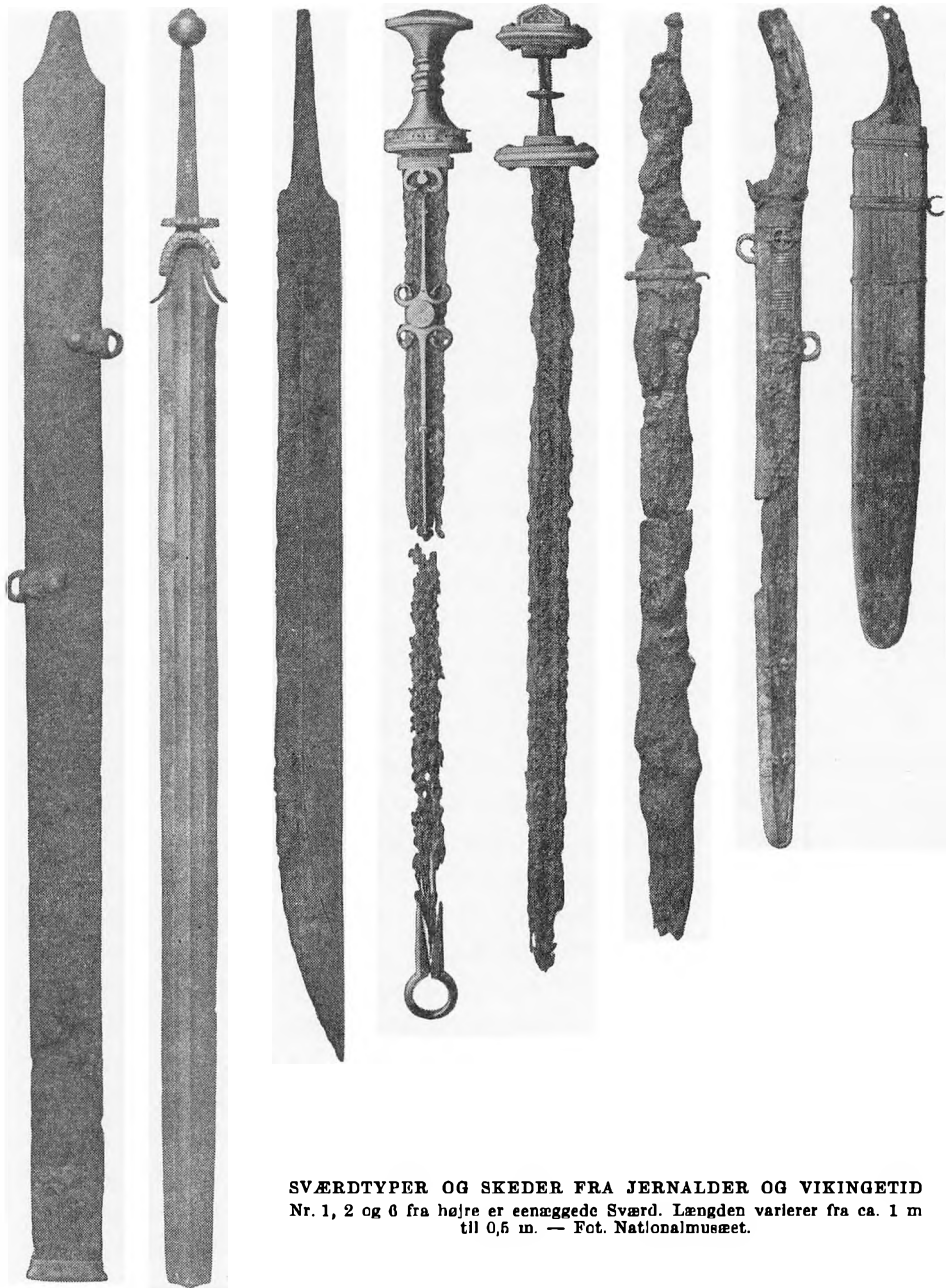
Tang og Hammerhovede fra Vaabensmedje, fundet ved Møllerup, Tangen 30 cm lang. — Fot. Nationalmuseet.

Haandgrebet var en Hylse, støbt af Bronze eller dannet af Træ. Det havde forneden en Parerstang til Beskyttelse af Brugerens Haand. Øverst blev enten Anglen bukket ned over Træhylsen, eller denne blev fastholdt af en paa-svejst Sværdknap. Haandgrebet smykkedes ofte — og

laa derfor fastere i Haanden — ved Omvikling af snoede Guld- eller Sølvtraade eller Paaslagning af Broncesøm. Undertiden fik Træet Beslag af tyndt udhamret Guldblik som de berømte Sværd »Kværnbider« (d. v. s. Læg-bider) og »Tyrfing«. Horn eller Hvalrostand blev ogsaa anvendt til Hjalter. Paa Sværdknappen fandtes undertiden en Ring, hvori man kunde binde et Baand eller fastgøre en tynd Kæde fra Skeden, saa Sværdet ikke af Vanvare gled ud. Naar man mødtes paa Tingstedet, og Tingfred skulde holdes, krævedes Sværdene fæstnet med »Fredsbaandet«. Pragtsværd kunde have skønne Ornamenter af ædle Metaller indlagt i Klingestaal eller Hjalte.

Sværdskederne var af tynde Træskinner overtrukket med Læder og med Beslag, i hvert Fald forneden (Sværdskoer), undertiden ogsaa langs Kanterne. Skederne var jævnlgt prydet med ædelt Metal, nu og da endog med Juveler som Skeden til det Pragtsværd, Harald Haarfager fik af Kong Athelstan.

Sværdet blev baaret enten i en Livrem eller Skulderrem, undertiden en Kombination af begge Dele, som man ser det paa Nutidens Uniformer. I Middelalderen havde Ridderne Sværd ved Lænd,

SVÆRD TYPER OG SKEDER FRA JERNALDER OG VIKINGETID
Nr. 1, 2 og 6 fra højre er eenæggede Sværd. Længden varierer fra ca. 1 m
til 0,5 m. — Fot. Nationalmuseet.

medens Væbnere og almindelige Krigere ofte havde det hængende foran paa Brystet i en Halsrem.

Det synes, som om Sværdet tiest blev baaret paa venstre Side; men adskillige Fund viser, at det ogsaa har været Brug — som hos Romerne — at bære Sværdet til højre. Mange Krigere bar to Sværd, Langsværd og Sax, det sidste som Hjælpevaaben. I flere Lande blev det middelalderlige Ryttereri normeret med to Sværd og en Dolk.

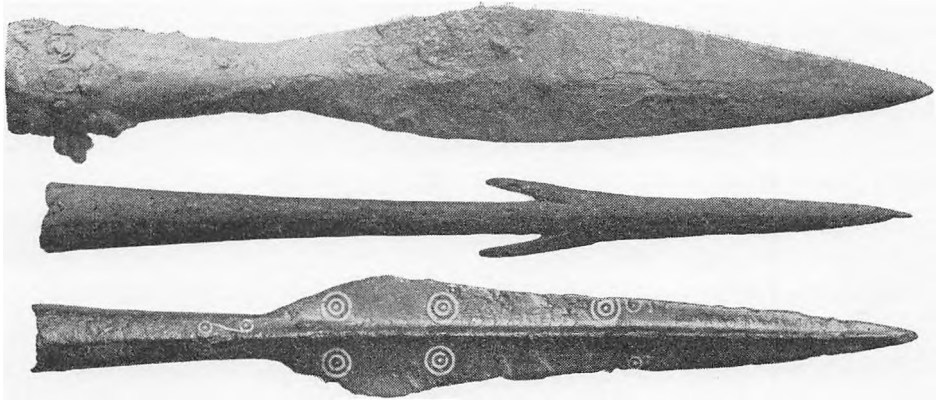
Hjaltet paa de gamle, nordiske Sværd er paafaldende kort. Først i Middelalderen faar man Sværdgreb, der giver Plads til to Hænder. Naar Langsværdet alligevel førtes med begge Hænder, skete det paa den Maade, at Krigerens venstre Haand greb over hans højre, saa Hugget fik mere Kraft; men højre Haand alene styrede Hugget. Førtes Sværdet tohændigt, maatte Krigeren kaste Skjoldet eller slynge det om paa Ryggen og var derfor farligt blottet. Antageligt blev Metoden derfor i det store Hele begrænset til Kampe, hvor Krigeren havde faaet sit Skjold sønderhugget.

En dygtig Kriger kunde føre sit Vaaben lige sikkert med begge Hænder og skulde helst under Kamp kunne overraske Modparten ved at skifte Sværdhaand. Det var god Fægtekunst lynsnart at veksle Skjold og Vaaben under Kamp, som det var værdifuldt at kunne kaste Spyd samtidigt med begge Hænder. Ofte kæmpedes med Sværd i den ene Haand og Spyd i den anden.

Det er nævnt, at mange, gode Sværd havde Egennavne. Disse var ganske malende som: Skadevolder, Bloddrypper, Bryngebider, Dræberen, Gjalderen, Skjoldæder, Hjerneknuser, Jernbider, Læg bider, Ordbryder, Varulv og lignende.

Af gammelnordiske Spyd fandtes to Hovedgrupper — en der omfatter Stikvaaben alene, en anden der omfatter kombinerede Stik- og Hugvaaben, »Hugspyd«. Indenfor den første Hovedgruppe findes saavel Haandspyd som lette Kastespyd.

Hjalmar Falk deler Stikspyddene i Geir, et Kastespyd med kort og bred, trekantet eller keglendannet Jernod. Flein eller Brod, der ogsaa betyder »Pil«, lette Kastespyd med lang, smal Od, hvis Flæner giver den et bajonetlignende Tværnsnit. Gaflak, meget lette

SPYDSPIDSER AF JERN

Øverste Spyddod 18 cm lang; Midten Od af Krogspyd med Modhager, 23 cm lang; nederst Spyddod med indlagte Sølvornamenter, 27 cm lang. — Fot. Nationalmuseet.

Kastespyd — snarest Kastepile — med meget lille Jernspids. Hagespyd, hvis Modhager skulde vanskeliggøre det for den saarede at trække Vaabnet ud. Fjer- og Bladspyd, begge tunge Haandspyd, det første med lang og smal, det sidste med bred og bladformet Od.

Mange af disse Spyd havde ved Døllen fremspringende Vinger — eller Parérstænger — som skulde hindre den Modstander, der var ramt, i at løbe Spyddet længere igennem sig og komme Spydstikkeren ind paa Livet.

I Riddertiden kommer Rytterlansen til Norden — stump ved Turneringer og spids til Krig — i Reglen prydet med en lille Fane i Ejers Farver.

Hugspyddene var ogsaa forskellige. Det fremgaar allerede af Navnet, at de kunde anvendes baade som Stikvaaben og Hugvaaben; ofte har de været en Slags forlængede Sværd, undertiden har de været brugt som Kastevaaben.

Det almindeligste Hugspyd hed Kesja. Ordet vil huskes som dansk Tilnavn, Harald »Kesja«. Det fandtes baade som Kastespyd og Haandspyd. Som Kastespyd havde det kort Skaft, men lang Od, og var ikke tungere, end at der jævnlige fortælles om Krigere, som kastede to ad Gangen. Almindeligst var det som Haand-

spyd med langt og tungt Skaft. Det er en meget gammel Type, hvis Brug holdt sig gennem Sekler. Saa sent som midt i det 16. Aarhundrede benyttedes det i Norge til Bjørnejagt. Det adskilte sig fra Fjerspyddene, som var rene Stikvaaben, ved at dets Od var mere sværddannet, med næsten parallelle Ægge indtil Spidsen og med meget Gods for at gøre Hugget tungt. Det er de senere Hellebarders Forbillede.

En Art Kesja kaldtes »Brynjeborer«. Det er Kamplansens Forbillede med en elegant, lang Od af bedste Staal. Selve Bladet havde ophøjede, skarpe Kamme paa Midten, saaledes at de i Sammenløbet med Æggene nær Spidsen dannede et stærkt, flænet Tværnsnit, som havde fire skærende Rande, en solidt afstivet Spids og meget betydelig Gennembrudsevne. Dette Tværnsnit er det samme som den senere Middelalders Harnisklansers og Armbrøstboltens.

Et andet almindeligt Hugspyd hed Atgeir. Det har været ret kortskaftet og anvendt til Nærkamp. For at kunne parere med det fik Skaftet Jernbeslag. Paa Grund af sin Haandterlighed og Brugbarhed baade til Hug og Stød — til Kast om saa skulde være — anbefaler »Kongespejlet« det som Skibsvaaben.

Spydbladets Befæstelse til Skaftet skete saa godt som altid med en Hylse, der gik ned over Skaftets spidse Ende, ikke med en Angel drevet ned i Skaftet. Hylsen blev paa diametralt modsatte Steder fæstnet i Skaftets Træ med Nægler. Brugtes Spyd til Kast, fjernede man først Næglerne, dels for at Modparten ikke skulde rykke Jernet ud af sit Saar, dels for at Jernet skulde flyve af, hvis han greb Spyddet i Flugten for at kaste det tilbage, hvilket ofte lykkedes en dygtig og øvet Kriger. Romerne løste, efter hvad Polybios oplyser, dette Problem paa anden Vis. Han fortæller, at Kastespyddene har et Skaft, der ialt er omved en Meter langt og to en halv Centimeter tykt. »Jernet derpaa er et Spand langt og udhamret saa tyndt og spidst, at det nødvendigvis, første Gang det rammer, maa bøje sig og ikke kan kastes tilbage af Fjenderne. Ellers vilde Kastespydet blive til Gavn for begge.«

Spydskaftet var bedst af Asketræ — som moderne, europæiske Rytterlanser — undertiden benyttedes ogsaa Elm eller Rødgran. Længden vekslede, men jævnligt var den saadan, at Krigeren med opstrakt Arm kunde fatte om Spydbladets Hylse.

Skaftets nederste Ende kunde være forsynet med en Jernspids, saa det nemt lod sig stikke i Jorden til Støtte, navnligt mod Angreb af Ryttere, naar Krigerne stod samlet i Fylking. For at det ikke skulde gaa for let og dybt i, hvor Jorden var meget blød eller sandet, satte man i Forsvarsopstilling en Bremseplade paa nær Skaftets Nederende.

De lette Spyd havde undertiden paasat Slynge eller »Svingrem« ved Tyngdepunktet, for at man kunde give Kastet større Kraft. De førtes ellers med een Haand — den anden førte Sværdet — mens de store Spyd var Tohaandsvaaben. Prydelser var langt sjældnere paa Spyd end paa Sværd, navnligt fordi de ofte gik tabt under Kamp, og man kender kun faa Egennavne paa dem. De hørte ikke — som Sværd og Økse — sentimentalt sammen med Mand og Æt.

Bue og Armbrøst var Skydevaaben, indtil — og længe efter — Krudt blev anvendt paa Slagmarken. Bueformen var den samme som de moderne Sport- og Jagtbuers. Materialet, hvoraf de fremstilledes, var Elm eller det foretrukne Tax; sejt og haardt skulde det være. Hvor Strengen spændtes paa Buehalsene var de forstærket med Jernbeslag, Horn eller Ben. Paa Midten af Buen fandtes, fastholdt med Surring af Dyresener, en Forstærkning, som øgede Spændkraften. Længden af de danske Buer var rundt halvanden Meter.

Armbrøsten er antagelig indført fra Syden paa et ret tidligt Tidspunkt — hvornaar vides ikke nøje. Den bestod af et Skæfte, i Reglen Tax, hvorpaa var fastgjort en kort, stiv Bue af Staal eller — sjældnere — Horn. For at kunne spænde den — med Haandkraft eller mekanisk Træk — maatte man træde i en Bøjle forrest paa Skæftet og saaledes holde igen for Spændingstrækket. Vaabnet hed derfor i Nederlandene mere logisk en »Fodbue« i Modsætning til Haandbuen; »Laasbue« er almindeligt nordisk

PILEKOGGER AF
TRÆ

Det velbevarede Jernalderkoger er 48 cm langt. — Fot. Nationalmuseum.

Navn. Den udvikledes til et fortrinligt Skydevaaben, som udslyngede Jernbolte eller Stenkugler med stor Præcision og en saadan Kraft, at de gennembrød det bedste Harniskstaal.

De ældste Buestrengene var snoede Tarme eller Dyresener. Efterhaanden blev Strengene af Hør og Hamp almindelige. Strengen blev fjernet, eller i hvert Fald taget af den ene Buehals, naar der ikke skulde skydes. Ved stadig at være spændt mistede Bue sin Elasticitet. Enhver Skytte medførte Reservestrengene, og man ved, at Buestrengene ofte blev brugt til at binde Fanger med. Strengene var indgnedet med Harpiks eller Voks, men paaavirkedes alligevel meget af Fugt. Bueskydning paa Regnvejrsdage var ikke meget beventd.

Pile i Flertal kaldtes ofte »Skud«, ganske som man i vore Dage taler om hvormange Skud, d. v. s. Patroner, hver Soldat raader over. Ordet brugtes ogsaa kollektivt om lette Kastespyd.

Pilespidserne var af udmærket Staal og havde vekslende Former efter den Anvendelse, man gjorde af dem. Nogle var kegleformede, nogle forsynet med skarpe Flæner mod Spidsen, nogle var formet som et Blad og knivskarpe, og nogle havde Modhager, saa de ikke kunde drages, men maatte skæres, ud af Saaret. Da en saadan Operation vansirede Kroppen, fandtes Døden efter den forsmædelig. Antageligt har man benyttet Pilespidser i Bladform med et aflangt Hul midt i Bladet. Trængte en saadan Pil ind i Kød, pressedes det gennem Hullet i Pilespidsen, som derfor

ikke kunde trækkes eller stødes ud. Der fandtes tveoddede Pilespidser og til dagligt Brug sikkert Pile med Spids af Ben eller lignende. Pilespidserne var fæstnet med en Angel ned i Skaftet. For at

KAMPØKSE AF JERN

Det kraftige og dog elegante, fornemt dekorede Øksehoved fra Vikingetiden er fundet ved Mammen nær Viborg. -- Fot. Nationalmuseet.

styre Pilene under Flugten mod Maalet, kunde de have Fjer af forskellig Art og Form klæbet til Skæftet i Reglen med Harpiks. Saavel Buepile som Armbrøstboltene havde ofte fire Fjerrækker. Den normalt største Skudvidde med Bue og Pil har ligget omkring 450 m, idet denne Afstand (240 Favne) lovfæstes som »et Bue-skuds Længde«.

Koggerne var af Træ eller Læder. Til Kamp krævedes, at Hirdmænd skulde eje »Haandbue med 3 Tylvter Pile«, medens de andre Krigere kun skulde raade over 2 Tylvter.

Stridsøksen var et Hovedvaaben. Sværdet regnedes fornemst, men Øksen, der ogsaa fandt Anvendelse i Hverdagens Arbejde, blev saavel Overklassens som den menige Mands meget effektive Vaaben i mangfoldige Typer fra den jævne Buløkse til raffinerede Former som Skægøksen eller den orientalsk udseende Spidsøkse (»Skothyrna«).

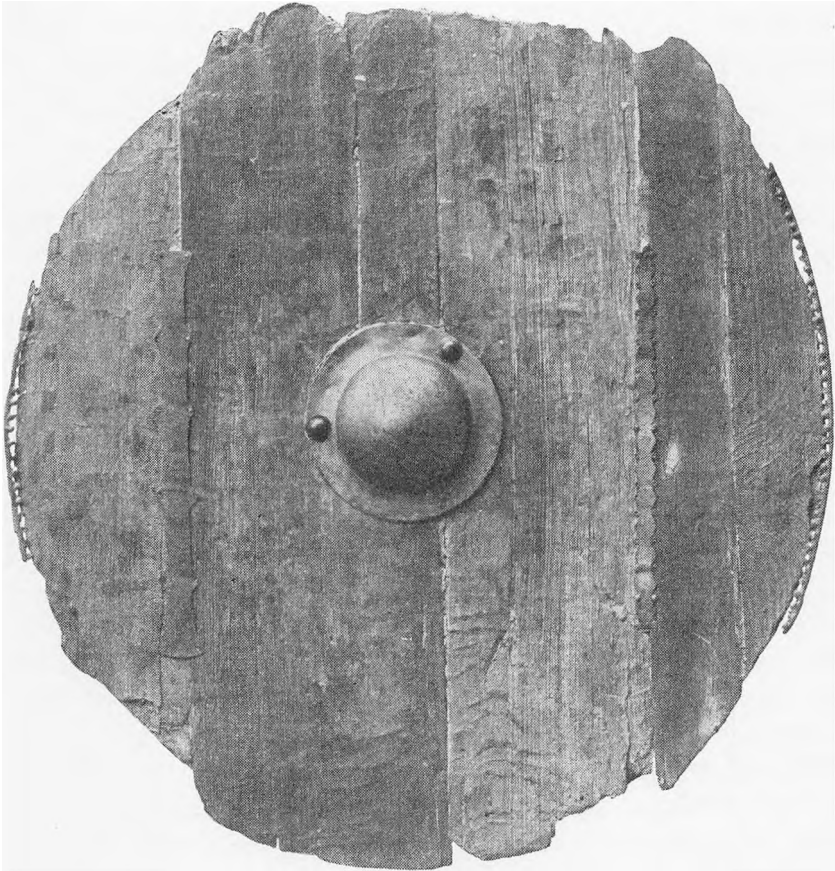
Almindeligst var Hverdagens Buløkse, som uden for Skandinavien fik Navnet »Danerøksen«. Den havde et nogenlunde bredt Blad og bag Skaftehullet en Hammer med Bane eller Spids. Skaf-

tet var saa langt, at Haandøksen kunde bruges som en Slags Spadserestok, og Godset omkring Skaftet ikke sværere, end at man bekvemt omfattede det med Haanden. Øksen fulgte sin Herre overalt og var Arbejdsredskab.

Bredøksen var af samme Type, men havde et meget bredere, halvmaaneformet Blad, som smalnede stærkt ind mod Skaftet. Den var det almindeligste Stridsvaaben i hele Norden, hvor man mange Steder overlod til Krigerne, om de vilde møde med Sværd eller Bredøkse. Som Type bredte denne Økse sig fra Norden til Tyskland og Frankrig.

Bredøksen brugtes kun til Hug, og medens Haandøksen var udpræget let, var Bredøksen et Tohaandsvaaben. At der inden for denne Gruppe Økser maatte opstaa flere forskellige Typer siger sig selv. Som Krigsvaaben benyttedes de indtil det 18. Aarhundrede. Deres Skaft var solidt og skærmet af omviklede Jernbaand; man kender ret talrige Eksempler paa, at de blev fasthugget i en fjendtlig Palissade, som man derpaa overskred ved at entre op ad det lange Økseskaft; især naar man havde en »snaghyrnd« Økse. Dennes Blad var halvmaaneformet og saa stærkt forlænget til begge Sider, at Øksen kunde bruges lige saa godt til Stød- som til Hugvaaben. Skaftet kunde være over 2 m langt og den krumme Økseæg rundt en halv Meter fra Spids til Spids. En Art Bredøkse var den saakaldte »Skægøkse«. Nederste Del af dens Blad havde en næsten rektangulær Forlængelse, det saakaldte »Skæg«. Den var meget langskaftet og anbefales paa et sent Tidspunkt sammen med skæftede Léer som godt Skibsvaaben, ikke mindst fordi den kunde bruges til Entrehage. Ogsaa Tapøksen var en Bredøkse. Den udmærkede sig ved at have en stærkt fremspringende Tap bag Skaftet.

En ejendommelig Økse er den saakaldte »Brynjetrold«, som var et indført Vaaben. Den var tveægget — eller om man vil tvebladet — og havde en lang, spids Jernod eller »Pike« i Forlængelse af Skaftet, med andre Ord en Dobbelt hellebard. Dens Formaal var at sprænge Brynjer, og da den var tosidet, kunde man med Fordel føre Hug saavel til venstre som til højre med dette

RUNDSKJOLD AF TRÆ

Skjoldet, som er 66 cm bredt, har Broncebukkel. Fundet i Thorsbjerg Mose.
Fot. Nationalmuseet.

Vaaben, der dog vanskeligt fik Kraft nok i Slaget og derfor mest var til Pynt. En Øksetype, hvis Blad løb langt ud foroven og derved dannede et ypperligt Stikvaaben, kaldtes »Skothyrna«, det vil sige »Øksen med fremspringende Hjørne«. Buløksen var Hverdagsvaaben og Hverdagsredskab. Navnet siger tydeligt at den hovedsagelig maatte være brugt til Tømmerarbejde.

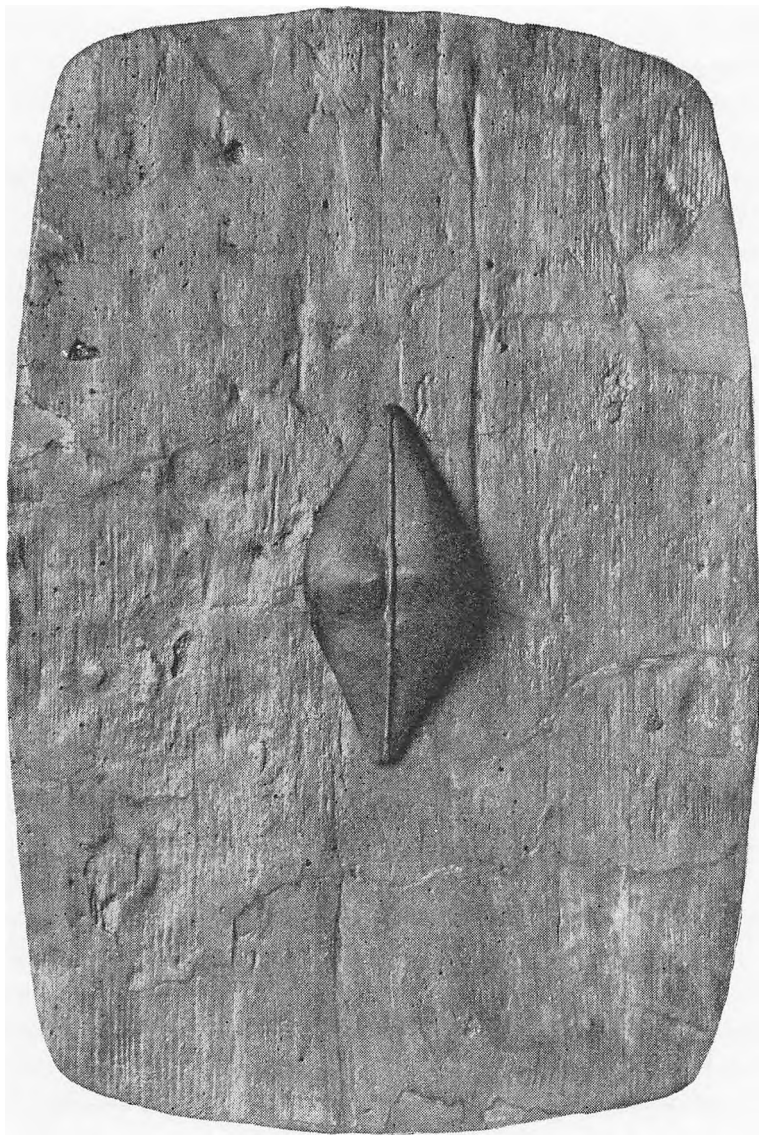
Naar en øksebærende Mand gik, støttede han sig til sin Økse. Skaftet maatte altsaa have Spadserestoks Længde og i nederste

Ende være forsynet med Pig. Bladet var i Reglen af Jern med paasvejst Staalæg, men denne sprang oftere af en Økse end af Sværd under Nærkampen. Paa Økser med paasvejst Æg støttede denne jævnligt mod en »Ægvold«. Alle Økser havde — mere eller mindre udpræget — Hammerhoved bag Skafthullet. Befæstelsen af Øksebladet paa Træskaffet kendes ikke, maaske førtes det fra oven gennem Skafthullet i Bladet; men daarlig har den været. Man hører ikke sjældent om Øksehoveder, som er fløjet af Skaffet under Kamp. Mange Økser var — som Ætsværdene — prydet med Indlæg af Guld og Sølv.

Økse, Sværd, Spyd og Pileod maatte jævnligt skærpes. Hver Krieger medførte derfor en Hvæssesten fastgjort til sit Bælte. Kølle og Kniv var sekundære Vaaben og Fattigmandsvaaben. Køllen var af Træ, undertiden beslaaet med Spigre, saa den mindede om vore gamle Vægteres Morgenstjerne. Fornemme Krigere brugte kun Kølle over for Fjender, der var troldkyndige, saa de ikke lod sig dræbe af flyvende Pil eller bidende Staal. Kniven, Dolken om man vil, var dels et Hjælpevaaben, dels et praktisk Værktøj og Spiseredskab. Saavel Knive som Dolke var normalt eenæggede og ofte meget kunstfærdigt udført.

I Kamp er det næsten lige saa vigtigt at kunne værne sig selv mod Overlast som at tilføje Fjenden Skade. Dækvaaben fra den ældste Jernalder til det 15. Aarhundrede — i enkelte Tilfælde endog senere — var praktisk talt uændrede.

Ældst, almindeligst og vigtigst var Skjoldet, der ud over sin krigsmæssige Værdi tidligt i Riddertiden blev et overmaade praktisk »Firmamærke« som heraldisk Vaaben. Skjoldet var først og fornemmeligst en Pilefanger. De ældste Skjolde var kredsrunde og flade, og de sammenlignes derfor ofte i Digte med Sol eller Maane. I sin primitiveste Form bestod Skjoldet af 5—6 Bræder sammenholdt af Beslag, »Skjoldspange«, paa Bagsiden, undertiden overtrukket med Læder og afstivet i Sammenføjningerne med Bastværk og Bastsurringer. Skjolde i Træets oprindelige Farve kaldtes »hvide Skjolde«; de overtrukne kaldtes, paa Grund af den rødgarvede Hud, »røde Skjolde«. Ofte kendetegnes det hvide

LANGSKJOLD AF TRÆ
Skjoldets Højde 61 cm, let Kampskjold. — Fot. Nationalmusæet.

som »Fredsskjold«, det røde som »Krigsskjold«. At rejse et hvidt Skjold paa en Stage, svarede til vor Tids Brug af et hvidt Flag.

Det hvide var naturligvis billigst, det skulde enhver Landeværnsmand medbringe, medens »Ædlinge« skulde møde med læderbetrukket, rødt Dobbelt skjold — et Skjold med to Lag Træ. Skjoldet kunde have Læderkantninger, men Jernkanter fandtes ogsaa og ydede naturligvis kraftigt Værn mod Hug. Nogle Skjolde var rektangulære og store allerede i den ældste Jernalder.

Det blev almindeligt henimod Aar 1100 at bruge buede Skjolde for Fodfolk. De hvælvede Skjolde var i Begyndelsen overmaade primitive og billige. De spidsede til forneden og er Forbillede for Ridderskjoldet. De kunde ikke alene benyttes til Værn, men ogsaa til Angreb. Man stødte med Spidsen eller brugte i Nødsfald Skjoldet som Kastevaaben.

De runde Skjolde, som oftest paa Midten havde en Metalhalvkugle forsynet med lang, skarp Od, bag hvilke Haandgrebet befandt sig, maatte ikke være for tunge, idet de førtes i stiv Arm. Anderledes med de hvælvede Skjolde, som kunde støttes mod Jorden og ofte var saa spidse, at de kunde drives ned deri og danne en staaende Skærm. At saadanne Skjolde allerede tidligt har været brugt her i Norden, kan man fastslaa, fordi der ofte berettes om saarede og dræbte, som blev baaret bort fra Kampen paa Skjolde, eller man kælkede ned ad Bjerge paa dem, hvad man umuligt kunde have benyttet den runde Type til. Normannerskjoldet, som det ses paa Bayeuxtapetet, var, efter alt at dømme, almindeligt i Norden. Paavirkningen fra Syd var betydelig, og der er Grund til at tro, at mange Skjolde har lignet Romernes, hvorom Polybios oplyser, at Langskjoldet var rundt 80 cm bredt over den buede Overflade, mens Længden var godt 1,25 m. »Dets Tykkelse i Randen er hele fire Fingerbred (6,5 cm), idet det er sammensat af et dobbelt Lag Bræder, forbundne med Tyrelim; paa den ydre Side er det beklædt med Lærred og derved med Kalveskind. Om Randen foroven og forneden har det et Jernbaand, hvorved det beskyttes baade mod Sværdhug og mod Stød mod Jorden. Det er ogsaa forsynet med en Skjoldknap

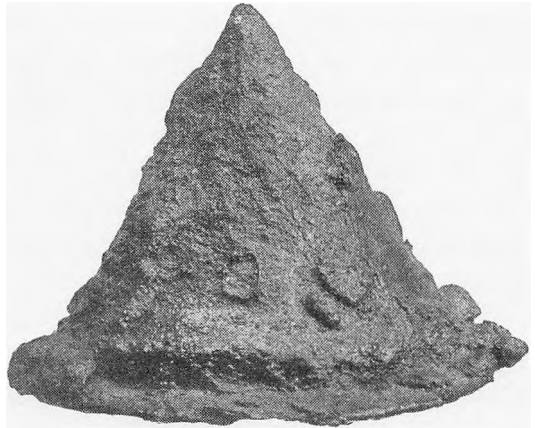
af Jern, som afbøder de værste Slag af Sten, Lanser og i det hele af kraftigt Skyts.« Romernes Rytteri havde en Overgang Skjolde af Læder »af Form som de Kager, man bruger ved Ofringer«, men de dueede ikke og afløstes af solide Træskjolde med Beslag.

Man ved, at der fandtes flettede Vidjeskjolde. Derimod er det tvivlsomt, om Skjolde af Jern (der var blevet frygteligt tunge),

overhovedet brugtes. De Jernskjolde, den ældste Litteratur nævner, har sikkert kun været jernbeslagne. Skjoldet førtes under Kamp oftest med den ene Haand, som fattede det i Tyngdepunktet. Haandgrebet var oprindeligt af Jern, men blev efterhaanden lavet af Træ, paanaglet med Smedesøm. Undertiden bar man Skjoldet i to Læderstroppe over Armen.

Naar Skjoldet ikke benyttedes, blev det baaret i en Rem over Skulderen, saa det hang paa venstre Side — det førtes jo normalt med venstre Haand. Brugte Krigeren Tohaandsvaaben, maatte Skjoldet kastes om paa Ryggen. Skjoldene blev efterhaanden smukt prydet med Ejerens Slægtsvaaben. De, som ikke førte egentligt Slægtsmærke, malede ofte deres Skjolde i grelle Farver, navnlig synes grønt at være foretrukket. Af anden Pynt fandtes Metalbeslagene, som blev poleret skinnende blanke.

Haandringen af Skjoldet gjaldt for ypperlig Krigskunst, navnlig naar det drejede sig om indviklede Parader, som kunde afbøde Stød og Hug eller vriste Vaabnet af Modstanderens Haand. Et særligt Kunstgreb bestod i, at Krigeren lynsnart vekslede Skjoldhaand og Sværdhaand under Kamp. Lykkedes det at omringe en overtallig Fjende, trængte man ind paa ham og klemte

SKJOLDBUKKEL AF JERN

Den spidse Bukkel, 11 cm høj, brugtes til Stød mod Modstanderen. — Fot. Nationalmusæet.

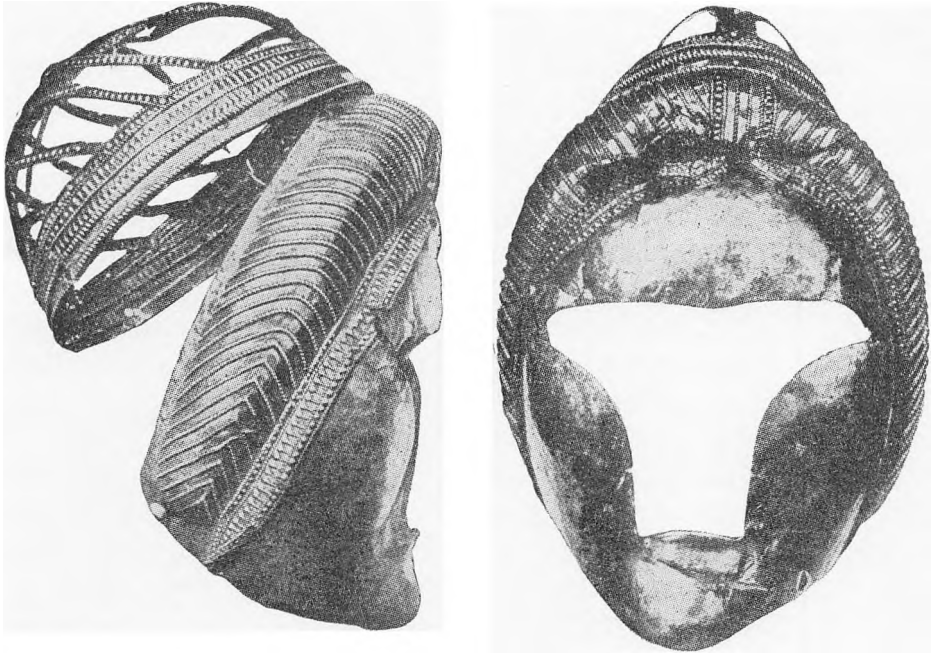
ham mellem Skjolde, til han ikke kunde bruge sine Vaaben. Under Kamp værnedes de ypperste Krigere af Skjoldbærere. Kom mange i Knibe for Fjendens Pile eller Kastespyd, dannede Hæren »Skjoldborg«. Den blev nær knyttet til Svinefylkingen, og da denne var meddelt af Odin, kaldtes Skjoldborgen »Odins Sal«. Skjoldborge værnede Fører og Konge til Lands som til Vands. Paa Skibe i Fart hængte man Skjolde langs Rælingen, hvor de skærmede Aaregangene.

De hvævede Skjolde har kunnet virke som Raabere. Tacitus fortæller, at Germanerne sang Krigssange med Skjold for Munden, og det er antageligt det samme, Odin benytter sig af til Lydforstærkning, naar det i »Havamaal« hedder: »under Skjoldrand galer jeg«. Kampraabet har runget bedre paa denne Vis. Bersærkerne nøjedes dog ikke med at raabe — de bed samtidig i Skjoldranden.

At Hjelme har været i Brug fra Jernalderen viser Navnets Ælde, men at de har været ret sjældne, fremgaar af, at de ikke findes i Grave fra Vikingetiden. De har været fornemme Krigers særlige Kendetegn; »hjelmbærende Mænd« var Høvdinge. Den almene Hovedbeskyttelse blev Staalhuen.

Hjelmen var af Staal eller Jern, gerne kostbart smykket med Beslag af Guld og, i hvert Fald efter Aar 1000, undertiden prydet med Ædelstene. I Norden var Hjelmpynten ofte Graveringer, antagelig trukket op med stærke, paamalede Farver. Paa Hjelmkronen fandtes jævnligt et Dyrehoved, en Vuls^t eller Knap, hvor Pladerne mødtes og nittedes til hverandre eller til et Samlestykke af Horn. Den almindeligste Hjelmform har været Halvkuglen, men der fandtes ogsaa kegleformede Hjelme og ind i Middelalderen lukkede Typer med Aabninger for Syn og Vejtrækning.

Hjelmene bestod af en Hovedring, hvorpaa svejstes buede Jernspange til bærende Skelet. Over dem lagdes udformede Jernplader, som nittedes til de bærende Ribber. Pladernes Sammenføjninger var Hjelms svageste Steder. Iøvrigt varierede Hjelmerne meget. Visse Typer havde Kindværn, Næseværn, Nakkeværn og saa videre. Hjelmen holdtes fast ved Remme eller Snore,

PRAGTHJÆLM AF SØLV

Hjelmen, der stammer fra Thorsbjergfundet, er vist fra Siden og forfra. Dens Højde ca. 30 cm, Bredden ca. 20 cm. Efter Brøndsted •Danmarks Oldtid•. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

som blev bundet under Bærerens Hage. Undertiden skjultes Hjelmen under en Hjelmhue, formentlig en Art Camouflage og Værn mod Rust.

Hjelmen blev baaret direkte paa Hovedet. Efterhaanden indføres den flettede Brynjehætte eller Harniskkappe, som beskyttede Nakke, Hals og Hage. Den fandtes som særlig Udrustningsgenstand, men ogsaa som en Del af Brynjen.

De mere jævne Staalhuer synes i Norden at være dannet af et enkelt Stykke Jern udsmedet i Kuppelform og med paasvejst Rand. De var kun maadeligt Værn mod Sværdhug eller Pile afskudt paa nært Hold, og de var den billige Hoveddækning for Menigmand til Landeværn.

Kroppen og Lemmerne værnede man med Brynje, som oprindeligt synes at være dannet af Læder, Bersærernes af Bjørnehuder eller tykke Faareskind. Saadanne Læderrustninger er sik-

kert paa et tidligt Tidspunkt blevet forstærket med Bronze- og Jernplader — Kyradsler — til Værn af de ædlere Dele, som det var Tilfældet andetsteds. Romernes Elitesoldater, »Hastaterne«, bar saaledes en »Hjertedækker« bestaaende af en Bronzeplade, fæstnet til Lædervamsen. Pladerustninger krævede ikke saa fremragende Smedekunst til Fremstillingen som Ringbrynjerne. Vikingetidens Brynjer blev lavet af sammenflettede Staalringe, hver Ring kædet ind i fire andre. Ringenderne blev nittet eller svejst sammen. Undertiden tales om Brynjer med to Lag Jernringe; men de kan, alene paa Grund af Vægten, ikke have været almindelige. Ringbrynjens Brug holdt sig længe i Norden, i hvert Fald til langt ind i det 11. Aarhundrede.

Brynjernes Længde vekslede. Alle dækkede Underkroppen, de fleste naaede til midt paa Laaret, enkelte var saa lange, at de ogsaa dækkede Knæene. Der fandtes ganske lette Brynjer, som vel nærmest har været til Stadsbrug. De rigtige Kampbrynjer var tunge og generede meget, navnlig i varmt Vejr. De havde i Reglen vide og korte Ærmer og kunde snøres sammen fra Halsaabningen. Pladeharnisk kom ret sent til Norden og blev først almindeligt i det 13. Aarhundrede.

Til Pynt og for at skaane Staalet mod Vejrets Paavirkninger bar man et Klædningsstykke, ofte uden Ærmer, over Brynjen, en »Vaabenfrakke«. Dette blev dog først almindeligt mod Slutningen af det 12. Aarhundrede. For at skærme Kroppen mod Tryk og Gnavesaar fra den tunge Brynje, bar Krigerne en tilpas tyk Underklædning, en »Vaabentrøje« eller Kjortel.

Til Benbeskyttelse havde man Brynjehoser, lange Strømper af sammenflettede Staalringe. Undertiden var de, for at gøre dem lettere, kun saa brede, at de dækkede Benene fortil og blev holdt fast af Læderremme paa Bagsiden. Meget tidligt optræder ogsaa Benskiner. Paa Hænderne fik Krigerne ret sent Stridshandsker af flettede Staalringe, oftest Lufhandsker. De kom dog ikke i udbredt Brug før omkring det 13. Aarhundrede.

Der findes i den pudsig naive Haandbog om høvisk Takt og Tone, »Kongespejlet« fra Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, en

RINGBRYNJE AF JERN

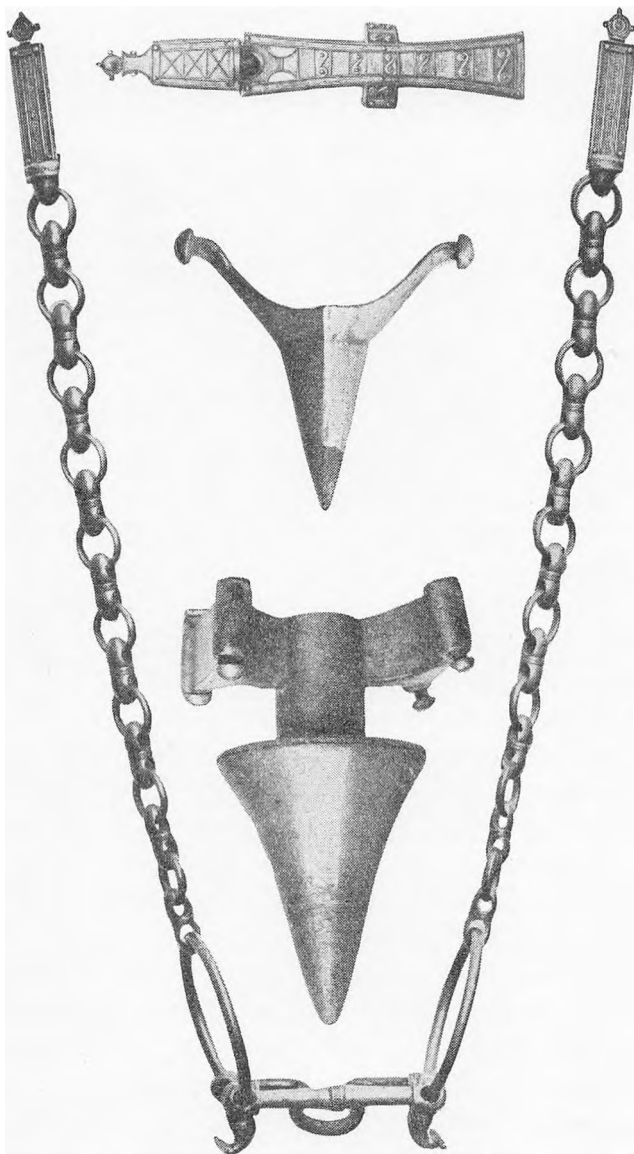
Et beundringsværdigt Stykke Smedekunst. Brynjen, som stammer fra Vlemosefundet, er 110 cm lang. —
Fot. Nationalmuseet.

Forklaring til den unge Kriger om, hvordan en Rytter bør være udstyret til Kamp paa sin lærredspansrede Stridshest.

»Rytteren skal have denne Udrustning. Først gode og bløde Hoser af blødt og vel sværtet Lærred. Disse Hoser skal naa lige til Bukseliningen. Over dem trækkes gode Bukser, saa høje, at man kan spænde dem om Kroppen med en dobbelt Rem. Over dem anlægges gode Stridsbukser af blødt Lærred, og udstoppet og oven over samme spændes gode Knæstykker forfærdigede af tykt Jern med staalhaarde Nagler. Nærmest Kroppen bør man have et blødt Panser, som ikke naar længere ned end midt paa Laaret. Dernæst anlægges en god Brystværner af godt Jern, som naar fra Brystvorterne til Bukseliningen og over denne en god Brynje. Over Brynjen tages et godt Panser, dog uden Ærmer. Rytteren maa have to Sværd, eet hvormed han er omgjordet, et andet, som hænger ved Sadelknappen. Desuden maa han være forsynet med en god Dolk. Paa Hovedet skal han have en god Hjelm smedet af godt Staal og forsynet med et fuldkomment Visir. Endelig skal han have et godt og tykt, med et bekvemt Haandtag forsynet, Skjold befæstet om Halsen og en god, spids Lanse af godt Staal og med forsvarligt Skaft.«

Allerede paa dette Tidspunkt var Rytterdragten mere beskyttende end bekvem, godt paa Vej til de tunge Harnisk, der indkapslede Bæreren i skramlende Staal og nedsatte hans Bevægelighed til et Minimum.

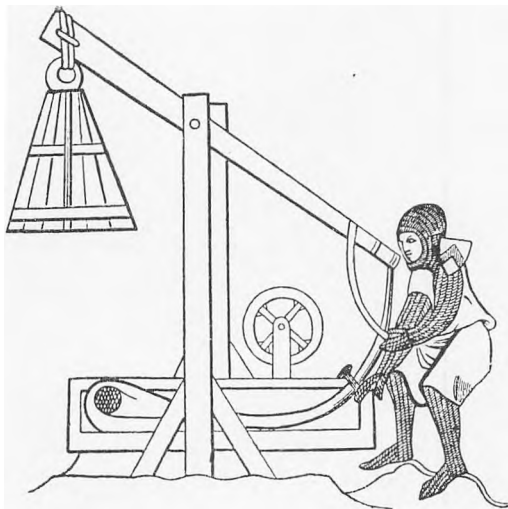
Krigsmaskiner til Brug mod Fæstninger kom meget sent til Danmark og bliver først almindeligt brugt fra det 12. Aarhundrede. Det samme gælder egentlige Fæstninger og Byers Befæstelse. Knud Lavard, som var meget stærkt paavirket af sin Tids tyske Kultur og trods al Modstand fra den gammeldanske Kong Niels og Magnus søgte at indføre den til Danmark, var Foregangsmand paa dette Felt. København og Vordingborg er vore ældste, vigtige Fæstninger. Hovedstaden som By befæstedes af Biskop Jacob Erlandsøn, som 1254 befalede, at dens Kommuneskatter skulde bruges til Fæstningsarbejder. Vordingborg fik sit første Værn

FORNEMT RIDETØJ FRA JERNALDEREN

Yderst: Bid og Tøjler af Bronze. 68 cm langt; Inderst fra oven: Pandeskærm til Hest, 25 cm lang; Broncespore, 6 cm bred; Broncespore, naturlig Størrelse — fra Viomosefundet. — Fot. Nationalmuseet.

BLIDEKASTER I FUNKTION

Den korte Arm bærer en tung Vægt, den lange Arm med Slyngestenen tvunget ned. Ved Udløsning falder Vægten, og Slyngestenen kastes. Efter »Gyldendals III. Verdenshistorie«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

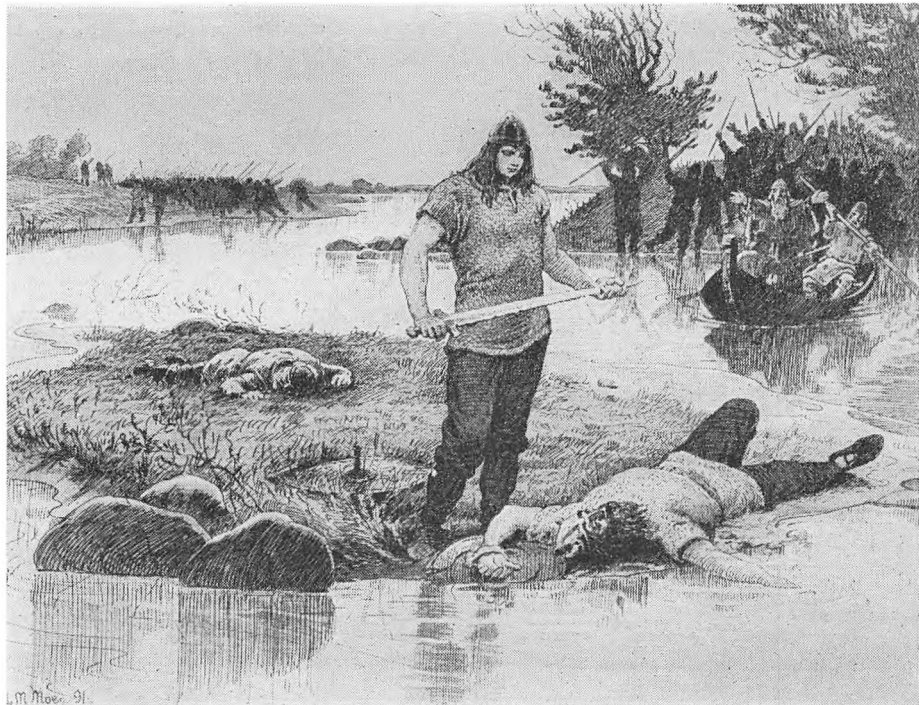
under Valdemar den Store, men først Valdemar Atterdag gjorde den stærk og tidssvarende.

Før Krudtets og Kanoners Indførelse var Kastemaskiner, de saakaldte »Blider«, Belejrerens Hovedvaaben. Kong Erik Emune brugte Blider i 1134 under Belejring af Haraldsborg, men ingen Dansker kendte Konstruktionen. Den maatte udføres af nogle Tyskere, som boede i Roskilde. Det førnævnte Værk, »Kongespejlet«, er skrevet, netop da Fæstningskrigen havde taget

samtlig Maskiner i Brug og giver derfor en kyndig Skildring af dem. Den skal anføres her i Uddrag:

»Den, som skal angribe en Fæstning, maa have »Blider«, nogle stærke, andre svage. Med de stærke Blider skal han kaste store Sten paa Stenmuren for at prøve at nedbryde den; de svage Blider skal han bruge til at slynge Sten over Muren for at tilintetgøre Huse og Skibe eller lemlæste de Folk, som er i Fæstningen. Kan man ikke faa Hul i Muren med de stærke Blider, maa man bruge »Væder« med jernbeslaaet Pande, og der gives kun faa Stenmure, som kan modstaa dens Angreb; men om Muren modstaar denne Maskine, kan man, om man vil, føje et »Gravsvin« til. Et Taarn, som staar paa Hjul er ogsaa godt til Indtagelsen af en Borg; det er bedre og stærkere, jo højere det er gjort. Stormstiger paa Hjul, som kan trækkes frem og tilbage er ogsaa gode.

Den, der skal forsvare en Fæstning, kan bruge Størstedelen af de her nævnte Vaaben og mange andre saasom store og smaa Blider, Haandslynger og Stavlynger. Laasbuer og Haandbuer, Paalstave og Spyd, saavel tunge som lette, er gode Forsvarsvaa-

UFFE HIN SPAGE OG DE DRÆBTE SACHSERE

Louis Moe's Illustration til Uffesagnet viser korrekt Oldtidens Dragt og Vaaben. Bemærk Spidsen paa Skjoldbuklen og Baaden, hvori Kong Vermund nærmer sig. Den padles og har opsvungen Stævn i begge Ender som de ældste danske Fartøjer. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

ben. Mod Blider, Gravsvin og Vædere er det godt at forstærke den indre Mur med svært Egetømmer, dog er det bedst at bruge Ler og Jord hertil eller Faskiner af store Egekoste tættet med Ler, tre- eller femdobbelte dækkende hele Muren. Mod Væderens Angreb er det godt at fylde Sække med Hø eller Avner og hejse dem ned i lette Jernkæder foran Væderens Pande, hvor denne vil ramme Muren. Hvis Beskydning af en Fæstning bliver saa kraftig, at dens Besætning ikke kan holde sig i Stormhullerne, er det godt at lave »Hængeporte« af lette Bræder. De skal være godt 1 m højere og 1,5 m dybere end Stormhullerne og hænge saa langt fra Muren, at Folket kan fægte med alle Slags Vaaben mellem Muren, Stormhullerne og Hængeporten.

ROMERSKE MØNTER

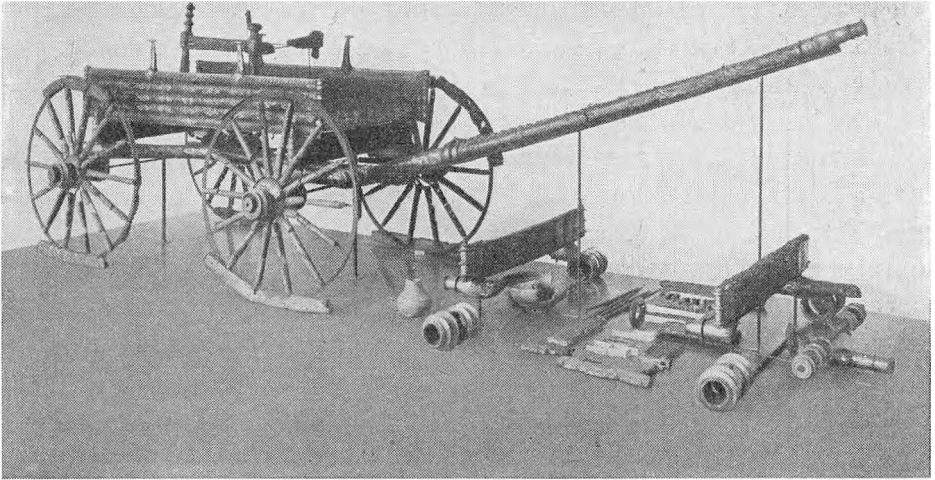
Vidnesbyrd, fra et stort Møntfund ved Guderup, om Nordens tidlige Forbindelse med det mægtige Rom. — Fot. Nationalmusæet.

En »Igelkat« (Pindsvin) laves af store, tunge Bjælker og forsynes paa Ryggen med en Børste af Egepigge. Den hænges uden for Stormhullerne og styrttes ned paa Angriberne.

»Slagbomme« af tunge og lange Bjælker med skarpe Tænder af haardt Egetræ skal staa rejst paa Enden ved Stormhullerne, saa man straks kan lade dem falde ned paa Angriberne. »Brynkøllen« er et Redskab af godt Jern med staahaarde og krumme Torne og en Hage paa hver Torn. Den maa være gjort saadan, at den Del af Kæden, som fæstes til Maskinen, saa langt som Folk kan naa op, bestaar af piggede Jernled, saa den hverken kan hugges over eller holdes fast. Foroven kan den derimod hænge i et stærkt Tov. Denne Maskine kastes ned mellem Angriberne for at prøve, om man kan fange nogen Mand med den og drage ham op til sig. »Løbehjul« skal gøres af to Møllesten forenet med en Aksel af sejt Egetræ. Man lægger Bræder, som gaar skraat nedad ud fra Stormhullerne og lader disse Hjul løbe derpaa og saaledes ud paa Angriberne.

En »Skudvogn« gøres som en anden Vogn med to eller fire Hjul og fyldes med kolde eller hede Sten. Man udstyrer den med en Kæde paa hver Side, som kan holde Vognen, naar den har løbet langt nok. Den skal løbe paa Planker lagt paa skraa, og naar Kæderne standser Vognens Løb, skyder den sit Læs ud paa Angriberne, som er under dette. Man kan omgive en Del smaa Sten med Ler og brænde Leret saa haardt, at det kan taale Flugten, medens det bliver kastet. Hvor det da falder ned, springer det i Stykker og kan ikke kastes tilbage. Men til at nedbryde Stenmure skal man have haarde og store Sten. Det er ogsaa bedre, jo større og haardere Sten man bruger til Kast fra Stenborge mod et Trætaarn eller mod de Aksler og Hjul, som findes under Taarne, Stormstiger, Gravsvin eller andre kørende Maskiner.

Kogende Vand, smeltet Glas og Bly er gode Forsvarsmidler i

DEJBJERGVOGNEN

Denne Pragtvojn, som er af udpræget keltisk Type, stammer fra Kimbrertogets Tid. Dens Beslag over ordentligt smukke. — Fot. Nationalmusæet.

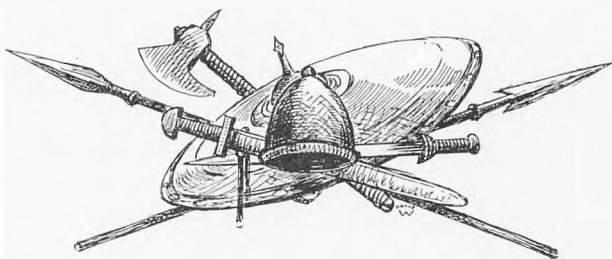
en Fæstning. Trækkes et Gravsvin eller anden Maskine nær og kogende Vand ikke kan skade den, tildanner man Bjælker, som forneden er vel beslagne med Jern og forsynet med store, hvasse og gloende Plovjern. De skydes ned i Træmaskinen saadan, at Plovjernet bliver siddende i den, mens Bjælken atter ophales. Samtidig skal medfølge Beg, Svovl og kogt Tjære til Brand. »Løngrave« gøres rundt om Fæstningen. Jo dybere og smallere og talrigere de er, hvor Angriberne vil trække nogen Maskine frem, des bedre. Løngrave skal have mange smaa Huller saaledes dækket, at de ikke kan ses over Jorden og disse Huller skal fyldes med brændbart Materiale som Tørv, Fyrretræ og lignende. Stormer Fjenden nu ved Nattetid med Stormtaarne, Stormstiger eller andre kørende Krigsmaskiner, da skal nogle Folk snige sig ud fra Fæstningen og lægge Ild i Løngangene.

Men af alle Maskiner er en krum »Skjoldjætte«, der udpuster forgiftede Luer, et Hovedvaaben.»

I anførte, saglige Redegørelse for Belejringskrigens Vaaben tegnes samtidig et meget anskueligt Billede af, hvorledes denne

Gren af Krigskunsten maa have artet sig, indtil Artilleriet fik Overtaget. I Principet svarer Vaaben og Metoder meget nær til de følgende Aarhundreders, endog en kombineret Gas- og Flamme-kaster som »Skjoldjætten« er i Brug, og Lerkuglerne med indstøbte Sten er Nutidens Granatkardæsk.

Nævnes skal, at man jævnligt søgte at skyde Trækonstruktioner i Brand med flammende Pile, og at Blider af det store Format kunde bruges til andet end grove Sten. Historien har Eksempler paa, at man med en noget drastisk Form for Humor har slynget en uheldig Forræder eller et taktløst Sendebud med Blidekast ind i den belejrede By, hvorfra han kom. Ja der kendes Tilfælde, hvor Pestlig blev slynget ind i Fæstninger for at udbrede Farsot blandt Besætningen — med andre Ord førte man en sjælden Gang den »bakteriologiske Krig«, vi undertiden har anet Muligheden af som et Fremtidsmareridt. Saadanne Tilfælde kendes dog ikke fra Danmarks Historie, men især Valdemarstiderne prægedes paa næsten alle Omraader stærkt fra Syd — naturligvis ogsaa, naar det gjaldt Krigsføring og Krigskunst. Hvor Krig og Kristendomsudbredelse gik op i en højere Enhed vil man iøvrigt finde et Indslag af en saa ubarmhertig Haardhed mod Hedninger, at den muliggjorde enhver Grusomhed.

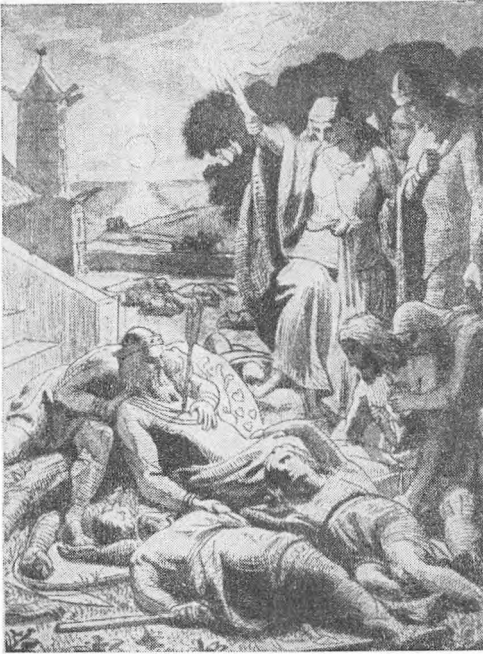

KAPITEL IV

DANMARKS HÆRORGANISATION, KRIGERKAAR OG KRIGSKUNST I OLDTID OG MIDDELALDER

MENS Danmark endnu var delt i talrige Omraader med hver sin Høvding, ved vi lidet eller intet om, hvordan Hærene rekrutteredes eller organiseredes. Kimbrertoget har vist os Eksemplet paa, at hele Landsdele, antydningssvis synes de af »Syslers« Omfang, brød op til Togter, der mere var Folkevandring end krigerske Ekspeditioner. Saadanne Skarer har sikkert for hvert Omraade adlydt en valgt Høvding, ligestillet i Myndighed med Førerne for andre Stammer, som gjorde fælles Sag med de først opbrydende. Saaledes var Forholdet til langt ind i Vikingetiden. De tidligere nævnte Fund af samlede, ensartede Flintvaaben i større Tal antyder, at danske Høvdinge allerede i Stenalderen maa have haft en staaende Hær, eller dog et fast Vagtkorps, hvilket iøvrigt ogsaa stemmer med Forholdene hos primitivt levende Nutidsfolk.

Fra den ældste Sagntid tales om de berømte Høvdinges Kæmper, navnkundigst Rolf Krakes, og der er ingen Tvivl om, at tapre og kampglade Mænd altid villigt gik i en Stormands Tjeneste for Guld og Ære, sikkert Levebrød og fuldt Krus mellem Slagene. De har ført en herlig Landsknægtilværelse, og det navnkundige Huskarlekvad, »Bjarkemaalet«, som blandt andet Kong Olavs Krigere sang til gensidig Opmuntring ved Stiklestad 1030, tegner sikkert et rigtigt Billede af Tilværelsen, naar den kalder til Strid og forkynder Afbrydelsen af Fredens Velleved:

ROLF KRAKE OG HANS MÆND

Lorrens Frölichs Tegning viser de faldne Kæmper, som Hjærtvar og Skuld betragter efter det lurmske Overfald. Efter Frölich og Olrik »Danske Heltesagn«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

»Ikke jeg æsker jer ud til
 kølent med Kvinder at gantes,
 Jomfruer klappe paa Kind,
 og Møer paa Munden at kysse,
 Bruden at tage i Favn
 og Brysterne spæde at kryste.
 Nu er ej Tid til at tømme
 sit Bæger for Vinen den klare,
 stirre paa snehvide Arme
 og spædlemmet Frille at favne,
 nej, til Hildes den haardeste Leg
 jeg kalder jer alle!«

Det var haarde Halse, som nød Livets Goder uden mange Hemninger og tømte deres Krus til den bitre Bærme. Roms Historieskrivere vidner, at Ambroner og Teutoner var berusede fra Morgenstunden under den skæbnesvangre Kamp Aar 102 før Kristus ved Aqua Sextiæ, og

Saxo lader i Beretningen om Frode I en Englænder sige: »Jeg kender nok Danskernes Umaadelighed, de giver hellere Slip paa Livet end paa Vinen.« I Vikingetiden blev der altid krævet store Vinmængder af de sydlige Egne, som købte sig fri for Hærgning, og da Danskerne havde underlagt sig Normandiet, lykkedes det dem at skabe en stedlig Vinavl for at spare de store Grænseafgifter paa Leveringer fra det sydligere Frankrig.

En særlig Art Lejetrapper var »Bersærkerne«, kaldt saaledes efter den »Bjørneskindssærk«, hvori de klædte sig. De var stærke, vilde Slagsbrødre, som paa Valpladsen rasede i Bersærkergang. Saalænge den varede, kunde de tude som Ulve, sluge Gløder, bide i Skjoldranden, vælte Træer og dræbe alt levende, som kom dem nær — ikke sjældent deres Venner med. Bersærkergangen

antages fremkaldt ved, at de spiste Fluesvamp, hvis Giftstof, Muscarin, netop fremkalder saadanne Virkninger. Kristendommens Indførelse bragte Bersærker og andre Vildmænd i Miskredit, og Fyrsterne omgav sig i Stedet for Kæmpernes »Følge« med en staaende Hird af Huskarle og Hoffolk, efterhaanden delt i nøje afgrænsede Rangklasser.

Opretholdelsen af en Hird var intet kongeligt Privilegium, men i Norden tilladt enhver Stormand af fyrstelig Rang. Bekostningen derved gjorde imidlertid, at kun de rigeste, i

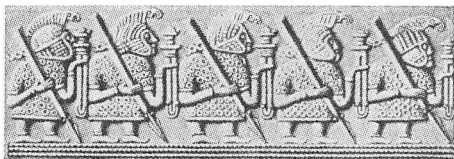
Praksis Kongerne, kunde tillade sig at holde saadanne faste Lejetropper. Om den danske Hird haves kun sparsomme Oplysninger, men da Forholdene i Skandinavien var nogenlunde ens og i alle Tilfælde paavirket af det samtidige Europa, tør man slutte, at Hirdordningen hos os var som eksempelvis i Norge. Hirden deltes i Klasserne »Hirdstyrere«, meget høje Embedsmænd og Kongens nærmeste Vagt, hvoriblandt Fanebæreren, »Mærkesmanden«. Næste Rangklasse var »Hirdmænd«, der ogsaa stod Kongen nær og fulgte ham overalt som Livdrabanter, spiste ved Kongens Bord og sejlede med ham paa hans Skib.

Den tredie Klasse var »Gæsterne«, et hemmeligt Statspoliti, der i Fredstid skulde udforske Stemningen over for Kongen og dræbe mistænkelige eller fredløse Personer. Desuden skulde de varetage den ydre Vagttjeneste i Garnison og som Forposter under Krig. De brugtes ofte til kongelig Kurértjeneste. »Gæsterne« fik kun halvt saa stor Løn som Hirdmænd og spiste kun ved større Fester i Sal med Kongen og Hirdmændene, men aldrig ved Bord med

GERMANSK KRIGER
Efter »L'histoire des Papes«. — Fot. Folker.

KRIGERE FRA VIKINGETIDEN

Hjelmprydelse fra ca. 700 e. Kr. Efter »Die nordische Welt«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

disse. Under Ledingstogter sejlede de i særskilte Fartøjer.

I Klasse under »Gæsterne« kom Hoffets »Huskarle«, Frimænd, der uden Løn havde givet sig i Kongens Tjeneste enten af Armod, eller fordi de havde over-

traadt Lovene. En Drabsmand gik saaledes fri for Straf og Bøder, naar han blev Kongens Mand. Til daglig arbejdede de som Haandværkere eller lignende i Kongsgaarden.

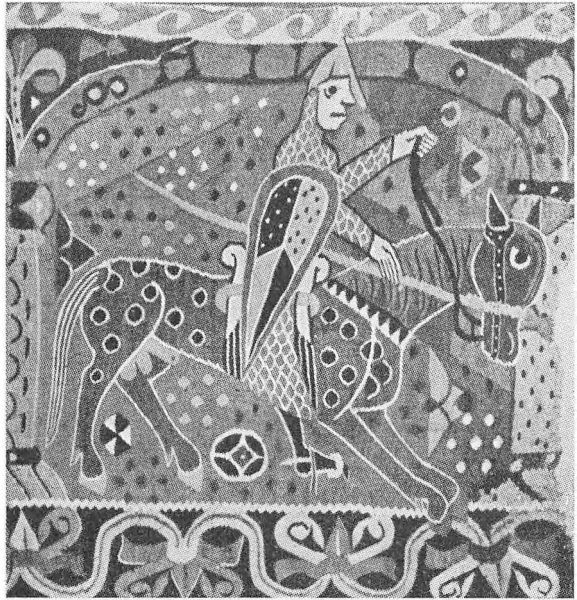
Udover disse faste Hofmænd fandtes i Hirden »Kertesvende«. Det var fornemme Mænds Sønner, der gjorde Pagetjeneste og blev opdraget i Høviskhed og Vaabenbrug. De spiste ved Bord med Kongen og Hirdmændene eller hjalp til med Opvartning og fulgte til Søs umiddelbart efter Kongeskibet. De aflagde ikke som de øvrige Troskabsed, kun Troskabsløfte. Tjeneste i Hirden forpligtede i alle Klasser kun til den siddende Fyrstes Død.

Hirden som Helhed var en Gardeelite. Dens Bevæbning var eksempelvis for øverste Rangklasse, Hirdstyrerne: fuldt Harnisk, nemlig Vaabenfrakke, Brynje, Staalhue, et stort og et mindre Skjold, Brynjekrave, Brynjehoser, Staalhandsker, Spyd, Sværd og enten Haandbue eller Armbrøst. Hirdmænd skulde have Vaabenfrakke over Panser eller Brynje, et stort og et mindre Skjold, Spyd, Sværd og Haandbue med tre Tylvter Pile. Gæster og Kertesvende skulde have god Vaabenfrakke, Staalhue, Skjold, Spyd, Sværd og Bue med tre Tylvter Pile.

I Krig blev Hirden Hovedkvarteret med alle dettes Opgaver, Stab, Vagtstyrke, Centraladministration og samtidig Kongens Livgarde eller Stormtrop paa Slagliniens vigtigste Punkt. Den udgjorde i alle Tilfælde et særskilt Retssamfund underkastet meget strenge Lovbestemmelser, men begunstiget af adskillige Forretthigheder, og den spillede baade militært og politisk en overmaade stor Rolle, saa den endog undertiden tiltog sig Retten til Kongedødsstraffer. Den var ret faatallig.

Hirdvæsenet naaede sit Højdepunkt i det 13. Aarhundrede, og

heraf udvikledes saa de senere Tiders Ridder- og Adelsvælde, idet Hirdmænd blev til »Hærmænd« og »Herremænd«, som ved særlig Troskabsed var forpligtet over for Kongen til fuldrustede at gaa i Leding, mens almindelige, fri Bønder omgangsvis var forpligtet til Orlog i ringere Udrustning. Herremænd fik Skattefrihed og andre økonomiske Begunstigelser, »fordi de vover Halsen for Kongen og Rigets Fred«.

NORDISK HIRDMAND

Fra det 12. Aarh. Gobelin fra Baldishol Kirke. Efter »Die nordische Welt«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Medens Hirten ikke talte over faa Hundreder, oprettede mange Fyrster, efter Karl den Stores Forbillede, store, lejede Hære. En af de bedst organiserede og interessanteste er Knud den Stores »Thinglid« i England, hvor en saadan talrig og paalidelig Hærskare har haft særlig Værdi, da Kong Knud herskede som Erobrer over Angelsachserne.

Knud den Stores Thinglid synes oprettet 1018, samtidig med at han sendte sin Flaade hjem til Danmark og kun beholdt 40 Skibe ved England. »Det var«, siger Steenstrup, »en Landhær, som skulde give Kongemagten Glans og som skulde styrke Erobrerens Trone, men som paa den anden Side ikke skulde have noget Udseende af at holde Nationen under militær Tvang, hvorfor Angelsachserne iøvrigt skulde udruste den sædvanlige Ledingshær og en Flaade«. Krønikeskriveren, Svend Aagesøn, fra det 12. Aar-

KAMP MELLEM RYTTERE OG FODFOLK
 Fransk Tegning af den tidlige Middelalders Kamp.
 Efter »L'histoire des Papes«. — Fot. Folker.

hundrede fortæller i sit Værk om »Vederloven«, hvordan dette Elitekorps blev til:

Mange Tropper havde samlet sig om Kong Knud og hans Høvdinge, men de bestod af alle Slags Folk af højst forskellig Tapperhed og Værdi, Æt og Rigdom. Kong Knud ønskede at udskille de fornemste og rigeste til sine Gardetropper, og han lod udraabe, at kun de, der ejede tveæggede Sværd og Værge med guldindlagt Hjalte, kunde optages i hans nærmere Kreds, eftersom det udmærker en Fyrste, at han er omgivet af en Skare Krigere med skønne Vaaben.

Det havde til Følge, at de mindre formuende trak sig tilbage, og de rige fik travlt med at smede Guld ind i deres Vaaben. Det Guld, man tidligere havde anvendt til alskens unyttig Luksus, blev omsmeltet og skinnede fremtidig fra Sværdklinger og Hjalter. Enhver søgte kun at overgaa sin Fælle i Vaabnenes Rigdom og Skønhed. Den saaledes udrustede Skare blev indrettet som et Korps, for hvilket Kong Knud satte Tallet 3000 som Grænse.

Saxo Grammaticus mener, at Thinglid har været dobbelt saa stærk. Den var for en stor Del bereden. I England bestod Korpset indtil Vilhelm Erobrerens Tid. De fleste af dets Huskarle blev nedhugget i Slaget ved Hastings 1066, hvor de stred tappert for den engelske Konge. Thinglid, eller som denne Hærstyrke oftest kaldes »Vederlaget«, var taktisk inddelt i »Fjerdinger« og »Sveiter«.

Hvadenten Vederlaget var paa 3000 eller 6000 Mand — antagelig med et Flertal gifte — har Kongen ikke haft dem alle om sig. De har været garnisoneret paa de kongelige Provinsborge og

Suet hieū auspiciatū herculee virtutis
 exemplo monstroz nisib; obstacurus.
 Iuxta ^{scythia} gothia cum decurba^{doz} obuior gra
 caprimstergoub; amictul ^{etiam} incedet ac na
 rus ferarū pellib; cur coactus ^{omnificus q; dext} gigante ^{tamen q}
 al' simularet ^{abitu} exuuias. ipam gro siluestre
 fore latices cum paucis ad modū pedis
 sequit ^{ancillo} lauandi gracia petentem equo ob
 uia ^{in equo} habuit. Quetam insoliti cultus
 horrore muliebriter ^{tira} mota succussis
 frenis ^{maxima e' uelans crepidone t' plama. ar. u. uoc. hor. a} patrio carmine ^{q; crepidone} sic cepit. ^{one. p. p.}
 Cōspicor inuisū rogi uenisse giganteū.
 Etgressu medias obtenebrare uias.
 Aut oculis fallor nā regimine sepe ferino.
 Et hūme pugnaces ^{delinente uir} contigit audaces ^{delinente uir} delicuisse uiros.

ANGERS-FRAGMENTET AF SAXOS DANMARKS KRØNIKE

Dette ejendommeligste og navnkundigste, her ofte nævnte, danske Middelalderhaandskrift, blev fundet 1863 i Byen Angers i Nordfrankrig som Forsatsblad i et Bogbind. De store Liniemellemrum er beregnet til Rettelser og Tilføjelser under Udarbejdelsen. Originalens Størrelse 21 x 15,5 cm. Efter Lauritz Nielsen: "Danmarks middelalderlige Haandskrifter". — Fot. Gyldendal.

skiftevis forrettet Beredskabstjeneste i Kongens store Hovedkvarter, hvor de fik fuld Lønning. For at kunne udrede denne, blev der paalagt Englænderne Skat, Hærgæld eller Danegæld, der blev inddrevet af de Huskarle og Hirdmænd, som til Ordenens Opretholdelse var spredt over Landet.

For Vederlaget gjaldt Vederlagsretten, der ikke alene fastsloar Pligter og Rettigheder, men i Hovedsagen er vor første, kendte Straffelov og Rettergangslov for Krigsmagten — Vederlov *betyder* Straffelov. Den skelner mellem alvorlige Forbrydelser og mindre, disciplinære Forseelser. Straffen for de første var Døden, Fredløshed eller Bortjagelse fra Kongens Tjeneste. Den, der forraadte eller modarbejdede Kongen, skulde miste Ære, Liv og Gods. Den, der dræbte en Fælle, gjordes fredløs. Den, der slog sin Fælle med Næve, Stav eller Staal, trak ham i Haaret eller voldelig vristede ham noget af Haanden, skulde jages fra Kongens Tjeneste med Nidingsord og fly Land og Rige. Vagtforseelser behandledes paa-faldende mildt. Den, der paa Post sov saa dybt, at man kunde tage Vaaben eller Klæder fra ham, skulde dømmes uskikket til Kongens Tjeneste.

Blev Straffen Landsforvisning, maatte den dømte vælge mellem at rømme til Lands eller til Vands. Valgte han det sidste, førte hans tidligere Fæller ham til Stranden og gav ham en Sejlbaad med Aarer, Øsekar og Proviant. De blev staaende paa Strandbredden, til han forsvandt af Syne. Valgte han at rømme landværts, blev han fulgt til nærmeste Skov af sine fordums Fæller. Mødte nogen af dem senere en fredløs og var et Spyd, et Skjold eller en Pil rigere eller en Mand stærkere, skulde han gaa ham paa Livet eller dele hans Lod. Den fredløse blev samtidig banlyst af Kirken i England, Danmark og Norge.

Af disciplinære Forseelser, som Vederlagsretten tager Standpunkt til, kan nævnes: at bryde Anciennitetsfølgen eller Rangforordningen, opføre sig usømmeligt mod en Fælle ved at udskælde ham, overøse ham med Øl eller anden Drik, sprøjte ham i Ansigtet dermed og saa videre. Den fornærmede skulde da med to Fæller som Vidner indstævne den skyldige til Bortvisning fra Kongens

MIDDELALDERLIG TURNERINGSSCENE

Bemærk de udmåjede Riddere. Paafuglefferene i Hjelmen er Galanteri. Paafuglen symboliserer den brændende Elskov — Venusfuglen. Damerne, til hvis Pris der kæmpes, ser til fra Højenloft. Ridderen til højre er den berømte Minnesanger Walter von Klingen, Kejser Rudolfs Ven. Miniature i Haandskrift fra Begyndelsen af 14. Aarh. — Fot. Folker.

Tjeneste. Kongen kunde tre Gange benaade ham ved som Disciplinarmiddel at tildele ham en ringere Plads ved sit Bord. Tredie Gang skulde han have den laveste, og alle maatte under Maaltiderne kaste Ben efter ham. Fjerde Gang skulde han sidde for sig selv og ikke »drikke af Krus med Kongens ærlige Mænd«, hvis han da

TVEKAMP TIL OPNAAELSE AF GUDSDOM

I visse Tilfælde kunde en Retskendelse opnaas gennem Tvekamp. Gud lod den retfærdige sejre. Efter »L'histoire des Papes«. — Fot. Folker.

ikke blev jaget af Gaarde. — Vederlaget gik i Danmark til Grunde under Estridsønnernes indbyrdes Splid, men Vederloven bestod og blev efterhaanden gældende Straffelov for den samlede Hær. Kong Niels mildnede dens strengeste Bestemmelser, og i Løbet af det 12. Aarhundredes Uro gik Mandstugten stadigt tilbage, indtil Absalon og Kong Valdemar genindførte Loven i al dens gamle Strengthed, dog vistnok ikke i egentlig Praksis, fordi den staaende Hær havde ændret Karakter, og Vederlagets Krigere var blevet Herremænd eller Tjenesteadel. Helt opløstes Institutionen og dens særlige Retspraksis først i Løbet af det 14. Aarhundrede, da Herremændene efterhaanden umærkeligt inddrog under den almindelige Lovgivnings Regler og Lensvæsenets Kaar.

I den ældre Middelalder opstod Riddervæsenet, som trods alle Skævheder og dets ret hurtige Udarten til det groteske, kom til at spille en stor og varig Rolle ogsaa for Hærmænd, fordi mange af de ædle Tanker, som laa til Grund for dets stærkt religiøst og humant prægede Livsanskuelse, overlevede Epoken og i nogen Grad mildnede de barbariske Pinsler, man i Kristendommens første, nordiske Periode havde brugt over for Fjender og Fanger. Ridderskabet blev et Slags internationalt Broderskab mellem de forskellige Landes Adel. Det opstod først med alt højtideligt Cere-

moniel i Frankrig, men udvikledes efter parallelle Linier i dets Naboriger i Løbet af det 12. Aarhundrede. Til Danmark naaede det først omved Aar 1300, da det allerede havde passeret sit Højdepunkt andet Steds. Naar der tidligere tales om Riddere, er det kun en Betegnelse for Herremænd. Ridderskabet var overalt kun faatalligt, en formuende, indflydelsesrig Overklasse. De fleste Adelsmænd blev kun Væbnere eller, som det jævnlgt hedder paa Dansk »Mænd af Vaaben«.

Riddervæsenet lagde stor Vægt paa Høviskhed, især over for Kvinden og i det selskabelige Liv. Kvindedyrkelsen endte i det rene Idioti. Ridderne drog i Kamp med den tilbedtes Undertøj paa Rustningen eller hendes Afbildning som Mannequinfigur oven paa Hjelmen. Man dyrkede den »fri Kærlighed«, der ogsaa teoretisk er af gammel Dato, idet man hævdede, at Kærlighed mellem Ægtefæller var umulig, fordi de var tvunget sammen ved Lovens Baand, og trods alle klingende Floskler var Riddertiden paa mange Omraader kendetegnet af den løseste Moral og den latterligste Pyntesyge. Ogsaa paa Krigens Omraade — Riddernes anden Hovedinteresse — førte Trangen til at overgaa Modstanderen i »ridderlig« Færd til det rene Quijoteri og Spild af Menneskeliv.

Paa den anden Side satte Riddervæsenet heldige Spor ved at opstille Krav, som, naar de ikke antog Overdrivelsernes bizarre Former, blev absolut fremmende for Mandstugt og Lydighed. Riddernes første Pligt var at værne Kirken og den kristne Tro, dernæst vise Troskab mod Fyrste og Fædreland, adlyde Førerne ubetinget, villigt og nøjagtigt, forsvare de fattige og værgeløse samt fraværende Fællers Interesser, naar det ikke iøvrigt stred mod Ærens Bud, og aldrig gøre noget for Vindings Skyld, men alene for Hæder og Dyd.

I Praxis plyndrede Ridderhærene grundigt, Fattigfolk led ilde og betragtedes ofte med hjerteløst Hovmod, medens de fleste Krige økonomisk skulde bære sig selv, og det derfor var uundgaaeligt at se bort fra Vinding i Form af Løsepenge, Brandskatning og Plyndring. En engelsk Forfatter siger om denne Periode, at Landets overvejende Eksport var Riddere og Krigere til Frank-

rig og den bærende Import det plyndrede Gods, disse Ridderhære sendte hjem. Blandt de karakteristiske Enkeltheder fra Ridderskabets Periode er Turneringer og anden malerisk Opvisning af militær Idræt. Udviklingen af Rustningerne, som endte med, at Ridderne blev næsten ubevægelige i Panser og Plade, gjorde det umuligt for dem at kæmpe til Fods, og blev en rustet Ridder kastet af Sadlen, var han ikke stort rørigere end en væltet Kakkellovn. I Riddertiden forfalder al egentlig Krigskunst.

Fra Brugen af lejede, nationale Tropper, som Vederlaget, til at leje professionelle Krigsfolk i Udlandet var Springet ikke stort. De fortrængte efterhaanden Landets egne Sønner fra Hærene og blev gennem Aarhundreder en økonomisk Dødvægt paa mange Landes Budget. Hertil kom, at saadanne Lejetropper, der afskedigedes, saa snart man ikke havde Brug for dem, og som derefter gik arbejdsløse, ofte blev Røvere og Stimænd i farlige Flokke.

I Danmark havde Valdemar Sejr bøhmiske Lejetropper, i Norge brugte man samtidig lejede Vender og Tyskere. Udgifterne var store. Eksempelvis kan nævnes, at Erik Menved betalte Greven af Holsten 6000 Mark Sølv alene i Haandpenge for 120 harniskklædte Ryttere med tilhørende Fodknægte, hvortil senere kom disse Troppers Sold, Forplejning, Indkvartering, Erstatningstjeneste o.s.v. Hans Efterfølger, Kristoffer II, betalte 9000 Mark Sølv for Anskaffelsen af 600 Ryttere. Brugen af fremmede Lejesvende hænger iøvrigt nøje sammen med Værnepligtens Forfald, Ledingsvæsenets Degeneration til et skatteteknisk Spørgsmaal og de frie Bønders tiltagende Fornedrelse under Herremandsvældet.

At der fra de ældste Tider havde eksisteret almindelig Værnepligt og Værneret er en Selvfølge i et frihedselskende og kamp-

ARMBRØSTSKYTTE
SPÆNDER BUE

Fransk Tegning fra det 13.
Aarh. Efter «Gyldendals III.
Verdenshistorie». — Fot. St.
kgl. Bibliotek.

lystent Folk som det danske. Saadan var det i alle germanske Lande. Hver Frimand bar Vaaben og var stolt af sin Færdighed i at bruge dem. Alle var naturligt forpligtede til at værgе Landet, medens der var særlige Regler for Værnepligten til Kampe uden for Landegrænserne, og Norden har, i hvert Fald fra den historiske Tids Begyndelse, haft et ejendommeligt, højt udviklet Værnepligtssystem.

Der skelnedes mellem pligtigt *Landeværn* og *Leding*. Omend Leding efterhaanden kom til at omfatte saa godt som al værnepligtig Krigstjeneste, havde dog Landeværnet i det store Hele Rigets Værn som Opgave, medens Leding var af offensiv Art og sigtede ud over Landegrænserne.

Naar Begreberne ikke kan skilles klart fra hinanden, skyldes det, at Nordens Krigsforfatning afveg fra de beslægtede germanske Folks deri, at hos os udbød Kongerne suverænt saavel Landeværn som Leding. Et Udtryk for Betegnelsernes oprindelige Begrænsning og tillige deres Sammenblanding vil man eksempelvis finde i to Udgaver af samme Bog — Christen Østersøns »Glossarium« — fra henholdsvis 1641 og 1652, idet han i den første siger, at »*Landeværn* er Landsens Beskærmelse eller Forsvar; *Leding*, Udbud, Krigsrustning eller Herrefart i Krigen« og i den anden, at »*Leding* er Udbud, Krigsrustning til Lands og Vands enten ved nogle særlige Personer, eller naar Nød paakommer, at Mand for Mand opbydes for at afværge Rigernes Skade eller Fjendens Indfald«.

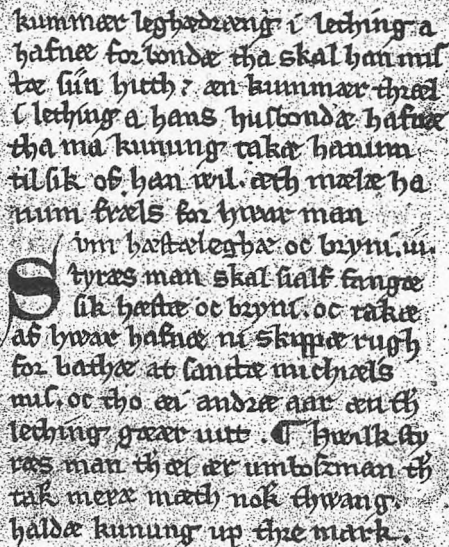
Landeværn krævede alle vaabenføre Mænds Deltagelse, endog de ufri Trælles. De skulde møde »Mand af Huse«, og Pligten var saa selvfølgelig, at den næppe var lovfæstet; men paa Sjællandsfarers Landsting blev sagt til Erik af Pommern, hvordan man saa paa Værnepligten, da Kongen spurgte Tingmændene om Lovens Bestemmelser af Arilds Tid, »naar Fjender komme for Landet og Videbrand ginge og Almuen skulle til Strande«. Tinget udtalte: »Da kunne vi ej rettere finde efter gammel Sædvane og Ret, som været haver i Landet tilforn, at naar Fjende kommer for Landet og Bavn brænder og Videbrand ginge, hvilken i det Sted hjemme

sad og til Lovalder kommen var, og faar man ham, bør at hænge ved sin egen Bjælke. Hvilken som Banneret skulde bære og rømmer af Marken, han haver forbrudt Liv, Gods og Ære, item hvilken som udfør til Strandbakke, som Fjenden ligger for, og rømmer fra sit Banner, han bliver æreløs og liges ingen god Mand«. Landeværn var isvrigt ikke — i hvert Fald ikke oprindeligt — ensbetydende med Rigsværn, men oftest med Værnet af den hjemlige Provins, det »Land«, hvori man boede.

Gennem alle Omskiftelser bevarede Kongen Ret til at opbyde

Landeværn inden for Rigets Grænser. Erik Klippings Moder, Margrete Sambiria, opbød som hans Formynder Mand for Mand paa Sjælland; Valdemar Atterdag opbød Folket uden at raadspørge Stænderne og straffede, uanset om det var Adelsmænd eller Bønder, enhver, der modsatte sig hans Befaling; Christian III opbød ligeledes af egen Magtfuldkommenhed Folket i Hertugdømmerne, og da Landeværn sidste Gang kaldte Folket i Vaaben under Trediveaarskrigens tyske Hærgninger i Jylland, skete det paa direkte Kongebud: »Auf Ithro Majestät Specialbefehl«.

Leding er altid Skibsleding i Lovene, altsaa Krigsføring uden

kunnaer leghædæng i lething a
 hafnæ for bondæ tha skal han mi-
 tæ sin huth: æn kunnæer thæl
 i lething a hans husbondæ hafnæ
 tha ma kunung taka hanum
 til sik of han wil æth mæle ha-
 num fræls for hwar man
 um hættælegæ oc byrn. u.
Styras man skal sialf fangæ
 lik hættæ oc byrn. oc taka
 af hwar hafnæ ni skippe rugh
 for bættæ at sanntæ michæls
 mi. oc tho ær andræ gar æn th
 lething gæar uitt. ¶ Hwarlæ-
 ras man th ær umboz man th
 tak mæra mæth nok thwang.
 haldæ kunung up the mark.

HAANDSKRIFT AF JYDSKE LOV

Samtidig Skrift, Siden i naturl. St. Teksten handler om Ledingsbestemmelser: »Kommer lejet Karl i Leding paa Havn i Stedet for Bondæ, skal han miste sin Hud. Men kommer Træl i Leding paa Husbonds Havn, da maa Kongen tage ham til sig, hvis han vil, eller mæle ham fræls for hver Mand« etc. Efter »Danm. Riges Hist. — Fot. Gyldendal.

for Landegrænserne. Ledingspligt omfattede — i Modsætning til Landeværn — ikke alle Rigets Folk, men kun dem, der som Ejere eller Brugere boede paa »rebdragen«, d.v.s. dyrket, Jord, hørende under Landsbyernes Fællig, og den omfattede i de nordiske Love kun faa Maaneder af hvert Kalenderaar. Pligten paahvilede fra Begyndelsen alle saadanne fri Bønder, men efterhaanden blev Herremændene som privilegeret Krigerklasse fri for Deltagelse i Leding, selv om deres Godser bestod af »rebdragen« Jord. Den laa da i »Kværsæde«.

Iøvrigt var Landets dyrkede Egne, antageligt allerede fra Gorm den Gamles Tid og Danerrigets Samling til en Helhed, delt i Udskrivningsomraader. De større hed »Skipæn« (af »skipa«, d.v.s. ordne, bringe i Stand) og var saa store, at de kunde bygge og udruste et af Datidens Krigsskibe med Sejl og tillige 20-40 Aarer. I Spidsen for hvert Skipæn stod en Styresmand, der skulde sørge for, at Skibet byggedes for Bøndernes Afgifter, føre det i Leding og selv møde fuldrustet og bereden, hvad Bønderne betalte ham for. Oftest var der et Par Skipæn for hvert Herred, men Tallet kunde variere fra et til fire efter Mængden af »rebdragen« Jord.

De mindre Omraader kaldtes »Havne«, hvoraf der gik et vekslende Antal paa hvert Skipæn. Fra hver Havn skulde stilles en fri Mand til Leding med Rustning og tilstrækkelig Proviand. I Jylland maatte hverken Tyende eller Trælle drage i Leding; de øvrige Dele af Riget trak først Grænsen ved Trællene. Iøvrigt gik Ledingstjenesten paa Omgang, dog saaledes at man normalt først udtog de ugifte og ledige Karlfolk, dernæst de Bønder, som havde Tjenestefolk til at arbejde for sig, og kun i Nødsfald dem, der sad ene paa Smaaboet, »Envirkemænd«. Udgifterne ved at »rede Leding« fordeltes mellem Havnens Beboere efter vedtagne Regler, som dog ikke kendes før Bestemmelserne herom i Jydske Lov. Baade i Jylland og det østlige Danmark blev Udgifterne fordelt som en progressiv Skat efter Ejendommens Størrelse, idet dog Loven lægger Tag over Skatten ved at fastsætte dens Grænser.

Som Maalestok for Jordegodsets Værdi brugte man i Jylland »Guldvurderingen«, paa Øerne »Skyldtaksation«, idet man regnede

Arealernes Værdi om til Mark Guld eller, naar de var mindre, til Mark Sølv, hvoraf der gik 8 paa en Mark Guld. Jordens Bonitet vurderedes næppe, man regnede med dyrkede Agres Overflade eller den Mængde Saasæd, de enkelte Gaarde brugte, maaske med et Tillæg for Retten til Brug af Landsbyens Fællesjorder.

Disse Bestemmelser og den personlige Ledingspligts Afløsning af Ledingsskat bliver først systematiseret under Valdemar Sejr og fordeler Værnepligtens Byrder ligeligere, men vel ogsaa tungere, paa Folket end forhen. Ledingsvæsenet var meget gammelt i Danmark og bevarede i fuld Udstrækning til omved Aar 1200. Paa dette Tidspunkt havde Krigsføringen antaget Ridderhærenes Taktik, hvis Tyngde laa i fuldrustede Rytterenheders Kamp fra Hesteryg. Man maatte i stedse stigende Grad tage Bønder ud af Skipæn for at gøre dem til ridende Krigsfolk. Derefter gaar Ledingshær og Ledingsvæsen stadigt tilbage, medens Rytterhæren faar stedse større Betydning, og Værnepligten i stedse stigende Grad omsættes til Værneskat. Kongerne kunde vælge mellem Udredelse af Leding efter gammel Sæd, »Udgerdsleding«, eller rede Penge — oftest tre Mark Penge fra hver Havn —, og de valgte gerne Pengene for dermed at leje professionelle Soldater. Erik Menved prøvede i 1304 forgæves at reorganisere Ledingsvæsenet efter nye Retningslinier, men dog paa det oprindelige Grundlag. Det var sidste Opblussen, inden Værnepligten sank ned til at blive et fiskalt Problem.

Dette hænger sammen med, at det fremmede, »feudale« Lensvæsen i Valdemarernes Tid, da den sociale Baggrund for dets Indførelse var tilstede, trængte ind i Danmark. Valdemar Sejrs Uddelinger af Land til Sønner og Frænder skabte et dansk Lensvæsen, som truede med at sprænge Riget, indtil Valdemar Atterdag gjorde en Ende paa Opløsningen, og kun Sønderjylland vedblev at bestaa som Len.

Vigtigere er det, at der opstaar et andet — og ikke feudalt — Lensvæsen, fordi danske Bønder blev ukrigerske og for største Delen kun Fæstere under Adel og Gejstlighed. Adelen blev hurtigt den eneste krigskyndige Stand, og rundt om i Landet byggede Kongen Borge, hvorfra hans Hovedsmænd og deres faste Garnison

SEGL FRA ST. KNUDS GILDE I SLESVIG

Seglet fra Valdemar Sejrs Tid. Knud Lavard fører som Hertug Lensbanneret. Bemærk Tøndehjelm og Sværdføringen med venstre Haand. Efter »Danm. Riges Hist.» — Fot. Gyl-dendal.

hjalp den øvrige Adel med Rigets Forsvar. Saadanne Borgfogeder førte Befaling over de omliggende Herreder og fik Kronens Indtægter fra disse; andre Kron-godser forlenedes til Adelsmænd, som betalte derfor med pligtig Krigstjeneste; de blev med andre Ord »Lensmænd« under Kronen, men kun som Embedsmænd ansat paa Livstid eller for kortere Aaremaal, og de har kun det fælles med Kontinentets Lensherrer, at de havde overtaget alle Krigstjenestens Pligter.

At Ordningen var til Skade for Rigets militære Kraft ligger i Sagens Natur. Dels blev det almene Folk afvænnet med Krigstjenesten, dels gjorde den stedse stærkere Adel sit bedste for at slippe billigst muligt fra Krigsydelserne, og store Omraader stillede kun ganske faa Folk. Som Eksempler kan nævnes, at Hertug Valdemar af Slesvig efter det i 1306 sluttede Forlig med Kongen kun skulde stille 50 »Væbnede« fra Landsdelen; Valdemar Atterdag gav Fyn som Len til Grev Gerhard af Holsten mod en Ydelse af 50 Mand til Hest, medens Grev Johan af Holsten fik Femern, Skaane, Lolland, Sjælland og en Del mindre Godser som Len mod at stille 100 »Hjelme« Lenstropper. En »Væbnet« eller en »Hjelm« omfattede en Rytter (Ridder) med personligt Følge, altsaa fra 4 til 7 Mand. Disse Smaahære fra eget Land slog ikke til, naar større Opgaver skulde løses, navnlig ikke, da Lensherrernes Troskab og Villighed kunde have alvorlige Brist. Udviklingen *maatte* føre til Brug af Lejetropper. Et Kredsløb endte, den almindelige Værnepligt var forbi, og Fyrsterne omgav sig atter med staaende

KAMPSCENE FRA FEUDALTIDEN

Haandskriftminiature fra det 14. Aarh. Efter «Gyldendals ill. Verdenshistorie». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Hære som i Vederlagets Dage. Fra Erik Menveds Tid bliver Bru-
gen af udenlandske Soldtropper stedse almindeligere.

En Redegørelse for den Løn, man ydede Oldtidens og Middel-
alderens Soldater, har kun ringe Interesse, fordi det vil være over-
maade omstændeligt at undersøge Pengenes Købekraft, om det
overhovedet er muligt. Derimod kan man fastslaa, at udover de
Indtægter, som plyndret Bytte kunde give, var Betalingen yderst
ringe. Fra Arilds Tid og til i Dag har Mænd af Vaaben altid været
usselt lønnet. Naar de alligevel gerne stod til Raadighed, laa det i
Lysten til det raske og afvekslende Liv, Eventyret og Hæderen,
Kammeratskabet og den alle Mænd iboende Trang til at blive
ført, til at være Mandstugt undergivet, til at handle i Flok.

Forplejningstjenesten var overmaade vanskelig, navnlig under
Landkrige, fordi man ikke med de maadelige Køretøjer ad slette
Veje kunde fremdrage Proviantkolonner. Drog man i Skibsleding,
gik det noget bedre, idet Fartøjerne kunde medføre en skikkelig
Last til de i Reglen kortvarige Togter. I Danmark havde man den
Bestemmelse, at ingen var forpligtet til at blive længere ude i

DETAIL AF BAYEUXTAPETET — FORSYNINGSTJENESTE

Mændene bærer Brynjer, Hjelme, Vaaben og Vin til Transportflaaden. Længst til højre Vogn med Vintønde, Hjelme og Kastespyd.
 Fot. Frederiksborgmusæet.

Leding end indtil, der var en halv Maanedes Proviant tilbage. Systematisk Rekvisition i fremmede Lande lod sig ikke gennemføre, fordi Befolkningen oftest ødelagde alle Beholdninger frem for at prisgive dem. Man kunde fra Søen foretage Strandhugst og plyndre de nærboende Bønder. Ogsaa i Hjemegne var det tilladt at gaa i Land og beslaglægge fornøden Proviant, dog kun eet Kreatur fra hver Bonde. Betalingen blev fastsat til 2 Øre for en Ko, 2½ Øre for en treaars Okse. Desuden skulde Bonden beholde Huden, Hovedet og Klovene af Dyret, saa han kunde vise et muligt senere Rekvisitionskommando, at han havde ydet sin Skyldighed og ikke paany maatte fratages Kvæg.

Til Proviantering af et Ledingsskib regnedes i Danmark 300 kg Brød, 225 kg Smør, 225 kg Flæsk og 225 kg Kød. Det gav for hver Mand til et Langskib paa 40 Havne en Portion paa 7,5 kg Brød, 5,5 kg Smør, 5,5 kg Flæsk og 5,5 kg Kød, altsaa ikke nær nok til tre Maaneders Togt. Resten maa være inddrevet ved Plyndring eller maaske indkøbt undervejs af Styresmanden; men adskillige Ledingstog gik i Vasken, fordi Provianten slap op i Utide. I Riddertiden blev Forplejningsforholdene helt umulige, Tropperne sultede jævnlgt, og den systematiske Ødelæggelse af Landets Beholdninger, som begge Parter kappedes om, standsede undertiden Operationernes Gennemførelse.

Mandstugten var god i vore ældste Hære, men Straffen, som ramte den, der forbrød sig mod Kongens Bud, var ogsaa — som nævnt under Omtalen af Vederloven — meget streng i alvorlige Sager. Ulydighed og Utroskab saavel som Forræderi og Fejghed var Nidingsværk, en Haan mod Staten og »bodløst Maal«, der maatte sones med Døden uanset Rang og Stand. Som i vore Dage dømte Straffelovene for Krigsmagten kun i militære Sager; de øvrige Forseelser: Ringeagt for Religionen, Tyveri, Ran, Hor o.s.v. faldt ind under de borgerlige Straffelove.

Ligesom Forbrydelser straffedes haardt, belønnedes Krigerdyderne højt ikke mindst gennem Andele i det erobrede Bytte, men ogsaa ved Tildeling af Jordegods, kostbare Vaaben, Klæder, rede Penge og Forfremmelser. Af Frodes Lov, som endnu gjaldt

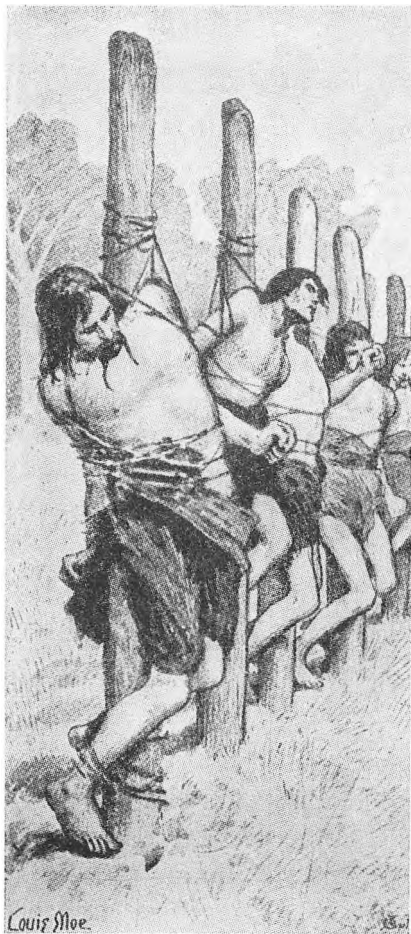
paa Valdemar den Stores Tid, anfører Saxo blandt andet følgende: Gik nogen menig Mand i Slaget frem foran Høvedsmanden i første Række, blev han, ifald han var Træl, fri Mand, var han Bonde, blev han Adelsmand, var han adelig født, blev han Høvding. Da Riddervæsenet trængte igennem, blev den største Udmærkelse, Kongen kunde give en tapper Kriger, det hedt begærede Ridderslag.

Den frygteligste Skæbne, som kunde overgaa en Kriger i Oldtid og Middelalder, var Fangenskab. Oprindeligt blev Fangerne gjort til Trælle eller nedhugget, sjældent pint; men efterhaanden som sydlandsk Skik bredte sig, og ikke mindst i Kristendommens første Periode, blev egentlig Grusomhed almindelig her i Norden. Da Sigurd Slembe, en djærv, haardfør, vidt berejst og fremragende begavet Mand, støttet af Danskerne forgæves havde søgt at gindsætte Magnus Blinde paa Norges Trone og blev fanget under Søslaget ved Holmengraa, henrettedes han 1139 saaledes, at han blev lagt nøgen paa Jorden, hvor man knuste hans Arme og Ben med tunge Øksehamre. Dernæst prøvede man at flaa ham, men maatte opgive det, da Huden var trukket af hans Pande, fordi han blødte for stærkt. I Stedet piskede man ham, til han havde mistet Huden, hvorpaa hans Ryg blev brækket, inden man hængte ham i et Træ for til Slut at halshugge og stene Liget. Ikke uden Grund bemærker Saxo, at Danskerne holder for, i Kraft af deres medfødte Tapperhed, at den sørgeligste Skæbne, der kan ramme dem, er at falde i Fangenskab. Den navnkundige Skjalm Hvide organiserede et Straffetogt mod vendiske Sørøvere, og da Danskerne havde taget Venderne til Fange skete følgende: »For at deres Død kunde blive saa meget voldsommere, bandt de dem først med bagbundne Hænder fast til Pæle, sprættede saa Maven op paa dem og trak den nederste Del af de blottede Tarme ud, viklede dem om Pælene og holdt ikke op med disse Pinsler, førend Indvoldene var vundne helt ud af Maven paa dem, og de grumme Røversjæle drog det sidste Suk. Det var et sørgeligt Skue, men det havde en overmaade nyttig Virkning«, bemærker denne Kirkens Tjener. Først i Riddertiden blev Fangernes Kaar bedre — i hvert

Fald de fornemmes —, idet man gik over til at frigive dem mod meget høje Løsepenge; men ogsaa fra Riddertidens sidste Periode haves mange Eksempler paa oprørende Grusomheder mod Krigsfanger.

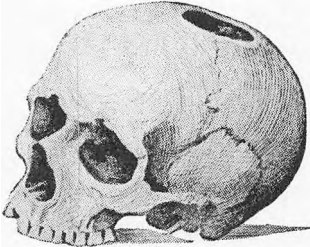
I Kamp bar Kongens Mærkesmand Banneret omgivet af en ud-søgt Fanevagt. Kongen opholdt sig i Bannerets Nærhed, og det førtes frem, hvor Striden var haardest. Bannerets Fald eller Erobring skabte altid Forvirring og Modløshed, og uden at være egentlig Fører betød Mærkesmanden næsten mere for Kampens Udfald end nogen anden fra Kongens Stab. Bannerne havde forskellige symbolske Billeder, i den hedenske Tid ofte Odins lighungrende Ravn, efter Kristendommens Indførelse religiøse Motiver og i Heraldikens Blomstrings-tid Kongens eller Rigets Vaaben. Ensartede Uniformer kendtes ikke, men undertiden fik Krigerne Baand eller Skærf i fælles Farve, saa man ikke for ofte i Slagtummelen dræbte Ven for Fjende.

Sundhedstjeneste og Sundhedstilstand var ikke fremragende i Oldtid og Middelalder, omend man, endog i Stenalderen, kunde udføre en saa vanskelig Operation som Trepanering af Hjerne-skallen. Man har fundet flere Kranier med runde, fint afslebne Huller dannet ved »kirurgisk« Indgreb, antagelig af religiøse Aarsager. Sygdomme har hærget, navnlig »engelsk Syge«, og Leve-

TORTUR AF FANGER

Venderne, som Skjalm Hvide pinte ihjel. Tegn. af Louis Moe til Saxos »Danmarks Krønike«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

TREPANERET KRANIUM FRA
STENALDEREN

Efter Finnur Jónsson: •Oldtidens
Lægekunst. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

alderen har været overmaade kort sammenlignet med Nutidens. Stenalderens Folk blev sjældent over 50 Aar; 92 Procent døde mellem 20 og 50, og saa sent som Aar 961 klager Eyvind Skaldespiller over Alderdommens knugende Tryk, da han er omved et halvt Hundrede Aar.

Brandsaar og Bylder, navnlig fra Infektion af urene Saar, Koldbrand, Benedder, Gigt fra Krigstogene, Øjenbetændelser, Kopper, Spedalskhed, Rosen, Skørbug, Lungesygdomme, Dysenteri og Sindsygdом — fra Bersærker gang til alvorligere Tilfælde — har hærget slemt dels som Følge af det drøje, krævende Krigerliv, dels som Følge af Mangel paa Renlighed. Utøj og Fnat havde alle. Forlod Utøjet en Mand, ansaa man ham for dødsens. Da var hans Blod fordærvet. Trods Oldtidens og Middelalderens udtalte Promiskuitet spillede Kønssygdomme, som senere hærgede Slægterne, ingen Rolle. Syfilis kom først til Europa efter Amerikas Opdagelse.

Medicinen var oftest Lægeurter eller Trylleformularer, Runer og Galder, de kirurgiske Instrumenter meget primitive. Det vigtigste var en Spændetang, hvormed man kunde uddrage Pilespidser og afbrækkede Spydodde af Saar.

Paa den anden Side gav Krigerlivet bestandig saa mange Skrammer, at Erfaringen sikkert har lært de paagældende en ikke ringe, omend uhygiejnisk og primitiv, Saarlægekunst. Man sønderhuggede saa mange Modstandere i Kamp eller lemlæstede Fanger til Døde, at der ad disse Veje opnaaedes en omfattende, anatomisk Viden, og Aareladning var almindelig fra Arilds Tid. Om Snorre Gode fortælles, at han engang efter en Kamp tog en stor Klump stærknet Blod op fra Sneen, krystede den i Haanden, smagte paa den og fastslog: »Dette er Blod af et Hulsaar; det er af en Mand, som er dødsens«.

Fra Slaget ved Stiklestad fortælles, at de saarede efter Kampen alle blev bragt til en Lade, hvor en Kvinde var deres Læge. Hun vaskede Saarene rene med lunkent Vand, gav Krigerne Mælk at

drikke for at styrke dem og lod dem spise en Grød af Løg og andre stærke Urter, idet man mente, Lugten skulde kunne spores i dybe Bugsaar. Thormod Kolbrunarskjald havde faaet et Pileskud i Brystet. Han prøvede forgæves at trække Jernspidsen ud med en Spændetang. Kvinden skar Kødets løst om Pilens Od, hvorpaa Thormod selv trak den ud. Operationen lykkedes, men Patientens døde.

Professor Finnur Jónsson fortæller en anden karakteristisk Sygehistorie, som foregik et Par Aarhundreder efter Stiklestad: »Da Gudmund Arason, den senere navnkundige Biskop og Helgen (død 1237) første Gang skulde rejse udenlands, fik de straks forrygende Vejr og led Skibbrud. Gudmund fik ved den Lejlighed sin Fod knust paa Skibskanten »saa smaat som en Muslingskal, og Tærne vendte derhen, hvor Hælen skulde være«. Han blev da først bragt til en Bonde, der var »en god Læge«; hos ham var han nogen Tid og »hans Fod fæstnede sig«. Men Gudmund forlod ham og begav sig til en Onkel; »da stod Benpiberne ud«, og noget maatte der gøres; »Benstumperne fik man ikke ud, og Kødets vilde ikke gro over dem«. Da begav han sig til Præsten Helge Skeljungsson, »der var en udmærket Mand og den bedste Læge«; »men saasnart han kom derhen bagte (d.v.s. opvarmede) Helge Benet, og to Mænd maatte trække i Benpiben med en Tang, før den gik ud, og saa helbredede Helge ham, og han blev rask ved Fardag« (d.v.s. i Begyndelsen af Juni, men Benbruddet var sket i den første Uge af Oktober).«

Hærene medbragte ikke Læger. Efter Slaget paa Lyrskov Hede 1044 udtog Magnus den Gode de Soldater, som havde bløde Hænder, til at forbinde de saarede. Selv naar det blev gjort, og de overlevede Kuren, var de til stort Besvær, fordi man ikke kendte til Evakueringstjeneste. I 1003 traf Svend Tveskæg en Aftale med Hertugen af Normandiet om, at de syge og saarede Danske skulde plejes i dette Land, mod at Danskerne solgte deres Bytte fra England til Normannerne. Iøvrigt tog kun Kvinder og Munke sig af de saarede, indtil visse gejstlige Ridderordner fra det 12. Aarhundrede — Johanitter, Tempelherrer, Mariabrødre, Sværdriddere

etc. — satte den militære Sygepleje i System paa fortræffelig Vis med Virkninger lige til vore Dage.

Hærens Føring var ikke højt udviklet og, navnlig i Riddertiden, uden faste Rammer; mens Hird og Vederlag bestod, gik det nogenlunde. Ulempen ved Ridderhæren var de enkeltes overdrevne Selvbevidsthed og Hovmod, som ikke anerkendte anden Fører end Kongen, der var ingen militære Rangklasser eller rigtige Befalingsmandsgrader. Cheferne for de enkelte Smaaskarer eller »Bannere« var ligestillede, uanset hvor mange eller faa de førte, og der herskede nærmest Anarki, navnlig fordi Ridderne oftest var uenige. De tørstede efter at udmærke sig i offentlige Turneringer og Tvekampe mod hinanden, og deres Følgesvende gjorde fælles Sag med Herren. Operationerne prægedes i høj Grad af denne feudale Oplosningstendens uanset de enkelte Føreres og Banners dumdristige Mod. Først da man indførte Brugen af lejede Soldater, fik Krigsherrerne paany Tropper med ordnede Kadrer, faste »Bannerførere« med Styrker som Kompagni eller Eskadron, under dem »Kvartermestre«, svarende til Delingsførere og »Rodemestre«, svarende til Sektionsførere. I Vederlagets Tid var Stabstjenesten i Orden og »Stallaren« Fører for Hustropperne eller Rytteriet. Da Rytterhærenes Betydning tiltog, blev i det 11. Aarhundrede Stallaren ombyttet med »Rigsmarsken« (Maréchallen) som Rytterfører; medens hans Underførere fra det 13. Aarhundrede kaldtes »Marsker«.

Om egentlig Strategi er der ikke Tale i denne Periodes Krige. De foregik vel med et fastlagt Maal for Øje, men ikke efter nogen nøje Plan eller Enhed i Føringen, og Operationerne var ganske uden sammenknyttende Idé. Fremrykningen — i hvert Fald til den egentlige Nærmemarche begyndte — fandt Sted uden fastlagt Marcheorden. Var Kampen nær forestaaende, rykkede man frem i »Hæreder« (Hundreder) og »Fylkinger«, idet man samtidig udsendte Opklaringspatrouiller. Fra Hakon IVs Värmlandstog 1225 har man en Beretning om en fuldstændig Marcheorden. Hærens Styrke var paa 4200 Mand Fodfolk og 1200 Ryttere. Forrest red 122 Holdere og 80 Hirdmænd hver med en Haandhest, hvorpaa en Mand af Fodfolket gjordes bereden. Efter dem kom 200

MIDDELALDERLIGT ORKESTER
 Efter «L'Histoire des Papes». — Fot. Folker.

Ryttere fulgt af 600 Mand Fodfolk paa Slæder, derpaa 300 Ryttere og saa Resten af Fodfolket paa Slæder. Tilsidst fulgte som Arrièregarde 600 Ryttere. Rytteriet skulde i Tilfælde af fjendtligt Angreb dække Fodfolket, mens det fylkedes i Kamporden. Marchekolonns Længde var 24 km.

Naar Marchedagen endte, gik Hæren i Lejr eller Bivuak og udstillede Vagter — dog ikke Riddere, der kun havde Pligt til at kæmpe. Selv naar man var til Søs, gik Mandskabet saa vidt muligt i Land ved Mørkefald og rejste en Teltlejr. I Bivuak nær Fjenden maatte enhver blive paa den Plads, han skulde indtage i Kampformationen. Der hviledes i Alarmberedskab med Hjelm paa Hovedet, Sværdet i højre Haand og Skjoldet over Kroppen, klar til øjeblikkelig Kamp. Bivuak og Lejr sikredes med indre og ydre Vagter, fremskudte Poster og Patrouiller af saavel Fodfolk som Ryttere. Ved nogle af de fremskudte Vagtstyrker rejstes Bavner til eventuel Alarmering af fjernere Afdelinger. Undertiden — saaledes under det nævnte Värmlandstog — benyttedes et kombineret System af flere Vagter bag hinanden, de saakaldte »Holdere«. Nær den svenske Grænse udsendtes 80 Ryttere 5-6 km fra Hovedkvarteret; midt mellem dette og den fremskudte Ryttervagt anbragtes 30 og ved selve Hovedkvarteret 12 Ryttere som Vagtposter.

Meddelelsetjenesten har indtil Skriftsprogets Indførelse maattet bygge paa mundtlig Ekspedition eller forud aftalte Tegn. Til Alarmering byggede man Bavner paa høje Punkter, de var stablede Baal af let antændeligt Materiale. I Urotider var der stadig Vagt ved Bavnen. Saa snart Fjenden opdagedes, tændtes Baalet paa nærmeste Sted. Det var Signal til Naboposterne om ogsaa at

RUNESTEN
Kong Haralds Monument i Jelling.
Fot. Nationalmuseet.

Ʒ Ɔ Ɔ F R < X P
f u þ a r k g w

: ʝ ʝ | ʝ ʝ ʝ ʝ ʝ
h n i j é p R s

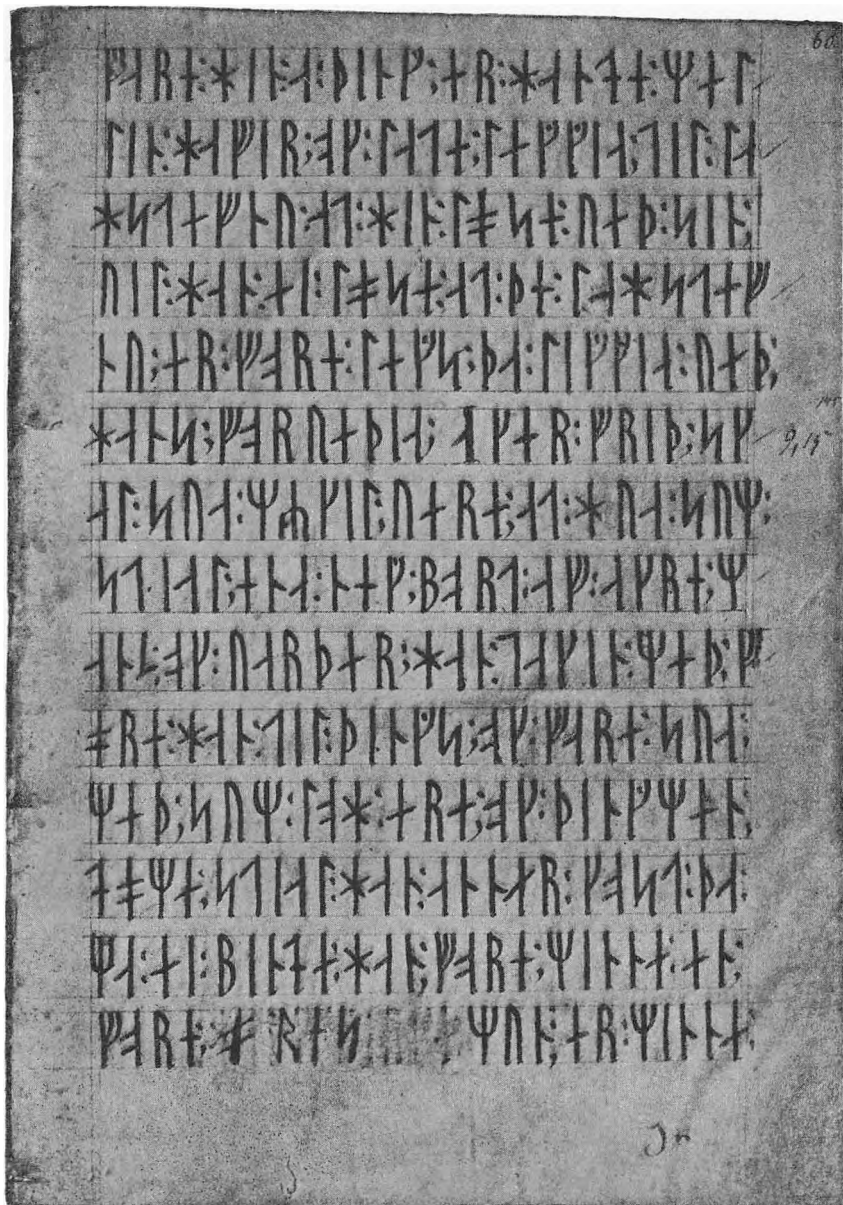
: ʝ B M ʝ F ʝ ʝ ʝ
t b e m l n g o d

NORDENS RUNEALFABET
Brakteatindskrift fra Vadstena. Efter •Die nordische Welt•. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

lade Bavnen blusse, og i Løbet af Timer kaldtes paa den Maade Folk af Huse til Landeværn. Tilsigelse til Leding og andre Stævner kunde ske med en Videbrand eller Budstikke, en Pil eller spidsbrændt Træstav, der gik fra Mand til Mand. Iøvrigt maatte man udsende rappe Ryttere med Bud.

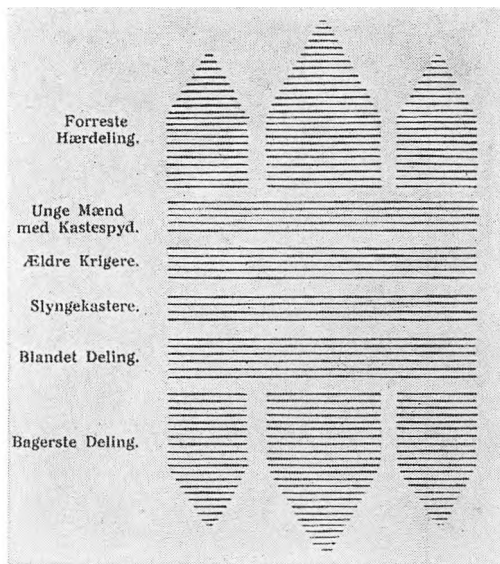
Med Brugen af Runer kom Skriftsproget som Hjælpe middel for Meddelelsetjenesten. Runer naaede hertil ad samme østlige Veje som Broncealderens Teknik, og de kendes i Norden fra det 3. Aarhundrede efter Kristus. De blev fra Begyndelsen af det 11. Aarhundrede fortrængt af latinske Bogstaver undtagen hos os, hvor de uden for Kirkens Kredse brugtes som Skriftsprog af adskillige til ind i det 16. Aarhundrede.

RUNEHAANDSKRIFT AF SKAANSKE LOV

Haandskriftet stammer fra henved Begyndelsen af det 14. Aarh. og viser, at man i mange Tilfælde bevarer Runeskriften parallelt med den latinske Bogstavskrift. Originalens Størrelse 18 x 12,5 cm. Efter Lauritz Nielsen: «Danmarks middelalderlige Haandskrifter». — Fot. Gyldendal.

SVINEFYLKING

Efter «Danm. Riges Hist.» — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Paa dette Omraade, som da det gjaldt Bronzealderens Kunst, blev Danmark førende. Kendskabet til Runer bredte sig fra Kulturcentre som Fyn og Sønderjylland, de ældste, skriftkloge Omraader i Norden, først til Norge og Sverige, men i det 5. Aarhundrede ogsaa fra Danmark til Holland, Rhinegnene, det indre Tyskland og England. Viden om Runer blev højt anset og betragtet som Magi. Man tillagde Runerne Trolddomsegenskaber.

At de benyttedes af det Faatal Høvdinge, som magtede Skrivekunsten, ogsaa i Meddelelsestjenesten er givet. Vi ved det blandt andet fra Fortællingen om Kongesønnen Hamlet, der fandt Runestavene med sin egen Dødsdom paa, skrabe dem rene og ristede ny Tekst, der skaffede ham Gunst og Gave. Runestave brugtes iøvrigt som Kalender fra det 12. og helt til det 18. Aarhundrede. Betydning for Overbringelse af Meldinger og lignende fik Runerne dog først, da Brugen af Pergament og Papir blev almindelig. Bedst kendt er Indskrifterne paa vore talrige Runesten over Stormænd og Krigere.

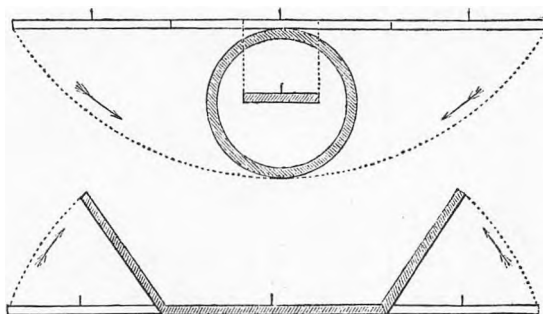
Naar man ved Taktik forstaar Troppernes Føring og Brug i Kamp, altsaa paa selve Slagmarken, herunder et System i Kampopstilling og Udnyttelse af Terrainet, ligger det i Sagens Natur, at Ændringer i en herskende Taktiks Grundregler kun berettiges af nye Vaabens Indførelse. Virkelig store Førere har aldrig følt sig bundet af noget taktisk System, men improviseret den Kampmaade, som svarede til Øjeblikket og Opgaven. Betingelsen for at dette kan lykkes, var — og er den Dag i Dag — at Tropperne besid-

der den højeste Grad af Mandstugt, Tillid til den højstbefalende, Initiativ og Intelligens samt den Krigserfaring, som tillader dem ubevidst at handle saaledes, at de tjener Helheden og Førerens Ønsker, der ikke saa nær altid vil kunne naa dem i Form af en Befaling. Eftersom saadanne Førere og saadanne Tropper er sjældne, har man

til alle Tider haft visse taktiske Retningslinier og tillige visse Standardformationer, som i Praksis havde vist sig brugelige.

Da Kimbrerne led Nederlag ved Vercellæ, gik de til Kamp i en fast Blok, hvis forreste Geledder endog var sammenlænket for ikke at komme i Uorden. Dette var dog ikke nordisk, men antagelig et Forsøg paa at kopiere de romerske Legioners sædvanlige Kampformation og lineære Taktik.

Den hyppigste Kampformation var hos de nordiske og kontinentale, germanske Folk Kilen, der hos os kaldtes »Svinefylking« og antoges at være af guddommelig Oprindelse. Svinet — Freys Galt — var Krigernes foretrukne Hjelmprydelse og har muligvis givet Navn til den yndede Formation. Saxo gør meget omstændeligt og særdeles uklart Rede for den. Antagelig er den rigtigste Version, at Hæren opstilledes i flere, kombinerede Kiler, for Eksempel saa der dannedes tre kegleformede Spidser, hvoraf den midterste strakte sig 5 Geledder frem foran Fløjkilerne. I denne Spids stod de 20 tapreste Mænd, idet forreste Geled var paa 2 Mand og de følgende tiltog med en Mand for hvert Geled, til Midtekilen talte 16 og Fløjkilen 11 Mand i Række. Midtegruppen havde 25, Fløjgrupperne 20 Geledder i Dybden og en samlet Styrke paa henholdsvis 295 og 175 Mand. Hele Formationen blev saaledes 645 Mand stærk. Bagude havde Svinefylkingen ogsaa tre Kiler.

•KREDSEN• OG •GAFLEN•

Sydlandske Kampformationer ført til Norden af Harald Haarderaade. •Kredsen• med Adelfylkingen i Midten til Værn mod Bytterangreb. •Gaflen• Omfatningsformation. Efter Schnitzler »Aim. Krigskonst. — Fot. Folker.

HUSKARLE DANNER SKJOLDBORG MOD RYTTERE
 Detall fra Bayeuxtapetet af Slaget ved Hastings (Senlac). Efter «Danm. Riges Hist.»
 Fot. St. kgl. Bibliotek.

Mellem disse forreste og bageste Stormtropper opstilledes Resten af Hæren, først Spydkastere, dernæst ældre Krigere, Slyngekastere og en blandet Deling.

Troen paa Svinefylkingens Slagkraft var saa stor, at der praktisk talt aldrig opstilledes nogen 2. Træfning, men bag Angrebsstyrken byggedes Vognborg til Beskyttelse af Kvinder, Kvæg og Gods, til Optagestilling og Spærring, hvis Hæren skulde finde paa at flygte — som baade Teutoner og Kimbrer prøvede at gøre det, da den endelige Kamp var tabt. Den Kampformation, som i den nuværende Verdenskrig bragte Tysklands Hære de vældige Resultater og Sejre i Polen og Frankrig, var meget nær den gamle, germanske Svinefylking med nutidig Udrustning. Ved Angreb paa befæstede Stillinger, eller naar en overmægtig Fjende, især Rytteri, truede paa Kampladsen, samledes Hæren i falanksagtig Blok og dannede »Skjoldborg« ved ligefrem at lægge et Tag og sætte Mure af sammenholdte Skjolde om Massen.

Selve Slaget udviklede sig som altid, hvor Mennesker har stridt,

BELEJRING AF EN BORG I DET 14. AARHUNDREDE
 Samtidig Miniature. Efter Gyldendals ill. Verdenshist. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

med en indledende Skydefægtning (Buer, Kastespyd, Kasteøkser etc.) og en følgende Nærkamp. Kampen førtes næsten udelukkende til Fods. Naar Nærkampen begyndte, sad ogsaa Rytterne af. Hestene var dresseret til at blive staaende uden Tilsyn, hvor Rytterne forlod dem.

Af andre jævnlige benyttede Formationer kan nævnes »Gafflen«

og »Kredsen«, som begge tillægges Harald Haarderaade og kom i Ry ved hans Sejre.

»Gaffen« dannedes ved, at de paa lineær Front opmarcherede Tropper svingede en Fjerdedel af Fronten frem fra hver Fløj og var med andre Ord en Omfatningsformation, der krævede overlegen Styrke for at kunne bruges. »Kredsen« dannedes ved, at Frontens midterste Sjettedel eller saa, »Adelfylkingen«, hvor Fører og Stab fandtes, trak tilbage, og de øvrige lukkede sig i en Ring uden om med de lange Spyd plantet i Jorden — en Pindsvineopstilling: I Kredsen, der især brugtes mod angribende Rytteri, skulde Spydmandene i de forreste Rækker støtte Stagen mod Jorden og rette Odden mod Rytterens Bryst; de, der stod længere tilbage, rettede Spyddet mod Hestens Bringe.

Vikingetiden er Improvisationernes og »Lynkrigens« Glansperiode med en utrættet Opfindsomhed, en forbløffende List og et stadig friskt Initiativ, der ikke tog det for nøje med Brud paa givne Løfter eller andre Kneb, men som til Gengæld naaede forbløffende Resultater.

Iøvrigt gik det saadan, at det almindelige, tungt væbnede Fodfolk mere og mere søgte sammen paa Slagmarken i kompakte Masseopstillinger. Da de smaa Bannerhære indførtes, tabte de tunge Fodmænd dog hurtigt i Anseelse og brugtes sjældent. Til Gengæld blev der lagt særlig Vægt paa Brugen af letbevæbnede Bue- eller Armbrøstskytter, der jævnligt opstilledes skakbrætvis.

Rytteriet var oprindeligt kun ridende Fodfolk og vedblev at være det praktisk talt til Riddervæsenets Indtog. Da kom Tyngden i Slagene til at hvile paa de meget tungt væbnede og rustede Ryttere, som endog i det 13. Aarhundrede dækkede Hesten med Panzer af polstret Lærred og Ringbrynje. Riddersporerne var lange, spidse og uden Hjul, undertiden krummede de nedad, saa Jernmanden ikke kunde staa alene paa Jorden.

Kampopstillingen i Ridderhærene var oftest paa eet Geled med saa store Mellemlinier, at hver lansevæbnet Rytter havde fuld Bevægelsesfrihed. Et halvthundrede Skridt bag Ridderne stod deres Vaabendragere og i tilsvarende Afstand bag dem Ridderknægtene.

Der var ikke Tale om nogen som helst Terrainbenyttelse. Af Fodfolket spillede kun de lette Skytter en Rolle. Resten, hvis Uddannelse forfaldt, naaede undertiden ikke ud paa Kamppladsen, men gjorde Lejr- og Trostjeneste. Man førte ofte lange og »høviske« Forhandlinger med Modstanderen før en Kamp, arrangerede alle Enkeltheder som til en Sportsopvisning og enedes om at skifte Sol og Vind lige.

Let Rytteri (Væbnerne) og Bueskytter aabnede Kampen ved gentagne Angreb og livlig Skydning under Ombytning af Geledderne. Bueskytterne dækkedes hyppigt af Ryttertroppe. Angreb Fjendens Rytteri, trak Bueskytterne sig tilbage. Ridderne fældede deres Lanser, lukkede Visiret og angreb saa hurtigt, som deres tungt belæssede — men fortræffelige — Heste kunde bevæge sig, helst det sidste Stykke før Sammenstødet i Karrière. Fra Sammenstødsøjeblikket opløste Slaget sig i en uoverskuelig Mængde Enkeltkampe. Førerne sloges ivrigst og havde hverken Lyst eller Lejlighed til at bekymre sig om nogen Kommandovirksomhed. Det kunde ske, at berømte Riddere udfordrede hinanden til Tvekamp, hvorpaa de øvrige, hvis de opfattede, hvad der skete i Larmen fra Hug og Slag mod bragende Jernrustninger, holdt inde og blev Tilskuere, indtil Tvekampen endte. Schnitler skildrer i sin »Almindelig Krigshistorie« en saadan Kamps Afslutning kort og malende saaledes:

»Var Modstanderens bedste og tapreste Riddere besejret, traadte Fodfolket ind i Kampen; men det formaaede dog ikke længe at holde sig mod Ridderne, som nedhuggede en Del, mens Hovedparten flygtede. Efter et vundet Slag kamperede Sejrherren paa Marken. Ridderne fejrede Begivenheden med Fest; Vaabensvende og Tjenere vogtede de fangne. Om Forfølgelse af de besejrede var der saa godt som aldrig Tale.

KRIGER FRA
VALDEMARSTIDEN
Drevet Metalarb. fra det
12. Aarh. Slutning. An-
tagelig Alterprydelse fra
Tvenstrup Kirke ved
Aarhus. »Danm. Riges
Hist.» — Fot. Gyldendal.

BLIDE I VIRKSOMHED

Kontravægten er faldet, og man ser Slynge-
stenen flyve mod Borgen. Fransk Tegning.
Efter «Gyldendals III. Verdenahist.»
Fot. St. kgl. Bibliotek.

Man kan i Almindelighed sige, at Riddernes Rytteri i denne Tids Kamp overtog Hovedparten af Fægtningen og afgjorde Sejren ved Overlegenhed i Antal, legemlig Kraft, Smidighed, Ridekunst og Vaabenfærdighed samt ved Mod og Tapperhed. Det lette Rytteri og Skytterne tjente dem alene som Hjælpemidler til Sejren, mens det tunge Fodfolk ikke tog

nogen virksom Del i Kampen, men desto bedre forstod at plyndre og under indtrædende Uheld saa godt som altid var rede til Flugt. Hele Kampmaaden var meget ensformig og blev sjældent eller aldrig afpasset efter de forhaandenværende Forhold. Sejren i denne Tids Slag afgjordes saaledes saa godt som udelukkende af Riddernes fysiske Kraft, ridderlige Kunst og personlige Tapperhed, men ikke af nogen taktisk Kunst«.

Det bør dog nævnes, at Danmark paa Grund af sine fortræffelige Heste og sit aabne Land stod langt over det øvrige Norden i Anvendelse af Rytteri. For Eksempel var det den dygtige Anvendelse af 300 danske Ryttere, der skaffede Erik Emune Sejr i det afgørende Slag ved Fodevig.

Teoretiske Studier af Krigskunsten blev næppe drevet i større Omfang, og dog fandtes der saa ypperlige Værker som »Fem Bøger om Krigsvæsenet«, skrevet af Flavius Vegetius Renatus omkring Midten af det 4. Aarhundrede. Han slutter sin tredie Bog med følgende Læresætninger, som gælder i Krigsførelsen den Dag i Dag:

»Det er bedre at overvinde Fjenden ved Hunger, Overfald eller Frygt end i et Slag, hvor Heldet oftest spiller større Rolle end Tapperheden. Det er bedre at holde en stærk Reserve bag Fronten end at udvide denne for meget. Den, der ved nøje Besked om Fjendens og sine egne Styrker, er svær at overvinde. Terrainet spiller ofte større Rolle end Tapperheden. Hæren styrkes ved Arbejde og svækkes ved Lediggang. Den, der forfølger Fjenden planløst, giver sin Modstander Sejren i Hænde. Den, der ikke sørger for sikrede

THYRA DANEBOD BYGGER DANEVIRKE

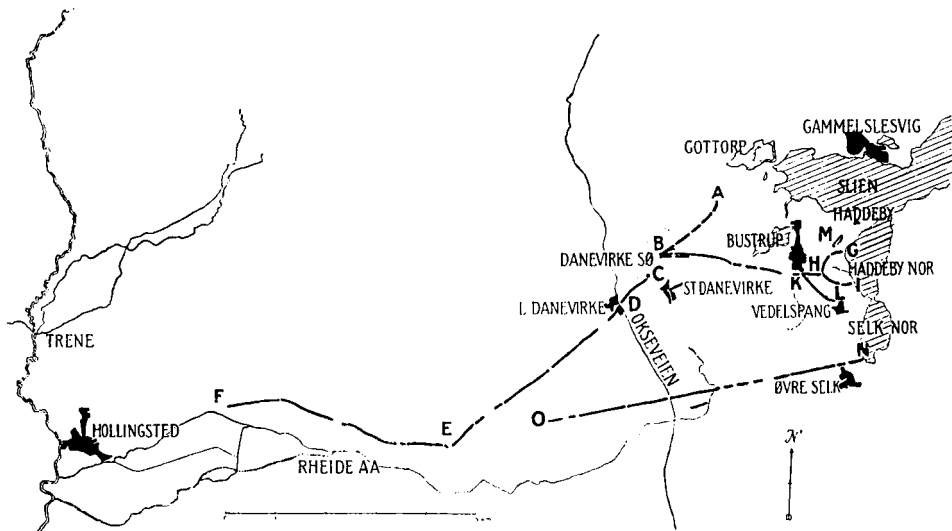
Tegn. af Lorens Frølich. Efter «Danske Heltesagn». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Tilførsler, overvindes uden Vaabenbrug«. Det er faktisk al Krigskunsts Erfaring i en Nøddeskal.

Forinden dette Kapitel afsluttes, skal nævnes to betydelige og ejendommelige Ingeniørarbejder, Volden til Værn for Danernes Sydgrænse, »Danevirket«, og den store, permanente Krigerlejr »Trelleborg«.

Danevirkes Opgave var at sikre Riget mod Syd og værne Hedeby, Vikingetidens største Handelsstad. Tilsammen udgør Anlægene den mest omfattende Befæstning, vi kender fra vor Oldtid.

Voldsystemet spærrede, hvor Sydslesvig var smallest, mellem Slien i Øst og Mosedragene om Trene og Rheideaaen i Vest. Hovedvolden, der løber 14 km fra Gottorp Enge til Hollingsted Enge er anlagt i eet Stræk, kun brudt af den saakaldte Thyraborg. I Nordøst er den lav. Her møder den Dannevirke Sø, hvorover der har været en Plankebro bygget paa Jordopfyldning. Fra Voldstedet Thyraborg, som maaske er opført paa anden Tid end Hovedvolden, gaar den 600 m til Kalegat i 6 m Højde og 30 m

PLAN OVER DANEVIRKES VOLDE

A-F Hovedvold. A-D nordøstlige Del (B-C Anlæg i Danevirke Sø, C Thyraborg, D Kalegat). D-E midterste Del med Mur af Kampesten og Teglsten, (E Kurborg), E-F vestre Del. G-I Halvkredsvold. B-H Forbindelsesvold. K-L Forvold. M Højborg og N-O Kovirke. Efter Brøndsted *•Danmarks Oldtid•*. Fot. St. kgl. Bibliotek.

Bredde, til den gennemskæres af Oksevejen (Hærvejen). Herfra fortsætter den knap 4,5 km mod Sydvest til Kurborg og er paa denne Strækning af betydelige Dimensioner. Den har haft palissadeklædt Front mod Sydøst og jævnt skraanende Bagside med en velbeskyttet Vej løbende langs Foden.

Foran Fronten var en fladbundet Voldgrav. Størsteparten af Hovedvolden er paa dette Stræk forstærket med en lerklinet Kampestensmur. I 1160 under Valdemar den Store blev den yderligere forstærket med en Teglstensmur paa 2 m Bredde og 6-7 m Højde. Valdemarsmuren havde Stræbepiller, Tinder og Vægtergang. Den vestre Del af Hovedvolden er ret lav, 2-3 m høj og ca. 20 m bred, til den ender i Hollingsted Enge. Den har ingen Voldgrav.

Fra Hovedvolden løber en 5 m høj Forbindelsesvold fra Danevirke Sø over Bustruplavningen til Halvkredsvolden, der omslutter Hedeby. Halvkredsvolden var 1330 m lang og 4-8 m høj. Byarealet, den omspænder, er paa 26 ha, her har altsaa ligget en

Storstad med Vej fra Nord til Syd og tilsvarende Voldporte; mod Vest bryder en Bæk gennem Volden, og i Sydøst findes et Stormhul.

Til Voldkomplekset hører yderligere Højborgen Nord for Hedeby, en stejl Banke med lave Gravhøje indenfor en Ringvold og som Befæstning rimeligvis ældre end Byen. Mod Sydvest løber over 6,5 km en snorlige Vold, »Kovirke«, fra Selk Nor til Rheideaaens Engdrag. Den har været palissadeklædt, ca. 2 m høj med spidsbundet Voldgrav paa Frontsiden. Øst for Hedeby har en nu næsten forsvundet Østervold spændt over Svansen godt 3 km til Vindeby Nor.

Om Hedeby og Danevirkes Historie kan efter de foretagne Udgravninger og arkæologiske Undersøgelser ifølge Johannes Brøndsted følgende fastslås som antageligt:

»Aar 808 flytter Danernes Konge, Godfred, de med Frankerne forbundne Indbyggere i Byen Reric (vistnok ved Wismar) til Byen ved Haddeby Nor, der førte Dobbeltnavnet Hedeby-Slesvig. Han frygter Frankerrikets Hævn og bygger derfor ifølge, frankiske Annaler, en Vold forsynet med een Port for Vogne og Ryttere og rækkende fra Østersø til Vesterhav. Dette Værn kan antages at være Kovirke (hvis Dimensioner ganske vist overdrives af Annalisten). Frem gennem det 9. Aarhundrede er Hedeby i Syddanernes Besiddelse, og Halvkredsvolden bygges. Ved Aarhundredets Midte faar Ansgar af Kong Haarik Lov at bygge en Kirke i Hedeby. 857 sætter Vikingehøvdingen Rorik, der beherskede Friserbyen Dorestad, sig i Besiddelse af »Landet mellem Ejderen og Havet«, uvist hvor stort et Omraade. Mod Aarhundredets Slutning erobres Hedeby af en svensk Fyrste, Gnupa, hvis Slægt holder Byen og sandsynligvis andre Dele af Syddanemark (Laaland) i hvert Fald gennem ca. 40 Aar.

934 gør den tyske Henrik I et Tog nordpaa, besejrer Gnupa og tvinger ham til Daab. Svenskevældet falder dog først senere ved Angreb af Gorm og Hardegon. Op gennem det 10. Aarhundrede udstrækker nu det tyske Rige sin Magt nordefter. 965 omtaler Kejser Otto I Slesvig, Aarhus og Ribe som liggende i et af ham afhængigt Grænseomraade. I Jylland sad Harald paa den Tid som

Konge. 974 rykker Kejser Otto II paa Hærtog til Slesvig »mod de oprørske Danske«, besejrer dem og anlægger et Kastel ved Danevirke. 983 erobres og afbrændes denne Borg af Danerne. Det er troligt, at dette var Kong Haralds Værk, hvorefter han roser sig paa den store Jellingsten.

Allerede 988 nævnes imidlertid atter danske Stæder som tysk-afhængige. Den, der definitivt generobrer Hedeby for Danerne, er efter al Sandsynlighed Svend Tveskæg.

Herefter kan det antages, at Danevirkes Hovedvold er rejst af Danerne i det 10. Aarhundrede med Front mod Hedeby, da denne var i svensk, eller da den var i tysk Eje. Ved Midten af 11. Aarhundrede hærges Hedeby af Harald Haardraade. Ikke længe efter og mulig som Følge heraf, overflyttes Byen til det nuværende Slesvig Nord for Slien«.

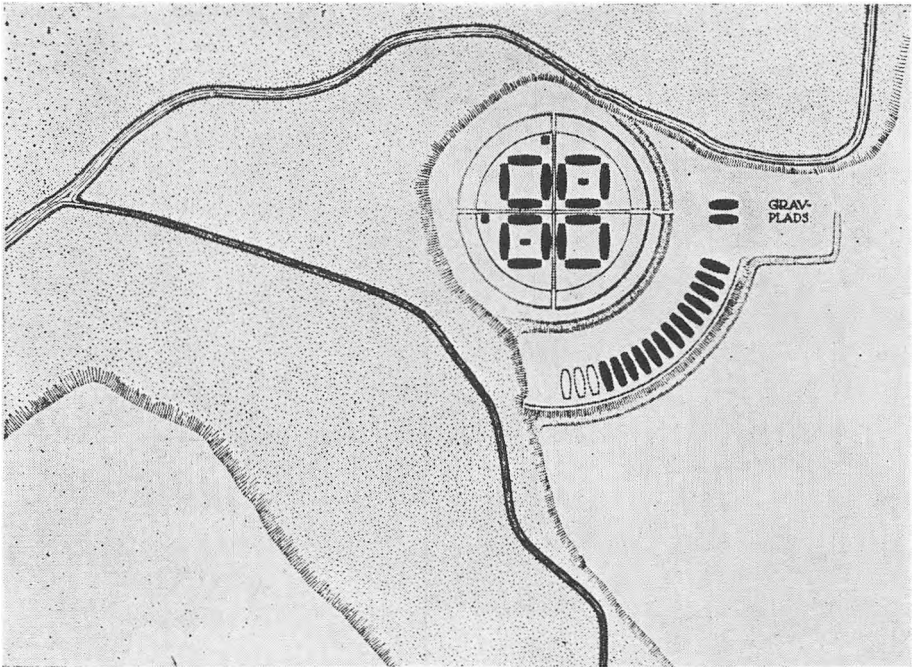
Saa vel den store Handelsstad Hedeby som Danevirkes Forsvarsanlæg har nordiske Sidestykker omend i mindre Format. Derimod er Vikingelejren *Trelleborg* i Vestsjælland noget ganske enestaaende. Det er en Ringborg, som ligger paa det brede Næs mellem Tudeaas og Vaarby Aas Sammenløb faa Kilometer Sydvest for Slagelse.

Borgen er omgivet af en 17 m tyk, kredsrund Vold med indre Diameter 136 m. Den har omsluttet 16 lige store Langhuse fordelt i 4 Karréer lagt i regelmæssig Firkant om Voldens Centrum. Volden har 4 Porte lagt solret i Verdenshjørnerne og forbundet med to Gader, som skærer hinanden vinkelret i Centrum. Tæt uden for Volden i Øst og Sydøst afskæres Næsset med Ringborgen fra Fastlandet ved en Grav af samme Bredde som Volden. Et Stykke længere inde paa det faste Land har ligget et Antal Langhuse anbragt radialt i Forhold til Ringborgen med Vold og Grav anlagt for Ydergavlne. I Nord bøjede denne Vold ud mod Øst og derfra mod Nord. Det herved indrammede, firkantede Areal har været Gravplads.

Langhusene i Ringborgen er alle ens og bygget over en Ellipse, altsaa med krumme Langvægge. Enderne er lige afskaaret, og indvendig er Husene tredelt i et større Midderrum og to mindre Gavl-

LUFTFOTOGRAFI AF TRELLEBORG UNDER UDGRAVNING
Borgen set fra Sydvest. Efter Brøndsted •Danmarks Oldtid• — Fot. St. kgl. Bibliotek.

SITUATIONSPLAN AF TRELLEBORG

Maalestoksforh. $\frac{1}{7100}$. Efter Brøndsted •Danmarks Oldtid•. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

rum. Husenes Længde er 29,5 m, nøjagtigt det samme som 100 romerske Fod, Bredden er 8 m. Den romerske Fod (29,5 cm) har været Maaleenhed for hele Anlægget. Yderborgens Huse er lidt mindre end Ringborgens, nemlig 26,5 m lange. De er alle Stavbygninger, Væggene har været lodrette Planker med Rille og Not til Sæmsætning, og uden paa Husene har sikkert været Svalegang. I det store Midterrum har der været stensat Arnested. Ringborgens Gader har været brolagt med Træ, Portene var stensatte, og Voldens Inderside styrket med Bolværk af flækkede Træstammer, medens Ydersiden var plankeklædt. Hidtil har man ikke fundet Mage til Bygningsværk. Det er ikke mindst interessant paa Grund af den matematiske Nøjagtighed, hvormed hele Anlægget er projekteret og udført.

Borgen er anlagt omkring Aar 1000 og har været brugt til ind

i det 11. Aarhundrede — antagelig til omved dets Midte. Det er Svend Tveskægs og Knud den Stores Tid, altsaa en Periode, da Danmark var særlig stærkt og indflydelsesrigt. Derfor vil det være urimeligt at tro, Borgen skulde være bygget af fremmede Erobrere. Snarere har den været Lejr for Kongens staaende Hær — Vederlaget, Thinglid — hvorom man ved, den var delt i fire Fjerdinger, at den var underkastet skrap Mandstugt og i det hele blev holdt inden for den strenge Paapasseligheds Rammer. Dette stemmer godt overens med hele Anlæggets gennemførte og pinlige Nøjagtighed. Hvorfra Borgtypen med de romerske Maal er indført, lader sig ikke afgøre.

Udviklingen som Helhed i det her behandlede, lange Tidsrum fastslaar blandt andet det vigtige, at saalænge Folket selv værger Landet, saa længe der er almindelig Værnepligt, er Nationen sund og stærk, uafhængig af andre og uden alvorlige sociale Skel. Forfalder Værneret og Værnepligt, tager enten enkelte Klasser Styret og ringeagter de daadløse og vaabenløse Landsmænd, eller ogsaa bliver Riget et let Bytte for udenlandske Krigere eller Politikere. Den Fornedrelse, Danmarks stoute Bondestand maatte opleve i Sekler, har sin Oprindelse i den almene Værnepligts og Værnerets Ophævelse. Det er vel værd at huske.

Betydningen af et Skriftsprogs Indførelse er allerede antydet, men det er i denne Forbindelse værd at minde om, hvor afgørende vigtigt det er for al historisk Forskning at kunne støtte sig til samtidige, skrevne Kilder. Danskerne har altid været skrivelystne. Næppe noget andet Land kan opvise saa mange Forfattere i Forhold til Indbyggernes Antal som vort, og talrige Brudstykker af omfangsrige Værker viser, at i hvert Fald vor Middelalder havde en meget rig haandskreven Litteratur. Desværre er langt den overvejende Del gaaet tabt dels paa Grund af Samtidens Voldshandlinger, Ufred og Brande, dels som Følge af Universitetsbibliotekets Brand 1728, dels, og ikke mindst, som Følge af taabelig Ødelæggelsestrang og Uforstand.

Under Reformationskampene blev Mængder af katolske Haandskrifter ødelagt af religionshysteriske Horder. Staten selv viste

den største LigeGYldighed for de gamle Tekster. Pergamenthaandskrifter blev fra det 16. Aarhundrede og videre frem inddraget og brugt til Krudtkarduser, Rakethylstre og andet Fyrværkeri. Mange Haandskrifter, som de teologiske Professorer ikke fandt værdige til Universitetsbiblioteket, solgtes til Spækhøkerne, som lavede Kræmmerhuse af dem, til Bogbindere og Hattemagere. Man har fundet Pergamentblade med vigtige Tekster som Foer i Kyser og Bispehuer. Naar der overhovedet reddedes saa meget, at vi ved god Besked, skyldes det Privatmænds Interesse, Samlelyst og Offervilje, som i nogen Grad opvejede Statens og de lutherske gejstliges grove Vandalisme. Hvad Reformationens Indførelse i det hele taget ødelagde af dansk Kultur, lader sig næppe overskue.

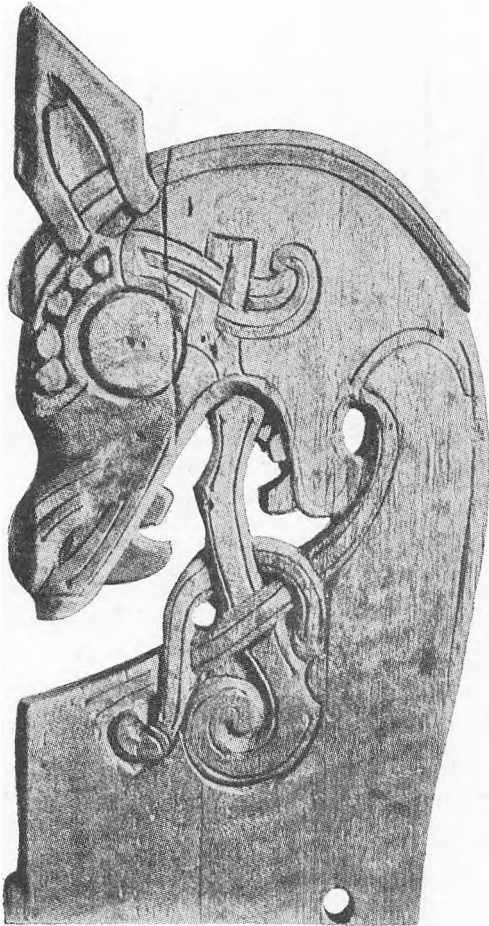
KAPITEL V

VIKINGETID OG NORMANNERVÆLDE

ETHVERT livskraftigt og selvstændigt Folks Historie er en bestandig Vekslen mellem Krig og Fred. Kun de slappe, aandløse Tider, da Nationerne stagnerer eller bøjer sig under andres Aag er ubrudt fredelige. Raster man, saa ruster man. Danmarks Krige indtager en væsentlig Plads i vor generelle Historie; men i et Værk, som specielt fortæller om vor Hær i Krig og Fred, har kun de Felttog større Betydning, som kaster Lys over militære Problemer, hvad enten det er Føring, nye Principper for Krigskunsten, nye Vaaben eller bemærkelsesværdige Tilstande inden for Hjælpetjenestens mange Grene, det drejer sig om. Udviklingen i saa Henseende er allerede skildret i store Træk, og idet den politiske Historie træder i Baggrunden skal da kun omtales særlig vigtige Krigshandlinger i Oldtid og Middelalder.

Længe efter at det øvrige Europa var kristnet, holdt »de vilde Daner« Hedenskabet i Hævd. I 789 skriver Angelsachseren Alkuin fra Karl den Stores Inderkreds opgivende til en Ven i Sachsen: »Er der mon noget Haab om Danernes Omvendelse?«. Det blev i hvert Fald ikke fremmet af den Grusomhed, hvormed den kristne Frankerkonge hjemsøgte vore sydlige Naboer. Den tusindaarige Kamp mellem Danmark og Tyskland skyldes ikke mindst Frankernes Voldsfærd, navnlig mod Sachserne. Vor endeløse Fejde indledtes af Danerkongen Godfred 808 og naaede et Højdepunkt i 812, da Daner og Franker mødtes i et Slag, som kostede 11.000 faldne, men gav Danskerne Sejr.

Danmarks og Nordens største, mest betagende Krigerdaad, er Vikingetidens talrige Togter og Sejre. Man kan paa Dato nøje

DRAGEHOVED FRA VIKINGESKIB

Stævnpfyndelse fra Gokstadskibet fundet 1880 nær Sandefjord. Efter »Die nordische Welt«. Fot. St. kgl. Bibliotek.

angive Vikingetogenes Begyndelse, idet danske, søfarende Hedninger den 8. Juni 793 pludselig slog ned som Rovfugle fra Havet paa den hellige Ø Lindisfarne (Holy Island) med dens Bispesæde og Kloster ud for Northumberlands Kyst. De nedhuggede talrige Munke og Nonner, druknede andre, dræbte eller bortslæbte Kvæget og stak Ild paa Huse og Kirker.

Typiske Vikingeførere var Regnar Lodbrog og hans Sønner, hvis Bedrifter skabte saa mange eventyrlige Sagn om Heltene, at den historiske Sandhed sløres deraf. Man ved dog, at Regnar maa have tilhørt Danmarks Kongeslægt, antagelig har været Søn af Kong Ring, og at han 845 førte en Normannerhær paa Plyndringstogt op ad Seinefloden i Frankrig, hvor den brød sammen paa Grund

af epidemisk Dysenteri — alle Kriges uundgaaelige Sygdom. Da havde han talrige Bedrifter bag sig og øvede flere, inden han faldt paa et Tog mod England 865. Regnar var draget ene ud paa denne Færd; Sønnerne krigedes andre Steder, og den engelske Konge, Ella, sendte Bud til dem om Faderens Død. Sagnet fortæller dramatisk herom.

Der var Gilde, da Ellas Sendebud kom. Lodbrogsønnerne opholdt sig i Drikkesalen med deres Kæmper. Englænderne gik frem

REGNAR LODBROGS SØNNER MODTAGER BUDSKABET OM FADERENS DØD

Tegning af A. Malmström. Efter Gödecke »Sagaen om Ragnar Lodbrog og hans Sønner». — Fot. Folker.

VIKINGER GØR LANDGANG I FRANKRIG

Efter «L'histoire des Papes». — Fot. Folker.

for det Højsæde, hvori Ivar Benløs laa, og afgav deres Melding. Hvidsærk og Sigurd Orm i Øje lod deres Tavlespil falde. Bjørn Jernside stod paa Gulvet støttet til sit Spydskaft, men Ivar spurgte Sendemændene ud om alle Enkeltheder. Imens knugede Bjørn saa haardt om Spyd-

skaftet, at hans Fingre satte Mærker i Træet, og da Englænderne tav, rystede han det saa voldsomt, at det sprang. Hvidsærk krystede en Brik fra Tavlebrættet saa haardt i sin Haand, at Blodet sprang fra hans Fingre. Sigurd Orm i Øje var ved at skrabe sine Negle med en Kniv. Han jog den helt ind til Fingerknoglerne, før han ænsede det. Kun den snu, hensynsløse og taalmodige Ivar Benløs, som hævnede sin Fader blodigt, var kold og behersket. Han hindrede, at de engelske Gesandters Fredhellighed blev krænket ved, at ophidsede Kæmper huggede dem ned.

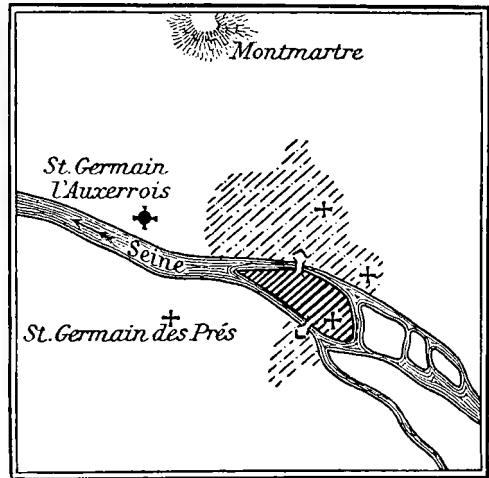
Ifølge de sikreste, udenlandske Kilder var Lodbrogsønnernes Skæbne denne, at Bjørn Jernside fra 851 indtil 858 hærgede med sin Hær i Frankrig. Da blev han belejret paa en Ø i Seinen, overvundet og tvunget til at forlade Landet. 859 drog han afsted med en ny, dansk Vikingehær mod Spaniens Kyster, hvorfra han søgte plyndrende og kæmpende op ad alle aabne Floder. Gennem Gibraltarstrædet naaede disse Vikinger ind i Middelhavet, erobrede en Ø i Rhônes Munding og holdt den besat til 860, mens de brandskattede Landet paa begge Sider af Floden, hvorefter de fandt paa at ville drage til Italien og besejre Rom. Byen Luna erobredes ved en Krigslist, ogsaa det nære Pisa blev indtaget og plynd-

ret. 862 drog Bjørn Jernside atter mod Nord og mødte ud for Bretagne en anden dansk Vikingeflaade, som han forenede sig med. Han faldt senere i Friesland.

Sigurd Orm i Øje hærgede ligesom sin Broder Frankrig og trængte langt op ad Seinen, men forlagde efter et Aarstid sin Virksomhed til Irland fra 853 til 855, hvorpaa han atter hjem søgte Frankrig. Han faldt rimeligvis i England. Ubbes Togter gik fortrinsvis til England. Han faldt under Kamp mod en uhyre Over-

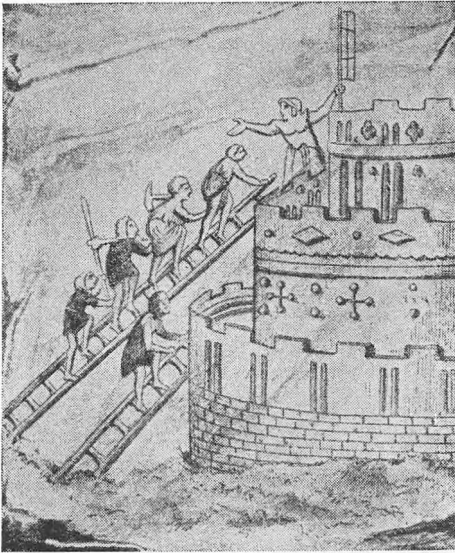
magt i Friesland. Ivar Benløs hærgede og kæmpede i Irland og England; 866 erobrede han Byen York, og han grundlagde det danske Rige i Northumberland. Hvidsærk foer i Østerleding, bekrigede Grækernes Konge og Skythien. Han grundlagde et dansk Vikingerige i det polske Land med Kijew som Hovedstad, hvorfra han 865 angreb Konstantinopel. Han blev besejret af Russerne og levende brændt.

Ved vi end ikke nøje Besked om disse Vikingehæres Omfang eller Kampmaade, er der noget betagende i alene at fastslaa, hvor vidt Danernes Vælde rakte, og det er ejendommeligt at se, hvor langt større Rolle *vore* Hære spillede i Vikingetiden end noget andet Riges, navnlig i det vestlige Europa. Naar Datidens Historikere taler om Normanner, er det saa godt som undtagelsesløst *danske* Vikinger. Det var en af deres ypperste, Høvdings sønnen Rollo, som grundlagde Normandiet, hvor der længe taltes Dansk og endnu længere raadede danske Skikke; mangfoldige Stednavne vidner om de danske Krigeres Kolonisation i Nordfrankrig. Herfra udgik mange Erobringstog. Det var Normanner

PARIS OG DENS FORSTÆDER

Den befæstede By, som Vikingerne i det 9. Aarh. hjem søgte, laa midt i Floden paa Ile de la Cité, det mørkt skraverede. Efter Eldem og Lütken »Vor Sømagt«.
Fot. Gyldendal.

NORMANNER STORMER EN BORG

Miniature fra angelsachsisk Haandskrift (9. Aarh.).
Efter »Gyldendals ill. Verdenshist.«
Fot. St. kgl. Bibliotek.

af dansk Krigeræt, som i det 11. Aarhundredes Begyndelse erobrede Syditalien og et halvt Sekel derefter England. I Flandern fandtes længe en dansk Vikingekoloni. Forbindelsen mellem Normandiets og Hjemlandets Danske var levende og stærk. Da Normannerne i Midten af det 10. Aarhundrede kom i Kamp med Frankrig, sendte de Bøn om Hjælp til Harald Blaatand, »Hertug Richards Slægtning«, som straks samlede en betydelig Transportflaade og ilede dem til Hjælp med sin Hær. Frankrigs Konge besejredes, blev Krigsfange og maatte slutte ydmygende Fred. Mens

den danske Hær kæmpede under Førere fra Normandiet, styrede Harald Blaatand Hertugdømmet udmærket. Efter Sejren vendte han hjem til Danmark.

Vikingetogene indledtes, som nævnt, med et Overfald paa engelsk Omraade, talrige Togter fulgte efter, og med Lodbrogssønnernes Sejr havde Danskerne fast Fod i Riget. Somerset plyndredes Gang paa Gang, Mercia blev gjort skatskyldig, og mod Slutningen af det 9. Aarhundrede var Northumberland og Østangel ubestridt dansk styret, hvilket blandt andet medførte den Fordel, at Omraaderne ikke blev hærget. Derimod kunde det hælde, at Vikinger her fra hjalp Landsmænd med at brandskatte andre Dele af England trods Løfterne til den energiske og dygtige Kong Alfred, hvis tapre Søn Edvard (901—924) ligesom Faderen førte et kraftigt Forsvar mod de grumme Vikinger. Han udvidede Faderens Befæstningsanlæg med faste Borge, noget hidtil ukendt i England, og samlede, som Dronning Thyra da Danevirke blev an-

lagt, værnepligtige fra hele Riget til disse Sikringsarbejder. Den senere Kong Edmund befriede endog i 942 fem Borge i Danelagen, der omfattede Landet Nordøst for Skillevejen,

»Wætlingastreet«, mellem Daner og Englændere, nemlig Derby, Nottingham, Stamford, Leicester og Lincoln. Ogsaa under Edgar (959—975) gik Englændernes Magt frem og Danskernes tilbage, men efter hans Død satte udygtige, angelsachsiske Konger den vundne Magt overstyr.

Imens fik Danskerne Luft for deres Krigslyster ved Togter mod Øst og Syd til de baltiske Lande, navnlig mod Venderne. Harald Blaatand gjorde et Tog til Oders Munding, oprettede her et stort Jarledømme og grundlagde omved 960 den berømte Fæstning Jomsborg, hvis udsøgte Besætning af tapre Krigere under strengeste Mandstugt hævdede dansk Herredømme i de vendiske Egne, beskyttede den store Handelsby Julin og deltog med Hæder i mange Krigshandlinger. Kong Harald erobrede omved 965 Norge og lagde det for en Tid ind under dansk Herredømme. Ogsaa med Tyiske og Svenske førtes en Del Krige, taget under eet med ringe Held.

KONG ALFRED AF ENGLAND
Efter •L'histoire des Papes». — Fot. Folker.

HJØRUNGAVAAG

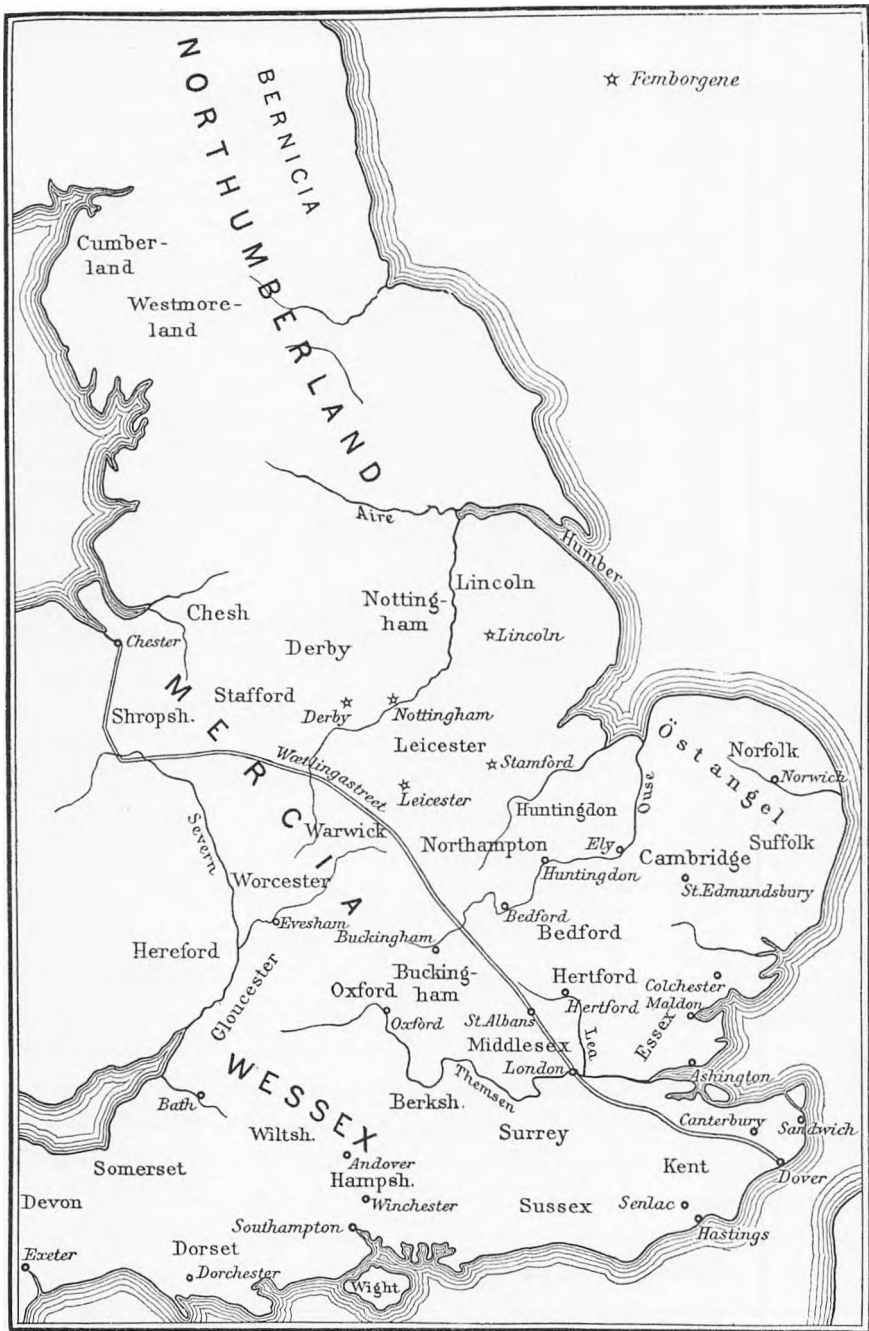
Vigen kaldes nu — og paa Kortet — Livaag. Her led Jomsvikingerne Nederlag 986. Efter Eidem & Lütken: »Vor Sømagt«. Fot. Gyldendal.

Kong Haralds Hæder led Skaar, ikke mindst fordi den mægtige Hakon Jarl i Norge aabenlyst trodsede ham. Da de danske Jomsvikinger deltog i Gravøl for deres Jarl, Sigvaldes, Fader og de var blevet noget øre af den kraftige Drik, gav en Række af dem med Jarlen i Spidsen det højtidelige Løfte, at de inden tre Aar vilde dræbe Hakon Jarl eller fordrive ham fra

hans Rige. De drog ud med 60 Skibe og blev af Hakon Jarl ved en Krigslist lokket ind i Hjörungavaag, hvor han laa skjult med en tre Gange større Flaade og Mandskab, som hastigt var sammenkaldt af Bavner og Budstikke. Beretningen om Kampen giver et godt Indtryk af, hvordan Vikingetidens Hærmænd sloges. Der er aldrig i denne Periode Antydning af egentlig Søkrigstaktik; Kampen til Vands foregik, naar man havde faaet Modstandernes Skibe lænket sammen, ganske som paa Landjorden, man kunde ikke manøvrere og savnede tungt Skyts.

I Hjörungavaag ordnedes Skibene paa Række, baade Nordmænd og Jomsvikinger rejste Bannermærkerne, blæste Angrebssignaler og tørnede sammen. Den tapre Jomsviking, Vagn Aagesøn, gik saa voldsomt løs paa Nordmændene, at deres Række begyndte at vige; men Hakons Søn, Erik Jarl, hvis Skib, »Jernbarden«, var pansret, bragte dem atter paa Linie. Da angreb Bue Digre den norske højre Fløj hidsigt, drev den tilbage og prøvede at løsgøre de Tove, som holdt Skibene sammen, for at kunne forfølge de flygtende. Erik Jarl kom atter til Hjælp og genoprettede sine norske Landsmænds Kamporden. I Midten kæmpede Hakon Jarl selv og trængtes haardt. Hans Brynje var saa sønderskudt, at han kastede den fra sig. Et Uvejr brød løs og piskede Hagl i de danske

KORT OVER ENGLAND I DET 10. OG 11. AARHUNDREDE

Wælingastreet skiller mellem det danske Omraade, Danelagen, og det sydvestlige, angelsachske. •Femborgene er angivet med Stjerner. Efter Eldem og Lütken: •Vor Somagt. — Fot. Gyldendal.

BUE DIGRE VED HJØRUNGAVAAG

Efter at have faaet Hænderne afhugget springer Bue i Havet med sine Skatkister. Tegning af Lorens Frölich. Fot. St. kgl. Bibliotek.

Vikingers Ansigt. Hermed mistede de Udsigten til at sejre.

Sigvalde var den første, som lod Tovene kappe og styrede bort fulgt af Thorkil og Sigurd Kaabe. Vagn Aagesøn blev saa rasende over sin Chefs Flugt, at han, idet Førerskibet passerede hans eget, raabte: »Djævels Hund, flygter du nu og lader os i Stikken! Saa skal du i hvert Fald have *den* Skam!« I det samme slyngede han et Kastespyd, som gennemboede Rorgængerens. Han troede, det var Sigvalde, men Jarlen havde taget en Aare

og roede for at holde sig varm. Af Jomsvikernes Skibe var kun faa tilbage foruden Vagn Aagesøns og Bue Digres. Paa hans Skib kæmpede Haavard Huggende og Aslak Holmskalle vidunderligt; men de blev omsider overmandet og nedhugget af Islændere i norsk Tjeneste. Bue fortsatte, til Kampen var haabløs, og hans Hænder blev afhugget. Han stak Armene under sine to Skatkisters Hanke og sprang i Havet, idet han raabte: »Over Bord alle Bues Mænd!« Mange Jomsvikinger fulgte ham i Druknedøden. Tilbage var kun Vagn Aagesøn, der omsider overmandedes sammen med 30 af sine Folk. Af Jomsvikernes Flaade var 35 Skibe flygtet sammen med Sigvalde, de øvrige 25 var ryddet for alt levende. Af de fangne

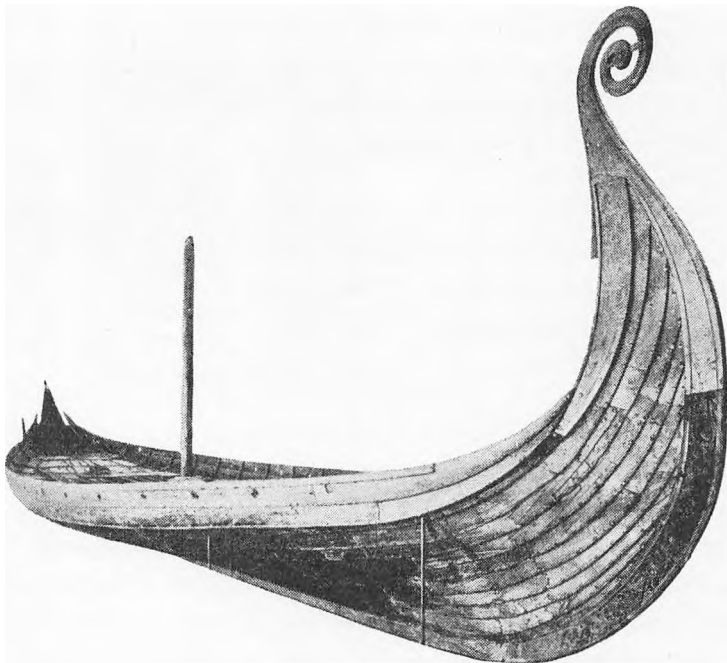
Jomsvikinger blev en Del henrettet, idet den norske Høvding Thorkil paatog sig Bøddeltjenesten. Der gik længe Ry af den overlegne Tapperhed, hvormed de mødte Døden. Sigvalde viste sig ogsaa senere som en ussel Forræder, idet han lokkede Svend Tveskæg i Baghold, bortførte sin Konge og lod ham løskøbe af Danskerne for en umaadelig Sum. Han er den udprægede og ret sjældne »gangster« i Vikingetidens brogede Galleri af Krigere og Røvere.

MØNTER FRA VIKINGETIDEN
Mønterne er slaaet af danske Konger i Østangel og Northumberland. Efter •Danm. Riges Hist. • Fot. Gyldendal.

Havde Kong Svends Løskøbelse været dyr for Danskerne, tog de sig betalt ved at plyndre England, der atter oplevede en Række bitre Aar. I 991 havde den norske Høvding, Olav Tryggvesson sluttet sig til en dansk Vikingeflaade, som først hærgede Suffolk og dernæst Essex. Ved Maldon led Englænderne et afgørende Nederlag, og Landets Stormænd besluttede, hvad aldrig forhen var sket, at købe Vikingerne bort for Penge, ialt 10.000 Pund, og der blev afsluttet Fredstraktat. Men Englænderne pønsede kun paa at overliste de Danske, og Kong Æthelred samlede en Flaade for at overrumple dem, naar de følte sig sikret af højtidelige, engelske Løfter. En af hans Førere »Ealdorman« Ælfric forraadte imidlertid Planen og løb over til sit Lands Fjender, saa de undslap i Tide. »Opmærksomheden drages snarere hen«, siger Professor Steenstrup, »paa Angelsachsernes eksempelløse Fejghed, Uhæderlighed og store Ulykker end paa de nordiske Mænds ofte let vundne Sejre.«

Imidlertid havde Betalingen af de 10.000 Pund skabt et farligt Præcedens, og det blev enorme Summer, Englænderne i den følgende Tid maatte udrede for at undgaa Kampe mod Vikingerne. I Løbet af 20 Aar, fra 991 til 1011, betalte de 137.000 Pund, dernæst yderligere 21.000 Pund i 1014, og efter at Kong Knud havde underlagt sig Riget 72.000 Pund i 1018. Hertil kom yderligere, at England i samme Periode havde maattet underholde

OSEBERGSKIBET

Et af de betydeligste Skibsfund fra Vikingetiden. Skibet er 21,5 m langt. Efter »Die nordische Welt». Fot. St. kgl. Bibliotek.

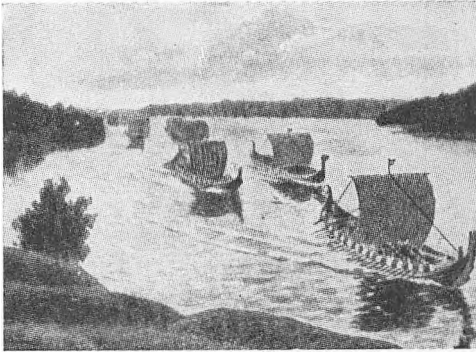
Vikingehæren inden for sine Grænser. De krigerske Hændelser kan kort resumeres med Professor Steenstrups Ord saaledes: »Gang efter Gang maatte Vikingerne købes bort; ikke en eneste Sejr smykkede de angelsachsiske Vaaben. Rigtignok havde de Danske maattet opgive Belejringen af London (994), og Englænderne havde i et enkelt Slag bibragt de Danske store Tab (992), men dog ikke yderligere end at disse beholdt Valpladsen. Som oftest havde Sammenstødene vidnet om Fejghed, Vankelmodighed, Forræderi og Mangel paa Sammenhold, og Resultatet havde været Landets Ruin.«

Da Englænderne ikke turde vove at møde Danskerne i aaben Kamp, greb de til Snigmord, idet Kong Æthelred paa St. Briccii Dag (den 13. November) 1002 lod alle Danske i England dræbe. Na-

SLAGET VED SVOLD

Den 9. September Aar 1000 kæmpede Olav Tryggvesson mod Danske og Svenske. Han fandt Døden. Tegningen af Lorens Frölich viser som Hovedfigurer Kongen og Ejnar Thamberskælver med den søndrede Buc og gengiver særdeles rigtigt Datidens Vaaben, Dragter og Kampmaade. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

VIKINGEFLAADE

Tegning af Sjösvärd. Efter Nordenstreng »Vikingafärderna«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

turligvis maatte dette kalde den danske Konge, Svend Tveskæg, til Hævn. Den faldt eftertrykkeligt og haardt. Hans Sejr over Englænderne blev let, fordi der atter var Forræderi blandt deres Førere. Yderligere rantes England, efter at Kong Svend havde tugtet det, et Par Aar af en saadan Hungersnød, at de Danske 1004 foretrak at drage hjem. Praktisk talt hele

England, undtaget Northumberland og det nordlige Mercia, blev ubarmhjertigt hærget de følgende Aar. Danskerne fik stadig Støtte fra deres Frænder i Normandiet, som blandt andet leverede dem Vin til deres Drikkelag og andre Luksusvarer. I Normandiet kunde de frit sælge alt Bytte og faa syge eller saarede Soldater plejet.

Svend Tveskægs Togter til England med den danske Hærs Elite og dennes langvarige Fravær maatte naturligvis friste Danmarks krigerske Naboer til Overfald. Mens Kong Svend var borte, faldt den svenske Konge, Erik Sejrsæl, ind i vort Land, besatte det og herskede helt eller delvis derover en kort Tid, indtil han atter maatte vende hjem. Ogsaa fra Syd blev Danmark angrebet, og Kong Svend førte haarde Kampe ved Danevirke og Hedeby. Vigtigst var i hjemlige Egne Slaget ved Svold Aar 1000, hvor Kong Svend havde søgt Forbund med sin gamle Fjende, Jomsvikingen Sigvalde, Erik Sejrsæls Søn, Kong Olav og Erik Jarl i Sverige mod Olav Tryggvesson, som blev slaaet og søgte Døden ved — som Bue Digre — at springe i Havet fra sit berømte Skib »Ormen den lange«. Aar 1013 havde Kong Svend naaet Fred og Sikkerhed hjemme, og han var faktisk Englands Konge, da Døden sluttede hans daadrige Liv den 3. Februar 1014.

Sønnerne Harald og Knud delte Arven, saa Harald blev Konge

TYME SJÆLLANDSFARER SAMLER HÆREN VED ASSANDUN.
Maleri paa Frederiksborg af Lorens Frølich — Fot. Folker.

i Danmark, mens den yngre Knud fik overdraget de engelske Interesser. Englænderne frygtede Svend, men kendte endnu ikke den unge Knud. De hjemkaldte deres fordrevne Kong Æthelred og brød derved, efter Sædvane, et Troskabsløfte. De havde imidlertid givet Gidsler paa, at det skulde blive holdt, og inden Knud maatte trække sig tilbage fra Østangel, landsatte han disse Gidsler efter at have skaaret Næse og Øren af dem, den største Haan, man kunde udsætte en Mand for. Endnu i Eriks Lov kræves fuld Mandebod for at afhugge eet af de tre Hovedlemmer: Næse, Tunge og Kønsele.

Da Englænderne yderligere overrumplede de Danske i deres Borge og dræbte en Del, var Resten rede til af al Magt at støtte Knud, der ogsaa fik Hjælp fra sin Stedbroder, den svenske Kong Olav. De drog mod England med en betydelig Hær— mellem 200 og 300 Skibe —, og næppe var de naaet dertil, før engelske Landsforrædere løb over til dem. Knuds Svoger, Erik Jarl, kom ham til Undsætning med friske Tropper. Hele England blev hurtigt erobret med Undtagelse af London og dens nærmeste Opland. Her havde Kong Æthelred skjult sig, og herhen var hans tapre Søn, Edmund Jernside, flygtet, sveget af sine Landsmænd. Æthelred døde den 23. April 1016, og Edmund valgtes i London af Borgerne og de Stormænd, som opholdt sig i Byen, til Englands Konge.

I Modsætning til Faderen var Edmund Jernside baade tapper og udholdende, og skønt Flertallet af Englænderne havde svoret Knud Troskab, kæmpede Edmund forbitret mod ham og hans Hær fra London eller de faa Provinser, der endnu var ham tro. England blev derved plyndret af to Hære, som paa enhver Vis søgte at skade hinanden, og Stillingen var ofte alt andet end behagelig for de Danske.

Det alvorligste Slag fandt Sted ved Assandun (Ashdon) nær Themsens Munding. Længe syntes Sejren at skulle blive Edmund Jernsides, indtil en af hans Førere, Eadric, efter Aftale med Knud flygtede fra Valen. Kampen havde raset fra tidlig Morgen, til den endte med Knuds Sejr i Nat og Maanelys.

Ved Assandun reddede en menig Kriger, Tyme Sjællandsfarer,

BARTLOW HILLS NÆR ASHDON I ESSEX

Høje opkastet over Krigere, som faldt ved Assandun (Ashdon) i Slaget mellem Knud den Store og Edmund Jernside. — Engelsk Litografi. Foto Folker.

Hæren fra et truende Sammenbrud. Han saa de danske Mærker vige, men brækkede resolut en Gren af et Træ, fæstede den paa sit Spyd som Banner og gik frem under Danskernes gjaldende Kampraab. Krigerne samledes paany og huggede forbitret ind paa Englænderne, som maatte vige. Næste Dag begravede Danskerne deres faldne, men lod som Haan mod Edmund Jernsides Tropper de engelske Lig blive liggende paa Valpladsen.

Efter endnu en Række opslidende Kampe med vekslende Held lykkedes det at forlige de to Kongsemner, som enedes om at dele Magten. Da Edmund Jernside døde den 30. November 1016, var det naturligt, at Knud den Store blev Enekonge over det engelske Rige. For hans Hærorning, »Thinglid«, er der tidligere gjort Rede. Den deltog i et Togt 1022 til Østersøomraaderne, hvor den kæmpede og truede urolige Naboer til Respekt, efter at Knud den Store ved sin Broder Haralds Død 1018 tillige var blevet Konge af Danmark.

Olav Digre, som 1016 var blevet Konge i Norge efter Olav Tryggvesson, herskede saa haardt og indførte Kristendom med saa brutale Midler, at talrige norske Stormænd flygtede til Kong Knud i England eller sendte ham Bud med Opfordring til at erobre Norge. Da tilmed Olav Digre forbandt sig med Sveriges Konge Anund om at overfalde Danmark, drog Knud Konsekvenserne heraf, rustede en stor Hærskare og sejlede mod Norden. Han slog de allierede Skandinavers Flaade ved Helgeaa, hvor Knuds Tab iøvrigt var store. Efter en Rejse til Rom drog han atter mod Norge 1028 med en dansk-engelsk Styrke paa nær 1500 Skibe, og Norge underkastede sig hans Herredømme uden Kamp. Til at styre det valgte han sin Søstersøn Hakon Jarl, medens han satte sin Søn, Hardeknud, som Konge over Danmark. Den fordrevne Kong Olav prøvede i 1030 at genvinde Norge, men blev slaaret og dræbt med Størsteparten af sine Tropper den 29. Juli i det blodige og vidt besungne Slag ved Stiklestad.

Knud den Store, denne vældige Viking, Hærorganisator og ypperlige Fører, skabte Fred og ordnede Forhold, saa langt hans Højhedsomraade rakte, undtagen i Norge. Dér blev Magnus, Kong Olavs Søn, den foretrukne, nationale Konge. Kong Knud døde den 12. November 1035 i Shaftesbury og blev begravet i Winchester. Efter nogle Intriger og Kampe blev ikke den udvalgte Kongesøn, Hardeknud, men hans Halvbroder, Harald, Hersker over England, hvor han døde allerede 17. Marts 1040 i Oxford. Hardeknud døde i Danmark 8. Juni 1042. Han havde forinden

KONG OLAVS FALD VED STIKLESTAD 1030
Initial fra Flatöboken omved 1380. Kongen blev først saaret ved et Hug i Knæet, satte sig paa en Sten og dræbtes af et Stik i Bugen og et Hug i Halsen. Efter »Danm. Riges Hist.»
Fot. Gyldendal.

MINDERNE FRA KRIGSÅRENE GENOPFRISKES

Gamle Vikinger modtagne som Gæster i en Høvdings Gaard opdager, mens de beretter om »Krigens herlige Minder«, at de har tjent under samme Fører. Vaabenbrødres Kammeratskab og Trang til at mødes i Minder fra Soldatertiden er ældgammel. Tegn. af Malmstrøm. Efter Gödecke: »Sagaen om Regnar Lodbrog.«
 Fot. Folker.

udset sin Halvbroder, Edvard til Efterfølger i England, hvor han højtideligt kronedes i Winchester Paaskedag 1043. De Danske herovre virkede efterhaanden udfordrende paa Englænderne ved deres Hovmod og den Foragt, de viste det angelsachsiske, undertvungne Folk. Hertil kom, at Skatterne blev urimeligt tunge, fire Gange større end mens Knud den Store levede. Saaledes gaar det altid i Stater, som forfalder; hvor Velleved træder i Stedet for hærdende Daad. Steenstrup skriver, at »man mindes herved om det Ord af Montesquieu, at man aldrig har saa stærkt Behov for Skatter som i de hensygnende Stater«, en Erfaring, som bekræftes gennem Aarhundreder og i Dag.

Med Hardeknud uddøde den danske Kongestammes Mandlinie og dermed ogsaa Danervældet i England. Harald og Hardeknud havde ved slet Styre bragt det i Vanry, men det er beteg-

ROLLO GAAR I LAND PAA NOMANDIETS KYST

Malet af Poul Christiansen. Efter »Dansk Daad«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

nende for Landets Befolkning, at den intet evnede selv. Først da der med Normannernes Erobring af Riget paany blev sat Mænd af oprindelig dansk Æt til at styre, kunde der blive Udsigt til en Stortid. For Danskerne blev denne Afslutning paa Vikingehærenes Togter og Normannertidens bestandige Leding ensbetydende med en Besindelsens Epoke, hvori vundne Erfaringer bundfældedes og nyttiggjordes, Sæder og Skikke lært eller tilvænnet under lange Ophold blandt talrige andre Nationer indførtes og tilpassedes efter de hjemlige Forhold. Gennem Gæring naaede Danmark til Afklaring og ny Daad.

Aarsagen til Normannertogene var den samme som til Kim-

brertoget, ja til enhver Art Folkevandring eller Erobringstid, nemlig Mangel paa tilstrækkeligt Livsrum eller, om man foretrækker et andet Udtryk for samme Tanke, en Overbefolkning i Forhold til de givne Eksistensmuligheder.

En Række paalidelige Kilder hævder, at det Danmark, hvorfra Normannerne drog ud, var særdeles tæt befolket. At dette er rigtigt, kan man allerede slutte af deres Hæres Størrelse, som de opgives fra den »historiske« Tids Begyndelse omved Aar 800. Under Borgerkrigen 812 mellem Sigfred og Ring faldt i Hovedslaget 11.000 Mand; 845 udsendtes fra Danmark en Flaade paa 720 Skibe, der kan regnes at have medført omved 29.000 Vikinger, og dette har kun været et Ekspeditionskorps, da Riget naturligvis maatte beholde en passende stærk Værnemagt hjemme. Eksempelvis kan yderligere nævnes, at Vikingehæren, som 885 belejrede Paris, talte 40.000 Mand.

Danmark var overbefolket, ikke mindst fordi store Arealer laa udyrkede hen, og det har kunnet paavises, at Jylland endnu 1250, da umaadelige Skarer var faldne eller blevet bofaste i det fremmede, havde lige saa mange Indbyggere uden for Købstæderne som i 1840, omved tre Kvart Million. Overbefolkningen mærkedes saa meget haardere, som Danskerne ikke yndede Agerbrug. Hovederhvervene var endnu ved Midten af det 12. Aarhundrede Jagt, Fiskeri og Kvægavl, men først og fremmest ernærede frie Mænd fra Vikingetiden sig af Krig. At Norden i det hele taget var overbefolket antydes ogsaa af den Stædighed, hvormed Befolkningen fastholdt Retten til at dræbe eller udsætte Børn. Islænderne stillede saaledes udtrykkeligt som Betingelse for at antage Kristendommen, at de bevarede den hævdvundne Ret til Børneudsættelse.

Som Grund til den overmaade store Befolkningstilvækst anfører Samtiden de Danskes seksuelle Graadighed, der medførte, at en Mand kunde have adskillige Hustruer eller Friller ved Siden af Ægtehustruen. Da Danskerne fik Normandiet tilstaaet, lovede de hurtigst muligt at antage Kristendommen, men de undgik helst kirkelig Vielse, fordi den vanskeliggjorde Skilsmisse og Flerkoneri. De giftede sig fortrinsvis »paa Dansk«, selv om Kirken tolererede

NORDENS VIKINGEMAGT

De skraverede Omraader angiver de Dele af Europa, som under Vikingetiden kom under dansk eller skandinavisk Indflydelse. Efter Williams 'Social Scandinavia in the Viking Age.' — Fot. Folker.

et ubegrænset Antal officielle Elskerinder. Ved de danske Vingers Overtagelse af Normandiet 912 var det øde og tomt; knapt et Aarhundrede senere var det meget tæt befolket; saa hurtigt havde Danskerne formeret sig. De kunde allerede Aar 1003 sende

VIKINGESKIB PAA TOGT

Maleri af Berth og Holter. Efter Marshall Smith »Northmen of Adventure«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

en Hjælpehær paa 30.000 Mand mod Burgunderne. Muligvis har en Række Uaar øget Sulten hjemme og fremskyndet Erobringstogterne. En gotisk Forfatter fra det 6. Aarhundrede kalder Norden for »Folkeslagenes Moderskød og Nationernes Tilblivelsessted«, og han synes at have Ret.

Periodens Krigskunst og Krigerkaar er tidligere behandlet i store Træk. Det er dog værd at paapege, at Vikingerne, der hægede og dræbte uden Skaansel, antageligt for at indgyde Folkeslagene Rædsel, naar de med smaa Hære drog langt ind i fremmede Lande, godt kunde slaa om til at drive fredelig Handel, hvis det passede bedre i deres Planer eller naa med List og Underfundighed, hvad de ikke evnede ved den raa Magt. De var ypperlige Krigere, fordi de aldrig lod sig binde af Regler eller Konvention, men altid bevarede Initiativet og ofte gjorde netop *det* overraskende, ingen havde ventet og derfor ikke sikret sig imod.

Naar danske Vikinger skulde tjene Guld og Ære i det fremmede, maatte Vejen gaa over Havet, landværts var Datidens Europa ufarbart for større Styrker. Men Vikingerne var ikke Søkrigere, deres Flaader var Befordrings- og Transportmidler og oftest saa stærkt lastede, at de overhovedet ikke egnede sig til Kamp — i hvert Fald ikke førend Epoken afsluttes — og Samtidens Kronikører fastslaar udtrykkeligt, at Normannerne var ukendt med Krigen til Søs. At de var fortrinlige Søfolk, er noget andet.

Naar de alligevel længe kunde hæрге det meste af Europa, laa det i, at intet andet Land raadede over nogen Flaade, som kunde hindre dem i at anløbe Kysterne, i hvert Fald ikke ud over det mauriske Spanien, som Vikingerne ogsaa havde en gavnlig Respekt for. Musselmændene var lige saa djærve og dygtige Søfolk som de selv. Fartøjerne var ypperlige, slanke, hurtigsejlende, men ret smaa og fladbundede for at kunne løbe ind i Fjorde og Vige. Netop det lange, dristige Togt op ad en Flod gav store Resultater. Det almindelige Vikingskib til Krigsfart rummede 40 Mand, men ofte medførtes Kvinder, Børn, Heste, andre Husdyr og Flyttegods.

KAPITEL VI

HOVEDTRÆK AF UDVIKLINGEN FRA MAGNUS DEN GODE TIL KALMARUNIONEN

EFTER Vikingefærdenes straalende Eventyr, der havde skabt en ofte rædselsblandet Respekt for danske Krigere over store Dele af Europa, var vort Lands Befolkningsoverskud udlignet omend med Tab af de djærveste og dristigste. Plyndret og hærgning havde Vikingerne; men de havde haft større Maal end Hærgning og Sørøveri. De søgte efter Livsrum og havde faaet det. Normandiet skabtes af danske Krigere, talrige Slægter fandt Hjem og Virkefelt i England, Irland, Frankrig, Flandern, Italien, Rusland etc. og gav den stedlige Befolkning et Tilskud af Kraft og Snilde, som vanskeligt lader sig vurdere.

Sporene af de Danskes Kolonisation findes paa adskillige Omraader, navnlig i Lovgivning, Sprog og Stednavne, medens danske Slægtsnavne hurtigt forsvandt. Dette hænger sammen med den Kendsgerning, at Skandinaver, Danske og Tyske, har en ganske særlig Tilpasningsevne, der gør, at de hurtigt optages som integrerende Dele af Nationerne, i hvis Omraade de slaar sig ned. Fra den nyere og nyeste Tid har man Beviser derpaa i Amerika.

Tiden fra Knud den Stores Død til Kalmarunionen er baade inden- og udenrigspolitisk fængslende. Hvad Hæren og dens Kaar angaar, er der kun lidet at føje til den forhen givne Oversigt. Tiden blev, med alle store Landvindinger og Sejre, en Forfaldsperiode for den *nationale* Hær.

Norges Konge, Magnus den Gode, blev efter Hardeknuds Død 1042 tillige Konge i Danmark og maatte som saadan føre et afgørende Slag mod de talrige, plyndrende Vender. Han sejlede

til Hedeby og samlede dér en dansk-norsk Hær, som yderligere fik Forstærkning af Sachserne. Kong Magnus var dog talmæssigt langt svagere end Modstanderen og turde ikke trygt stole paa sine danske og sachsiske Hjælpere. Han holdt Krigsraad, og da hans Svoger, Sachsernes Hertug Ordulf, raadede til Kamp, blæste han Samlingen, gav Ordre til at alle skulde iføre sig Hærklæder og om Natten sove under Skjoldene. Hæren bragtes — med et moderne Udtryk — i Alarmberedskab. Det skete Aftenen før Mikkelmesse den 28. September 1043 paa Lyrskov Hede nær Isted. Paa samme Sted gik danske Soldater i Bivuak godt 800 Aar senere efter Kampen ved Slesvig Paaskedagen den 23. April 1848.

Slaget paa Lyrskov Hede blev en glimrende Sejr for Kong Magnus. Venderne blev slaaet paa Flugt og mangfoldige nedhugget, Beretningerne siger 15.000. I hvert Fald var Lyrskovslaget det største i Norden efter Kristendommens Indførelse. En af Grundene til Vendernes hurtige Nederlag var, at de havde surret lange Spyd fast paa en Mængde Okser, som de blindede ved at binde dem Brædder for Øjnene. Okserne blev drevet frem som levende Stormbukke, eller som man i vore Dage sender Kampvogne foran det angribende Fodfolk. Da Magnus havde ændret sin Opstilling, ramte Okserne fejl, blev vilde og styrtede som en ødelæggende og desperat Horde mod Venderne selv.

Efter Magnus den Godes Død 1047, blev Svend Estridsøn Danmarks Konge. Han førte talrige Krige, tappert nok, men uden Held. Harald Haarderaade, som havde hjulpet ham mod Magnus,

MAGNUS-STENEN
Rejst af Digteren Thor Lange til Magnus den
Godes Hæder i Skibelund Krat.
Fot. St. kgl. Bibliotek.

blev hans værste Modstander. Harald var en af Tidens ejendommelige Soldatertyper, samvittighedsløs, raa, haardhændet og lastefuld, men glimrende Fører med Kendskab til Sydens og Middelhavslandenes Krigskunst, Eventyrer og rig af plyndret Gods; meget nær af samme Støbning som senere Tidens Condottièrer og Landsknægtførere, »af et unordisk Præg, smittet som hans Karakter var blevet i Østerlandene af byzantinsk Rænkefuldhed og Grusomhed«.

Et ejendommeligt Træk, som belyser en Side af Ledingspligten, kan nævnes. Harald Haarderaade opbød Aar 1060 fuld Leding i Norge og drog mod Danmark. Skønt han tilsidst tryglede Svend om at lade det komme til et Hovedslag, vilde den danske Konge ikke inklade sig derpaa, og da Ledingstiden udløb for de nordenfjeldske, norske Tropper, maatte Harald midt under Krigen lade dem rejse hjem. Dette og Forhandlinger Fjenderne imellem, om hvorvidt man vilde inklade sig i afgørende Slag eller ej, karakteriserer Periodens Krigsføring.

Svend Estridsøn gjorde et Par Forsøg paa at generobre England, der 1066 var undertvunget af Normannerne. Togterne mislykkedes, men der er den interessante Enkelthed ved dem, at Englænderne for første Gang i 1069 anvendte »det afsvendne Lands« Metode, der blev typisk for deres Kampe mod Japanerne i den nuværende Verdenskrig. Yorkshire blev totalt ødelagt. Alle Landsbyer og Kornstakke blev brændt, Bøndernes Ejendele samledes og brændtes. Kvæget bortførtes eller dræbtes, Sult og Nød hærgede, Landet blev en gold Vildmark, som man endnu en halv Snes Aar senere ikke havde prøvet at genopdyrke.

I Danmark var Mandstugt og Myndighed slappet. Bønderne viste under det tiltagende Herremandsvælde stedse større Ulyst til Krigstjeneste. Herremændene, som retteligt skulde have baa-ret Hærvæsenets Byrder, brugte de fleste Kræfter paa at kævles med Kongen, som til Gengæld søgte Støtte og Indtægter andet Steds. Den samtidige, lærde Historiker, Adam af Bremen, giver et levende Billede af Tilstandene under sin Omtale af Sjælland i »De Hamburgske Ærkebispers Historie« blandt andet saaledes:

DANMARKS KRØNIKE BLIVER TIL

Maleri af Ellen Hofman-Bang paa Foraarsudstillingen 1942. Tilhører Dr. ing. Christiani. Billedet viser Saxo Færd med at nedskrive Absalons Beretning om, hvordan Valdemar den Store og han selv besjærede Venderne. — Fot. Folker.

»Her er Guld i rigelig Mængde, som skræbes sammen ved Sørøveri, thi Sørøverne betaler Danerkongen Afgift og har Lov til at røve fra Barbarerne, som i talrig Mængde bor om det vendiske Hav (Østersøen). Det hænder ofte, at de misbruger denne Tilladelse og plyndrer egne Landsmænd. Man handler i den Grad trolost mod hinanden, at man uden Medynk sælger Fanger til Kammerater eller Barbarer som Trælle.«

Efter Svend Estridsøns Død fulgte en endnu større Opløsning, Forfald af Hæren og Borgerkrige, ja endog saa voldsomme Oprør som det, der endte med Knud den Helliges Drab 1086. Først under Erik Ejegod 1095—1103 kommer der atter nogen Orden i Forholdene. Han tilstræbte en fast, nordisk Blok og et nordisk Samvirke, der gav sig Udslag i Trekongermødet 1101, hvor han mæglede mellem Sveriges og Norges Konger.

Under Kong Niels tilspidsedes Konflikten mellem Kongemagt og Herremandsvælde, mellem Roms Supremati og den gamle, katolske Kirke, som var udpræget dansk. Hertug Knud Lavard og bag ham mægtige Slægter som Hviderne var Roms og den kontinentale Kulturs Forkæmpere; Magnus var den hjemmefødte, traditionelle og maaske noget snæversynede Danskheds Mand.

Ikke mindst for Hæren blev denne Periode et Tidehverv, idet den stærke, tyske Paavirkning, hvis første Talsmand var Knud Lavard, gennem Aarhundreder tiltog i Styrke og Omfang uanset, om der var Krig eller Fred mellem Danmark og Tyskerne. Tyske Lejetropper blev mere og mere almindelige, tysk Sprog mere og mere anset ved Hof og Hær og tysk Krigskunst i stedse højere Grad Forbillede.

Saxo siger, at »Knud var en stor Ynder af tysk Sæd og Skik og alt, hvad Tysk var«. »Han førte den tyske Kulturstrøm ind i Danmark«, siger Professor Steenstrup. »Hans Personlighed er betegnende for det Omslag, som finder Sted i Danmarks Historie og som nødvendigvis maatte komme, efter at Tyskland var begyndt at trænge frem til Landene langs Østersøkysten.« Udviklingen fortsættes, og man ser da ogsaa, at medens der ikke forhen havde været Ægteskaber mellem Danmarks Kongehus og

Tyskerne, bliver dette almindeligt, da Erik Lam og Svend Grathe havde gjort Begyndelsen.

Efter Slaget ved Fodevig 1134 blev alt Kaos. Det stod særligt ilde til i det af Borgerkrige splittede Danmark, men det var galt i hele Nordeuropa. Aarsagerne var mange, men den mest iøjnefaldende synes Lensuvæsenet, der førte til evig Uro, Troløshed, Partigængereri, Mishandling af Almuen, grusom Hævnlyst og skammelige Straffe, mens Ærlighed, Disciplin og Soldaterdyder forsvandt. Først med Slaget den 23. Oktober 1157 paa Grathe Hede en Snes Kilometer Syd for Viborg kommer der Lysning i Mørket, da Kong Valdemar afgørende sejrede over Svend.

Der er kun lidt at lære af Seklets Kampe, Nævnes kan, at en væsentlig Aarsag til Kong Svends Nederlag 1157 har været Overfodring af Hestene, maaske Kolik. Svends Ryttere havde ladet deres sultne Dyr æde sig fordærvet i den endnu uhøstede Sæd, som stod paa sumpede og vaade Strøg i det pletvis dyrkede Landskab. Da Rytteriet skulde bruges, blev det nemt udmanøvreret og indhentet af Valdemars Hestfolk. Ved en anden Lejlighed blev Svend underlegen over for Knud og Valdemar, fordi disse to havde foretaget en grundig Vandløbsrekognoscering, medens Svends Folk ikke vidste, hvor Aaen havde Hestehuller eller

KORSET PAA
GRATHE HEDE

Rejst af Digteren Thor
Lange til Minde om
Slaget 1157. — Fot.
St. kgl. Bibliotek.

Vadested. Saxo fortæller om et Tilfælde, hvor Kong Knud slog Bro over en Sump ved Hjælp af afhuggede Ris.

I alle Beretninger om Datidens Krige fremhæves Rytternes afgørende Betydning, og dansk Rytteri blev ikke overgaaet af noget. Dette hang ikke blot sammen med Danskernes medfødte Evner som Ryttere, men ogsaa med at danske Heste var berømte for deres Skønhed, Styrke, Nøjsomhed, Sundhed og Udholdenhed. Hesteavl foregik med Stod, der levede i halvild Tilstand i udstrakte Hestehaver, indhegnede Skove eller paa isolerede Øer.

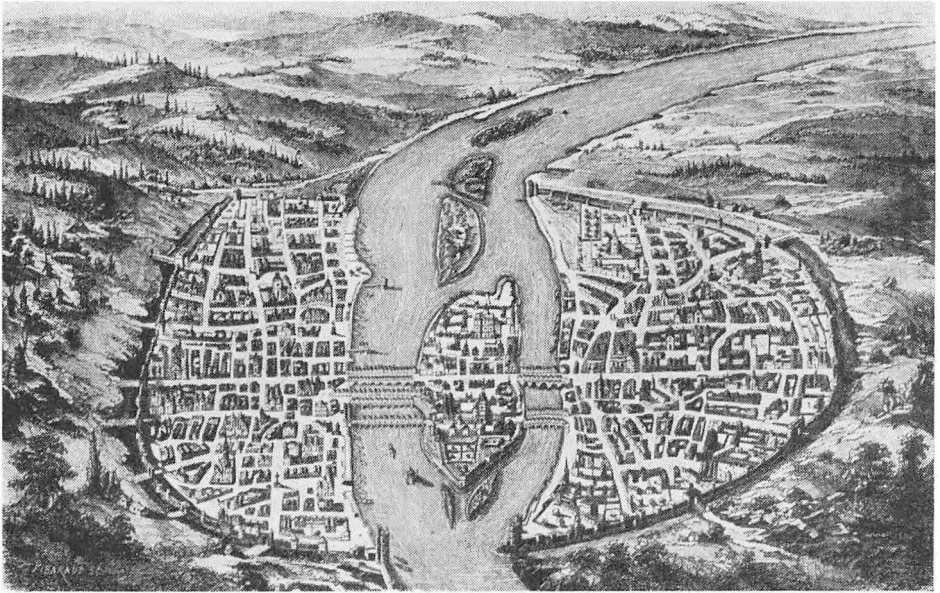
Eksporsten til Udlandet var meget stor. I Valdemarstiden udførtes aarlig omved 10.000 Heste over Ribe. De kongelige Stod gav Kronen store Indtægter. Man forskrev danske Heste fra Paris, »thi saadanne er en Fyrste værdig og ikke til at købe for Penge i Frankrig«, fra Englands og Tysklands Hoffer og Hære.

Efter Slaget paa Grathe Hede kom i Aarene 1157—1182 Valdemar den Stores Samling af det splittede Rige og et enestaaende Opsving for alt det i lange Aar stagne-rede, forsømte eller forklud-rede. Æren derfor tilkommer især Absalon, en af de smukkeste Skikkelser vor Historie kender, Kirkens og Kongens uforfærdede Stridsmand, Viking og Ærkebisp, Taktiker og Videnskabsmand, Lovgi-ver og Hærorganisator, men dog mere Søkriger end Landsoldat. Kong Valdemars og Absalons Hovedopgave, der løstes helt, var Bekæmpelsen af Venderne, som længe og ustraffet havde hærget Danmark. Saxo giver et godt Bil-

ABSALON

Kopi paa Frederiksborgmuseet af samtidigt Kalkmaleri i Stehag Kirke. — Fot. Bengtsson.

PARIS PAA ABSALONS TID

I den berømte Universitetsby studerede foruden Absalon talrige danske Stormandssønner og Gejstlige, som vandt høj Anseelse. Efter «L'histoire des Papes.» — Fot. Folker.

lede af Absalon, idet han siger, at »da han var blevet Biskop, optraadte han straks som Søkriger ikke mindre end som Bisp, thi han holdt for, at det havde kun lidet at sige, at han vogtede over Religionen indenlands, naar den stadig truedes af Farer udefra; det hører nemlig ikke mindre ind under det hellige Embede at bekæmpe Troens Fjender end at tage Vare paa Kirketjenesten. Bispegaarden lod han derfor for en stor Del forfalde og laa stadig paa Vagt ude ved Kysterne for ved sin Aarvaagenhed at skabe Riget et sikkert Værn. Tit havde han ikke andet Husly end en Løvhytte i Skoven, og ved selv at tage til Takke med saa ringe en Bolig rejste han atter Fædrelandets Hus«.

Just saadan er den fremragende Fører. Overlegen og klogest paa alle Omraader — Absalon havde studeret i Paris — men rede til at dele Kaar med sit Mandskab, til selv at savne for alles Vel, til selv at bære den største Byrde, tage den haardeste Tørn

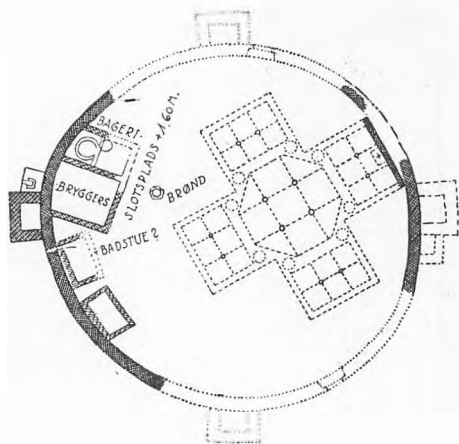

VALDEMAR DEN STORE OG ABSALON LADER SVANTEVITS TEMPEL ØDELÆGGE

Billedet fra Arkonas Ødelæggelse efter den afgørende Sejr over Venderne er malet af Lauritz Tuxen til Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

og staa fast, hvor Striden er hedest. Saadanne Mænd — og kun saadanne — kan bygge Fædrelandets faste Borg uindtagelig stærk, fordi de faar alle til at bygge med og gøre det af yderste Evne. Han er et uforglemmeligt Bevis paa Betydningen af Eksemplets vældige Magt.

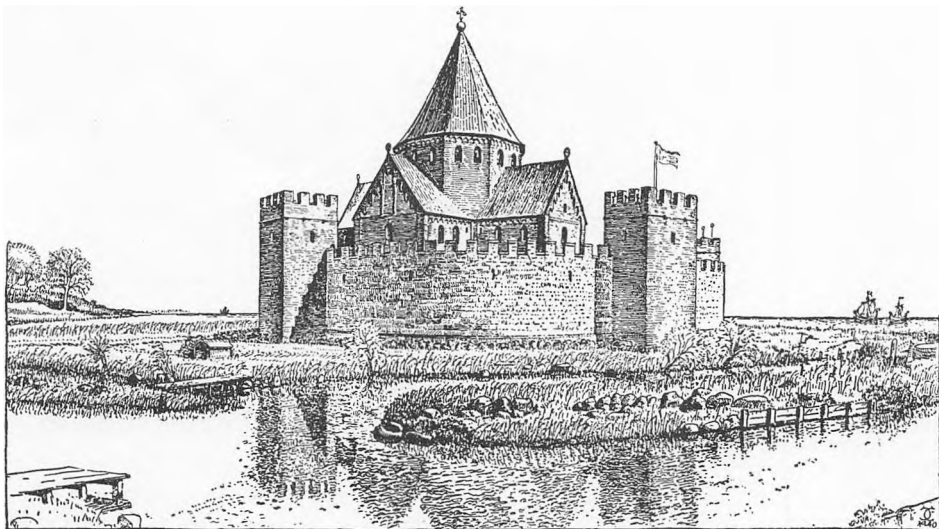

GRUNDRIDS AF ABSALONS BORG
Efter Ramsing: »Kbhvns. Hist. og Topografi.«
Fot. St. kgl. Bibliotek.

Da langt den overvejende Del af Krigene mod Venderne og Korstogene mod Estland forløb som Flaadeekspeditioner med kombinerede Landgangsforetagender, hører en nærmere Redegørelse for dem snarest til vor smukke Søkrigshistorie. Under Valdemar den Stores Forbund med den berømte Sachserhertug, Henrik Løve, blev det Sachserne, som hovedsagelig opererede til Lands og Danskerne

til Vands. Danmark fik Fred for Vendernes Sørøveri og underlagde sig Rygen. Den vigtigste Begivenhed blev Erobringen af Arkona, Rygboernes hellige By, og deres Hovedstad Garz i 1169.

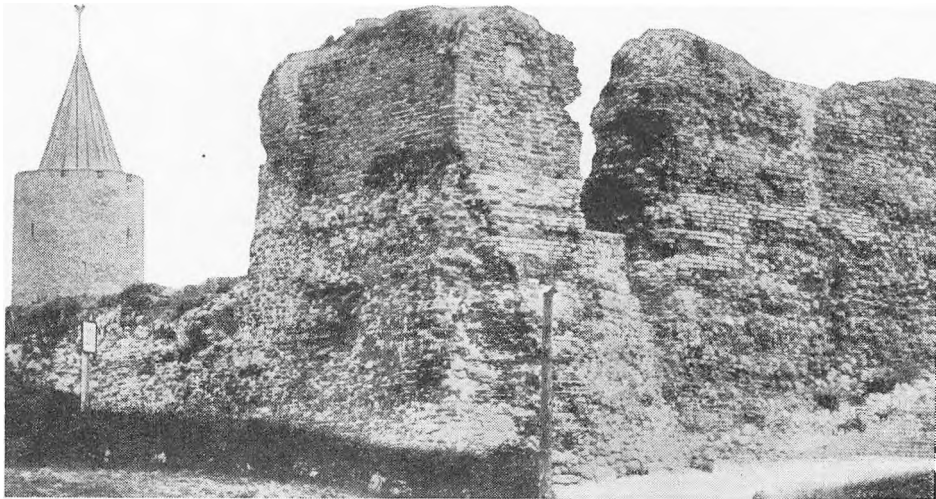
Begivenhederne havde vist, hvor gavnligt det vilde være at sikre Danmarks Sydgrænse, og Kong Valdemar forstærkede Danevirke, som ikke i halvandet Hundrede Aar havde spillet nogen Rolle. Han byggede »Valdemarsmuren« af brændte Mursten paa Kampstensfundament, ca. 4 km lang. Den var ikke fuldendt, da han døde 1182. Omend Kongen og Absalon havde ydet en meget stor Indsats for at genoprette Hærvæsen og Mandstugt, var det ikke fuldt ud lykkedes. Blandt andet var Nørrejyderne af og til udeblevet fra Krigstog og Ledingsbud, og de var ikke altid oplagt til at vise Førerne ubetinget, villig og nøjagtig Lydighed. Derimod lykkedes det at faa gennemført en Række vigtige Befæstningsanlæg. Foruden »Valdemarsmuren« ved Danevirke rejstes et Forsvarsværk af brændte Sten paa Sprogø til Værn mod Venderne, og der opførtes vigtige Kystfæstninger som Vording-

REKONSTRUKTION AF ABSALONS BORG
 Efter Ramsing: •Kbhvns. Hist. og Topografie. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

borg, Kalundborg og Absalons Borg i København. Vordingborg havde, indtil Valdemar Atterdag udvidede Slot og Fæstning, en femsidet Ringmur, som omgav en Plads til Kaserneanlæg etc. Pladsen maalte omved 80 m fra Øst til Vest og 60 m fra Nord til Syd. Ringmuren havde fire Hjørnetaarne og et Porttaarn.

Formentlig 1158 skænkede Kongen Brødrene Absalon og Esbern Snare By og Opland for hver sin Ende af »den Hovedvej, som mere end nogen knyttede Rigets tre Hovedlande, Jylland, Sjælland og Skaane, sammen. Esberns Kalundborg laa paa Hovedvejen fra Roskilde over Aarhus til Viborg Ting, og Absalons »Havn« paa samme Vis paa Vejens Fortsættelse mod Øst til Skaanemarkederne og Ærkesædet Lund«, fremhæver General H. U. Ramsing i sit store Værk om Københavns Historie i Middelalderen. »Det var Rigets Hovednerve, som de to Brødre skulde sikre mod Vendernes Angreb gennem de Borge, som de byggede til Færdsdens og Handelens Betyggelse«. Baade Havn og Kalundborg var ret store Handelsbyer, Nummer 3 og 4 i Størrelse af de sjællandske Stæder; kun Roskilde og Næstved overgik dem.

RUINER AF VORDINGBORG

I Baggrunden til venstre det bevarede »Gaasetaarn«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Af Esbern Snares Borg findes næsten ingen Rest, kun hans femtaarnede Korskirke staar i Kalundborg. Derimod har Udgravninger givet et klart Billede af Absalons Borg i Havn. Bygningen af dette Fæstningsværk begyndte i Foraaret 1167 paa Strandholmen, hvor nu Christiansborg Slot ligger. Borgmuren er opført af Kridtsten paa Fundament af store Søsten. Den var 6—8 m høj og foroven afsluttet med krenelerede Tinder. Den havde en Diameter paa 56 m og dannede en uregelmæssig Cirkel, der omsluttede en Plads paa en Kvart Hektars Størrelse med Vægtergang og fornedden Jordpaafyldning til Værn mod Bølgeslaget. Inden for Ringmuren fandtes Udhuse som Bryggers, Bageri, Badstue etc. og selve Borgen, en korsdannet Bygning med meget tykke Mure og en Længde af rundt 35 m i de vinkelret krydsende Korsarmes Retning. Borgen blev færdig senest 1171, for da ved man, at Absalon lod sanke Slyngesten ved Stevns Klint til dens Forsvar.

Hvor stor en Rolle Hæren spillede i Datidens Danmark fremgaar vel af, at da Kong Valdemar efter Absalons Tilskyndelse vilde sikre sin Søn Knud den danske Krone, lod han 1165 *Hæren*,

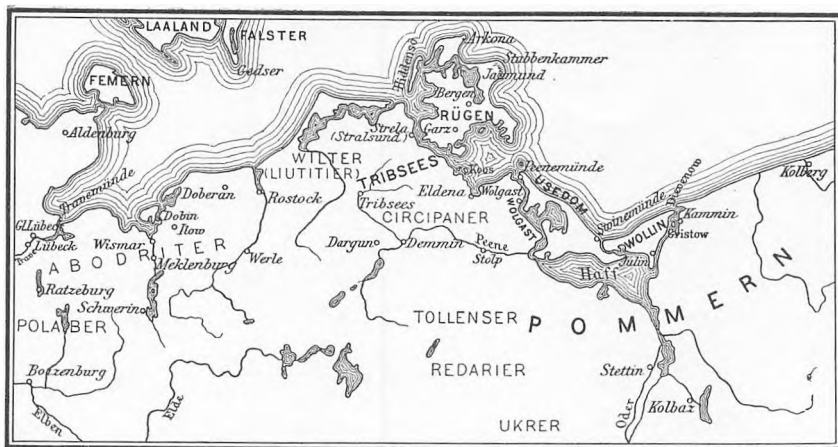
KONG KNUDS SEGL OG MØDSEGL

Knud VI fører i sit Segl tre springende Leoparden paa en Bund stræet med Blomster, «Sohlade». Disse blev senere til Hjerter, og Tallet begrænset til 9. Leoparderne blev ved Sjuskeri i Frederik IV's Tid til Løver. Forskellen er heraldisk, at Leoparden vender Ansigtet mod Beskueren, Løverne ser mod Skjoldranden. Efter «Danm. Riges Hist.» — Fot. Gyldendal.

der befandt sig paa Togt i Venden og var samlet ved Strela, hylde den treaarige Prins som Konge. Dermed var Sagen sikret og en senere Edsaflæggelse og Kroning kun en Formalitet.

Valdemar den Store døde den 12. Maj 1182 efter 26 Aars daadrigt Styre, og Knud VI (1182—1202) kom paa Tronen. Absalons Indflydelse blev om muligt større end før. Da Tysklands Kejser krævede, at Kong Knud skulde møde ved hans Hof og hylde ham som Danmarks Overherre, afvistes det blankt. Til Hævn hidsede Kejseren Fyrst Bugislav af Pommern mod Danmark, men Danskerne slog Fjenden afgørende i et Søslag ved Rygen den 21. Maj 1184, og Pommerns Fyrster maatte hylde Knud VI som deres Lensherre. Derefter skrev Knud sig som: *Daners og Vendens Konge*. Denne Krig synes at være den sidste, Absalon tog aktiv Del i. Han var da blevet 57 Aar.

Kong Knud var ikke saa stærk en Personlighed som Faderen og næppe heller saa betydelig som sin yngre Broder, Valdemar, Hertug af Slesvig, der erobrede Holsten helt i 1201; Ditmarskerne havde allerede tidligere af fri Vilje givet sig ind under Danmark. Hele Nordalbingien var erobret 1202 med Undtagelse af

KORT OVER DE VENDISKE LANDE OG POMMERN
Efter «Danm. Biges Hist.» — Fot. Gyldendal.

Lauenburg, der først overgav sig til Kong Knuds Efterfølger, Valdemar Sej. Danmark havde efter sin Forfaldsperiode paa glimrende Vis ikke blot genvundet sit Ry, men øget det ved tapper Kriigerdaad. Absalon døde 1201, og Kong Knud 1202.

Kong Knud havde 1147 ført et Korstog mod det hedenske Estland. Saadanne Tog gik for Danmarks Vedkommende oftest til Hedningelande ved Østersøen, men ogsaa i Lilleasien kæmpede danske Krigere. Korstogene indledtes, som kendt, med en flammande Tale af Pave Urban II i Clermont i Efteraaret 1095. Aarsagerne til deres Opstaaen og Omfang var talrige, omend de angivne formelt tilstræbte Palæstinas, og især Jerusalems, Befrielse fra Seldshukernes Aag. Faktisk har sikkert de forfærdende Tilstande efter en Række Uaars Sult og Sot i Europa og den relativt store Overbefolkning været egentlig Drivkraft, som den for Eksempel tidligere i Danmark affødte Kimbrertog og Vikingetogter. Fra vort eget Land ved alle Besked om de frygtelige Tilstande under Oluf Hunger, men det øvrige Europa var ikke bedre stedt. Ordericus Vitalis skriver, at »Døden rasede og lagde talrige Hjem øde, en frygtelig Hunger plagede de ulykkelige. Kalk blev taget fra Jorden og blandet med Melet til Brød. Der blev

gravet dybe Huller, og man styrtede de døende i dem. Ulvene, der fraadsede i Lig langs Alfarvej, blev glubske og overfaldt levende Mennesker. Den ringe Mængde af Fødemidler blev forbeholdt de kraftigste, som skulde dyrke Jorden«. Det gik saa vidt, at Menneskeæderi fandt Sted, og at der under falsk Forgivende solgtes Menneskekød paa Torvene.

Urban II opnaaede fire vigtige Ting ved at bringe Korstogene i Stand. Han sikrede sin egen Magtstilling som Pave; han fandt Maal og Paaskud for en storstilet Udvandring fra de nødstedte, mere eller mindre oprørske Egne; han samlede de bestandigt og indbyrdes kæmpende Feudalherrer i en midlertidig Borgfred og lod dem faa Afløb for Krigslysterne uden for Europa; han skaffede den katolske Kirke enorme Indtægter dels ved Gaver fra de bortdragende som Betaling for Messer og Eftermæle, dels ved at laane dem Penge til det dyre Krigsudstyr mod Pant i fast Ejendom.

Saaledes drog da gennem Sekler Hundredtusinder paa Korstog — Feudalherrer i straalende Rustning med Hof og mægtigt Train af Tjenere, Kvinder og Proviant, Bønder og Borgere, Peder Eremitens Hær med en Kerne af Skøger og Tyveknægte fra Paris, raa Banditer og ædle Drømmere, tilsidst det tragiske og fantastiske Børnekorstog. I disse Skarer fandtes jævnlige Danske. Hvad de oplevede af Modgang, Sult og Savn lader sig ikke let beskrive. Deres Tapperhed var lige saa straalende, som deres Krigskunst var middelmaadig og i hvert Fald Seldshukernes underlegen. Alene Kampen og Marcherne i tunge Staalrustninger under Sydens glødende Sol har været rædselsfulde Oplevelser. Men fra Korstogene bragte de hjemvendte nye, østerlandske Skikke og Klæder, Luksus og Sans for Velleved med til Europa — ofte vel ogsaa en østerlandsk Grusomhed og Træskhed som Harald Haarderaades.

Der findes kun faa Oplysninger om Danskes Deltagelse i Korstogene til det hellige Land. Ved visse Lejligheder synes de især at have varetaget og beskyttet Transporter af Forsyninger over Middelhavet. En af Svend Estridsøns Sønner, Svend, med 1500

Mand blev allerede i 1097 nedhugget af Seldshukerne efter et saa tappert Forsvar, at Tasso besang deres Mod i »Det befriede Jerusalem«. Denne By, der blev indtaget af Korsfarerne 1099, faldt i 1187 for den legendarisk tapre Saladins Hær, en Begivenhed som rystede hele den kristne Verden og fik Korsfarerbevægelsen til at blusse op i det »Tredie Korstog«.

Mange danske Krigere deltog, navnlig opflammet til Daad af en stor Tale, Esbern Snare holdt, hvori han med Stolthed henviste til Hærens tidligere Bedrifter: »Ved de Danskes Tapperhed værger endnu Grækenland. I Italien, Normandiet og England har de vist deres Vaabens Skarphed. De har kæmpet med Finner, Sember og Vender og overalt gjort sig Landene underdanige. Saaledes har Higen efter et berømmeligt Navn drevet dem frem, og Efterkommerne bør ikke som Udskud svigte den vundne Ære.« Det gjorde de ejheller. Allerede 1188 afsejlede en Hærstyrke paa mindst et Par Tusind Mand sammen med Friserne Vest om Europa til Palæstina. En Del af Flaaden naaede efter adskillige Kampe mod Maurer og andre vantro til Akkon i September 1190 og blev modtaget med Begejstring, thi »paa trefold Maade egner de sig til Krig, ved høj Legemsbygning, ubetvingeligt Sind og glø-

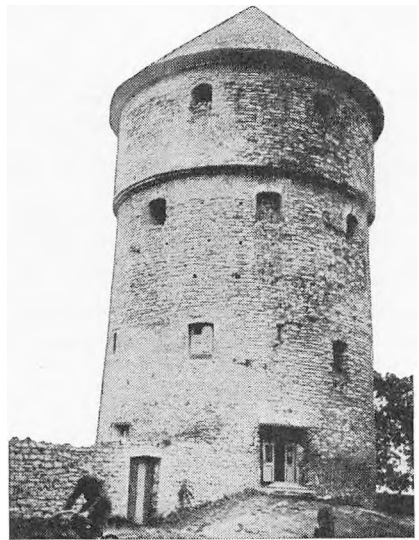
KORT OVER VALDEMAR SEJRS EROBRINGER

De til Rygen hørende Omraader paa Fastlandet er skraveteret. Efter »Danm. Riges Hist. • Fot. St. kgl. Bibliotek.

dende Trosiver«. Yderligere, i hvert Fald, førte en Slægtning af Knud VI et Kontingent paa 400 Mand mod Palæstina. Vor Deltagelse i Korstogene var omfattende og hæderfuld.

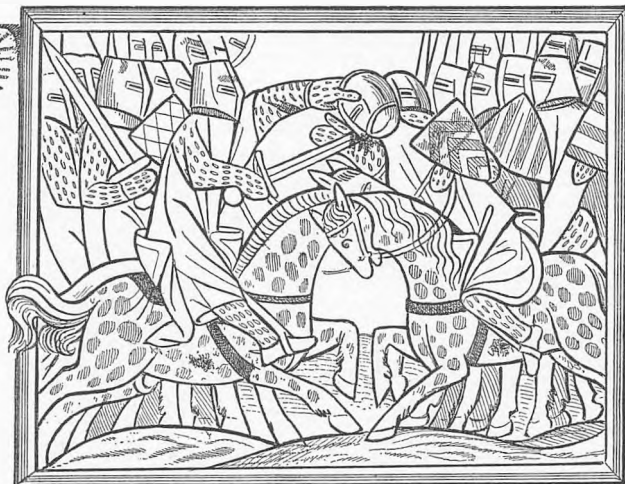
Under Kong Knuds Broder, Valdemar Sejrs (1202—1241), fortsattes Erobringerne i Nordtyskland, og Danmark var fra 1214 en virkelig Stormagt. Dets Forhold til de erobrede, tyske Omraader blev endog venskabeligt, fordi Kong Valdemar især havde sin Styrke i Forstaaelsens Politik og sin Lovgivnings klare Retsindighed. Hans Korstog mod de hedenske Østersøstater skaffede ham Herredømmet over Estlands nordlige Egne. Berømt blev især hans Tog 1219, da en forenet dansk-vendisk Flaade paa 1500 Skibe drog mod de tapre Ester, og det afgørende Slag fandt Sted om Borgen Lyndanis. Her var det, Danebrog efter Sagnet dalede ned fra Himlen og skaffede Danskerne Sejr. Hovedstaden i Estland fik 1918 sit

VAGTTAARN PAA REVALS MUR
Et af de talrige Taarne, som endnu omgiver Revals gamle By, hvor Slaget ved Lyndanis stod.
Fot. Stevns.

officielle, estiske Navn Tallinn, der betyder Danskerbyen, og dens Vaaben er stadig Valdemar Sejrs tre Leopard.

Stormagtstidens Glans, som i ikke ringe Grad skyldtes Pavestolens uforbeholdne Støtte til Kongen, varede kun kort og bragtes til Afslutning ved et af de talløse Forræderier fra en Vasal overfor Lensherren. Grev Henrik af Schwerin overrumplede 1223, under en Jagt paa Lyø, Kong Valdemar og førte ham som Fange til Tyskland. De nordtyske Fyrster benyttede Lejligheden til at gøre Oprør, og Danskerne syntes lammede af Forfærdelse over Kongens Skæbne. Valdemar maatte løskøbe sig med forpligtende Ed til ikke at tage Hævn og ikke mindske det afpressede Beløb, der blev sat til 40.000 Mark Sølv. Desuden skulde Danmark af-

SLAGET VED BORNHØVED 1227

Miniature fra ca. 1270, nat. St. Øverst t.v. uden for Rammen Holstens Næidebanner. Grev Adolfs sejrende Krigere stormer frem, Greven løfter Hjelmen af Kong Valdemars Hoved og jager sit Sværd i hans ene Øje. Efter »Danm. Riges Hist.» — Fot. Gyldendal.

for Stormagtstiden. Slaget var yderst blodigt, der faldt over 4000 Danske, og det var meget nær ved at blive en Sejr for Kong Valdemar. To Ting blev af afgørende Betydning, at Kongen saaredes haardt — han mistede det ene Øje — og at Ditmarskerne i hans Hær midt under Kampen begik Forræderi og løb over til Fjenden. Sejren fik stor Betydning for Tyskland. Ejderen blev Danmarks Grænse, hvorved Herredømmet over Holsten gik tabt for et Par Aarhundreder. Ligesaa gik det med de slaviske Egne Øst for Elbomraaderne. De store Handelsstæder, Hamburg og Lübeck, kunde med Rette i Fremtiden fejre Datoen for Bornhøvedslaget som deres Frihedsdag.

Med Valdemar Sejrs Død ender en af de mest betagende Epoker i vor Historie. Fra at være et samlet, stærkt og erobrende Rige splittes derpaa vort Fædreland. Det er paany Tidens Kræftskade, Lensvæsenet, som æder Nationens Marv. Aarhundredet, som fulgte, kan ikke i Korthed karakteriseres bedre end med Professor Kr. Erslevs Ord:

»I Forholdet til Nabostaterne var Danmark i dette Hundred-

staa alle Besiddelser Syd for Ejderen. Kongen fik dog, efter at have betalt ialt 26.000 Mark, Paven til at løse sig fra den aflagte Ed, og han indledte en Tilbageerobring af de tabte Landsdele. I Begyndelsen havde han Heldet med sig, men den 22. Juli 1227 led han afgørende Nederlag ved Bornhøved. Det satte endeligt Punktum

ST. CÆCILIE NAT 1286

Carl Blochs berømte Billede viser de sammensvorne Adelsmænd, som rider bort fra Finderup Lade efter Mordet paa Erik Klipping. Landets øverste Hærfører havde været delagtig i Drabet paa en haard og vilkaarlig Konge. Til venstre i Baggrunden ses Ilden fra den brændende Ladegaard. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

aar oftest den underlegne; i det indre høres kun om Strid og Splid, Stridigheder mellem Kongerne og deres nærmeste Frænder, Kiv mellem Kronen og de øverste gejstlige, Kamp mellem Kongerne og de verdslige Stormænd, og dertil ofte opblussende Oprør af Bønder og Almue, en bølgende Uro i alle Forhold. Kongernes Skæbne afspejler Hovedtrækkene i Tidens Tildragelser.«

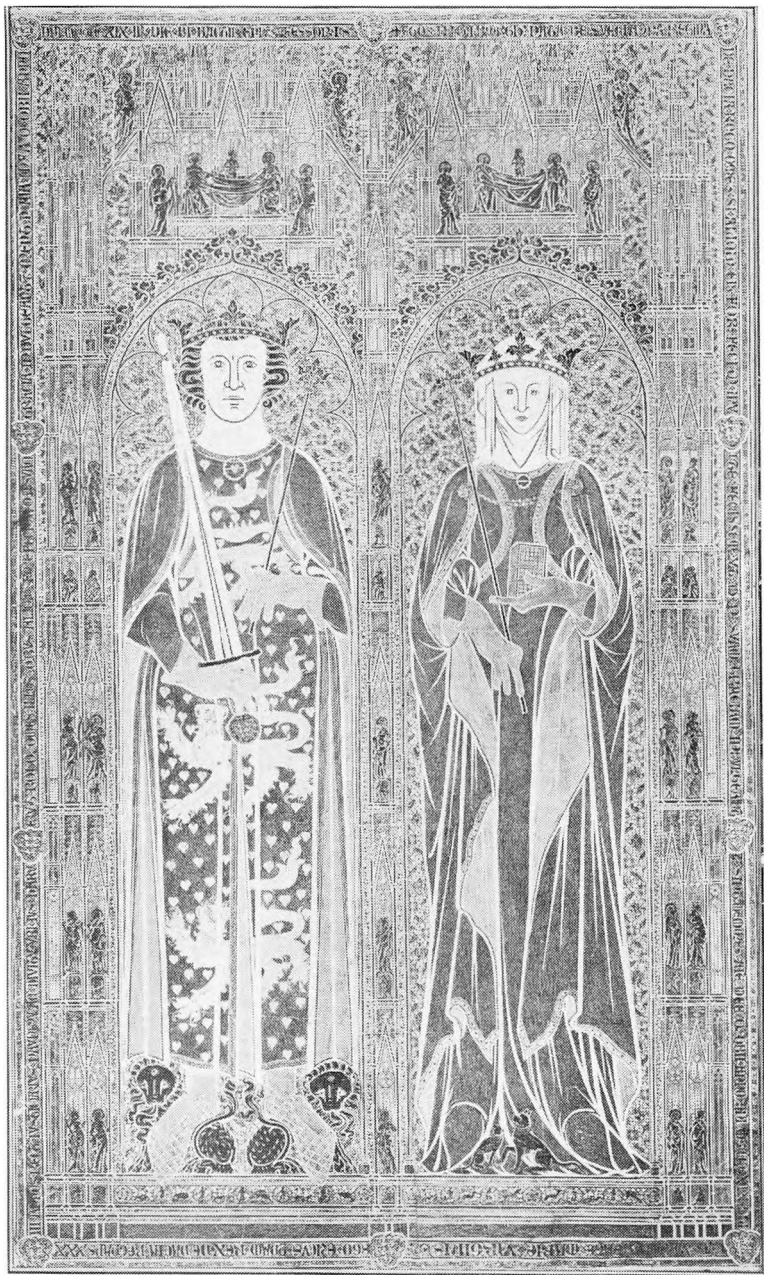
Og hvorledes var da denne Skæbne? Erik Plovpenning, som blev Konge, mens Landet opløstes i Len til hans Brødre og Slægtninge, dræbtes af sin Broder Abel 1250, og Abel faldt to Aar senere paa et Tog mod Friserne. Efter ham fulgte Christoffer I (1252—1259), der gav Abels Søn, Valdemar, Sønderjylland som arveligt Len. Heraf kom i hele det 13. og 14. Aarhundrede evindeligt Strid mellem Konge og Hertug, der oftest søgte Støtte hos Holstens Grever og i stedse højere Grad løsrev Sønderjylland fra

Riget. Christoffer I døde banlyst og, efter Tidens Tro, forgivet af sine kirkelige Modstandere. Efterfølgeren, Erik Klipping, blev som ung sammen med sin Moder, Margrete Sambiria, taget til Fange af Hertug Erik Abelson. Senere (1282) blev han tvunget til at underskrive en Haandfæstning, der i høj Grad begrænsede hans Magt, og syv Aar derefter snigmyrdet Sankt Cæcilianat (22. November) i Finderup Lade af danske Adelsmænd med en Slægtning af Kongehuset, Grev Jacob af Halland, og Rigets øverste militære Embedsmand, Marsken Stig Andersøn, som Anførere. Erik Menved (1286—1319) førte stadige Kampe mod sin Faders fredløse Mordere, som i Forening med Nordmændene hærgede det Land, de skulde have værget. Kongens Krigslyst og stadige Forsøg paa at genoprette Danmarks Magtstilling ved Østersøen gav intet varigt Resultat, men kostede uhyre Summer, fordi Værnepligt og national Leding var blevet afskaffet, og Hæren i høj

ERIK MENVED GØR SIN FADERS MORDERE FREDLØSE

Tegning af Lorens Fröhlich. Efter Fröhlich og Olrik »Danske Heltesagne«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

ERIK MENVED OG HANS DRONNING INGEBORG

Gnidebillede af flamsk udført Messingplade i Ringsted Kirke. Saavel Kongen som Dronningen døde 1319. Fra Frederiksborgmusæet. — Fot. Bengtsson.

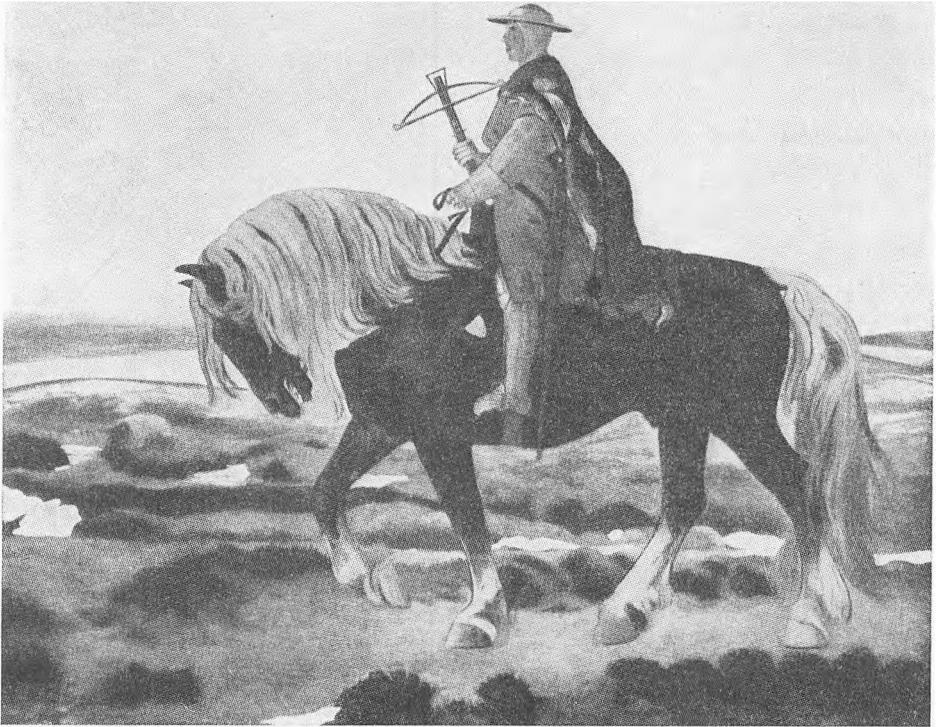
Grad bestod af kostbare, udenlandske Lejetropper. Store Dele af Danmark blev pantsat til fremmede Fyrster, Lensherrer og rige Adelsmænd, medens Befolkningen knugedes af enorme Skatter, som i Forbindelse med Kongens tyranniske Strengthed førte til mange Almueoprør eller S sammensværgelser blandt Adelen med Kongens Broder, den rænkefulde Christoffer, som Deltager. Erik Menveds Krige, hvoraf ingen fortjener nærmere Omtale, skabte ham en ved adskillige Alliancer udbygget, kortvarig Magtstilling i Nordtyskland. Han havde i det hele taget sin Slægts udtalte tyske Interesser, og de blev taget i Arv af Broderen, Christoffer II, der efterfulgte ham.

Ved sin Tronbestigelse 1319 maatte Christoffer II underskrive en Haandfæstning, som yderligere øgede Herremændenes Magt uden at binde dem til de Forpligtelser, de i saa høj Grad svigtede.

Kongen svigtede selv, idet han hverken holdt Haandfæstningens Bestemmelser eller andre givne Løfter. Baade Adel og Almue rasede, og Oprør ulmede stadigt. I 1326 slog det ud i lys Lue i Jylland og Fyn under Førings af Adelsmændene Lavrids Jonssøn og Ludvig Albertsøn, der søgte og fik Støtte hos de mægtige og hensynsløst dygtige Holstenere, Greverne Gerhard (Grev Gert) og Johan (Johan den Milde). Christoffer blev fordrevet og flygtede til sine tyske Venner. Grev Gerts Søstersøn, den tolv-aarige Hertug Valdemar af Sønderjylland, valgtes til Konge med Grev Gert som Formynder efter at have underskrevet en endnu skrapmere Haandfæstning end den, der var paatvunget Christoffer.

GREV GERHARD AF HOLSTENS SEGL
 Grev Gert, paa mange Maader en meget betydelig Person, spillede en stor Rolle i Danmarks Opløsningstid før Valdemar Atterdag. Han dræbtes af Niels Ebbeson i Randers 1340. Efter Danm. Riges Hist. — Fot. Gyldendal.

NIELS EBBESØN

Maleri af Agnes Slott-Møller i Randers Museum. Et pompest, men lidet historisk korrekt Billede. Datidens Heste var mindre, til Gengæld er Armbrøsten for lille. Typen, Niels Ebbesøn som jydsk Proprietær, er god. Efter »Dansk Daad«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Folket var mindst lige saa utilfreds med dette Styre som med Christoffers, og der udbrød Oprør. Christoffer vendte med Grev Johans Bistand tilbage 1329, efter at mange Bønder var dræbt under Kampe mod Grev Gert, som paa Sjælland støttedes af den danske Adel, medens Adel og Bønder i Jylland var enige om at bekæmpe ham. Christoffers Tilbagekomst øgede kun Opløsningen, og da han døde 1332, var hele Riget i fremmed Vold. Grev Johan havde taget det østlige Danmark i Pant, Grev Gert det vestlige med Store Bælt som Skel paa saadanne Vilkaar, at Panterne syntes uindløselige. Da gjaldt med største Ret den gribende, latin-

ske Sang om »Danmarks Klage« fra 1329, hvoraf et Vers i Oversættelse lyder:

*»Men forlængst din Hæders Stjerne slukket er, og i dens Sted
Skammen i dit Spor nu følger med mangfoldig Usselhed.
Alt, hvad modsat Sejrens Glans plette kan et Riges Skjold,
alt, hvad der er hult og raadent, stygt og smudsigt,
fejgt og troløst, breder sig og trives nu.«*

Det ulykkeligste, som kan overgaa Danmark, indtraf. I otte Aar, fra 1332—1340, var det kongeløst og en Kastebold for fremmede Herrers Spil. Grev Gert, som Holstenerne set fra deres Synspunkt gerne kaldte »den Store«, herskede faktisk over hele Danmark, dygtigt, tyrannisk og meget mod Folkets Vilje. Det Forsøg, Junker Otto, Christoffers Søn, fulgt af Tyskere og Lolliker, i 1334 gjorde paa at fordrive Holstenerne, endte med totalt Nederlag i Slaget paa Tap Hede Øst for Viborg. De grevelige Panteherrer optraadte som suveræne Fyrster. De inddrev haarde Skatter og nedbrød de sidste Rester af vort Ledingsvæsen, fordi enhver national, dansk Hær maatte føles som en Trusel mod dem. De selv har næppe været interesseret i Danmarks økonomiske Ruin, men deres mange Lejesvende, som skulde have Løn for Hjælp, udsugede Befolkningen fra faste Borge rundt i Landet. De mishandlede lige saa skamløst tyske og vendiske Købmænd, den mægtige Hansas Forløbere, med hvem Danmark stod i livlig Handelsforbindelse.

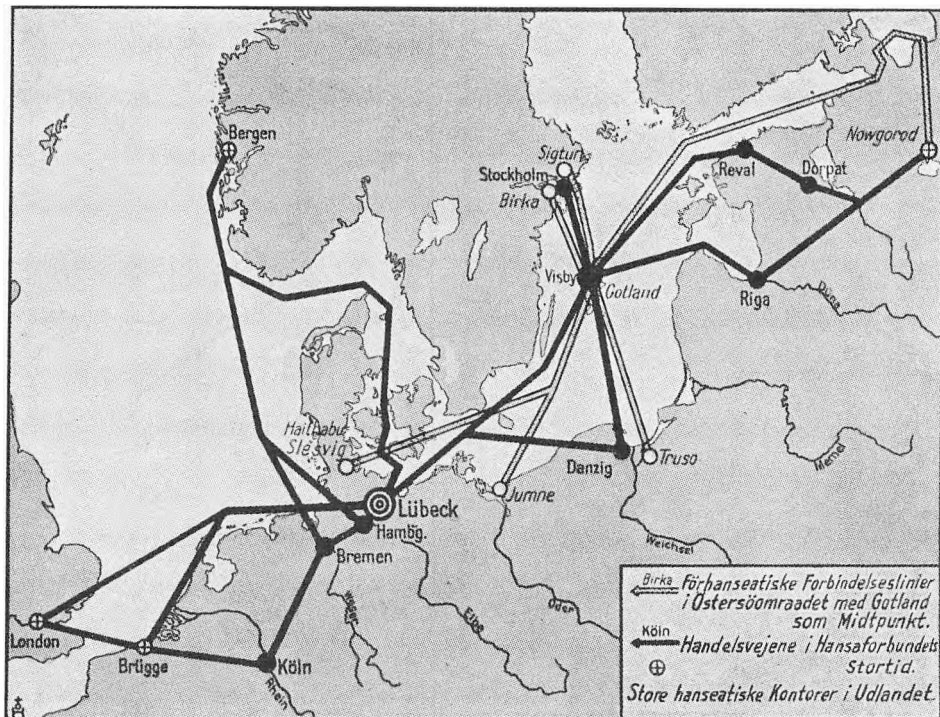
Da Nøden blev størst, var Hjælpen nær. — Grev Gerts

VALDEMAR ATTERDAG

Detail af Kalkmaleri i St. Peters Kirke, Næstved.
Fot. St. kgl. Bibliotek.

HANSAFORBUNDETS MAGTOMRAADE
 Efter «Die nordische Welt». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Myndling, Hertug Valdemar af Jylland, som var blevet voksen, følte sig kuet af den mægtige Onkels uafdelige Indblandinger i Landets Styre og begyndte underhaanden at forhandle med Christoffer II.s yngste Søn, Tronprætendenten Valdemar, »Junker og ret Arving til Danmark«. Junker Valdemar støttedes tildels af Tyskerne, og Hansaforbundet saa gerne Tilstandene ændret og »en Konge i Danmark »for Fredens Skyld, som hverken fandtes til Lands eller Vands«. I 1340 drog Grev Gert ind i Jylland med Ild og Sværd for at kue det Oprør, der med jyske Adelsmænd som Førere truede hans Magt, og »hans Fjender veg, hvorhen de kunde; deres Gods blev ødelagt med Rov og Brand«. Man sagde, det var hans Hensigt at udrydde hele den jyske Adel og fordele Landet til sine Holstenere og Tyskere. Han sendte sine

Sønner ud paa Hærgning og slog sig ned med Hærens Hovedstyrker i Randers. Her naaede Skæbningen ham en mørk Nat den 1. April, da den jydsk Adelsmand, Niels Ebbesøn, som lovligt havde undsagt Greven, dumdristigt brød ind i hans Hovedkvarter og dræbte ham. Det hedder med god Grund, at »de udenlandske Krigsfolk maatte høre ilde, fordi de havde vogtet deres Herre saa daarligt, og de maatte nu med Skam og Skade drage bort«. Niels Ebbesøns Daad var den Gnist, som tændte Haabets slukkede Fakkelt og vakte Danskerne til Handling.

Forholdene udviklede sig saaledes, at Grev Gerts Sønner mageskiftede Panteretten til Nørrejylland med Pant i Sønderjylland. Junker Valdemar blev Konge og ægtede Hertug Valdemars Søster, der som Medgift bragte ham Nørrejyllands nordre Del. Ud fra denne ringe Part af Landet lykkedes det, under utrætteligt Slid, lidt efter lidt Valdemar ved Snildhed eller Kamp at samle Riget.

I 1360 havde han tilbageerobret de skaanske Provinser, som i Fortvivelse over det danske Kaos i 1332 havde givet sig ind under Sverige. Forinden havde han sikret sig Sjælland, det østlige Fyn og Jylland. Til Gengæld solgte han i 1346 de danske Rettigheder i Estland til den tyske Ridderorden. Han maatte bruge mange Penge til sine Planers Gennemførelse, og hans Skatter var haarde. Folket havde det økonomisk slet under den nødvendige Reorganisation, og hertil kom, at »den sorte Død« hærgede skrækkeligt i Aarene 1349—50. Jyllands Adel var stejl og trodsig. Den sluttede sig gerne til Kongens Fjender. Ejendomme-

DEL AF REVALS BYMUR

Den gamle Mur er bevaret i næsten fuld Udstrækning. Her danner den venstre Gadeside. Fot. Stevns.

VALDEMAR ATTERDAG PLYNDRER VISBY

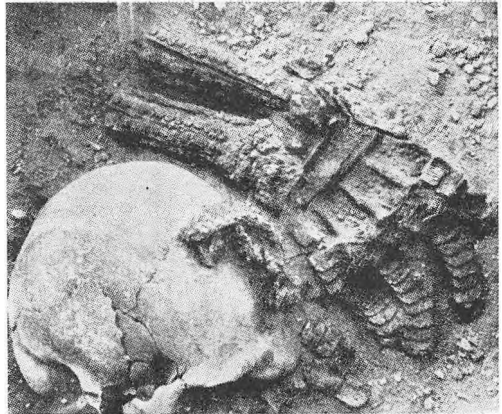
Maleri af Hellquist i Stockholms Nationalmuseum. Efter Gee Nash »The Hansa«. — Fot. Folker.

ligt er det at se, hvorledes Esterne var mere danske end Kongen selv. De kæmpede fortvivlet for at blive under Danmarks Vold og Værn.

Valdemar Atterdag maatte føre mange Krige til Rigets Samling. Derfor prøvede han at genskabe en dansk Hær. Ledingsvæsenet var ødelagt og bestod kun i, at relativt faa Ejere af »rebdragen Jord« betalte Ledingspenge som Skat. Herremændene var alene krigspligtige, men havde i lang Tid sløset med denne Pligt. Nu blev de tvunget til at gøre deres Skyldighed. Købstæderne maatte stille Skibe til Kongens Raadighed, og Bønderne blev atter kaldt til Landeværn, naar det skønnedes nødvendigt. De mødte da med Armbrøster fra Kirkernes Vaabenhuse. Værnepligten blev gennemført med største Strenghed og Mandstugt genoprettet. Haard var Kongen i det hele taget. Samtiden siger, at han efter Sejren over Holstenerne »kastede sig over sine egne Embedsmænd. Han vidste, at de med Urette havde presset meget ud af Almuen, derfor beskattede han dem selv, afsatte flere af

dem og indsatte nye Fogeder, for at disse, der var fastende og glubske, skulde udpresse Almuen endnu mere, som det var ham til Behag«. Da Valdemar Atterdag havde erobret Skaane, hvor det vigtige Sildemærked fandtes i Skanør, maatte Hansaforbundet betale fire Gange saa meget som før for Handelsprivilegiet.

Saa snart Riget var samlet, begyndte Kongen i 1361

HOVEDSKAL OG ARMSTUMP MED STRIDSHANDSKE
FRA VISBYS FÆLLESGRAV
Fra Udgravningerne af Gotlændernes store Grav efter Kampen mod Valdemar Atterdag 1361. Efter «Die nordische Welt». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

KRANIUM MED FASTRUSTET
BRYNJEHÆTTE

Stammer fra Fællesgraven uden for Visby, hvor den gotlandske Folkehærs faldne begravedes efter Kampen 1361 mod Valdemar Atterdag. Efter «Die nordische Welt». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

sine Erobringer med et Togt til Gotland. Han plyndrede Visby paa det ubarmhertigste efter at have slaaget Almuehæren i et blodigt Slag, hvor nær 2000 Mand faldt. Udgravninger fra de seneste Aar har vist, at Gotlænderne i Sandhed havde kaldt Mand af Hus til Kampen. Enhver Alder, ja endog Krøblinge, var repræsenteret i Bondehæren. Erobringen af Øland og Gotland, der var svensk, og Plyndringen af Visby, som var Hansastad, bragte Valdemar Atterdag i Krig baade mod Sverige-Norge og det mægtige Hansaforbund. Det blev slaaget 1362 ved Helsingborg. Svenskerne blev kuet med Plyndringer og Brandskatning. I 1363 kom det til en Udsoning mellem Kong Valdemar og de svenske

MUREN OMKRING VISBY

Efter Maleri paa Frederiksborg af Alfred Larsen. — Fot. Bengtsson.

Folkunger. Maaske anvendtes i 1362 for første Gang danske Skibskanoner.

Hansaforbundet kunde ikke finde sig i Nederlaget, og paa et Møde i Køl'n 1367 vedtog 70 Stæder, at de i Fællig vilde angribe Danmark. Da Nabofyrsterne og Jyllands Adel sluttede sig til dem mod Kongen, valgte han den slettest mulige Udvej og forlod 1368 sit Land. Det afværgede ikke Krigen, og Rigsforstanderen, Henning Podebusk, maatte 1370 slutte Freden i Stralsund med store Indrømmelser og Bøder til Hansaen. I 1371 var Kongen vendt tilbage, og han sørgede med sin sædvanlige Energi og Hensynsløshed for, at Fredsbetingelserne hurtigt blev gjort illusoriske. Jyderne kuedes nemt, da deres udenlandske Forbunds-fæller faldt fra. I sine sidste Aar indtil 1375 samlede Valdemar Atterdag al Energi om at bringe det pantsatte Sønderjylland ind under Kronen, og det var meget nær fuldbragt, da han døde. Da erobredes det af de holstenske Grever, som 1386 fik Hertugdømmet til arveligt Len af Dronning Margrete.

Valdemar Atterdag er en af de mest fængslende og mangfoldige Typer i vor Historie. Han var hensynsløs til det yderste, en Foragter af al Tradition og gammel Sæd, respektløs over for alle givne Love og aldeles utroværdig i sine Løfter, som han brød eller holdt efter Behag, han brugte enhver List og Usandfærdighed, der tjente hans Interesser; han var egoistisk, haard og ilde lidt. Men netop fordi saadanne Egenskaber fandtes hos en Mand, der havde sat sig, og stædig fastholdt, et Maal, en Mand med overlegen og hemningsløs Begavelse, men ikke Antydning af Sentimentalitet, lykkes det at genrejse Danmark af Kaos og give det en Politik, som holdt længe.

KALMAR SLOT

Her blev Kalmarunionen afsluttet 1397. Efter »Die nordische Welt«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Med Kong Valdemar uddøde Mandslinien af Estridsønnernes Æt. Spørgsmaalet blev, hvem af hans Dattersønner man skulde vælge til Konge, Ingeborgs Søn, Albrecht i Mecklenburg eller Margretes Søn, Oluf i Norge. Det lykkedes Margrete at faa valgt Oluf, som regerede under hendes Formynderskab fra 1375 til 1387.

Olufs Fader, Hakon VI, døde, og Sønnen blev tillige Konge i Norge, hvorved to af Nordens Lande forenedes. Da Oluf 1385 fyldte femten Aar, gav Margrete ham endvidere Titlen »sand Arving til Sverige« og kunde vove denne Udfordring, fordi hun havde faaet de ved Stralsundfreden afgivne skaanske Slotte tilbage fra Hansastæderne, og fordi en stor Del af den svenske Adel var kommet paa Kant med den egenmægtige Kong Albrecht.

Da døde Kong Oluf pludseligt i 1387, og det syntes, som skulde alle Margretes Planer om et nordisk Storrige gaa til Grunde. Men hendes Indsats havde allerede været saa straalende, at hun straks efter Olufs Død valgtes til Danmarks »Frue og Husbond og til hele Rigets fuldmægtige Formynder«. Den følgende Vinter rejste hun til Norge, som fulgte Danmarks Eksempel. De sven-

DRONNING MARGRETE MODTAGER EN DEPUTATION AF JYDSKE ADELSMÆND

Maleri af Agnes Slott-Møller i Kvindelig Læseforening. Dronning Margrete gik ofte meget haardt frem mod den danske Adel, som jævnligt klager over uretfærdig Behandling og Dronningens Forkærlighed for sine tyske Embedsmænd. I Baggrunden den unge Erik af Pommern. Efter «Dansk Daad». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

ske Stormænd var nødsaget til at søge hendes Hjælp i Kampen mod den forhadte Kong Albrecht, og de maatte 1388 gaa ind paa hendes stramme Betingelser for at yde den.

Svenskerne rejste sig derefter til Oprør, og Margrete hjalp dem. Den afgørende Sejr over Albrecht blev vundet 1389 ved Falen af en dansk-norsk Hær paa kun 1500 Mand ført af en Mecklenburger, Henrik Parow. Kong Albrecht, hans Søn og flere tyske Fyrster blev Danskernes Krigsfanger. I 1397 sammenkaldtes til et stort fælles Rigsmøde i Kalmar, hvor en Søn af Margretes Søsterdatter, Erik af Pommern, der før Mødet var blevet hyldet i hvert af de tre Lande, blev valgt til hele Nordens Konge. Samtidigt blev der formuleret en Overenskomst om en nærmere Forbindelse mellem Landene, den berømte Kalmarunion, som har det til-

Handwritten text in a historical script, likely a patent document. The text is dense and covers most of the page, with some ink bleed-through from the reverse side. The script is a form of Old Norse or Old Swedish, characteristic of 18th-century documents from the region.

UNIONSBREVET FRA KALMARMODET 1397

Dette overmaade vigtige Dokument findes i Original paa Papir i Rigsarkivet. Sejlene er bortsulddret. Potokopi fra Frederiksborgmuseet. — Pot. Bengtsson.

fælles med andre vigtige Traktater i vor Historie, at den aldrig blev ratificeret.

I Virkeligheden var den langt fra noget Dokument om en inderlig Forening af Norden, dertil havde den alt for mange Klausuler. Unionen indskrænkedes faktisk til fælles Konge og gensidigt Forsvarsforbund. Blev et af Rigerne angrebet, skulde de andre hjælpe det mest muligt. Det angrebne Rige skulde alene udrede Forplejning og Foder samt nødvendige Skibe, og »ingen Lov og Ret maa drages fra det ene Rige ind i det andet«. Trods alle Forbehold blev Kalmarunionen Forbillede for Skandinavismens Bestræbelser lige til vore Dage.

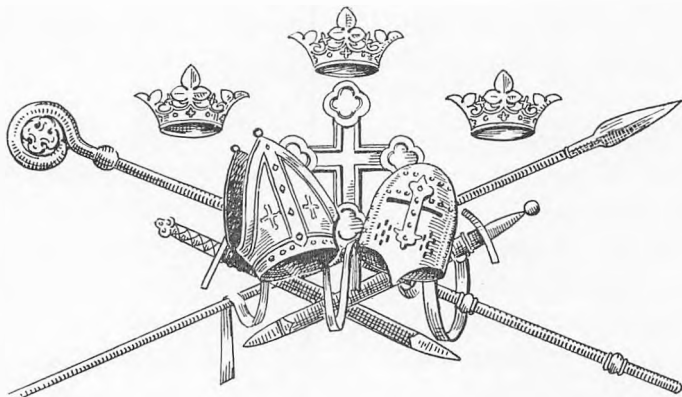
Det bør, hvor lokkende Tanken om et samlet Norden end kan synes, ikke i denne Forbindelse glemmes, at Kalmarunionen og senere nordiske Unioner tværtimod at sammensmelte Folkene bragte dem i alvorlige og varige Modsætningsforhold. Kalmarunionen vakte svensk Nationalfølelse og opløstes i endeløse Unionskrige, Unionerne mellem Danmark-Norge og Sverige-Norge, fremmede kun Norges Vilje til at skille sig ud fra de paagældende Lande. Hver enkel nordisk Nation har hidtil haft sit Særpræg, som den stridbart vogter. Det ser, paradoksalt nok, ud, som om Venskabsbaand først kan knyttes, naar Unionerne brister.

Hermed er nødtørftige Hovedtræk af de politiske Hændelser opridset for den Periode af vor Hærs Historie, der strækker sig fra Oldtid til Senmiddelalder, fra spredte Stammers Kamp for Tilværelsen til Kampen for et enigt Norden, fra Vaaben af Sten og Hjortetak til Kanoner og Krudtets Indførelse. Begivenhederne har vekslet fra Stordaad til Usselhed og til ny Glans. Vigtigst for vor Hær i Krig og Fred blev utvivlsomt Værnepligtens Forfald, der førte til Rigets Forfald. Hver Gang Folket var pligtigt og villigt til Værn, stod Danmark stærkt og frit; da Pligten fortonede, og Villigheden svandt, blev vi Kastebold i fremmede Herrens haarde Spil.

Hvor bittert det end er, at et mønsterværdigt Værnepligts-system som Landeværn og Leding gik til, bør det retfærdigvis

nævnes, at der *var* Grunde, som krævede en gennemgribende Ny-
skabelse eller den valgte, daarlige Udvej — Opgivelsen.

Værst virkede den sociale Udvikling, der gav Herremænd for
store Privilegier og røvede Odelsbøndernes Værdighed. Ridder-
tidens Udrustning til Lands var for kostbar for Almuen, og i
Fortidens Krigsdragt blev den værgeløs. Ledingsskibene var over-
fyldte Rofartøjer. De kunde ikke manøvrere som de moderne
»Kogger« med professionelle Søfolk ombord, der især benyttedes
af Hansastæderne fra det 13. Aarhundrede. Lensvæsenet gjorde
det nødvendigt for Kongerne at bruge fremmede Lejetropper, fordi
Stormændene Gang paa Gang viste sig upaalidelige, og Folkets
Værnepligt blev konverteret i svimlende Skatter. Disse blev sted-
vis urimeligt tyngende, fordi Overklassen gjordes skattefri og
meget skattepligtigt Gods forsvandt, naar selvejende Bønder frem-
for Skatteplyndring valgte at give deres Ejendom til den privi-
legerede Adel og Gejstlighed, med andre Ord blive Fæstere i jævn
Velstand fremfor at være selvstændige i Armod.

FRA KRUDTETS INDFØRELSE
TIL KALMARKRIGEN

RIDDEREN. DØDEN OG DJÆVELEN

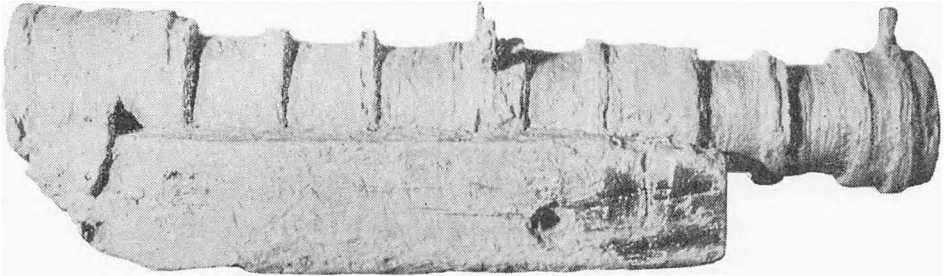
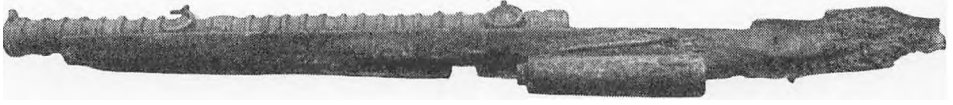
Den berømte Tegning af Albrecht Dürer fra 1513 er en Fantasi over Krigens Hovedskikkelser. Den gengiver nøje Datidens Rustning og Ridetøj. Dürer var, som mange af sin Tids berømte Kunstnere, en fortræffelig, militær Tekniker, især paa Befæstningsvæsenets Omraade. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

KAPITEL VII

HÆRENS VÆBNING OG ORDNING FRA DRONNING MARGRETE TIL CHRISTIAN IV

DE første danske Kanoner i vort fortræffelige Tøjhusmuseum stammer fra Dronning Margretes Tid, og Brugen af Ildvaaben i større Omfang indledes med det 15. Aarhundrede. Krudtets Anvendelse som Drivmiddel i Skydevaaben blev for saa vidt epokegørende, som den danner Grundlaget for al moderne Kamp, men det er langt fra saadan fat, at Krudtets Indførelse betød nogen hastig Omvæltning i Krigskunsten. Oberst Rolf Kall fremhæver i den Forbindelse, at »allerede den lige Kolbehals, der brugtes langt ned i det 18. Hundredaar og tvang Fodfolket til at skyde paa Maa og Faa, og Mangelen af Visér, der gjorde det nødvendigt at sigte over Tommelfingeren el. lign., efter at svajet Kolbehals var indført, burde vække Mistanke om, at Ildvaaben først sent blev de blanke Vaaben overlegne nok til at vende op og ned paa Kampmaaden. Buen skød baade længere og sikrere end de første Geværer. Det var især, at Buen krævede kraftigere Mænd og længere Øvelse end Musketten, og at Pile fyldte mere end Krudt og Kugler, som stillede den i Skyggen.«

Krudt er utvivlsomt opfundet af den britiske Munk, Roger Bacon, og Sammensætningen blev — af Frygt for Inkquisitionen — angivet som Anagram i et Værk, han har skrevet før 1249, da det er tilegnet en Biskop, som det Aar døde. Den tyske Munk, Bertold Schwarz, angav omved 1313 Brug af Krudt til Drivmiddel i Skydevaaben, og allerede 1314 eksporteredes adskillige »bussen mit kruyt« over Gent til England, der i Slaget ved Crécy 1346 med Held anvendte Kanoner. Derefter skød Krudtmøller

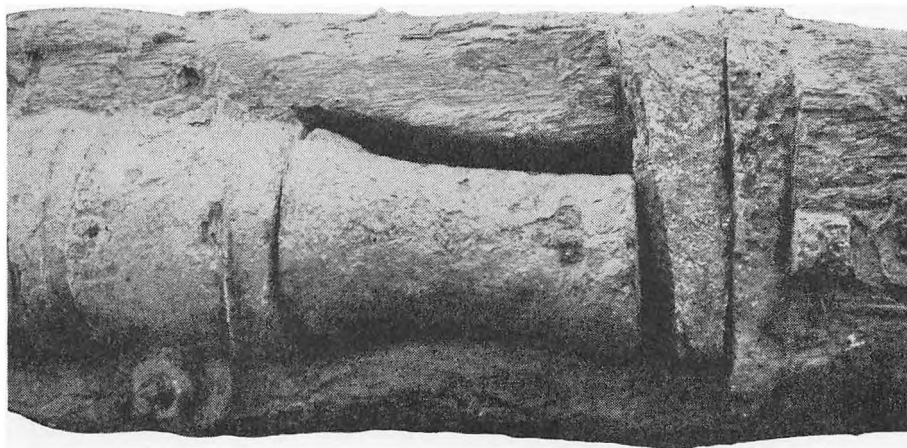

KANONER FRA DRONNING MARGRETES TID

Kanonerne er opfisket ved Anholt. Øverst skæftet 2.5 pundig Smedejerns Slange med løst Kammers for Renningen, midterst samme Pløce rensat, nederst skæftet 4 pundig Smedejerns Skærbrekker, Stokkens bageste Del knækket af. Øverste og nederste Kanon har Munden til højre, midterste til venstre. Ved denne er det løse Kammers lagt ved Stokkens Side. — Fot. Tøjhusmuseet.

op som Paddehatte over hele Europa, og Fyrsterne tjente store Penge ved at monopolisere Handelen med Salpeter. Hvornaar Skydning med Krudt indførtes i Danmark lader sig ikke nøje sige, men det er sikkert brugt af Valdemar Atterdag mod Hansastæderne. I hvert Fald blev 1372 en Borger i Ribe henrettet, fordi han paa Trods af en Befaling fra Ridder Erland Kalv havde skaffet Fjenden paa Gram Slot to Dunke Bøssekrudt. Tøjhusmuseet har fra denne Periode nogle Stenkugler til Datidens tungeste Skyts, »Bøller«. De er meget smukt tilhugne og vejer fra 75 til 200 kg.

De ældste Skydevaabens Rør var ganske korte, halvanden Gang saa lange som den runde Stenkugles Diameter. Naar Piècen var ladt, sad Kuglen fastkilet med en Pløk i selve Munden. Tætning mellem Kugle og Løb skaffede man enten med bløde Trækiler af frisk Ved, ved Omvikling med Kabelgarn og faststampet, plastisk Materiale eller Indkapsling i Bly. Da hverken

BAGLADEMEKANISME FRA DRONNING MARGRETES TID

Billedet viser et timeglasdannet Kammers til 8-pundig Skærmbækker. Det indeholdt Kruttladningen og lukkedes med en Træprop. Bagtil foroven var der Fænghul, og Kammeret blev urokkelig fastklemmt til Løbet af en inddreven Kille bag den skraa Bundplade, til højre paa Billedet. — Fot. Tøjhusmuseet.

Krudt eller Skyts var alt for paalideligt, skete det — som iøvrigt ofte under sidste Verdenskrig — at Piècen sprang. Den ældste kendte Lærebog i Artilleri fra omved 1350 tilraader at tænde med Lunte og staa ti eller tyve Skridt bagved og til Siden, naar Skuddet gaar, »thi naar en Bøsse sprænges, saa springer Stykkerne af den enten lige bagud eller lige til Siden, men sjældent i en Vinkel dèr imellem«. Ladning og Betjening var langsom. Det regnedes for godt i Kanonerne første Tid, hvis man skød eet Skud om Dagen. I 1437 omtales en »Bøssemager«, som ved magiske Kræfters Hjælp skød tre Skud daglig. Han maatte valfarte til Rom for at opnaa sine Synders Forladelse. Krudtets Opfindelse og Brug blev i Almindelighed tilskrevet Satans Kunster.

De ældste Kanoner har antagelig været af Træ med paakrympede Jernbaand, men vort Skyts fra Dronning Margretes Tid er smedet af sammensvejste Jernskinner med paakrympede Baand. De første laa fast i solide Egetrug, men en næsten moderne Anbringelse i Affutager med betydelig Højde- og Sideretningsfrihed trængte snart igennem og havde paa Christian IVs Tid naaet Udførelser, der kun lidet afviger fra det 19. Aarhundredes. De

I KANONSTØBERENS VÆRKSTED
Tysk Trassuit. Efter Liebe: »Der Soldat«. — Fot. Folker.

ældste tunge Pièces er ofte Bagladeskyts; de lette og Haandvaabnene er Forladere. Man anvendte allerede i det 16. Aarhundrede baade riflet Skyts og Konstruktioner med mange Løb, det saakaldte »Orgel-skyts«. — Fremstillingsmaaden herhjemme var for Jernskyts Smedning, mens Bronceskyts støbtes. Kong Hans raadede i hvert Fald over en Bøsserstøber, som nævnes 1493 i Regnskaberne. Støbt Jernskyts indkøbtes som Regel i Udlandet. Mange, især Broncekanoner, er vidunderlige Kunstværker, og navnlig de tungeste Pièces, »Skærmbrækkerne«, havde ejendommelige Navne efter deres Størrelse: Basilisker, Sangerinder, Nattergale. Artilleristerne blev indforskrevet fra Udlandet. I Norden kendte man kun lidt til »den sorte Kunst«. For hver tung Pièce fandtes en »Tøjvarter«, som havde et Par »Bøsseremestre« og adskillige Haandlangere under sig. De var meget ansete og højt lønnede.

Haandskydevaaben havde oprindelig et kort Løb paa en lang Jernstage uden Kolbe. Løbet havde Hage, som fastholdt det under Skud, naar det blev anbragt paa en Mur eller lignende. De fandtes i vekslende Størrelser som dobbelte, hele og halve Hager med mange Navne: Donnerbøsser, Stjærthager, Mikehager etc. Paa Christian III's Tid fik ogsaa Soldaterbøsserne stærkt svajet Skæfte, men kun primitive Sigtemidler. Alle de ældste havde Luntelaas. Først under Christian III indføres ved

Rytteriet Hjullaasen med Gnist-tænding. Musketten var et tungt Gevær til Brug i Felten. Det maatte under Skydning støttes paa en Stav med Gaffel foroven. Pistoler, de »stakkede Rør«, indførtes omved Midten af det 16. Aarhundrede. Undertiden var flere Løb samlet paa fælles Skæfte og Vaabnet beregnet til at kunne bruges som Kølle.

Iøvrigt beholdt man længe Fortidens Skyts baade til Belejring og som Haandvaaben. Skudhastigheden var langt større end for Ildvaaben. En Bueskytte afskød indtil tolv Pile i Minuttet. Hos os var Armbrøsten mere almindelig end Buen og fortrængte den helt.

De blanke Vaaben holdt sig principielt uændrede fra tidligere Perioder. Økser blev stadig foretrukket af Almuen. Ved Rytteriet gik man delvis over til Brug af langskaftede, spidse Hamre, og Huggespyd fik Hellebardernes elegantere Former. Kastespyd og lange Fodfolksspyd, Pikerne, holdt sig. Sværdene var ogsaa længe uforandrede, dog blev omkring Midten af det 16. Aarhundrede Parèrplader almindelige, og Kurvehæfter indførtes med de højt berømte spanske Sværd, hvoraf mange kom til Norden.

Skjolde benyttedes stadig til Dækværn, omend deres Brug ved Periodens Slutning begrænsedes meget uden for Turneringsdyster. Hjelmene, som paa Valdemarernes Tid havde været cylindrisk, tung og lukket som en Tønde med smaa mønsterdannende Huller til Vejtrækning — af Sikkerhedsgrunde jævnlige kun paa højre Side — og Sigtespalter for Øjnene, blev mere bekvem. Den nærmeste sig Hovedets Kugleform, fik Hjelmkam og Dølle

HAGESKYTTE

Kobberstik fra 1559. Efter Troels Lund: »Dagl. Liv 1 Norden«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

KRUDTETS DJÆVELSKE OPRINDELSE
Schweizisk Træsnit 1548. — Fot Folker.

i Nakken til den maleriske Fjerbusk. Rytterhjelmen fik Visir, som kunde slaas op uden for Kamp; Fodfolket benyttede stadig Stormhuer eller dog Hjelme, som var aabne for Ansigtet.

Medens Brynjer i Forbindelse med Tøndehjelmen var saa godt som eneraadende i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede, gik Udviklingen hurtigt mod Brugen af Pladerustninger. Man begyndte med at anbringe Plader paa særligt ud-

satte Dele af Legemet, anvendte Benlæder med Beslag af Nagler og Ringe. Hertil kom Armskinner, Brystplade, Skulderstykker og lignende. Brynjen blev fra at være Riddernes efterhaanden det tunge Fodfolks Kampdragt, men afløstes for dettes Vedkommende af Kyradser — Læderkjortler ofte belagt med Jernskinner og Ribber.

Pladerustningen gik for Riddernes Vedkommende over til at blive helt Jernharnisk i Begyndelsen let og af tyndt Jernblik, men med de forbedrede Skydevaabens stigende Gennemslagskraft stedse tungere, saa et Rytterharnisk fra sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede vejede fra 50 kg og opefter. Da Vægten ikke lod sig øge uden at gøre Rytteren helt ubevægelig, begyndte man ved Aarhundredets Midte at aflægge enkelte Dele af den fuldstændige Rustning for til Gengæld at gøre de øvrige sværere og mere skudsikre — det evindelige Kapløb mellem Panser og Projektil. Først afskaffedes Benværnet, og man indførte store Rytterstøvler af Læder med paasatte Hjulsporer. Harniskerne deltes efter Omfang og Anvendelse i »Knægtetøj« for Fodfolk, »Skyttetøj« for de beredne Skytter, Dragonerne, »Dråbtøj« for Lansenerer og »Kyradstøj« for fuldrustede Ryttere. Hestene var

fortsat gode og blev, efterhaanden som den pansrede Rytters Vægt steg, fritaget for Hesteharnisk.

Som forhen omtalt betød Lensvæsenets Indførelse og Herremandsvældet, at Bønderne, der havde mistet Værneret og Værnepligt, sank ned i ufri og stedse ringere Kaar. Adelen, der havde overtaget Krigstjenesten, hverken kunde eller vilde løse Opgaven tilfredsstillende, og Perioden prægedes stedse mere af Lejetroppernes Brug. Hvor broget en Hær blev sammensat ses af et Eksempel fra den her behandlede Perodes Midte. I

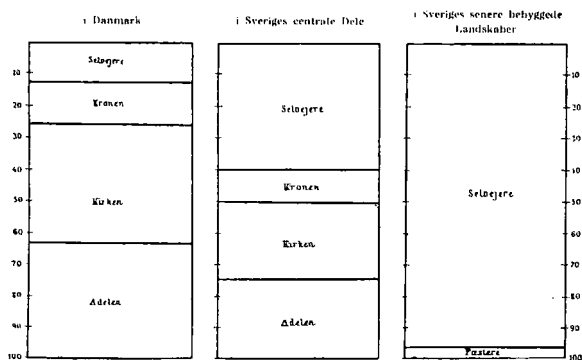

DE ÆLDSTE HAANDSKYDEVAABEN
Træsnit fra »Rudimentum Noviciorum« 1475.
Fot. Folker.

1520 samledes følgende Tropper, ialt 15.000, ved Helsingborg under Otto Krumpens Overkommando:

Fodfolk: Et fransk Regiment under Jacob de Valles paa 2000 Mand; et skotsk Regiment under James Stuart paa 1000 Mand; adskillige »Hobe« tyske og preussiske Knægte under Didrik Bramstedt, Junker Simon og von Sycken m. fl. — *Rytteri:* Kongens Hofmænd, Frelsemænd og Lenstropper, blandt hvilke Mogens Gyldenstjerne førte Rigsbanneret, Danebrog; omved 700 beredne Købstadskytter. Rytteriet var altsaa dansk. — *Artilleri:* en dansk Afdeling; en fransk Afdeling og et Antal Skansegravere.

Landeværn var vel bibeholdt trods Ledingspligtens Ophævelse for Almuens Vedkommende; men den gennemgribende Ændring af Værneret til Skattebyrde havde ødelagt Folkets Selvstændighedstrang og Kampvilje, navnlig i Danmark, hvor det store Flertal af Bønderne blev ufri under Adelen, Kirkens og Kronens Formynderskab. Landeværnets Vaabenøvelser forsømtes, og det

SKEMA OVER BØNDERGAARDENES SELVEJERFORHOLD I DET 15. AARH.

Lensvæsen, Herremandsvælde og Værnepligtens Ophævelse bragte i Tiden efter Valdemar Sejr vore fri Bønder i næsten samme Afhængighedsforhold som i de udpræget feudale Lande, mens Storgodserne voksede. I Sverige var Forholdene bedre. Efter »Danm. Riges Hist«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

blev Vest for Store Bælt forbudt danske Bønder at eje de vigtigste Vaaben, »Armbrøst eller Panzer«, uden den kongelige Lensmands særlige Tilladelse. Derfor gik det dem saa ilde, naar de prøvede at genvinde gammel Frimandsret ved væbnet Opstand. Borgerne var overalt bedst stillet og var baade pligtige og villige til Byforsvar. Landeværnet duede kun lidet.

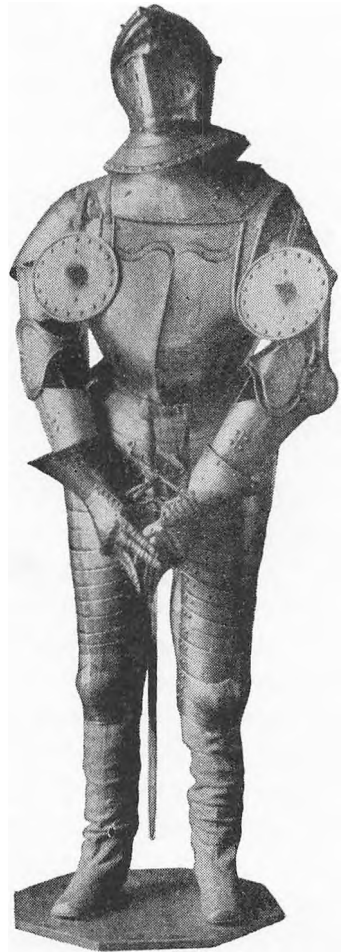
Udbud til Leding forsøgt Gang paa Gang, men med stedse ringere Resultat, navnlig fordi Kongerne oftest foretrak Penge i Stedet for uøvet Mandskab. Lenstropper og Lejetropper maatte bære Kampens Byrde. Der var iøvrigt sket det bemærkelsesværdige, at medens Lejetropper oprindeligt havde været Ryttere, og Fodfolket var nationalt, blev i Løbet af Perioden Forholdet det omvendte, idet man lejede Fodfolk, mens Adelen som Lensmænd stillede det nationale Rytteri.

Danmarks Adel var ikke blevet godt behandlet, og den fortrængtes allerede fra det 14. Aarhundrede mere og mere af indvandrede, tyske Slægter. Dette havde talrige Aarsager, hvoraf enkelte vigtige bør nævnes, fordi Hærens Afnationalisering hænger nøje sammen dermed. Adelen havde jævnlig sat egne Interesser over Landets og fulgt Kronens Fjender navnlig i de tragiske Opløsningstider. Den havde Gang paa Gang tvunget Konger til at tage saa vidtgaaende Hensyn og umyndiggjort dem ved saa stramme Haandfæstninger, at det maatte skabe alvorlig Spænding mellem Adel og Kongemagt. Efter Principet: »Del og hersk!« havde Fyrsterne indført udenlandske Embedsmænd og givet dem saa store Stillinger, at de kom i Konflikt med de danske. Særlig grelt

skete det under Dronning Margrete, der benyttede tyske Lensmænd og Hjælpere i Danmark, men sendte danske til Sverige. Endelig var Adelen som Helhed mere interesseret i at drive sine Godser indbringende og leve med i den europæiske Kulturkreds end i at føre kostbar Krig. Naar og hvor dansk Adel kæmpede, gjorde den det tappert og godt, men den var helst fri; og det er karakteristisk, at medens et stort Antal unge Adelsmænd studerede ved Udlandets Universiteter, var der næsten ingen, som prøvede at sætte sig grundigt ind i Krigskunsten hos nogen af Europas fremragende Hærførere, skønt Krigstjeneste var den skattefri Herremandsklasses Hovedopgave.

Lenshærenes taktiske Organisation var præget af den største Tilfældighed og fik først en vis Fæsthed, da Christian IV 1609 inddelte dem i syv, ulige store »Faner«. Mødepligt til Mønstring tog Adelen meget overlegent, skønt der 1525 blev fastsat alvorlige Bøder for Udeblivelse. Mod det 16. Aarhundredes Slutning klages Gang efter Gang over dens Uskikkelighed; »mange, som havde arvet meget Gods, vilde dog ikke udrede flere Heste end tilforn, en Del mødte kun med, hvad de selv fandt for godt, og adskillige udeblev ganske«. De indvandrede Adelsmænd lærte iøvrigt hurtigt Uskik af Danskerne.

Følgen blev, at Adelsrytteriet kun sjældent brugtes og navnlig med Støtte i Haandfæstningerne modsatte sig Tjeneste uden for

RUSTNING FRA DET 16. AARH.
Har tilhørt Henrik Rantzau (1526—1508).
Kopi paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

Landegrænserne; end ikke den særligt forpligtede »Hoffane«, der omfattede Lensmænd fra Regnskabslenene, blev brugt undtagen ved en enkelt Lejlighed. I Syvaarskrigen var dog Adelsrytteriet med. At saa faa meldte sig til Hærens Tjeneste skyldtes delvis Adels Forpligtelser til at kæmpe i Flaaden, hvortil den gerne medbragte alt disponibelt Mandskab fra Godserne. Endvidere isolerede Kongerne sig mere og mere fra Adelen. Navnlig gjaldt dette den sparsommelige Frederik II, hvis Hof var yderst beskedent. Man udsatte ofte Adelsrytteriet, der kun skulde have Sold i Tjeneste uden for Rigets Grænser, for økonomiske Tab ved at holde det tilbage i Uvirksomhed paa dansk Omraade, ja endog lade det selv betale i dyre Domme for Transport over Fjervande.

Alt dette omstøder ikke Kendsgerningen, at Adelen ofte svigtede og viste en mærkelig Mangel paa Pligttroskab, Lydighed og Respekt, der lige saa mærkeligt tolereredes af Kongen. Under Syvaarskrigen er der talrige Eksempler paa Udeblivelse, Rømning, Uvillighed, ja endog Ulydighed og Beskyldning for Svig mod Lensmænd, som var blevet hjemme.

Den 29. August 1564 skrev Kongen til Ritmestrene Jørgen Marsvin og Hak Ulfstand, at han havde erfaret, de tillod mange Ryttere under deres Kommando at rømme uden Forlov. Der skete dem ikke andet, end at de fik Paabud om, at ingen maatte forlade Hæren uden Kongens Tilladelse.

Bønderne var blevet lidet brugelige, da Værneretten gik fra dem til Adelen; og Adelen var blevet Agrarer, som nødig forlod den store Bedrift og det bekvemme Liv hjemme paa Godserne. Den havde, som Kongerne, indstillet sig paa, at Brug af Lejetropper, der baade kunde og vilde slaas naar og hvor som helst mod passende høj Betaling, gav den bekvemmeste Løsning. Det var, som Emil Madsen skriver i en Afhandling om vore nationale Tropper i det 16. Aarhundrede, saaledes, at »Adelen blev mere og mere en Landadel med Særinteresser end en Rigsadel med varm Følelse for og Forstand paa, hvad der i det hele taget var til Gavn for Riget.« Dette er sikkert en af de væsentlige Aarsager

til, at den lod sig fortrænge fra talrige Nøglestillinger af indkaldte Udlændinge.

Men med alle disse Brist hos mange enkelte havde Adelen Flertal bevaret Offervilje og Fædrelandskærlighed. Paa Herredagen i Viborg 1569 bad den Kongen om ikke at indgaa paa nogen ydmygende Fred, der kunde blive Riger og Under-

saatter til Haan, Spot eller Forsmædelse. Kongen burde kun gøre, hvad der tjente dem til Ære og Berømmelse, hvorved Adelen i alle Maader vilde hjælpe ham. Sløjheden og Løsheden i Adelsrytteriets Mandstugt, naar der ventedes, betød ingenlunde, at det var

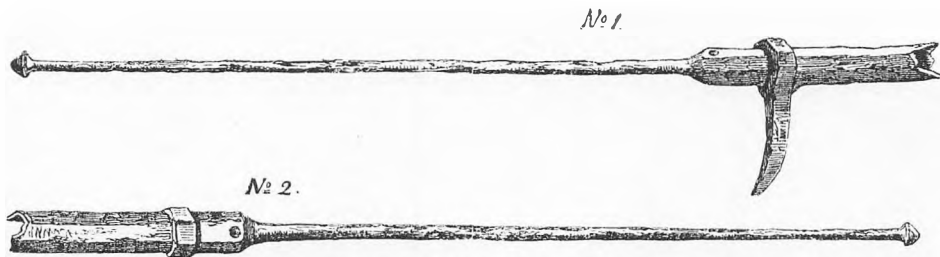
fejgt. Tværtimod opførte det sig fortræffeligt, naar det kom i Kamp, og det var Adelsrytteriets hensynsløse Tapperhed, trods blodige Tab, som vandt Sejren i Slaget ved Axtorna 1565. Systemet duede blot ikke — det havde overlevet sig selv.

Adskillige Adelsmænd var for fattige til at stille Ryttere, de kæmpede til Fods. Under Frederik I skulde til en overordentlig Rustning stilles en lansevæbnet Rytter, »Glavindrytter«, af en Godsindtægt paa 100 Mark, en bereden Skytte af en Indtægt paa 50 Mark, men den fattige Adelsmand skulde komme »til Hest eller til Fods efter sin yderste Evne«. Mens Adelen Udbud til Krig indtil Midten af det 16. Aarhundrede stedse kaldes »Rustning«, fortrænges dette Ord efterhaanden af Udtrykket »Rostjeneste«.

Det tunge Rytterharnisk krævede meget svære Heste, enten Hingste af dansk Race eller Dyr af den kraftige, frisiske Race. Man kunde ikke drage i Krig paa en af Gaardenes almindelige Rideheste, hvilket i høj Grad fordyrede Tjenesten. Ved en Tak-sation 1609 var der adskillige Adelsmænd, som »ikke formaar at

DYSTRIDT MELLEM VINTER OG SOMMER
Efter Olaus Magnus 1555. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

LODBØSSEN FRA VEDELSPANG

Fundet ved Udgravninger 1859, antagelig fra sidst i det 14. Aarh. Paa det sekskantede Løb, der gaar i eet med Stjerten, er senere paasmedet en Hage svarende til Hagebøssernes. Kuglerne var af Bly; Paatænding ved Lunte. No. 1 set fra Siden, No. 2 set fra oven. Bemærk Fænghullet. Efter Carl Blom: «Den danske Krigsmagts Hist.» — Fot. Folker.

holde Heste, men vil tjene kgl. Majestæt i andre Maader, hvor behov gøres«.

De nationale Tropper var i den her omhandlede Periode det omtalte Landeværn, den til Leding udbudte Udfartshær af Bønder og Borgere, Lenstropperne, hvis Kerne var Adelsrytteriet med Følge, som Regel mellem 2000 og 3000 Mand, samt Kongens Hofsinder. Disse sidste bestod af »Høvedsmænd«, der var Riddere eller Svende og »Mænd af Vaaben«, der var Væbnere, begge Kategorier fuldrustede Ryttere. Dertil kom »Skytter« med Armbrøster eller Krudtbøsser, »Hørdreng«, som ikke var fuldt rustede, og Pagekorpsets »Smaasvende« uden Harnisk af nogen Art. I Krig førte de Hofmændenes Stridsheste og var under Kamp Hesteholdere. Hofsinder som Lensmænd valgtes i Reglen blandt Adelsmænd, der havde tjent som Smaasvende. Alle lønnedes med Sold og »Borgeleje«, det vil sige Kost og Ophold, i Kongsgaarde, Klostre eller paa de saakaldte, kongelige »Fadembursløn«. Artilleriet betjentes af »Tøjvartere«, Bøssেমestre og Haandlangere.

Kampenheden i Rytteriet og Fodfolket var »Banneret«, der senere for Rytteriets Vedkommende kaldtes »Fanen« ved Fodfolket »Fænnike« Rytterfanen førtes af en Marsk, og havde sin særlige Farve, Ribefanen var eksempelvis gul, Aarhusfanen hvid. En Fane talte til sidst i det 15. Aarhundrede fra 50 til 120 Ryttere; Fodfolksbanneret, der førtes af en Høvedsmand, var i Danmark ofte 120 Mand. Kampformationen var saavel for Rytteri som

Fodfolk ti Geledder dyb, delt i Kvarterer, omved 30 Mand, under Kvartermestre og Roder paa 10—12 Mand under Rodemestre. I det 16. Aarhundrede bliver Enhederne større, saa en Fænnike eller en Fane tæller op mod 300—400 fuldrustede Krigere. Samtidig fortrænges Armbrøsten af de forbedrede Ildvaaben, og Feltartilleri kommer til at spille en Rolle paa Slagmarken.

BREVDUER AFSENDES MED MELDING

Træsnit af Montevilla fra 1488, som viser, at man allerede den Gang brugte Brevduer til Meddelelsetjenesten. — Fot. Folker.

Under Marche samledes de lette Ryttere og beredne Skytter i »Rendebanneret«, der varetog Sikringstjenesten for den store Fodfolksmasses »forlorne Hob« eller, som den ogsaa kaldtes, »Gewalthoben«.

Landets Købstæder afgav hovedsagelig Mandskab til Flaaden baade af de næringsdrivende Borgere personligt og af vaabenføre Mænd i deres Tjeneste. Under Krig til Lands skulde hver By forsvare sig selv, hvis den var befæstet. Dette var simpel Landeværnspligt. Men under de mange og blodige Felttog i Unionstiden maatte Købstæderne jævnlige stille Landsoldater; saaledes afgav Købstæderne i Skaane 1506 ikke mindre end 300 Ryttere og 350 Mand Fodfolk. Disse Borgersoldater savnede i mange Tilfælde den nødtørftigste Uddannelse. Deres Vaaben var faa og forældede. Mønstringslisterne viser, at kun en Fjerdedel til en Trediedel af Borgerne besad Skydevaaben; de fleste mødte med et Spyd, en Kaarde eller et Sværd.

Dette ændredes mod Slutningen af det 16. Aarhundrede for de

større og mere velhavende Byers Vedkommende. I en fattig By som Skagen, hvor der 1583 var 335 Borgere, havde kun 77 overhovedet et egentligt Kampvaaben, Resten stillede med Økser.

RYTTERHAMMER
—•FUSTHAMMER•—
FRA DET 16. AARH.
Muligvis dansk, i hvert
Fald samme Type som
de danske Fustham-
mere omved 1530.
Fot. Tejhusmuseet.

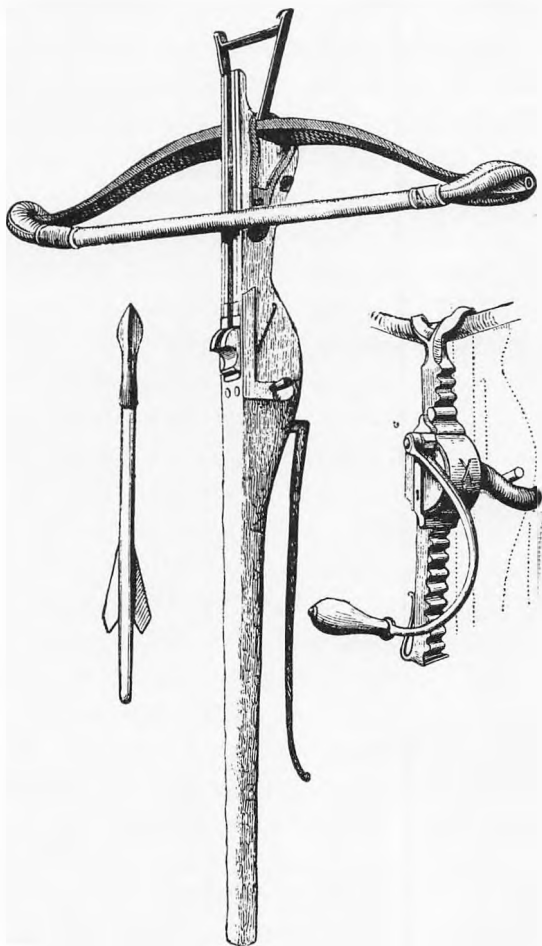
I 1598 vedtoges en endelig Ordning om, hvordan Borgerne skulde være udrustet, og da Resultatet af Takseringen for hele Riget var opgjort Aar 1600, fandtes der ialt 12.341 Borgersoldater, hvoraf 6.909 var Skytter, 2.129 havde Harnisk og lange Spyd, 3.124 Hellebarder eller Fjerspyd og de øvrige Slagsværd eller andet brugeligt Vaaben.

Befalingsmændene fra Købstæderne var lige saa nødtørftigt uddannet som Soldaterne, hvis Byen ikke lejede en professionel Troppefører. Almindeligst var det, at en Borgmester eller Raadmand førte Byens Folk. Deri saa man en Garanti for, at de ikke var alt for slette, eftersom, skriver den Aarhus Bisp 1510 til Kongen, en Borgmester eller Raadmand næppe vil tage andre end duelige Folk med sig. Hvor lidet denne Førerstilling var eftertragtet, faar man en Anelse om, naar Ribe By under Syvaarskrigen tilbød en ukvalificeret Borger, at han maatte blive Raadmand, hvis han til Gengæld som den yngste i Raadet vilde paatage sig at føre Byens Krigsfolk. Han betakkede sig. Efterhaanden blev kongelige Hofmænd ansat som øverste Chefer for Købstæderne med Beføjelser som Generalinspektør, men de lavere Chefer vedblev at være Dilettanter. Derfor blev Borgersoldaterne ikke meget værdifulde, men ogsaa kun

derfor. Naar de fik Lejlighed dertil, kæmpede de bravt, Byerne blev sejgt forsvaret, og paa Flaadens Skibe gjorde de i hvert Fald god Fyldest.

Adelsvælde og Lensvæsen i Forbindelse med Kronens og Kirkens Ophobning af Jordegods, Bøndernes Tab af Frihed og Værneret blev nationalt og militært en Tragedie. De ranke, selvsikre,

fri Odelsbønder, der havde været Kernen i Danmarks Hær, blev en stedse fattigere, mindre agtet og sløvere Landalmue, der anlagde samme og nærliggende Betragtning som Arbejderne for en Generation eller mere siden, at de Kaar, hvorunder den levede, ikke var værd at kæmpe for. Det er nyttigt at lægge Mærke til, hvor nøje aktiv Fædrelandskærlighed og Værnevilje er knyttet til økonomiske og sociale Tilstande. Man kan ikke kræve af en Befolkning, som lever i Fattigdom og Ufrihed, at den skal føle nogen brændende Kærlighed til et Land, der ikke har bedre at byde. Nationalfølelse og timeligt Velfærd hører sammen, som Internationalisme og Proletartilværelse er gensidige Forudsætninger. Det vil være urimeligt at kræve Værnevilje af Folk, der intet værdifuldt har at væрге og derfor med Mistro vender sig mod letkøbte Krav om Heroisme, indtil det gaar som i Lensvæsenets og Vornedskabets Tid, ja langt senere, at Folkeflertallet skyer Kampen og lader sin Skæbne hvile i fremmede Hærføreres Haand.

DANSK ARMBRØST

Til venstre Bolt, til højre Spøndeapparat til Strengen. Efter Carl Blom •Den danske Krigsmagts Hist. • — Fot. Folker.

I Periodens Begyndelse havde Bønder og Landalmue endnu

Kampmidler i Behold fra en friere Fortid, men de forældedes hurtigt efter Ildvaabnernes Indførelse, og det er forstemmende, at Bønder samles til Mønstring med værdiløst Harnisk og gamle Værger endog mod det 16. Aarhundredes Slutning, men uden de Skydevaaben, Borgersoldaterne havde faaet, og som regnedes for Fodfolkets effektive Bevæbning. I Ribe Stift mønstredes eksempelvis 1553 ialt 495 Mand, hvoraf de 494 havde Harnisk, men kun 5 havde Ildvaaben. De, som kom i Krig, maatte klare sig med uhensigtsmæssige Stikvaaben fra Hellebarder til Høtyve og Kaarder mod Fjendens Musketter. En væsentlig Grund til, at Bønder og Landalmuen ikke kunde møde med Bøsser, var Godsejernes Angst for, at de skulde blive brugt til Jagt. Ingen Bonde maatte gaa uden for Hus eller Gaardsplads med et Skydevaaben.

Det er klart, at Bøndernes og Landalmuens Indsats i Krigene, bortset fra Trainkørsel og Skansearbejder, blev overmaade ringe. Skønt de nu og da kæmpede tappert, hørte det til Undtagelserne. Deres Optræden var normalt præget af Krigslede og Mangel paa Disciplin. Udeblivelser og Rømning fra Tjenesten hørte, skønt Krigsreglerne satte Dødsstraf derfor, til Dagens Uorden. I 1568 blev 70 Mand udskrevet til Tjeneste fra et Len — der mødte 2. I 1565 drog Bønderne fra flere skaanske Herreder uden videre hjem fra Krigene, og 800 Mand, som lejedes i deres Sted, forsvandt kort efter uden at spørge om Lov. Udskrivningsfogederne lod sig bestikke af de rige og raske, som erstattedes med elendigt Fattigfolk uden Klæder eller Vaaben. Godsejerne saboterede Afgivelsen af Bønder og bestred endda en Overgang Kongens Ret til at straffe Udeblivere og Rømningsmænd, idet Adelen selv havde Hals- og Haandsret over dem. Rigsraadet gik dog i 1566 ind paa, at Synderne maatte staa Kronen til Regnskab, fordi de havde trodset Kongens Bud i en Sag, der angik hele Riget. I Virkeligheden opgav Kronen at regne med Bønder og Landalmue som brugelige i den egentlige Hær og krævede i Stedet derfor rede Penge til Hvervning af professionelle Lejetropper.

Disse kom gennem Sekler til at spille en afgørende Rolle ikke blot i Danmark, men i hele Europa. Problemet Værnepligtshær —

Hvervehær har desuden lige til vore Dage spillet en saadan Rolle, endog i offentlige Drøftelser om det rette Værn, at man bør fastslaa Fordele og Mangler ved Lejetropper fra deres Blomstringsperiode efter Værnepligtens Forfald.

Fra de ældste Tider var der hvervede Krigere i Kongens Følge. Thinglid var nationale Lejetropper, og i hvert Fald fra det 13.

Aarhundrede brugte danske Konger i stigende Grad professionelle Krigere fra Udlandet. De kom dog ikke hertil som fast organiserede Hære, men som »Glavind«, Smaaaflokke under enkelte Riddere i Flok og Følge. Først da Fodfolket, det billigste og lettest uddannede, fik Over-

SKIVESKYDNING MED ARMBRØST

Hunde henter Boltene. Efter Olaus Magnus 1555. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

taget paa Slagmarken, kunde de egentlige Lejetropper formeres. Schweizerne leverede i Forhold til Landets Størrelse langt det største Kontingent, men ogsaa mange Franskmand »Les Aventuriers«, Skotter, Spaniere, italienske »Condottieri« og efterhaanden fremfor alle andre de tyske »Landsknægte« spillede en stor Rolle. Paa Grund af vor geografiske Beliggenhed og vore intime Forbindelser — ikke mindst Kongehusets — med Tyskland, blev det i langt de fleste Tilfælde tyske »Landsknægte« og holstenske Førere, som bar Hovedbyrden af Danmarks Krige og udgjorde en væsentlig Del af vor Hær.

Lenstidens Ridderhære savnede fornøden Mandstugt, Bevægelighed, faste Rammer og taktisk Forstaaelse. I det saakaldte »Sporeslag« ved Courtrai 1302, hvor flamske Vævere med jernbeslaaede Knipler og Plejle slog en fransk Ridderhær sønder og sammen, saa 6000 blev paa Valpladsen, viste det jævne Fodfolk sig afgørende overlegent. Det gentog sig i 1315 ved Morgarten, hvor det endnu nødtørftigt rustede, schweiziske Fodfolk totalt

ødelagde Europas fornemste Ridderhær under Hertug Leopold af Østrig, ved Laupen i 1339 og ved Sempach 1386; her i Norden saa afgørende som noget Steds, da den danske Ridderhær led sit tilintetgørende Nederlag 1474 paa Brunkeberg under Kampen mod Sten Stures Bønder. Taktiken blev overalt ændret, Krigskunsten gennemgik en rivende Udvikling og, hvad der blev af-

FORNEM RIDDERS LIGTOG

Rytteren paa den dødes Hest holder hans Sværd med Heftet opad og har Skjoldet paa Ryggen. Efter Olaus Magnus 1555. Fot. St. kgl. Bibliotek.

gørende for Lejetropper-nes Opblomstring, Hærene demokratiseredes. Kejser Maximilian (1459—1519) og den tapre, men ikke særligt fremragende Hærfører, Georg von Fronsberg (1473—1528), »Landsknægtens Fader«, stod vel ikke som Førere paa Højde med italienske Condottiere som Erasmo de Narni (kaldet »Gattamelata« — »Den plettede Kat«) fra Padova eller en Gigant som Bergamaskeren Bartolommeo Colleoni, men de gjorde Landsknægtens Organisation fast og særdeles brugelig. Den udmærkede Aand og Mandstugt, som prægede disse borgerlige Tropper fra Begyndelsen, svandt dog alt for hurtigt endog i en saadan Grad, at von Fronsberg fik Apopleksi af Sorg og Raseri over deres Frækhed.

Tilværelsen var streng og Arbejdsrisikoen meget stor i Landsknægtens Hære. Naar de alligevel sagtens fik Mandskab, laa det i, at de praktisk talt var eneste Vej til Hæder og Indtægter for en meget stor Del af Befolkningen. Herremandsvældet havde tvunget Bønderne mod Trællekaarenes Grænse; i Byerne spærrede Laug og Gildesregler for den initiativrige Ungdom, hvis Flertal blev Svende- eller Arbejderproletariat under Mestertyranniet. Kun i Landsknægtens Hobe var alle lige; der stod de Skulder ved Skulder under Kamp, levede ens og forpligtedes af samme Krigs-

artikler. Dér kunde den tapre og dygtige bane sig Vej mod Toppen uden at snæres af Hoveripligtig, Gilde- eller Laugsskraa. Knægtene valgte selv deres Chefer indtil Kaptajns Rang. Hærføreren udnævnte de højere Grader, men den tapre og dygtige Bonde eller Borger kunde jævnligt blive foretrukket. Landsknægtene dannede Folkehære.

De antog mere eller mindre Karakter af Folkevandring, idet Knægtene drog i Krig med Koner, Kærester, Børn og Løbedrenge i det vældige Tros. Det var i Begyndelsen ikke nogen

ilde Skik. Kvinderne var Datidens »Lotter«, som lavede Mad, syede, stoppede, plejede saarede og syge, sørgede for Adspredelse og Hygge, saa godt det lod sig gøre, og holdt sammen paa Fortjenssten. Med Landsknægtenes tiltagende Tøjlesløshed og Umoral faldt Kvaliteten af Kvinderne hurtigt til et Lavmaal, og ikke uden Grund blev Trosførerens officielle Titel »Hurenweibel«, Skøgebetjenten. Udover Kvinder og Løbedrenge, som hørte til Trosset, fulgtes en Landsknægthær af tvivlsomme Profitjægere, Markentendere, Opkøbere, Landstrygere og andre farende Folk. Ogsaa de blev undergivet militær Tugt og benyttet til Skansegravning eller lignende.

Den faste Kommando og den langvarige Uddannelse blev disse

KEJSER MAXIMILIAN I 1459—1519

Tysk Kejser; Landsknægtenes Organisator. Maleri af Albrecht Dürer fra Kejserens Dødsaar. Kejseren var Bedstefader til Kong Christian II's Dronning. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

CONDOTTIÈREN COLLEONI'S RYTTERSTATUE

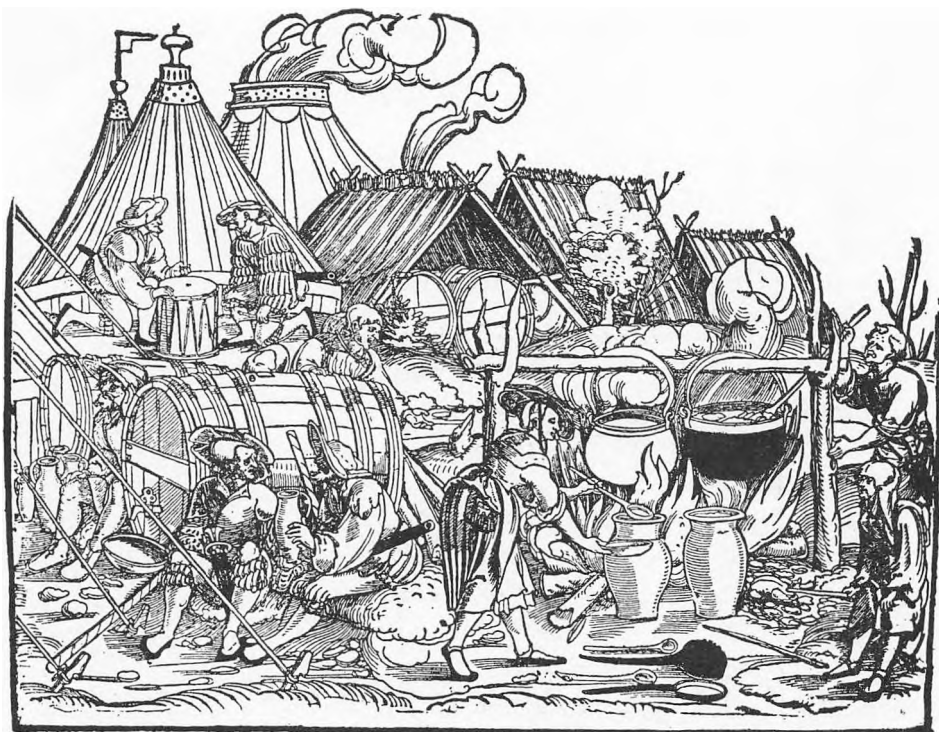
Udført af Verocchio og rejst i Venezia. Ingen anden har saa mesterligt fremstillet den typiske og fremragende Lejetropsfører, der er Majestæt, Brutalltet og hensynsløst Mod i hver Linie af Kunstværket. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Lejetroppers store Fordel, og Førerne var i hvert Fald oftest tapre Mænd. Lønnen var god, for de bedst rustede og for Specialister endog særdeles høj sammenlignet med, hvad der tjentes i borgerlige Erhverv. Artilleriets »Bøsse-
stre« var de højst ansete og bedst lønnede af alle. De nød mange Friheder og Privilegier. Ingen Profos eller Feltgendarm maatte lægge Haand paa en Bøse-
semester, og den Synder, der naaede at røre ved en Ar-
tilleripièce, vandt Asylret og Fredhel-

lighed tre Døgn. Bøsesemester, som medbragte Luntestok, havde overalt Forkøbsret. Deres Kvinder og Børn skulde ikke følges med Skøger i Trosset, men kørte paa Kuglevognene og saa videre.

Der betaltes Sold kvartals- eller maanedsviis, men en Soldmaaned begyndte paany efter ethvert vundet Slag, der altsaa lønnedes med en ekstra Maanedsgage. Udgiften til Besoldning af et Regiment Fodfolk og 1000 Hestfolk i en Maaned regnedes eksempelvis midt i det 16. Aarhundrede til rundt 60.000 Gylden, en meget stor Sum, idet en Gylden i Værdi svarede til 4—6 Tønder Rug. Hertil kom store Indtægter fra Plyndring af Fjenden.

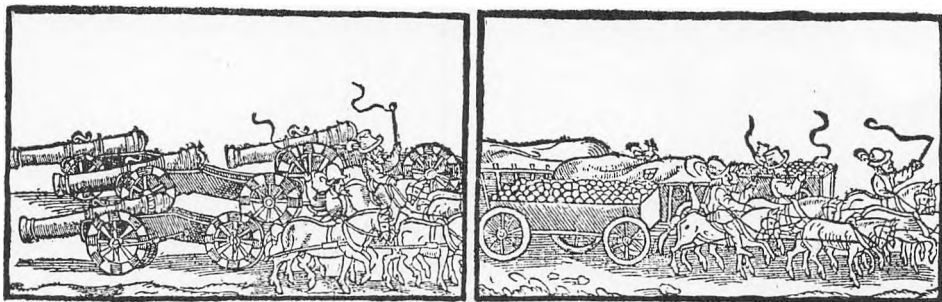

LEJRSCENE FRA DET 16. AARHUNDREDE

Kvinderne laver Mad. De røgtede alt Arbejde i Lejren fra Kogekunst til Latrintømning og var forpligtet til Skøgetjeneste. Træsnit fra 1500-1550. — Fot. Folker.

De mange Penge virkede ikke heldigt, idet Landsknægtene, som levede Livet farligt, vilde mere sig, mens det varede. De drak og raffede, sloges og ødslede Indtægterne op blandt andet paa overdaadige Dragter. Deres barokke, pralende Paaklædning virkede smittende paa Samtidens Modeherrer.

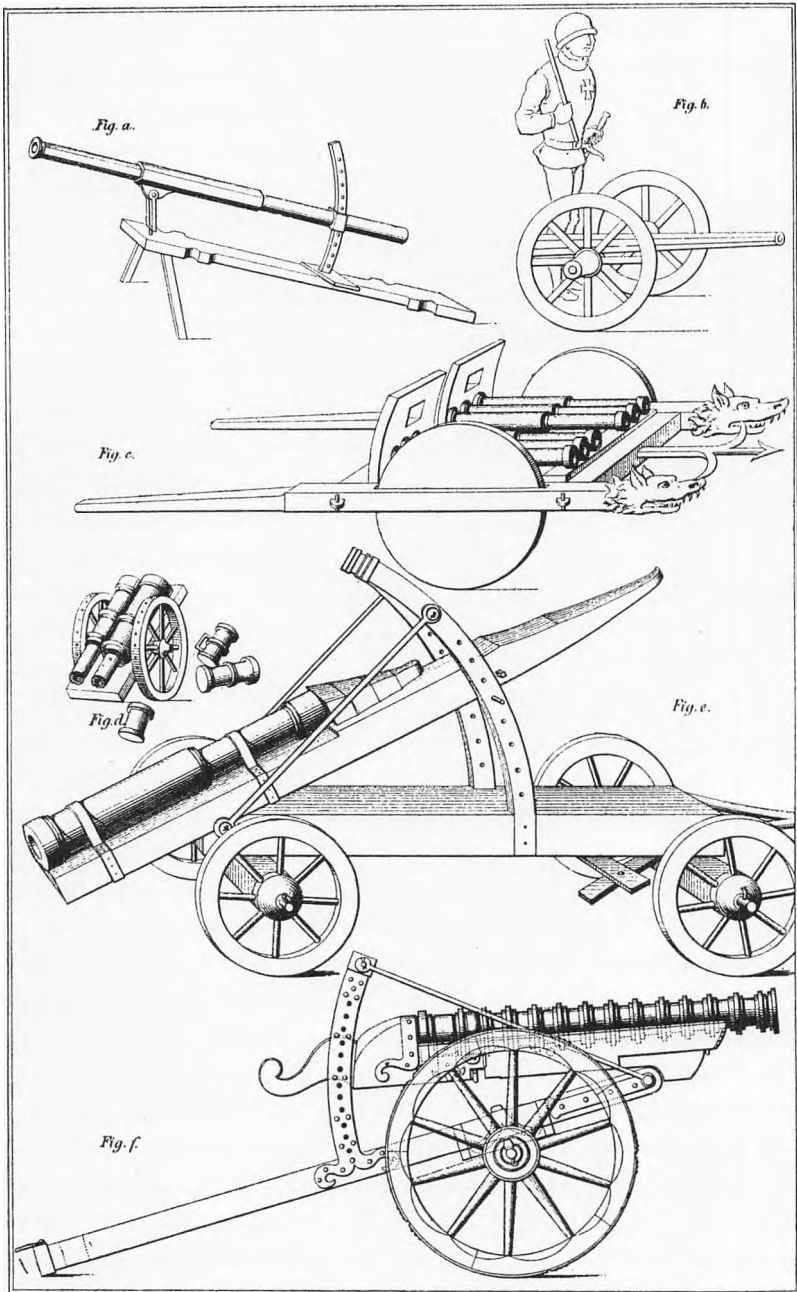
Det fik gaa, at Hattene fyldtes med Strudsfjer, at Kulørerne flammede fra Kappesøer og tvefarvede Hoser; men da Landsknægtene indførte en ny Mode, som bestod i, at Yderdragten, især Ærmer og Bukser, slidsedes op og enorme Mængder stærkt farvet Silketøj posede ud af Revnerne, blev det den borgerlige Samtid for broget. Fattige Landsknægte forargede især ved nok at have Slidser i Bukserne, men intet Silketøj under dem til at skjule de bare Laar. De kolossale Tøjmængder virkede for øvrigt ofte hem-

ARTILLERI OG AMMUNITIONSKOLONNE
Træsnit fra Greven af Solms Krigsbog 1559. — Fot. Folker.

mende. Saaledes maatte Rantzaus Knægte under Stormen paa Meldorp 1559 rive det gennemblødte Silkefoer af Hoserne, før de kunde bestige Volden.

Moden blev en saadan Landeplage, at Christian III, efter for-gæves at have forbudt de unge Hofjunkere at gaa i slige Bukser med indtil 50 m Silkefoer og en Værdi svarende til flere Bønder-gaardes, sendte Betjente ud paa Gader og Stræder, hvor de med Knive skar »hans Herremænd saadan Klædebon sønder paa Livet, at han igen kunde føre dennem til god, tarvelig Skik«. Peder Palladius oversatte et tysk Skrift om »Hosedjævelen«, fordi »at naar der er Ild i vor Nabos Hus, da kommer det jo snart til vort Hus, om vi ikke tage desnøjere Vare paa. Hvad vil jeg sige? Den Hosedjævels Ild brænder allerede mange Steder her i Danmarks Rige og tændes op jo mere og mere, siden de Landsknægte, som kom ud paa Skibene, var her i København henved Pinsedags Tid i dette forgangne Aar (1555)«. Det er betegnende for den store Rolle, Landsknægtene spillede, at de paa Trods af Konger og Gejstlighed kunde indføre Moder, der ikke blot var paafaldende, men uhyre kostbare. Man satte en Ære i at ligne disse drabelige Krigsfolk. Gejstligheden yndede dem dog ikke, og de bragte Diskussionen om Krigens kristelige Forsvarlighed i Forgrunden. Luther hævdede i et Skrift om, hvorvidt Krigsfolk kunde opnaa Saligheden, at det nok lod sig gøre, men han var kun venligt indstillet over for de Undersaatter, som kæmper paa deres Herres Bud. Han havde intet tilovers for professionelle Soldater.

ARTILLERI FRA DET 15. AARHUNDEDE

Fig. a. Bukkebøase; b. og d. Kørrebøaser, ved d. løse Kammer; c. flerlåbet Orgelbøase 'god foran en Slagorden, men svær at komme til rette med'; e. og f. Affutager med Tapper fra Aarhundredets sldste Halvdel. Efter Carl Blom: 'Den danske Krigsmagts Hist.'. — Fot. Folker.

»HOSEDJÆVELEN« LOKKER TIL UANSTÆNDIG DRAGT
 Træsnit til et Kampskrift fra 1555 mod de overdaadige Dragter,
 Landsknægtene gjorde moderne. Efter Palladius's Oversættelse af
 »Hosedjævelen«. — Fot. Folker.

Det viste sig snart, at hvervede Soldater, navnlig fremmede Lejetropper, ikke var en tilfredsstillende Løsning, skønt Fordelene ved at benytte dem — bortset fra Udgifterne — syntes iøjnefaldende. Hovedsvagheden ved Systemet var af økonomisk Art, idet ingen Fyrste ønskede eller evnede at opretholde saa kostbare Hære i Fredstid. Lejetroppernes Profession var Krigen, og uden for Krigsperioder blev de arbejdsløse. Endog naar de kæmpede, udeblev Lønnen ofte helt

eller delvis. Selv om Fyrsten fremskaffede den, forsvandt mange Penge undervejs til Mandskabet i Befalingsmændenes Lommer.

Lejetropperne blev normalt samlet af en dertil befuldmægtiget Oberst, som betaltes for Krigstjenesten efter det Antal Mand, han havde under Fanen. Det fristede til at snyde med Styrkeopgivelserne og navnlig til at undlade Fradrag for Tab, Desertører og lignende. Snyderiet var systematiseret i den Grad, at en »Vejledning for Feltskrivere« fra 1577, som fik stor Udbredelse blandt Lejetropperne, forklarer, hvordan man ved Mønstring af Styrken skal udfylde de faldnes og flygtedes Pladser for at bevare deres Sold til Kaptajnen. »Har man meldt en Mand, der forlængst er faldet, syg i Kvarter, læg da en af Horeungerne eller en anden syg Knægt, hvis Tilstedeværelse allerede er konstateret, paa hans Leje og læg en Landsknægts Dragt ved hans Side. Giv de øvrige Knægte Ordre til, at ingen ved Apellen maa raabe, at Manden er død eller

deserteret, men at de skal tie stille for ikke at ødelægge Mønstringen«.

Da Knægtene kun tjente Penge, mens Krigene varede, har man adskillige Eksempler paa, at de trak Afgørelsen i Langdrag. Før Angrebet paa Ditmarsken 1559 prøvede Lejetropsførerne at faa Kong Frederik og de øvrige Fyrster til at afholde sig fra Deltagelse paa Grund af den store Fare, »man vidste, at særdeles Anslag var lagt mod Herrernes Person. Men disse var modige nok til ej at lade sig skræmme af saadanne Advarsler, hvilke de ansaa for et snildt Paafund af hine Krigsøverstere for at forlænge Fejden og Lønningerne«. Faktisk fore-

kom ogsaa Mytteri, da Feltoget sluttede, fordi Knægtene fandt, det havde varet alt for kort Tid. Ved Fredens Indtræden blev de jo afmønstret og havde intet at leve af. Knægtene klarede sig igennem til næste Krig som Tiggere, Røvere i Bander eller enkeltvis, raa, fordrukne, smittet med Kønssygdomme og desparate af Sult i en saadan Grad, at de blev alvorlig Landeplage, navnlig over for Bønderne. Det er illustrerende, at skønt Ditmarskerne blev helt afvæbnet efter Nederlaget, fik de tilbagegivet et stort Antal Spyd til Værge mod strejfende Landsknægte.

Krigens Kaar var frygtelige for den civile Befolkning. Soldaterne fik altid Lov at plyndre en erobret By, og Borgernes Skæbne karakteriseres nøjternt af en samtidig saaledes: »De, som har Penge, slipper i Reglen med Livet; de øvrige bliver enten hængt eller slaet ihjel«.

FANEBÆRER FRA DET 16. AARHUNDREDE
Træsnit af Schweytzer. — Fot. Folker.

Medens Civilbefolkningen blev ubarmhertigt mishandlet og gerne gjorde oprørende Gengæld, naar Lejlighed bød sig, skete der det ejendommelige, at Krigsfanger gennemgaaende slap billigere end før. Lejetropperne var et stort Broderskab, og ingen vidste, hvor hurtigt de vilde komme til at kæmpe sammen med den øjeblikkelige Modstander. De var tilfals for den højstbydende Krigsherre, hvilket blandt andet udelukkede, at de kunde bære nogen Fyrstes Uniform.

Naturligvis blev der mange Krøblinge efter Krigene. De fik ingen Pension, duede ikke til Militærtjenesten, var for skrøbelige til at leve af Rov og i Reglen hadet og afskyet af Borger som af Bonde. Man søgte derfor, især da den enkelte Mand betød en Værdi i rede Penge, at indføre en noget bedre Lægetjeneste end før. Visse Fremskridt spores naturligvis fra Middelalderen, da Kirken ligestillede Kirurgi med Bødlers og Røveres Haandtering. Badere fra Badstuerne og Barberer, »Bartskærer« blev primitive Læger, men regnedes til hen mod det 16. Aarhundrede endnu for »uærlige« som Rakkerknægtene. I første Trediedel af nævnte Aarhundrede gives der visse Bartskærer Koncession paa Saarbehandling her i Landet mod, at de i Krigstid skulde staa til Raadighed for Hær eller Flaade. Iøvrigt hvervedes Feltskærer sammen med Lejetropperne, og de maatte ikke behandle civile efter Krigen. Saadanne danske Feltskærer nævnes i hvert Fald fra 1535 og i Christian III's Brev om »Knægtes Besoldning udi aars Pendinge heelt Aar« af 1543. Lønnen var blandt Soldaternes allerlaveste, som Stokkeknægtens. Ikke desmindre sparedes der paa Antallet. Saaledes maatte Kongens Livkirurg under Belejringen af Varberg Slot i Syvaarskrigen forbinde de saarede menige, »efterdi de havde ingen Feltskær«. Flaaden var bedre stillet i saa Henseende, men i begge Værn var en Chirurgus, som Mikkell Bartskær paa Holmen 1586, jævnlig »meget ulyksom med sit Embede«. I Begyndelsen af det 17. Aarhundrede faar Hærens Feltskærer Lov at nedsætte sig som praktiserende Bartskærer i Fredstid, saaledes en Jørgen Selmer i Viborg 1636, om hvem den kongelige Bevilling siger, at han »for Os haver tjent baade i den sidste svenske Krig, saavel

som i den tyske for en Feltskær«. Samtidig ses de at være steget i Rang til lige efter Sergentgraden. De staar over Korporal, Gefreiter, Trommeslager, Feltpræst, Profos og Skarpretter. Som Nutidens Dilettanter i Faget synes ogsaa Datidens at have tjent Penge paa Fosterfordrivelser. Christian IV skriver saaledes om Kirsten Munk i 1638, at »det, Frue Kirsten erlangede paa Cronborg 1628, den Tid hun laa sammesteds med Rhingrøven fra den 27. Juli til den 26. September, det skilte M. Anders Bartskær i København, boendes ved Stranden strax ved Højbro, hende ved, som lever endnu«. Christian II's onde Aand, den modbydelige Slyngel Didrik Slagheck, havde begyndt sin Løbebane som Feltskær ved Landsknægthære, og den rænkefulde Koblerske Sigbrit, Dyvekes Moder, var kendt som Kvaksalverske. De karakteriserer Kvaliteten af Datidens Læger.

En karakteristisk Marcheorden for en større Hær fra det 16. Aarhundredes Midte anføres i et af Datidens Værker saaledes:

A. Fortrop: a) Forreste *Fortrav* 50 Ryttere; *Fortrav* paa en Rytterfane i Karré, 290 Ryttere, til højre og til venstre derfor *Sidetrav* paa hver 30 Ryttere; b) »*Forlorne Hob*« paa 2000 Knægte i Karré, paa hver af dens Sider 200 Hageskytter, 8 lette Kanoner (Falkonetter) og en Vogn med *Dobbelthager* (lange Geværer) samt *Affutager* og *Personel*; c) *Rendebanneret* paa 1000 til 1200 Ryttere, enkelte Skytter og lette Ryttere til *Opklaringspatrouiller*; d) *To Hobe Fodknægte*,

FELTSKÆR I ARBEJDE

Uddannelse og Duelighed var ringe, Feltskærtjenesten regnedes lavt. Træsnit fra det 16. Aarh. — Fot. Folker.

hver paa 3000 Knægte foruden Hageskytter til Sikring af Flankerne — *Feltartilleriet* samt Ammunitions- og Redskabsvogne, hvis de er indordnet i »Fortroppen«, desuden Skansegravere og enkelte Dobbeltthager med Bukke; e) *Feltmarskallen* og *Tøjmasteren* med 300 Skansegravere og andre Arbejdsfolk, Kvartermestre, »Vognborgmestre« etc., Spydvogne, Feltvogne og Vognborgsvogne; f) 4000 *tunge Ryttere* om muligt i Karré; g) 10.000 *Fodknægte* i Karré med tilhørende Feltskyts. Alt dette i Fortroppen.

B. *Gewalthoben*: a) *Gewalthobens Skyts* samt al Ammunition, Reserveforspand og Skansegravere; b) *Gewalthobens Rytteri* i Karré, Bannere og Faner i Midten; c) *Gewalthobens Fodknægte* i Karré, hvis Pladsforholdene tillader dette; d) *Tros* med Skøger og Løbedrenge.

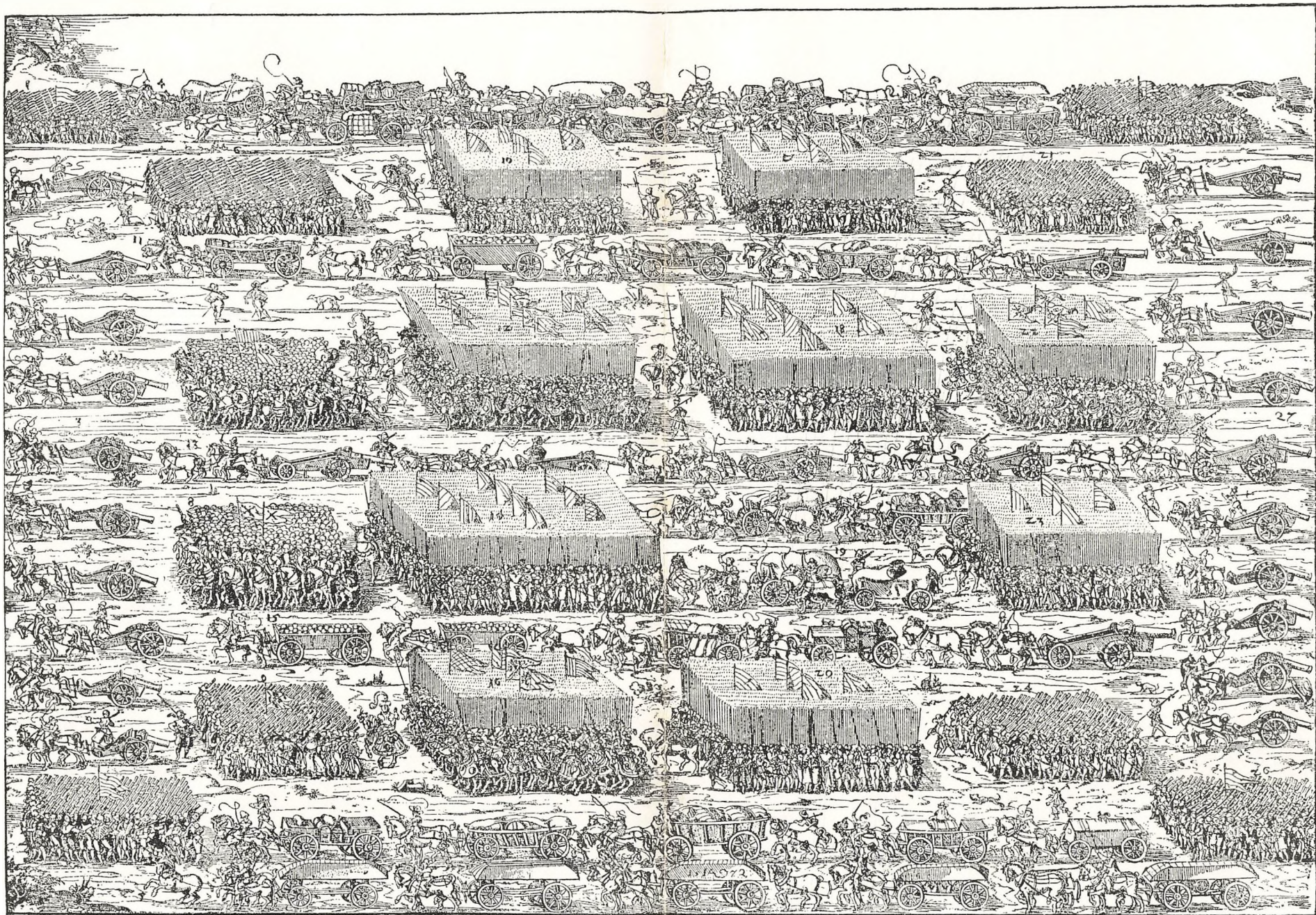
C. *Bagtrop*: Ordnes efter Omstændighederne efter samme Princip som Fortroppen. I hvert Fald skal der findes 400 Ryttere og nogle Skytter i den.

Forplejning til en saadan Styrke, hvis samlede Tal sættes til 90.800 Mand, indbefattet Nonkombattanter, medføres for 5 Døgn. Rugbrød, hvoraf hver Mand faar et Kilo daglig, og Øl tynger mest. Forplejningstrainet er paa 490 Brød- og Melvogne med 1980 Heste, 33 Vogne med 2000 Flæskesider, 100 Vogne med 600 Tønder Smør, 50 med 400 Tønder Salt, 90 Vogne til 20 Læster Ærter og 10 Læster Gryn, 100 med 100 Fustager Vin og 333 med 1000 Fade Øl. Antal Heste regnes til 45.665. De skal fortrinsvis fodres paa Stedet, men der medføres dog en Reserveration Havre til 2 Døgn paa 286 Vogne med 1144 Heste.

Det understreges, at man i Felten maa lægge den største Vægt paa, at Forplejningstjenesten virker. Derfor maa man oprette Depoter i Magasin paa egnede Steder. Fremføring sker bedst og billigst ad Vandvej, og man bør gøre sig klart, om Hæren selv bør medbringe Møller, Feltbagerier og lignende. Under Krigen 1559 forudsaa Kongen, at Forplejning ad Vandvejen kunde svigte. Derfor beordredes alle Lensmænd og Slotsherrer i Holsten til daglig at sende Hæren en bestemt Mængde Proviant og Foderkorn.

Straffene var haarde, hvilket blev mere og mere paakrævet, efterhaanden som Troppernes Moral og Mandstugt slappedes. Gendarmeritjenesten varetoges af en Profos, der havde Tilsyn med Ordenens Opretholdelse og Straffes Eksekvering. Han raadede over en Stokkemester og flere Stokkeknægte, Drabanter og Bøddel. Hvor man slog Lejr, rejstes paa Samlingspladsen en

MARCHERENDE HÆR AF LEJETROPPER I DET 16. AARHUNDREDE

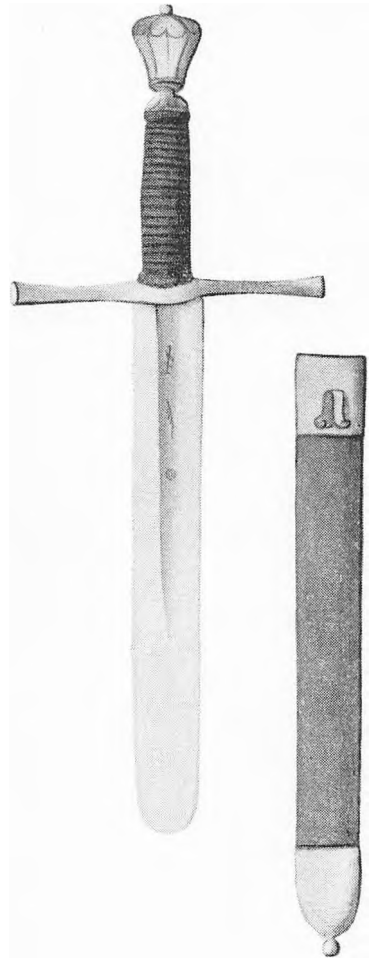
Kobberstik af Jost Amman 1572. Vognborgstaktiken endnu ikke helt forladt. Flankerne sikres af Kørtojer. — Fot. Folker.

medbragt Galge som en stum Formaning til Knægtene. De nød det Privilegium, at man ikke kunde hænge dem i en almindelig civil Galge, kun i Soldatergalgen eller paa en Trægren. Profossen havde Tilsyn med Marketenderne og fik som Sportel herfor Tungerne af alle Dyr, der slagtedes i Regimentets Lejr. Han bestemte Tidspunktet for Tappenstreg i Lejren og bar som Tegn paa sin Værdighed en Stav med Feltherrens Vaaben.

De nationale Tropper straffedes efter den gamle »Gaardsret«, der indføres hertil fra Sverige i Erik af Pommerns Tid og, ofte omarbejdet, vedblev at gælde, til den afløstes af Christian V's »Danske Lov«. For lejede Tropper blev undertiden udfærdiget særlige Retsregler og Forskrifter, som Christian III's »Landtz-Knectz och Reiseners sheck«; men iøvrigt dømtes Knægtene efter deres egen »Malefizrecht«, der ogsaa blev Grundlag for danske Krigsretsregler i det 16. og 17. Aarhundrede.

Regimentets »Schultheisz«, der nærmest havde en Auditørs Beføjelser og juridisk repræsenterede Føreren over for Klager fra Civilbefolkningen og lignende, var Formand i Krigsretten, hvis 12 Dommere skulde være ældre, erfarne Soldater, i Reglen Officerer og menige fra de forskellige Afdelinger. Disse blev fritaget for Vagttjeneste og fik dobbelt Sold. Dommerne maatte hverken rejse sig, bande eller tale, mens Retten var sat. Kun Anklager og Forsvarer fik Ordet, indtil Schultheisz'en fældede Dom.

BØDDELSVÆRD

Bred, tung, tveægget Klinge med afrundet Od og Korsfæste. Paa begge Sider af Klingen indlagte Messingfigurer forestillende Stejler, Hjul og Galge. Haandtegning af Rhodln. — Fot. Folker.

I alvorlige og skændige Sager var Profossen Anklager, og Straffen tildelt af den dømtes Kammerater ved den saakaldte »Spydret«, »Spieszrecht«, der senere blev til den knapt saa ubarmhertige

EN SCHULTHEISZ UDSPØRGER KLAGENDE KVINDE
Træsnit fra Begyndelsen af 16. Aarh. — Fot. Folker.

»Spidsrod«. Naar Dødsstraf idømtes, blev Fanen stukket omvendt i Jorden, Schultheisz brød en Stav over anklagedes Hoved og overgav ham til Profossen. Han førtes hen, hvor hans Kammerater stod paa to aabne Geledder med Front mod hinanden. Profossen gav ham tre Slag paa Skulderen og stødte ham ind mellem Geledderne, hvor Kammeraterne stak ham ihjel med deres Spyd. Naar hans Lig i Tavshed var ført tre Gange rundt om Lejren, blev Fanen rejst, og Regimentet var atter »ærligt«. Fanen spillede en meget stor Rolle og var en af de faa Ting, Landsknægte holdt hellig. De svor Troskabsed paa Fanen, og en »uærlig« Mand

kunde gøres »ærlig og fri«, hvis man under stort Ceremoniel svingede Fanen tre Gange over ham, saa man hver Gang strejfede hans Hoved med Stangen. Ceremonien kaldtes Fanesving. Selv naar Straffen ikke løb op til Henrettelse, kunde den være uhyre streng og ofte medføre Lemlæstelse under en eller anden Form. Afskæring af Øren og Næse var hyppigt Disciplinarmiddel. Ifølge den danske Gaardsret fik en Slagsbroder, der stak eller slog en anden til Blods, eksempelvis en Haand afhugget, kom der

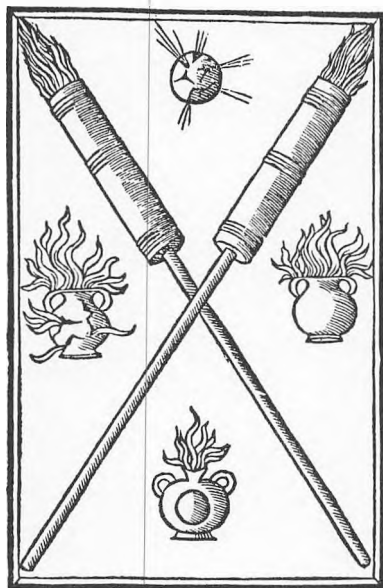
STRAFFEN VED SPYDRET

Profossen giver den dømte tre Slag paa Skulderen og støder ham ind mellem Gelederne, som stikker ham ihjel med deres Piker. Efter Fronsbergs •Kriegsrechte• 1566. — Fot. Folker.

ikke Blod efter Slaget, nøjedes han med at faa den gennemstukket.

Mest ødelæggende for Landsknægtvæsenet blev det, at den oprindelige, demokratiske Ordning, der havde muliggjort, at en dygtig og energisk Knægt tjente sig op gennem Graderne, veg Pladsen for et klassepræget System med et Officerskorps rekrutteret

af Landadelen, som købte Stillingerne, eller af Folk, som brugte Bestikkelsers gyldne Stige, og en menig Hob, der uafsladelig sank i social Anseelse og var berøvet saa godt som alle Avancementsmuligheder. Situationen nærmede sig de Tilstande, vi i vore Dage

FLAMMEKESTERE OG ILDPOTTER

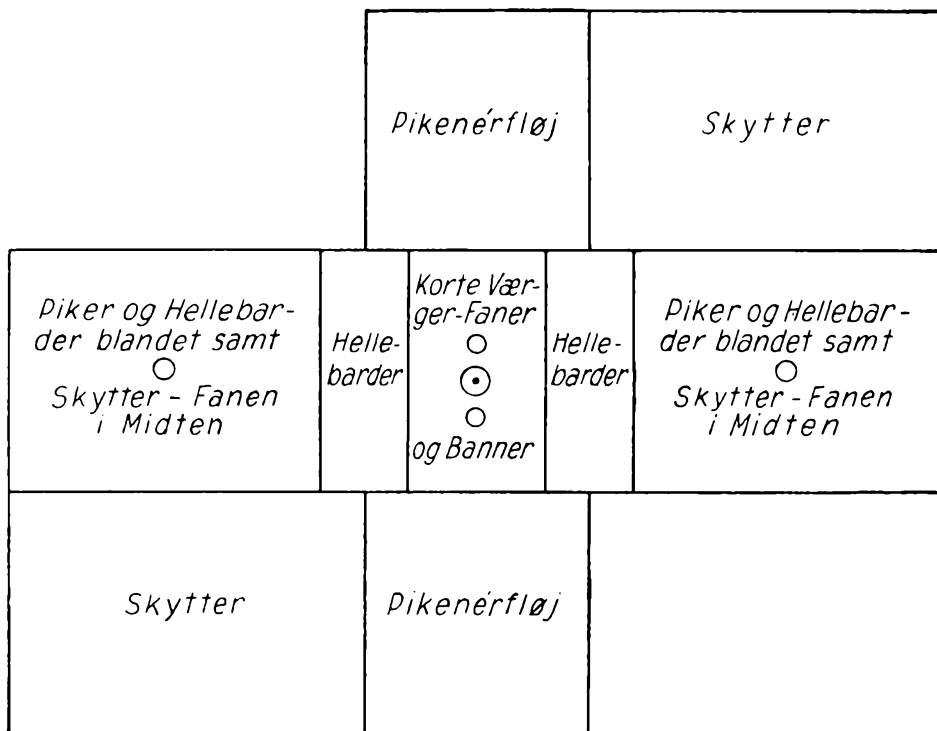
Tegning fra «Vallo Libro» 1558. To korslagte Flammekestere med Svovl og Krudt i Bøsen, øverst sprængladt Bombe, i de tre nederste Felter Ildpotter. — Fot. Folker.

bedst kender fra Storbritanniens hvervede Hær med foragtet Mandskab og Underofficerer, men et rigt og overklassepræget Officerskorps.

Krigskunsten, der med Lejetropper og vel uddannede Førere i sjælden Grad blev universel, gik frem med Kæmpeskridt.

Som allerede nævnt bragtes Ridertidens Kampmaade til blodig og uigenkaldelig Afslutning. Bøhmerne blev, især under Johan Ziskas fortrinlige Føring, Forbillede for Europa i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede. Han sejrede uafbrudt, skønt han efterhaanden blev blind og maatte lede Slagene fra sin Vogn i Kamplinien. Hans Taktik byggede paa Anvendelsen af Vognborge — en ældgammel, men glemte Kunst —, idet

han for at fremføre sit Artilleri alligevel maatte have talrige Køretøjer i forreste Træfning. Han lærte sin Samtid Manøvren med store Vognmasser og udnyttede Fodfolkets Slagkraft til den afgørende Storm. Vognborgen sikrede Tropperne især mod Rytterangreb, indtil Fjenden blev stormmoden. Køretøjerne, der sammenlænkedes til Vognborg, havde forskellig Farve og Paaskrifter, som angav de enkelte Vaabenarters Plads. Ordningen blev underlagt en »Vognborgmester« med en Kaptajn som Stabschef. Der regnedes med 650 Vogne til 12000 Fodknægte og 300 Vogne til 3000 Ryttere. En Vognborgmester skulde være »forstandig, dristig og kende Vejene nøje over Bakke og Dal«. Vognene var Sikring saavel

KAMPORDEN — GEVIERTER ORDNING — FRA DET 16. AARHUNDREDE

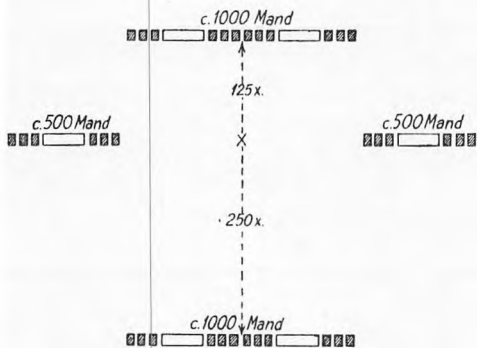
Tegning efter Phillip von Seldeneck. Tropperne, der bestaar af 4 Slags: Skytter, Pikenerer med lange Spyd, Hellebardister og nogle faa til Bannervagt m. v. med korte Værger, Sværd, opstilles med Skytter paa Fløjene og Hellebardister som Kernetropper. Banneret i Midten, hvor ogsaa Fløjstyrkernes Faner. Iøvrigt en Fane i hver af Grupperne, som under Marche bliver henholdsvis Avantgarde og Arrièregarde. Ved »geviertes Ordning« forstaas i dette Aarh. ofte kun rektangulær, ikke kvadratisk Opstilling. — Fot. Folker.

under Marche som under Kamp, man angreb helst fra større Højde end Modstanderen, og nogle Førere gjorde Vognborgen kileformet.

Det flamske, men navnlig det schweiziske Fodfolks overlegne Sejre blev afgørende for Krigskunstens Udvikling, og mod Slutningen af det 15. Aarhundrede udformedes ved den burgundiske Hær en ny Taktik, der praktisk talt blev alle europæiske Hæres Forbillede.

Den gængse Kampformation blev Schweizernes falanksagtige Opstilling, som havde vist sig virkningsfuld mod Riddernes tunge Rytteri. Den fulgte normalt Marcheordenen med rundt Halvdelen af Tropperne i den store »Gewalthob«, de øvrige fordelt til

For- eller Bagtrop og Artilleriet mellem Grupperne. Fremsendte Skytter støttet af Pikenerer indledte Kampen med Skydefægtning, og Afgørelsen søgtes i Masseangrebet. Saaledes fortsatte man, længe efter at Ridderhærene var vejet for Lejetropper, og Skydningen med Ildvaaben i Betydning havde overfløjet saavel Arm-

MORITZ AF ORANIENS KAMPOPSTILLING

Tegningen viser 3 Regimenter, taktisk delt i 6 Halvregimenter paa hver 500 Mand, opstillet i 3 Træfninger med 125 Skridts Dybde mellem 1. og 2. Træfning, 250 Skridt mellem 2. og 3. Efter Stürup: »Krigskunstens Udviklingshistorie». — Fot. Folker

brøstskydning som Brug af blanke Vaaben. Man klamrede sig til de dybe, firkantede Opstillinger, »Karré» eller »gevierte Ordnung» med 60 Mand i Front og Dybde, fordi Mandskabets vekslende Uddannelse og Mandstugt krævede Masseanvendelse. Der var i Samtiden saa fremragende Teoretikere som Italienerne Macchiavelli og Giambattista della Valle og saa krigsvante, begavede Førere som den spanske Hertug af Alba, der paa

Grundlag af Erfaringer fra Krigene mod Maurer eller indbyrdes i det spansk-østrigske Kejserrige skrev Verdens første Eksercerreglement, men i Begejstring for Antikens straalende Daad kopierede Romerhærene endog til det barokkes Grænser.

Moritz af Oranien blev den højst ansete Banebryder under Nederlandenes Frihedskrig 1558—1609, og hans Krigskunst fik en ypperlig Fremstilling i hans Fætters, Grev Johan af Nassaus, skelsættende »Krigsbog». Forudsætningen for Moritz af Oraniens store Resultater — der gjorde at man overalt efterlignede ham — var blandt andet, at Nederlandene kunde betale Sold præcist, Tropperne blev i Tjenesten, hvor de underkastede sig Mandstugt og streng Eksercits. Befalingsmandsuddannelsen bedredes, og der skabtes det første, virkeligt skolede Officerskorps i Europa. Den taktiske Enhed blev Halvregimentet paa 500 Mand.

Uden at gaa i Enkeltheder kan det siges, at den nye Taktik

VOGNBORG OM EN LEJR

Tegning fra »Hausbuch des Fürsten Waldburg-Wolfegg«. — Fot. Folker.

forbød enhver Kamp, som ikke var befalet af Føreren, at Opstillingen af Tropper blev fladere og bredere end før, at Forsvaret regnedes stærkere end Angrebet og tilstræbtes, at flere, mindre Hærdele under egen Kommando blev foretrukket for faa og store, at alle nøje indekserceredes til at finde den rette Plads i Kampformationen, at man helst undgik Frontforandringer under Kamp — »de er ikke bedre end halv Flugt« — og at der indførtes passive Spærringer paa Kamppladsen, de »spanske Ryttere«, svarende til Nutidens Pigtraad og Minefelter, at man for enhver Pris sikrede sig og bevarede Initiativet under Kamp, at Fodfolkets Skydning udnyttedes til det yderste, og at Hærdelenes Opstilling aftrappedes til at være skakbrætartet. Artilleriet fik Hesteforspand, dets talrige Kalibre mindskedes, og der indførtes et Skytssystem af

TERNINGSPILLELENDE LANDSKNÆGTE

Billedet viser tydeligt, at Styrken staar opmarcheret, se Skoven af Piker. Hvert ledigt Øjeblik bruges til »Drik og Dobbelt«. Træsnit fra 16. Aarh. — Fot. Folker.

ensartede Kanoner, 6, 12, 24 og 48 pundige; Ladeskuffen afløstes af den færdige Krudtkardus, Stenkugler erstattedes overalt med Støbejernskugler, Ilden fra det tunge Artilleri støttede egen Slagordens svageste Del, mens det lette Artilleri blev givet til Raadighed for den Del af Hæren, som først angreb. Rytteri og Fodfolk kæmpede paa samme Vis saaledes, at de forreste Skytter efter Afgivelsen af Skud paa kort Afstand trak om bag sidste Geled for at lade, mens næstforreste Geled skød for derpaa at gaa bagest og saa fremdeles. Metoden kaldtes »Karakallen«. Der krævedes op mod 100 Greb for at lade en Muskets. Skønt Krigsføringen paa

næsten alle Omraader rationaliseredes, tog man højtideligt — midt i Lovløsheden — paa at erklære formel Krigstilstand. Da Overbringeren af Krigserklæringen, »Fejdebrevet«, nemt risikerede en ubehagelig Død, er der dansk Eksempel paa, at man sendte en dødsdømt Forbryder med Dokumentet. Slap han levende fra sin diplomatiske Mission, var Friheden genvundet.

I Nederlandene søgte Moritz af Oranien og Johan af Nassau at faa afløst Lejetropperne, som alle Lande ved det 17. Aarhundredes Begyndelse var blevet trætte af, med nationale Tropper. Frederik II udtalte ved given Lejlighed: »Disse Knægte kan gøre en led ved Krigen, og de har betaget mig Lysten til at bruge dem i Fremtiden. Penge har de faaet, flere end de har tjent, og dog vover de at være ulydige og gøre Mytteri for Byttets Skyld. Hvad kunde

det ikke ende med, hvis de havde Sold tilgode?« Selv om man anerkendte Betragtningerne, som førte til saadanne Krav, blev det kun i ringe — om overhovedet nogen — Grad efterkommet blandt andet fordi, de fleste Nationer frygtede, at Indførelse af national Værnepligt skulde skade Erhvervslivet.

Derfor er det fortsat i Tiaar og Sekler Lejetroppernes fandenivoldske Hobe, der hovedsagelig behersker Billedet af Slagmarkerne i pralende Dragter, drukne, liderlige, tapre og

hensynsløse med deres Slæng af Skøger og Koner, Løbedrenge og Landstrygere i Tros og Train. Det er dem, som lokker Landets Døtre til Utugt med dyre Hoser, hvis Kile forpaa gøres »med Helvedes Flammer umaadelig stor, saa Djævelen sidder og glør ud af den til alle Sider alene til Forargelse og et ondt Eksempel, ja at arme, eenfoldige og uskyldige Piger forledes og forlokkes deraf, ja skændes og voldtages deraf«, hævder Palladius. Det er dem, der plyndrer og røver mellem Krigene, dem der frister Ungdommen til Overdaadighed og ruinerende Skræderregninger. Det er dem, der gør Rigsraad og Adel magtesløse, naar Fyrsten vil gaa egne, ufredelige Veje.

Men det er ogsaa dem, der betinger Krigskunstens Genfødselse, som bærer de tungeste Byrder og under ypperlige Førere udholder Strabadser, endeløse Marchers Kulde eller Solhede, Tørst og Træthed paa saa heroisk Vis, at ingen senere har overgaaet dem. Plyndrer og skænder de, er det ogsaa dem, som vinder Sejren eller dør.

Der staar en ram Os af Eder, Drukkenskab, Brutalitet, Hor og

DRUKKENSABSDJÆVELEN FRISTER EN
LANDSKNÆGT

Træsnit af Schäuflerin 1517. — Fot. Folker.

hærgende »vælske Roer«, »Pokker« eller andre galante Saar over Landsknægtenes store Tid. Men det bør huskes, at Laster og Drik, Løstgighed og Farsot trivedes frodigt uden for Lejetroppernes Hobe. Selv en Konge kunde drikke sig ihjel, uden at nogen forargedes. Det noteredes som beklageligt i den rosende Ligtale — men Døden skulde jo, ogsaa dengang, have en Aarsag. Drik og Kønssygdomme hørte til de hyppigste.

Folk, der lever med Døden som Fælle, uden Hjem og uden Mulighed for en tryk Fremtid, maa stimuleres af Eventyret og kommer nemt til at forveksle Gammen med Galskab, Fest med Fylder og Dyd med Daarlighed i Lyden af Terningers Raslen mod rejste Stortrommers Skind under den slidte Feltgalges Skygge.

TEGN. AF K. HANSEN-REISTRUP

KAPITEL VIII

FRA KALMARUNION TIL RIBEPRIVILEGIER

DER er det paradoksale og tragiske over Dronning Margretes Indsats, at netop hun, som monarkisk og formelt samlede Norden, folkeligt og reelt skilte de nordiske Nationer mere end nogen anden ved den Politik, hun selv benyttede og gav i Arv til sine Efterfølgere. Hun er en overmaade fængslende Skikkelse, i høj Grad sin Faders Datter — kold og beregnende, men samtidig storsindet og vidtskuende, haard og hensynsløs mod enhver, hvis Indflydelse i mindste Maade kan kaste Skygge over Kronens Magtfuldkommenhed. Hun er gavmild og godgørende langt ud over Samtidens Skik, blottet for enhver national Forstaaelse, men grebet af Forestillingen om det danske Kongehus som mægtigt og førende i et Storrige, hvor alle var Kronens Fæstere; stejl og hemningsløs i de Krav, hun stillede, men samtidig den smidigste, mest overtalende Forhandler af alle; typisk Diktator, men klog nok til at bygge sit Vælde som et Hierarki, fordi Præstestanden var unddraget Klansfølelsen og hyppigt i Konflikt med Adelen, hvoraf den oftest var kommet. Samtidens Historikere har ikke meget godt at sige om Dronningen og fremhæver bestandig hendes »umaadelige Listighed«, der sikkert ogsaa, som hos Faderen, var et fremtrædende Karaktertræk; men der er en anden væsentlig, samtidig from og humanistisk, Side af hendes Væsen, der er lige saa rigtig. Den giver sig navnlig Udtryk i, at hun gør sig stor Umage for at læge Krigenes Saar, endog saa storsindet, at visse Barmhertighedsgerninger omfatter alle Orlogens Ofre »hvad enten de har været for Riget eller imod«.

Dronning Margrete inddrog alt det Adelsgoods, hun kunde lægge Haand paa, ofte med Ubillighed, under Kronen. Naar hun, trods al Bitterhed i de førende Slægter, alligevel fik dansk Adels Støtte, skyldtes det dels, at denne med Stolthed saa Rigets Vækst i Ære og Indflydelse dels, at Dronningen i høj Grad benyttede danske Embedsmænd i Sverige til et ganske haardhændet Styre af Landet. Mens hun mindskede Adelenes Betydning i Danmark ved at skubbe den ud fra Indflydelse og Embeder, der overtoges af — ofte udenrigske — Hofmænd, skaffede hun den store Indtægter som Høvedsmænd og Slotsfogeder i Sverige. Men denne uretsindige og mistroiske Politik overfor Sveriges Adel og frie Bønder lagde Grunden til de følgende blodige Unionskrige, hvis sørgelige Resultat blev et dansk-svensk Fjendskab, Danmarks Underlegenhed over for Nabolandet og Tabet af vore dengang keredanske Provinser Øst for Øresund. Hun skabte i Sverige et Had til alt Dansk, som aldrig før havde eksisteret. Det blev Nordens Ulykke gennem Aarhundreder. Kort efter hendes Død skriver en svensk Aarbog, at »hun var meget gerrig; med utrolig List underlagde hun sig alle tre Riger, som hun bragte ned til næsten intet, og ingen kunde modstaa hendes Snedighed«.

At hun var en fremragende Økonom, ogsaa naar det gjaldt Rigets, ikke blot Kronens, Interesser, en fortrinlig Lovgiver, en charmerende, brillant Diplomat af Macchiavellis »Fyrstetype«, gør hende saa overmaade fængslende og stor af Format, men ændrer intet ved den bitre Kendsgerning, at hun, som skabte den nordiske Union, samtidig skabte den nordiske Ufred, og der kom ingen Fyrste paa Unionsrigets Trone, som kunde løfte den Arv, hun efterlod sig. At Katastroferne indtraf omgaaende laa vel i, at hendes nærmeste Efterfølger, Erik af Pommern, havde arvetaget hele Dronningens Indstilling, men intet af hendes Diplomati. Hvor hun foer med Lempe og List, var han brutalt ærlig og hensynsløst aabenhjertig. Svenskerne paastod, hun havde indprentet Kong Erik, at »Sverige skal føde dig, Norge skal klæde dig, men Danmark give dig Statsmænd«. Han regerede i hvert Fald ret nøje ud fra en saadan Betragtning. »Den danske Rim-

krønike« af Broder Niels fra Sorø, som tryktes 1495, lader Dronning Margrete sige om Unionen:

*»Den Snor, som lægges af Strenge tre,
den brister fuld næppelig,
— det siger Vismænd foruden Spe —
om hun lægges lempelig«.*

Hertil bemærker Professor Kr. Erslev med Rette: »Lempelig var Snoren lagt, men om dens Styrke kunde man vel tvivle, naar man har fulgt, hvorledes Unionen blev til. Den var et Værk af den store Dronnings politiske Snilde, men havde ikke sine Rødder dybt i de nordiske Folks Følelser og Interesser«. Tværtimod virkede den i sin Udførelse saarende for Følelser og hemmende for sande Interesser. Heraf kom Broderkrig, hvor der kunde have været Brodersind, Mistro for Tillid, Had for Hengivenhed, Kamp for Kærlighed og Splittelse for Samling.

Allerede under Erik af Pommern fra 1412 til 1439 gik Glansen stærkt af Unionen, skønt han paa mange Maader var en dygtig og betydelig Fyrste. Krigene blev vedvarende og førtes, trods Danmarks Styrke, alt for ofte med større Tab end Sejre.

Erik af Pommern vilde trodse, hvor Margrete havde forhandlet. Den Krig mod Holstenerne, som allerede var begyndt i 1410, fortsattes i Begyndelsen heldigt med Kejser Sigismunds Støtte til Kong Erik og med de mægtige Hansastæders Sympati, efter at Danmark havde været med til at knuse den voksende demokratiske Indflydelse paa Byernes Styrelse, saa Patriciervældet, der havde gjort Forbundet stort og rigt — disse Købmænd, stærkere end Konger — atter kom til Roret. Kong Eriks levende Interesse for at fremhjælpe Unionslandenes egen Handel, hans hensynsløse Inflationspolitik, hvorunder han slog Mønt af Kobber og tvang de fremmede Købmænd til at tage Pengene for Sølvværdi, skønt Hansastæderne altid havde arbejdet med ærlige Penge, og hans Begunstigelse af Hollænderne virkede irriterende og ophidsende paa Hansaen. Dens Velvilje slog om til et Fjendskab, som en Overgang førte til Handelsblokade af Norden og senere —

efter et kortvarigt dansk Forbund fra 1423 med de vendiske Stæder og et lige saa kortvarigt Forlig med Holsten — til nye Kampe med Holstenerne og den vendiske Hansa forenet mod Danmark, ikke mindst paa Grund af Øresundstolden, som Kong Erik indførte omved 1426. I disse Kampe havde Kongen kun ringe Held med sig. Paa den anden Side naaede hans Fjender intet afgørende Resultat, skønt de flere Gange rettede alvorlige Angreb mod Danmark.

En hanseatisk Flaade angreb 1428 København, der forsvaredes af Dronning Philippa, mens Kongen selv var fraværende. Den blev slaaet tilbage, men Angrebet er mindeværdigt, fordi der efter Sigende her første Gang anvendtes Artilleri i større Omfang under et dansk Slag. Virkningen var saa ringe, at man som Haan stillede en Ko op over for de nære Skibe og løftede dens Hale godt i Vejret, hver Gang der blev skudt med Kanonerne.

Ved Freden i Vordingborg 1435 enedes man for Holstens og Danmarks Vedkommende om et *status quo ante bellum*, saa ingen havde tabt eller vundet noget i Hertugdømmet Slesvig. Hansaen slap mindre heldigt, for saa vidt den vel beholdt sine Handelsrettigheder, men politisk blev sat ud af Spillet. Under Krigen var Fæstningsbyen København tilfaldet Kronen efter Biskop Peder Lodehats Død 1416. Ejendommelig er Erik af Pommerns stærke Hævdelse — hvad Sønderjylland angaar tildels i Strid med Kendsgerningerne — af Danmarks særlige Lensordning, idet han hævdede, at Sønderjylland slet ikke var Len i europæisk og feudal Betydning, fordi Danmark overhovedet ikke anerkendte den feudale Lensret. Dets Len var Embeder, der ingensinde kunde gøres arvelige. Det var sandt for Kongerigets Vedkommende; men i Sønderjylland var allerede med første Hertugtittel og Knud Lavards Styre indført en vis Feudalisme.

Forhen er nævnt, hvor højtideligt man tog Krigserklæringer. Som Eksempel paa Teksten skal her i Oversættelse anføres Hansastaden Lüneburgs Fejdebrev fra 1426 til Kong Erik:

»Vid hædeværdigste højbaarne Fyrste og Herre, Hr. Erik, Danmarks, Sveriges, Norges, de Venders og Gothers. Konge og Hertug af Pommern, at Vi Borgmestre,

HANSASTÆDERNES UDBREDELSE I DET 14. og 15. AARHUNDEDE

Dansk Politik og Magthævdelse afhang i afgørende Grad af Rigets Forhold til det mægtige, rige og stridslystne Hansaforbund. — •Købmænd stærkere end Konger». Efter «Die nordische Welt». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Raadmænd, Menighed og Indbyggere i Staden Lüneburg og Vore Hjælpere, som Vi kan drage hertil, hvad man saa end monne kalde dem, vil være Fjender af Jer, Eders Riger, Lande, Undersaatte og Indbyggere og Hjælpere, hvad man end monne kalde dem, for den mangfoldige Volds, Urets, Skades og Plages Skyld, som er tilføjet Os, Vore Borgere og den menige Købmænd af Jer og Eders Undersaatte mod Vore Privilegier og Friheder, som er givne og beseglede Os af Eders Forfædre og af Jer og Eders beseglede Lejde, som ikke er holdt Os og Vore af Jer og Eders, hvorved Vi og Vore har taget og lidt uforvindelig stor Skade og Hinder, og Vi vil derfor have Vor Ære velforvaret over for Jer og alle foreskrevne. Til Vitterlighed herom har Vi ladet Vor Stads Indsegl trykke forneden paa dette Brev, som er skrevet og givet i det 1426nde Aar efter Kristi Fødsel, Søndag næst den hellige Biskop, St. Remigii Dag».

Et saadant Dokument afslører i et Glimt, hvilken Vælde og hvilket enestaaende, disciplineret Sammenhold disse Købmænd og Handelsstæder havde evnet at skabe i en Tid, der baade religiøst og politisk bar Splittelsens Tegn.

I Sverige var de danske Slotshovedsmænds og Fogeders Regimente blevet utaaeligt, skønt Erik havde indført en langt bedre og mere forstaaende Indstilling end den, der herskede under Dronning Margrete. Det blev især de tunge Byrder, Kongens Udenrigspolitik paalagde Rigerne, som fik Bægeret til at flyde over. Højgejstligheden i Sverige førte an i Misfornøjelsen, men den voldsomste Reaktion kom fra den fri, svenske Bondestand og den lavere Landadel med Engelbrekt Engelbrektsson som Fører. Den højere Adel, som var mere dansksindet, tvang han delvis til at gaa med, og i Løbet af et Par Midsommermaaneder 1434 fordrev han alle udenlandske Fogeder fra Mellemsverige. Efter kun et halvt Aar blev Sverige befriet fra det trykkende Fremmedvælde, og Engelbrektsson havde tilmed vundet en stor Del af Aristokratiet ved at give det fede Embeder, skønt dets Repræsentanter om Høsten erklærede, at han »greb os og tvang os med værgende Haand til at blive hos ham og Almuen«. Højadelen fik sin Hævn, da Magnus Bengtsson dræbte Engelbrekt Engelbrektsson i Vaaren 1436, og den mægtige Karl Knutsson tog Drabsmændene under sin Varetægt. Havde man i Danmark agtet paa Oprørets Lære, vilde det have rejst sin kuede Bondestand og Almue til

ny Frimandsret og Frimandsdaad. Sverige gav fuldgyldigt Bevis paa dens Kraft og Viljestyrke.

Kalmarmødet 1438 bragte formelt, men ikke reelt, en Afslutning paa Sveriges Frihedsbestræbelser, der var ganske paa tværs af Kong Eriks Opfattelse af Unionen. Da han tilmed kom i skarp Modsætning til det danske Rigsraad, valgte han at smide Regeringens Tøjler, og hans Søstersøn, Christoffer af Bayern (1439—1448), blev først Rigsforstander og Aaret efter Konge. Han fortsatte Eriks skarpe Politik mod Hansaen, men opgav Kronens Kamp for Sønderjylland, der blev givet som arveligt Len til Grev Adolf af Holsten. I Danmark fik det adelige Rigsraad større Indflydelse, og som naturlig Følge deraf forværredes Bøndernes Kaar — i Jylland navnligt efter at den store Opstand 1441, under Føring af den ansete Adelsmand Henrik Tagesøn af Slægten Reventlow, blev knust i Slaget ved Jørgensbjerg i Hanherred.

Kampen her, hvor Bondehæren bidrog til sit Nederlag ved indre Opløsning, idet Morsinger og Thyboer flygtede, mens kun Vendelboerne stod fast, er interessant derved, at Bondehærens Anfører opstillede sine Folk til Kamp efter det bøhmiske Princip med en stærk Vognborg paa det taktisk fordelagtige Bakkeparti. Maaske var ogsaa Kongens Ridderhær blevet slaaet og Henrik Tagesøn Sejrherr i Stedet for at ende paa Stejle og Hjul, hvis alle havde været tro og tapre som Folkene fra Vendssyl. Den gamle Vise siger herom:

*»Det var Henrik Tagesøn, saa sig op til Sky:
nu da rømmer de Morsinger og saa de Forrædere af Thy.
Først da rømmer de Morsinger og saa de Forrædere af Thy,
efter da stod de Vendelboer, vilde ikke fly.«*

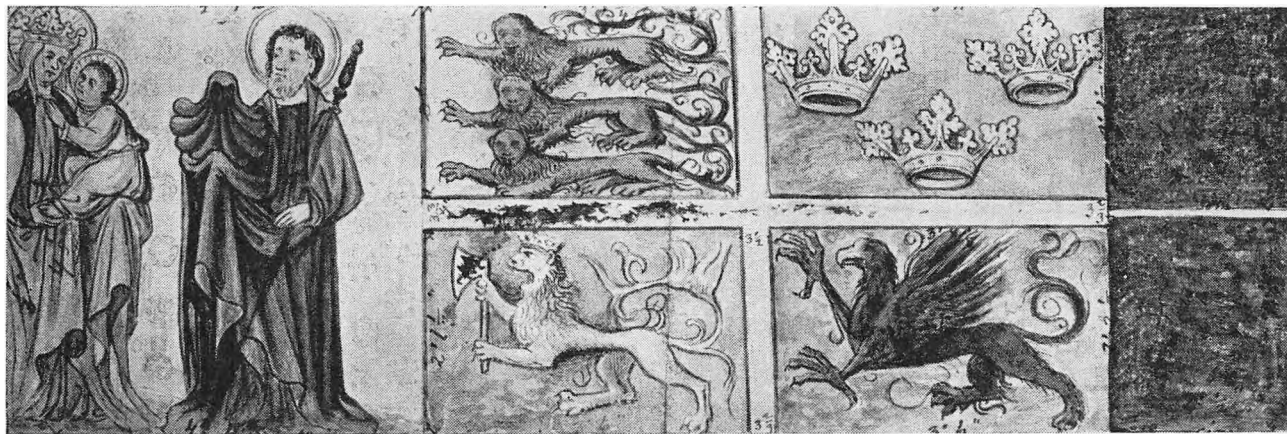
Det skete i et Krigskunstens Tidehverv, da Bondehærenes ny Taktik overalt i Europa havde givet forbavsende Sejre. Men den professionelle Mandstugt og Føring vandt over en personlig modig, terrainmæssig begunstiget og energisk ført Flok, som blot savnede fast Kommando og sande Soldaters dødsforagtende Kammeratskab.

Paa denne Tid indførte Danmark i stigende Grad Vornedskabet, der gik ud paa, at den mandlige Bondebefolkning paa Godserne ikke maatte forlade Fødestavnen uden deres Husbonds Tilladelse, men inden for Godset var pligtig til at overtage ledige Fæstegaarde eller Huse med Jord. Et nyt Led var føjet til Kæden, der knugede Landalmuen og Fortidens djærve Bønder i Støvet. Kong Christian II omtaler rettelig Vornedskabet som »denne onde, ukristelige Sædvane«.

Med Christoffer af Bayerns Død revnede den nordiske Union, idet Danmark og Norge valgte Grev Christian I af Oldenburg til Konge (1448—1481), medens Karl Knutsson blev Sveriges Konge. Af de følgende 75 Unionsaar bestod Unionen reelt kun i en halv Snes. Paa et Møde i Halmstad 1450 bestemtes vel, at hele Norden skulde tilfalde den længst levende af de to Konger, men det blev uden praktisk Betydning, fordi det jævne svenske Folk afskyede Unionen, medens dens Støtter inden for Adel og Gejstlighed kun var dansksindede af Had til egne Herskere, ikke af noget Ønske om Samhørighed med Danmark.

Allerede Aaret efter blev der Anledning til den Krig, begge Konger ønskede. Før det første vilde Karl Knutsson ikke give Afkald paa sin Titel »Konge af Norge«, for det andet stillede man fra dansk Side et lidet underbygget Krav fra 1445, hvorved Kong Christoffer havde tilsikret Dronning Dorotea et »Livgeding« paa Besiddelser i Sverige eller 15000 Gylden fra dette Land. Gamle gensidige Krav og Klager blev paany fremdraget, og alt gik mod Fredsbrud. Karl Knutsson udskrev med sit Rigsraads Billigelse fuld »Udgerdsleding«, det vil sige hver niende Bonde fuldrustet og de øvrige Stænder efter højeste Takst, medens Kong Christian hvervede talrige Tropper under et Ophold i Wilsnach tidligt i 1452. Heriblandt var adskillige af de berømte bøhmiske Lejesoldater, men de blev dog for en Del hindret i at naa Danmark af Hansastæderne.

Allerede i Februar samme Aar rykkede Karl Knutsson ind i Skaane, hvor han vel erobrede flere Byer, men vandt ringe Hæder. Derimod plyndrede, brændte og skændte han Danmarks

DANSK RIGSFLAG FRA UNIONSTIDEN

Flaget er 4,5 m langt og blev erobret af Lübeckerne 1427. Det bærer i Felterne Danmarks, Sveriges og Norges Vaaben samt Dragen som Mærke for «Slavernes Konge». Opbevaredes i Lübecks Mariikirke, der 1942 ødelagdes af engelske Luftbomber, — Fot. Nationalmusæet.

Provinser Øst for Sundet saa ubarmhjertigt, at hans Togt mindedes og Sporene af det paavistes Aarhundreder senere. Først i Maj Maaned var Christian I rede til at gribe ind i Krigen og havde derpaa hurtig og effektiv Fremgang overalt, ikke mindst fordi Karl Knutsson maatte ile sin betrængte Hovedstad til Hjælp mod en belejrende, dansk Flaade. Den danske Hær naaede Jönköping, hvor Stænderne hyldede Kong Christian, og herfra fortsattes endnu et Stykke langs Vätterns østre Strand ad »vestre Hulvej«, hvor det danske Fortrav mødte et af de farlige, svenske Forhug. Føreren angreb uden tilstrækkelig Rekognoscering og uden at afvente Hovedstyrken. Tabene blev meget store, og den overilede Storm blev straffet med Krigens sædvanlige Konsekvens. Da Hovedstyrken naaede frem og skulde gaa til Angreb, maatte det opgives af følgende karakteristiske Grunde: svigtende og daarlig Forplejning, smitsom Dysenteri, alle Kriges Svøbe, Lenstroppernes Krav om at blive hjemsendt og de tyske Landsknægtes Optøjer paa Grund af udebleven Betaling eller Brud paa Kontrakten.

De følgende Aar blev en Fortsættelse af den sørgelige Broderstrid mellem Danske og Svenske. Militært er de evindelige Kampe kun af ringe Betydning, fordi der endnu ikke fandtes virkelig fremragende Hærførere i Norden, Styrkerne var desuden ret faatallige og Pengene for smaa til at beholde de dyre, men dygtige Lejetropper ud over ganske korte Perioder. Felittoget 1452 er typisk. Efter faa Maaneders Kamp og Plyndring blev Hærene trætte, Lenstropperne uvillige, Landsknægtene oprørske og Provianten brugt, hvorpaa den daarligst stillede Part drog hjem og sparede Kræfter til næste Styrkeprøve. Først da der 1471 stod relativt stærke Hære mod hinanden og den svenske, der i Antal var dobbelt saa stor som Danskernes, førtes af en saa overlegen Chef som Sten Gustavsson Sture, kom det til en bemærkelsesværdig Afgørelse med dybtgaaende og skæbnesvangre Virkninger.

Karl Knutsson var død og havde kaaret den folkekære, tapre og dygtige Sten Sture til sin Efterfølger. Han blev Sveriges Rigsforstander, og den store Prøve paa, hvem Herredømmet over

Sverige skulde tilfalde, blev Slaget ved Brunkeberg, som nu ligger midt inde i Stockholm, men i det 15. Aarhundrede laa frit uden for Byen.

Slaget er, som tidligere nævnt, interessant derved, at en Bondehær med større Smidighed i Føring og Opstilling sejrede over en udpræget Ridderhær af kontinental Type, ganske som det hændte ved Courtrai og Morgarten. Uheldigvis kender man ikke Sten Stures Opstilling, men den fængslende og populære, svenske Krigshistoriker, Oberstløjtnant Arvid Eriksson, fastslaar, at svensk Taktik i hvert Fald var smidigere og mere effektiv end andre, samtidige Hæres. Paa Slagmarken opmarcherede Styrkerne, antagelig herredsviis, i Hobe og rimeligvis med Særinddeling efter Bevæbningen, formeret mere i Bredde end i Dybde. Større Enheder samledes landskabsvis, og det bør erindres, at den svenske Hær ved Brunkeberg var i høj Grad krigsvant og samarbejdet gennem Aaringers Kampe mod Danskerne. Den evnede først og fremmest, som Moritz af Oraniens Tropper, at manøvrere saavel samlet som i enkelte Grupper. Christian I havde en Kvalitetshær af langt ringere Antal end Svenskernes, hovedsagelig tunge Ryttere støttet af kraftige Hjelpevaaben, Skytter, Pikenerer og Artilleri.

Sten Stures Plan var ved omfattende Angreb fra Nord og Syd at føre et Tilintetgørelsesslag mod Danskerne, der ifølge Tidens Traditioner stolede paa deres overlegne defensive Styrke.

Kong Christian, hvis Hær var forstærket med Bønder fra Uppland og antagelig talte 5000 Mand, opstillede Hovedstyrken over Brunkebergshøjden med Front mod Vest, et Detachment fremskudt til St. Klara for at spærre Vejen fra Järva til Stockholm og en mindre Styrke ved Broen til Kåpplingeholmen, hvor den skulde sikre Forbindelsen med Flaaden. Ridderne var for Størstepartens Vedkommende siddet af og stod paa Linie med Skytterne. Artilleriet var opstillet i feltbefæstede Grupper foran Hovedstyrken.

Svenskernes Hær — paa 10.000 Mand — samledes ved Järva. Dens overvejende Flertal var Fodfolk med Armbrøster og blanke Vaaben. Stockholms Kommandant, Knut Posse, afgav sine Ryt-

tere hertil og skulde desuden, naar de øvrige Styrker angreb, med Resten af Garnisonen kaste sig mod Danskernes venstre Flanke. Sten Sture vilde med svensk Hovedstyrke gaa til Angrebet ad Järvavejen, medens Nils Bosson Sture ad den østligere Rosslagsvej skulde trænge samtidigt frem og falde Danskerne i Ryggen. Der tilstræbtes med andre Ord en fuldstændig Omfatning, og den gennemførtes omend med Forsinkelser.

Betingelsen for, at den kunde udføres, var, at Marchetiderne blev saa omhyggeligt afpasset, at samtlige svenske Grupper greb samtidig ind. Det lykkedes ikke helt. Sten Sture og den svenske Hovedstyrke kom den 10. Oktober ved Ellevetiden i Kampføling med den danske Hovedstyrke, hvis Artilleriild overraskede den. De andre, svenske Styrker var endnu ikke naaet frem. Da viste Sten Sture sig som sand Feltherre. I Stedet for at vente paa sine Efternølere og derved overlade Initiativet til den danske Hær indledte han sin Kamp med Skydefægtning og angreb derpaa dristigt op ad Brunkeberg for ikke at risikere Tilintetgørelsen, hvis den tunge og velpansrede Ridderhær angreb ned ad Bakken. Der er en slaaende Lighed mellem Sten Stures Angreb mod Danskerne paa Brunkeberg og Teutonernes Angreb mod Romerne ved Aqua Sextiæ. Naar Sejren ved Brunkeberg ikke straks tilfaldt Danskerne, som den forhen blev Romerhærens, skyldtes det, at den danske Styrke forholdt sig lige saa passiv, som den romerske var aktiv og paagaende. De svenske Angrebshobe har antagelig været samlet i Kileformationer.

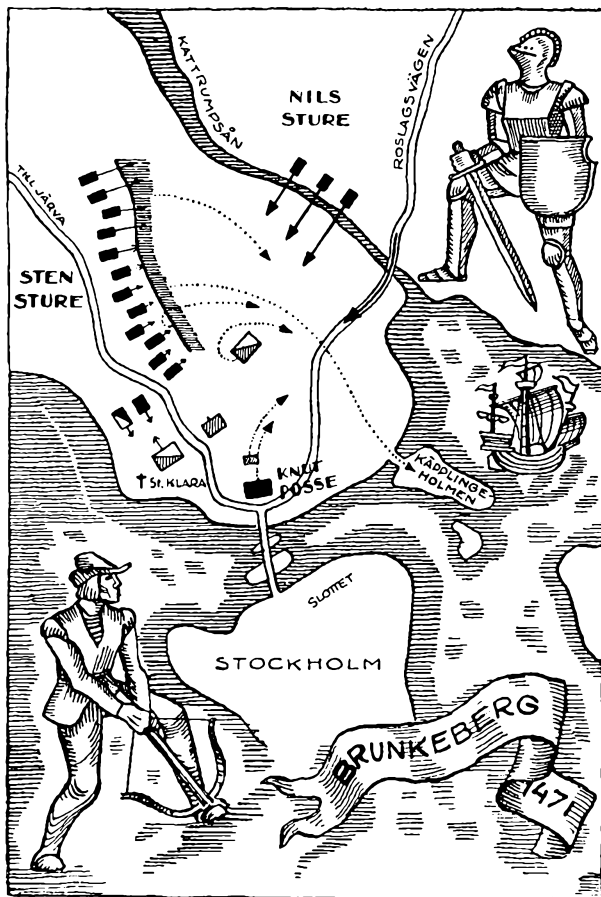
Angrebet blev slaaet tilbage efter lang og blodig Nærkamp, men det efterfulgtes ikke af en dansk Forfølgelse — eller Modangreb om man vil — som ført med Styrke og Hurtighed kunde have sprængt og ødelagt Sten Stures vigende Hobe, der iøvrigt, krigsvante som de var, holdt sammen i Formationerne og helt disciplinerede fandt paa Plads. De var, for at bruge et yndet Soldaterudtryk, »fast i Førerens Haand«.

Danskerne blev staaende som uvirksomme Tilskuere, mens Sten Sture samlede sine Folk. Næppe en Time efter at han var kastet tilbage, gik de frem i et nyt, voldsomt Angreb, skønt hans

Undsætningsgrupper endnu ikke havde vist sig. Ogsaa denne Gang kastedes de tilbage med blodige Tab af den tapre, danske Styrke, som paany forholdt sig ubegribeligt passiv, da Fjenden var drevet bort. Det blev for vor Hær et af de spildte Muligheders Slag. Den stred mandeligt, naar den blev angrebet, men lod iøvrigt — ganske som Englænderne i sin Tid ved Crécy — Udviklingen gaa sin skæve Gang. En saadan Mangel paa Fremdrift og Initiativ hævner sig uvægerligt.

Da Knut Posse, som fra Stockholm var naaet frem over Norrström, paa dette Tidspunkt, inden Sten Sture efter sit andet

mislykkede Stormløb endnu havde faaet ordnet Tropperne, gik til Angreb paa den danske, venstre Fløj og Posteringen ved Broen til Käpplingeholmen, blev han ogsaa drevet tilbage begge Steder. Skønt Danskerne med Lethed kunde have knust hans Styrke totalt og kastet den i Vandet, nøjedes de under Føringsens Passivitet helt ubegribeligt med blot at ryste den af sig. Den blev staaende Nord for Norrströmmen og truede vedblivende vor Flanke.

SKITSE TIL SLAGET VED BRUNKEBERG

Skraverede Signaturer danske Tropper, sorte svenske, Signaturer med Skraastreg og halv Udfyldning angiver Rytteri, de øvrige Fodfolk. Pile viser Bevægelsesretninger. Efter Eriksson: »Segra och Nederlag på Europas Slagfält». — Fot. Folker.

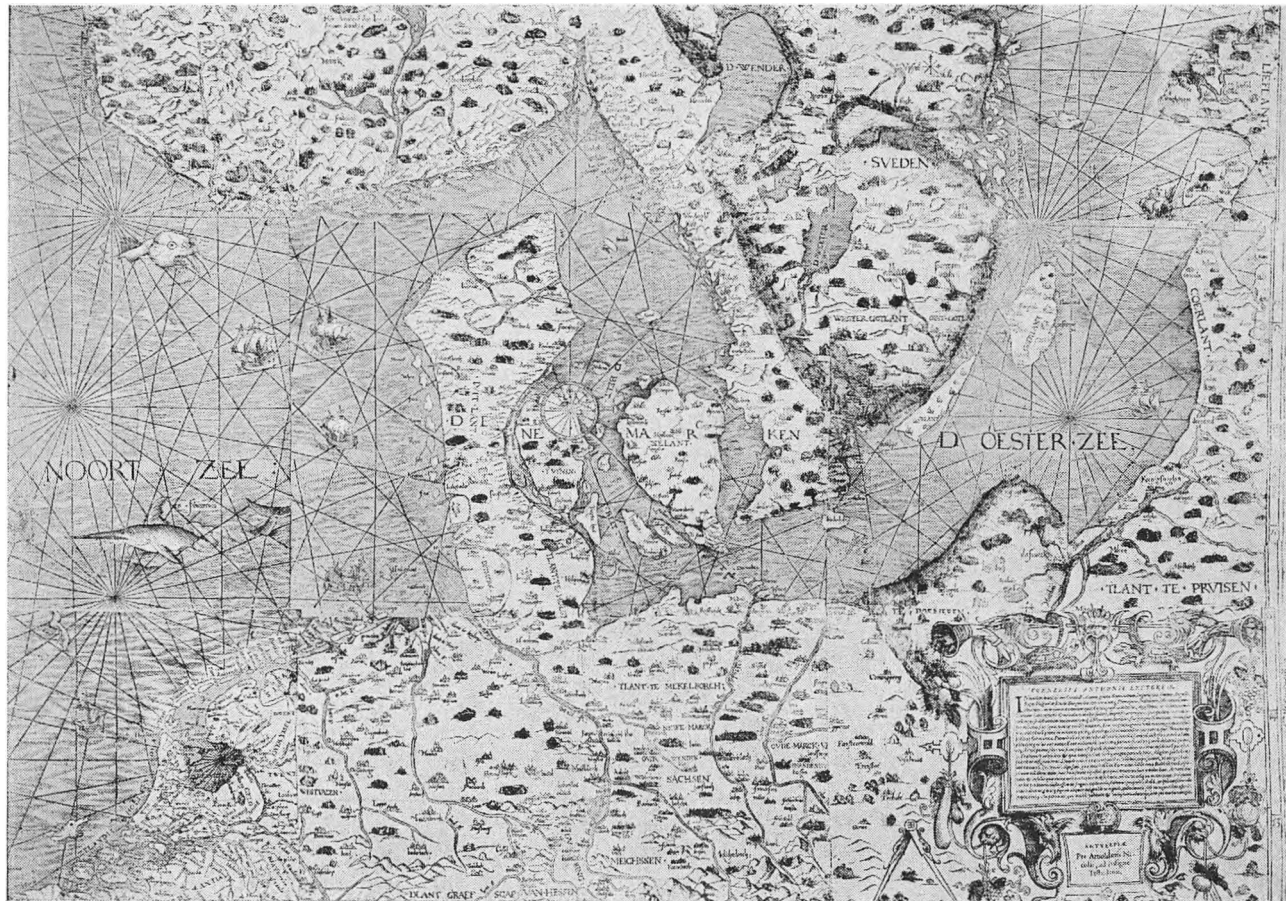

Sten Sture angreb for tredie Gang og blev for tredie Gang slaet tilbage. Maaske har dette Angreb nogen Skyld i, at Danskerne ikke knuste Knut Posses Styrke helt. De bevarede deres defensive og — man synes — lige saa sløve som uforfædede Ro. Hidtil havde de ogsaa vundet hvert Spil. At Sten Stures Soldater efter tre mislykkede og blodige Angreb bevarede Mandstugt, Kampvilje og Orden er mere forbavsende. Det vidner højt om deres gensidige Tillid og den urokkelige Tro til Chefen, der er alle Sejres Forudsætning og alle Nederlags Modvægt.

Langt om længe gik Kong Christian, der personligt var en modig og udholdende Soldat, over til aktiv Handling, idet han lod sit opsiddede Rytteri ved St. Klara angribe for at oprulle den endnu uordnede svenske Hovedstyrke fra dens højre Fløj, medens samtidigt det danske Fodfolk med blanke Vaaben angreb frontalt ned ad Brunkebergs Skrænt.

Havde Sten Sture været lige saa passiv en Chef som Christian I, var dette blevet hans Undergang. Da han var den danske Førers diametrale Modsætning, vendte han Truslen til Held. Han nøjedes ikke med at afvise Fjenden, men satte øjeblikkeligt et dristigt Modstød ind med sin venstre Fløj, der i Stormskridt naaede op over Højdedraget, brød den danske højre Fløjs Modstand og derpaa med hensynsløst Mod drev større og større Dele af Kong Christians Hær tilbage, indtil den pludseligt begav sig paa Flugt mod Käpplingeholmen.

Netop i dette kritiske Øjeblik naaede Nils Sture med sine Dalkarle frem over Kattrumpsåen og ad Rosslagsvejen, saa han kunde falde Danskerne i Ryggen. Han kom dog saa sent, at nær Halvdelen af den danske Hær var naaet i Sikkerhed paa Käpplingeholmen. Da indtraf her en Katastrofe, idet Broen over til Holmen, som var blevet delvis ødelagt — Brostøtterne var gennemsavet — af Knut Posses Mænd og Borgere fra Stockholm, brast under de flygtende. Mange af dem — man mener 600 — styrtede i Vandet og druknede. Kernen i den danske Hær, den tappert kæmpende Adel og Ridderskabet under Rigsmarsken Klaus Rønnow, omringedes af en langt stærkere Fjende, de

SKUEPLADSEN FOR UNIONSKRIGENE

Kort over Danmark og de tilgrænsende Lande tegnet af Cornelis Anthonisz antagelig 1543. Efter *Anecdota Cartographica Septentrionalia*
Fot. St. kgl. Bibliotek.

fleste dræbtes, Resten blev Krigsfanger. Slaget havde kostet Kong Christian hans halve Hær, 2000 faldne og 600 Fanger. Hermed var Sveriges Skæbne afgjort for lang Tid.

Det er et saare lærerigt Slag. Det viser, at den frie Bonde i Mod og Duelighed, Mandstugt og taktisk Forstaaelse ikke blot stod paa Højde med, men overgik den professionelle Krigeradel, som i Danmark havde tilegnet sig Værnevilje og Værneret og derved undergravet vor Styrke som Nation. Selv naar Adelen kæmpede taprest, var den for faatallig til blot nogenlunde at opveje Tabet af det brede Folks Masse under Vaaben. Det viser, at den Fører, som tør vove — og Sten Sture løb en stor Risiko ved sin dristige Færd — meget ofte sejrer, at den, der for selv en meget høj Pris skaffer sig og bevarer Initiativet, har vundet halvt. Det viser, at Tapperhed alene ikke slaar til. Der skal saavel hos Chef som hos underordnede findes en aldrig slumrende offensiv Trang og Vilje. Passivitet er som Lediggang Fandens Hovedpude. Det viser, at ikke den, som angriber, men den, som bliver ved med at angribe, sejrer. Et Angreb, der ikke føres til Bunds eller gentages til en Afgørelse, som ikke kan diskuteres, er halvt Nederlag. Det viser, at kun naar en Fører sætter sig det største, men ogsaa selvfølgeligste Maal, Fjendens Tilintetgørelse, naar man det helt store Resultat. Det viser saa meget andet, som er belyst allerede i tidligere Kapitler og derfor ikke skal gentages. Derimod bør det slaas fast, at Resultatet ikke skyldes Forskel i dansk og svensk Tapperhed, men Forskel paa Føring, Sammensætning af Hæren og paa to Principer, den gamle og den nye Tids Krigskunst.

Slaget ved Brunkeberg kaster sit blodigtrøde og dystre Skær over det 15. Aarhundredes sidste Decennier. Ogsaa andre, skelsættende Begivenheder, som i Tidens Løb skulde koste vor Hær Blod og Sved, indtraf i Christian I.s Tid. Vigtigst blev det, at den ældgamle Strid med Holsten om dette Hertugdømmes, men især Slesvigs, Forhold til Riget blev bragt til Afslutning paa en saadan Maade, at Slesvig gled bort fra Danmark ved, at det sammen med Holsten som Len knyttedes til den danske Krone.

KONG CHRISTIAN I SOM GÆST HOS CONDOTTIÈREN BARTOLOMEO COLLEONI

Kongen besøgte paa sin Rejse til Italien 1474 den fremragende Feltherre og Landsknaagtfører Colleoni paa dennes Slot ved Bergamo. Billedet, der findes som Kopi paa Frederiksborg, viser Afskeden fra Colleoni, som har skænket hele Kongens Folge nye Dragter i de danske Farver.
Fot. Bengtsson.

Forhandlingerne i Ribe trak de Linier op, som gav Aarsag til evindeligt Strid og Uro, idet man den 5. Marts 1460 valgte Christian I til Hertug af Slesvig, Greve af Holsten og Stormarn »ikke som Konge af Danmark, men for den Gunst de (Holstens Forhandlere) havde til hans Person«. Kongen gav dem et Frihedsbrev, svarende til en dansk Haandfæstning, hvori blandt andet blev fastslaaet, at Landene skulde have »deres frie Kaar til at vælge til deres Herre et af vore Børn, eller om ingen Børn var, da en af vore Arvinger«. Slesvig løsnedes fra Riget men knyttedes fast til Holsten med den skæbnsvangre Passus, hvori Kongen lover at holde dem »ved god Fred, og at de bliver evig udelt sammen« — *dat se bliven ewich tosamende ungedelt*, siger Originalteksten.

Paa sin store Rejse 1474 opsøgte Kongen den tyske Kejser i Rothenburg, hvor han fik ophævet Grevskabstitlerne for Holsten og Stormarn, der forenedes og ved kejserligt Magtbud indlemmede Ditmarsken, altsammen i et derved nyafgrænset Hertugdømme Holsten. Hermed blev Danmarks Ret til Ditmarsken, der skulde koste vor Hær saa store Tab, den 15. Februar 1474 stadfæstet.

Senere paa Færden besøgte Kong Christian den fremragende og vidt berømte italienske Hærfører, Condottieren Colleoni, paa dennes Slot Malpaga, hvor en Række Frescomalerier endnu skildrer Besøget. Venezias store Kriger beværtede Danmarks Konge fyrsteligt med »Gæstebud, Turnering og Jagt«. Som en Artighed mod ham lod han sine Tjenere opvarte i et Liberi, der var stribet rødt og hvidt med Danmarks Nationalfarver, og da Kongen rejste, skænkede Colleoni hans Tjenere samme Slags straalende Dragter til Afskedsgave. Italiensk Gæstfrihed var den Gang som altid siden af virkeligt Format.

Som bekendt blev et af Rejsens Resultater, at Kongen 1479 med pavelig Velsignelse oprettede Universitetet i København. Til Karakteristik af hans Styre kan anføres Professor Kr. Erslevs Resumé:

»Ligesom han blev Stamfader for alle Rigets følgende Konger, førtes Danmark ogsaa i hans Tid ind paa Veje, som siden fulgtes

gennem lange Tider, Unionens Skæbne blev afgjort; at Norge maatte synke ned til at blive et Lydrige af Danmark, stod inden hans Død lige saa klart, som at der i Sverige var en saadan Modstand mod al Forbindelse med Danmark, at Unionens Genoprettelse kun kunde gennemføres med væbnet Haand. Syd paa afløstes Danmarks og Holstens Kamp om Sønderjylland af fredelig Forbindelse, men saaledes at det danske Hertugdømme og dets tyske Naboland kom til at staa som en samlet Helhed, kun ved Fyrstens Person knyttet til Danmark. Naar Margretes og Erik af Pommerns Maal havde været et enigt Norden, som under dansk Førerskab tog Sønderjylland tilbage, strakte nu i Stedet Danmarks Konger Haanden ud over tyske Lande hinsides Ejder, men et bittert Nationalhad adskilte Danske og Svenske«.

TEGNING AF ALBRECHT DÜRER

KAPITEL IX

FRA DITMARSKERTOG TIL GREVEFEJDE

DE SPØRGSMÅAL, som kom til at beherske dansk Politik og dermed Krigsmagtens Opgaver i det 16. Aarhundrede, var den bestandige Kamp mod Sverige, Dynastiets Arbejde paa at gøre Tronen arvelig, Forholdet til Hertugdømmerne, Reformationens verdslige Indførelse, som brød Gejstlighedens Magt, Kronens Kamp for at undgaa et Styre, der faktisk havde Karakter af en Adelsrepublik, og Hansastædernes dalende Indflydelse.

Christian I fik sin Søn Hans kaaret til Konge og sin 16 Aar yngre Søn Frederik valgt til Herre i Hertugdømmerne. Hertug Frederik var tysk opdraget, og hans Moder, Dronning Dorotea af Brandenburg, havde i Haab om at vinde den mægtige og rige Hohenzollernslægts Støtte givet ham dens Familienavn Frederik, som senere gaar igen med stor Regelmæssighed i vor Kongerække. Kong Hans blev først anerkendt som Unionsrigernes Konge efter to Aars Forhandlinger og efter at have underskrevet en streng Haandfæstning. Formelt gjordes han næsten magtesløs over for Adelen, navnlig i Sverige, hvor han blev bundet af den saakaldte Kalmar-reces af 7. September 1483.

Imidlertid modarbejdede Sten Sture og den unionsfjendtlige, svenske Almue Kongevalget saa effektivt, blandt andet ved at kræve Gotland afstaaet til Sverige, at Kong Hans 1497, da Sten Sture var kommet i Konflikt med Sveriges Stormænd, efter 16 Aars resultatløse »Fredsmøder« greb til Vaaben. Rigsraadet beviledede en Udskrivning til Hæren af hver tiende Bonde, Lens-tropper mødte med omved 3600 Mand, og Hertug Frederik hver-

vede til sin Broder 6000 Landsknægte under Høvedsmanden Junker Slentz fra Køl'n. Hertil kom 200 Ryttere hvervet i Sachsen-Lauenburg, Trosknægte etc., saa Hæren talte ialt omved 30.000 Mand.

Politisk var Tidspunktet for Krigen heldigt valgt, idet Sten Sture var lyst i Ban, og Sveriges Rigsraad havde udstedt et Manifest, der erklærede ham for Fjende af Kirke og Stat. Den 22. Juli faldt Fæstningen Kalmar nemt for Danskernes Angreb, og den 17. August fandt det afgørende Slag Sted ved Rotebro, hvor den svenske Almuehær, der talmæssigt var lige saa stor som den danske, men savnede Rytteri, stod opstillet. Klaus Krummedige og Erik Gyldenstjerne sørgede for, at Angrebet straks fandt Sted. De svenske Bønder afviste det første Stormløb og kastede Danskerne tilbage. Men nu havde de lært af Slaget ved Brunkeberg. De holdt sammen og angreb paany med voldsom Kraft. Især kæmpede Rytteriet under Brødrene Hans og Henrik Griis saa tappert, at den svenske Bondehær blev slaaet paa Flugt. Mange blev nedhugget og mange druknede, da Rotebroen var for smal til de flygtendes Skare. Kongens Rettigheder i Sverige blev endeligt sikret og hans Søn, Christian, ydermere valgt til Tronfølger.

Kongens næste Maal blev at tvinge de frihedselskende og uregerlige Ditmarskere ind under Hertugdømmet Holsten i Overensstemmelse med Kejser Frederik III's Bemyndigelse til Christian I. Som Folk var Ditmarskerne en mærkelig Blanding af store Dyder og haardhudede Røvertilbøjeligheder. De var nøjsomme, puritansk kyske og glødende Katoliker, selvbevidste Odelsbønder, modige og patriotiske. Men de var samtidig troløse og grusomme Ransmænd, gerrige og hadefulde. En samtidig Krønike skriver, at »selv deres Kvinder er grumme og blodtørstige som Ulve og Vilddyr. De frygter ikke for at følge Mændene i Krig, frydes ved at haane deres slagne Fjender, ja udriver deres Indvolde, som de bærer omkring paa lange Stænger og bruger til at tage Varsler af for Fremtiden«. Minder det ikke om Kimbrertogets Vølver? Da Hamburgerne 1430 brød ind i Sydditmarsken og blev slaaet ved Brunsbüttel, rev Kvinderne Maven op og trak Indvoldene ud af den

hamburgske Fører, Raadmand Martin Schwartekop, hvorpaa de bar disse Sejrstrofæer om paa lange Spyd.

Mod Øst var Ditmarsken »Geest«, et højtliggende Land med almindeligt Agerbrug, Moser, Skov og Hede. Vestligere var det — som Navnet siger — Marskland. Det skærmedes mod Havet af høje Diger, var gennemskaaret

KONG HANS OG CHRISTIAN II

Skaaret af Claus Berg til Alter i St. Knuds Kirke, Odense.
Efter »Die nordische Welt«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

paa Kryds og tværs af Afvandingsgrøfter og Kanaler reguleret ved Sluseanlæg. Naar disse blev sat ud af Funktion, oversvømmedes den lave Marsk, saa ingen tung Hær kunde færdes uden for Vejdigerne, medens Ditmarskerne klarede sig med Springstokke og let Udrustning. De havde i Ordets egentligste Forstand almindelig Værnepligt og anvendte kun sjældent Lejetropper. Foruden Haandvaaben raadede de over en Del Artilleri, de i Tidens Løb havde frarøvet Holstenerne. Deres vigtigste Byer var stærkt befæstede.

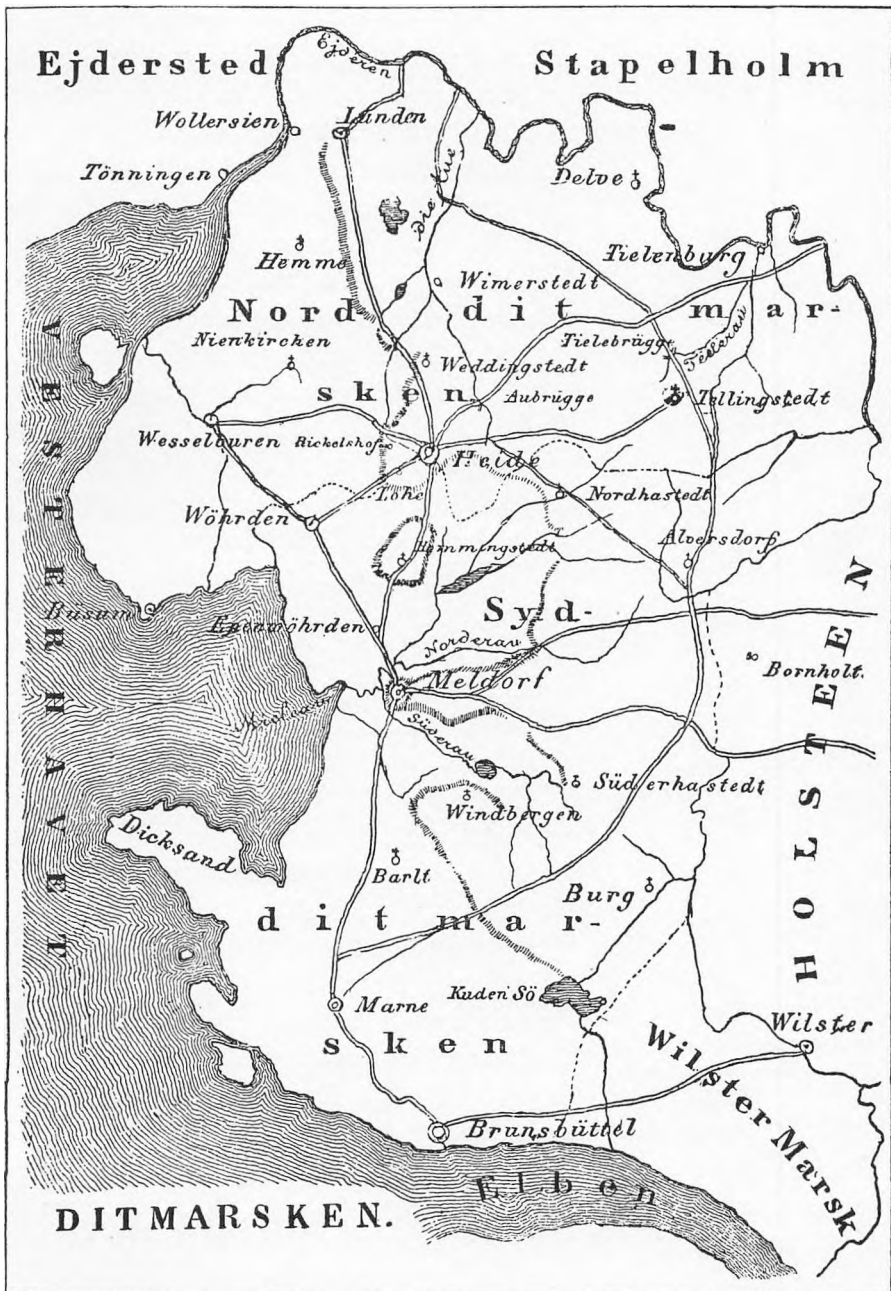
Den Hær, som Brødrene Kong Hans og Hertug Frederik Aar 1500 stillede mod Ditmarskerne, var dem talmæssigt overlegen — omved 15.000 Mand mod 6000-8000 —, og den var fuldt moderne udstyret. Junker Slentz med sin »store Garde«, der havde bidraget meget til Sejren ved Rotebro, hvervedes paany og stillede omved 3000 Veteraner, yderligere hvervedes omved 1300 andre Landsknægte, Resten af Hæren var 2000 Mand Adelsrytteri, lejede Trosknægte og nogle Tusind frivillige, som haabede paa at gøre god Forretning, naar det rige Ditmarksen skulde plyndres

Den stærke dansk-holstenske Hær begik en af Krigens farligste, ofte gentagne og fundamentale Fejl. Den undervurderede sin Modstander, forsømte den bestandige Vagtsomhed og den fulde, uaf-

ladelige og sikrede Indsats af egen Styrke, som er Sejrens Forudsætning. »Man ser derfor den hele store Hær drage til Striden som til Dans og Gilde. Mange af Adelsmændene uden Harnisk, prydede med Smykker og Guldkæder. Mange fører endog en Hob Penge med sig for straks at tilkøbe sig Byttet af de uformuende. En usigelig Mængde Trosvogne følger Hæren, nogle læssede, mange tomme for at bortføre det vundne Bytte«. En Hær, der drager saa let-sindigt i Krig, fortjener Nederlaget.

Den kongelige Hær stod i to Grupper ved Rendsborg og Itzehoe, hvorfra den rykkede ind i Ditmarsken den 11. Februar. Dagen efter blev den befæstede, sydlige By, Windbergen besat. Frostene var saa streng, at Terrainet overalt kunde bære de tunge Tropper, og Ditmarskerne truedes derfor, som Finnerne under de seneste Frihedskrige, mere af Kulden end af Fjendens Vælde. Den 14. Februar overrumpledtes Hovedbyen Meldorp, som blev besat og plyndret. Landsknægtene nedhuggede mange af de ikke krigsduelige Indbyggere i Haab om derved at skræmme de vaabenføre til Overgivelse. Det slog fejl, som denne Metode i Reglen gør det. Lord Kitchener benyttede en lignende uden større Held under Boerkrigen, og Balkankrigene har mange Eksempler at opvise. Vil man sejre i Krig, maa man opsøge den fjendtlige Hær og slaa den, hvor den findes. Alt andet kan vel bidrage til at opnaa Resultatet, men aldrig fremkalde det. Massakren i Meldorp gjorde Ditmarskerne endnu mere stejle og hadefulde end før.

Fra Meldorp, over hvis Kirketaarn det danske Banner vajede, udsendtes Opklaringspatrouiller, mens Hæren holdt sig i Ro. Havde den hurtigt og dristigt udnyttet sin letvundne Sejr ved at gaa mod Hovedbyen Heide, vilde Krigen rimeligvis være vundet, men Danskere og Holstenere ventede. Ditmarskerne fangede nogle af de udsendte Spejdere og tvang dem til at give Oplysninger om Fjendens Planer. De kongelige Tropper vilde rykke frem ad den smalle Digevej Sønder Hamme omgivet af Sump og bundløs Marsk, over Eppenwörden og Hemmingstedt mod Heide. Ditmarskerne spærrede i Tide Vejen med en Skanske paa det farligste Sted kaldet »Dusend-Düwels-Warff«, uden at deres Modstandere anede det.

KORT OVER DITMARSKEN

Stednavne fra Ditmarsken varierer ofte i Stavemaade, Meldorf kaldes oftest Meldorp etc. Efter Carl Blom: »Den danske Krigsmagts Hist.» — Fot. Folker.

Da den kongelige Hær brød op den 17. Februar, var Frostens slaaet om til Tø, en Nordveststorm piskede den Sne og Regn i Ansigterne, og Marskgrøfterne var fyldt med Vand. Ikke des-

mindre vovede man at rykke frem ad et smalt Dige uden Muligheder for Udvikling til Siderne eller Opstilling af Kamporden, uden at skaffe Klarhed over, hvor Fjenden stod, uden egentlig fremskudt Marchesikring, der kunde hindre, at Hærens Hovedstyrke uforvarende og uønsket kom i Kamp, og uden at tage Hensyn til Vejens Ufarbarhed, det usigtbare Vejr og Mandskabets usædvanlige Anstrengelse. Det hele var en saadan Tilsidesættelse af elementære Principer, at man egentlig ikke begriber, hvordan Førerne, der dog alle havde Krigserfaring, ganske specielt en Fagsoldat som Junker Slentz, kunde udfordre Skæbnen saa helt letsindigt.

Straffen for disse Undladelser blev frygtelig. Da Hæren uforvarende løb paa Ditmarskernes Skanse, var Soldaterne udmattede af Kulden, gennemblødte af Regn og trætte af at vade i Dynd til Knæene. Pløret fra Efteraarets Grøfterrensning var kastet op paa Vejen og tøet. Ditmarskerne aabnede Artilleriilden mod den kongelige Hær, som led store Tab.

Et Forsøg paa at danne Kampopstilling uden for Vejen mislykkedes, skønt der medførtes rigeligt, let Bromateriel i Form af Vidjefletninger, Bræder, Huder og lignende. Da Ditmarskerne tilmed aabnede nogle Sluser, og Markerne blev sat under Vand, saa kun stedkendte Folk i let Paaklædning og med Brug af Springstokke kunde færdes, gik Kampen hurtigt over til Slagt-

UNG LANDSKNÆGT
Tegning af Hans Holbein. — Fot.
Folker.

ning. Den kongelige Hær dræbtes af Kanonskud, Bøssekugler og blanke Vaaben; men de fleste druknede, navnlig da der efterhaanden udbrød Panik. I tunge Rustninger og stive af Kulden sank Soldaterne snesevis som Jernlodder i Dynd. Katastrofen og Nederlaget var knusende. Paa tre Timer havde en Haandfuld rasende Bønder slaaet en stærk og krigsprøvet Hær, fordi dens Førere havde undervurderet Farer og Fjende.

Det blev i Ordets frygteligste Betydning et Tilintetgørelsesslag. Kun en ringe Del af Hæren var i Behold, da den naaede Holstens Grænse. Ditmarskernes samlede Tab angives til 60 Mand. Af danske Adelsmænd faldt rundt 350 og af holstensk Adel 80, som er navngivne. Alene af Slægten Powisch omkom 14, af Slægten Ahlefeldt faldt 10 foruden Rigsmarskal Hans Ahlefeldt, der førte Dannebrog. Ditmarskernes Had ramte de saarede paa grusom Vis; det gik endog saa vidt, at adelige Familier som Rantzauerne, der bad om Lov til at begrave Slægtens døde, fik Afslag. Foruden syv Faner tabtes Rigsbanneret, Dannebrog, der som Trofæ blev ophængt i Wöhrdens Kirke. Train og Tros, Artilleri og Bagage, selv Kongens personlige Vaaben og Taffelservice, blev Krigsbytte. Han

FÆNDRIK FRA DET 16. AARH.s BEGYNDELSE
Kobberstik af Albrecht Dürer. — Fot. Folker.

ansatte senere Værdien af, hvad han mistede i Guld og Sølv, til 200.000 Gylden, Ditmarskerne blev saa selvsikre, at de genoptog deres Plyndringer hos Naboerne, som længe hærgedes med Mord og Brand. For den danske og holstenske Hær blev denne kortvarige Krig et alvorligt Prestigetab. Den førte til Uroligheder i Norge og aabent Oprør i Sverige.

Det blev intet hæderfuldt, men et overmaade lærerigt Felttog, selv om Erfaringen, der købtes, var urimelig dyr. Baggesen formulerer den saaledes i sine Afhandlinger om Danmarks Krigshistorie, at dens »Udfald bekræftede med blodige Træk den store Sandhed, at selv en stor Overmagt ikke er uovervindelig, men tværtimod stundom besejres med Lethed, naar den ledsages af Overmod, naar ingen Forsigtighed har forebygget den mulige Fare, og naar en formedelst sin ringe numeriske Styrke ringegattet Fjende, besjælet af Samdrægtighed og en urokkelig Vilje forstaar at benytte sin moralske Overvægt og de ham gunstige Omstændigheder«.

Kong Hans og hans Broder Frederik tabte et højt Spil, hvori de fra Begyndelsen havde haft alle Trumfer paa Haanden. Hvor lidet dette end tjener Kongen til Ære, maa man beundre den urokkelige Ro, hvormed han bar Nederlaget — han skrev trøstende Breve hjem til sine gode Mænd i Danmark — og den Energi, hvormed han søgte at begrænse dets Virkninger. Han satte en Hær overstyr; men til Gengæld skabte han Danmarks Flaade, der længe og hæderfuldt sikrede Riget Respekt trods alle Tab af Liv og Gods i kommende Krige.

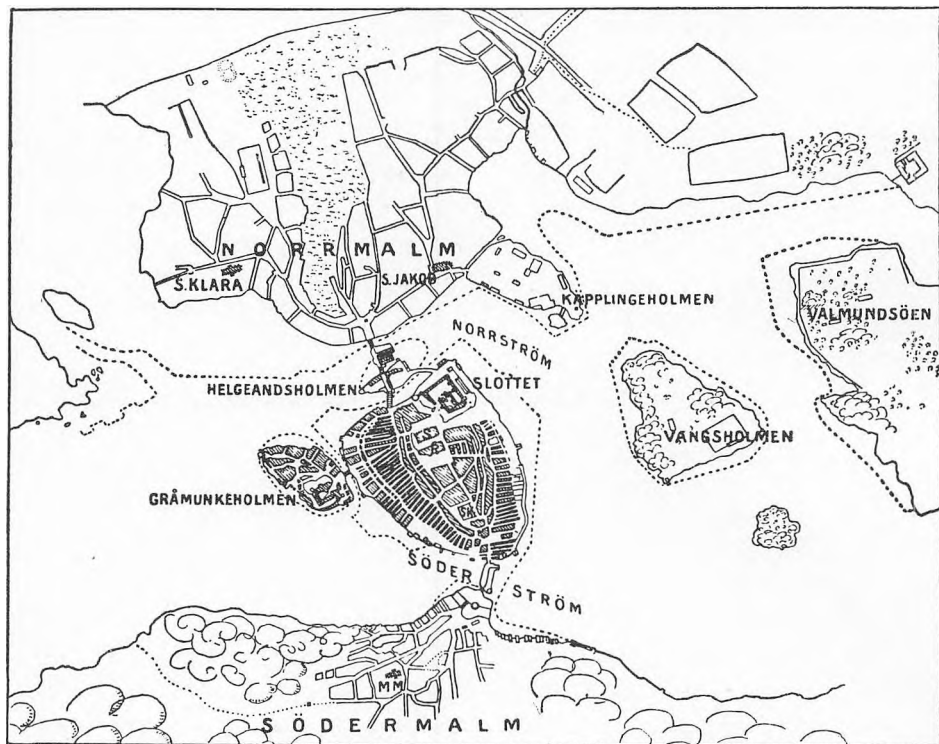
Militært er Krigshandlingerne i de følgende Aar lidet bemærkelsesværdige ud over, at det Gang paa Gang er Lejetroppernes Oprørskhed og Ulydighed, som ødelægger Felttogene baade paa vor og Modpartens Side. Lige fra Kalmarunionens Gennemførelse havde Sverige ført en stadig Frihedskrig, som navnlig dets Bønder og Almue muliggjorde. Man vil se, at det er Fejlgrebene fra Dronning Margretes Tid, der uklogt gentaget skaber Utilfredshed i de skandinaviske Lande. Naar Sverige og Norge rejste sig i Revolte mod Kong Hans under Ledelse af Mænd som Knud Alfsøn, Sten

LANDSKNÆGTE FRA DET 16. AARHUNDREDE
 Træsnt af Beham 1540. — Fot. Folker.

Sture, Svante Sture og Ærkebisen Hemming Gad, blev den vigtigste Anke mod Kongen, at han indsatte danske Fogeder paa svenske Slotte, først i næste Række kom Klagen mod ham for at have søgt Forbund med Sveriges og Finlands Arvefjende: Rusland. Dristig som Kong Hans var, rejste han 1501 uden mindste Følge af Danskere til Stockholm for at indkalde Rigsraadet. Hans Dronning, Kristine var i Forvejen ankommet dertil. Det hjalp intet. Tværtimod fik han flere og flere Breve, hvori Svenskerne opsagde ham Huldskab og Troskab. En ny, nordisk Broderkrig blev uundgaaelig, og Kong Hans havde ingen Tropper i Sverige. Kun i de vigtigste Byer fandtes en Besætning. Kongen drog i August hjem med Flaaden for at hente Krigsfolk, medens Dronning Kristine, der daarligt taalte Rejsen, blev tilbage paa Stockholms Slot.

Fra den 9. Oktober blev Byen belejret af Hemming Gad, og

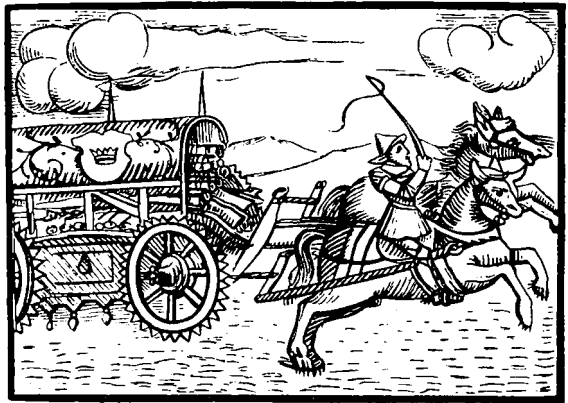
STOCKHOLM OG OMEGN I DET 16. AARH.s FØRSTE HALVDEL
Efter «Danm. Riges Hist.» — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Stockholms Borgere følte en naturlig Sympati for deres Landsmænd, som kæmpede for et frit Sverige. De overgav Staden til Hemming Gad allerede den 21. Oktober. Dronning Kristine fik tilbudt frit Lejde til at rejse, men sagde Nej og lukkede sig inde paa Slottet, som havde en Besætning paa omved 1000 Mand. Dør udholdt hun og de danske Forsvarere en lang og ødelæggende Belejring. Hvad denne skrøbelige Kvinde paa 40 Aar og hendes tro Soldater præsterede af Mod og sejt Udholdenhed er en lige saa straalende Bedrift som Oberst Moscardos berømmelige Forsvar af Slottet Alkazar under den spanske Borgerkrig.

I de første Maaneder vekslede Belejrerne Stormløb mod Slottet med dristige Udfald af dets Besætning, men det varede ikke længe, før denne led Nød. Slottet havde ikke provianteret paa langt

Sigt. Fra Begyndelsen af 1502 rasede Skørbug og andre Ernærings sygdomme blandt Besætningen. Hemming Gad afslog en Anmodning fra Dronningen om at faa noget Vin til den hærgede Forsvarsstyrke, og Mandskabet døde i Hobetal. Men den danske Dronning og hendes tro Soldater holdt ud trods alt i Haab om, at Kong Hans vilde naa til Undsætning, saa snart Isen brød op om Foraaret. I April var de fire Femtedele af Slottets Besætning døde — der var kun 200 Mand tilbage af 1000 —, men de 200 sloges videre, hærgede og forpinte, blaaskjoldede af Blødninger under Huden, magre som Mumier, efterhaanden tandløse med Blod og Slim drivende fra Næse og betændte Gummer, indtil de styrtede af Udmattelse, hvis ikke et svensk Skud eller en hidsig Lungebetændelse naadigt friede dem fra Hverdagens Helvede og den ubønhørlige Troskabspligt. De levende var for kraftesløse til at begrave Ligene, som raadnede i Slottets Kældere og fyldte hvert Rum med kvalmende Kadaverstank — og dog holdt de ud! Den 29. April foretog den stærke Belejringsstyrke en Hovedstorm mod Slottet og dets lille Skare af halvdøde Helte. Fjenden brændte Slotsporten og trængte ind i Forborgen, men Dronningens Mænd slog Angrebet tilbage, skønt de daarligt kunde staa oprejst. Det kostede dem Halvdelen af den resterende Styrke. Fra Tusind Mand var Besætningen skrumpet ind til hundrede — men de holdt ud alligevel og spejdede i Desperation efter Flaaden, som skulde komme til Hjælp fra Danmark. Deres Spejden var forgæves og fjøede Skuffelsens bedske Malurt til Lidelsernes kvalmende Drik.

KÆRREBØSSE FRA DET 16. AARHUNDREDE

De tunge Bøsser og deres Ammunition køres frem til Kamplinien. Bemærk Takkerne — svarende til Staalkløerne paa moderne Traktorer — paa Vognens Hjul. Træsnit af Olaus Magnus. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

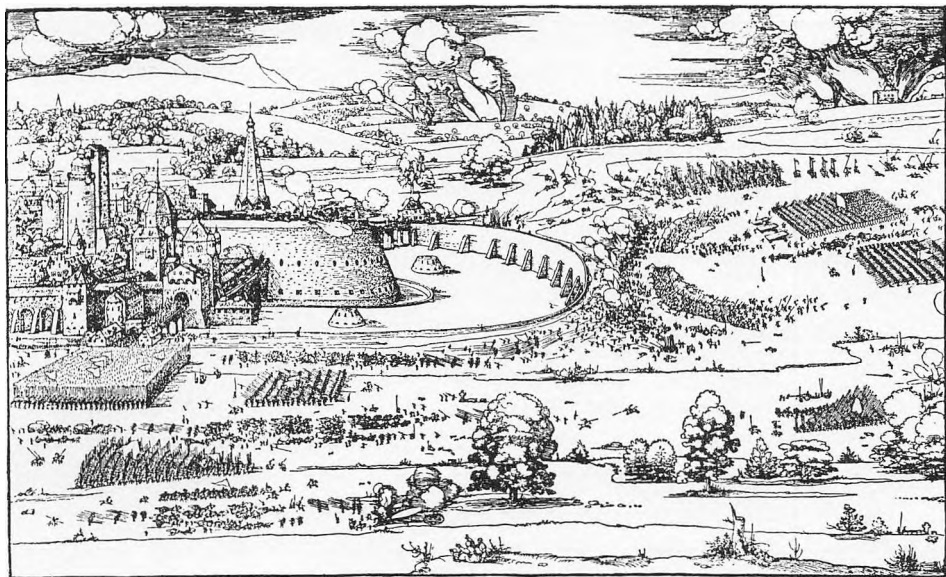
Den 6. Maj, efter mere end et halvt Aars dødsforagtede Kamp og Kval, indledte Dronningen, som havde opgivet at faa Hjælp før alle var omkommet, Forhandlinger om Fred. Hun skulde selv med passende Følge ledsages til Kong Hans ad Landevej eller til Søs, de øvrige Betingelser var hæderfulde og blev godkendt af Dronning Kristine den 9. Maj.

Da Slottets Porte aabnedes, vaklede 70 halvdøde, hærgede og radmagre Soldater ud igennem dem. Kun 10 af de oprindelige 1000 kunde stadigt kaldes vaabenføre. Resten var levende Lig. De havde holdt Ord og været tro indtil Døden, ja for over ni Tiendedele af den samlede Styrkes Vedkommende til hinsides en frygtelig Død. Til liden Hæder for Sten Sture holdt han ikke Ord, men lod den tapre, danske Dronning fængsle som Gidsel.

Den rystende Tragedie blev fuldkommen i sin haabløse Gru, da Kong Hans naaede frem med Flaade og Undsætning Dagen efter, at Dronningen havde overgivet sig. Han saa ude fra Skær-gaarden sin Fjendes Banner vaje over Slottet.

Dronning Kristines og hendes tro Mænds Forsvar af Stockholms Slot var en straalende Bedrift, der tændte en Ærens Glorie over navnløse Lidelsers Kors. Det er værd at mindes, naar vi Danske i Betagelse læser om det urokkelige Kampmod, den hensynsløse Vilje og den næsten ufattelige Evne til at døje de største Kvaler, som har kastet Evighedsglans over tapre Mænds Indsats før og i vore Dage, at *ingen* har noget Sted øvet større Daad end Dronning Kristines Helteskare paa Stockholms Slot i 1502. Dengang var Forholdene langt vanskeligere end nu. Ingen Flyvere kunde nedkaste nødvendig Medicin eller moderne Vitaminpræparater, ingen duelig Læge kunde tage sig af syge og saarede, ingen anede noget om Desinfektionsmidler, ingen Radio sikrede Forbindelsen til Hjemland og Hjælpere — havde *det* blot været Tilfældet, vilde Slutningsapoteosen, Hjælpens og Flaadens Ankomst en Dag for sent, ikke være indtruffet. Da havde Slottet vidst, hvor nær Frelsen var og havde ikke behøvet at overgive sig.

Saa opofrende, ubøjelig trofast, ukueligt udholdende og straalende tappert har danske Tropper kunnet forsvare Ejendom og

BELEJRING AF EN FÆSTNING

Efter Tegning af Albrecht Dürer 1527. — Fot. Folker.

Ære. Det kan de endnu, og faar de Lov dertil, venter os vel en Hædersdag efter altfor lange Tidens Selvglæde og Selvpogivelse. Men den, der vil vinde Livet for sit Land, kan lige saa lidt nu som før lægge for stor Vægt paa, om han bjerger sit eget. Det er lige saa nødvendigt nu, at man, som bag Slotsmurene i Stockholm 1502, forstaar, at Ære og Troskab lever, skønt Heltene dør. Alene med den Forvisning frygter man ingen, som kun slaar Legemet ihjel, og hvor der ikke er Frygt, har man halvvejs sejret.

Aaret efter Belejringen af Stockholms Slot døde Sten Sture, en Krieger og Fører af stort Format. Han afløstes som Rigsforstander af den noget svagere Svante Sture, og Kong Hans haabede paa en Forsoning. Men Svante Sture var en lige saa afgjort Modstander af Unionen som sin Forgænger. Krigen gik videre med Afbrydelser og skiftende Held, indtil der den 17. August 1509 sluttedes en Fred i København, hvorved bestemtes, at Sverige skulde betale Kong Hans og Dronning Kristine 13.000 Mark aarlig, indtil det svenske Rigsraad efter et »menigt Herremøde« med Dan-

RYTTER MED FUSTHAMMER OG SVÆRD
Træsnit af Olaus Magnus 1555. — Fot. Folker.

marks Kongepar samt Norges og Danmarks Raad havde erklæret, om det vilde genantage Kong Hans eller vælge Prins Christian til Konge.

Næppe var Fredenslut-
tet, før Svante Sture er-
klærede Overenskomsten
for ugyldig, da Danmark
kom i Krig med Lübeck,
og Sverige derved saa

en Mulighed for at sejre. Krigen mod den mægtige Hansastad og dens Hjælpere førtes næsten udelukkende paa Søen, hvor Danskerne var absolut overlegne. Den for os sejrige Krig afsluttedes med Freden i Malmø den 23. April 1512, knap fire Maaneder efter Svante Stures Død. Hansaen maatte gaa ind paa alle danske Betingelser. Samtidig sluttedes Fred inden for Unionen ved Fornyelse af Overenskomsten fra 1509. Den 20. Februar 1513 døde Kong Hans i Aalborg og efterfulgtes af sin Søn Christian II.

Kong Christian kom paa Tronen i en international Uhyggetid med voldsomme Brydninger paa alle Omraader, Magtkampe mellem Krone og Adel, Borger og Gejstlighed, Købmænd og Konger. Kirker vaklede, Baal og Brand, Rov og Massebord i Guds og Bibelens Navn hærgede Landene. Handelsmonopoler sprængtes og nye dannedes. Columbus opdagede Amerika. Vismænd prædikede Humanisme i Brandrøg og Kadaverstank. Borgere og Bønder spillede en Overgang Hovedroller under en ny Tids Fødselsveer og i en Heksedans af Troløshed og blind Offervilje, Grusomhed og Idealisme, gemen Svindel og sund Driftighed. I Frankrig var Louis XI's Jernbure vel stillet til Side og Bøddelstrikkerne i hans Have mørnet af Sol og Væde; Italien havde med Slægten Borgia slaaet alle Rekorder i Mord med Gift og Dolk, i Udskejelser og Forbrydelser; Englands Dronninger vandrede med største Regelmæssig-

hed fra Ægteseng til Skafot, fra kongelig Vellyst til den rutinerede Skarpretters Slagtebænk; i Tyskland fraadsede Bønder i Mordbrand og Rov til Reformationens Ære, Riddere og Modreformation gav dem intet efter, men Fugger-slægten skræbede Millioner sammen med endnu større Talent end Medicéerne havde opvist; i Rusland rasede I vanden Skrækkeligesomet savlende, blodgrisk Udyr, og i Danmark lykkedes det

LANDSKNÆGTOFFICERER
Træsnit af Jost Amman omved 1570. — Fot. Folker.

Christian II under en snu, hollandsk Kvaksalverskes aandelige Formynderskab og med en Slyngel som den afdankede Feltskær, Slagheck til fortrolig Raadgiver at sætte den eneste uafvaskelige Plet paa sin Slægts Vaabenskjold med Blodbadet i Stockholm. Gustav Vasa, der efterfulgte ham i Sverige, var en Mand med haarde og grumme Næver.

Og dog var disse lunefulde, blodtørstende Despoter hver paa sin Vis fremragende Mænd med høje Maal og lysende Idealer bag giftige Dampe af Løgnes og Svigs Heksebryg, af Blodtaagen over Bødlernes Arbejdsplads. Derfor er de lige saa fængslende som uhyggelige, og der er langt mere end Ondskabens Fortryllelse over netop denne Epokes Historie, hvorfra i hvert Fald Mindet om Kong Christians Elskerinde, Dyveke lever i folkelig Bevidsthed. Naar Dronninger forlængst er glemt, huskes Frillerne. Det er oftest dem, der faar Skjaldene til at synge. Kong Christian dansede sig i Bolerseng med Dyveke, saa snart Erik Valkendorf havde udpeget det nemme Bytte fra Høkerboden i Bergen, og det gik, som Arild Huitfeldt skrev, at »den Dans voldte, at han siden dansede sig fra disse tre Kongeriger, Danmark, Sverige og Norge.«

Dette tiltrods var i det 16. Aarhundredes første Tiaar Mulighederne for en varig Forstaaelse mellem Danmark og Sverige større end i mange Tider. Det svenske Fredsparti var stærkt og indsaa det urimelige i den fortsatte Broderstrid mellem nordiske Lande. I 1506 havde Sveriges Rigsraad — med skarp Brod mod Kong Hans — tilskrevet det danske: »Betænk vel, at vi alle er af eet Tungemaal og næsten alle Frænder til Kød og Blod, saa vi burde skifte os godt imellem og ikke tragte efter hverandres Skade og Fordærv med Mord og Slag og Brand, som nu og før for de danske Kongers Skyld er hændt os til ingen Gavn paa nogen af Siderne.«

Christian II ødelagde for Tid og Evighed den Kalmarunion, Dronning Margrete havde skabt. At den store, danskfjendtlige Del af Sveriges Befolkning med Sten Sture den Yngre som Fører vilde fortsætte Nationens Frihedskrig var givet; men Danmark havde mange og mægtige Tilhængere, hvis fornemste Repræsentant var Ærkebiskop Gustav Trolle. Han kom i aaben Strid med Rigsforstanderen Sten Sture, som valgt i Juli 1513 havde forhalet den kaarede Kong Christian II's endelige Kongevalg. I August 1517 kom Danmarks Konge med Hær og Flaade til Undsætning for Gustav Trolle, der blev belejret i Stockholm. Belejringshæren drev imidlertid de faatallige danske Styrker tilbage paa Skibene, som sejlede bort under Brandskatning og Plyndring af Sveriges Kystegne. Gustav Trolle maatte nedlægge sit Embede, gaa i Kloster og overgive sit Slot, som Almuen jævned med Jorden.

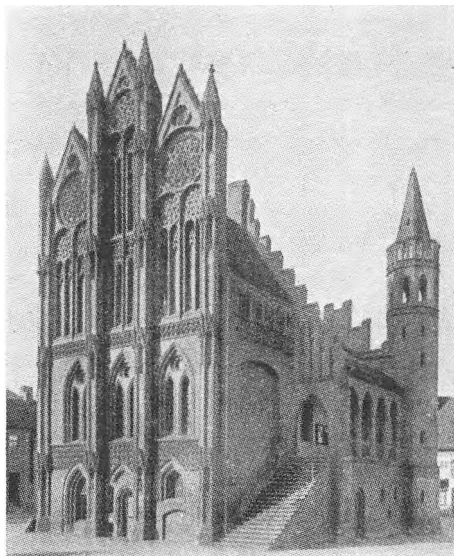
I Juni 1518 drog Kongen efter at have forstærket sin Flaade, som førtes af hans troeste Mand, Admiral Søren Norby, med omved 10.000 Landsoldater til Stockholm, som han uden større Virkning belejrede og bombarderede med Kartover i tre Uger. Byens Befæstning var blevet moderniseret og forstærket siden sidste Belejring. Under Belejringen havde Svenskerne samlet en betydelig Hær. Kong Christian efterlod derfor 3000 Mand ved Stockholm og gik med Hovedstyrken mod Sten Sture. Ved Brännkyrka, omved 15 km fra Stockholm, kom det til Slag den 22. Juli.

Begge Hære var krigsvante og velrustede. Kong Christian havde lejet en Del tyske Landsknægte, udbudt Lenstroppeperne og tillige

»løst Folk« af Almuen, Husfolk, ugifte og Sildekarle. Han havde faaet støbt nye Pièces og givet det lette Feltartilleri moderne, tohjulede Affutager forsynet med paaslaaede Spyd og indrettet hver til 2 lette Kanoner eller Hagebøsser.

Kongen opstillede Hæren i gunstigt Terrain med sin højre Fløj støttet til en Mose. Her havde han Rytteriet og de tyske Landsknægte, mens de nationale Tropper stod længst til venstre, Artilleriet, som altid i denne Periode, foran Hæren.

Sten Sture indledte Slaget med Artilleriild, der besvaredes fra dansk Side. Det danske Fodfolk angreb meget dristigt, erobrede Svenskernes Skyts, kastede deres højre Fløj tilbage og forfulgte den ind i en Skov Syd for Brännkyrka. Men herved kom der Uorden i de store, opsluttede Hobe, de splittedes, og Svenskerne benyttede Situationen til et energisk Modangreb. Det svenske Hovedbanner førtes af Gustav Vasa, der udmærkede sig ved stor Dristighed. Danskerne led betydelige Tab, mens de trak sig tilbage, blandt andet omkom adskillige Landsknægte, som blev drevet ud i en Mose. Sten Stures Tab var dog endnu større, og selv om han ved Kampens Slutning havde Overtaget, kunde han lige saa lidt forfølge Danskerne, som han kunde hindre dem i at fortsætte Belejringen af Stockholm. Naar den alligevel kort efter blev opgivet, skyldtes det Forplejningsvanskeligheder og Mytteri blandt de tyske Landsknægte. Under Indskibningen blev danske Sikringsdele angrebet af Stockholmerne, som splittede Bagtroppen paa 200 Mand. Christian II plyndrede derpaa Uppsala og prøvede at forhandle sig tilrette med Sten Sture. Det mulige Resultat

RAADHUSET I TANGERMÜNDE

Typisk Eksempel paa det mægtige Hansaforbunds skønne Pragtbygninger. Efter Gee Nash »The Hansa«. Fot. Folker.

ødelagde Kongen ved paa sin lumske Maade at føre Svenskerne bag Lyset, pludseligt at afbryde Forhandlingerne og uretmæssigt beholde de stillede Gidsler, hvoriblandt Gustav Vasa, som førtes til Danmark. »Med Skam og Skade var Kongen vendt tilbage til Danmark«. Stemningen i de to Riger var blevet mere hadefuld og bitter end før, og Kong Christians lige saa hovedløse som æreløse Handling havde givet Sten Sture og hans Tilhængere et uvurderligt Propagandastof i Hænde. Det blev udnyttet med største Konsekvens baade til at vinde nye Tilhængere med og til Stimulans af den danskfjendtlige Indstilling blandt Folket.

Christian II *vilde* imidlertid kue Sverige. Han lod 1519 gaa hen med spredte Kampe uden større Betydning, mens han samlede en Storhær til det endelige Opgør Aaret efter. For at skaffe Penge i Krigskassen inddrev han en Del af sin Medgift og beslaglagde den pavelige Afladshandler Archiboldus' Gods og Guld, idet dennes Hjelper, Uslingen Didrik Slagheck, havde svigtet sin Herre og meddelt Kong Christians fortrolige, Sigbrit, at Archiboldus støttede Sten Sture. Didrik Slagheck gik i Sigbrits og Kong Christians Tjeneste og blev hans onde Aand, indtil Kongen omsider lod ham brænde. Der blev udskrevet Indkomstskatter — 2 Gyl- den, svarende til 12 Tønder Rug, af hver Bonde — og nye Told- afgifter samt optaget Laan.

Hæren blev samlet af adskillige Hobe tyske og preussiske Landsknægte, hvortil kom 2000 franske Knægte med 6 Artilleri- piècer fra Kongens Forbundsfælle, Frans I. De overførtes med Skib fra Dièppe til Danmark og blev allerede i August 1519 brugt ved Kalmars Belejring. Fra Skotland kom et Kontingent paa 1000 Knægte. Lenstroppeerne skulde møde i København i November 1519, og endeligt blev det paalagt Byerne at stille ridende, harniskklædte Knægte med Værge og Kuglebøsse eller Armbrøst, ialt 600-700. Tropperne indkvarteredes i Skaane og paa Sjælland. De forskellige Nationers Knægte forligedes meget daarligt, og blandt andet mellem de tyske og skotske kom det til alvorlige Slagsmaal. Otto Krumpen udnævntes til øverstbefalende. I Januar 1520 var Hæren samlet ved Helsingborg, formeret som omtalt

KORT OVER SVERIGE I DET 16. AARHUNDREDE

Kortet viser de danske Omraader Øst for Sundet samt det sydlige og mellemste Sverige, Unionskrigenes uvejsomme Kampomraade. Efter «Danm. Riges Hist.» — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Side 191. Herfra marcherede den i to Kolonner mod Bogesund, hvor Sten Sture havde anbragt en Del af sin Styrke i en stærk Stilling paa den frosne Aasund Søs Nordspids bag svære Tømmerskanser og opisede Render. Resten stod paa Land godt dækket bag Forhug.

Den danske Hær blev udmærket ført af den fem og trediveaarige Rigsraad, Otto Krumpen, der til Næstkommanderende havde Karl Knudssøn af Slægten Alfsøn (Thott), til Fodfolksfører Reinhold Heidersdorf og til Rytteriets Fører Kay Ahlefeldt. Paven havde udstedt en Bulle, som banlyste Sten Sture og lagde Sverige i Interdikt paa Grund af Overgrebene mod Ærkebiskop Gustav Trolle. Denne Bulle medførte Hæren, som opslog den paa alle Kirkedøre, hvor den drog frem. Krigen blev saaledes mere end et svensk-dansk Mellemværende. Danskerne kom ogsaa som Pavestolens befuldmægtigede Repræsentanter. Politisk spillede dette en meget stor Rolle.

Den 19. Januar kom det til Slag ved Bogesund, hvor Danskerne indledte Angrebet med Artilleriild fra de 6 medbragte, franske Kartover. En Kugle ricochetterede paa Isen og ramte i Opspringet Svenskernes unge, tapre Fører, Sten Sture den Yngre. Hans Hest dræbtes, han selv saaredes saa haardt, at han døde deraf den 9. Februar kun 27 Aar gammel. Førerens Fald virkede meget stærkt paa den svenske Hær, som stimlede sammen om ham og blev blodigt Bytte for Danskernes Artilleriild. De svenske Lens-tropper flygtede, medens Almuens Opbud i anden Træfning værgede sig tappert bag sine Forhug, til ogsaa disse Bondesoldater blev drevet paa Flugt. Det danske Rytteri forfulgte Fjenden med sjælden Energi og Maalbevidsthed, til Svenskerne kom i Dækning ved Tiveden, hvor Sten Sture havde udbygget en stærk Optagestilling, som spærrede de vanskelige Skovpas. Det blev en klar Sejr for den danske Hær og Hædersdage for Ahlefeldts Ryttere. En samtidig Vise siger:

*»De Svenske flyede, hvor de kunde,
til Opland lod de ride;
de Danske red baade Nat og Dag,
de lode fast efter dem bide«.*

GUSTAV I VASA (1496—1560)

Christian II's fremragende og skaanseløse Modstander, enevældig i sin Myndighed, men i nær Føling med sit Folk, den moderne svenske Stats Grundlægger, rank af Vilje og fast af Karakter, Christian III's Hjelper under «Grevens Fejde». — Efter samtids Stik. — Fot. Folker.

Otto Krumpen var hurtigt fulgt efter Rytteriet ad Vinterens vanskelige Veje og naaede den 31. Januar Svenskernes stærke Skovstilling ved Ramundaboda. Allerede næste Dag angreb og stormede han de svære Tømmerforhug, der blev bestrøget paa langs af Svenskernes Ild. Svenske Kernetropper holdt denne Stilling.

Det var rene danske Afdelinger, som især udmærkede sig under Angrebet, ikke mindst fordi de evindelige Krige mod Sverige havde lært dem den Skovkampens Taktik og Teknik, som Svenskere og Finner er Mestre i. Vor Hærs udenlandske Afdelinger, især Fransk-mændene, kunde ikke klare sig i Skovkamp. Deres Tab løb op til Halvdelen af Styrken, og dog magtede de ikke at overvinde Modstan-derne, før de danske Afdelinger havde slaaet et Hul i Stillingen og var trængt frem, saa de kunde falde Svenskerne i Ryggen. Vor Hær havde atter sejret, dens Rytteri forfulgte paany de slagne. En svensk Hær samlet ved Eldsund fejedes til Side, og vore Tropper naaede den 20. Februar til Strengnæs. En Del svenske Stormænd havde sluttet sig til Danskerne, og der blev vedtaget en elleve Dages Vaabenstilstand fra den 21. Februar, i hvilket Tidsrum Sverige skulde bestemme, om det vilde hylde Christian II som svensk Konge eller fortsætte Krigen. Sverige valgte det første, idet dog nogle Provinser nægtede at anerkende Kong Christian og holdt sig til Sten Stures Enke, Kristine Gyllenstierna.

I Begyndelsen af Marts stod den danske Hovedstyrke i Uppsala med Rytteriet detacheret til Strengnæs og 3000 Knægte afgivet til Belejring af Vesteraas Slot. En stor svensk Bondehær fra de Provinser, som forblev Stureslægten tro, rykkede under Anførsel af Erik Ribbing mod den danske Belejningsstyrke ved Vesteraas, som blev omringet. Til Erik Ribbings Hær sluttede sig en stor Del af Stockholms Garnison ført af Raadmand Lambert Madsson. I en modig og blodig Kamp den 29. Marts huggede de omringede Danskere sig igennem den talrige Fjendehær mod Balundsaa. Erik Ribbing og mange Bønder faldt, men Danskernes Tab var endnu større.

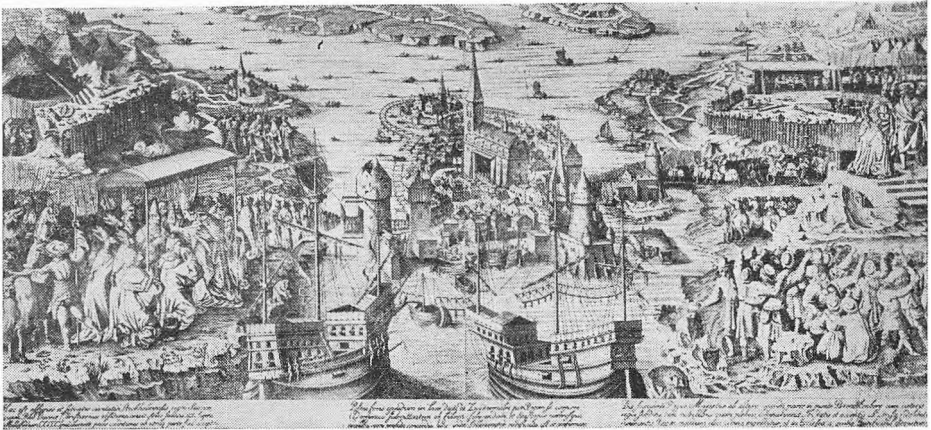
En Uges Tid senere, Langfredag den 6. April, kom det til en

ny, hidsig Kamp, idet den forstærkede, svenske Bondehær angreb vor Hovedstyrke ved Uppsala. Slaget blev et af Unionskrigenes haardeste og blodigste.

I Anledning af den store Kirkehøjtid var adskillige Danske, blandt andre Overgeneralen Otto Krumpen, i Kirke. Det var uden Snetykning, saa den svenske Styrke først meget sent blev observeret af danske Sikringsdele. Følgen blev, at Fjenden ramte Danskerne lige uden for Byen, inden de endnu var opmarcheret i Slagorden. Hertil kom, at Sneen klampede under Hestehovene, saa vort fortrinlige Rytteri ikke kunde gøre helt Fyldest, og endelig hindrede Snefog og Slud de danske Bøsseskytter i at bruge deres Vaaben effektivt. Saavel Ladning som Lunte blev gennemblødt, medens de svenske Bønders Armbrøster ikke tog Skade. Danskerne maatte vige med styrtende Heste og store Tab under den svenske Regn af Pile og Armbrøstbolte, og havde de svenske Bønder haft en Sten Sture som Fører, vilde Slaget maaske være endt med dansk Nederlag under den desperate og blodige Nærkamp i Snefoget.

Imidlertid var Bondehæren for grisk efter Bytte. Dele af den trængte ind i Uppsala for at plyndre. Det gav de danske Førere saa langt Pusterum, at de fik Orden paa deres Tropper og kunde gaa til virksomt Angreb. Bondehæren splittedes, mange uordnede Hobe blev omringet og nedhugget, en Del søgte Dækning i en stor Tegllade, hvor man indebrændte dem, andre druknede i Fyrisaaen, og de, der var trængt ind i Uppsala, blev fanget. Vor Hær havde sejret stort, men Tabene var overordentlige; mange Førere var faldet, flere Tusind Knægte og Ryttere dræbt. Svenskernes Tab angives af samtidige Kilder til omved 10.000 Mand.

Det blev et knusende Nederlag for den svenske Hær, men den havde dog naaet at ramme sin Fjende saa eftertrykkeligt, at Otto Krumpen forholdt sig yderst passiv under de følgende Kampe i Nordsverige og Belejringen af Stockholm. Byen overgav sig først, da Kong Christian i September naaede frem med sin Flaade, hvori indgik 6 hollandske Krigsskibe, som hans Svoger, Kejser Karl V, havde stillet til Raadighed.

STOCKHOLMS OVERGIVELSE TIL KONG CHRISTIAN II 1520

Til venstre aflægger Kongen Ed paa Forfatningen, i Midten Stockholm By, til højre Hyldningen paa Brunkeberg. Efter en hollandsk Tegning udført for Gustav Vasa 1524. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Med store Ofre havde den danske Hær sejret i Slag efter Slag. Sveriges Krone var sikret Christian II af tapre og tro Krigere, og vor Hær kan med Hæder nævne sin Indsats i disse Aars Felttog. Muligheden for en Unionsfornyelse, som kunde holde længe, var i høj Grad tilstede. Men alt, hvad der var vundet i hæderlig Kamp, skylledes bort som Straa med Blodet i Stockholms Rendestene, da den nyligt hyldede Konge lumsk og troløs, raadet af gemene Slyngler lod sin Bøddel myrde en Skare af Sveriges bedste og mest fremragende Mænd. Alle hæderlige Soldater følte den største Afsky for disse Mord, der fortsattes over det øvrige Sverige og ramte adskillige, som Kongen kort forinden havde givet Amnesti. Den udmærkede Hærfører, Otto Krumpen, nedlagde som Protest sit Embede, og den alt andet end sentimentale Admiral, Søren Norby, som ellers var mere haardhændet end de fleste og maaske Kongens troeste Mand, gav alle svenske Flygtninge Værn og Tilflugtssted paa sine Skibe. Baggesen siger rigtigt og fyndigt i sin »Danmarks Krigshistorie«:

»I Statshistorien finder vi optegnet med blodige Træk de underfundige og voldsomme Midler, af hvilke Christian II betjente sig for at fastholde den svenske Krone paa sit Hoved; og til samme Tid fører den os til Erkendelsen, at netop disse Midler

gjorde, at Diademmet brast, og den blodbestænkte Krone tabtes for stedse. Blodbadet i Sverige, eller det saakaldte stockholmske Blodbad, var Vendepunktet i Christian den Andens Historie og det sidste Stød til Kalmarunionens fuldkomne Opløsning. De paafølgende Krigstildragelser i Sverige er at betragte som den døende Unions sidste Krampetræk mod den Mand — Gustav Eriksson Vasa—, der var udkaaret til at befri sit Fædreland fra et fremmed Aag og skænke Sverige en af dets herligste Konger.« Da Christian II blev afsat 1523, havde han skadet sit Rige mere end nogen anden Fyrste. Hans Efterfølger, Farbroderen Frederik I, anerkendte Gustav Vasa som svensk Konge. Unionen var uigenkaldeligt forbi.

Flertallet af Kampene efter Blodbadet i Sverige er uden større Interesse for vor Hærs Historie. Den forblev trofast og tapper trods alt, men den kæmpede forgæves, fordi den tjente en tabt Sag og en uretsindig Konge, der ogsaa kom paa Kant med sit eget Folk, især Adelen.

Kong Christian tilstræbte Enevælden og brød Gang paa Gang sine Løfter i Haandfæstningen. Det adelige Rigsraad blev sat ud af Spillet og erstattet med den snu og højt begavede, men yderst utiltalende Sigbrit, der »blev Sjælen i Christian II's griske Finansvæsen«. Kongen reformerede Lensvæsenet til Skade for Adelen og førte en almuevenlig Politik i Haab om at knægte Herrevældet med Bønders og Borgeres Støtte. Resultatet blev, at Adelen omstødte alle Kongens Love, da han var vel fordrevet. Han bragte Danmark i alvorlig Strid med den mægtige Hansa, fordi han efter sin hollandske Raadgiverske, Sigbrits Tilskyndelse begunstigede hendes Landsmænd. Da han blev afsat, paaførte han Danmark Krige baade udadtil og som ødelæggende Borgerkrig.

Af militær Interesse fra hans sidste Regeringsaar 1522 er det Beredskab, som gennemførtes under Paavirkning af Truslen fra Sverige og Lübeck. Sjællænderne blev opbudt til Landeværn og samlet i en Lejr med 10.000 Mand ved Solbjerg uden for København, alle sjællandske Havne fik Bevogtningsstyrker. Jydske Lenstroppe blev trukket til Øerne, og i hele Riget befaledes

CHRISTIAN II MODTAGER SIN TRO LENSMAND SOREN NORBY I LIER

Maleri paa Frederiksborg af Rosenstand. Soren Norby kæmpede tappert til det yderste for Christian II., maatte give op, søgte Fristed i Rusland, men blev drevet derfra. Han rejste til sin landlygtige Konge i Holland 1528; men da Kongen intet kunde foretage sig, gik Norby 1529 i kejserlig Tjeneste og faldt Aaret efter under Belæringen af Firenze. — Fot. Bengtsson.

Landeværn til Strandvagt. Der byggedes Bavner paa alle Kyster. Frimænd og velstaaende Fæstebønder skulde gøre Tjeneste til Hest, alle Sognepræster skulde holde to Heste rede til straks at føre det i Kirken magasinerede Skyts til Stranden. Baade og Skuder blev slæbt i Land eller sænket, Heste og Kvæg blev drevet bort fra Kysten.

Med Christian II slutter Unionskrigene. De havde vist, at vor Hær, naar den først stod paa Slagmarken, kæmpede tappert og trofast, men at der i vide Kredse af Folket, ikke mindst blandt Adelen, var en udtalt Tilbøjelighed til at smyge Mødepligten af sig. De havde vist, at naar danske Tropper kæmpede Side om Side med udenlandske Elitesoldater, som ved Ramundaboda, var de danske bedst, men tillige, at en Almuehær bestaaende af frie, stedkendte, terrainvante Bønder, der kæmpede for egen Frihed, som de svenske gjorde det, paa mange Omraader var Ridderhære og Landsknægthobe overlegne. De havde vist, at Sejren tilfalder den, der griber og fastholder Initiativ og Handlefrihed, og at Tapperhed uden offensiv Vilje ikke slaar til, at Passivitet, som paa Brunkeberg, er Nederlagets Ophav. De havde vist, at den billige, nationale Værnepligt maatte være Hærorganisationens Løsen. De lejede Tropper havde svært ved at tilpasse sig den Taktik, som skulde anvendes i skovrige Lande, under vort barske Klima, med fremmedartet Forplejning i relativt fattige Egne. Dertil kom, at Brugen af førsteklases Soldtropper slugte saa enorme Summer og i Fjendeland skabte saa uhyre Forplejningsvanskeligheder i Modsætning til Brugen af Landenes egne Børn, at man ikke blot ruinerede sig under mislykkede Felttog, men endog kunde sejre sig økonomisk tildøde.

Ogsaa under Garnisonsforhold kostede det mange Penge og megen Proviant at holde paalidelige Krigsfolk. Til direkte Bevogtning af den fangne Christian II paa Sønderborg Slot holdtes mellem 140 og 120 Knægte, hvortil der eksempelvis købtes Klæde i Hamburg. Deres Dragter skiftede aarlig Farve, saa de det ene Aar var himmelblaa, hvide og leverbrune, det næste Aar blaa og hvide, næste Aar igen askegraa og grønne og et følgende Aar

himmelblaa og gule — malerisk, men alt andet end uniformt. I Aarene 1534-1536 fortærede disse Knægte henholdsvis 1765 Flæskesider og 93 Okser, 1858 Flæskesider og 70 Okser og 1284 Flæskesider samt 65 Okser. I det sidste Aar var Styrken dalet fra 140 til 120.

Frederik I, Kong Hans' yngre Broder, blev Konge fra 1523 til 1533. Christian II havde, trods sin Forvisning og Flugt fra Landet, saa mange Tilhængere, at Danmark gled ind i en Række tragiske Borgerkrige, der end ikke ophørte med hans Fængsling 1532 eller Frederik I's Død Aaret efter.

Rigsraadets Styrke og Indflydelse var større, end Tilfældet havde været i lange Tider. Kong Hans havde været en besindig, forhandlingsvillig, sparsommelig og dog maalbevidst Hersker, som vel vilde styrke Kronens Magt over for Adel og Gejstlighed, men forstod at fare med Lempe. Man havde et og andet at klage over, men regnede dog senere hans Regeringsperiode for en god Tid. Christian II havde ved sin Troløshed, ved at skubbe Rigets bedste Mænd til Side for Slyngler og Kvaksalvere ødelagt alt, hvad hans Forgængere havde opnaaet. Da derfor Frederik I blev Konge, sikrede Adelen sig gennem hans Haandfæstning en Indflydelse i Danmark, som paa mange Punkter genoprettede Tilstanden i Kong Hans' Tid, paa andre Punkter endog i Tiden før Valdemar Atterdag. Blandt andet bestemtes, at alle Kronens Fortidsbreve paa Kirkens og Adelen's Gods skulde være magtesløse. Store Dele af det Gods, Dronning Margrete og hendes Efterfølgere havde lagt under Kronen, blev tilbagegivet, og Lenene, der havde været kongelige Fadeburslen, blev frie eller almindelige Afgiftslen. De mindre Købstæder kom under Adelsvælde, og danske Adelsmænd fik, som Hertugdømmernes, Hals- og Haandsret over Bønderne, hvis talrige Revolter blev slaaet ubarmhjerligt ned. Det var foreløbig Resultatet af Christian II's Interesse for Borger og Bonde.

Iøvrigt skete der to afgørende Ting i Frederik I's Regeringstid, begge med det Formaal at styrke Kongemagten. I December 1526 hævdedes alle Laug og Gilder, der havde virket utaaeligt

CHRISTIAN II OMGIVET AF SIN LIVVAGT

Samtidigt Propagandtryk udført i Træsnit med Farver, som agtterede for Støtte til den landflygtige Konge i Udlandigheden. Originalen paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

hemmende paa Byungdommens Initiativ, og i de nærmest følgende Aar trængte Reformationen mere og mere igennem. Da Frederik I døde 1533, uden at Arvefølgen var sikret, overtog det adelige Rigsraad midlertidigt Regeringen, og for en Tid sejrede Katolicismen.

Dens Repræsentanter var dog fortrinsvis en ret faatallig Højadel. Lavadelen og Flertallet af Borgerskabet var luthersk indstillet. Ogsaa andre Uoverensstemmelser baade inden for Regeringen og mellem denne og Folket svækkede Styre og Sammenhold. Lübeck, der benyttede Christian II's Tilbagevenden som Propagandanummer i sin Stormagtspolitik, fik danske Lutheranere, især af de lavere Stænder med Københavns og Malmøs Borgere i Spidsen, til at gøre Oprør. Grev Christoffer af Oldenburg blev Fører for dem, og efter ham kaldtes den følgende Borgerkrig »Grevens Fejde«.

Det er bemærkelsesværdigt, at den politiske Propaganda i Krigens Tjeneste opstaar og blomstrer frodigt i Norden. I kirkelige Spørgsmaal havde man drevet den grove, folkelige Propaganda til høj Grad af Fuldkommenhed, nu blev Systemet udnyttet politisk. De fleste Propagandaskrifter tryktes paa Tysk, og det er ganske ejendommeligt, at da Sveriges Statsmagt første Gang lod et officielt Aktstykke trykke i 1523, var det i Propagandaform et Manifest mod Christian II trykt paa Tysk og udsendt i adskillige Oplag.

Naar »Grevens Fejde« ikke alene blev mulig, men fik et saa stort Omfang, skyldtes det i første Række, at Danmark stod delt i en katolsk og en luthersk Lejr. Katolikerne ønskede Frederik I's Søn, Hans valgt til Konge, Reformationstilhængerne derimod vilde have den ældre, stærkt lutherske og kraftige Søn, Hertug Christian paa den dansk-norske Trone. Han nægtede i Begyndelsen at modtage Kronen, før Rigsraadet lovformeligt havde valgt ham. Grev Christoffers og Lübecks Iværksættelse af Oprøret til Fordel for Christian II fik ham dog til at modtage Hyldning som dansk Konge i Juli 1534.

Grev Christoffer havde indledet Fjendtlighederne med et Indfald i Holsten, hvor han indtog Pløen, Eutin og Trittau samt brandskattede nogle Klostre og rykkede mod det stærke Segeberg i Spidsen for 3000 frisiske Landsknægte i Lübecks Sold. Disses Fører, Marcus Meyer, havde haft en Løbebane, der viser, hvilke enestaaende Chancer Tjenesten i Landsknægthobene kunde give den jævne Borger, blot han duede. Marcus Meyer var oprindelig Ankersmed i Hamborg, men lod sig hverve som Landsknægt, tjente under Frederik I og udnævntes til Fændrik. I 1532 var han Fører for en Fænnike Landsknægte, som Lübeck afgav til den tyske Kejsers Kamp mod Sultan Soleiman. Hjemkommen fra dette Felttog blev han gift med en rig Borgmesterenke i Lübeck og Øverst for Byens Lejetropper. Under Søkrigen mod Holland kom han til London, hvor Henrik VIII gav ham Ridderslag. Han fik meget stor Indflydelse i det mægtige Lübeck. Netop saadanne Skæbner lokkede mangan Haandværker ind i Knægtenes Rækker.

Grev Christoffers Indfald i Holsten var en Demonstration med begrænsede Maal, som blev naaet. Han vilde erobre nogle Borge til Lübeck, have sine Knægte forplejet og opmuntret af Plyndringer og Brandskatning, men navnlig vilde han have Danskerne lokket til at trække Tropperne bort fra Halland og Skaane. Saa snart han havde sikret sig, at det skete, og at den danske Hovedhær under Johan Rantzau nærmede sig Segeberg, skød han Byen i Brand og trak sig tilbage mod Travemünde. Han efterlod en Arrièregarde ved Eutin, hvor den kom i Kamp den 10. Juni, forsvarede sig udmærket og havde et Tab paa 100 Mand, medens Rantzaus Hær mistede 200.

Den 15. Juni gik Grev Christoffers Hovedstyrke ombord i 21 Krigsskibe, som fra Travemünde førte den til Sjælland. Rantzau naaede først Travemünde seks Dage senere. Værre var det, at alt hvervet Fodfolk paa Sjælland og i Skaane foruden 180 Ryttere var sendt til Vestsjælland. Derfra skulde de videre til Forstærkning af Tropperne i Holsten, hvortil ogsaa de jyske Lenstroppe blev beordret. Grev Christoffer kom saaledes bag paa Rigsraadet, da han den 21. Juni naaede det østlige, forsvarsløse Sjælland. Dagen efter landsatte han 2000 Landsknægte og 300 Ryttere ved Skovshoved. Den 23. Juni bemægtigede han sig Roskilde, plyndrede Bispegaarden og afbrændte de biskoppelige Ejendomme

KONG FREDERIK I

Regerede fra 1522—1533 efter sin Brodersøn Christian II. Han er den første danske Konge, som bærer Hohenzollernnavnet Frederik. Efter Maleri paa Frederiksborg. — Foto Bengtsson.

Bistrup og Haraldsborg. Den 24. Juni besatte han Køge og lod Byen befæste for at sikre sig et Udskibningssted; samtidig fordeltes Lübecks Krigsskibe til Sundet og Bælterne. Det var Lynkrig fra Begyndelsen og et ualmindelig vel tilrettelagt, dristigt udført Kup, der efterfulgtes af kraftig Propaganda og Opfordring til Bønder og Borgere om at hylde Christian II. De skulde da slippe for Adelsvældet og faa Lov til frit at dyrke den lutheriske Lære.

Ogsaa dette lykkedes. Sjællands Almue sluttede sig straks til Greven, og inden længe fulgte de fleste Herremænd, delvis truet dertil, men ogsaa i flere Tilfælde af religiøse Grunde eller hovedløs Raadvildhed. Inden Udgangen af Juli beherskede Grevens Parti den sjællandske Øgruppe og Langeland, Skaane, Halland og Bleking, hvis Adelsmænd han gav Løfte om, at de skulde beholde deres Len. Paa dette Tidspunkt hyldede Jyder og Fynboer Christian III som Danmarks Konge.

Paa Fyn rejste Borgere og Bønder sig imidlertid snart mod Christian III. Øens Adel ophidsedes dertil af Grev Christoffers dygtige og uafsladige Propaganda. De brændte og skændte, plyndrede og pinte Regeringens Embedsmænd og de katolske gejstlige. Nonnerne i Dalum Kloster blev voldtagne og mishandlet. Christian III sendte sidst i Juli en Hærstyrke paa 400 holstenske og jydsk Ryttere, 200 Skytter og 1500 Landsknægte under Johan Rantzau fra Kolding til Fyn, hvor de slog Oprøret ned og besatte dets Arnesteder, Nyborg og Odense. Da det lykkedes Grev Christoffer først i August at sende Oprørerne Hjælp med regulære Tropper, som foretog Landgang ved Kerteminde, var Rantzaus spredte Styrker ikke tilstrækkelige. Det kom til flere blodige Træfninger, hvori Befolkningen tog Grevens Parti, og efter at Christian III havde mistet 300 Ryttere og 500 Fodsoldater, opgav han foreløbig Fyn, som fra Slutningen af August var helt i Grev Christoffers Vold.

Christian III valgte at slaa sin farligste Modstander først, Lübeck, som financierede Grevens Krig og truede saavel Danmarks Sydgrænse som dets Kyster. Han fulgte den Regel, der — i hvert

Fald til den allerseneste Tid — har været anerkendt i Krigskunsten, at hvis man kæmper mod et Forbund af Magter, skal man søge at slaa den stærkeste hurtigt og grundigt, fordi Resten da ofte maa opgive uden Kamp.

Rantzau havde den 21. Juni med de dengang højst moderne Krudtminer sprængt sig Vej til Befæstningen af Traveflodens Munding og spærret den fri Sejlads for Lübeck. Hans Styrke var dog kun 800 tunge Ryttere, hvoraf 200 var stillet af Jyllands fire Bisper, og 5000 Knægte, saa han kunde ikke angribe den stærkt befæstede By. I Løbet af August fik imidlertid Christian III saa betydelige Forstærkninger af Landsknægte, som blev ledige efter Landgrev Filip af Hessens Sejr i den nordtyske Krig, at han kunde hjælpe Johan Rantzau effektivt. Han rykkede med 2000 Ryttere og 5000 krigsvante Fodmænd til Stockelsdorp nær Lü-

JOHAN RANTZAU

Født paa Steinburg 1492, død 1565. Fortrinlig dansk Hærfører, haard og hensynsløs, kongetro og hæderlig. Besejrede Ditmarsken. Efter •Galleri af berømte og mærkelige, danske Mænd. — Fot. Folker.

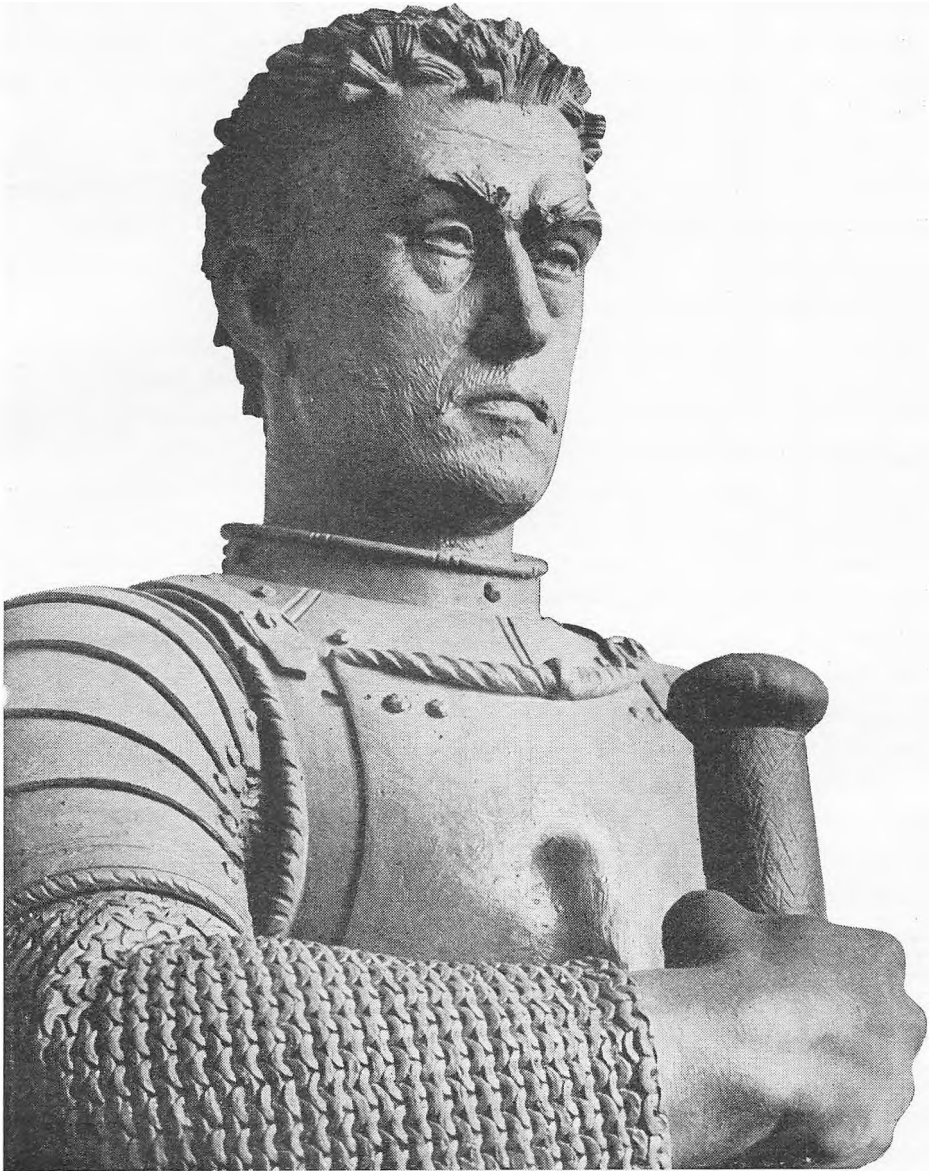
beck. Byen blev afskaaret fra Havet ved en Bro over Trave og fuldstændig indesluttet. Dens Garnison under Marcus Meyer prøvede flere Gange at sprænge Broen og at kaste Belejrerne ved dristige Udfald, men forgæves, og den 18. November var det ydmygede Lübeck nødt til at slutte Fred omend paa ganske mærkelige Vilkaar, idet Byen fortsat fik Ret til at støtte Grev Christoffer. Det var med andre Ord en Fred, som kun gjaldt Holsten, men billigede Krigens Fortsættelse i Danmark, dog ikke sydligere end Sønderborg.

Nu fik begge Parter frie Hænder, men Christian III og hans fortræffelige Feltherre Johan Rantzau var mere energiske end Modparten, og Kong Christian havde allerede i Begyndelsen af Oktober truffet Aftale med sin Svoger, Kong Gustav i Sverige, om Forbund mod Grev Christoffers Tilhængere i Danmarks Provinser Øst for Sundet. Kong Gustav tog yderst energisk fat paa sin Del af Opgaven. Han havde intet imod at stække Lübecks Magt, selv om Byen forhen havde hjulpet ham i Frihedskrigen. Den mindede for paagaaende om, at den ventede sine Ydelser rundeligt lønnet.

Det var efterhaanden paa høje Tid for Christian III at tage sig af Forholdene i det Kongerige, hvis Krone han under saa kritiske Omstændigheder havde modtaget. Paa Øerne herskede og huserede Grev Christoffers Tilhængere, og i Jylland bredte Oprøret sig faretruende. Det skyldtes først og fremmest, at Grev Christoffer havde sendt en af Christian IIs ivrigste Tilhængere, Vendelboen Skipper Clement, til Vendsyssel for at rejse Almuen. Han var, som Marcus Meyer, en malerisk Krigerskikkelse fra en urolig Tid; født i Vedsted i Kær Herred og Ejer af Gaarde baade i Aalborg og København. Han udførte med forbløffende Frækhed det Kunststykke at stjæle to af Frederik Is bedste Krigsskibe fra Københavns Red en mørk Septembernat. Ombord paa dem førte han et gudsforgaaende og dumdrigt Fribytterliv og hærgede paa Søen i Christian IIs Tjeneste til stor Skade for dennes Fjender. Han deltog 1531-32 i Christian IIs Tog til Norge, men ogsaa efter Kongens Fængsling fortsatte han sin Kaperkrig og blev lige saa navnkundig som frygtet paa Søen, indtil Grev Christoffer fik Brug for ham som Oprørsfører paa Landjorden.

Skipper Clement kom til Aalborg den 14. September med sine Folk. Byen og Aalborghus overgav sig straks, og i Løbet af meget kort Tid havde hele Vendsyssel rejst sig til Oprør under hans Ledelse. Snart flammede Ilden fra Landsdelens Herregaarde, der dog først blev plyndret for alle Værdigenstande, Mord og andre Skændselsgerninger hørte til Dagen og Vejen. I Thy mødte Oluf Duus paa Ræfs Ting, hvor han gav Ordre til »at splitte Tinget i

SKIPPER CLEMENT

Detail af Billedhuggeren, Johannes Bjergs, magtfulde og ypperligt karakteriserende Skulptur. Billedet, som er stillet til Raadighed af Kunstneren, er taget efter Lermodellen. — Fot. Kunstneren.

Djævelens Navn«. Bønder og Almue havde at følge med ham til Vestervig Kloster, som blev plyndret og brændt. Han oplæste et Brev fra Skipper Clement, hvori enhver, der ikke fulgte ham, blev truet med Galgen.

Der var bedre Tømmer i den jyske Adel end i Øernes og Skaanes. Den lod sig ikke skræmme, omend nogle faa Herremænd sluttede sig til Oprørerne. Flertallet samledes til Modstand i Aarhus under Erik Banner og Holger Holgersen Rosenkrans, tapre Mænd begge to, men meget maadelige Førere. Til dem stødte en Fane tyske Ryttere under Jost Gladebeck, som Christian III havde sendt, derimod afventede man ikke en Forstærkning paa tre Fænniker Knægte. Harmen over Bondehærens Ugerninger og Landets Ødelæggelse vejede tungere end Fornuftens Krav om at være stærkest mulig, før man indlod sig i Kamp. Hæren brød op med godt 500 Ryttere og 1000 Mand Fodfolk, som den 15. Oktober efter besværlige Marcher ad Efteraarets opblødte Veje naaede Landsbyen Svendstrup en halv Snes Kilometer Syd for Aalborg. Her gik Styrken i Kantonnementsbivuak om Natten, men Førerne gjorde sig skyldige i den grove Fejl at undlade en forsvarlig Sikring. Det store Højdedrag Nord for Svendstrup i Retning af den nære Fjende fik Lov at ligge ubesat. Den professionelle Soldat, Jost Gladebeck synes ikke at være raadspurgt.

Skipper Clement, der var vant til Krig, lod naturligvis ikke en saadan Letsindighed fra Modpartens Side uænset. Han rykkede tidligt om Morgenen den 16. Oktober fra Aalborg med 6000 Bønder og besatte Højderne Nord for Svendstrup. Rosenkrans burde da have taget Konsekvensen af sin forkerte Disposition og unddraget sig Kamp i et for den kongelige Hær saa ugunstigt Terrain mod en firedobbelt Overmagt. Det gjorde han ikke. I Overmod og den altid skæbnesvangre Undervurdering af Modstanderen besluttede han at angribe op ad Bakken, idet han beordrede Jost Gladebeck til at foretage en omgaaende Bevægelse, saa han kunde falde Bondehæren i Ryggen. Gennem det lave, vanddrukne og flere Steder mosefyldte Terrain maatte en saadan

Manøvre tage Tid; men Rosenkrans havde ejheller Taalmodighedens Naadegave. Han satte Frontalangrebet an uden at bryde sig om, hvor den detacherede Styrke blev af. Han forsømte yderligere enhver Rekognoscering af Terrainet i Angrebsretningen. Følgen var, at hans tunge Ryttere hurtigt hang uhjælpeligt fast i Mosejord eller oplødte, lerede Marker, hvor de blev et næsten værgeløst Bytte for de blodtørstige Bønders primitive Vaaben og primitive Vildskab. Slaget udviklede sig hurtigt til Massakre, omtrent som da Junker Slentz og de tunge Adelsryttere under første Ditmarskerkrig blev dræbt i Hobetal. Ved Svendstrup faldt 14 Herremænd med det meste af deres Følge og talrige Knægte, 3 Riddere blev taget til Fange. Jost Gladebeck, som hurtigt havde set, hvordan dette overilede Angreb maatte ende, samlede Resterne af den slagne Hær og drog til Randers. Dør fik han Forstærkning af 4 Fæniker Knægte, befæstede Byen og holdt den mod alle Angreb af de sejrskrukne Bønder, som plyndrende og skændende var fulgt efter ham.

Den lette Sejr havde imidlertid gjort Bønderne overmodige, og det rige Bytte fristede til fortsatte Røvertog gennem Jylland. Deres Hær spredtes derfor, til den hærgede helt nede paa Vardeegnen; medens den burde være gaaet tilbage til Aalborg, have befæstet Byen yderligere og derfra organiseret Opstanden efter faste Linier. Nu bredte Selvraadigheden, manglende Mandstugt og Lydighed sig hastigt i de løst sammenføjede Hobe. Og saa kom Straffen, der ubønhørligt rammer den, som i Krig bryder Spillets Regler.

Christian III's Hær, som blev frigjort ved Freden med Lübeck, rykkede i Ilmarcher mod Nord, ialt 3000 Ryttere og 14 Fæniker

DANSKE HOFsINDERS DRAGT 1643
Tegning i Rigsarkivet. Efter 'Dagligt Liv i Norden'. — Fot. Folker.

Knægte paa omved 400 Mand hver. Johan Rantzau sendtes forud med 2 Fæner Ryttere og 6 Fænniker Fodfolk. Han gik op langs Jyllands Vestkyst, fordrev Bønderne fra Varde, slog dem i en Kamp ved Broen over Skjern Aa, besatte Ringkøbing, Holstebro og Viborg, forenede sig med Erik Banners Styrke paa 3 Fænniker Knægte fra Randers og rykkede mod Aalborg, mens Christian III med den øvrige Hær sikrede mod, at Grev Christoffer fik overført Tropper fra Fyn. Den 18. December om Morgenen blev Aalborg stormet og taget efter haard Kamp. »Fjenderne«, skrev Rantzau selv, »som med Landsknægte, Fodknægte, Bønder og Borgere udgjorde mellem 8 og 900, blev alle myrdede«. Under Plyndringen af Byen steg Tallet til omved et Par Tusind, idet Tropperne kun havde Ordre til at skaane Kvinder og Børn. Skipper Clement undslap fra Aalborg, men blev hurtigt fanget og kastet i Fængsel. Først den 9. September 1536 blev han bragt til Retterstedet ved Viborg Landsting med en Narrekrone af Bly paa Hovedet. Han blev halshugget, parteret og lagt paa Stejle og Hjul.

Da Aalborg var faldet, fik Johan Rantzau hurtigt slaaet Oprøret ned i det øvrige Jylland. I 49 Herreder dømtes Bønderne til at have Liv og Gods forbrudt. Livet kunde de købe for »Halsløsning«, der blev fastsat efter de enkeltes Formue. Ejendommene blev, naar de paagældende ikke kunde bevise deres Uskyld i Oprøret, inddraget som Fæstegods, hvis den dømte ikke kunde købe Gaarden fri. Kong Christian, der i Marts 1535 atter lod sig hylde paa Viborg Landsting, gjorde iøvrigt sit yderste for at mildne Adelen og Gejstlighedens forstaaelige Had og Hævnlyst og vandt derved et Flertal af Befolkningen for sig.

Men Skatter og Bøder knugede de ildestedte Bønder til Jorden. Ogsaa Adelen, men især Kirken, maatte punge ud. Krigen slugte mægtige Summer. I Jylland stod 9000 dyre Landsknægte og 2500 Ryttere, 2000 Knægte blev sendt til Hjælp for Kong Gustav under Kampene i Skaane og Halland. Øst for Sundet afgjordes Borgerkrigen til Kong Christians Fordel med Sejren over de grevelige Styrker ved Helsingborg den 13. Januar 1535.

Fra Begyndelsen af dette Aar var der ingen Tvivl om, hvilken Vej det vilde gaa, og der er ikke større Grund til at omtale alle følgende Begivenheder. De er af større politisk end militær Interesse, omend flere af Kampene var særdeles forbitrede og blodige. Enkelte har dog saa ejendommeligt Forløb, at de bør nævnes.

Johan Rantzau var overraskende gaaet fra Als til Helnæs paa Fyn med 300 Ryttere og 5 Fænniker Knægte og havde den 20. Marts slaaget en Bondehær eftertrykkeligt og blodigt ved Faurskov Banker. Tre Fænniker Knægte af de grevelige Tropper, som skulde have hjulpet Bønderne, var flygtet ind i det befæstede Assens. Rantzau indledte derfor en Belejring af Byen. Grev Christoffer havde iøvrigt faaet en sideordnet Hjelper og Medbejler til Magten i Greven af Hoya, Kong Gustavs Svoger, som underkøbt af Lübeck havde hidset til Oprør i Finland og derved var blevet Landsforræder mod Sverige. Hans Skæbne blev uløselig knyttet til Lübecks. Efter Rantzaus Sejr ved Faurskov Banker blev Greven af Hoya og de fleste Trop-

JOHAN RANTZAU FAAR OPLYSNINGER AF PRÆSTEN
HANS MADSEN

Relief af Thorvaldsen i Svanninge Kirke. Hans Madsen flygtede fra Lübeckerne, som havde pint ham, og naadede at give Rantzau de Meddelelser om Fjendens Planer, som sikrede ham Sejren ved Øxnebjerg. Efter »Dansk Daad«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

per paa Sjælland sendt til Fyn. De grevelige og hertugelige Enheder samledes med Lübecks direkte udsendte Styrker om Faaborg, hvorfra de vilde angribe Rantzaus Belejningshær ved Assens samtidig med, at denne Bys Besætning paa aftalt Signal foretog et Udfald.

Planen kom til de kongelige Kundskab blandt andet gennem Præsten Hans Madsen, der blev fanget af Grev Christoffers Folk under Plyndringen af Sandholt og ikke vilde røbe, hvor han havde skjult de Kostbarheder, Slotsherren Jakob Hardenberg havde betroet ham. Præsten blev udsat for Tortur og Mishandlinger af forskellig Art og var spærret inde i et Skab i den Stue, hvor to af Førerne i den grevelige Hær, Hertug Albrecht af Mecklenburg og den tidligere svenske Ærkebisp, Gustav Trolle, en af det stockholmske Blodbads Anstiftere, drøftede Overfaldet paa Johan Rantzaus Hovedlejr. Om Natten fik Hans Madsen Lejlighed til at flygte, kom til Stranden, fandt en Pram og en Humlestage, hvormed han arbejdede sig over til Horneland. Halvnøgen og værkbruden af Tortur slæbte han sig om Natten til den kongelige Lejr ved Assens, hvor han gav den jydsk Lensmand, Erik Krummedige i Rantzaus Hær Oplysninger om, hvad han havde hørt.

Saa snart Rantzau blev klar over Fjendens Hensigter, brød han op, brændte Lejren af, beordrede Rytterføreren Christoffer von Veltheim til med 100 Mand at holde Assens under Observation og gik selv med 4 Faner Ryttere, 8 Fænniker Knægte og Artilleriet mod Fjenden, som under Greven af Hoya havde besat Øxnebjerg med 700 Ryttere og 9 Fænniker Knægte. Øxnebjerg er et dominerende Højdeparti i »de fynske Alper« ved Kirke Søby faa Kilometer Øst for Assens. Det var en stærk og udmærket valgt Forsvarsstilling. Dens venstre Flanke sikredes af delvis eller helt ufarbare Mosedrag; højre Flanke sikredes nogenlunde af en dyb, tør Dal, hvorfra Skrænterne mod Øxnebjerg var vanskelige at forcere; i Ryggen havde Stillingen meget stejle Affald med kun een brugelig Vej.

Rantzaus Fremrykning skete efter Metoder, der i vore Dage er blevet anerkendt som de eneste rationelle. For det første brugte

SLAGET VED ØXNEBJERG UNDER GREVEFEJDEN

Maleri af Peter Hansen. De slagne Bønder flygter uordentligt og slet væbnede for Johan Rantzaus disciplinerede og krigsvante Hær. Efter »Dansk Daad.« — Fot. St. kgl. Bibliotek.

han Natten til sin Marche og kunde ikke observeres, for det andet formerede han Styrkerne i smalle, tætte Kolonner, saa de var lidet synlige fra Fronten, naar Dagen gryede. Han sørgede for, at Marchen foregik saa lydløst som muligt uden Samtale eller Vaabenlarm, og endeligt camouflerede han Soldaterne — fuldt moderne — ved at lade dem dække Harnisker og Dragter med grønne Kviste. Det lykkedes ham paa denne Maade, uset og uhørt, at komme i højre Flanke paa Greven af Hoyas Tropper, som stod vel dækkede omgivet af en Vognborg paa det svært tilgængelige Øxnebjerg. Da de ved Morgengry opdagede Rantzaus Hær, var den saa godt sløret, at de undervurderede dens Styrke og i Haab om en nem Sejr — maaske ogsaa under Paavirkning af det kongelige Artilleris velrettede Ild mod Vognborgen — foretrak at angribe. En samtidig Vise lader Greven af Hoya sige: »Hellere bie paa en Glavindsod end paa en Kartoveklod«.

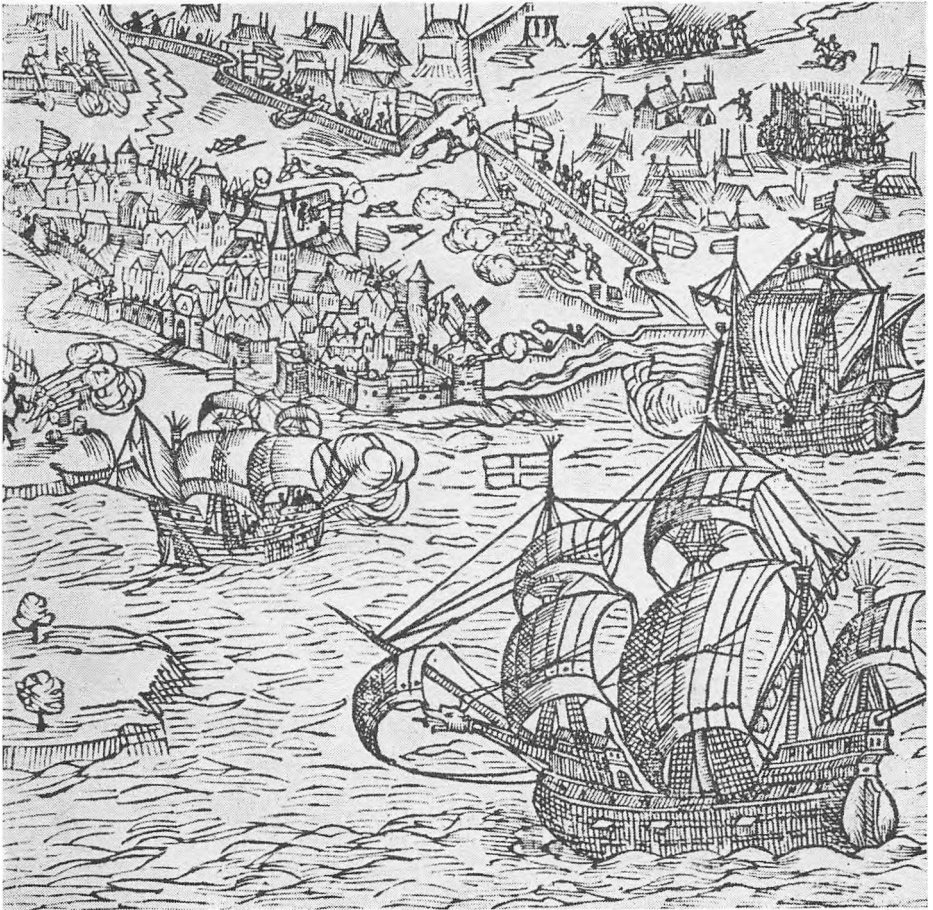
Angrebsformationen minder en Del om den, Gustav Adolf

benyttede et Aarhundrede senere ved Leipzig eller den, som i Mands Minde, brugtes af engelske Tropper i Slaget ved Mons under sidste Verdenskrig. Greven af Hoya anbragte sine Hageskytter mellem Rytterne. De skulde løbe frem Side om Side med Hestene og bane Vej for selve Rytterstødet med deres Ild. Angrebets første Maal var Ødelæggelsen af Rantzaus Artilleri. Formationen gik øjeblikkelig i Fisk. Rytterne hverken kunde eller vilde holde Hestene tilstrækkeligt an ned ad de stejle Skrænter; de jog forbi Hageskytterne, som for i det mindste at faa Del i den ventede Ære og nemme Sejr affyrede deres Bøsser uden at skade Rantzaus Tropper mere end deres egne.

Rantzaus bevarede sin egen og sine udmærket disciplinerede Soldaters urokkelige Ro under det voldsomme Angrebs indledende Fase. Først da Rytterne var paa et Stenkasts Afstand fra Artilleriet, sendte han dem en Salve fra alt sit Skyts for i næste Nu at angribe i Front og Flanke med sit overlegne Rytteri. Hageskytterne, som fulgte i Rytterangrebets Spor, blev i stort Tal nedhugget, og den rystede Hær trak sig under store Vanskeligheder, stærkt beskydt af Rantzaus Artilleri, tilbage mod Vognborgen, hvorom der i halvanden Time førtes en haardnakket Kamp. Artilleriildens Virkning gjorde sig mere og mere gældende, og da Rantzaus Ryttere fra Assens under von Veltheim kom til og uventet ramte Fjenden med et nyt Flankeangreb, brød de grevelige Tropper sammen og flygtede i vild Uorden. Nederlaget blev knusende.

Ingen af Grev Christoffers højere Førere undslap. Greven af Hoya blev dræbt, da han overgav sig, Ærkebiskop Gustav Trolle døde af sine Saar, den grevelige Fodfolksfører blev myrdet af sine egne Knægte, Greverne af Teklenborg og af Dohna faldt med 184 Ryttere, hvoraf mange adelige, 2000 Knægte dræbtes eller omkom i Mosen, 1500 Knægte og 150 Ryttere blev taget til Fange, alt Skyts og Trainets 400 Vogne blev Krigsbytte, medens Tabene i Rantzaus Hær var ubetydelige. Modpartens Tab er især store set paa Baggrund af hans relativt ringe Styrke, omved 5000 Mand. Hermed var al Modstand paa Fyn uigenkaldelig brudt.

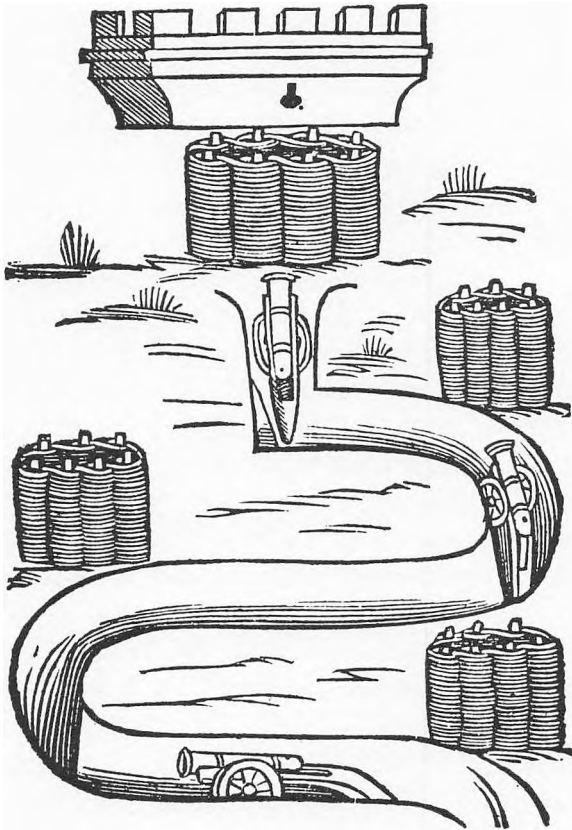

KØBENHAVNS BELEJRING 1536

Efter Træsnit af Hamelmann »Oldenburgische Chronicon«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Kong Christians Kamp for at vinde Riget sluttede med Belejringen af København i 1536. I Hovedstaden herskede den despotiske Ambrosius Bogbinder og hans Parti, som vedblivende svor til Grev Christoffer og Lübeck. Byen blev fuldstændig indesluttet af en Belejringshær under von Veltheim, idet Johan Rantzau drog til Holsten for at imødegaa mulige Angreb fra Syd.

Københavnerne ønskede Fred og samledes den 13. Juni paa Gammeltorv for at raadslaa om, hvordan de skulde imødegaa den

FREMTRÆKNING AF ARTILLERI TIL SKJULT SKYDNING

Fra Krigsbogen »Vallo Libro« 1559. Tegningen viser, hvordan man skjult trækker Skytset frem gennem slynget Løbegrav og bringer det i Stilling bag Faskiner. — Fot. Folker.

frygtelige Nød og Sult, de blev udsat for. Ved denne Lejlighed lod Ambrosius Bogbinder sine tyske Landsknægte splittede Borgerne, hvoraf over 200 dræbtes, mens talrige andre mishandlede og blev kastet i Fængsel. Efter et Aars Belejring, da de kongelige Tropper ogsaa havde besat Amager, Hovedstadens sidste Forplejningsomraade, blev Hungersnøden rædselsfuld. Man aad alt, Hunde, Katte, Rotter og Mus. En »fed« Hund kostede 14 Mark, en Frø kostede en halv Mark, et Kilo Kattefedt 4 Mark og saa videre, mens man uden for Byen fik halvanden Tønde Rug eller saa for en Mark. Man spiste Brød af Mask

og oplødte Læderstumper, gravede Aadsler op og aad dem, smitsomme Sygdomme hærgede, saa Folk tumlede døde om paa Gader og Stræder, hvis de ikke naaede at slæbe sig hen paa Kirkegaardene, »diende Børn sugede Blod af det moderlige Bryst«, og Mennesker afgræssede Voldene. Henvendte de ulykkelige sig til Ambrosius Bogbinder, affejede han dem med Svaret: »I har endnu ikke ædt jeres egne Børn, som det skete i Jerusalem!«

Den 28. Juli overgav Byen sig til Kongen, som gav den lempelige Vilkaar og straks sørgede for at skaffe Forplejning til de ud-

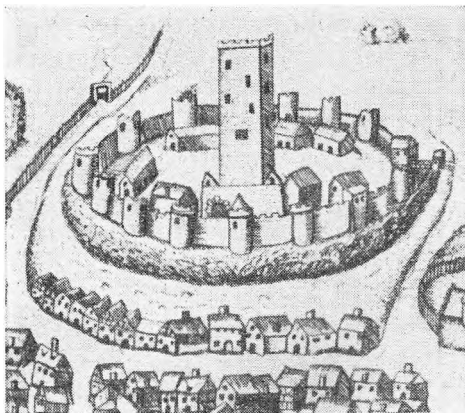
hungrede Borgere. Christian III var omsider blevet fri Herre i sit eget Land; men for en stor Sum — af Blod og Taarer — havde han købt sin Frihed.

Der er i denne vor Hærs Historie gjort Rede for de væsentlige Enkeltheder af det brogede Billede, »Grevens Fejde« viser, fordi det er ganske lærerigt at se, hvordan en Borgerkrig arter sig ogsaa for et skikkeligt Folk som det danske.

Intet er tjenligere end netop Borgerkrig til at vække Rovdyrinstinktet i Mennesker. Historien lige til vore Dage viser det med Gentagelsens usvigelige Sikkerhed; »Grevens Fejde« er et Eksempel blandt mange. Mødens Krige mellem Nationer altid føres efter visse, strenge Regler og uanset Haardheden, hvormed der kæmpes, sjældent uarter til Grusomhed, er Borgerkrig altid et Helvede af tøjlesløs Raahed, meningsløse Ødelæggelser, dyriske Pinsler, Voldtægt, Mordbrande, Ran og Rædsler, Bestialitet og Gudsbespottelse. Det er den frygteligste Ulykke, som kan ramme et Folk, ikke mindst fordi det gensidige Had, som gror af gensidig Mishandling, sjældent lader sig drukne i de afsluttende Kampes Blodstrømme, men spredes som ædende Svampe i Folkelegemet gennem Slægtled.

En vigtig, ofte glempt, Erfaring understreges blodigt af Begivenhederne i en Krig som »Grevens Fejde«, at en improviseret Hær uden tilstrækkelig Uddannelse, Mandstugt og faste Kommandoforhold altid vil bukke under i Kampen mod en vel uddannet, fast ført Styrke. De jyske Bønder var tapre, blodtørstige og hadefulde nok, deres Vaaben var vel mere primitive end Modstanderens, men dog fuldt anvendelige, og deres Tal var stort. Ikke desmindre løb Rantzaus professionelle Knægte dem over Ende fra Skjern Aa til Faurskov Banker uden større Besvær. Selv den tapreste Hob er og bliver kun en Hob, hvis den savner Uddannelse, Kommando og Mandstugt.

Da nu dette er Tilfældet, maa man erkende, at ingen Frase er tommere, ingen Tro farligere end den, at et Folk, der forsømmer Uddannelsen til Krig i Fredens Stund, vil vise sig at være »godt nok«, naar det gælder, at det vil fylkes om Fanerne og ofre

HELSINGBORGS FÆSTNING I DET 16. AARH.
Bemærk den karakteristiske Konstruktion med Hoved-
taarnet, »Kärnan» i Midten. Efter Braunius. — Fot.
St. kgl. Bibliotek.

sig for Fædrelandet, eller hvad de slidte Floskler ellers gaar ud paa. Et Folk, som ikke er uddannet og stadig øvet med Kampens Kaar for Øje, bliver værgeløst Bytte paa Slagmarken eller længe før, man naar Slagmarken. I det højeste kan Folk uden militær Skoling føre en Guerilla; men den gaar uvægerligt haardest ud over Bandekrigerne. Der er ingen Genveje til Sejren — vil man kæmpe med Udsigt til Resultat, der staar i rimeligt

Forhold til Ofrene, maa man, naar det gælder Soldaterhaandværket som ethvert andet Fag, lære sin Profession. Selv den ivrigste Fuser laver intet Mesterstykke.

Det er værd at lægge Mærke til, hvilken afgørende Forskel der i Epokens Krige er mellem svensk og dansk Landalmues Indsats. I Sverige opnaaede de fri Bønder under dygtige Førere ved stadig Krigstræning og gennem streng Mandstugt at blive Elitetropper, som kunde maale sig med de bedste. Danmarks Bønder, hvis Tapperhed ikke var ringere, men hvis Uddannelse og Værnepligt var blevet en Fiktion, formaaede efterhaanden kun at stille sammenløbne Røverbander, der blev fejret tilside, hver Gang de mødte rigtige Soldater. Ogsaa *det* havde man opnaaet ved at gøre Folkets Flertal vaabenløst og omsætte dets Ret til Forsvaret af egen Jord i plagsomme Skattebyrder. Der er en Parallel mellem Datid og Nutid. Vort Folkeflertal har i Aartier staaet fremmed og oftest afvisende over for Tanken om Uddannelsen til Kampen for Fædrelandet. I Sverige og Finland arbejdedes maalbevidst paa at gøre hele Folket egnet til Rigets Værn. Der mødtes frivillige til effektive og krævende Øvelser, medens vi hos os endog forbød Ungdommen at samles i loyale, frivillige Korps, og vor Værnepligt blev stedse mere illusorisk. I den store Krigs og Verdenskrisens

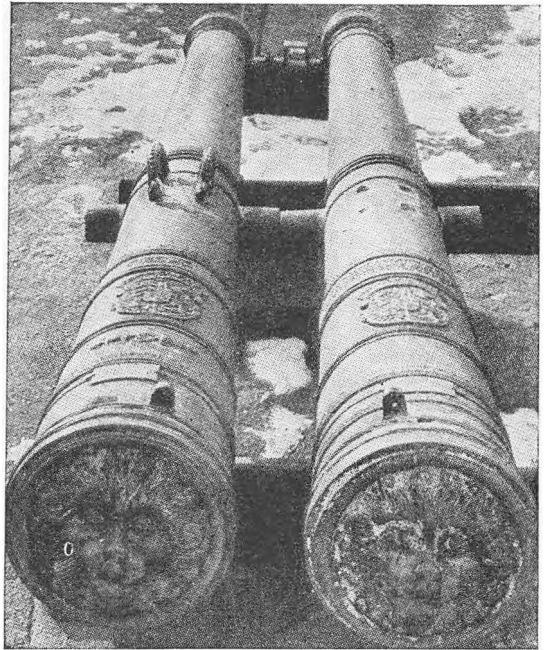
Skæbnestund for Norden drog Historien de sædvanlige Konsekvenser deraf.

Danmark havde været paa Vej til at blive en Adelsrepublik, men Christian III's Sejr sikrede Kongedømmet, der endog tenderede mod at blive arveligt. Reformationen indførtes, og Hovedparten af den katolske Kirkes indtagne Gods tilfaldt Kronen. Rigsraadets Magt indskrænkedes, Købstæderne udskiltes fra Lenene, Bønders og Borgeres Kaar bedredes, og Centralstyret blev stedse mere præget af Kongens Magt. Forholdet til Hertugdømmerne afklare-

des efterhaanden, navnlig havde Slesvigs Lensforhold givet Anledning til mange Forviklinger, som først bragtes ud af Verden ved Overenskomsten af 1579 under Frederik II. Da Begivenhederne imidlertid er karakteristiske for den Højtidelighed, som stedse omgav større Forleninger, kan de allerede her anføres som typiske.

Ved Overenskomsten 1579 naaede man en Ordning hvorefter blandt andet Slesvig blev Len med sædvanlige Lenspligter, saaledes at Hertugerne fik Arveret, men skulde tjene Danmarks Konge med 40 Ryttere og 80 Fodsoldater, naar han havde raadført sig med dem om Krigen. Den højtidelige Forlening fandt Sted i Odense under stor Pragt den 3. Maj.

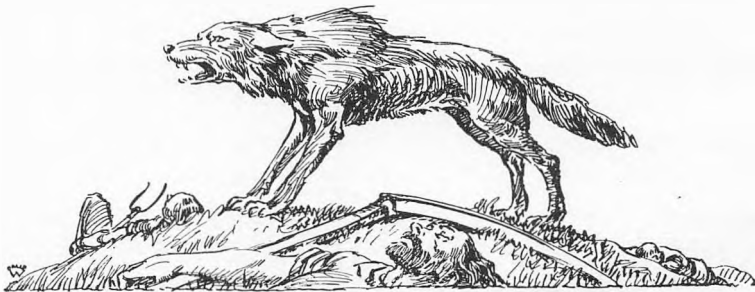
Om Morgenen hentede Hertugerne deres Lensfaner, som bevogtet af slesvigske Adelsmænd havde staaet uden for Byen fra

DANSKE 6-PUNDIGE TREKVARTE SLANGER
De smukke Piécer er udført 1542 og 1543. Tabtgaet som Krigshytte til Sverige. Efter Jakobsson: Bevåpning och Beklädnings. — Fot. Folker.

deres Ankomst den 30. April. Hovedfanen var den røde Blodfane, der symboliserede Hertugdømmerne som Rigslen, desuden førtes Slesvigs gule Fane med blaa Løver og Femerns blaa Fane med den gyldne Krone højtideligt ind i Byen, hvor Kongen sad paa sin Trone omgivet af Rigets fornemste Mænd.

Fire Adelsmænd, hvoraf den ene repræsenterede Kongen som Hertug de øvrige Hertugerne, knælede paa Torvet og bad tre paa hinanden følgende Gange Kongen om at modtage Rigets Len, og Kongen svarede højtideligt Ja. Derpaa red Hertugerne med deres store Følge tre Gange rundt om Tronstolen med Blodfanen, inden de sad af og stillede sig under dette Rigstegn. Fire Adelsmænd med de to Vaabenfaner i Spidsen gik frem mod Tronen, bad atter paa deres Herrers Vegne om Forleningen og aflagde Lensed. Kongen gik ned til Lensfanen, hvor han vekslede Haandtryk med Hertugerne og sin egen Repræsentant. Saavel Kongen som Hertugerne fattede om Fanestangen, mens Kongen overdrog sig selv og dem Lenet som Hertuger af Slesvig og Femern. Herolder kastede de pragtfulde Faner ud blandt Tilskuerne, Rigskansleren afleverede Lensedbrevene med Kongens Segl i Guld og modtog Hertugernes skriftlige Forpligtelser. Da denne højtidelige Akt var vel overstaaet, holdt man store afsluttende Fester — endnu prægtigere end dem, der havde indledet det højtidelige Møde.

KAPITEL X

FRA SEJREN VED MELDORP TIL FREDEN I STETTIN

Kong Christian III døde paa Koldinghus den 1. Januar 1559 og efterfulgtes af sin Søn Frederik II (1559—1570). Han var endnu ikke kronet, da Danmark blev inddraget i en ny Krig som Følge af de omfattende Rustninger, Hertug Adolf af Holsten-Gottorp, Frederik I's næstyngste Søn, havde foretaget og de Forberedelser, han i Hemmelighed havde truffet til et Erobringstog mod Ditmarsken. Det kunde faa alvorlige Følger for Kongeriget, om noget saadant skete uden dets Medvirken, og desuden sved endnu Nederlaget fra 1500 og Ditmarskernes følgende Overmod stadigt i baade holstenske og danske Sind. Kun Christian III's Fredspolitik overfor Ditmarsken havde hidtil holdt Hævnlysten i Ave. Den tro, danske Statholder i Hertugdømmerne, Henrik Rantzau, hindrede, at Hertug Adolf alene drog paa Erobringstog og sørgede for, at han indbød sin Brodersøn, Kong Frederik II, og sin ældre Broder, Hertug Hans, som var Frederik II meget hengiven, til at deltage i Ditmarskerkrigen. Fra dansk Side følte Betænkeligheder derved, men Kongen overvandt dem, og den 1. Maj sluttedes i Nordtorff en Overenskomst om Fordele og Forpligtelser. Af de Udgifter, Hertug Adolf havde haft til Hvervning af 30 Fænniker Knægte, skulde Kongen og Hertug Hans erstatte ham to Trediedele, medens Hertug Adolf til Gengæld betalte Hvervningen af yderligere 10 Fænniker Knægte og 500 Ryttere. Hver af de tre Fyrster skulde levere 8 Rustvogne, 6 lette Kanoner (Falkonetter) og 2 tunge (Murbrækkere). Krigsomkostningerne skulde afholdes ligeligt, og naar Ditmarsken var erobret, skulde den deles i tre

HØVEDSMAND FOR LANDSKNÆGTE

Trasnit i Greven af Solms Krigskunstbog fra 1545. Efter Liebe: »Der Soldat«. — Fot. Folker.

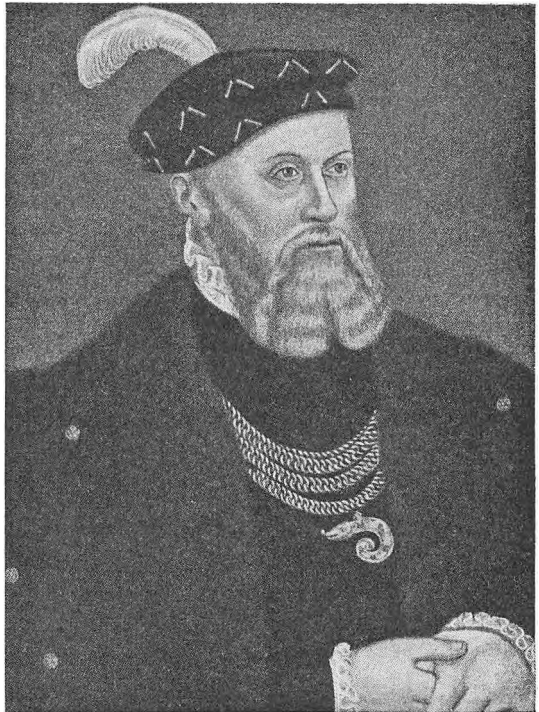

Dele, som Krigsherrerne trak Lod om. Ialt talte Hæren 20.000 Mand Fodfolk, 3000 Ryttere og 1000 Arbejdssoldater til Skansegravning. Der medførtes rigeligt Materiel til Broslagning, og Holstens Landeværn blev opbudt til Sikring af Grænsen.

Ditmarskerne havde 7000 udmærket væbnede Mænd under Vaaben og et betydeligt Artilleri paa omved 100 Piècer med rigeligt og veløvet Betjeningsmandskab, dertil kom nogle hvervede Landsknægte. Marsken var for store Deles Vedkommende svær at passere, Byerne var meget kraftigt befæ-

stede, og adskillige nye Værker blev opført. Mindet om Sejren i 1500 havde dog i nogen Grad gjort det lille, krigerske Folk overmodigt, saa det mente sig stærkt nok til at undlade Oversvømmelser i stor Stil og navnlig til at kæmpe uden fælles og fast Overkommando: Det afventede med Tryghedsfølelse Angrebet uden Forstaaelse af, at Forholdene ikke længer var de samme som for 60 Aar siden, og at den Hær, som nu drog imod det, førtes af en af Tidens største Feltherrer, der endnu ikke havde lidt noget Nederlag.

Det var den syv og tresaarige, men stadig aandsfriske og fremragende Johan Rantzau, som blev højstbefalende for den allierede Hær. Under sig havde han en Række af Datidens ypperligste og mest ansete Førere som Obersterne Wulff, von Schönwiesen, von

KONG CHRISTIAN III

Efter Maleri i Dresdens hist. Musæum. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

HERTUG ADOLF AF HOLSTEN-GOTTORP (1526—1586)

Kong Frederik I's næst yngste Søn; uddannet i Krigskunst ved Kejser Karl V.s Hof; Drivkraften i Toget mod Ditmarsken 1559, kraftig og hensynslos ogsaa mod Broderen, Christian III. Forliget med Frederik II ved Lenshyldningen i Odense 1579 (se Hefte 6 Pag. 285-86). Storfader til den sidste russiske Czarslægt Romanoff. Samtidigt Stik paa kgl. Bibliotek. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Wallerthum, von Wolde og Grev Anton af Oldenburg ved Fodfolket. Rytteriet var dels hvervede Tropper, dels den næsten fuldtallige, holstenske Adel, dels den danske Hoffane under Jens Trudsen Ulfstand. I Hoffanen tjente mange danske Adelsmænd, men de krigerske Holstenere var dog med i relativt større Antal, alene af Slægten Rantzau 15 og af Ahlefeldter 11. Tre Dage før Indmarchen blev der sendt formelt Fejdebrev til Ditmarskerne. Da

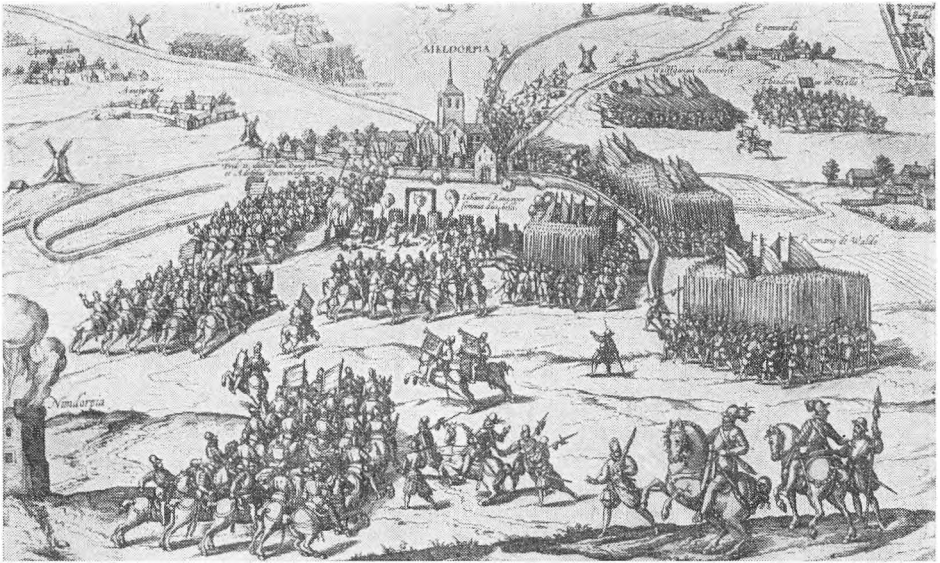
man ventede, at de efter deres grusomme Sædvane vilde pine Overbringeren ihjel, blev en dødsdømt Forbryder sendt med Fejdebrevet mod at slippe for al anden Straf, hvis han kom levende fra sin diplomatiske Mission. Han naaede velbeholden tilbage med Ditmarskernes værdige Svar.

Den 22. Maj brød de allieredes Hær op fra Egnen om Itzehoe og marcherede over Alversdorp ind i Ditmarsken saaledes formæret: Fortrop af Knægte udtaget ved Lodtrækning fra samtlige Regimente; Moritz Rantzau med sin Rytterfane, Skansegravere og Feltartilleri; von Schönwiesens og von Woldes Landsknægte;

KONG FREDERIK II (1534—1588)

En fængslende og betydelig Fyrstetype af Renaissancens Forfat, samtidig djerv, krigerisk og pragtglad, sparsommelig med Hofholdningen, men umaadeholden i sin Livsnydelse. Dygtig Administrator og udmærket begavet, men indesluttet og mistroisk, navnlig mod den danske Adel; de kostbare, men sejrige Kriges Konge. Efter Maleri af Hans Kuleper paa Frederiksborg. Fot. Bengtsson.

STORMEN PAA MELDORP 3. JUNI 1559

I Midten kæmper Johan Rantzau, til venstre angriber Kong Frederik II og Hertugerne Johan og Adolf af Holsten. Samtidigt Stik paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

Kongens og Hertugernes Hoffaner, der dannede Hærens Hovedbanner; von Wallerthums Regiment og Resten af Knægtene samt 2 Faner Ryttere, ialt 4000 Ryttere og 35 Fænniker Knægte. Hæren gik i Lejr ved Alversdorp, hvor den afventede Grev Anton af Oldenburgs Ankomst. Han stødte den 30. Maj til Hovedstyrken med 15 Faner Ryttere og 500 Knægte. Der blev i Ventetiden udsendt Opklaringsstyrker, hvoraf Flertallet faldt i Ditmarskernes Vold og pintes ihjel paa grusom Maade især af Kvinderne. De fik Hjertet revet ud og stoppet i Munden, man hængte deres Indvolde paa tvegrenede Stager vendt mod Fjenden eller bandt dem til Pæle og saarede dem, saa de langsomt og kvalfuldt døde. Torturen, som skulde skræmme Angriberne, virkede stik imod Hensigten.

Den 2. Juni brød de allierede op og efterlod kun Trosmeisteren med 40 Ryttere og 1000 Knægte i Lejren ved Alversdorp. En mindre Styrke detacheredes til Skinangreb mod Fæstningen Tielebrügge Nord for Lejren, en anden mod Fæstningen Hamhus

DØDENS HÆR

Allegorisk Kobberstik fra det 16. Aarh. Efter Henne am Rhyn: •Kulturgeschichtes. — Fot. Folker.

(Nordhamme) paa Hovedvejen til Heide, medens Hovedstyrken gik mod Sydvest til Angreb paa Meldorp. Undervejs blev der slaaet Broer over Mülde Aa, hvor Ditmarskerne havde ødelagt Overgangsstederne. Angrebet paa Meldorp indledtes med Storm, idet Knægtene benyttede Springstokke, Bræder og Risfletninger til Passage af Gravene. Flere kom ud paa bundløs Grund og maatte svømme gennem Dynd og Pløre mod Fjenden. Didrik von Halle ilede de nødstedte Knægte til Hjælp og angreb dumdristigt den befæstede By ved at lade sine Ryttere sætte over Gravene. Nærkampen blev hidsig og blodig, von Schönwiesien faldt, og Angrebet blev to Gange slaaet tilbage, inden der kom Forstærk-

ninger til, og Rantzaus Artilleri kunde lægge virksom Ild over Maalet. Samtidig med Stormen fra den svært tilgængelige Vestside førtes nu et kraftigt Angreb fra Syd, Byens Porte blev sprængt, og efter tre Timers haard Kamp trængte Angriberne fra alle Sider ind i Staden, Indbyggerne blev i stort Tal nedhugget af Soldaterne. De skaanede undtagelsesvis ikke Kvinderne, fordi netop disse havde pint deres Kammerater, og fordi de sloges som Furier i Mændenes Rækker.

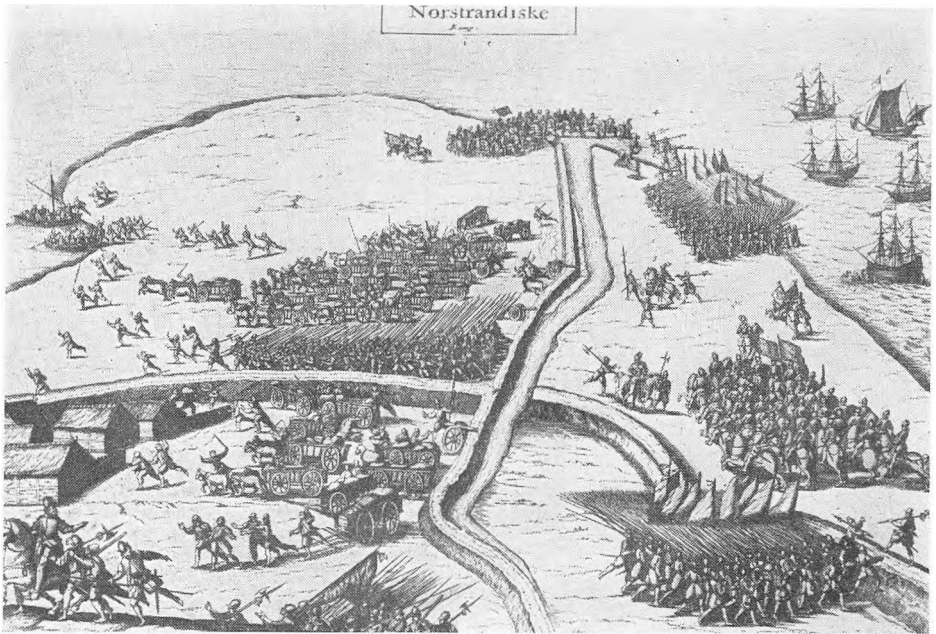
En Del af Ditmarskerne undslap og fik Forstærkning, saa de prøvede at føre Modangreb med 9 Faner Ryttere og 25 Kanoner. Denne Styrke blev slaaet og maatte efter store Tab flygte. Mange

EPISODER FRA DITMARSKERKRIGEN 1559

Øverst til venstre stormes og afbrændes Heide. Nederst til venstre Erobringen af Hamhus, øverst til højre Forhandlinger om Freden med de slagne Dittmarskere, i Midten til højre føres den saaredo Hertug Adolf bort i en Trainvogn. Stik af Kaspar Ens i «Bellii Dithmarsici vera descriptio». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

KAMPE EFTER LANDGANG PAA NORDSTRAND 1559

Til venstre i Billedet de flygtende Ditmarskere, til højre de kongelige Tropper og Dele af den danske Flaade. Stik af Kaspar Ens i «Belli Dithmarsici vera descriptio». — Fot. St. kgl. Bibliotek.

andre Steder i Ditmarsken fandt blodige Træfninger Sted samtidigt med Kampen om Meldorp. Partisaner hindrede de allieredes Forplejningstjeneste, og navnlig Kvinderne beredte Hæren mange Vanskeligheder ved Overfald og Brandstiftelse. Ditmarskerne kæmpede bag Fronten som de russiske Bander bag den tyske Front i 1942.

Efter Indtagelse af Hovedbyen Meldorp gik den allierede Hær fra 6. Juni til Erobring af Syd-Ditmarsken. Den foregik nemt og hurtigt. Befolkningen havde opgivet Ævred og flygtede overalt for den stærke Modstander. Paa Tilbagevejen mod Meldorp stødte Johan Rantzau paa en Flok Dreng, Kvinder og Smaabørn, 700 ialt, der havde søgt Tilflugt paa en Højde omgivet af Vand og Sump. Hertugerne vilde have dræbt »dette Kobbelt Ulveunger«; kun Frederik II's og Johan Rantzaus enige Protest hindrede en frygtelig Massakre.

Tilbage stod Erobringen af Nordmarsken, hvor Ditmarskerne endnu havde deres Hovedstyrke, og hvor de stærkeste Befæstninger fandtes. Johan Rantzau benyttede atter Kombinationen af Skinangreb — mod det befæstede Hemmingstedt — og Hovedangreb, i dette Tilfælde mod Tielebrügge, der spærrede den eneste Vej over Tieleaa til Nordmarsken. Ditmarskerne havde imidlertid regnet med et Hovedangreb som i 1500 fra Meldorp mod Hemmingstedt. Den allierede Hær mødte derfor kun ubetydelig Modstand ved Tielebrügge, og næste farlige Punkt, Auebrügge, var lige saa utilstrækkeligt forsvaret. Først ved den vigtige Fæstningsby Heide kom det til Kamp.

Fra Heide Kirketaarn opdagede Ditmarskerne de allieredes Fremrykning, men troede, den kun var et Detachment, og sendte derfor nogle Fænniker Fodfolk ud fra Byen til Angreb paa det fjendtlige Rytteri, den danske Hoffane. Inden længe sendtes yderligere 9 Fænniker Fodfolk frem fra Heide. De kom i Kamp med Hovedstyrkens Knægte, som var udmattede af den lange Marche i Sommerheden, medens derimod Ditmarskerne, skriver en sam-

HERTUG HANS DEN YNGRE (1545—1622)

Stamfaderen til vort nuværende Kongehus, Hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg. Frederik II's Broder. Bemærk den udtalte Slægtslighed. Maleri paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

PLAN AF KØBENHAVN MED BYENS BEFÆSTNING
I DET 16. AARHUNDREDE

Stik i Erik Pontoppidans: »Origines Hafniensis» 1780. — Fot. Folker.

næste, Syvaarskrigen mod Sverige mellem de kongelige Fætre, Frederik II og Erik XIV, som begge var udmærkede Hærførere. Den danske Konges Feltherreegenskaber kunde ikke maale sig med Erik XIV's, men han var mere ligevægtig og loyal mod sine Chefer. Gustav Vasa havde i Sverige drevet en danskfjendtlig Propaganda, der skabte et paa de fleste Omraader ganske ubehersket Danskerhad. Kort før sin Død skrev han om Danskerne til sin Søn, Erik XIV, at »Vi har nu snart i fyrre Aar lært dem at kende — saa ved da den almægtige Gud, hvor trolig og flittig Vi i alle Dage har foreholdt og advaret baade gamle og unge mod de Danskes Falskhed«. Paa dansk Side var Stemningen lige saa bitter.

Kong Erik stillede urimelige Krav. Dels hævdede han med Styrke Sveriges heraldiske Ret til alene at føre tre Kroner i Vaabnet, dels postulerede han svensk Ret til at eje Skaane, Halland

tidig Deltager, »kæmpede som Djævla, ikke som Mennesker. Med deres muskuløse Lømmers, deres vældige Arme og uundtømmelige Kraft kæmpede de haardnakket og faldt, hvor de stod, dækket af Saar«.

De kunde ikke holde Stand mod Overmagten; af 7000 Mand omkom 3000. Næste Dag sluttede Ditmarskerne Fred paa strenge og ydmygende Vilkaar. Kong Frederik havde indledet sin Tronfølgergerning med en sejrriig Krig.

Der skulde ikke blive lang Tid eller Vej til den

og Bleking, skønt disse — især Skaane — var kornedanske; han krævede fri, svensk Sejlads gennem Øresund uden dansk Lejde. Saadan som Problemerne opstilledes, lod de sig kun løse ved Krig. Bag disse Postulater laa endnu »højvigtigere« Aarsager til Krigen, især den gensidige Skinsyge. Men det danske Rigsraad ønskede nu, som da Ditmarskerkrigen blev aktuel, at bevare Freden. Kun den Kreds, som stod Kong Frederik nærmest, vilde slaas; han selv ikke mindre. Han haabede paa at generobre Sverige og sluttede den 13. Juni 1562 Forbund med Lübeck, en værdifuld Hjælper til Søs, og den nordiske Syvaarskrig erklærede.

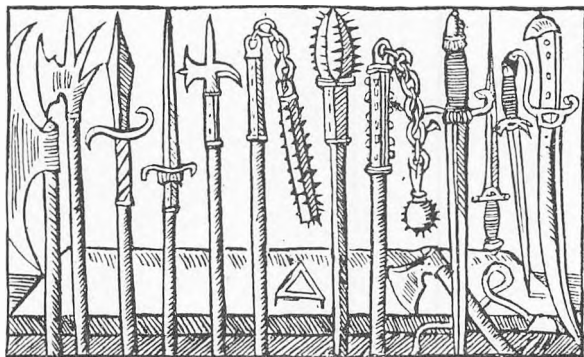
Der blev sluttet Kontrakt med Obersterne Daniel Rantzau, Jørgen von Holle og Hilmar Münichhausen om Levering af 3

Regimenter tyske Landsknægte, hvert Regiment paa 8000 Mand i 20 Fænniker. Desuden leverede Grev Günther af Schwarzburg 4000 tyske Ryttere og Grev Adolf af Nassau, den berømte krigsvidenskabelige Forfatter, 150 vallonske Ryttere. Tropperne ankom til Skaane og mønstredes dør i 1563. Udskrivningen af nationalt Mandskab ud over Lenstropperne blev Fiasko. Hovedparten deserterede, endnu inden de naaede den aktive Hær. Et enkelt Aar havde man udskrevet 1438, der mødte ved Hæren 453. Grunden til denne Faneflugt var især svigtende Forplejning. Vaupell an-

KONG ERIK XIV VED SYVAARSKRIGENS BEGYNDELSE

Smuk, elegant, højt begavet, men grusom, lunefuld, vellystlig og efterhaanden sindssyg, Danmarks Modstander under »Syvaarskrigen«. Stødtes 1568 fra Tronen og hensattes i Fængsel, hvor han formentlig dræbtes ved Gift. En fængslende, dæmonisk og tragisk Renaissance-skikkelse. Samtidigt Billede. — Fot. Folker.

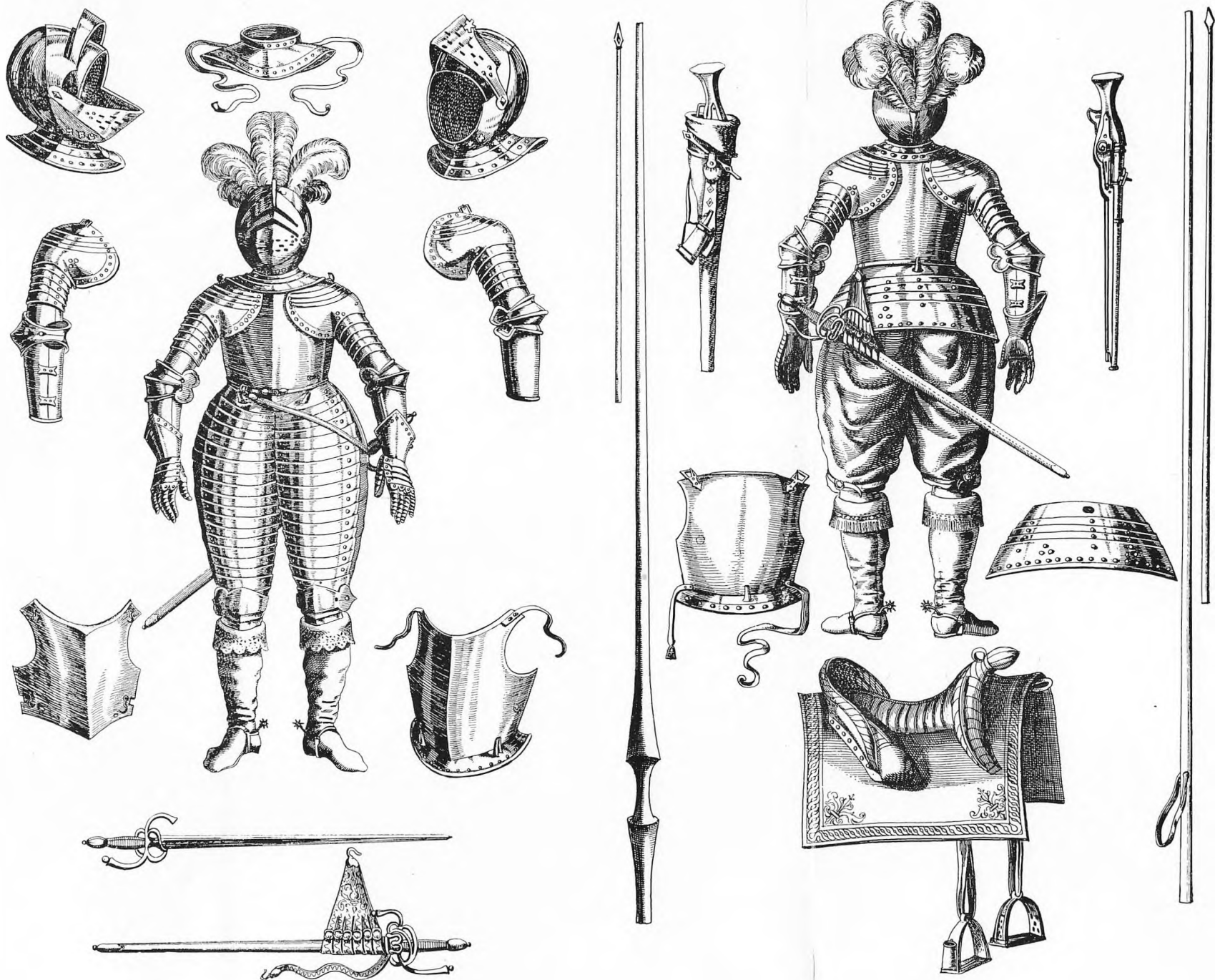
KRIGSVAABEN FRA DET 16. AARHUNDREDE

Bemærk i Midten de spjgerbosatte Plejle og Køllen — Morgenstjernen.
Efter Olaus Magnus 1555. — Fot. Folker.

fører Uddrag af samtidige Breve: »Her (i Lejren ved Elfsborg 1563) findes mange, og mest af danske Knægte, som ikke har smagt Brød i tre eller fire Dage; 300 af Frans Brockenhus's Knægte er bortløbne for at stille deres Sult«; eller i en Skrivelse til Statholderen

paa Københavns Slot, et Embede svarende til Krigsministerens: »Kære Hr. Maens, til de Knægte, som kom til Bohus, har Hr. Jens (Holgersen Ulfstand) ingen Penge, og de er næsten nøgne. Det Bytte, der vankede i Gamle Lødøse, som Skotter og Danske gjorde, det faldt Tyskerne over i Lejren og tog deraf, hvad der behagede dem«. Det var svært for en Chef at styre saadant sultende og derfor uregerligt Mandskab. Fourage til Hestene kom ogsaa trevent frem. Man fodrede normalt kraftigt med en Tønde Havre hver 12. Dag til hver Hest.

Paa dette Tidspunkt begynder en Slags Uniformering, idet »Felttegnet« bliver obligatorisk. I de kongelige Krigsartikler fra Maj 1563 bestemmes, at »Enhver skal have Aftegn paa hans Hat, Klæder eller over hans Harnisk i et rødt og gult Baand«. Det er Oldenburgernes Farver, der holdt sig som Uniformsfarver i 400 Aar. De svenske Felttegn var gule; men Erik XIV's Soldater benyttede ogsaa Felttegn som Egernhaler og smaa Træbægere. Da den danske Hær — »en dansk Hær uden Danske« — formeredes under Grev Günther af Schwarzburgs Overkommando, talte den 4000 Ryttere og 24.000 Knægte. Der fandtes et Utal udenlandske Fyrster ved Hæren. Kun Hoffanen, som førtes af Peder Bille, var 1563 en national, dansk Afdeling. Udgifterne til den mægtige, lejede Hær var saa svimlende, at Kong Frederik maa have regnet med Sejr efter en Lynkrig. Den varede syv Aar. En Aarsag hertil

DEN FULDSTÆNDIGE RUSTNING OG BEVÆBNING FOR EN LANSENER TIL HEST I DET 16. OG 17. AARHUNDREDE

Bemærk Sværdtaskens Knapper ved Hjælp af hvilke dens Bæring reguleres. Jo flere knappet, des mere vandret. Bemærk ogsaa Hylsen til Lansefoden paa højre Stighøjle, den lette og tunge Lanse og Krudtflasken paa Pistoltasken. Efter von Wallhausen «L'instruction de la cavallerie» 1621. — Fot. Folker.

var — som sædvanlig — Undervurdering af Modstanderen, men især manglende psykologisk Sans i Bedømmelsen af den højt begavede, sære og efterhaanden sindsyge Konge, Erik XIV.

Historikeren W. Mollerup har givet en malerisk Skildring af den danske Hærs Indmarche i Syvaarskrigen ad Hallands daarlige, høstvaade Veje i August 1563:

Fortravet dannedes af to Faner tyske Ryttere iført Jernhue, Brystharnisk og Sværd med den meterlange Karabin overhængt og elleve Skud i Hylstre. Efter Rytteriet fulgte Jørgen von Holles Fodfolksregiment paa 20 Fænniker hver mellem 300 og 400 Mand. I deres udmajede Dragter med de lange Pludderhoser, som kunde sluge indtil 70 Meter Silketøj, med Silkesløjfer flagrende fra de posede, udskaarne Ærmer og Bukser, med fjerprydet Filthat eller Stormhue paa Hovedet, med vilde, skæggede, forsorne Ansigter havde Folkene mere Lighed med Gøglere end med Krigere, hvis ikke Vaabnene og Rustningen over Tøjet havde vist deres grusomme Haandværk. Landsknægtene bestod dels af Pikenerer med fuldt Harnisk, 6 Meter lange Piker og det bredklingede Slagsværd over Skulderen, dels af Skytterne, som kun bar Brystharnisk, men var væbnet med en lang Luntebøsse og over venstre Skulder en Rem med 11 Træ- eller Blikhylstre, hvert med et Skud samt om Hals eller Liv en Læderpung med Kugler og et Horn med Fængkrudt. Efter Fortravet fulgte Hovedstyrken, hvor Kongen og Overkommandoen befandt sig. Endelig dannedes Bagtroppen af Daniel Rantzaus Regiment og to Faner tyske Ryttere. Toget drog kun langsomt frem ad de slette Veje, som ofte maatte forbedres, for at de med indtil 20 Heste eller Stude forspændte Feltkanoner ikke skulde hænge fast i Dyndet. Vejret var koldt og regnfuldt.

Elfsborg belejredes og maatte kapitulere den 4. September. Besætningen fik fri Afmarche. Danskernes store Bytte omfattede blandt andet 148 Kanoner og to nye Orlogsskibe.

Erik XIV havde i Løbet af Efteraaret samlet en Hær paa 4000 Ryttere og 18.000 Mand Fodfolk, som den 23. Oktober indledte Belejringen af Halmstad, hvis Besætning kun var paa 500 Mand

RIGSMARSK OTTO KRUMPEN (1473—1560)

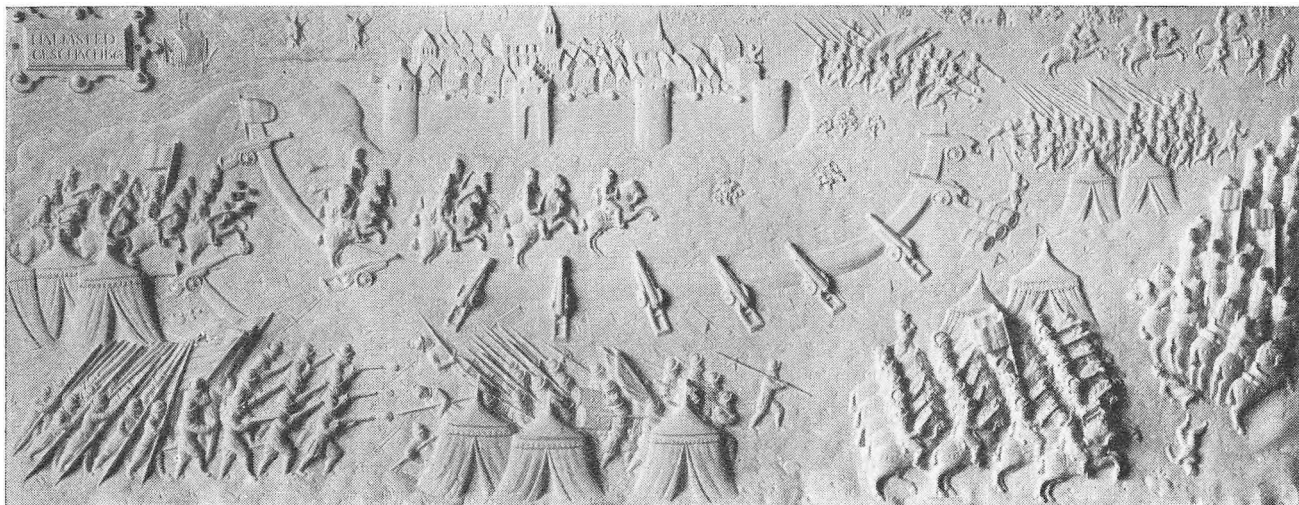
Broder til den berygtede Børglum Blsp, Stygge Krumpen. Bar Kronen ved Christian II's Kroning. Udmærket Hærfører. Sejrede ved Bogesund og saaredes ved Uppsala 1520; erobrede Gotland fra Søren Norby 1525. Rigmarsk fra 1554. Flk tilbuddt og havde en kort Tid Overkommandoen under Syvaarskrigen, men afgav den til Daniel Rantzau. Udsnit af Maleri paa Frederiksborg fra 1562. — Fot. Bengtsson.

under Poul Huitfeld. Kong Frederik ilede Besætningen til Hjælp, sinket saa meget af de to uduelige Førere, Grev Günther og Jørgen von Holle, at Svenskerne havde opgivet Belejringen og var under Tilbagegang, inden Kongen naaede Byen. Han forfulgte imidlertid Morgenen efter sin Ankomst, den 9. November, Fjenden langs Nissa Aa med 6 Rytterfaner og 3 Fænniker Knægte, ialt omved 3000 Mand, som kom i Slag med de svenske Tropper under Carolus Mornay ved Maredpasset, ogsaa kaldet Marekær. Her stod omved 8000 Svenskere, i hvert Fald mellem to og tre Gange saa stor en Styrke som den danske.

Den svenske Feltherres Valg af Stilling var upaaklageligt. Paa dens venstre Fløj var Terrainet opfyldt af Krat og Mose- drag, uoverskueligt og svært at passere. Her stilledes Halvdelen af Fodfolket; Rytteriet stod paa

højre Fløj, og paa Højdedraget, Mared Bjerg stod i 2. Træfning Artilleriet og den resterende Halvdel af Fodfolket.

Den danske Forfølgningsstyrke formeredes i 3 Træfninger. Kongen vilde selv have ført første Træfning, men overlod den efter alvorlige Henstillinger til Grev Günther af Schwarzburg. Vor Stalddrengefane, unge Adelsmænd og Adelstjenere under Lave Bæk, red, fulgt af første Træfning, til Angreb paa den svenske, venstre Fløj, blev kastet og derpaa forfulgt af svensk Rytteri. Da

SVENSKERNE BELEJRER HALMSTAD 1563

Den lille, danske Garnison under Poul Huitfeldt forsvarede sig saa tappert mod den stærke, svenske Angrebshær under de Mornay, at denne opgav Belejringen. Afstøbning paa Frederiksborg af Relief paa Frederik II's Sarkofag. — Fot. Bengtsson.

DEN SVENSK BELEJRINGSHÆR DRIVES BORT FRA HALMSTAD 1563

Frederik II ilede fra Laholm det belejrede Halmstad til Hjælp, Svenskerne flygtede den 9. November 1563, blev kraftigt forfulgt og slaæet ved Mared. Samtidig Stik. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

greb Kongen personligt ind i Kampen med 2. Træfning, standsede de flygtende, angreb det svenske Fodfolk og kastede det ud af Stillingen. Svenskernes venstre Fløj og Rytteriet i Midten veg uden Kamp, men deres højre Fløj sloges tappert, og Fodfolkets anden Træfning, især Kong Eriks Livregiment, kæmpede udmærket, indtil de Svenske grebet af den Panik, der er alle Slagmarkers uberegnelige og dæmoniske Fare, flygtede og bortkastede deres Vaaben undervejs. Panik er en Besættelse, hvorimod ingen kan væрге sig. I Løbet af den følgende Nat fik Mornay samlet sine Styrker og trak alle tilbage. Kong Frederik vilde udnytte den hæderfulde Sejr ved Forfølgning, men bøjede sig atter for sin dørske Hærførers, Grev Günthers, uforstaaelige Raad og lod være. Hovedparten af den danske Hær, bortset fra Detachementer til Observationstjeneste, »lagde sig i Vinterdvale til næste Sommer«.

Aaret 1564 bragte ingen store militære Afgørelser. Grev Gün-

ther, hvis Indsats som Hærfører begrænsedes til at sabotere enhver aktiv Optræden af Danskerne, blev i Oktober til alt Held afskediget som Overgeneral. Jørgen von Holle fik ogsaa Løbepas, og den dygtige, vellidte, energiske Daniel Rantzau, der havde foretaget et dristigt Togt ind i Småland, fik overdraget Hærens Føring. Svenskerne faldt ind i Norge og havde store Muligheder for at knytte dette Land, hvor Danskerne var alt andet end elskede, til Sverige. De ødelagde enhver Mulighed ved Kong Eriks og hans nærmeste Hjælperes grænseløse Brutalitet og Grusomhed. Det var eksempelvis Kongens Plan at dræbe eller deportere Indbyggerne fra Jämtland og lægge det øde — som Sovjetunionen søgte at affolke Østersøstaterne i 1941. For saa vidt var det Danmarks Held, som den svenske Konges Haardhed fik Nordmændene til at hylde Kong Frederik. Halland og Bleking blev ødelagt af svenske Styrker, mens den danske Hær — bortset fra Daniel Rantzaus Korps — forholdt sig passiv.

DANIEL RANTZAU (1529—1568)

Fremragende dansk Feltherre, som udmærkede sig i Krigene mod Sverige. Fandt Heltedøden ved Varberg. Efter Galleri af berømte og mærkelige danske Mænd . . . s. — Fot. Folker.

Aaret er interessant, for saa vidt som Frederik II ved et ekstra Opbud, der tidligere er omtalt i anden Forbindelse, udskrev hver

BADSKÆR FRA DET 16. AARHUNDREDE

Badskær og Bartskær, i Krigen Feltskær, var Datidens primitive, lidet ansete Låger. Efter »Hortus sanitatis. 1498. — Fot. Folker.

tiende vaabenfør Mand i Danmark. Selvom mange svigtede og flere deserterede, skabtes dog Begyndelsen til en national Hær ved de 4 Fænniker, som førtes af Frans Brockenhus, der tillige var Rantzaus Næstkommanderende. Skaaningen Mikkell Pedersen Gønge samlede en dansk Fænnike Skytter, der gjorde fortrinlig Fyldest. Men Hæren som Helhed havde, blandt andet paa Grund af Mytteri, udebleven Sold og fordi et stort Antal Knægte fulgte Grev Günther til Tyskland, mistet sin halve Styrke.

I Begyndelsen af Aaret 1565 stod Begivenhederne delvis i

Stampe, fordi man fra Udlandet ved den franske Gesandt, Charles Dançay, prøvede at mægle mellem de to kæmpende Konger. Fra dansk Side ønskede man Fred, men Erik XIV stillede saa uantagelige Krav, at han tydeligvis foretrak Krigen, som derfor fortsatte. Ikke alene Krigen hærgede de nordiske Lande, de hjemsoegtes tillige i Aarene 1563—66 af Pest og tyfoid Dysenteri. Københavns Universitet lukkedes, Soldaterne døde i Hundreder, og enkelte Egne blev næsten affolket. Alene paa Lolland omkom 13.000 Mennesker. Stockholm ramtes haardere end nogen anden By. Man naaede ikke at begrave Pestligene. Luften stank saa frygteligt over Kadaverdyngerne, at man paastod, passerende Fugle styrtede døde til Jorden. Samtidig fik Dyr en underlig Sygdom, der gjorde dem uvane, saa de ustandselig kæmpede og dræbte hverandre.

Foraaret gik med Fredsforhandlingerne og Anstrengelser for at faa Styr paa de uregerlige Soldater. Det lykkedes kun ved Daniel

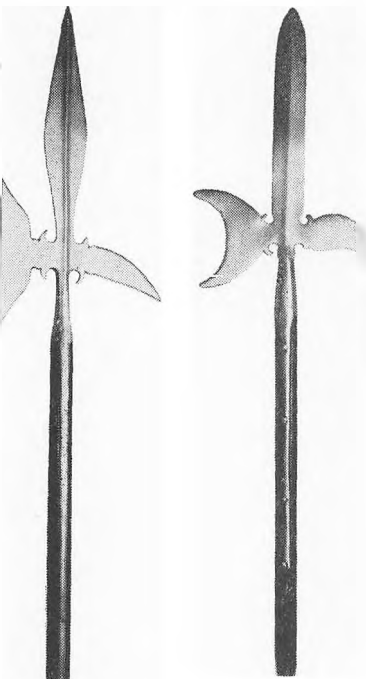
ERIK IV (1533—77) SOM KONGE

Det prægtige Billede, som findes paa Sveriges Nationalmuseum, er gengivet efter Ingvar Andersson: 'Erik XIV'. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

Rantzaus eget Regiment og Rytteriet. Da Hæren brød op, nægtede von Holles Knægte at følge med. De udskrevne danske Fænniker fik Frans Brockenhus efterhaanden uddannet til gode Soldater, men i Begyndelsen af 1565 var de endnu ret ubrugelige. Pesten rasede og Provianten slap op. Der skulde en Hærfører af

Rantzaus Format til at overvinde de største Vanskeligheder.

Svenskerne, som havde belejret Elfsborg, blev i Maj fordrevet derfra; men de indtog en saa stærk Stilling, at Rantzau ikke vovede et Angreb paa den, og de to Hære stod et Par Maaneder over for hinanden, uden at det kom til afgørende Kamp. I August brød den svenske Hær op og gik mod Varberg, som erobredes den 15. September. Den danske Hær, som var i Opløsning, nøjedes med at plyndre Egnen om Gamle Lødøse, hvorpaa den trak sig tilbage til Halmstad for at reorganisere. Dens Styrke om Sommeren opgøres af Erik Sture til 9 Faner Ryttere, hvoraf de 6 danske, og 12 Fænniker Fodfolk, hvoraf 7 danske — altsaa modsat Forholdene ved Krigens Begyndelse en overvejende national, dansk Hær.

DANSKE HELLEBARDER
FRA OMKRING 1600

Fot. Tøjhusmuseet.

Daniel Rantzau brød op fra Halmstad den 16. September for at undsætte Fæstningen Varberghus, der havde værgt sig glimrende mod Svenskernes dristige Stormløb. Varberg By var forlængst erobret og ødelagt under blodige Plyndringer, og Hæren kom for sent til at redde Slottet. Det faldt samtidig med, at den indledte Undsætningsmarchen. Rantzaus Styrke var de to uregelmæssige Fodfolksregimenter, Feltherrens Regiment ført af von Pladow, von Holles ført af Lazarus Streckfuss, og 7 Faner Ryttere, den skaanske under Hak Holgersen Ulfstand, den fynske under

STORM PAA EN BEFÆSTET BY

Træsnit fra det 16. Aarh., der viser Angribernes Indtrængen over Bymuren.
Efter Liebe: »Der Soldat«. — Fot. Folker.

Morits Podebusk, den jyske under Frans Banner, den danske Hoffane under Henrik Tornow, den tyske, hvori de holstengottorpske Ryttere, under von Qualen, »Musefanen« under Erik Venstermand, og »Rendefanen« under Peder Gyldenstjerne. Rendefanen var Forpostrytteri samlet af de øvrige Faners overta'lige Mandskab; Musefanen (Stalddrengefanen) bestod af Trossets beredne »Drenge« og var normalt Artilleri- og Trodsækning, men brugtes i Syvaarskrigen paa Grund af Hærens Faatallighed jævnsides med de øvrige Ryttere.

Den danske Hær led et alvorligt Tab, mens Rantzau indledte Belejringen af Varberghus, idet Jørgen Bille ved at falde ind i Småland, hvor han hærgede paa det frygteligste med 1 Fane Ryttere og 4 Fænniker Knægte, søgte at skabe »en anden Front«, der kunde lette Svenskernes Tryk paa Halland. Det lykkedes, men den 24. September faldt han i et svensk Baghold. Svenskerne førtes af Lasse av Skara og udryddede totalt Jørgen Billes Styrke. Iøvrigt kæmpede Sveriges Hær mod ganske de samme Vanskeligheder som Danmarks, og Rantzau kunde den 29. September skrive til Kongen om den svenske Hovedstyrke under Boije, som trak

DANSKE GALAUNIFORMER I DET 16. AARHUNDREDE
 Efter samtidig Tegning af Frederik II.s Kroningsridt gengivet i Troels Lund:
 »Dagligt Liv i Norden . . .«. — Fot. Folker.

sig bort fra Varbergegnen: »Fjenden, der hidtil har ligget i Lejr paa disse Steder (i Haab om at Rantzau vilde indlade sig i Slag), er i denne Morgenstund tidlig paa Dagen brudt op og draget hjem, da Bønderne i hans Hær i store Skarer og hele Hobe har forladt Fanerne ligesom hos os og er løbet hjem til deres Gaarde. Nils Boije kunde ved Bortmarchen kun lade tre Faner vaje«. Det er ejendommeligt, hvor vel underrettet denne Krigs Fører var om Modpartens Bevægelser. Det laa i, at man — navnlig rationelt fra svensk Side — udnyttede Grænseegnernes brogede Sindelag hos Befolkningen til Udbygning af Efterretningstjeneste og Spionage i stor Stil. Iøvrigt prægedes Krigen ogsaa af en voldsom, gensidig Propaganda.

Belejringen af Varberg gik trent med de sure, stædige Solda-

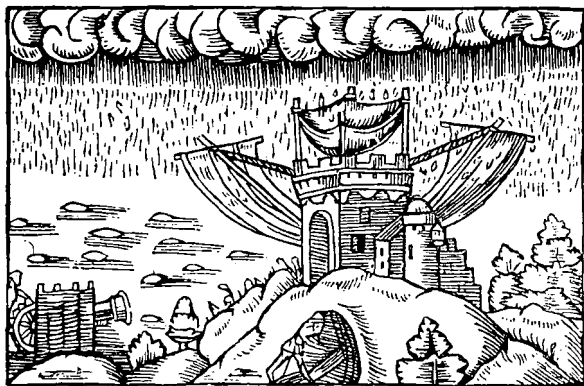
ter, og Rantzau har antagelig følt det som en Lettelse, da han fik Underretning om, at der blev sammen-draget store, svenske Styrker 60—70 km Nordvest for Varberg omkring Örsås og Nord derfor. Da Rantzau ikke havde sikret Broen over Ättran ved Falkenberg paa den naturlige Tilbagegangslinie langs Kysten, tvang Kong Erik ved at ødelægge denne Bro Danskerne til at gaa mod Nord og derved mod den stærke, svenske Hær, saafremt Rantzau vilde forlade Varberg. Dette maatte føre til et Sammenstød, som blev Slaget ved Axtorna, en af de smukkeste Bedrifter

KONG FREDERIK II
Efter Stik paa Det kgl. Bibliotek af Haas. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

i vor Hærs Historie; en glimrende Sejr under Tilbagegang.

De Styrker, som mødtes til afgørende Kamp den 20. Oktober 1565 om Morgenen, var paa svensk Side, hvor Jakob Henriksson Hästsko førte Overkommandoen, paa 4 Fodfolksregimenter, 18 Faner Ryttere og 48 Kanoner, ialt 20.000 Mand. Rantzaus Hær var paa 2 Fodfolksregimenter, 7 Faner Ryttere og 21 Kanoner, altsaa mindre end halvt saa stor som Modstanderens.

SIKRING AF VANDFORSYNING

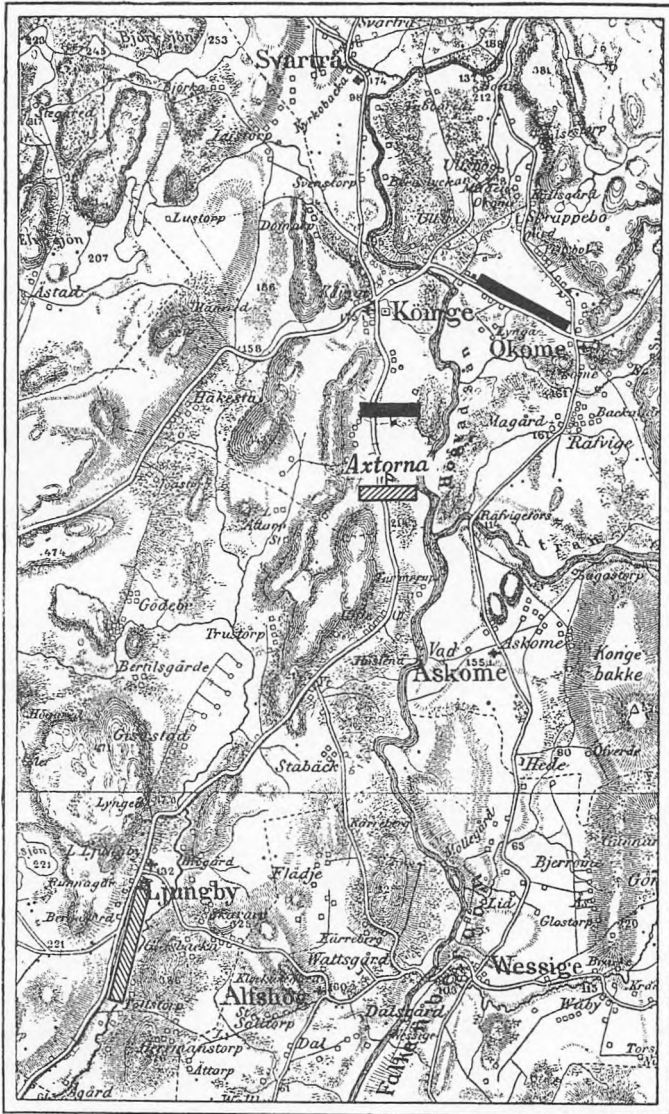
En helejret Borg opfanger Regnvand ved udspændte Sejl. Træsnit af Olaus Magnus 1555. Efter Troels Lund: »Dagligt Liv i Norden...». Fot. Folker.

En Time før Dag gry rykkede Daniel Rantzau med Rendefanen og 200 Hageskytter som Fortrop mod Fjenden ad Vejen Ljungby-Köinge. Vejret var regnfuldt og blæsende, Terrainet pløret og oplødt, Vandløbene oversvømmede. Fortroppen standsedes af en svensk, fremskudt Styrke ved en Lande-

vejsbro omved 1 km Nord for Axtorna, hvor det lykkedes Rantzau at opstille sin Hær fordelagtigt. Blæsten, der havde pisket Regnen i de Danskes Ansigt fra Opbrudet om Morgenen, drejede i Løbet af Formiddagstimerne, saa Svenskerne fik den imod sig. Opstillingen skete over et Højdedrag med god Overskuelighed. Foran det løb en Aa — dengang en værdifuld Hindring mod Rytteri som i vore Dage mod Kampvogne —, og Forterrainet lod sig forsvare fra Højderne regnet fra Vest: Eskilsgaard - »Monticulum opportunum« - Byaberget. Paa højre Fløj stod Fodfolket med Feltherrens Regiment i første, von Holles i anden Træfning, til venstre derfor opmarcherede Rytteriet i tre Træfninger. De 21 Kanoner stilledes foran Fronten dels, og talrigst, i Midten, dels forskudt til højre for Byaberget. Egentlig var der kun Tale om Beredskabsstilling, idet Dybdegrupperingen ikke var tilsigtet. For Fodfolkets Vedkommende opstod den ved, at von Holles Regiment naaede sent frem, for Rytteriets Vedkommende skyldtes Dybden simpelthen den smalle Frontplads.

Ogsaa Svenskerne var brudt op før Dag gry, men de naaede langsomt frem, fordi Vejene ikke kunde tage de marcherende Kolonner. Disse maatte allerede fra Köinge udfolde til Angrebsformation og rykke gennem Terrainet. Saa snart Rantzau blev

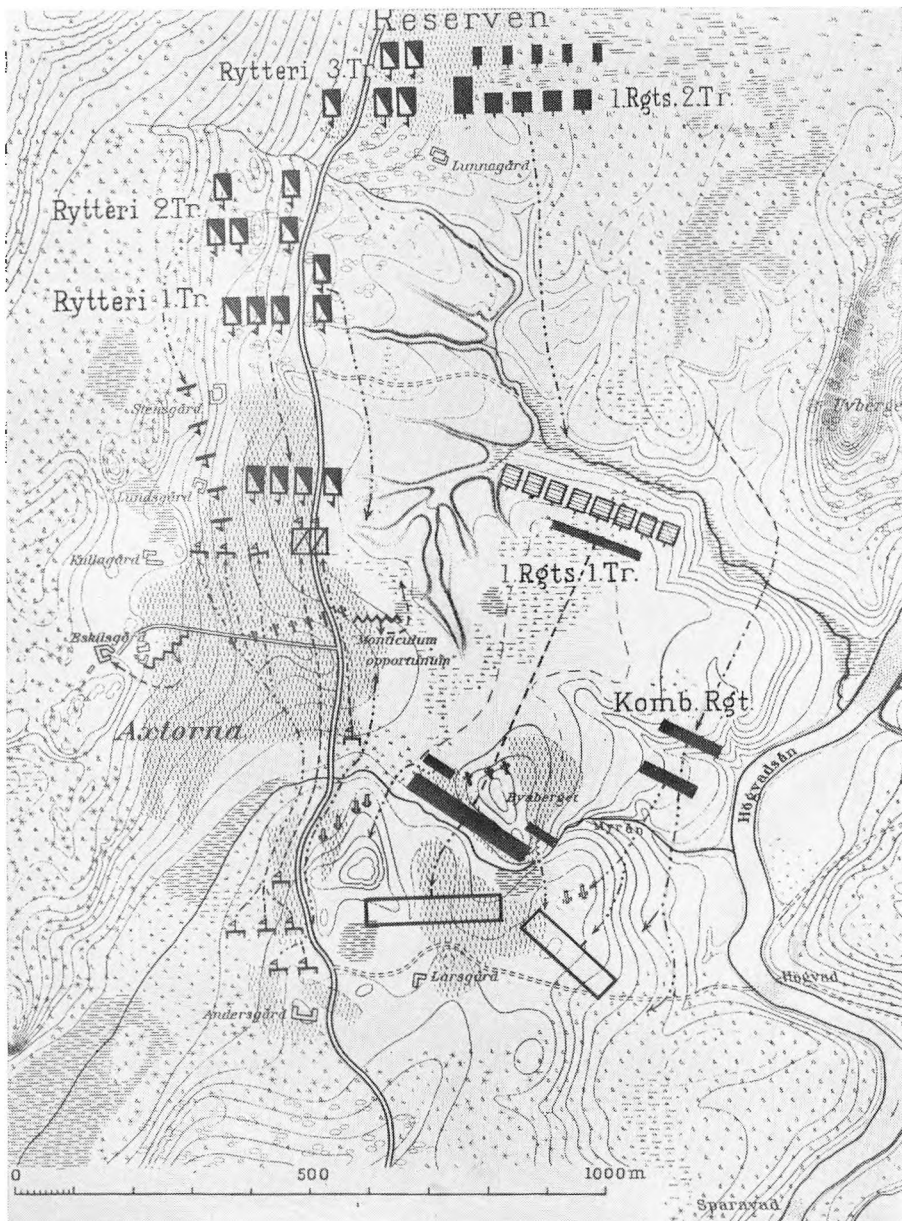
SKITSE TIL SLAGET VED AXTORNA 1866 — NÆRMEMARCHEN
 Terrænet efter svenske Generalstabskort. Indtegning af danske og svenske Styrker efter
 Vaupell: •Den nord. Syvaarskrige. — Fot. Folker.

klar over deres Fremrykning og Gruppering, trak han sine Enheder fra Forterrainet ind til Hovedstyrken. Dette opfattede Svenskerne som Begyndelsen til almindelig Tilbagegang og aabnede derfor straks en kraftig Artilleriild. Svenskerne var iøvrigt ogsaa ved Slagets Begyndelse formeret i Dybden. Længst til højre stod Artilleriet i godt en Kilometers Dybde, dernæst som Hærens højre Fløj Rytteriet i tre Træfninger, hver paa 5 Faner, midterst Fodfolket i to Træfninger og længst til venstre det »kombinerede« Regiment, hovedsagelig Hageskytter. »Gewalthobene« anbragtes alle mellem første og anden Træfning.

Samtidig med at den svenske Artilleriild forstærkedes, delte Jakob Hästsko sin Styrke i to Dele, hvoraf den ene angreb frontalt, medens den anden svingede i en vestlig Bue for samtidig at angribe Rantzaus venstre Fløj. Han lod til Afværgelse af Flankestødet et Regiment og syv Faner gøre Front mod Nordvest i Retning af Kullagaard.

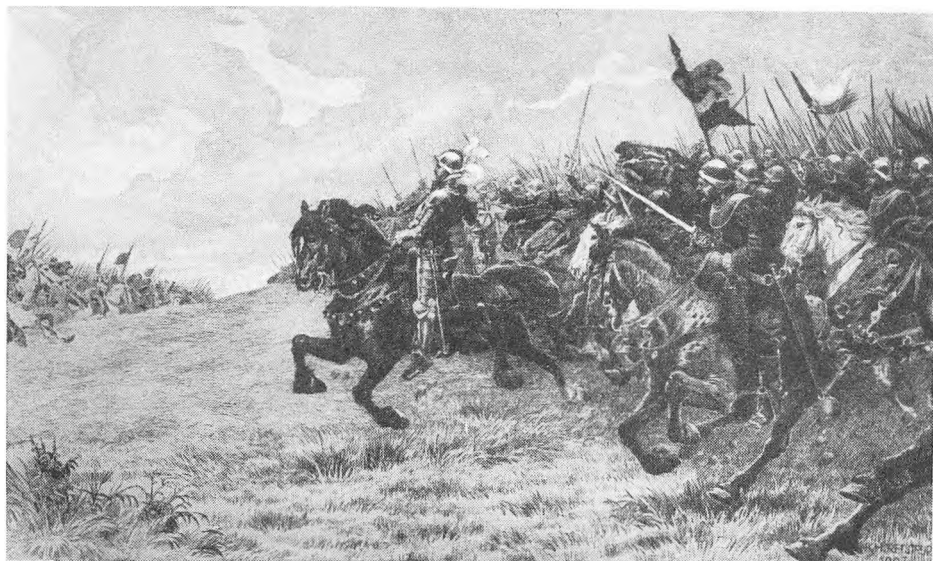
Nærkampen indledtes med at Rantzau personlig førte tre danske Rytterfaner mod fem svenske, som ramte i hans venstre Fløj. Den svenske Overmagt blev slaaet hovedkulds tilbage og splittet. Svenskernes anden Træfning, som ilede til Hjælp, blev kastet tilbage af den jyske, skaanske og tyske Fanes Attake med blanke Vaaben. Dele af denne Træfning tumlede ind i den svenske tredje Træfning, som forskrækkedes og paa faa Undtagelser nær simpelt hen nægtede at efterkomme Jakob Hästskos Ordre. I Stedet forlod den Slagmarken. Det var en straalende, dansk Ryttersejr over en langt stærkere Modstander. Den muliggjordes ved det Mod og den hensynsløse Beslutsomhed, Førerne, først og fremmest Rantzau selv, indgød Rytterne, men ogsaa ved, at de danske Faner angreb med blanke Vaaben og i susende Fart, medens de, maaske nok saa godt eksercerede, svenske Ryttere, holdt sig til den udviklede Skydemanøvre »Karakollen«, der tidligere er omtalt.

Da Svenskernes Fodfolk ansaa Flanken for sikret af Rytternes Fremstød, angreb det Rantzaus Fodfolksstyrke. Den stod i en Vinkel eller Bue, saa Feltherrens Regiment tog mod Stødet, der ramte fra Kullagaard-Eskilsgaard Retningen, og von Holles Regi-

SLAGET VED AXTORNA 1565 — FØRSTE FASE

Sorte, fyldte Signaturer angiver svenske; aabne Signaturer danske Styrker. Pile angiver Bevægelser under Slaget. Signaturer med Diagonaldeling angiver Rytteri. Efter Barkman: «Kungl. Svea Livgardes Historia». Fot. Folker.

DET DANSKE RYTTERIS ANGREB VED AXTORNA 1565

Daniel Rantzau fører i et kritisk Øjeblik et dristigt Rytterangreb mod det svenske Fodfolk i Spidsen for tre «Faner» — «Hoffanen» under Tornow, «Musefanen» under Venstermand og Gyldenstjernes «Rendefane». Maleri af K. Hansen Reistrup. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

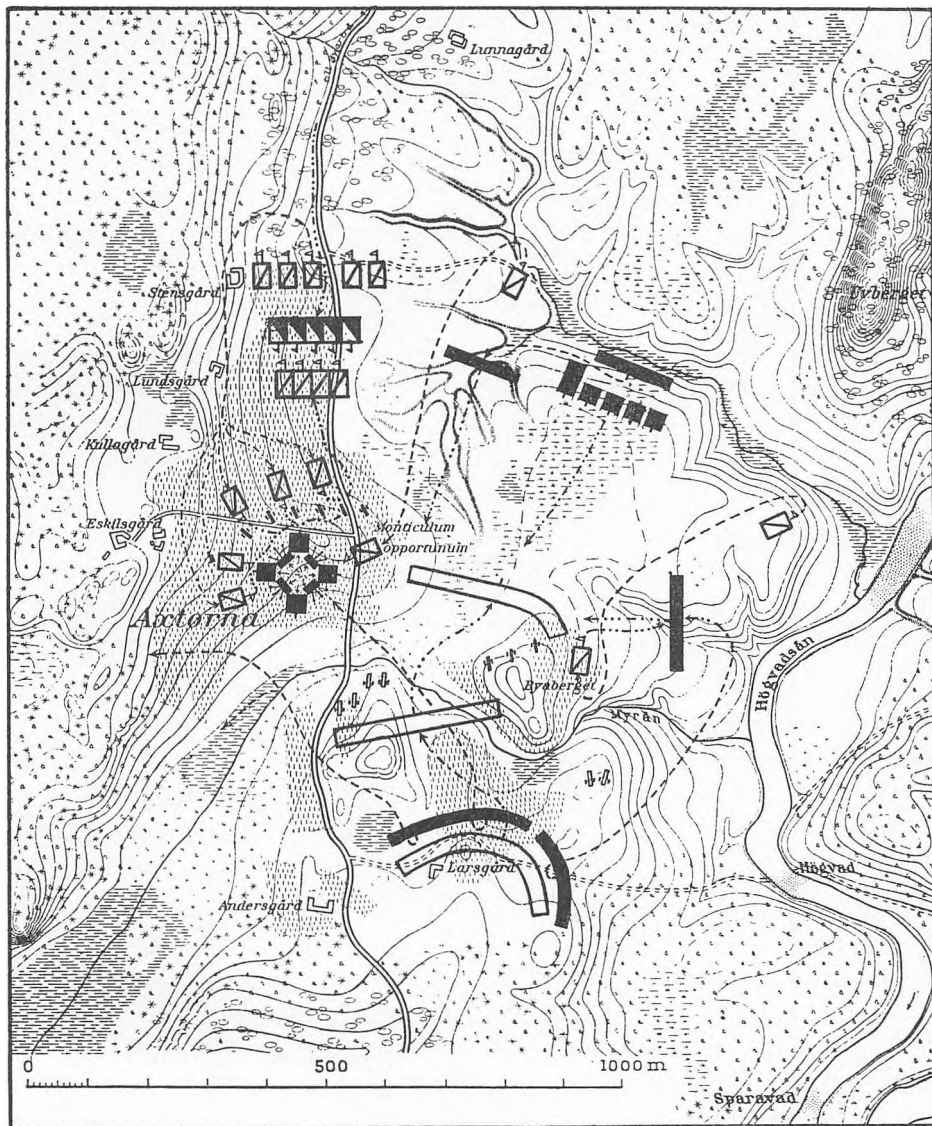
ment opfangede Stødet fra de midterste Grupper. Svenskernes første Angrebsbølge blev kastet tilbage med store Tab af Mennesker og Materiel, men næste Bølge drev først det danske Fodfolk bag dets skærmende Vogne, sprængte Vognborgen og kom i blodigt Haandgemæng med Modstanderen. En Del danske Kanoner gik tabt. Svenskernes Rytteri blev samlet og angreb, men blev paany slaæet og splittet af den halve, danske Styrke, hvorefter især den jyske Fane udmærkede sig ved sit lysende Mod. Danskernes Ryttere var de svenske langt overlegne og slog dem Gang paa Gang, hvilket blev katastrofalt for deres udmærkede kæmpende Fodfolk. Det hemmedes af den ringe Manøvreplads og smalle Front, som hindrede Jakob Hästsko i at angribe med fuld Styrke. Et helt, svensk Regiment var næsten urørt Reserve under hele Slaget.

Kampen fortsattes med sammenbidt Raseri fra begge Sider, men det danske Fodfolk veg under uhyre Tab for det voldsomme Pres fra Angribernes dybe Kolonner. Det trak op til svensk Sejr.

Da lod Rantzau Halvdelen af sin Rytterstyrke om Forfølgningen af det svenske Rytteri og kastede sig med tre Faner Ryttere, hvoraf ikke mindst »Musefanen« handlede energisk og brillant, mod Svenskernes Knægte. De blev — totalt svigtet af deres eget Rytteri — drevet tilbage, søgte at danne Karré mod Rytterangrebene og det danske Fodfolk, men blev splittet og flygtede. Sejren var dansk og vundet med den halve Styrke af, hvad Modstanderen raadede over. Tabene var store, man kan regne med omved 3000 Mand paa hver Side. Det danske Rytteri havde mistet Halvdelen af sit Mandskab. Rantzau tog stort Bytte, blandt andet alle Svenskernes 48 Kanoner og Hundreder af Heste. Masser af Haandvaaben og Harnisker samt adskillige Faner blev desuden Sejrherrrens Løn. Svenskernes Indfald i dansk Land afværgedes ved Axtorna, hvor Sejren skabte vor Hær et Ry, der blev til Gavn siden under Krigen.

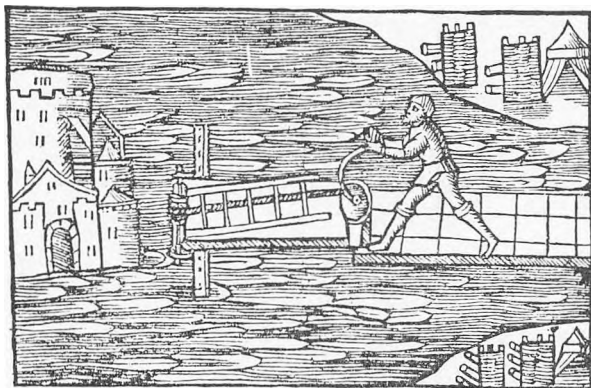
Strategisk fik Slaget kun ringe Betydning. Rantzau havde haft saa store Tab, at de i Forbindelse med Upaalideligheden i von Holles Regiment hindrede ham i at fortsætte Operationerne. Han havde end ikke Kraft til nogen Forfølgning, men gik i Vinterkvarter i Skaane. Den svenske Fører, Jakob Hästsko, var paa den anden Side saa rystet af Nederlaget, at han overvurderede Rantzaus Styrke og opløste sin store Hær efter at have sendt Afløsning og Proviant til det erobrede Varberg.

Aaret 1565 sluttede saaledes paa Krigsskuepladsen med en af de glansfuldeste Sejre, vi nogen Sinde har vundet. Politisk gavnede den, fordi Nederlaget ved Axtorna undergravede den vaklende Tillid til Erik XIV i Sverige, og han var med alle sine aabenlyse Fejl og sit syge Sind en meget farlig Modstander, højt begavet, særdeles vel uddannet i Krigskunst, en fremragende Hærorganisator og en udmærket Taktiker. De Principer, han fastslog for Fæstningskrig i sin Kritik af Dispositionerne 1566 ved Belejringen af Bahus, har haft Gyldighed helt til vore Dage. I Hovedsagen gik de ud paa, at en Fæstning ikke bør stormes, før Artilleriilden har ødelagt Anlæg til Flankeringskydninger og Skanserne bag de opnaaede Brêcher. Han understreger Vigtigheden af Artilleriets tak-

SLAGET VED AXTORNA 1565 — SIDSTE FASE

Sorte, fyldte Signaturer angiver svenske; aabne Signaturer danske Styrker. Pile angiver Bevægelser under Slaget. Signaturer med Diagonaldeling angiver Rytteri. Efter Barkman: •Kungl. Svea Livgardes Historiae. Fot. Folker.

VINDEBRO TIL EN BORG

Til højre Skyts bag Faskiner. Træsnit af Olaus Magnus 1555. Efter Troels Lund: »Dagligt Liv i Norden . . .«. — Fot. Folker.

tiske Dybdegruppering i tungt Frontartilleri, Støtteartilleri for Fodfolket og Ledsageartilleri, »Stormpièces«, som direkte underlægges Stormtropperne og følger disse. Endvidere kræver han en voldsom Beskyttelsesild fra saavel Artilleri som Haandvaabens, mens Fodfolket gaar i

Stormstillingen, og et System af Skydninger, der hemmer Fjenden i at udbedre eller nybygge Hindringer i Brêcherummene.

Forplejningen spiller en stor Rolle for al Krigsføring. Rantzau tildelte hver af sin Hærs Afdelinger et bestemt Rekvisitionsomraade og forbød Plyndringer. Erik XIV gav Ordre til Plyndring og Ødelæggelse af det nordlige Skaane, men forbød Plyndring af Halland, fordi han vilde trække paa dets Beholdninger under Sommerens Offensiv.

Krigen i 1566 førtes uden Gevinst for nogen af Parterne og giver egentlig kun Anledning til øget Beundring for Daniel Rantzaus enestaaende Energi, Chefsegenskaber og Forhandlingsevne. Landsknægtene fik ikke tilnærmelsesvis, hvad de var lovet, og Lønningen udbetaltes ikke blot reduceret, men delvis som underlødige Penge, »Klippinger«, delvis som Varer. Pesten hærgede stadig, og kun gennem endeløse Forhandlinger i Forbindelse med Udsigten til store Indtægter ved Plyndring fik han Knægtene og deres Førere til at følge sig paa et Tog ind i Vestergötland fra 3. Juli. Formaalet var at hindre en Genoptagelse af den afviste, svenske Belejring af Bahu samt en Ødelæggelse af de svenske Artilleridepoter i Byerne Skara, Falköping og andet Steds mellem Vänerne og Vättern. Rantzau drog af med 8000 Mand og hærgede Landet skaanselsløst uden at komme i Kamp med den svenske Hær. Byerne

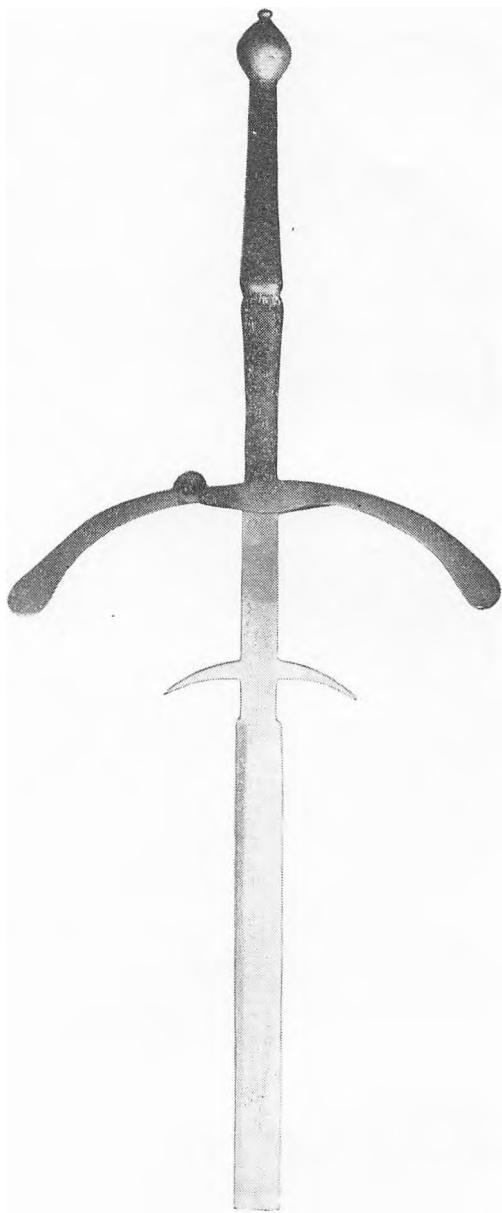
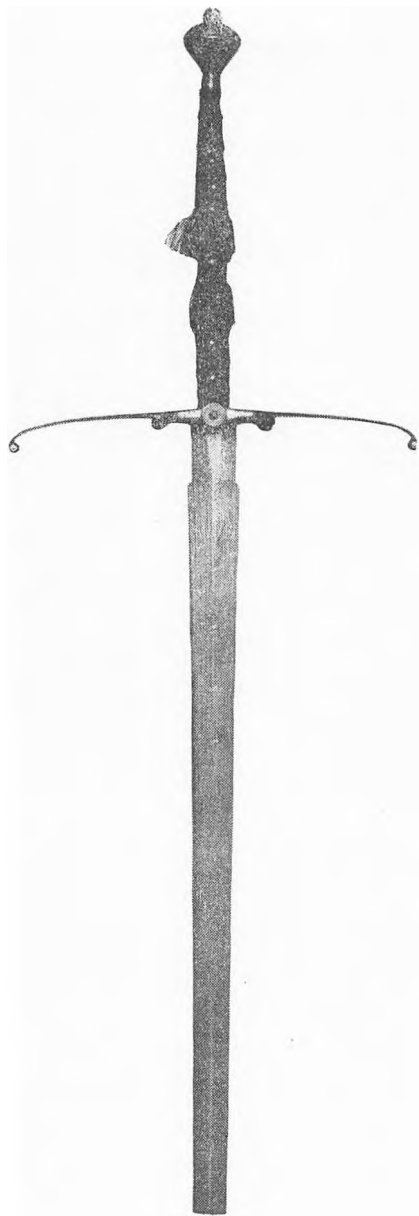

PONTONBRO, BEFÆSTET BROHOVED OG BEFÆSTELSE AF FLODBREDDEN I DET 16. AARH.
Kobberstik af Hans Mielich fra 1549, der viser Ingeniørarbejder om^o Kejser Karl V's Lejr ved Ingolstadt.
Fot. Folker.

Bogesund, Skara, Falköping og Lidköping plyndredes og afbrændtes, Gaarde og Slotte jævnedes med Jorden, Hovedparten af den svenske Artilleripark erobredes, og Trosvognene fyldtes med værdifuldt Bytte.

Saa tog Pesten fat for Alvor. Det skete flere Nætter, at op mod 300 Landsknægte døde i Lejren, og paa Tilbagevejen under haabløs Vigen for den skrækkelige Farsot blev Rantzaus Styrke an-

DANSKE TOHAANDSSVÆRD FRA DET 16. AARHUNDREDE

Kun Heftet og den øverste Del af Klingen er fotograferet. Sværdenes Længde 175—188 cm. De førtes af Landsknægtenes »Dobbeltsolednere« over Skulderen og uden Skede. Se Billedet Side 316. Brugtes især til Overhugning af Fjendens Pikeskafter. I Krigsbrug fra 14. til Slutningen af 16. Aarh. derefter Vagtvaaben eller Ceremonivaaben. — Fot. Tøjhusmuseet.

MARCHERENDE KRIGSFOLK 1570

Bemærk de bageste »Dobbeltsoldnere« med Tohaandssværd (se modst. Side) især til Overhugning af Fjendens Pikeskafter. Efter Træsnit gengivet i »Tøjhusmuseets Billedbog«. Fot. Folker.

grebet af en svensk Hær under Mornay. Næsten alt det tagne Bytte gik tabt. Pesten lammede Hæren. I September var der kun 2000 Mand tilbage, hvoraf talrige trængte til lang Tids Rekreation. Men den kongetro, loyale Rantzau holdt ud, hvor stærke Mænd havde maatte opgive. De danske Adelsfolk, hvis Tab havde været overmaade store, krævede Hvile og Orlov, Knægtene var vilde af Skræk for Pesten og oprørske paa Grund af manglende Lønning. Ikke desmindre fik Rantzau drevet Svenskerne bort fra Elfsborgs Omegn. Den udmærkede Fører, Frans Brockenhus og hans Fælle, Frans Banner fangede Svenskernes dygtigste Generaler, Mornay og Jakob Hästsko, der med en større Styrke havde lagt Baghold for Danskerne, men faldt i den Grav, de havde gravet for andre. Glæden over denne Begivenhed fik særlig Glans,

REGIMENTSMUSIKERE I DET 16. AARH.
Musikerne blæser Blokfløjte, Langhorn og Pibe. Træ-
snit af Jost Amman 1568. — Fot. Folker.

fordi Rentemester Eiler Grubbe samtidig kom med en Maanedes Sold til Tropperne.

Paa dette Tidspunkt rasede Pesten endnu værre i den svenske Hær end i den danske, Hungersnød fulgte i dens Spor, Krigsled og Utilfredshed bredte sig ligeligt i Danmark, Norge og Sverige, hvis Konges Uligevægtighed og Mistro til alle mere og mere antog Karakter af egentligt Vanvid. Han led efterhaanden af den Tvangsforestilling, at han var afsat og fængslet. Som Følge deraf nægtede han at beskæftige sig med Regeringssager eller Hæren, der mistede Tilliden til sine Førere.

I Begyndelsen af 1567 optraadte dog Svenskerne særdeles energisk og brød dybt ind i det sydlige Norge, hvis Befolkning nødtvunget hyldede Erik XIV som Konge. Fra Danmark sendtes Frans Brockenhus med 2000 Skytter til Oslos og Akershus' Undsætning. Han angreb med sit vante Vovemod den svenske Lejr og fik i Tide, da Forsvaret af Akershus var nær ved at bryde sammen, Undsætning af en Styrke paa 5 Fænniker fra Bergen under Kommando af Erik Munk. Det var Lensmanden paa Bergenshus, Erik Rosenkrans, som havde samlet Tropperne, og han reddede derved i 1567, som paa lignende Vis i 1564, Norge for Danmark. Svenskerne trak sig tilbage med store Tab og søgte ikke mere under Syvaarskrigen at erobre Norge, hvor man iøvrigt forberedte Organisationen af en selvstændig, national Hær.

Rantzau, der hele Sommeren blev sinket af Forhandlinger især om Lønningsspørgsmaal, brød først den 20. Oktober 1567 op fra Halmstad med 9 Faner Ryttere og 15 Fænniker Knægte, ialt

8500 Mand, hvoraf Rytterne talte 2500, desuden 12 Stykker Skyts, Arbejdskommandoer, 900 firspændige Rustvogne, omved 3000 Trosknægte, Kvinder og Børn. Frans Brockenhus var Næstkommanderende, Truid Ulfstand førte Artilleriet. Svenskernes Styrke var paa 18 Faner og 38 Fænniker, ialt omved 16.000 Mand, hvoraf 4000 Ryttere. Adskillige var dog borte fra Hæren paa Orlov, og der fandtes ikke nogen fast Ledelse af Forsvaret under Kong Eriks aandelige Sammenbrud. Sverige laa ret værgeløst, og Rantzau kunde uden at møde alvorlig Modstand rykke saa hurtigt gennem Små-

TROMMESLAGERE I DET 16. AARH.
Træsnit af Jost Amman 1586. Efter Troels Lund:
•Dagligt Liv i Norden . . . e. — Fot. Folker.

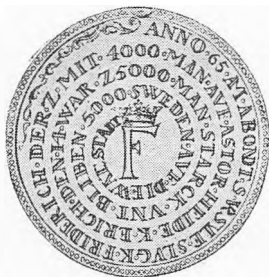
land og ind i Østergötland, at han turde love sin Konge en Fremtrængen til Stockholm og en Ende paa Krigen, hvis han blot kunde faa Forstærkning paa 400 Ryttere og 2000 Skytter. I en Række Træfninger først i November havde han klart bevist, at han var sin svenske Modstander, Hogenskild Bjelke og dennes Tropper, klart overlegen. Men fik Rantzau ikke de krævede Forstærkninger, vilde han blive tvunget til at vende om. Anmodningen om Hjælp sendte Feltherren til Danmark med den tapre Skyttefører Mikkell Gønge tværs gennem det af Svenskerne bevogtede Land. Mikkell Gønge omgik alle svenske Spærringer med sine 30 Skytter og naaede Danmark i Begyndelsen af December. Hans Midler til at gennemføre Turen var ikke sarte. De Vejvisere, han brugte, blev dræbt, naar han ikke længere havde Gavn af dem. Saa løb de ikke med Sladder.

Tidens Krige ramte den civile Befolkning ubarmhjertigt. Daniel

Rantzau udsendte en Proklamation paa Latin og Svensk til Østgöterne, hvori han understregede, at han ikke førte Krig mod civile. Vilde hver Gaard betale en Brandskat paa 8 Lod Sølv, lyste han den i Fred. Betalte den ikke, vilde Gaarden blive brændt. Mange Gaarde betalte deres Skat med Glæde i Danskernes Lejr; men da den svenske Hær hørte dette, blev 78 Bønder, som havde ud-

ERINDRINGSMEDAILLE FOR SLAGET VED AXTORNA
Paa Aversen Frederik II's Billede. Efter Tegning fra Det kgl. Bibliotek i Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler . . . — Fot. St. kgl. Bibliotek.

redet Skatten, Datidens eneste og alt for gængse Brandforsikring, for at redde deres Gaarde, grebet af den svenske Profos og henrettet. »Betaltede ikke Brandskat, blev de brændt; betalte de, blev de hængt«.

Rantzau slog Lejr ved Linköpings Ruiner —

Svenskerne havde brændt Byen. Herfra trængte han dristigt frem til Norrköping og Söderköping, som begge afbrændtes. Svenskerne besatte Motalaelvens Overgange og gik i Stilling bag Strømmen, mens Rantzau slog Lejr ved Skenninge 15 km Syd for Vadstena, hvor han ventede paa Forstærkningen fra Danmark. Det kom i December og Januar til en Række dramatiske, men for Helheden lidet betydningsfulde Træfninger, der viste Hærens glimrende Ledelse og Soldateruddannelse, Vovemod parret med Mandstugt, friskt Initiativ behersket af køligt Overlæg. Da Kongen stadig forsømte at sende sin Hær den nødvendige Undsætning eller blot Efterretning om Situationen, maatte Rantzau trods alle straalende Enkeltbedrifter opgive videre Fremtrængen mod den langt stærkere, svenske Hær og gaa tilbage, før Vejene spærredes. En omhyggelig Rekognoscering viste, at »den østlige Hulvej« var svagest bevogtet, den valgtes derfor som Tilbagegangsakse.

Marchen begyndte den 24. Januar 1568 og begunstigedes af stærk Frost, saa Søernes Is kunde bære Hæren. Kun faa druknede undervejs, naar det tungeste Skyts brød gennem Isdækket. Under

PLYNDRING AF EN LANDSBY

Træsnit fra «Chronicon Oldenburgensis» 1690. — Fot. Folker.

uafladelige Træfninger mod svenske Styrker, der overraskende angreb fra Baghold, og følgelig med en Del Tab naaede Rantzau midt i Februar over Grænsen til Skaane »efter at have udført den største Krigsbedrift, som nogen dansk Feltherre har øvet«. Undervejs havde han ved et dristigt Angreb splittet og slaaget en svensk Rytterstyrke og fanget de to svenske Feltherrer, Overgeneralen Hogenskild Bjelke og Sten Banér. Havde Kongen, Rigsraadet, den hjemmeværende Adel og vor Forbundsfølge Lübeck ikke smølet og svigtet, da det gjaldt om at ile Rantzau til Hjælp, vilde Danmarks Sejr have været sikker. Nu blev det alene vor Hær og dens Feltherrer, Daniel Rantzau og Frans Brockenhus, som vandt uvisneligt Ry.

Der havde været store Muligheder for senere paa Aaret 1568 at opnaa afgørende Sejr, men saa snart Hæren naaede i Vinterkvarter,

UDFØRSEL AF HESTE I DET 16. AARH.

De nordiske Heste bevarede deres Ry som haardføre Dyr, velegnede til Krigsbrug. De svømmer i Forgrunden til højre mellem Isfager, Udførslen var betydelig. Efter Olaus Magnus 1555. — Fot. Folker.

Brødre ønskede nu Fred med Danmark paa Vilkaar, der var os gunstigere end før, og det kom i Oktober og November til Fredsforhandlinger med en svensk Delegation i Roskilde. Det er interessant, at Roskildefreden 1569 ganske som Versaillesfreden efter sidste Verdenskrig kunde gennemføres politisk, men sprængtes paa Grund af urimelige Erstatningskrav.

Politisk krævede Danmark en Tilbagevenden til Forholdene før Krigen. Det var akceptabelt. Derimod var det overmaade uklogt og kortsynet at gennemtrumfe et Krav om Skadeserstatning, som dækkede samtlige danske Omkostninger under Krigen og tillige skulde betale den danske Hærs Opretholdelse under Vaabenstilstanden. Der var ingen som helst Udsigt til, at det forarmede Sverige kunde skaffe Beløbet, som regnedes ud til 9 Millioner Daler eller 12 Pund Sølv som Gæld til hver svensk Mand.

Den 30. Juli 1569 mødtes danske og svenske Repræsentanter ved den fælles Grænse for at drøfte Udsigterne til ændrede Fredsbetingelser. Det mislykkedes, og Forhandlerne skiltes efter gensidig Udkældning og bitre Bebrejdelser endnu fjendtligere end før. Det blev et af de spildte Muligheders Møde.

Kong Frederik sendte sine Tropper mod det stærke Varberg, som Svenskerne holdt besat. Under Belejringen, som Kongen selv ledede, og som endte med Slottets Indtagelse den 13. November,

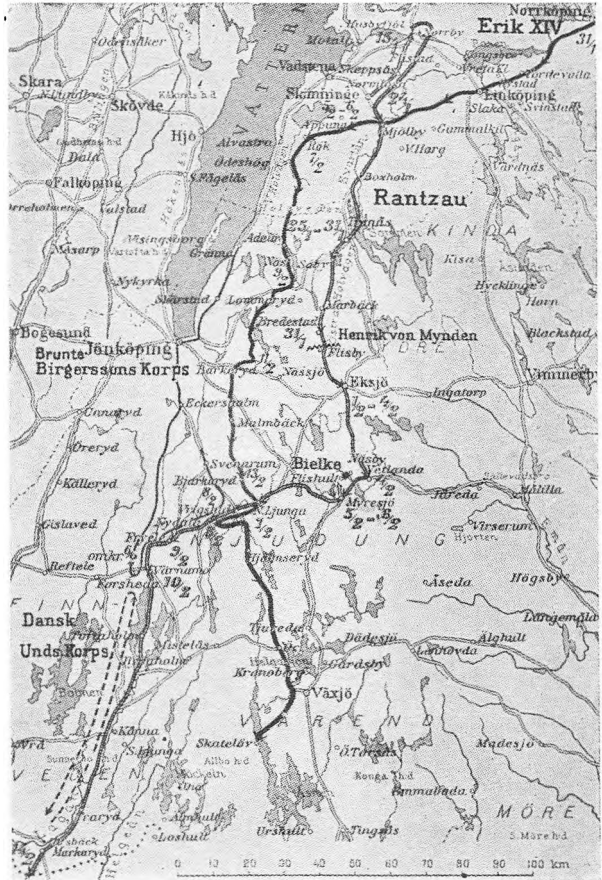
hærgedes den af de gamle Skader, Optøjer, manglende Sold og Pest. Sverige var i indrepolitisk Opløsning og svagere end nogen Sinde under Syvaarskrigen. Der udbrød aabent Oprør, Erik XIV blev styrtet, og hans Broder Johan valgtes af Stænderne til Sveriges Konge. Begge

blev begge den danske Hærs fremragende Førere, Daniel Rantzau og Frans Brockenhus, dræbt. Christoffer von Dohna udnævntes til øverstbefalende i Stedet for Rantzau og blev beordret til at gøre Indfald i Sverige. Da han maatte vende om med uforrettet Sag uden overhovedet at have kæmpet, fordi de tyske Knægte simpelthen nægtede at slaas og lystre, opgav Frederik II i Haabløshed og Vrede at fortsætte Krigen.

Han kunde ikke skaffe flere Penge til Hær og Flaade. Han selv havde ofret alt, saa han kun ejede 1500 Daler og ikke kunde lønne sine fattige Tjenere. Han skrev Nytaarsdag til Rigsraadet og meddelte, at hvis ikke det og Landets Borgere kom ham til Hjælp, vilde han fraskrive sig Tronen, saa de kunde erstatte ham med en dygtigere, men især rigere Konge.

Rigsraadet bebrejdede ham, at han ikke havde villet forhandle personligt med det, men baade Raadet og Folket tilbød i Nødens Stund at svare saa tunge Skatter for Rigets Skyld som aldrig før.

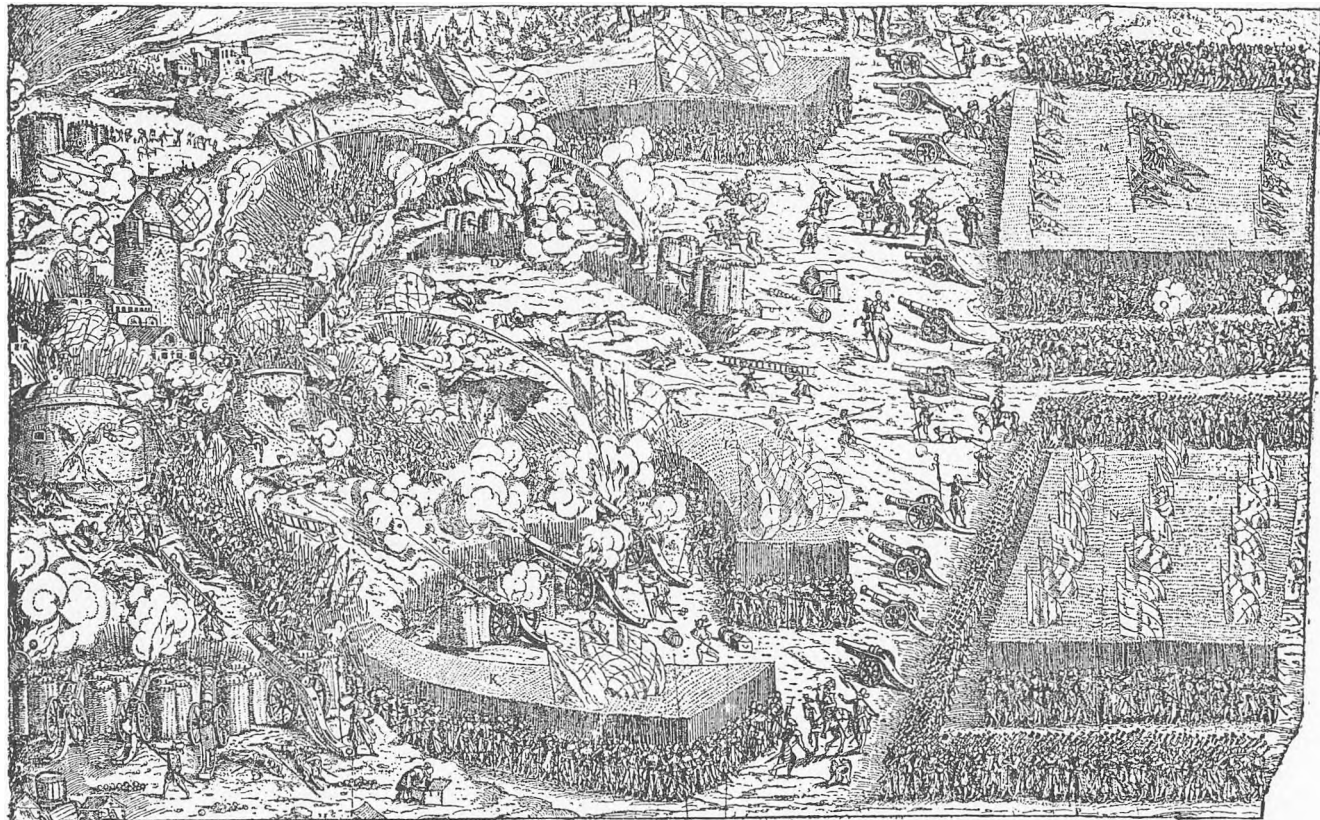
Forholdene var imidlertid i alle tre, nordiske Riger saa fortviv-

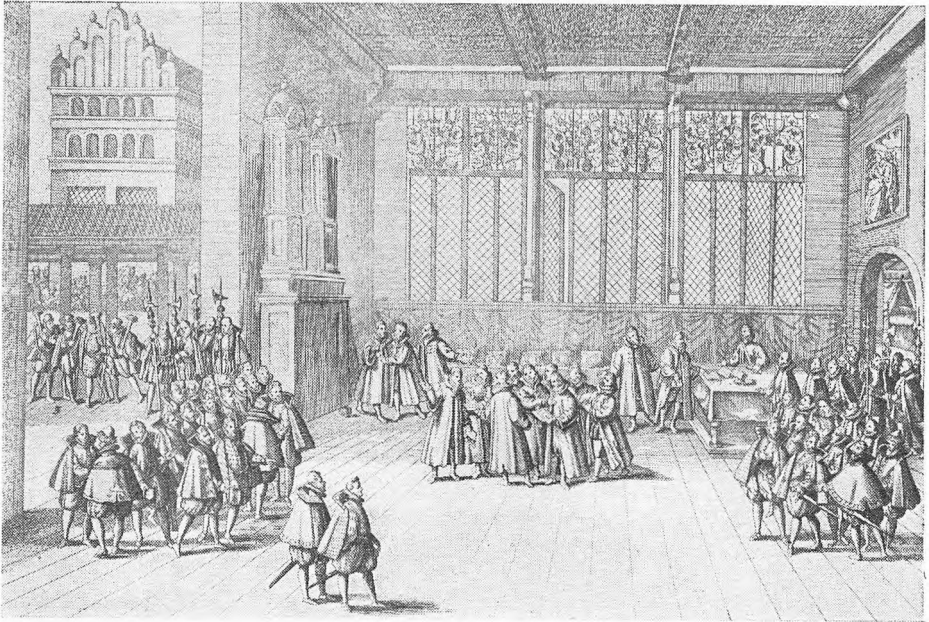
DANIEL RANTZAU TILBAGEGANG 1568

Den svenske Hærs Marchevej angivet med helt sort, pilemærket Streg, den danske med aaben Streg. Indtil Nr. Ljunga er Rantzau stillestående, derpaa vestligst. Svensk Fremrykning standser ved Skatelöv. Efter Barkman: »Kungl. Svea Livgardes Historias». — Fot. Folker.

STORMANGREB PAA BEFÆSTET BY I DET 16. AARHUNDREDE
Kobberstik fra 1564 af Jost Amman. — Fot. Folker.

FREDEN I STETTIN 1570

Samtidigt Stik paa det kgl. Bibliotek af Kaspar Ens til Minde om Afslutningen paa Syvaarskrigen. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

lende, at Freden maatte komme. Underhandlingerne indledtes med udenlandsk Mægling i Stettin den 15. Juli. Freden, der var gunstig for Danmark og dets trofaste Forbundsfælle Lübeck, sluttedes den 2. December. Fredstraktaten blev underskrevet den 13. samme Maaned. Betingelserne genoprettede i alt væsentligt Tilstandene før den langvarige og ødelæggende Krigs Begyndelse. Danmark beholdt stadig Overvægten i Norden.

»Men selve Krigen«, skriver Mollerup, »den Grumhed, hvormed den var ført fra begge Sider, den Hadefuldhed, hvormed man i Skrift og Tale havde angrebet hinanden, som ikke blev mindre eller glemt, fordi Freden indeholdt en Bestemmelse om Forbud mod alle Smædeskrifter, havde sat dybe Spor i Folkenes Sind og hindrede enhver Tilknytning, saavel social som politisk. Ved sine Følger er derfor Syvaarskrigen blevet Skillepunktet i Nordens Historie«.

Efter Krigens Ødelæggelser førtes i Kong Frederiks atten sidste Leveaar en klog og besindig Politik. Økonomisk, erhvervsmæssigt, socialt og kulturelt var der paa alle Omraader overmaade stor Fremgang. Det var et velordnet, solidt og baade livskraftigt og levelystent Samfund, som stod anset og fast tømret, da Kongen døde den 4. April 1588 kun 53 Aar gammel.

FRA KALMARKRIG TIL
FREDEN I BRÖMSEBRO

CHRISTIAN IV VED NIELS KAAS'S DØDSLEJE

Rigskansleren overgiver Rigets Nøgler — til Kronregallerne og Skatkammeret — til den syttenaarige Prins Christian, som herpaa kan lade sig krone, efter at Danmark under hans Mindreaarighed gennem ti Aar har været styret dygtigt og forsigtigt af Rigens Raad. Maleri paa Frederiksborg af Carl Bloch. — Fot. Købke.

KAPITEL XI

KALMARKKRIGEN

CHRISTIAN IV var kun tolv Aar gammel, da hans udmærket dygtige, men efter Tidens Skik umaadeholdne, Fader døde, af »den skadelige Drik, som nu over al Verden blandt Fyrster, Adel og den menige Mand alt for gængs er«. Tiden — Renaissancen i Danmark — var voldsom i sine Livsytringer. Man aad og drak ufattelige Mængder. Selv de yngste gik, til Forældrenes Glæde, drukne, men uvaskede i Seng. Man avlede Børn i Dusin og Snese, hvilket ogsaa var nødvendigt, eftersom Døden, der lurede i det aldrig aftvættede Smuds, de stinkende Begravelser under Kirkegulvet, Skarnet paa Gaderne og kvalmende Latrinkuler under Slotssalenes utætte Bræder røvede sin store Part af de vrimlende Kuld. Man forstaar næppe, hvordan de enkelte — ved Spædelys i Vintermørke og med Kroppen gennemgarvet af Alkohol — naaede ikke blot Dagens Gerning, men ofte Stordaad af blivende Værd. Christian IV var i høj Grad Barn af sin Tid. Han havde uhyre meget at naa, før Døden tog ham. Derfor blev han rastløs, impulsiv og springende. Han vilde, siger en Forfatter, høste, før han saaede, ja ofte, hvor han slet ikke havde saaet.

Han fik, i Modsætning til Flertallet af de oldenburgske Konger, en virkelig dansk Opdragelse, fordi Rigsraaderne paa Trods af den energiske Enkedronning Sophie, der mægtig og rig drev udstrakt Bankierforretning fra sit »Livgeding« Lolland-Falster, lod ham oplære paa Dansk fra 1590. Da afløste Hak Holgersen Ulfstand den pommerske Adelsmand Henrik Ramel som Prinsens Hofmester. Opdragelsen var streng og grundig.

Hør gerne den fattige, och svaer hammen venlig
 och sagtmødig, Red dem som skal vold fraan den
 som giser hammen uret, och ver uforferdet naar
 du skal dømmes, hold dig moed de faderløse som
 en fader, och moed deres Moder som en hofsbünde
 Saa skal du vere som den allerhøiestes søn, och
 hand skal haffne dig kære end din Moder
 haffner dig

BLAD AF HERTUG CHRISTIANS — SENERE CHRISTIAN IV's — STILEBOG

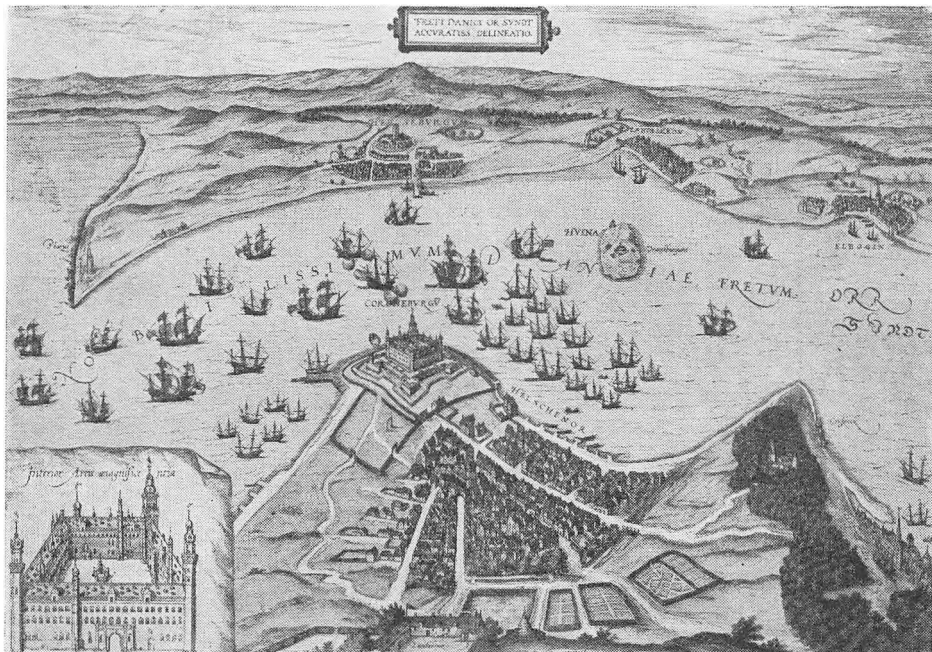
Hør gerne den fattige og svar ham venligt og sagtmødigt, red den, der sker Vold, fra den, som gør ham Uret, og vær uforferdet, naar du skal dømmes, hold dig mod de faderløse som en Fader og mod deres Moder som en Husbond. Saa skal du være som den allerhøjestes Søn, og han skal have dig kærere end din Moder har dig (kær). — Gode Raad til en ung Fyrste. Originalen paa St. kgl. Bibliotek. — Fot. Folker.

I 1593 anerkendte Kejser Rudolf II Prins Christian som fuldmyndig Herre over Hertugdømmet Holsten — Aaret efter, da Kansleren Niels Kaas laa for Døden, overrakte han Prins Christian Nøglerne til Kronregalierne, idet han paalagde ham at styrke Rigets Værn, bære Kronen med Pris og Ære, føre Sceptret med Visdom og Naade, Rigssværdet med Retsind og Kraft og forsvare Rigsæblet med Forstand. I 1596 erklærede Rigsraadet Prins Christian for fuldmyndig Herre, han kronedes og salvedes under stor Pragt i Frue Kirke den 29. August efter den 7. samme Maaned at have underskrevet Haandfæstningen.

Forholdet til Sverige var ikke blevet godt med Freden i Stettin, og Svenskerne havde vist sig lidet villige til at overholde Fredstraktatens Betingelser.

Kongerne drillede hinanden i Ord og Gerning. Vigtigere end det gensidige Drilleri, der tildels lod sig neutralisere af Rigsraadets besindige og imødekommende Diplomati, var Sveriges faste Vilje til at erobre Førerstillingen i Norden og drive europæisk Storpolitik. Vejen hertil maatte gaa over Herredømmet i Østersøen, dette

ØRESUND MELLEM HELSINGØR OG HELSINGBORG I SLUTNINGEN AF DET 16. AARH.
 Efter Braunius : «Civitates orbis terrarum». I nederste venstre Hjørne det nybyggede Kronborg.
 Fot. St. kgl. Bibliotek.

dominium maris baltici, der fra vor Histories første Dage har været, og vedblivende er, et af Nordøsteuropas mest brændende og for vort Land mest faretruende Problemer. Svenskerne stræbte efter dette baltiske Herredømme, der var Fundamentet for Danmarks Betydning; men samtidig førte Karl IX en kraftig Ekspansionspolitik for at skaffe Sverige Adgang til det aabne Verdenshav ved Fremtrængen i Lapmarken og Varangerdistriktet mellem det dansk-norske Rige og Rusland, som var enigt med Sverige i at hindre enhver dansk-norsk Magtudvidelse. Kolahalvøen regnedes endnu for dansk Højhedsomraade, omend Beskatningen var dansk-russisk. En svensk Kile drevet ind mellem Danmarks og Ruslands Fællesgrænse vilde betyde, at Danmark mistede Suveræniteten over Nordhavet og Muligheden for at kontrollere og beskatte Ruslands nordgaaende Handel. Det var livsvigtige Problemer, og den svenske Historiker Barkman har Ret, naar han

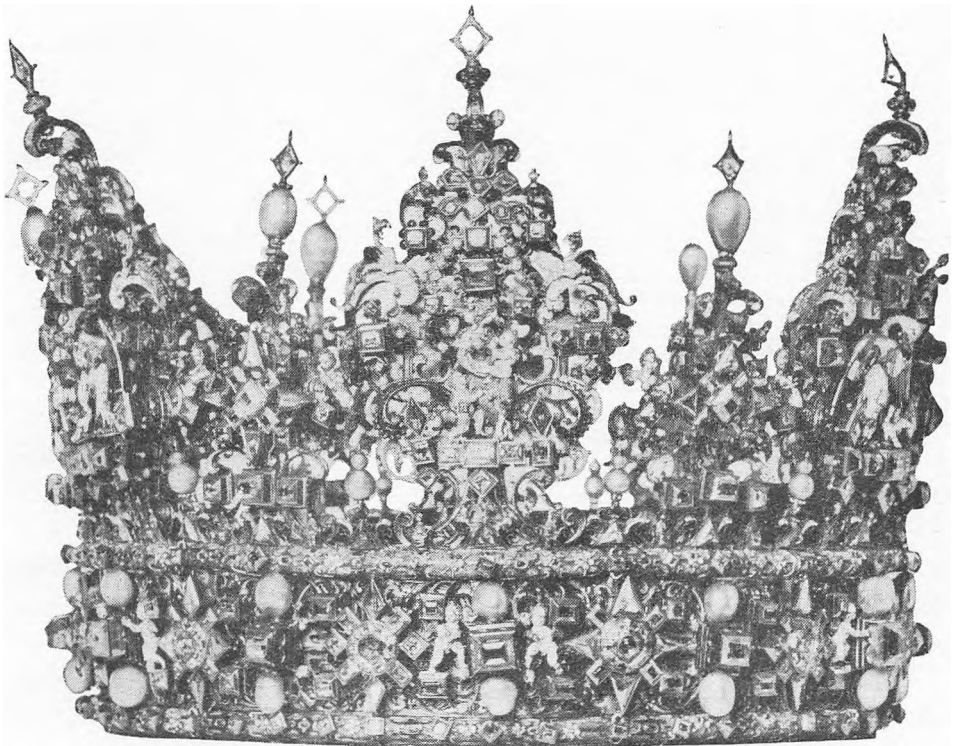
CHRISTIAN IV I KRONINGSPROCESSIONEN

Tegning paa Rosenborg af C. F. Lund efter Karel van Manders Tapet. — Fot. Rosenborg.

siger: »De store Værdier, som stod paa Spil for Danmark, forklarer den Maalbevidsthed og Kraft, hvormed den klartseende Christian IV var paa Vagt for sit Lands Interesser og søgte at kvæle Sveriges Stormagtsplaner i Fødslen«. I denne Sag stod de søfarende Vestmagter paa Danmarks Parti.

Modsætningerne skærpedes Aar for Aar trods alle »Grænseforsamlinger« af danske og svenske Rigsraader. Christian IV gjorde sit yderste for at udbygge Fæstninger og i det hele taget øge Krigsmagten. Rigsraadet var uvilligt og havde Ret, naar det bestandigt henviste til Landets Fattigdom samt Sveriges stærke Beredskab.

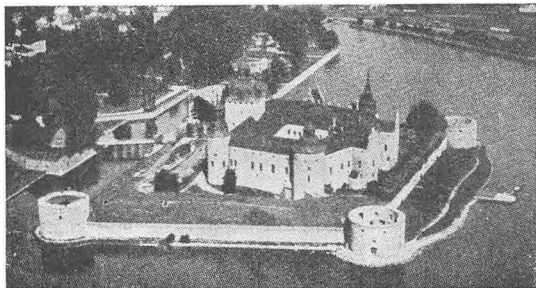
Forholdene ændredes imidlertid i Løbet af 1610, da Danskerne brød den svenske Blokade af Rusland og hævdede Handelens Frihed i Østersøen. Sveriges Flaade samledes i Kalmarsund, og Karl IX protesterede mod Sprængningen af Blokaden. I Juli 1610 fik

CHRISTIAN IV's KONGEKRONE

Et enestaaende pragtfuldt Klenodie og raffineret dygtigt Guldsmedearbejde i en Slags gotisk Barok med mangfoldige Perler, Ædelsten og skønne Emailler. Findes i Rosenborgsamlingen. Udført 1595-96 i Odense af Didrik Fuiren og Corvinianus Saur. — Fot. Rosenborg.

Christian IV Rigsraadets Billigelse til med Vaabenmagt at hindre Sveriges fortsatte Overgreb i Østersøen og Finmarken; dog skulde dets Konge og Folk først gives en indtrængende Advarsel. Karl IX var stejl og foragtede det danske Krigsberedskab. »Juten har, som hidtil, intet fremmed Krigsfolk, og da skræmmer han ikke mange med sine egne«. Svenskekongen glemte, at Danmark som Del af Kontinentet med Lethed kunde hverve Krigsfolk, saa langt Pengene rakte, og han undervurderede Faren ved den svenske Modgang i Rusland, hvor to Hære ved Klusjino og Ivangorod var gaaet til i Nederlag og Mytteri. Trods Advarsler fra Rigsraad og Decemberrigsdagen i Örebro bevarede Karl IX i Realiteten sin uforsonlige Holdning mod Danmark, indtil dets »Patent« af 23.

KALMAR SLOT

Billedet viser Slottets kraftige Fæstning med de mægtige Hjørnetaarne. Efter Luftfotografi. — Fot. Folker.

December 1610 forelaa som et Ultimatum. Da var det blevet for sent at vandre fredelige Veje. En Henvendelse den 14. Januar 1611 fra Karl IX til Danmarks Rigsraad besvaredes med, at Diskussionernes Tid nu var omme, og den 9. Januar

bifaldt Rigsraadet Christian IVs Plan om Krigen mod Sverige.

Efter den skulde vor Hær formeres i fem, udenlandsk hvervede, Fodregimenter paa 9200 Knægte og syv Faner Ryttere paa 1450 Mand, ialt 10.655 Lejetropper. Hertil kom den nationale Hær med otte Faner Adelsrytteri paa 1600 Mand og fire Fænniker Fodfolk paa 1400 Mand. Ialt blev Felthæren meget beskeden; 10.600 Mand Fodfolk og 3000 Ryttere. For at øge Slagkraften havde Kongen yderligere planlagt, at udskrevet, norsk Landeværn paa ialt 10.200 Mand skulde deltage i Krigen med Operationer i Retning af Götaelven og Jämtland. Dette Forslag har vel været Overtalelsesmiddel over for de forsigtige Rigsraader, thi dels vilde det være umuligt at præstere en saa stor norsk Udskrivning af kampduelig Almue, den kunde ikke blive andet end Papirsoldater, dels nærede Christian IV en afgjort Foragt for de nationale Almuetropper. I Begyndelsen af 1611 skrev han om dem, »at tænke paa udskrevne Folk er omsonst, for de er værre end Bæster«.

Kravet om nationale Tropper laa dog i Luften. I Fortalen til sin Danmarkskrønike af 1599 henvender den lærde Adelsmand Arild Huitfeldt sig direkte, paa hele sin Stands Vegne, til den unge Konge i denne Sag. Han paaviser, at Kongerne i gamle Dage førte store, nationale Styrker mod Fjenden; »men efter dette er afskaffet, har vi rettet os efter udlændisk Skik, og ingen har tænkt paa at anstille nogen ny Ordning. Derover sidder vi ubevæbnet og har ikkun Penge og fremmed Magt at forlade os paa. Men dersom Eders Majestæt vilde med Eders Naades Raad og Adel tænke

KØBENHAVN SET FRA VEST PAA CHRISTIAN IV.s TID

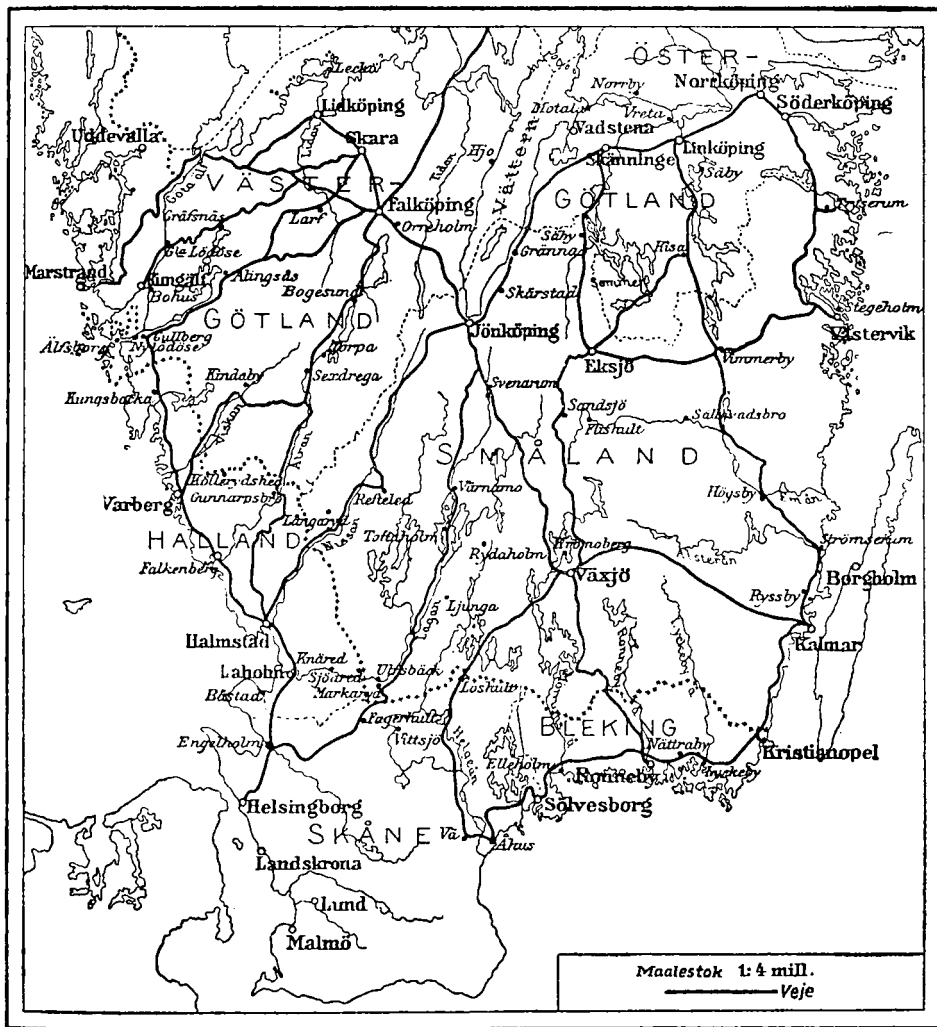
Efter Braunius: «Theatrum Urbium IV». I Forgrunden en fornem Herrevogn, «Kuskvogn», som var højeste Mode paa Christian IV.s Tid, til højre Byens murede Galge. — Fot. Folker,

paa noget andet Middel, hvorved dette Rige af Fodfolk kunde bestyrkes — det var højligent fornødent«. Videre skriver han klartseende og rigtigt: »Hvad nu vor Krigsmagt angaar, saa bestaar den af Rytteri, Fodfolk og den kongelige Flaade. Om Flaaden vil jeg ikke tale, hver Mand ved, at den er fornøden, og at vor Velmagt for en stor Del beror paa den; thi disse Lande er omflydte; men hvad vort Fodfolk angaar, (Adelsrytteriet var jo nationalt), saa har vi i lang Tid foragtet vore egne og brugt fremmede. Vore egne er værgeløse, der findes hverken Bøsse eller Spyd hos Almuen, og det for en Del af den Aarsag, at de ej skal skyde Dyr. I deres Sted har vi brugt fremmede, der er købt med stor Bekostning, hvorved Landets Rigdom med Skat og Skyld er udført i fremmed Land, og Soldtropper har spist os op og huseret slemmere end Fjenden i vort fredelige Land«. Den forsøgsvisse Løsning af Problemet nationale Tropper lod vente paa sig.

Den svenske Konge raadede ved Krigens Begyndelse over 43 Fænniker paa 8000 Knægte og 14 Faner Ryttere paa 2000 Mand nær Grænsen. Ialt udskrev Sverige 14.400 Mand i første Halvdel af 1611. Saavel paa svensk som dansk Side var Fæstningerne forstærket og udbedret. Skytsdepoter og Materielreserver oparbejde-

des, men endnu havde den danske Hær intet egentligt Feltskyts. Ved en Landdag i Kiel havde Christian IV sikret sig saavel Holstens som Ditmarskens meget aktive Støtte i Form af Mandskab og Penge til Krigsudrustningen.

Straks efter at Fejdebrevet var sendt til Sverige, stak danske Eskadrer tilsøs, blokerede Elfsborg, Guldborg, det nyanlagte Gothenborg og Kalmar, medens Hovedstyrken under Mogens Ulfeld skulde opsøge og slaa den svenske Flaade. Hæren samledes i Løbet af Foraaret ved Helsingborg. Christian IV raadede over adskillige udmærkede Førere som Rigmarskallen Sten Matheson Sehested; Statholderen i Holsten, Gert Rantzau; Otto Brahe, der havde lært Krigskunsten hos de berømmelige Nederlændere; Godske von Ahlefeld; gamle Mikkel Gønge, berømt fra Syvaarskrigen; Sten Matson, en udmærket Artillerist og Ingeniør; Hertug Georg af Lüneburg og Skotten Andreas Sinclair, som Kongen satte meget højt. De nationale, norske Tropper førtes af Statholderen Enevold Kruse og Amtmændene Jens Bielke og Steen Bille. Vore udskrevne Tropper var ikke saa godt uddannede, endsige krigsvante, som Svenskernes — vi havde haft Fred i fyrre Aar. Alligevel begyndte Krigen heldigt for os, fordi, siger Baggesen: »Den Fordel havde den danske Hær fremfor den svenske, at Sveriges Konge havde tabt det kostbareste i Krigen, nemlig *Tiden*, og, stolende paa sine politiske Underhandlinger, havde forsømt at *samle sin Hær*, da den danske aabnede Felttoget. Kalmar var allerede belejret og Byen beskudt, da Karl IX ankom til Jönköping, Hovedsamlingsstedet for den svenske Krigsmagt.« Hvilken enestaaende Fordel det kan være for en Hær at slaa til, før Fjenden er rede, er Tysklands Lynkrig mod Polen i Efteraaret 1939 et moderne og overbevisende Eksempel paa. Men Fordelen skal udnyttes. Angrebet skal føres saa hurtigt og saa dybt ind i Fjendens Land, at hans Styrker sprænges og overmandes, selv om den angribende Hær skal lade enkelte uløste Opgaver, Indtagelse af befæstede Steder med videre, bag sig, til Hovedkampen er endt. Christian IV udnyttede ikke Fordelen ved at slaa først. Han spildte Tiden med Belejringen af Kalmar, mens Svenskerne fik Hæren øget og samlet.

DET SYDLIGE SVERIGE UNDER KALMARKKRIGEN 1611—1613
Efter Hildebrand og Stavenow: «Sveriges Historia». — Fot. Folker.

Krigshistorikeren, Major Heinrich Otto Scheel, skriver i det 18. Aarhundrede om Christian IVs Belejring af Kalmar følgende Bemærkninger, der har almen Gyldighed: »At aabne et Felttog med Fæstningers Belejring er ligefrem at opfylde Hensigten af deres Anlæg; Fjenden vinder nemlig Tid til styrke sig og staar i

DEN SIDSTE KAMP

Døden besejrer til Slut den dræbeligste Kriger. Fra moraliserende, plattysk Flyveblad af Wolfgang Strauch fra Slutningen af det 16. Aarhundrede. — Fot. Folker.

Marken, efter at Modstanderen ved Belejringen dels har tabt sine bedste Folk, dels er blevet nødt til at adspredde dem til Besætning i de erobrede Fæstninger. Det er derfor langt gavnligere, naar man i Begyndelsen kan gaa Fæstningerne forbi og søge at vinde Fordel i Marken, hvor man dog omsider bliver nødt til at møde. Har man først dér faaet Overhaand, saa vil Belejringerne falde meget lettere og mangen Gang endog blive unødvendige.

Der er meget lidt at lære af Kalmars Belejring. Indkredsningen af Byen og Anlæg af An-

grebsværker begyndte under Kong Christians personlige Tilsyn den 3. Maj 1611. Efter haarde Kampe, hvori der udvistes den største Tapperhed fra saavel Angriber som Forsvarer, blev Kalmar By stormet og plyndret den 25. Maj. Forinden var dog Børn, Kvinder og Kostbarheder anbragt i Kalmars Slotsfæstning, der stadigt forsvarede sig, efter at Kommandanten, Bo Gustavsson, havde faaet Afslag paa sin Anmodning om Vaabenhvile.

Imidlertid havde Karl IX faaet samlet en Hær paa omved 20.000 Mand, hvoraf dog kun omved 7000 var krigsvante Soldater. Den 9. Juni naaede den unge Gustav Adolf med Avantgarden til Ryssby omved 15 km Nord for Kalmar, og Dagen efter opmarcherede

Karl IX med sin svenske Hovedhær i Slagorden inden for Bøsseskuds Afstand fra Danskernes Lejr. Situationen var blevet den ejendommelige, at den svenske Besætning paa Kalmar Slot belejredes af de Danske, som til Gengæld belejredes af den svenske Hovedhær. Christian IV havde, for ikke at blive berøvet sin Handlefrihed, forinden begivet sig til Dronningen i Sølvitsborg. Han sendte Forstærkninger til Hæren ved Kalmar, dels fra sine øvrige

KONG CHRISTIAN IV

Samtidigt Stik fra det kongelige Biblioteks Samlinger.
Fot. St. kgl. Bibliotek.

Tropper i Skaane, dels ved Udskrivning af Mandskab paa Sjælland. Hermed gik hans Krigsplan endeligt i Vasken. Nordmændene havde, som venteligt, svigtet, og det Fremstød, der samtidig med Angrebet fra Christianopol mod Kalmar skulde føres fra Halmstad mod Jönköping under Rigsmarskal Sehested, maatte opgives. Ved Kalmar kom det Gang paa Gang til alvorlige Træfninger mellem svenske og danske Tropper. Det kneb meget med Forsyninger til vor Belejringshær, hvor Mytteri og Farsot begyndte at hærges. Paa svensk Side lammedes Foretagsomheden af Krigen mod Øst, Kong Karls Apopleksi og Slottets svigtende Forsyningsmuligheder. Den danske Flaades Indsats ved Blokeringen af Kalmar var ringe. Svenskerne opretholdt en livlig Trafik med optil

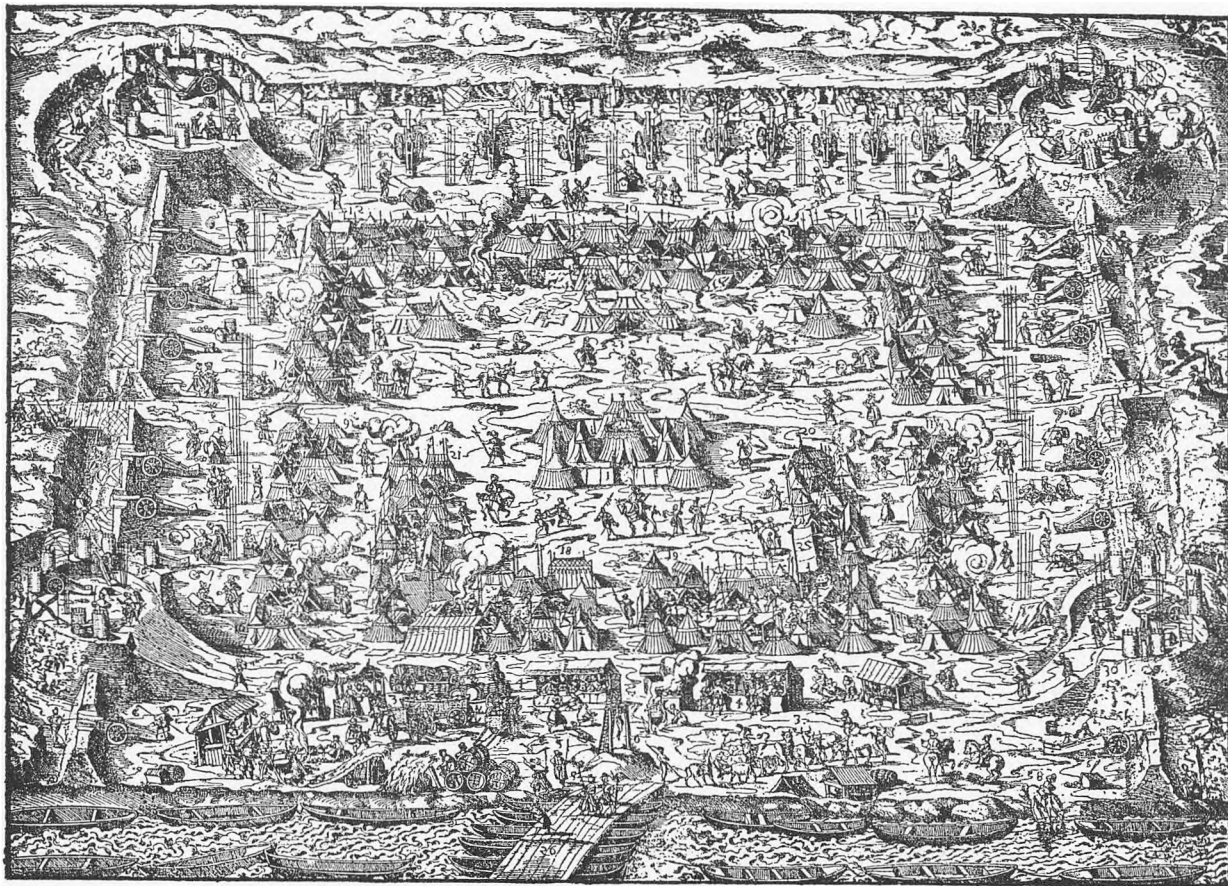

500 Mand ad Gangen mellem deres Lejr og Slottet for Næsen af de danske Orlogsmænd, ødelagde danske Søbatterier og beslaglagde danske Forsyningsskibe. Yderst alvorligt for vor Hær blev det, at den sekstenaarige Gustav Adolf ved en OVERRUMPLING satte sig i Besiddelse af Christianopol, Danskernes nære Hoveddepot. Den unge Erobrer gav sine Troppers Nationalhad til Danskerne, deres Grusomhed og Blødtørst frit Løb. Store Dele af Indbyggerne, Mænd, Kvinder og Børn, nedhuggedes, og Byen forvandlede til en Askehob.

Christian IV var vendt tilbage til Kalmar med Forstærkninger under Feltmarskal Gert Rantzau; men ogsaa Karl IX havde faaet Tilskud af friske Tropper under sin Rigsmarskal Jesper Matsson Kruus, og en svensk Flaadeafdeling under Admiral Bielkenstierna havde fordrevet de yderst passive, danske Blokadeskibe fra Kalmar-sund.

Karl IX søgte at udnytte sin betydelige Overmagt til en Gen-erobring af Kalmar By, som den 17. Juli blev angrebet samtidigt af den svenske Hovedstyrke og ved Udfald af Slottets Besætning. Kampen var blodig og haard, men tilsidst sejrede vor Hær, der blev udmærket ført. Christian IV havde personlig lagt baade Mod og Omtanke for Dagen. Da han kort efter fik yderligere Forstærkninger, trak den svenske Hær sig længere bort fra Danskernes Lejr. Samtidig skete der det uforudsete, at en ny, svensk Kommandant paa Fæstningen Kalmar Slot, Krister Some, overgav sig forræderisk til Christian IV den 3. August, efter at der var skudt Brèche i Volden. Danskerne vandt herved et meget stort Bytte, blandt andet 3000 Tønder Korn, 200 Kanoner, hvoraf 127 Malmpiecer, 4 Krigsskibe paa 16—24 Kanoner, en Mængde Haandvaaben, Ammunition og Levnedsmidler. I Løbet af den 8. og 9. August havde danske Landgangsstyrker under Sinclair erobret Øland og tvunget Fæstningen Borgholm til Overgivelse.

Alt dette rystede den svenske Konge, der var medtaget af tidligere Slagtilfælde, skrøbelig og 61 Aar gammel, saa voldsomt, at han i Desperation sendte Christian IV en Udfordring til Duel

BEFÆSTET LEJR OMGIVET AF SKANSER OG MED RONDPELLER I HJØRNERNE

Kobberstik fra det 16. Aarhundredes Slutning af Jost Amman. I Forgrunden Pontonbro, Galge og Handelsboder. — Fot. Folker.

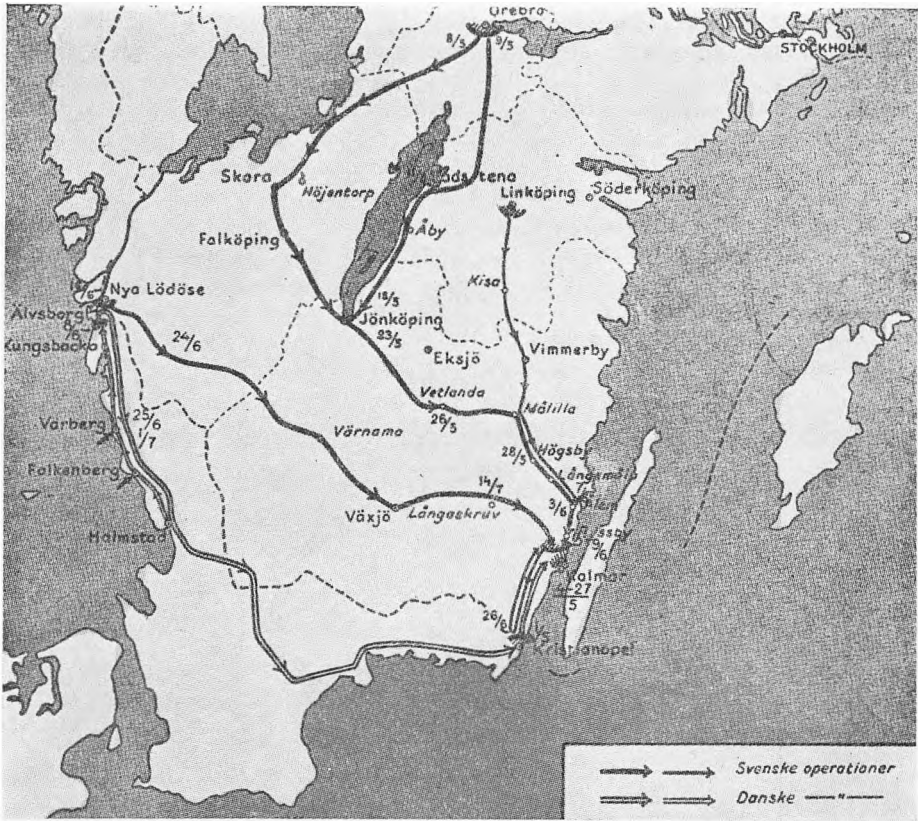
CHRISTIAN IV FORAN KALMAR 1611

Tegnet af Karel van Mander 1617 til Gobelln. Kopi ved F. C. Lund paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

met til Højbords. Omskrevet i Nutids vendinger lyder de to Dokumenter saaledes i Uddrag:

»Vi Karl IX af Guds Naade Konge etc. lader dig Christian den Fjerde, Konge udi Danmark, vide, at du har gjort, hvad ingen ærlig eller kristen Konge vilde være bekendt (her følger en Opremsning af paastaade Overgreb mod Sverige). Men saa haaber Vi ogsaa, at Gud den allerhøjeste, som er en retfærdig Gud, vil hævn og straffe dit frivillige og forsætlige Overmod. Og al den Stund Vi allerede har foreslaaet dig alle de kristelige Midler, Vi nogensinde har kunnet udtænke til Fred og Enigheds Fremme, og du altid har afvist dem, saa foreslaar Vi dig nu . . . at du i egen Person, efter de gamle Göters lovlige Skik og Brug, begiver dig til en Kamp med Os paa aaben Mark med to af dine ridderlige og adelige Krigsmænd og uden Argelist. Dér vil Vi ogsaa udi egen Person møde dig selvtredie, Vi for vort eget Vedkommende i vore blotte Klæder uden noget Kyras eller Harnisk alene med en Stormhat paa Hovedet og vort Sideværge i Haanden, som du ogsaa for din Person gaar mod Os . . . Hvis du ikke gør det, saa holder Vi dig hverken for en ærlig Konge eller Krigsmand, at du ved det.«

selvtredie. Udfordringen og Christian IVs Svar derpaa — den ene patetisk i sin Taabelighed, den anden ungdommeligt flabet i sin Haan — er mere end Kuriosa. De viser i et Glimt to vidt forskellige Karakterer og røber meget om Tidens grove Sprog. Luther var en Skældsordenes Virtuoso, og Reformationen havde sat dybe Spor i det sekstende og syttende Aarhundredes Dannelse, der formelt laa langt under den katolske Tids. Det saftige og grovkornede Almuesprog var kommet

OVERSIGT OVER OPERATIONERNE I KALMARKRIGEN 1611
 Efter Barkman »Kungl. Svea Livgardes Historias. — Fot, Folker.

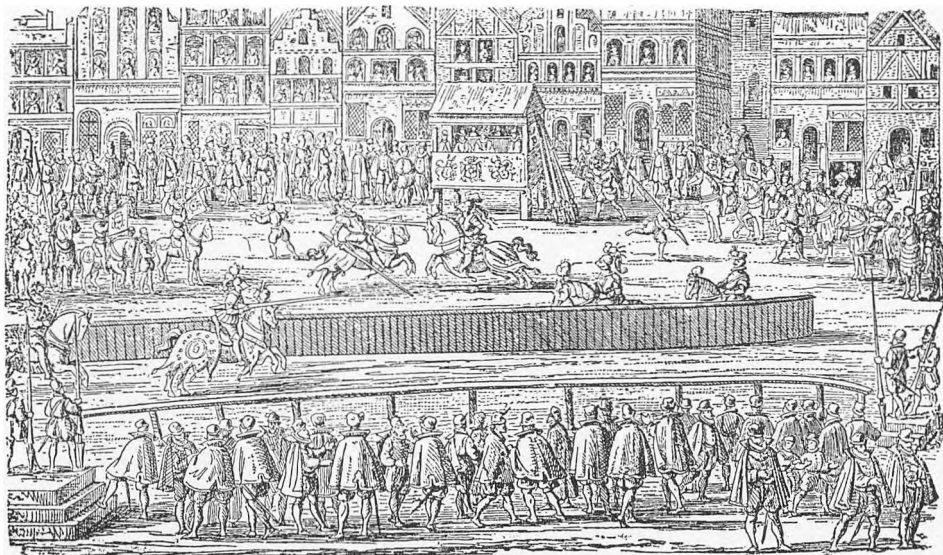
Udfordringen, som er dateret Lejren ved Ryssby, den 11. August 1611, indeholdt desuden Forslag om, at Kongernes Ledsagere skulde være i »fuldt Harnisk med Pistoler og Musket foruden Sideværget og deltage i Duellen.« Resultatet af en saa taabelig Kamp var paa Forhaand givet. »Karl IX kunde for den Sags Skyld ligesaa gerne have foreslaaet sin Modstander, at de sammen skulde springe ud fra et af Taarnene paa Kalmar Slot.« Christian IV lod ikke Lejligheden gaa fra sig til at haane Karl IX, der altid talte nedsættende om Danskerne. Kongen skrev blandt andet:

»Vi Christian den Fjerde lader dig Karl den Niende, Konge udi Sverige, vide, at din letfærdige og ubeskedne Skrivelse er kommet Os ihænde ved din Trompeter.

Vi havde haabet, at du kunde have forskaanet Os for saadanne Skrivelser; men eftersom Vi har bemærket, at Hundedagene nu er i deres Kulmination i dit Hoved, har Vi maattet rette Os efter det gamle Ordsprog, at som man raaber i Skoven, faar man Svar. (Kongen tilbageviser her de Anklager for Fredsbrudet og Krigsføringen, som Karl IX »lyver og digter Os paa«). Hvad angaar den ærlige Kamp, du tilbyder Os, forekommer den Os temmelig komisk af den Aarsag, at Vi udmærket ved, at du allerede er slaaet haardt nok af Gud i Himlen (med Apopleksi), saa man snarere maa ynke dig end slaas og fægte med dig. Du trænger mere til en god Kakkelovn end til den Slags Skærmydsel og Kamp og til en god Medikus, som kunde faa dit Hoved noget bedre i Lave igen. Du skulde skamme dig, din gamle Nar, at du paa den Vis anklager en ærlig Herre. Det har du sagtens lært af en gammel Skøge, der plejer at værge for sig med Skældsord . . . Dette er Vort Svar paa din letfærdige og ubeskedne Skrivelse.«

Svaret er dateret »Vort Slot Kalmar, den 17. August 1611.« Slig Korrespondance virkede i hvert Fald ikke fremmende paa gensidige Fredslyster, og en nederlandsk Mægling, der forsøgte i Høsten 1611, førte ejheller til noget som helst Resultat. Krigen fortsatte med blodige Træfninger ved Kalmar og Hærgninger i de danske Provinser. Christian IV lagde en stærk Besætning i Kalmar under Sinclair, udnævnte Befalingsmænd til Styret af Øland og til Chefer for Fæstningerne Borgholm og Christianopel, inden han begav sig til København. Øland blev erobret af Gustav Adolf umiddelbart efter Christian IVs Hjemrejse. Den 30. Oktober døde Karl IX, og Gustav II Adolf valgtes den 26. December til Sveriges Konge sytten Aar gammel.

De følgende Begivenheder under Kalmarkrigen var i Hovedsagen, at Christian IV sidst i Januar 1612 brød ind i Vestergötland og trængte frem til Skara By, som blev plyndret og brændt, medens Gert Rantzau plyndrede Småland, og Gustav Adolf som Hævn brød ind i Skaane, hvor hans Tropper hærgede vildere og grusommere end nogen af de andre Hærføreres. Svenskeren A. Fryxell siger herom i sine Fortællinger af Sveriges Historie 1833, at »Byen Wæ blev stukket i Brand og 24 Sogne i Gönge og Villands Herreder blev lagt i Aske, Folket udplyndret, Kvinderne skændet og Børnene myrdet. Indvaanerne afbrændte i Fortvivelse selv deres Boliger og flygtede ind i Skovene, og mange, som ikke kunde flygte, begik Selvmord for at undgaa Soldaternes Raseri«. Breide

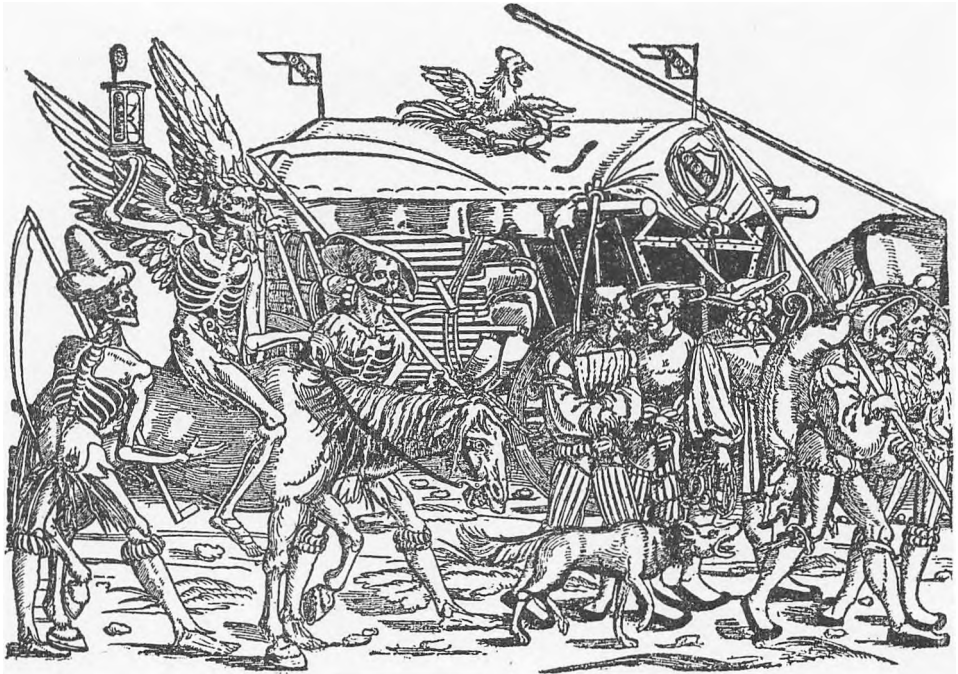
TURNERING PAA GAMMELTORV, KØBENHAVN

Fredelige Tvekampe var til Ind i det 17. Aarhundrede yndet Forlystelse. Stik af Kaspar Ens. Efter Troels Lund: •Dagligt Liv i Norden... • — Fot. Folker.

Rantzau ilede Skaane til Hjælp og tilføjede den langt stærkere, svenske Plyndringshær et afgørende Nederlag i Træfningen ved Vitsjö i Gönge Herred, hvor Gustav Adolf selv var nær ved at omkomme, da han flygtede, og Isen brast under hans Hest.

Det er bemærkelsesværdigt, at Svenskerne, ikke mindst Gustav Adolf, der under Trediveaarskrigen viste sig baade ridderlig og ofte skaansom, i Kalmarkrigen og senere, naar Fjenden var Danmark, optraadte urimelig grusomt. Forklaringen herpaa er vel, at de endeløse Kampe mellem to nordiske Broderfolk havde avlet et gensidigt Had, som man ellers kun træffer det i Borgerkrige. De stod hinanden saa nær, at en Krig imellem dem virkede, og instinktivt følte, netop som Borgerkrig, hvori alle onde Magter erfaringsmæssigt raser uhemmet.

Omtrent samtidig med Christian IVs Togt ind i Vester-götland og Gustav Adolfs Plyndringer i Skaane brød en svensk Hær under Hertug Johan og Rigsmarskal Kruus ind i Halland, hvor den lejrede sig paa Skellinge Hede nær Varberg. Christian IV ilede Var-

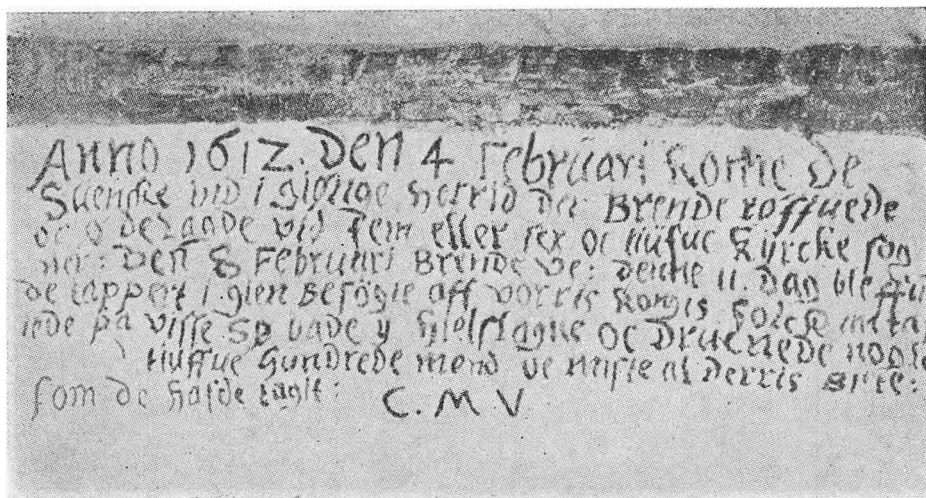
HÆRENS TROS

Detail af Træsnit omkr. 1550 af Beham. Kunstneren lader Døden med sine Hjælpere slutte Marchegruppen paa en Helhest. — Fot. Folker.

berg til Hjælp med en ganske ringe Styrke og indlod sig dumdrigt i Kamp. Styrkeforholdet var saa ulige, at Danskerne, skønt de kæmpede forbitret, blev slaaet og drevet paa Flugt efter store Tab. Fra denne Træfning paa Skellinge Hede stammer det urigtige Sagn om Barnekow, der skulde have ofret sit Liv ved at overlade Kong Christian sin Hest, da Kongens blev dræbt. Blandt de mange faldne Danske var Feltmarskal Gert Rantzaus tapre Broder, Franz, der førte Banneret og efter Kampen blev fundet dræbt paa Slagmarken viklet i dets Dug. Han havde til det sidste efterlevet den gamle Fanebærerbefaling, der i sin danske Form lød:

»Jeg betror dig denne Fane, fordi jeg ved, du er en ærlig og modig Mand. Du skal føre den, som det sømmer sig en trofast Krieger. Du skal værne den, som en Dannemand værger sin Ægtehustru. Du skal svinge den over ærlige Folk og ikke lade den vaje over Forrædere. Under Marche og paa Vagt, under Storm

MINDE OM KALMARKKRIGENS HÆRGNINGER

Malet Indskrift paa Ravlunda Kirkes Mur i det østlige Skåne til Minde om Kampen ved Vitsjö, hvor Kong Gustav Adolf nær var omkommet, da Isen brast, mens han flygtede for Breide Rantzaus Ryttere. Der staar: Anno 1612 Den 4. Februari Kome de Suencke ind i gløse Herrid Der Brende roffuede oc odelagde(de) vid fem eller sex oc tiufue Kyrcke sogner: Den 8. Februari Brende Ve (Wä): denne 11. Dag bleffue de tappert i gien Besogte aff vorris Kongis folck antastede pa visse sø (Vitsjö) bade i hielsslagne oc drucnede nogle tiufue Hundrede mend oc miste al derris Blitte (Bytte): som de hafde tagit: C. M. V. Efter la Cour: Danmarks Historie. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

og Strid skal du staa som et Mønster for tapre Soldater. Ingensinde maa du vige, aldrig maa du give Anledning til, at Hæren bliver modløs og flygter.

Skulde det ske, at en Fjende afhugger din højre Haand, skal du gribe Fanen med den venstre. Mister du begge Hænder, skal du slaa Tænderne i Fanen. Du skal væge den saa længe, du lever og aander. Maa du opgive Kampen, det Gud forbyde, skal du vikle dig i Fanen og dø.»

Der er Fanfare og Storhed over disse djærve og jævne Ord: den ubønhørlige Pligts betagende Enkelhed og Krav, som kun stilles Soldater.

Hele Vinteren gik med planløse Overfald og Plyndringer, uden at man paa nogen af Siderne blot skimter en operativ eller taktisk Idé. Krigskunsten var endnu ikke naaet videre, end at den ansaa rigelig Blodsudgydelse og Terror overfor Civilbefolkningen, formaalsløs Ødelæggelse af aabne Stæder og ubeskyttede Værdier for passende Maal. Naar i vor Tid Flyvervarslets Sirener hyler over værgeløse Byer, fristes man til at mene, Fremskridtene ikke paa

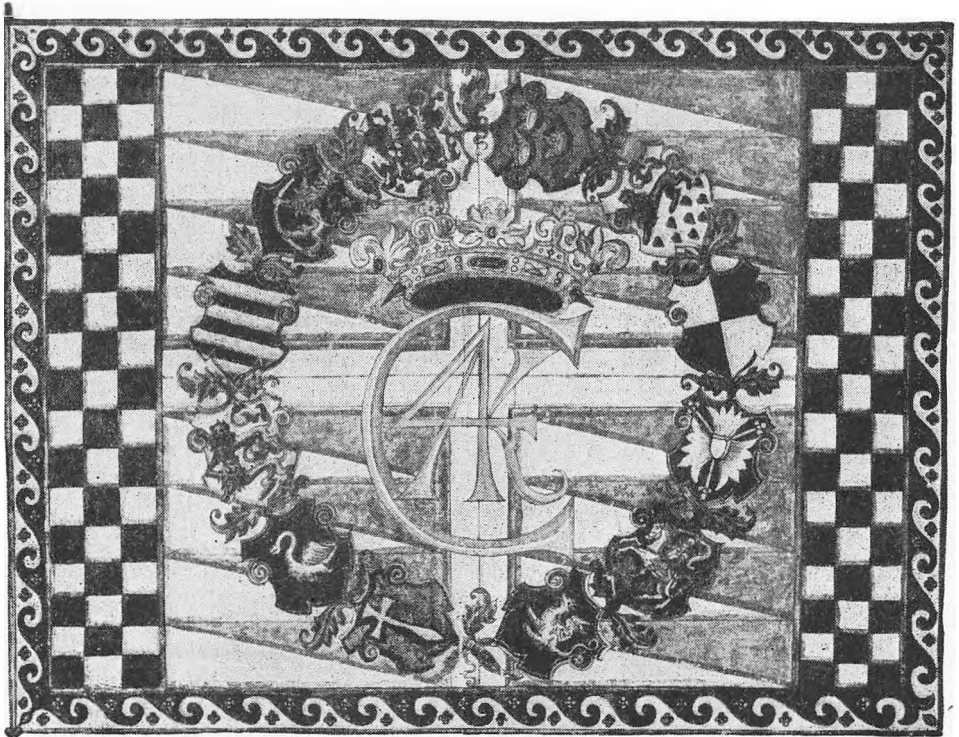

DANSKE TROPPER FORETAGER LANDGANG PAA ØLAND 1612

Gobelin til Frederiksborg af Karel van Mander. Det brændte 1859, men blev forinden tegnet af F. C. Lund. Efter 'Dansk Daad' — Fot. St. kgl. Bibliotek.

alle Felter har været særdeles store, skønt Seklers Krigserfaring har vist, at Terror er et sløvt og for Brugeren farligt Vaaben.

I Foraaret 1612, da den danske Hær havde faaet Forstærkninger, blandt andre 4000 engelske Knægte, genoptog Christian IV sin Tanke om at støde frem mod Jönköping og erobre denne vigtige Vaabenplads. Han rykkede selv ud fra Halland og beordrede samtidig Gert Rantzau til at rykke frem fra Kalmar. Hertil maatte Rantzau imidlertid meget snart vende tilbage, fordi hans uregerlige Knægte, som blev slet forplejet og lønnet, begik Mytteri. Kongen selv havde mere Held med sig. Han belejrede og erobrede den yderst vigtige Fæstning Elfsborg med dens Naboværk Guldborg, hvorved Svenskerne udelukkedes fra de vestlige Have. Da Gert Rantzaus Tropper svigtede, maatte han opgive Fremstødet

DANSK FANE FRA CHRISTIAN IVs TID

Tegning i St. kgl. Bibliotek. Midterfelt rødt med hvidt Kors, lysegule Takker, ternede Yderfelter i rødt og lysegult med blaa Kant. Bort med røde og gule Bolger. Midterst Christian IVs og Dronning Anna Katharinas sammensatte Monogrammer under Guldkrone. I Krans derom Rlgsvaabnets enkelte Vaabenmærker og Hohenzollerns Vaabenmærke (tilhøjre over Holstens Nældeblad). Fanen ældre end 1612. — Fot. Tøjhusmuseet.

til Jönköping. Det lykkedes Gert Rantzau at generobre Øland, medens Kong Christian gik ombord paa sin Flaade. Den søgte forgæves en afgørende Kamp med Sveriges flygtende Orlogsskibe, som blev forfulgt helt ind i Stockholms Skærgaard. I Norge var Kampene fortsat uden Betydning. Nordmændenes eneste nævneværdige Indsats var egentlig at overliste 300 skotske Lejetropper i svensk Tjeneste under Kaptajn George Sinclair, ikke at forveksle med Christian IVs Yndling Andreas Sinclair. De faldt i et Baghold ved Kringen i Guldbrandsdalen, hvor Skotterne blev nedhugget. Nordmændenes Følelser over for deres danske Herrer og svenske Modstandere var omtrent lige kølige. De ønskede kun Fred — Vilkaarene interesserede dem lidet.

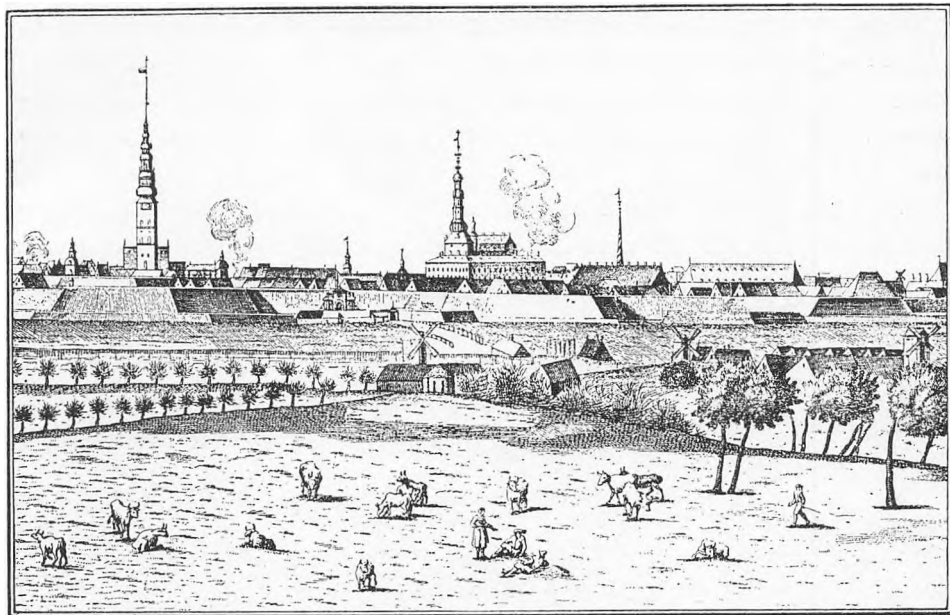

PLYNDRENDE SOLDATER OG SOLDATERKVINDER I DET 17. AARHUNDREDE

Soldatens Kvinde holder Anlingsgaffen til hans Musket, mens han udplyndrer en Bonde. Flyvveblad fra det 17. Aarh. »Bauern-Vaterunsers«. — Fot. Folker.

Christian IV havde opgivet at trænge ind i det centrale Sverige og ventede sig næppe stort af en fortsat Krig. Han var dog gunstigere stillet end sin Modpart, idet Sverige var aareldt af langvarige Felttog andet Steds, mens Danmark kunde trække paa fyrrer Fredsaars opsparede Reserver. Det havde Initiativet til Lands og til Vands og havde i Løbet af de to Aars Krig erobret strategisk vigtige Stillinger.

Ikke desmindre var begge Lande modtagelige for de Fredsbe- stræbelser, der udfoldedes af de vestlige Handelsmagter og Lübeck, som alle havde haft Kvaler i Overflod, hvad Østersøfarten angik. Da Kong Jacob I af Storbritannien — Christian IVs Svo- ger, passioneret Hekseforfølger, Tobakshader og Fredsmægler — rettede en Henvendelse til Gustav Adolf og den danske Konge om at søge Stridighederne bilagt, gik begge med til Forhandlinger paa et Grænsemøde efter gammel Skik. Den danske Delegation, der bestod af Rigsraaderne Mandrup Parsberg, Axel Brahe, Esge Brok

VOLDENE OMKRING VESTERPORT PAA CHRISTIAN IV's TID

Stik af Jerimias Wulff paa det kgl. Bibliotek. Efter Pontoppidan: »Omkr. Kbhvns. gamle Volde...» — Fot. Folker.

og Christian Frijs, boede i Knæröd i Halland, den svenske Delegation, Rigskansler Axel Oxenstierna og Rigsraaderne Nils Bielke, Gustav Stenbock og Henrik Horn, boede i det smålandske Ulvsbäck, medens Forhandlingerne fandt Sted i Sjöared paa selve Rigsgrænsen fra November 1612 til Januar 1613.

Resultatet blev Freden i Knæröd den 20. Januar 1613. Sverige opgav sine uretmæssige Krav paa Kystland i Varangeromraadet og Finmarken; det maatte tillade Danmark at føre tre Kroner i Rigsvaabnet, anerkende den gensidige Toldfrihed og betale en Million Rigsdaler i Krigsomkostninger; Danmark krævede først to Millioner, men gik ned til Halvdelen. Om svenske Landafstaaelser rejstes intet Krav; kun skulde Danmark holde Fæstningen Elfsborg besat som Pant, indtil den aftalte Million, »Älvsborgs lösen«, var betalt i fire Rater fra Januar 1616 til Januar 1619. Danmark afgav derimod straks det erobrede Kalmar og Borgholm, medens Svenskerne trak sig tilbage fra Jämtland og Härjedalen.

Det var en Triumf for den unge Christian IV, men Gustav II Adolf og hans Raadgivere handlede klogt og paa langt Sigt. De maatte have frie Hænder til Erobringen af den svenske Østersømagt, der med Tiden skulde blive Grundlaget for Sveriges Førerstilling i Norden.

Vigtigst for vor Hær blev det, at Begivenhederne havde lært — mindre Christian IV end hans besindige Rigsraader — at Arild Huitfeldts Krav om nationale Tropper, var rigtige: »Thi vort Folk fattes hverken Mod eller Manddom, uden Brugen, som er at se af Baadsfolk, hvilke er saa gode, som man kan ønske dem«.

TEGNING FRA »DAS ZEUGHAUS«, KBHVN. 1578

KAPITEL XII

VOR HÆR OG DENS VAABEN UNDER CHRISTIAN IV

PAA mange Omraader blev det 17. Aarhundrede nyskabende inden for Krigskunst og Hærorganisation, Taktik og Bevæbning. Navnlig Trediveaarskrigen fremkaldte en Række glimrende Førere i Europa. Vor overlegne Modstander, Gustav II Adolf, var en af de ypperste. To Faktorer gjorde sig især gældende, en voksende Forstaaelse af nationale Troppers Værdi og Skydevaabnenes tiltagende Virkning. Vor nationale Hærs Genfødelse maa regnes fra den 17. November 1614, da Christian IV, ivrigt tilskyndet af Mænd som Arild Huitfeldt og af Landets Pengeknaphed, oprettede en Militz paa 4000 Mand Fodfolk af jordegne Bønder og Fæstere. Der skulde i selve Danmark og vore Provinser Øst for Sundet udskrives 3504 Bønder med egen Gaard og 500 Fæstere »af dem, som give ringe Landgilde og have dog gode Gaarde«. Udskrivningen maatte ikke finde Sted i Omraader, hvorfra Flaaden bemandedes. En Bonde, som var for gammel eller ubrugelig af andre Aarsager, maatte stille en Søn eller anden tjenstdygtig Karl i sit Sted.

Bestemmelsen førte jævnlgt til, at Bonden lejede en Karl til at springe Soldat. Udskrivningsofficererne tog mod Bestikkelse for at godkende saadanne Karle. De var dyre og krævede gerne højere Godtgørelse end de 18 Rigsdaler aarlig, der af Kongen var fastsat som passende. Visse Steder betaltes over det tredobbelte.

I 1615 udstedte Kongen Regler for, hvordan Soldaterne skulde opføre sig, »En Article som Bønderknægtene bliver forestilled«, og desuden en »Krigsordinans og Krigsartikler«. Ordinansen var

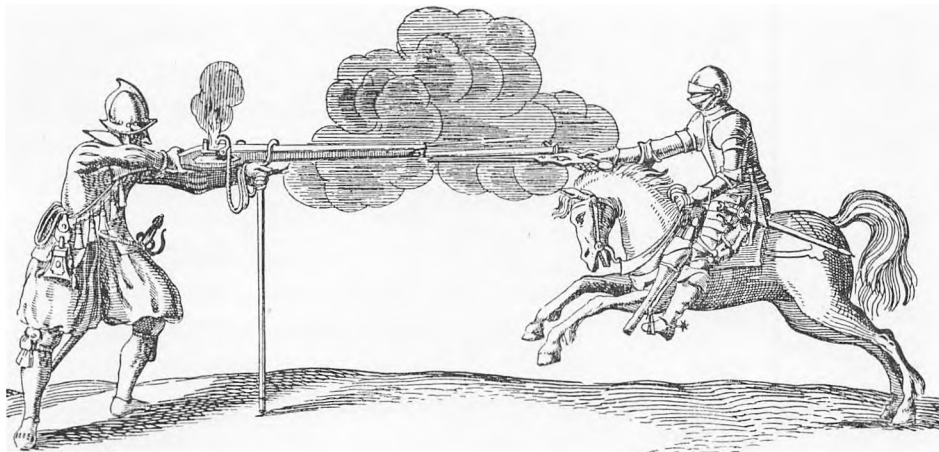
HALSHUGNING MED SVÆRD

Oprindelig den almindelige Form for Halshugning, senere forbeholdt Adelen. Andre henrettedes med Økse. Efter Tegning af Hans Burgkmaier. — Fot. Folker.

uheldig ved, at den ikke fastslog, hvor mange Aar Tjenesten skulde vare. Den udskrevne Hær formeredes i 19 Kompagnier samlet i 2 Regimenter. Officererne var næsten alle danske eller dog Mænd, som længe havde boet i Landet, og de var alle vel øvede, især fra Kalmарkrigen. De fik tildelt Bøndergaarde som Part af Lønningen og boede blandt Folkene, som var dem betroet. Hvad Uddannelsen angik, enedes Mandskab og Befalingsmænd næmt om ikke at overan-

strenge sig. Officererne var ikke alle fremragende. En Del deserterede, nogle indlod sig i Slagsmaal eller anden Uskikkelighed af grovere Art, adskillige blev straffet, enkelte henrettet. Ved Aalborgkompagniet rømte dets første Kaptajn af Lande, hans Efterfølger dømtes forsmædeligt til Døden. Han blev efter kongelig Befaling »arquebuseret« af 50 Musketerer paa 30 Skridts Afstand. Enten maa man have tvivlet om deres Skydefærdighed eller villet være usædvanlig sikker paa, at Kaptajnen »blev død«.

Bevæbningen var som Regel tunge Musketter med Gaffelstok til Støtte under Skydning for to Trediedele af Mandskabet, den resterende Trediedel væbnedes med Piker, Bryst- og Rygharnisk og Stormhue. Desuden havde alle Sidevaaben. Militserne anvendtes i vid Udstrækning ved offentlige Arbejder. Kaptajn K. C. Rockstroh skriver i sit ypperlige Værk om Udviklingen af vor nationale Hær:

PISTOLBEVÆBNET KYRASSER MOD MUSKETER

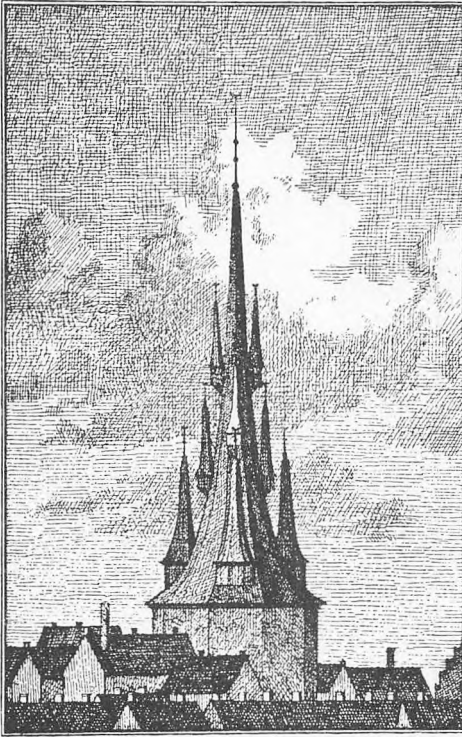
Skudafstanden større end vist paa Instruktionstegningen. Bemærk Muskettens Luntelaas og Vaabnens Mangel paa Sigtemidler, Efter Wallhausen: «L'Instruction de la Cavallerie» 1621. — Fot. Folker.

Under de hyppige og langvarige Samlinger til Arbejde blev der god Lejlighed til at disciplinere Mandskabet, at indeksercere det og opdrage det til soldatermæssig Tænkemaade »paa god Manér«, og i alt Fald fra 1620 øvedes Soldaterne i at skyde til Maals med løst Krudt. Musketererne øvedes navnlig i at »lade og losse deres Muschiet til et Maal, ligesaa hvad led (Geled) og Red (Række, Rode) er, at gaa i Tog og Slactordning og vende sig alene og i deres led og Red, Venster og Reelt«. Pikenerne lærte først og fremmest at »fælde Pike, marchere i Tog og Slactordning, vende sig ret og Venstre og doble deres led«. Det hele skulde naturligvis gaa for sig »uden al Officerernes Slaen samt uden Drik og Foræring til Officererne«...

En anden Anvendelse var det, at Officererne og Underofficererne brugtes til at efterstræbe og fange eller dræbe Røverbander i Landet — saaledes paa Sjælland 1617, men særlig i Jylland 1636, hvor »det Gesindel, som i Fjendernes Tid (1627—29) samlede sig i Jylland og lade sig kalde Krabber, endnu alle Vegne i Skov og paa alfare Veje skulde sammenrotte sig, den vejfarende Mand til stor Skade og Afbræk, en Del paa Livet, en Del paa deres Gods«.

Røvere og Lejetropper hørte sammen. Da nogle udskrevne Skuder skulde sejle tyske, hvervede Ryttere til Halmstad og Skipperne ikke kunde styre deres voldske Passagerer, satte de dem i Land paa Sjælland og Lolland-Falster, hvorfra man kun med stor Møje fik dem fjernet. Med disse Ryttere fulgte en Sværm

NØRREPORT I KØBENHAVN PAA
CHRISTIAN IV.s TID

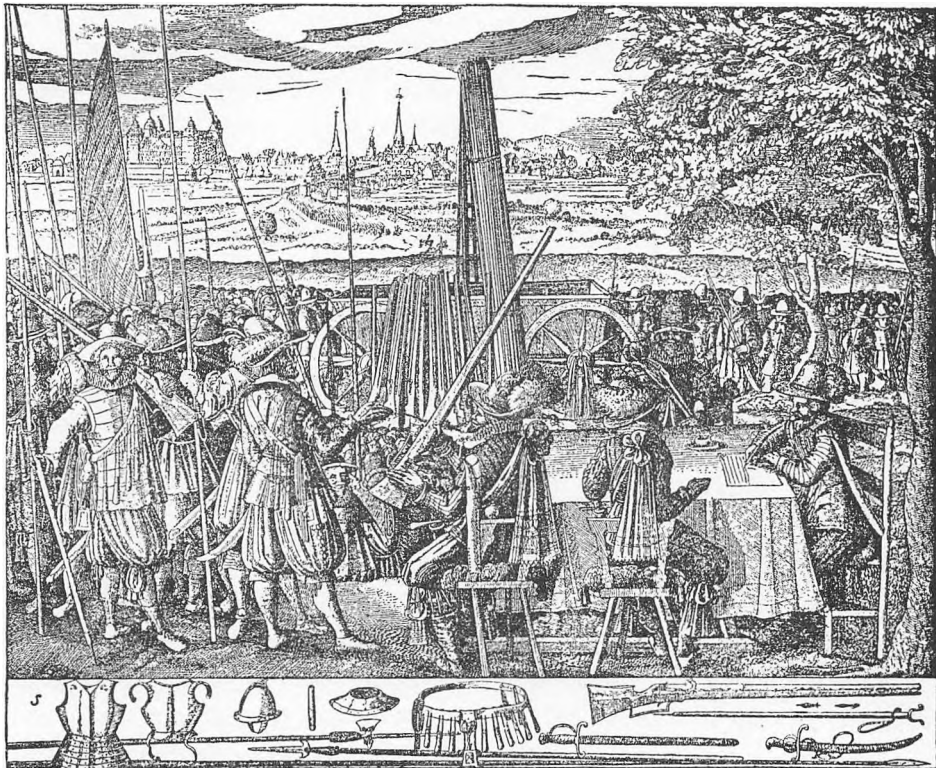
I Københavns Fæstningsvold var Nørreport altid den fornemste, som især Hoffet benyttede. Ombyggedes af Christian V. Tegning af V. Schultz i Kobberstiksamlingen. — Fot. Folker.

Marodører, Tyveknægte og »Landstrygere«, der udgav sig for Soldater paa Vej til Skaane. Befaling udstedtes om, at naar saadanne Bander nærmede sig en By, skulde der ringes med Kirkeklokken og Byændene møde væbnet for at afvise eller fange dem. Lykkedes det, sendtes Banditerne til Frederiksborg paa Tvangsarbejde, og Haaret blev raget af deres Hoveder, saa de nemt kunde genkendes, hvis de flygtede.

I 1620 fastsattes den pligtige Tjenestetid til fire Aar. Det blev nødvendigt, fordi de gamle Soldater var trætte af Tjenesten og deserterede, medens adskillige Bønder opsagde deres Gaarde og lod dem ligge øde for at undgaa Værnepligtsbyrden. De var blevet

»desperate«, fandt Kongen, som iøvrigt gav efter for deres Stædighed. En ny Krigsordinans af 1621 nedsatte den pligtige Tjenestetid til tre Aar og bestemte, i direkte Modstrid med Ordinanzen af 1615, at hverken Bønder eller Bondesønner, men kun ugifte Tjenestekarle, skulde udskrives. Det er betegnende for Adels Magt og Indstilling paa denne Tid, at den stejlt afviste ethvert Krav om, at dens Fæstere skulde dele Værnepligt med Kronens eller de jordegne Bønder, skønt det i 1621 vilde have øget Militzens Styrke fra 5000 Mand til 8000.

Købstæderne fik Paalæg om paany at uddanne »Byskyttehold«, men de fik kun ringe Betydning. Forsvaret til Lands hvilede

HVERVNING OG UDRUSTNING AF LEJETROPPE

Samtidig med Iklædningen udleveres Vaaben fra det stedlige Depot. Under Billedet de enkelte Udrustningsgenstande. Kobberstik efter Wallhausen: «Defensio patriæ» 1621. — Fot. Folker.

udelukkende paa Bønder og Adel og vedblev dermed til midt i det 19. Aarhundrede. Adelen var iøvrigt begyndt at interessere sig mere for Krigens Kunst end før, og mange unge Adelsmænd søgte militær Uddannelse i fremmede Lande, blot aldrig i Sverige. Flere Medlemmer af fattige Slægter blev professionelle Soldater og Lykkeriddere.

Adelsrytteriet, Rostjenesten, opretholdtes, og ved en Ordning af denne Tjeneste i 1609 blev Rytterfanerne allerede i Fredstid forsynet med faste Kadrer, tre Officerer, nogle Korporaler og undertiden en Kvartermester ved hver Fane. Alle menige Ryttere var hvervede og tungt rustede.

HOS VAABENSMEDEEN

En »Sværdfegers« Bod i det 16. Aarh. Stik af Jost Amman 1568 — Fot. Folker.

I Sverige var den nationale Værnepligt, som tidligere omtalt, mere almindelig end her, men tilsammen var de to Riger langt forud for det øvrige Europa i Organisationen af nationalt Værn. Kun i Bayern var der fra Aar 1600 en national Militz, men den blev ikke, som i vor eller Sveriges Hær, fast organiseret i taktiske Enheder. Mod Midten af Aarhundredet afløstes Betegnelserne »Fane« og »Fænnike« af »Kompagni« for saavel Fodfolk som Rytteri. »Eskadron« betød til samme Tidsgrænse en Opstilling af et mindre Antal Fodfolks- eller Rytterkompagnier bag hinanden. Formeredes de

paa Linie kaldtes de »Bataillon«. Efterhaanden benyttedes »Eskadron« kun om Samling af Rytterkompagnier, til Betegnelsen mod Midten af det 18. Aarhundrede erstatter det enkelte »Kompagni« for Rytteriets Vedkommende.

I Aarene 1624—25 fremsatte Rigsraadet en udmærket Forsvarsplan, der ogsaa paalagde Adelens Bønder Værnepligt og vilde have øget den staaende Hær til 11.000 Mand nationalt Fodfolk og 1200 nationale Ryttere samt omved 500 hvervede i to Kompagnier, hvortil kom en nemt samlet Reserve paa yderligere 1500 Mand i 10 Fænniker og 250 Ryttere, Forstærkningstroppe og Landstorm. Desværre for Riget afviste Kongen denne Plan og foretrak lejede, udenlandske Knægte til Krig.

Adskillige Danske kom dog hvervede — undertiden pressede — med Hæren til Tyskland. Først Kongens Livregiment til Fods, »det blaa Regiment« 1625 med 3000 førsteklases Soldater under

Wilhelm von Lohausen. Dernæst formedes Eliteregimentet, det »danske« eller »røde« Regiment, under Enevold Kruse 1626. Det præsenteredes for den udvalgte Prins Christian sidst i Marts og talte da omved 3000 Mand i 10 Fæniker, 4 jyske, 3 skaanske, 2 sjællandske samt 1 fynsk. Uniformen var

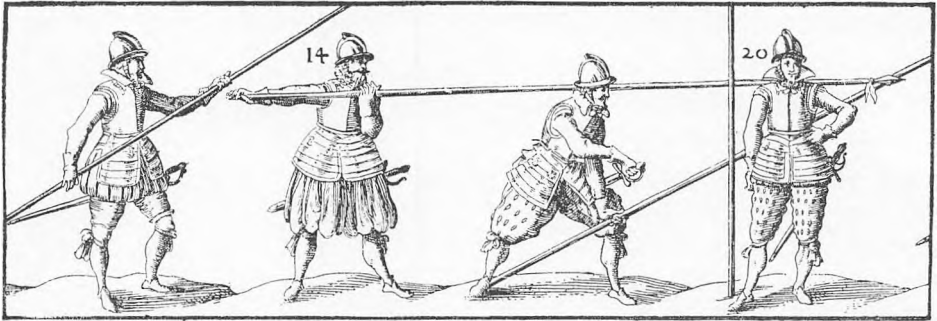
FUGLE- OG SKIVESKYDNING I DET 16. AARH.

Skydning var alles Lyst, men Adelens og Borgernes Forret. I Krig blev Luntebøsserne eneraadende, men til Skiveskydning og Jagt benyttedes længe Armbrøsten. Efter Olaus Magnus 1655. — Fot. Folker.

røde Kjoler (Casiacher) og røde, gule eller blaa Benklæder. Bevæbningen Musket og Sidevaaben. Begge Regiment, især »det røde«, kæmpede med lysende Mod ved Lutter am Barenberge i August 1626 og blev fuldkommen ødelagt paa Slagmarken. Den Landstorm, der skulde have værget Landet mod Tillys og Wallensteins Indfald, naaede ikke at blive formeret, og Kongen, som efter Nederlaget i Tyskland en kort Overgang synes at have tabt baade Mod og Overblik, stak af fra sin flygtende Hær og bragte sig i Sikkerhed paa Fyn sammen med de bedste Tropper og Kirsten Munk, der havde fulgt ham paa Krigstogtet.

I Løbet af Sommeren 1628 havde den utroligt energiske Konge og Rigsraadet faaet oprettet 4 nationale Regiment paa ialt 6000 Mand, et Landeværn paa omved 14.000 Mand inddelt i Kompagnier og underlagt de mobile Regiment samt en svagt enkadreret Landstorm af alt øvrigt Mandskab mellem 18 og 50 Aar. Samme Aar satte Kongen en stor Del af sine nationale Regimenter overstyr under sit Tog til Pommern.

De nationale Tropper havde overalt kæmpet fortrinligt, men saavel Adel som Almue var lidet tilfreds med Krigens store Byrder og bestandige Skattepaalæg. Den udmærkede Rigsraad, Anders Bille skrev om Bønderne i denne Periode:

EKSERCITS FOR PIKENERER I DET 17. AARH.s BEGYNDELSE

Nummer 2 fra venstre staar klar til at møde angribende Fodfolk, Nr. 3 til at møde Rytterangreb. Efter Wallhausen: »J'art militaire« 1615. — Fot. Folker.

»det gaar dennom nu daa ofver aldt hordest thil hierted, at dierris sønner och dreng, som til landts egen defension erre udskrefne, dennom saa ofte fraathagis och ihjelslaes i fremmede land, den sthørste paart, som igien kommer, erre lemleste, di och hver ni bønder maa gifve penning thil en soldat, och endaa maa endel af dennom gaa for soldat, en blant hver fem mand . . .«

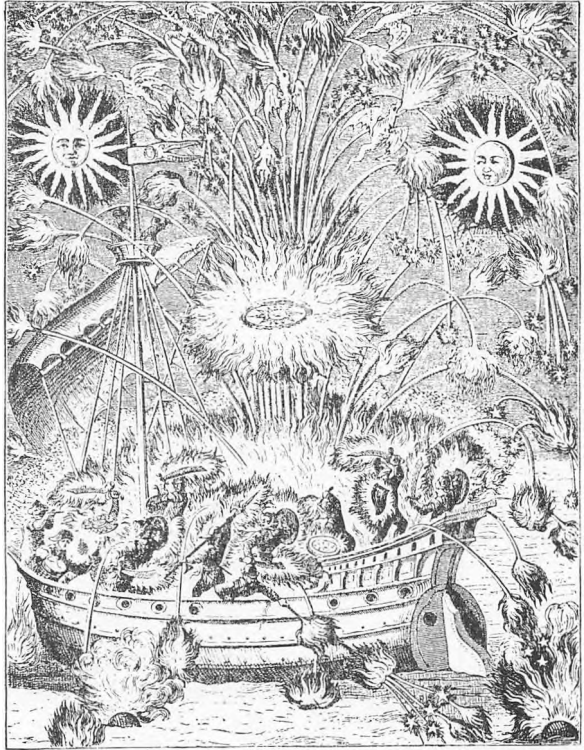
Hertil kom de meget store Tab, saa »Bønder har mistet to Sønner, og ikke en, men mange«. Efter Freden i Lübeck hjemsendtes Rostjenesten, Adelsrytteriet, og den nationale Militis indskrænkedes; men i Løbet af 1632-33 blev den paa Rigsraadets indtrængende Henstillinger genoprettet med ialt 7000 Mand i tre, ret lige store Regimenter: Jydske, Sjællandske og Skaanske. I de følgende Aar øgedes Hæren, efterhaanden som Spændingen mellem Danmark og Sverige tiltog, og i 1643 talte den nationale Hær 4 hvervede Fodregimenter paa ialt 5400 Mand, 16 hvervede Rytterkompagnier, ialt 1800, og tillige af udskrevet, nationalt Fodfolk 17.400. Af denne Styrke paa over 22.000 Mand var kun godt 12.000 dygtige, nemlig de hvervede og tre gamle Regimenter paa ialt 7000 Mand udskrevet Fodfolk. Anders Bille var Rigsmarsk fra 1642 og var ubestrideligt en ypperlig Organisator; men da Torstenson i December 1643 brød plyndrende ind over Holstens Grænser, var der ingen dansk Hær paa Stedet til at tage imod ham. Derfor gik det saa ilde. Iøvrigt viste kun Jyderne, især de tapre Vendelboer, virkeligt Kampmod og Forsvarsvilje.

I August 1644 trak Kongen de fleste Tropper til Skaane. Jydsk og Fynske Regiment samt en Del spredte Kompagnier blev dog tilbage i de danske Omraader. I November brød General Wrangel hærgende ind i Jylland, som kun havde haft Fred et halvt Aar; men frivillige Bander, »Snaphanerne«, gjorde hans Folk saa stor Skade, at hans Brandskating ikke blev effektiv.

Da Sjælland truedes 1645, sendte Anders Bille nogle udskrevne, fynske Kompagnier til Sjælland, hvad Christian IV ikke paa-

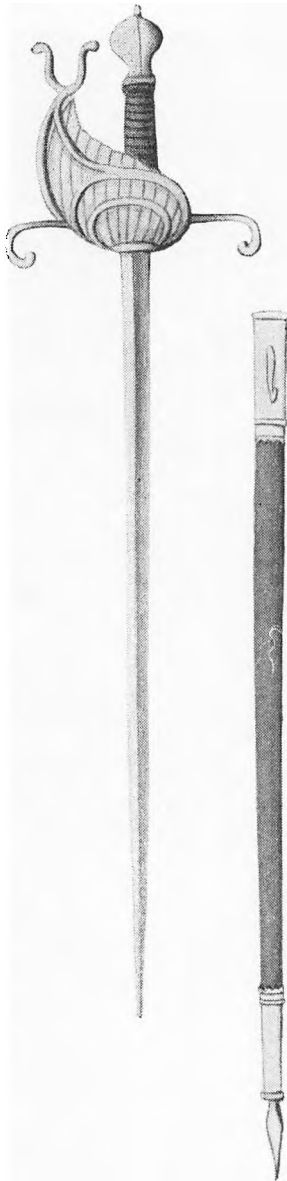
skønnede. Kongens Skrivelse til Anders Bille viser, at han endnu ikke vurderede sin nationale Bondehær ret højt: »Vi sende dig derfor disse Bønder med deres Officerer tilbage til Dig, anseende at Vi til dette Lands Konservation behøve Soldater og ikke Bønder. . . .«. Fra Juni 1645 organiseredes Landstormen »i Sjælland i denne Ufredens Tid«. Efter Fredslutningen begyndte straks en omfattende Hjemsendelse, medens General Wrangel benyttede sig af vort Forsvars Opløsning til paa den frækkeste Maade at rykke plyndrende op i Jylland, *efter* at han var underrettet om den indgaaede Fred.

Meget var forkludret, og flere Steder uden for Jylland havde

FYRVÆRKERI I DET 17. AARHUNDREDE

Kunsthærdige Fyrværkerier var det 16. og 17. Aarhundredes Mani. Ildfesterne endte ofte i Katastrofer med sprængte Skibe, ihjelbrændte Deltagere og ødelagte Bygninger. Efter le Lorrain: »Pyrotechnic« 1630. Fot. Folker.

MUSKETERKAARDE MED
ANLÆGSGAFFEL

Brugtes i det 16. og 17. Aarh. af
Bøsseskytter. Ved Skydning dre-
ves Dupskoens Spids i Jorden, og
der sigtedes med Musketten an-
bragt i Fæstets Anlæggaffel.
Haandtegning af Rhodn. — Fot.
Folker.

Befolkningen svigtet. Kongen havde ikke handlet lige klogt eller forudseende, men trods alt havde vore nationale Tropper, baade nye og gamle Regimenter, baade hvervet og udskrevet Mandskab, kæmpet med Hæder og givet fuld Valuta for de Udgifter, Hærordningen havde foranlediget i Fredens Tid. I Aarene indtil Christian IV.s Død forhandlede derfor stadig om en kraftig Udvidelse af den nationale Hær. Ulykkeligtvis svækkedes den patriotiske Stemning, som var levende og stærk umiddelbart efter Krigens Afslutning, hurtigt, og ved Frederik III.s Regeringsovertagelse skete midlertidigt en Reduktion af Hæren saavel i Danmark som i Norge.

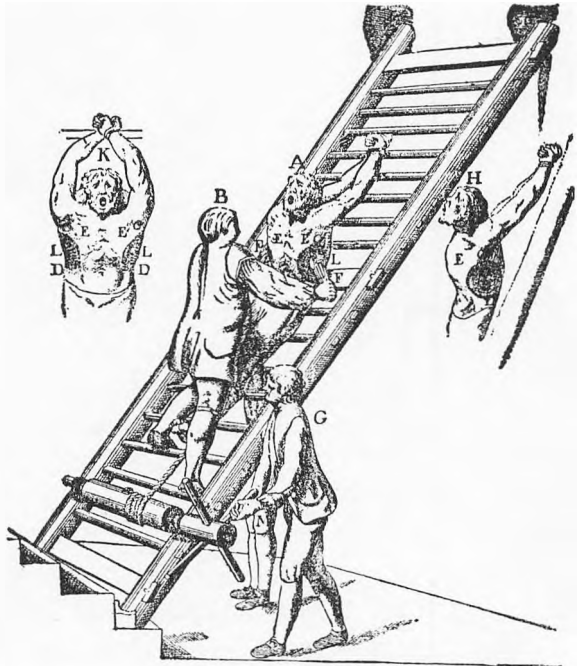
Uniformer var efterhaanden indført ved Fodfolket, medens det adelige Rytteri og Rostjenesten længe vægrede sig ved at møde i ensartet »Liberi«. Til Uniformsfarver valgtes fortrinsvis Oldenburgernes gult og rødt eller de nationale Farver, hvidt og rødt. Først under Enevælden lykkedes det at gøre Rytteriet ensartet klædt.

Lejetropperne adskilte sig ikke fra de forhen skildrede Landsknægte. Lønningerne var steget stærkt, navnlig i Trediveaarskrigens Tid, da Efterspørgslen oversteg Tilbudet af Soldater; alene Gustav Adolf vovede og evnede at lønne lavt.

Tiden var raa og haardhændet. Heksebaal flammede, Galgerne hang fulde, Stejle og Hjul stod lige saa lidt ledige som Gabestokke eller de kagstrøgnæs Pæl. Tortur anvendtes flittigt, Bødlørne havde travlt. Christian IV

var lige saa overtroisk som sine Bønder. Da det gik ham ilde i Trediveaarskrigen, mente han, det skyldtes Hekseri. Han var meget ivrig efter at faa brændt nogle af de Skarns Troldkvinder, og »gentagne Gange greb han paa aldeles uberettiget Maade ind i Retsforfølgningens Gang«. Han var interesseret Tilskuer, naar Bødden pinte en sølle Kone. Blev hans Elskerinde, Vibeke Kruse, upasselig eller maaske snarere noget kølig over for Hans Naade«, spejdede Kongen efter de deri skyldige Hekse, paa det at de kunde pines svart og faa »den evige Varme«. Kun da det drejede sig om 400 Daler, som Hekse i Ribe paastod, de med Djævelens Hjælp havde tryllet ud af Toldkassen, nægtede Kongen at være overtroisk. Tolderens Enke maatte betale til sidste Hvid. I Pengesager skulde han have sig Satans Indblanding frabedt.

Røverbander huserede, og Presning af brugeligt Mandskab til Lejetropperne skete med stor Brutalitet. Wallensteins Hververe medbragte Strikker med Rendeløkke og gav mangan Bonde Valget mellem at tage mod Haandpenge eller lade sig hænge i det færdige Galgereb. I Hærene var dog en Tendens mod mildere Straffe end i Landsknægtenes første Epoke. Døden ved »Spydret« afskaffedes, til Gengæld indførtes den, efter Datidens

ARBEJDSSTEGNING FOR BØDLEN TIL PINLIG TORTUR MED ILD.

Den anklagede strækkes pinligt paa Stigen ved Hjælp af Tovet om den drejelige Rulle forneden. Bødden brænder ham dernæst med en Haandfuld flammende Svovlpinde paa Brystet under Armene, Fra Lærebog i Tortur »Constitutio Criminalis Theresiana«, trykt i Wien saa sent som 1769. — Fot. Folker.

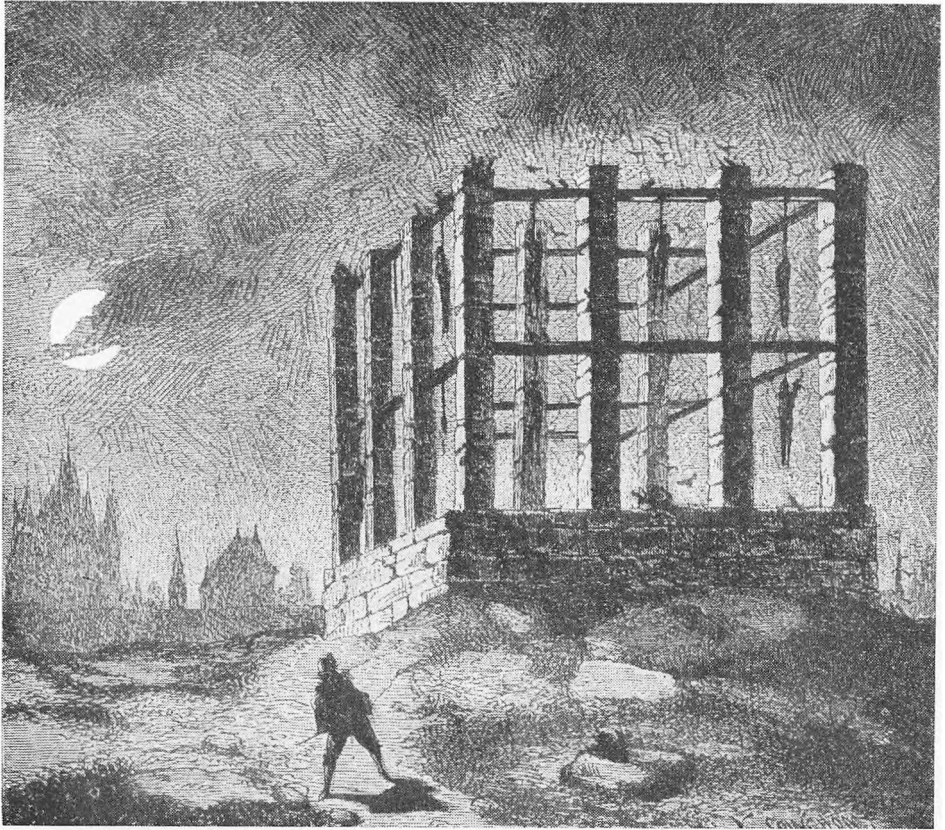
HEKSE OG TROLDKARLE BRÆNDES

Reformationstidens første Sekel var Hekseforfølgelsesnes Glansperiode. Baalene flammede overalt i de lutherske Omraader. Træsnit af Sebastian Münster fra 1554. — Fot. Folker.

Opfattelse, læmfældige »Spidsrodsløben«, hvorved Synderen med nogen Overkrop førtes langsomt et Antal Gange frem og tilbage mellem to Gelleder Soldater, der pryglede ham med Stokke (Spieszen). — Gentog man det for ofte, døde han af det. Man har hævdet, at »Spidsrodsløben« skul-

de være indført af GustavAdolf som særlig human. For smaa Forseelser pryglede Soldaterne af deres Befalingsmænd med en Kæp, den tunge Gaffelstok til Musketten, med Sablen eller — naar man var fin — en særlig Fugtelklinge. Degradation, Arrest og lignende Disciplinarmidler anvendtes hyppigt. Større Forseelser medførte Dødsstraf. En Befalingsmand blev de fleste Steder henrettet med Sværd, menige Soldater blev skudt, »arquebuseret«. Blev man — hvilket oftest ramte Regimentsskøger og Trainets Tyveknægte — pisket ud af Lejren med Bødlens Svøber, var man æreløs, medens Tærsk af overordnede og Kammerater ikke skadede ens gode Navn og Rygte.

»Horeungerne« myldrede i Trosset. Pigerne blev Regimentsskøger som Mødrene og Drengene oftest Landsknægte som Fædrene. Avlet i Blodrus og Drukkenskab, født i en Vejgrøft eller larmende Lejr, med endeløse Veje i alskens Vejr som Hjem, hærdet i Sult og Slagsmaal, Utugt og Nød blev disse Soldaterbørn fra Krige, som varede Slægtled, et virkeligt Problem — Kagstrygningens og Galgetræets faste Stok. I den svenske Hær oprettedes Skoler for Drengene, naar man gik i Standkvarter. De blev opdraget til Soldater i streng Tugt. Den tyske Krigshistoriker J. G. Hoyer fortæller, at engang blev en saadan svensk Drengeskole

MURET GALGE I DET 17. AARHUNDREDE

Straffen var haard og Galgerne sjældent tomme. De var Skammens og Overtroens Midtpunkter. Desertørers Navne blev opslaaet paa Galgen. Billedet viser Parisergalgen i 2 Etager paa Montfaucon. Københavns Galge paa Billedet Pag. 337 er bygget paa samme Vis. Fransk Kobberstik. Efter Troels Lund: «Dagligt Liv i Norden». — Fot. Folker.

ramt af en Kanonkugle, som dræbte to, tre af Børnene. »Ikke desmindre blev alle de øvrige roligt siddende uden saa meget som at blegne eller vise noget Tegn paa Frygt«. Krigsfangernes Behandling var i Almindelighed bedret, omend Svenskerne i 1659 anvendte ubarmhjertig Tortur mod saa fornemme, danske Fanger som den senere Biskop Gerner og Ingeniøren Oluf van Steenwinkel. Forplejningsforhold og det store Tros og Train, der fulgte Hærene, havde man bibeholdt de fleste Steder. Det egentlige Fægtningstrain blev vel mere beskedent — fire, fem Vogne til

HALSJERN OG GABESTOK

Faderen advarer sin Søn mod at lide den hyppigst anvendte Tort og Straf. Træsnit af Olaus Magnus 1555. — Fot. Folker.

hvert Kompagni — men mange store Felt-herrer medførte et Hof af Tjenere, Elskerinder og Soldaterhorer. Da for Eksempel Wallenstein 1631 gik i Lejren ved Nürnberg, havde han ca. 15.000 Kvinder, næsten lige saa mange Tjenere og 30.000 Pakheste i sit Tros; hans private

Vognpark bestod af 50 seksspændige Vogne.

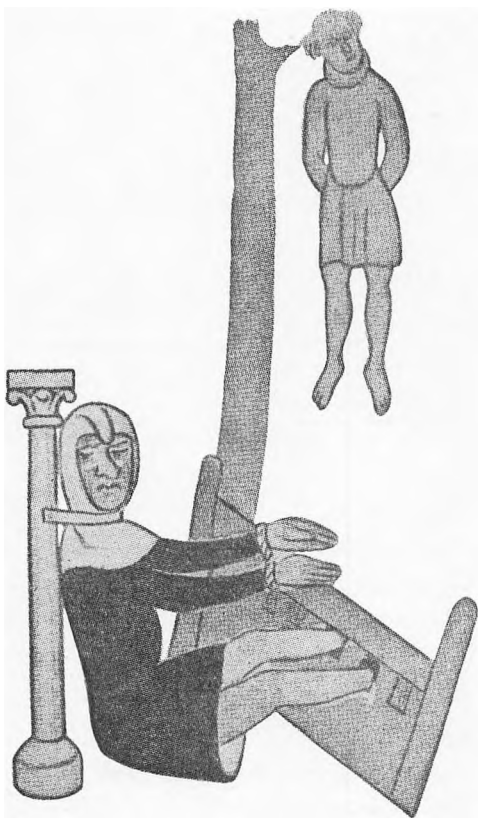
Sundhedstjeneste og Lægekunst stod vedblivende meget lavt, og man gjorde til Aarhundredets Slutning stor Forskel paa, om en Kur skulde anvendes af fornemme Folk eller »Bønder, Soldater og andre grove Personer«. Et Par Lægeraad fra en højt anset Haandbog trykt 1690 er karakteristiske. Mod Benbrud anbefales en Salve af diverse Urtesafter, pulveriseret Menneskeben og tre, fire Krebs stødt fint med Smør, »bind det over Brudstedet, saa læges det hurtigt«. Til Standsning af Blødninger anbefales Spindelvæv eller ristede, pulveriserede Korender eller ristede, pulveriserede Løvfrøer drysset i Saaret; men »naar intet andet hjælper saa indgiv Mumie- og Skeletpulver, halvt Kvint af hvert med frisk eller kogt Vand«. Forfatteren tvivler om, at man, som mange mente, kan læge et Saar ved at smøre Salve paa Vaabnet, der har frembragt Saaret. Derimod tror han paa Harpikskugler, som har ligget otte Dage i Kvindemælk. Ypperligt Middel mod Betændelse er at fylde Saaret med gammel Vogns mørelse; det er ogsaa godt stadig at vadske Saaret med egen Urin. En nyttig Salve, som uddrager Kugler, man har faaet i Kroppen, laves saaledes: »Tag levende Krebs og skær Klørerne af dem, stød dem i Morter og udpres Saften; tag Regnorme rensset i Sand, klip Enderne af dem, stød dem i en anden Morter og pres Saften af.

Smelt det sammen med Hare- og Rævespæk paa en Pande, og lad det syde, til det bliver Salve. Før denne med dig i en ren Krukke«. Disse anerkendte Kure siger en Del om Sundhedstjenesten i det 17. Aarhundrede.

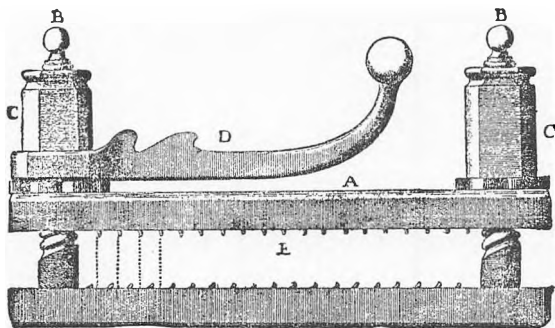
Kirurgerne var ikke meget bedre end Medicinerne, skønt man havde saa lysende Navne inden for Anatomien som Ole Worm og Nicolaus Steno. Almindelige Bartskeerer og Feltskærer var Fuskere. Kneb det, blev Bødlerne tilkaldt som Specialister. Det hændte, da den udvalgte Prins Christian fik Benskade.

Omend sejgt kom der et vist System i Lægetjenesten. Frankrig var Foregangslandet, hvor Livlægen Ambroise Paré, som døde 1590, havde faaet ansat en Saarlæge ved hvert Regiment og oprettet Militærhospitaler.

Feltskærer udskreves blandt Købstædernes Bartskeerer og Badskeerer eller hvervedes som Knægtene. Christian IV indførte et overordnet, militært Lægevæsen, idet Frederik Lindegaard ansattes som Overfeltskær og Feltmedicus Petrus Erasmi som Overmediciner. Desuden oprettedes Hospitaler med Læger, Præster og en Sygeplejerske for hver ti Patienter. Soldaterne, i hvert Fald Befalingsmændene, betalte selv Lægerne; men det bestemtes, at ogsaa de syge skulde have Løn. Og dem var der mange af. Den slette Sundhedstjeneste, taabelige Kure, Urenlighed og Skørlevned resulterede i, at en Trediedel af Tropperne jævnlgt var sygemeldt.

GABESTOK OG GALGE
Kalkmaleri i Tirsted Kirke. Efter Troels Lund: •Dagl. Liv i Norden. — Fot. Folker.

TOMMELSKRUE I WIENERMODEL

Tommelingrene lægges med forreste Ledstykke paa nederste Jern. Ved Hjælp af Møttrikerne C og Svinget D skrues øverste Jern fast om Fingrene. Begge Jern forsynet med stumpe Pigge, der gør Fingrenes Knusning særlig smertefuld. Konstruktions-tegning i «Constitutio Criminalis Teresiana» 1769. — Fot. Folker.

Hverken Forplejning eller Mundering var flot. I 1626 udgaves Bestemmelser om, at marcherende Tropper i Hjemlandet skulde indkvarteres hos Bønderne. Officerer spiste sammen med Bonden, de menige med Daglejerne. I Standkvarter udleveredes en Tønde Øl daglig til 40 Mand. Hver enkelt fik daglig 2

Skaalpund (400 g) Brød og Kød samt en Smule Smør. Til hver seks Officerer leveredes daglig 1 Lam, 4 Høns og 1 Brød. Tidens Umaadehold, hvad Mad og Drikke angaar, taget i Betragtning, var det meget spartansk. Det nationale Mandskab fik udleveret Tøjet til Benklæder og Frakke samt en Daler til Syløn. Hatte, Harnisker, Vaaben, Faner og Ammunition udleveredes fra Magasin.

København var allerede før Christian IV.s Tid blevet Rigets Hovedarsenal; men han øgede Kronens Beholdninger af Vaaben i betydeligt Omfang og opførte et nyt, udvidet Tøjhus, den skønne Bygning, som nu rummer Hovedparten af vor enestaaende, historiske Vaabensamling. Foruden Vaabenoplæg havde Tøjhuset Lagre af Materialer til Hofholdningen, og med almindelig Mangel paa Respekt for den nærmeste Fortids Efterladenskaber blev meget ødelagt, som i Dag havde haft Interesse og Værdi. Saaledes oplyser Oberst Otto Blom, at naar Middelalderens Ringbrynjer er store Sjældenheder i Nutidens Vaabensamlinger, skyldes det, at man parterede dem og brugte Stykkerne som Skuremiddel til Bryggerkedler eller lignende. Harnisker og Stormhuer blev hugget op til Bundplader i Fyrkugler.

Hovedforraadet af Krudt fandtes i København, og Tøjhuset havde særligt Laboratorium for Tilvirkning af Ammunition og

Fyrværkerisager og saa til de yndede Ildfester. Krudtet levedes normalt fra danske Krudtmøller. Under Krig maatte Beholdningerne suppleres ved Køb i Udlandet. Paa Magasin opbevaredes Krudtet i Trætønder, mindre Portioner i Læderposer.

Haandskydevaabnene var Hager, Musketter og Rør, de førstnævnte forældede. I Begyndelsen af Aarhundredet ud rangeredes de fleste som gammelt Jern. De var højst primiti-

ve Haandskydevaaben af alle Kalibre og kendetegnes ved, at Piberne var korte og tykke i Godset med plump, stjertagtigt Skæfte, ofte uden Laas for de størstes eller med særlig enkel Laas for de lettere »Halvhagers« Vedkommende. »Dobbelthager« med Tap og »Mikehager« i Gaffelleje bevaredes ret længe, men er saa tunge, at de nærmer sig let Artilleri. Betegnelserne »Rør« og »Musketter« for de mere moderne Haandskydevaaben synes brugt noget i Flæng, »Rør« dog udelukkende om de lettere. »Stakkede Rør« er Pistoler, »Bandolérrør« Karabiner for Rytteriet. Musketter er oftest de tunge Fodfolksvaaben, som under Skydning støttedes paa Gaffelstok, »fourchette«. De oprindelige Kolber var korte, næsten firkantede i Tværsnit, men ved Skydning med tunge Bøsser krævede det kraftige Rekylstød

FORNEMT GÆSTEBUD I DET 16. AARH.
Italiensk Træsnit fra Ferrara. Efter Troels Lund: »Dagligt Liv i Norden...« — Fot. Folker.

CHRISTIAN IV's RYTTERHARNISK
OG SVÆRD

Fotomontage, der viser Harnisk og Sværd i omtrent samme Stilling som paa Karel van Manders Maleri, gengivet i Farver paa modstaaende Side. Baae Sværd og Harnisk findes paa Tøjhuset. Det sidste er udført af Plattenslageren Jacob Gering 1642 «till Kong. may. tts egit lifv». Sværdets Klinge er smedet af Peter Weyberg i Solingen. — Fot. Tøjhusmuseet; Montage Folker.

Anlæg mod Skulderen. Derfor bliver den lange, flade Kolbe, der som Type stadig anvendes, karakteristisk for Musketterne. De blev tunge og tykvæggede, for at deres Projektiler, drevet af større Krudtladning, kunde faa Gennemslagskraft nok til at bryde en Harniskplade.

»Hagerne« fra den ældre Tid havde normalt ikke Laas. Ved de nyere Skydevaaben findes tre Laastyper. Omkring Aar 1600 havde mange Geværer Hjullaas. Den er opfundet 1517 i Nürnberg og anvendtes i lang Tid hovedsagelig til Luksusvaaben. — Regnskaber fra vort Tøjhus i 1592 viser det overraskende, at Konstruktionen her i Landet var den almindeligste for Fodfolksskytternes Ved-

kommende. Den virkede ved, at et takket Hjul trukket af en Kæde rev Gnister af et Stykke Svovlkis anbragt paa Hanen, naar denne ved Affyringen slog ned. Gnisterne tændte da Fængkrudtet. Principet for Paatændingen var det samme som i vore moderne Cigartændere. Hjullaasen var glimrende, naar den virkede; men den var meget kompliceret og kom nemt i Ulave, hvorfor man undertiden yderligere forsynede Vaabnet med en Luntelaas til Reserve. Langt oftere anvendtes dog den enkle Snaplaas eller Flintlaas.

Snaplaasens Gnister fremkom ved, at et i Hanen fastgjort Stykke Svovlkis ved Aftrækket slog mod en riflet Plade, »Batte-

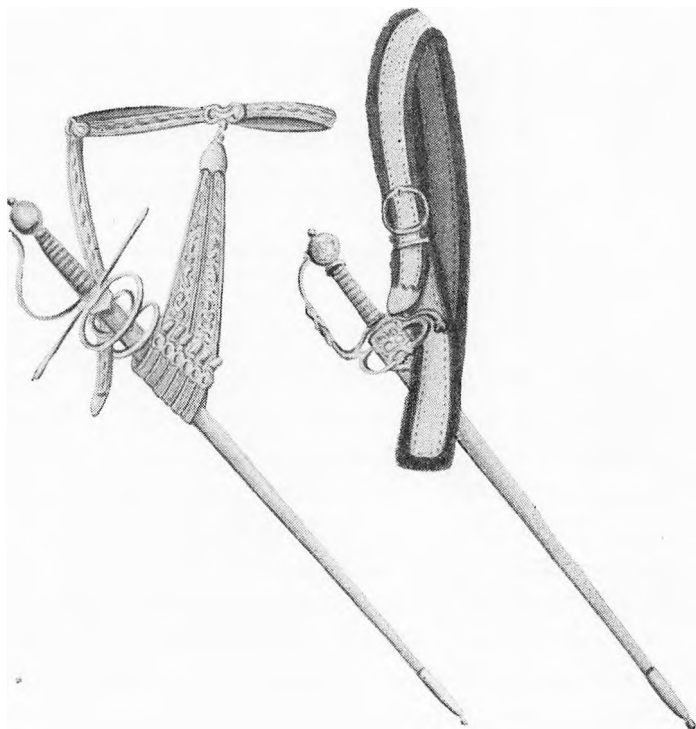

KONG CHRISTIAN IV TIL HEST

Maleri af Karel van Mander ca. 1640. Tøjhusmuseet ejer det Harnisk, Kongen er iført, og Sværdet, han fører i sin Haand, det er gengivet paa modstaaende Side anbragt meget nær som paa Maleriet. Dette findes paa Frederiksborg. — Fot. Folker.

riet«, der samtidig blev tvunget fremefter og blottede Fængkrudtet. Snaplaasen er opfundet i Spanien, men fandtes i flere Typer: de »kurlandske«, »hollandske« og »spanske«. Flintlaasen er en Forbedring og Forenkling af Snaplaasen. Samtidig med dens Indførelse og Udbredelse blev Geværerne lettere, mere haandterlige og mere hurtigskydende, idet der indførtes Papirpatroner med Krudt og Kugle samlet i et Hylster.

KAARDER I GEHÆNG

Til venstre Livgehæng, ældst og almindeligst. Sværdtasken kan ved Op- og Iknæpning regulere Bæringen. Fornemme Folk bar oftest Kaarden næsten vandret. Til højre Skuldergehæng, væsentlig senere end Livgehængen. Haandtegning af Rhodin. — Fot. Folker.

Papirpatronerne skyldes, som saa mange andre krigsvigtige Opfindelser, den svenske Konge, Gustav Adolf. Indtil Tredivaarskrigen havde Ammunitionen været delt. Krudtladningerne førtes afmaalte i Hylstre fæstnet til et Bandolér, Kuglerne i en Pung og Fængkrudt i en særlig Flaske. Det gjorde naturligvis Ladning sen og svær.

Den Laas, som i Paalidelighed overgik alle andre, var den mest primitive, Luntelaasen. Den bevaredes næsten hele det 17. Aarhundrede ud og er kendt fra 1470. Den var billig, robust og simpel i sin Konstruktion. Affyringen skete ved, at Hanen i Aftrækket førte den brændende Lunte ned paa Fængkrudtet. Den egnede

GEVÆREER FRA CHRISTIAN IV's TID

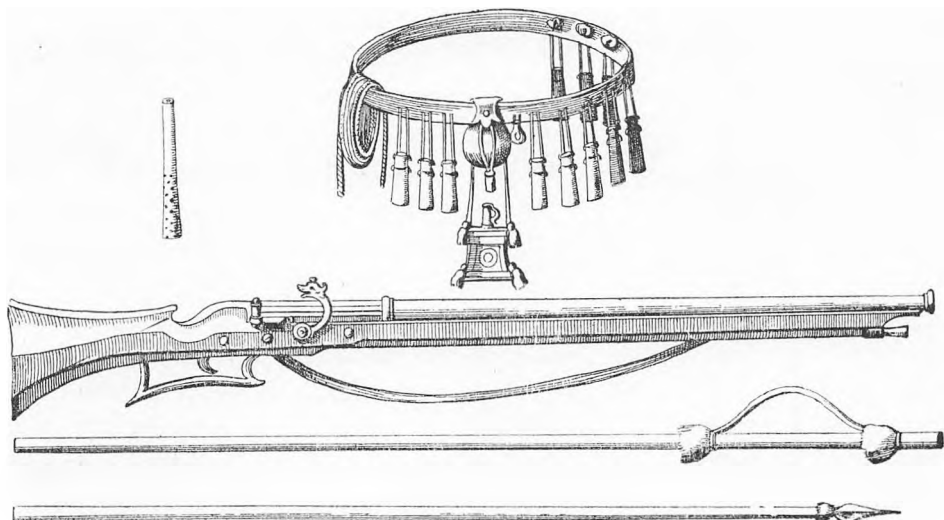
Øverst Luntemusket omkr. 1600, købt i Amsterdam, Vægt godt 4 kg. Kaliber 18-19 mm. Nederst Hjullaasriffel fremstillet af Bøssebager Jørgen Tommer, København 1618. Findes paa Tøjhusmuseet — Fot. Tøjhusmuseet.

sig dog kun i ringe Grad til Brug ved Rytteriet; »det vilde«, skriver Otto Blom, »være noget nær ugørligt tilhest at føre den i begge Ender brændende Lunte, for hvert Skud at skrue den af Hanen, medens der ladedes, samt sætte den paa igen og passe den til paa Panden, inden Fængkrudtet hældtes paa«. Til Hest maatte man bruge Hjullaas eller Snaplaas, og det lod sig gøre, fordi Rytteriet gennemgaaende var dygtigere og mere indeksereret i Vaabenbrug end Fodfolket.

Christian IV var ogsaa paa Vaabenkonstruktionens Omraade fremsynet og initiativrig. I Aarene efter Kalmarkrigen søgte han at indføre riflede Gøværer, og Danmark er derfor det Land, som først af alle har eksperimenteret med Militærrifler. Som Jagtvaaben kendes Rifler fra Midten af det 16. Aarhundrede.

Artilleriet var en broget Samling af allehaande Typer og Kalibre, men især med mangfoldige Navne ofte af sælsom Art som »Konger«, »Langkoppige Slinger«, »Skjoldtudser«, »Engle« og »Drager«. Navnene sagde noget om Piècernes særlige Udstyr, ikke om Størrelse eller Kaliber. Der skimtes vel Antydning af et Skytssystem; men Piècernes Individualitet var længe fremherskende og fælles Ammunition en Sjældenhed. Kuglerne blev først efter Aar 1600 klassificeret efter Vægt, forhen alene efter Anvendelsen. Samtidig indføres en Angivelse af Kaliberstørrelse for Skytset efter Løbets Tværmaal, men udtrykt ved Kuglevægten af tilsvarende Diameter — »29 Pund udi Højden«.

Næsten alt Skyts, Christian IV overtog, var tungt, ofte forældet eller lidet værdifuldt, fremstillet af Metal, Støbejern og

HAANDVAABEN FOR DRAGONER I DET 17. AARHUNDREDE

I Midten Bandolérret med fæsthængende Krudtkarduser, Kuglepung og under den Flasken med Fængkrudt, en Lunte er viklet om Bandolérret. Luntten førtes under Kamp i venstre Haand sammen med Tøllen, ellers beskyttet mod Vejrliget i en »Lunteverberger«, vist til venstre for Bandolérret. Under dette »Bandolérret« med Luntelaas og let Lanse. Efter Wallhausen: »L'Instruction de la Cavallerie 1621. — Fot. Folker.

Smedejern. I Løbet af sin Regeringstid fik han fornyet og øget Artilleriparken. En Del Metalkanoner støbtes paa de kongelige Stykkestøberier i København, Helsingør og Akershus eller hos private Stykkestøbere. Materiale til Skytset skaffedes fra forældede Metalkanoner og fra beslaglagte Kirkeklokker. Efter Paa-bud 1601 om Aflevering fra Landsbykirker, som havde mere end een Klokke, var der 1603 alene i Helsingørs Støberi nedsmeltet 140, hvoraf alene 82 fra Helsingborg Len. Udførsel fra Rigerne af Kobber, ogsaa Rukobber og gamle Kedler, blev forbudt og Metallet inddraget til Kronen. I 1646 blev Kobber og Tin udskrevet som Skat at erlægge *in natura*. Færdigt Metalskyts købtes tillige fra Udlandet. Det er karakteristisk for det kunstnerisk taknemlige Støbegods, at Metalkanonerne oftest er meget smukt forsiret. Derimod savnes System i ensartede Typer. De er støbt efter kongelige Luner eller »konstrueret under Indflydelse af vekslende Forestillinger om, hvad der var hensigtsmæssigt og smukt«. Omend Kongen havde stor Energi, betydelig konstruktiv Sans

«PLATTENSLAGER» I SIN BUTIK

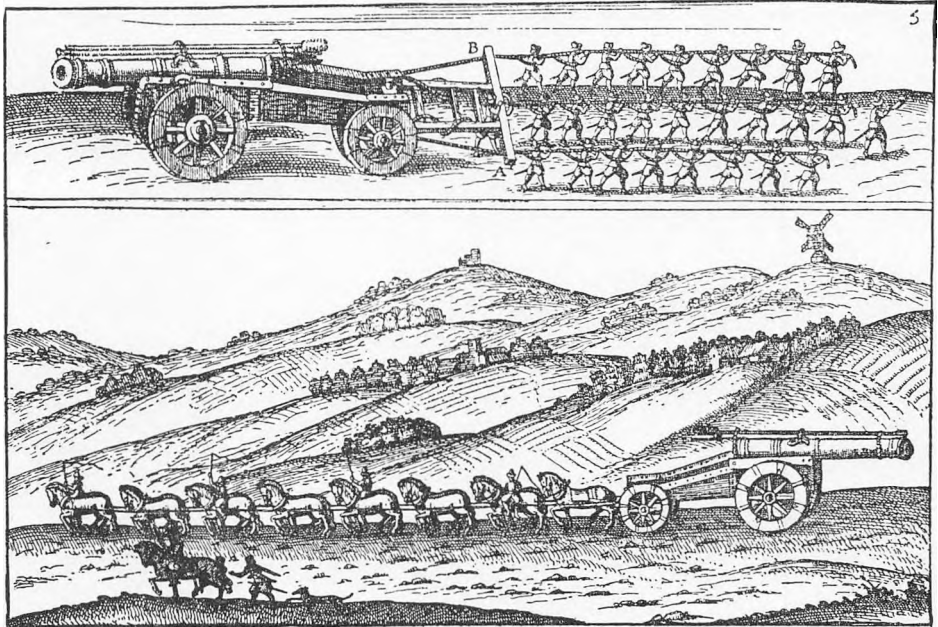
Plattenslagerne, Pladesmedene, forfærdigede Rustninger, Hjelme, Harnisker etc. og var højt ansete Kunsthaandværkere. Efter Træsnit af Jost Amman 1668. Fot. Folker.

og dertil Interesse for Artilleri, har Blom Ret i, at »noget helt sammenhængende er der ikke kommet ud af hans Virksomhed for Artilleriet, fordi han med Alt kun har været en usædvanlig heldigt stillet Dilettant og som saadan har manglet Overblik, Konsekvens og Maadehold«. Han var inde paa Samtidens Tanker om at gøre Skytset lettere. Gustav Adolf mødte med »Læderkanonerne« i Felten. Christian IV gik for vidt, og hans letteste Skyts blev hurtigt kasseret. Han øgede i sin Regeringstid Antallet af Metalkanoner til mere end det tredobbelte. Der fandtes 1592 kun 176, medens Antallet i 1649 var steget til 634.

Støbejernskanoner er fremstillet her i Landet fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, men allerede dengang, som senere, købtes Hovedparten i Udlandet, under Christian IV mest »surlandske« (rhinske) eller engelske og enkelte svenske Stykker.

Der blev støbt nogle smaa Jernkanoner i Norge, hvorfra navnlig Kugler og Harniskdele leveredes. Medens Metalkanonerens Mængde øgedes stærkt i Christian IV.s Tid, gik Jernskytset tilbage fra 709 i 1610 til 420 ved Kongens Død. Foruden Kanoner fremstilledes talrige Mortérer af Metal eller Jern.

Stenkugler til Ammunition var ved at gaa helt af Brug i denne Periode undtagen til Mortérer. Blykugler til de lette Pièces holdt sig derimod længe, maaske fordi man i Krig og Nødstid nemt kunde skaffe sig Blyet fra Rudeindfatninger, Kirketage og Husgeraad. Det var ikke Skik at have større Oplag, end ikke i

FORSPAND FOR EN HALV KARTOVE I BEGYNDELSEN AF DET 17. AARH.

Nutidens Artillerister fra tunge Afdelinger vil bemærke paa øverste Billede, at Mandskabstræk, naar det gælder, er en gammel Metode, der altid brugtes paa Slagmarken — bedre end 16 Heste. Efter Uffano: »Archeley». — Fot. Folker.

Fæstninger. Smedede, eller oftest støbte, massive Jernkugler var de almindeligste Projektiler. Foruden de runde Kaliberkugler fremstilledes »Kædekugler«, »Stangkugler«, »Knippelkugler«, »Saksækugler« og lignende. Til Brandgranater brugtes hule Jernkugler med Fyrværk. Sprængprojektiler fremstilledes baade af Jern og Kobber. Fyrkugler var Specialprojektiler med Brandsats stoppet i en Sejldugspose, der var trukket over et Kryds af Jern eller Bly. »Mordslag« var »en Stump gammel Bøsssepibe tilsvejset i den ene Ende og forsynet med et Fænghul, ladet med Krudt og Kugle med en Stump Lunte (Stoppin) i Fænghullet og stoppet ind i Fyrkuglen, ved hvis sukcessive Forbrænding de mange Mordslag smeldede af i alle mulige Retninger.« De var frygtet og afskyet paa en Slagmark. Til Kardæsskud brugte man Sten eller Jernskraa i Poser, undertiden Blykugler. Affutager, Lavetter og andre

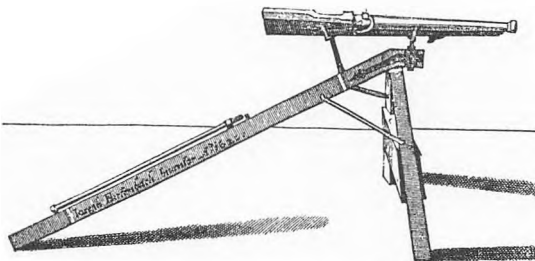

HÆNGEMORTERER I FUNKTION

Hængemortéer drejede sig om Tapper i deres Affutage. Efter Træsnit i von Fronsbergs Krigsbog fra 1571. Fot. Folker.

Køretøjer var af Træ med Jernbeslag, solide, tunge og klodsede. Forspændene var Heste, hvis Antal afgang af Køretøjets Vægt — fra 20 til 2. Seletøjet var Kumte- eller Stavtøj, ikke Bringeseler.

Blanke Vaaben og Harnisker havde reelt ikke ændret sig meget, selv om Betegnelserne blev nye. Begge Dele fremstilledes fortrinsvis af danske »Sværdfe-gere« og »Plattenslagere«. Mod Krig maatte dog Ulandets Vaaben-industri tages til Hjælp, især den tyske. Iøvrigt gik Harnisket saa godt

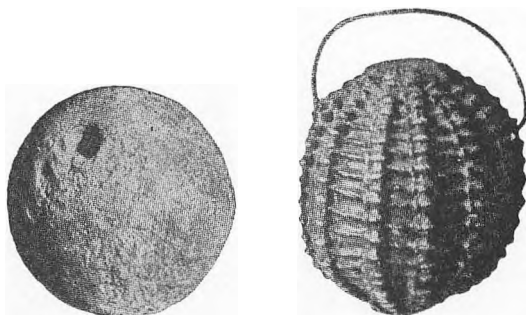
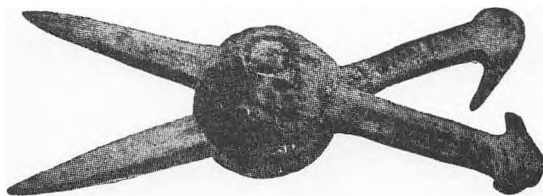

BØSSE I BUKKELAVET FRA DET 17. AARH.

Efter Furttenschach: »Büchsenmesterschule« 1626. — Fot. Folker.

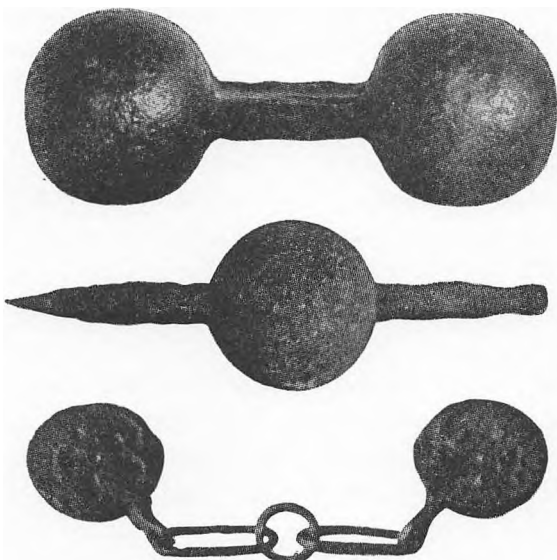
som helt af Brug i Christian IV.s Tid. Projektilernes Gennemslagskraft var efterhaanden saa stor, at et Harnisk, som skulde yde virkelig Beskyttelse, blev for tungt.

Fanerne havde endnu ikke noget nationalt Præg — i hvert Fald kun tilfældigt. De var Kompagniernes Samlingsmærker oftest af Silke eller Haardug, forskelligt farvede og »med underskellige Formaleværk udi, som er: en blaa med en Løve udi — en brandgul med en Svane

SPECIALPROJEKTILER TIL ARTILLERI
FRA DET 17. AARH.

Øverst »Saks« eller »Krydekugle«, nederst til venstre Granat, bemærk Hullet til Fængroret, til højre Lyskugle. Efter Jakobsson: »Bevåpning och Beklädnings«. — Fot. Folker.

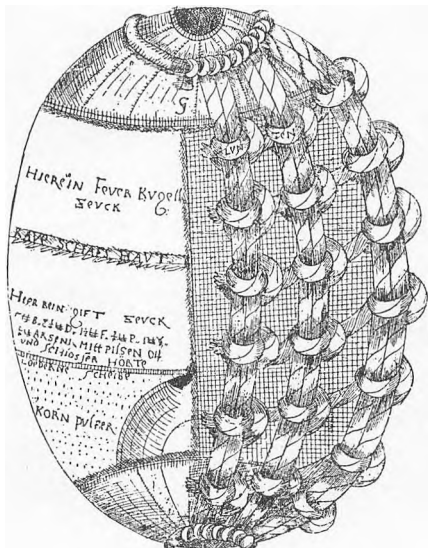
SPECIALPROJEKTILER TIL ARTILLERI
I DET 17. AARH.

Øverst: »Stangkugle«, i Midten: »Spydkugle«, nederst: »Lænkekugle«. Efter Jakobsson: »Bevåpning och Beklädnings«. — Fot. Folker.

udi — en lichtgelb med en Tigerdyr — en grøn med en Struds...«. Militærmusiken bestod af Trompetere, Trommeslagere og Pibere. Rytteriets Trompetere havde Officers Rang, glimrende Uniformer og brugtes som Parlamentærer.

To vaabentekniske Nyheder fra det 17. Aarhundrede skal nævnes, Gustav Adolfs Læderkanoner og Bajonettens Indførelse.

Læderkanonerne blev opfundet af en Østriger,

PROJEKTIL TIL GIFTGAS FRA DET
17. AARH.

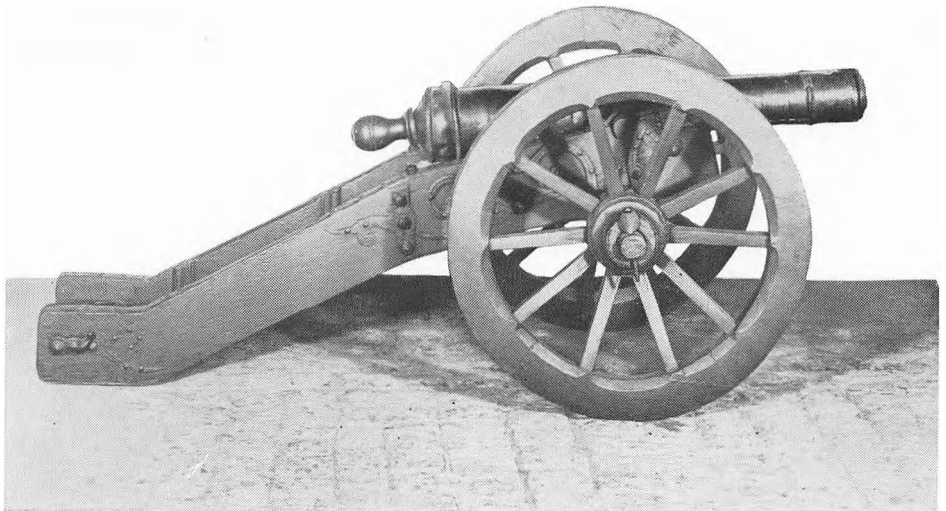
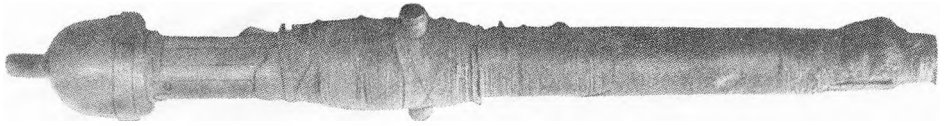
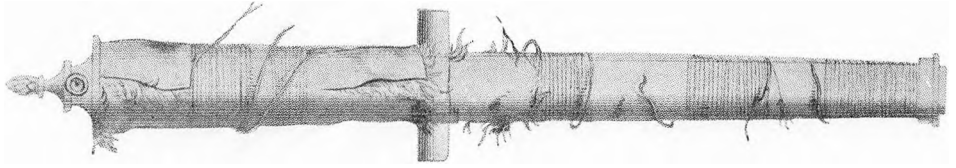
Efter Schreiber: »Büchsenmalster Discurs«. »Giftstoffet« bestod af »Salarmoniak, Kviksølv, Arsenik, Mercurium sublimatum og Bæsekrudt«. — Fot. Folker.

Baron von Wurmbbrand, i svensk Tjeneste og anvendt 1626. De bestod af et tyndt Kobberrør forstærket med Jernringe og omviklet med Kabelgarn fast sammenklæbet af Harpiks. Tapperne til Lavettens Tappelejer var fastgjort paa en solid Jernring, og Bunden med Drue var indskruet i Kobberrøret. Over det omviklede Rør spændtes hærdet Læder. Kanonen var 15 Kaliber lang og vejede kun omved 50 kg. Den udskød Kardæsker med ringe Drivladning, men taalte ikke mere end en halv Snes Skud, før den skulde afkøles i længere Tid.

Bajonetten var i sin første Form en tveægget Spunsbajonet »en Fod lang og en Tomme bred« med Trætapp til Anbringelse i Geværets Løb, hvoraf Navnet, idet »bâillonner« betyder »kneble«, stoppe en Træknebel i et Gab. Man har før urigtigt ment, Navnet skulde komme af, at den var opfundet i Bayonne. Den benyttedes af Hollændernes lette Tropper 1647. De havde til Gengæld intet Sidevaaben. Gustav Adolfs Fodfolk brugte dog i Trediveaarskrigen en saakaldt »Svinefjeder«, der oprindeligt anvendtes under Vildsvinejagt. Det var en lang, bred Klinge fastgjort som Spydod til Geværet, men til at klappe ned langs Skæftet. Den findes ogsaa paa danske, noget senere Geværer. I 1670 opfandt Døllebajonetten, der skubbedes fast med et Rør uden om Piben og senere bøjedes bort fra Munden ved sin vinkeldannede Hals, saa man kunde skyde med paasat Bajonet.

Den første Halvdel af det 17. Aarhundrede bragte paa alle militære Omraader nye Idéer, nye Metoder, nye Vaaben og nye Dragter; men derefter gaar Udviklingen overmaade langsomt i et

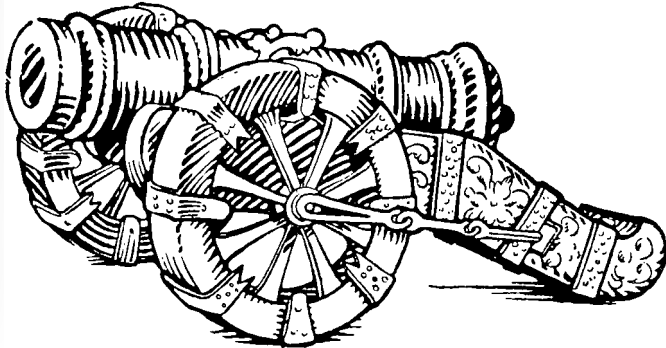

»LÆDERKANONER» FRA DET 17. AARHUNDREDE

Konstruktionen opfundet af Østrigeren von Wurmbbrand i svensk Tjeneste (se Side 380). Øverst ses paa de tre Kanonror Beviklingen med Kabelgarn over det bliktynde Kærnerør med dets Tapper og iskruede Bund. Tredie Kanon fra oven er betrukket med Læder undtagen paa bageste Del, hvor Beviklingen skimtes. Nederst paa Siden Læderkanon i Lavet, som findes paa vort Tøjhusmuseum. Løbet omved 1 m langt; dens Oprindelse ukendt. — De tre øverste Kanoner gengivet efter Jakobsson: »Bevåpning och Beklådning». Fot. Folker. — Nederste Kanon gengivet efter Fot. fra Tøjhusmuseet.

Par Aarhundreder. Hærene bygger i høj Grad paa Traditioner, hvilket moralsk er af største Værdi. Men Traditioner spærrer unægtelig ofte Vejen for det gode og ny, hvis der ikke opstaar saa betydelige Førere og Organisatorer, at de kan sprænge sig Vej ud af Overleveringens Tornerosehække.

DEKORATIV TEGNING FRA SVERIGES GENERALSTAB

BØRSEN I KØBENHAVN

En af Christian IV.s Pragtbygninger oprindelig opført efter Tegninger af Lorens Steenwinkel og dennes Broder, Hans 1620—23. Senere ændret, idet Pragtgavlene er bygget henholdsvis 1624 og 1640. Vidt Kramer opførte 1624—26 det ejendommelige Spr. Der var Vand og Bolværk paa begge Langsider, saa Skibe kunde losse Varer direkte ind i nederste Stokværk. Ovenpaa fandtes Kontorer og Kramboder. Børsen blev det mødested Stormagasin, hvor Hoffets Damer købte udenlandske Modevarer, og Datidens Lærde hentede den nye Litteratur. Det varede ret længe, inden Københavns Købmænd udnyttede denne kongelige Gave til Handelen, senere var Børsen flere Gange i privat Eje. — Fot. Nationalmuseet.

KAPITEL XIII

DANMARKS DELTAGELSE I TREDIVEAARSKRIGEN

DANMARKS Deltagelse i Trediveaarskrigen var et skæbnsvangert Fejlgreb, slet forberedt, daarligt gennemført, farligt i sine Virkninger og hovedsagelig bestemt af Christian IV's personlige, ikke mindst økonomiske, Interesser i Tyskland. Skønt Sverige følte stor Bitterhed efter Kalmarkrigen, forelaa en Mulighed for Udsoning og Samvirke, men den forskertsedes. Helst burde Christian IV have overladt Krigen i Tyskland til Gustav Adolf og, mens Svenskerne stred, have opbygget den stærke, nationale Hær, Rigsraadet ønskede. Var det sket, havde Danmark staaet som en Magt, der ved Fredslutningen kunde lægge tunge Lodder i Vægtskaalen. I Stedet stod det forpjusket og for-tærsket til Haan for Modstanderne, i Ufred med Sverige, der fortsatte de Kampe, Christian IV havde valgt fremfor Samarbejdet.

Hvis en rastløs Energi, en eksplosiv Vilje, en forbavsende Livskraft, Evner som Konstruktør, Bygherre og Administrator i Forbindelse med personligt Mod, Selvbevidsthed, Livshunger og Ærgerrighed er nok, kunde Christian IV rettelig kaldes en stor Konge. Men han var tillige lunefuld og uberegnelig, overfladisk Optimist, saa han ofte kastede sig hovedkulds ud i Opgaver, han ikke havde Midler til eller Forudsætninger for at løse. »Han var for lidet et skabende Genie, samt lagde for stor Vægt paa Smaaligheder og Bihensyn«, skriver Baggesen. Han satte for ofte egne Interesser over Statens og vilde høste uden at saa. Han savnede den virkelige Statsmands Blik for sin Tids store Muligheder, der ikke mindst fandtes paa Kolonipolitikens Omraader — en Brist

PROSPEKT AF KØBENHAVN 1618

Efter samtidigt Stik paa det kgl. Bibliotek. I Tegningen til venstre Byens Vartegn «en Pille med en Statua» paa, som kaldes *Haffruen* — Fot. St. kgl. Bibliotek.

han iøvrigt delte med Sverige og Centraleuropa, medens de vest-europæiske Lande i det 17. Aarhundrede lagde Grunden til kolonial Rigdom og Imperievælde.

Kolonitanken laa i Luften, Danmark var søfarende og stærkt nok til at have været med i første Række. Det kunde Christian IV ikke se. Mens Nederlandene blev herskende Magt i det fjerne Østen, prøvede Kongen, iøvrigt paa hollandsk Initiativ, kun sin Lykke ved Deltagelsen i det privilegerede, ostindiske Kompagni 1616, som købte Trankebar paa Ceylon og anlagde Fortet »Dansborg«. I Løbet af otte Aar kostede det ham 300,000 Rigsdaler, og 1650 ophævedes det. Samme Aar købte holstenske Købmænd fra Glückstadt et portugisisk Fort paa Guld-kysten og kaldte det »Christiansborg«.

Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen er et sørgeligt Kapitel i vor militære Historie. Da Tropperne, som kæmpede under Christian IV, var udenlandske Lejesvende — bortset fra enkelte nationale Regimenter — kan Omtalen begrænses til Hovedtræk af Begivenhederne.

Der havde fra Aarhundredets Begyndelse hersket en stedse tiltagende Spænding i Europa mellem to Magtgrupper. Paa den ene Side stod Østrig, Spanien, Italien og »den katolske Liga«, paa den anden England, Holland og »den protestantiske Union« samt senere Danmark og Sverige. I 1618 udbrød Krigen som en østrigsk-bøhmisk Konflikt, der rev flere og flere med ind i det vældige, europæiske Opgør, hvor i Begyndelsen det katolske Parti var klart overlegent. Feltmarskal Johan Tilly, der tjente Hertug Maximilian af Bayern, havde Gang paa Gang slaet de protestantiske Hærførere, Grev Ernst af Mansfeld og Hertug Christian af Braunschweig-Lüneburg.

I 1624 stod Tilly som Sejrherr i Hessen, og for Protestanterne var gode Raad dyre. Samme Aar blev Forholdet mellem Danmark og Sverige saa spændt, at en Krig naar som helst kunde ventes. Da sendte den britiske Konge, Jacob I, i Juni 1624 to Gesandter til Norden — Robert Anstruther til Danmark, Jacob Spens til Sverige — for at bevæge dem til Deltagelse i Protestanternes Krig mod Overmagten. Gustav Adolf var ikke uvillig, men stillede fornuftigvis store Krav for at gaa med. Da Christian

JOHAN TSERCLAES TILLY (1559-1632)

Belgisk født, ivrig Katolik, berømt Feltherre i Spanien og Tyskland. Christian IV's Modstander i Trediveaarskrigen. Faldt under Kampene mod Gustav II Adolf ved Ingolstadt. Stik efter Maleri af van Dyck. Fot. Folker.

GUSTAV II ADOLF AF SVERIGE (1594-1632)

Danmarks Modstander, Reformationens Helt og en af Datidens største Feltherrer. Faldt ved Lützen 6. Nov. 1632 efter en Række straalende Sejre i Trediveaarskrigen. Efter Kobberstik af P. Pontius (Maleri af van Dyck). — Pot. Folker.

IV nødigt saa Sverige i Alliance med England-Holland, underbød han sin Rival eftertrykkeligt og fik overdraget Opgaven. Han krævede kun til sin Hjælp 6000 Mand engelsk Fodfolk og 1000 Ryttere. Selv vilde han tilskyde samme Antal Ryttere og 4000 Fodsoldater. Hæren skulde iøvrigt bringes op paa 30,000 Mand ved Kontingenter fra tyske Stater og fra den tyske Hansa.

Tyskland var militært delt i ti Kredse, og som Hertug af Holsten hørte Christian IV til den nedersachsiske. —

Her lod han sig i Vin-

teren 1625 vælge til Kredsoberst og forpligtedes derved til at sikre Kredsen mod de katolske Hæres Angreb. Det var som Hertug af Holsten, ikke som Konge af Danmark, Christian IV deltog i Trediveaarskrigen. Det danske Rigsraad havde, især med Henblik paa Upaalideligheden i de af England og dets allierede givne Løfter, indtrængende advaret mod Krigsdeltagelsen, men havde talt for døde Øren. Kongen lyttede hellere til Lokketonerne fra Kredsdagen i Lüneburg, der talte om hans »hochrühmlichen Tapferkeit, Dexterität und begabten Verstandes«.

Eftersom det — i hvert Fald teoretisk — var en Dyst for den sande Tro, udfærdigedes nye Krigsartikler præget deraf. Deres første Afsnit handler »Om Guds Ords Hørsomhed, dets Misbrug,

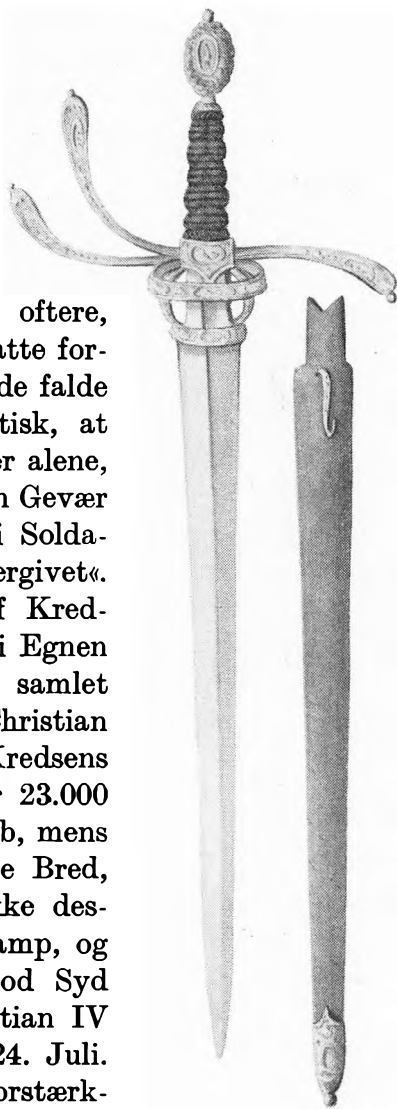
DET TYSKE RIGE PAA TREDIVEAARSKRIGENS TID
 Efter Hildebrand og Stavenow: »Sveriges Historia». — Fot. Folker.

Sværgen og Banden«. Det paalægges »gerne at høre og ikke at forsømme Prædiken, naar derom omslaaes eller omblæses. Findes nogen at drikke eller svire under Prædiken, er det gemen Rytter eller Knægt, straffes han med Jernet, er det Officerer, advares de første Gang og anden Gang af Obersten eller Feltmarskallen, sker det oftere, mister de deres Officium.« Da det maatte forudses, at Lønningen til Lejetropperne vilde falde uregelmæssigt, bestemtes saare praktisk, at »Hvo som raaber paa Penge, om han er alene, har forbrudt sin Rest og forvises uden Gevær og Pas. Hvo som raaber paa Penge i Soldaternes Forsamling være Livsstraf undergivet«.

Først paa Sommeren 1625 indtraf Kredens Hær — kaldet »den kongelige« — i Egnen om Elbens nedre Løb, hvorfra den samlet førtes til Verden ved Weserfloden. Christian IV vilde følge Floden mod Syd til Kredens Grænse i Harzen. Han raadede over 23.000 nylig samlet og delvis uøvet Mandskab, mens Tilly, som stod paa Wesers modsatte Bred, havde 30.000 krigsvante Soldater. Ikke desmindre unddrog Tilly sig foreløbig Kamp, og de to Hære marcherede parallelt mod Syd langs hver sin Flodbred, indtil Christian IV naaede Fæstningsbyen Hameln den 24. Juli. Her gik han i Kvarter og afventede Forstærkninger.

Tilly fortsatte et halvt Hundrede Kilometer længere mod Syd og slog Bro over Floden ved Høxter. Til Bevogtning af Stedet var fremsendt udskrevne, tyske Bønder, men de

SVÆRD FRA CHRISTIAN IVs TID

Periodens Vaaben var ofte meget smukke og ypperligt smedet — især de spanske og tyske — forsynet med flere Parérplader, Haandhæjler o.l. Haandtegning af Rhodin. — Fot. Folker.

CHRISTIAN IVs
LIVSVÆRD

Klingen smedet af Peter
Weysberg i Solingen.
(Jvfr. Side 372).
Fot. Tøjhusmusæet.

flygtede, inden Tilly naaede frem. Han passerede uhindret Floden, oversvømmede det sydlige Braunschweig-Wolfenbüttel og lod sine raa Soldater mishandle Befolkningen grusomt for at indgyde de omliggende Lande Respekt og Rædsel. De overlevende Bønder samledes i desperate Bander og gjorde Gengæld. Tilly skrev i en undskyldende Rapport, at »Bønderne havde skændet og flaaet Soldaternes Koner og Børn, de havde skaaret Øre og Næse, Hænder og Fødder baade af Soldater og fornemme Officerer, hugget Hovedet af dem med Økser, flaaet dem levende eller skaaret Rømme af Huden paa dem og ladet dem ligge halvdøde ved Vejene«.

Seks Dage efter Ankomsten til Hameln, da Christian IV var paa Inspektion langs Fæstningslinien, faldt han med sin Hest ned i en 7 m dyb Udgravning. Hesten brækkede Halsen, Jorden styrtede sammen over Kongen, som syntes død, da man fik gravet ham frem. Han laa bevidtsløs i flere Døgn, og meget tyder paa, han allerede den Gang fik et Knæk, som forværredes, da han senere ved Kolberger Heide blev saaret i Hovedet. Sidst i August var Christian IV saa rask, at han paany tog Føringen. Da var Tilly langsomt og forsigtigt rykket saa langt mod Nord, at han belejrede Nienburg og hærgede Oplandet. Den 24. September angreb Christian IV overraskende Tillys Belejringshær, der blev slaaet og jaget mod Syd efter at have lidt meget store Tab. Christian IV gik den 26. September i Kvarter i Nienburg. Han følte sig saa sikker, at han lod Kirsten Munk og hendes Moder, Ellen Marsvin, indlogere hos sig. Kongen udnyttede ikke sin Sejr over Tilly, skønt han havde Mulighed for at slaa ham afgørende, inden han forenedes med den anden store, kej-

serlige Hær, som nærmede sig under Anførsel af den berømte Feltherre, Wallenstein. Christian IV kunde ikke hamle op med begge katolske Førere, skønt han havde vist sig dueligere end Tilly. Derfor svigtede mange af Kongens Hjælpere i den nedersachsiske Kreds. — Hærene gik om Efteraaret 1625 i Vinterkvarter med Vaabenstilstand til Marts 1626.

Da Krigen atter begyndte, var Kongen endnu baade legemligt og aandeligt medtaget af sit Fald ved Hameln. Han var eksalteret og havde sælsomme Drømme, som han tillagde profetisk Be-

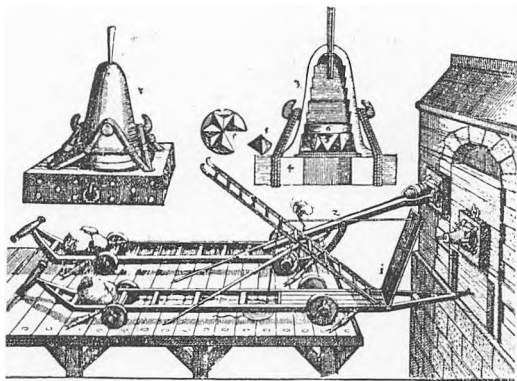
tydning. Det blev almindelig antaget, at hans Forstand havde lidt Skade. Hans Plan var at tvinge Wallenstein bort fra det nordtyske Omraade ved at sende en Del af sin Hær under Grev Ernst af Mansfeld og Hertug Johan Ernst af Sachsen-Weimar gennem Brandenburg mod Schlesien og Bøhmen, saa de kejserlige Arvelande truedes. Planen lykkedes kun delvis, idet Wallenstein efterlod et Korps til Hjælp for Tilly, der plyndrede og huserede som før. Tilly og Christian IV var begge ret maadelige og jævnbrydige Hærførere, medens Wallenstein var af det helt store Format som Gustav Adolf.

En fortsat Række Manøvrer kunde ikke faa Tilly til at modtage Slag, før Wallensteins efterladte Korps havde sluttet sig til

KIRSTEN MUNK (1598-1658)

Christian IVs Hustru — i hvert Fald Elskorinde — og Moder til 10 Børn. Grov, forlystelsessyg, robust og uærlig spillede hun en stor Rolle i Kongens Tilværelse. Han medførte hende endog i Krigen mod Tyskland, hvilket næppe gavne hans Føring og Standhaftighed. Miniature paa Rosenborg. Efter »Danm. Riges Hist. — Fot. Folker.

PETARDER FRA MIDTEN AF DET 17. AARH.

Sprængminer af Mortértype til Ødelæggelse af Broer, Fæstningsporte etc. Øverst til højre Petarde i Gennemsnit, nederst Anbringelse for Sprængning. Efter Elrich: «Artillerie Feuerwercke». — Fot. Folker.

— for ikke at tale om Wallensteins — Knægte. Den var naaet gennem Skove og snævre Pas ud paa nogenlunde aabent og overskueligt Land.

Christian IV valgte at kæmpe, skønt hans erfarne Generaler, især den øverste Chef for Fodfolket og Artilleriet, General Fuchs, indtrængende advarede ham. Kongens Egensindighed og Haab om at genvinde tabt politisk Indflydelse overskyggede Fornuftgrundene. Han foretrak et tvivlsomt Slag for et uberømeligt Tilbagetog. De kongelige Tropper talte omved 25.000 Mand mod Fjendens 32.000.

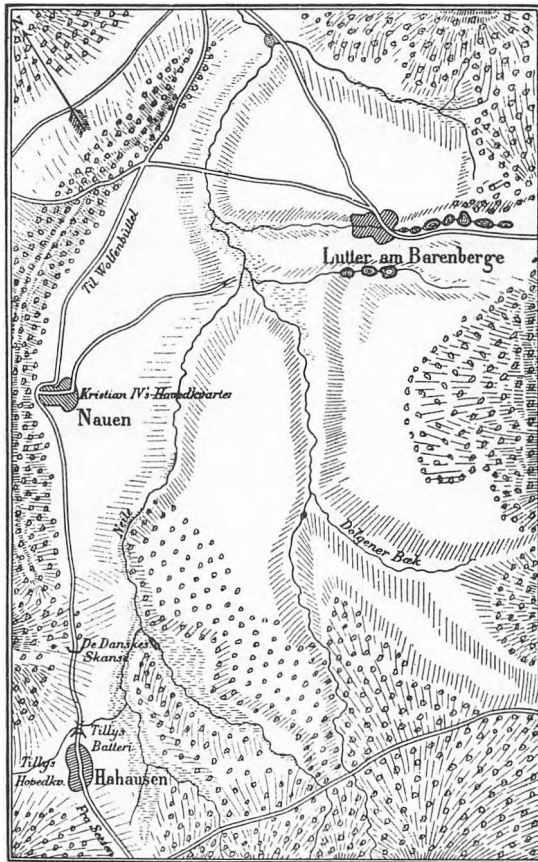
Tilly havde den 16. August Hovedkvarter i Landsbyen Hahausen, og Christian IV havde sit i Nauen. Mellem dem gik en Vej, der Nord for Hahausen blev gennemskaaret af Aaen Neile, som her dannede Sumpstrækninger. Hvor den skar Vejen, anbragte den forsigtige Tilly sit Artilleri bag et svært Forhug. Det danske Artilleri paa 16 Kanoner stod bag en hastigt og slet opbygget Skanse, hvor Passet aabnede sig mod Nord, og Jordbunden var fast uden for Vejen. Om Morgenen den 17. August opstillede Christian IV sin Hær i 3 Træfninger. Den forreste under General Fuchs bestod af Livregimentet under Lohausen, »det danske Regiment« under Enevold Kruse samt et tysk Fodregiment og 2 Rytterregimenter, alt paa Højde med Skansen og Artilleriet.

Omtrent udfør Navnet »Neile« paa Skitsen stod 2. Træfning, Hovedstyrken, hvor Kongen opholdt sig, og længst mod Nord, nær Nauen, 3. Træfning under Rhingreven. Af Artilleriet var en Trediedel fejlagtigt sendt ad Wolfenbüttel til sammen med Trainet.

Tilly havde straks om Morgenen sendt det wallensteinske Korps paa tre Rytterregimenter mod Øst gennem de uvejsomme Skove under Oberst de Fours. Han skulde falde den kongelige Hær i venstre Flanke, efter Beregningen ved Middagstid. Kort efter Middag angreb Tilly Christian IV's forreste Træfning med 25 Rytterkompagnier og bag dem 20 Fodfolkskompagnier.

Angrebet blev slaæet tilbage med store Tab og forfulgt af de kongeliges 1. Træfning under General Fuchs. Ulykkeligvis blev Hovedstyrken i 2. Træfning staaende passiv i Stedet for øjeblikkelig at ile Generalen til Støtte. Det blev skæbnesvangert og vendte en mulig Sejr til Nederlag.

Den tapre 1. Træfning drev Tillys Folk tilbage i Uorden og begyndende Panik, men den faldt selv i Hobetal ved de opdyngede Træstammer, som dannede Forhug foran Tillys Kanoner,

KAMPOMRAADET VED LUTTER AM BARENBERGE
DEN 17. AUGUST 1626

Tegning til »Danm. Riges Hist.» efter G. Lichtenstein: »Die Schlacht bei Lutter am Barenberge«. — Fot. Folker.

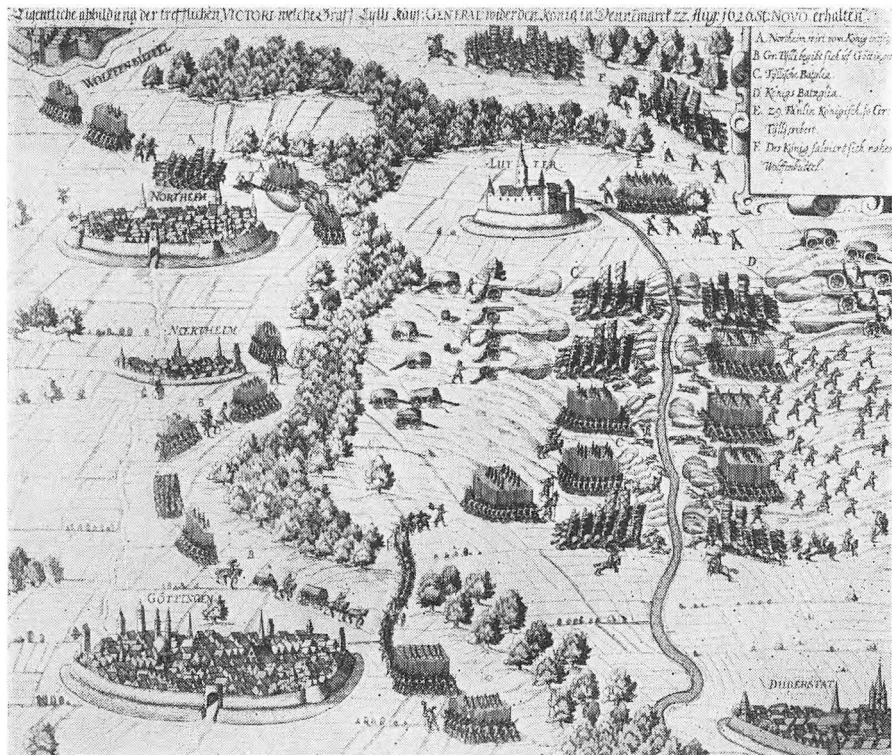
PIKE FRA
1620

Fot. Tøjhus-
museet

eller den trængtes uhjulpen ud i Neiles Moser, hvor mange druknede. Det synes dobbelt beklageligt, fordi det var danske Bondesoldater, der dristigt og dødsforagtende havde kastet krigsvante Knægte og Ryttere tilbage og forfulgt dem med hidsigt Modstød.

Tilly benyttede sig af den danske Hovedstyrkes Nølen til at føre et nyt Angreb med friske Tropper. Christian IV, der ganske mærkeligt havde forladt sin Observationsplads, vendte tilbage, da hans 1. Træfning var slaaet, og Angrebet rendte hans 2. Træfning over Ende, splittede den og erobrede hele hans Artilleri. General Fuchs, Enevold Kruse og andre højere Officerer var faldet. Kongen kastede sig ind i sin opløste Hærs Tummel og fik bragt nogenlunde Orden i Rækkerne. Men før det helt lykkedes, angreb de Fours Ryttere den kongelige Hærs venstre Flanke efter at have gennemført sin omgaaende Bevægelse gennem Skovene. Rygtet bredte sig som Løbeild, at det var Wallensteins Hovedstyrke, der angreb. Tropperne blev panikslagne og spredte sig i Flugt, skønt de kunde være gaaet ordnet tilbage med relativt smaa Tab, hvis Kongen havde haft ordentlig Mandstugt. Soldaterne skjulte sig i Huse, hvor Tillys Folk indebrændte dem, de klatrede op i Træerne, hvorfra de blev skudt ned som Vildt, de overgav sig og blev myrdet. Rytterne, der flygtede hurtigst, slap nogenlunde billigt. Deres Kammerater af Fodfolket, som de svigtede, led dobbelt Fortrød. Skam og Skade havde atter slaaet Følge over en

Valplads. Kun de nationale, danske Tropper havde kæmpet til det yderste og blev længst paa Valpladsen hos Kongen, der altid regnede dem ringere end sine udenlandske Lejesvende. Først da Livkompagniet og Lensrytterne var gaaet samme Vej som »det danske Regiment«, flygtede Kongen selv fulgt af sin Staldmester, Wenzel Rothkirch, og en Rideknægt. Staldmesteren reddede Christian IV's Liv ved at give ham sin Hest, da Kongens blev skudt.

SLAGET VED LUTTER AM BARENBERGE

Den 22. August 1626 stod det for Danmarks Anseelse saa skøbnesvangre Slag ved Lutter am Barenberge, hvor Sejren omsider tilfaldt den kejserslige Hærfører, Greve Tilly. Efter Stik paa det kgl. Bibliotek. Fot. St. kgl. Bibliotek.

Der er noget symbolsk i den tapre, men slagne Konges Ridt fra Nederlaget efter en slet ledet Kamp under en uklog Krigsdeltagelse. Slaget ved Lutter am Barenberge rokkede Tilliden til hans — altid overvurderede — Evner som Hærfører; men langt vigtigere Ting var gaaet tabt. Ikke blot Kongens Lykke, men Landets fik Banesaar den 17. August 1626. Fortumlet og jaget, syg og elendig »red nu Danmarks og Norges Konge gennem Harzens Skove; hans Stormhue var faldet af Hovedet, hans Skikkelse var nedbøjet, hans Aasyn udtrykte den dybeste Sorg«. Der var kun den Trøst — som han ikke saa — at de ægte, danske Bondsoldater og Lensrytterne havde hævdet vor Hærs Ære paa det

JOSIAS RANTZAU (1609-50)

En typisk Lykkeridder og Eventyrer paa Trediveaars-krigens Tid med glimrende Karriære. Dumdristig, smuk, troles og ubændig. Udmærkede sig ved talrige Løjlig-heder i svensk, kejserlig og fransk Tjeneste, saaredes 60 Gange, mistede en Arm, et Ben og et Øje. Marskal af Frankrig, Hoffets Yndling og, efter hvad Rygterne sagde, Dronningens Elsker og Louis XIVs virkelige Fader. Efter »Gallerie af berømte danske Mænd og Kvinder.« — Fot. Folker.

smukkeste i en Krig, der ikke kom dem ved, langt fra Hjemmet og under haabløse Kaar.

Tilly ydede sin Modstander fuld Respekt og skrev i en Rapport: »Kongen af Danmark har tidligere haft stort Ry som Feltherre; det har han sat til ved Lutter am Barenberge. Nogle har ment, at hans Tilbøjelighed til Drik var Skyld i Ulykken, andre at hans Forstand havde lidt ved Faldet fra Hamelns Vold. Han har dog hverken manglet Forstand eller Tapperhed, og han har lagt alle de Dyder for Dagen, som en klog Feltherre bør besidde«.

Til Skuffelsen over Krigens Forløb i Tyskland føjedes daarlige Efterretninger fra

Danmark, hvor den udsvævende og uduelige Prins Christian forargede Adelen og udsugede Bønderne, medens Svindel og Op-løsning bredte sig i stedse videre Kredse. Kongen blev ikke blot svigtet af sine Forbundsfæller, især England og Holland, men ogsaa af sine Tillidsmænd i Danmark — selv hans morganatiske Hustru, Kirsten Munk, gjorde ham til Hanrej med en af Hærens Underførere, Rhingreve Otto Ludvig.

Den Kraft og Energi, Christian IV udfoldede i en saa kritisk og deprimerende Periode, er beundringsværdig. Dels fik han samlet en stor Del af sin ødelagte Hær, dels fik han udskrevet nyt Mandskab i Danmark og skaffet Pengehjælp fra Adelen, der stadig som Helhed vægrede sig ved at deltage aktivt i det tyske

Eventyr. Da Fjendtlighederne paany begyndte henad Foraa-ret 1627, havde Kongen en Hær paa 30.000 Mand, men hovedsagelig uøvet Mandskab af ret ringe Kvalitet. Navnlig savnedes Kadrer. Baade Over- og Underbefalingsmænd var i meget stort Tal enten faldet eller omkommet af Pest og Nød. Hæren, der for at binde Wallenstein var sendt mod Østrig i 1626, var gaaet tilgrunde, og Wallenstein rykkede mod Nord. Katastrofalt blev det, at Tilly Natten mellem den 24. og 25. Juli gik over Elben ved Bleckede. Han rykke-

DEN UDVALGTE PRINS CHRISTIAN (1603-47)

Da Christian IVs ældste Son, Frederik døde, udvalgte den næst-ældste, Christian i 1608. Han var smaat begavet, graadig og hemningslos over for alle Nydelser, odsel og omgivet af Skandaler. I det Ydre lignede han Kæderen, Indtil han blev uformelig fed og syg. Til Held for Landet døde han uden at blive Konge. Stik af A. Haelwegh efter Maleri af Karel van Mander. Efter »Dann. Riges Hist.« — Fot. Folker.

de gennem Lauenburg og brød ind i Holsten. Dermed var Krigen ikke længere en Strid om Herredømmet i Tysklands nedersachsiske Kreds, men en Kamp først om de danske Hertugdømmer, dernæst om selve Riget. Baade Kongen og hans Tropper tabte Hovedet; der opstod Panik, al Mandstugt gik fløjten, og Hæren opløstes i tyske, franske eller engelske Røverbander. Rigsraadet vedtog for sent at udskrive 12.000 Mand Landfolk og væbne alle vaabenduelige mellem 18 og 35 Aar, efter at Kongen havde foreholdt Raadet »den Ruin, som nu skinbarligen er for Øjnene«. For sent prøvede Kongen at skabe en Kampfront over Fæst-

BELEJRING AF EN BY I DET 17. AARHUNDREDE
 Samtidigt Kobberstik af Stralsunds Belejring 1628. — Fot. Folker.

ningerne Krempe og Glückstadt. Fjenden var rykket forbi og fyldte alle Veje, saa han til Søs maatte begive sig til Nordstrand paa Sønderjyllands Vestkyst. For sent og forgæves prøvede han at oversvømme Marsken. Han red til Flensborg og naaede at se sine flygtende og røvende Tropper paa Vej mod Nord. De holstenske, udskrevne Soldater, der aldrig havde været meget værd, var simpelthen hysteriske. De rykkede til Angreb under lydelig Hulken og løb hjem, inden Fjenden viste sig. Et mecklenburgsk Korps til Undsætning af Øerne under Hertug Bernhard af Sachsen-Weimar blev landsat i Holsten udfør Femern og totalt slaadt af Wallensteins dygtige Hærfører Grev Schlick. Kun Generalerne og faa Ryttere naaede til Fyn.

Mens Jylland var haardest truet, og Kongen burde være blevet paa Halvøen for at kæmpe til det yderste, stak han selv af til Fyn med Kirsten Munk, hendes Elsker Rhingreven og de bedste Tropper, saa Jyderne værgeløst blev overladt til hans egen Hærs

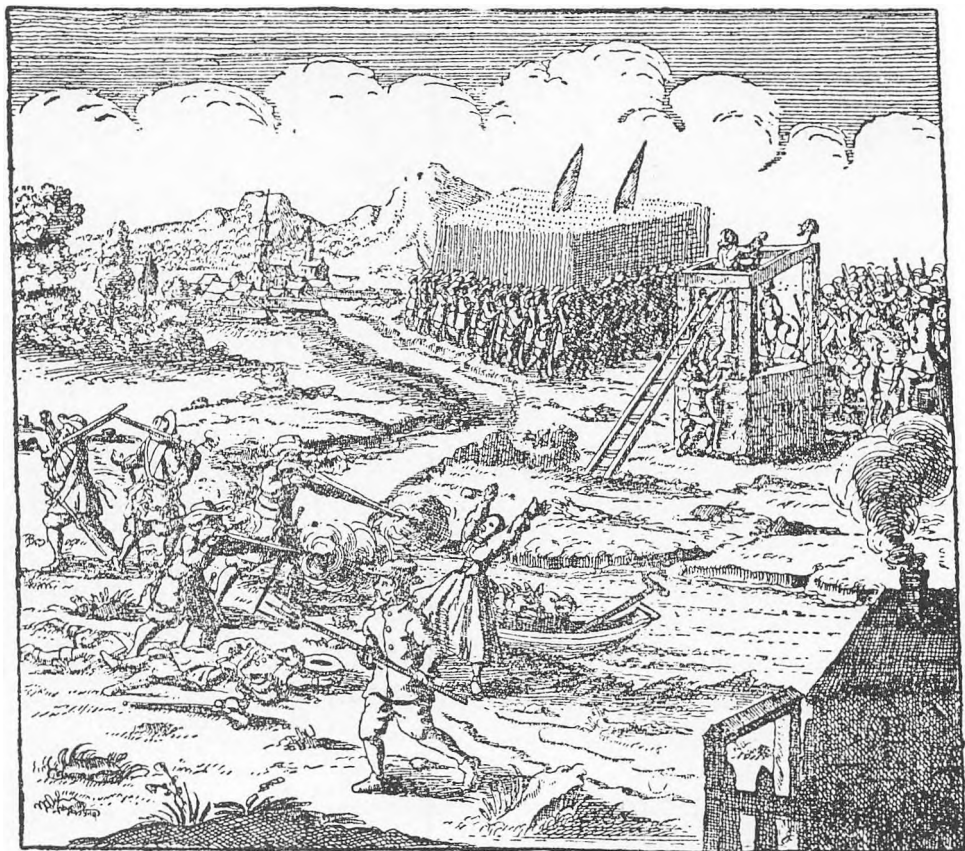

BELEJRINGEN AF KREMPE OG GLÜCKSTADT 1628
Samtidigt Stik. Efter •Daun. Riges Hist. — Fot. Folker.

Marødørbander eller den efterfølgende Fjendes Grusomheder. At Kongens Handlemaade vakte den største Forbitrelse i Jylland, siger sig selv. Ikke uden Grund mente man, at hans Afsættelse blev drøftet inden for adelige Kredse.

Kongens splittede Tropper brændte og plyndrede Gaarde og Landsbyer, skød værgeløse Mænd, voldtog og dræbte Kvinderne, stjal alt rørligt Gods fra Husdyr til Alterprydelser. Alene i Aabenraa Amt sattes Skaden til 34.700 Rigsdaler, knap en Million i vore Penge. I Kolding var Knægtene frække nok til at plyndre Byen og Slottet, mens Kongen endnu var tilstede.

Rygter om Skændselsgerningerne i Jylland bredte sig hurtigt til Øerne, hvor man opbød Landeværn og bestemte, at ingen fremmede Soldater, hverken Kongens eller Kejsereis, maatte sætte Fod paa Kysterne. Skete det alligevel, skulde de nedhugges. Vurderingen af Christian IV paa dette Tidspunkt illustreres ved, at to Lensmænd spurgte Rigsraadet, om de ogsaa skulde forholde sig paa den angivne Maade, hvis det var Kongen i egen

MARODØRERS UGERNINGER OG RETFÆRDIGE STRAF
Kobberstik fra Trediveaarskrigens Tid. — Fot. Folker.

Person, som med et Antal Ryttere prøvede at gaa i Land. Tronfølgeren, Prins Christian, var afskyet og forhadet i en saadan Grad, at Almuen greb til Vaaben mod ham. Det kom til blodige Sammenstød som ved Ørum Kirkegaard, hvor 30 Bønder faldt.

Wallensteins Tropper var i den første Tid relativt veldisciplinerede og fornuftige i deres Krav. De kommanderedes af Felttøjmasteren Torquato Conti, der tog Kvarter i Haderslev. Administrationen fordeltes mellem højere Officerer i de enkelte Om-

raader. Før de wallensteinske Tropper rykkede ind i Jylland, blev det alvorligt indskærpet dem, at der skulde holdes streng Mandstugt. Gaardene skulde sættes i Stand, og Landet maatte ikke ødes, fordi det skulde underholde den kejserlige Hær. Kun enkelte Regimenter skejdede alvorligt ud fra Bøgyndelsen, og enkelte Underførere kunde optræde som Slyngler. Wallensteins Tanke var at faa saa meget som muligt ud af Jylland ved fornuftig Administration, men ikke ved en ødelæggende Plyndringskortvarige Overskud.

Imidlertid stilledes der saa store Krav til

den forarmede Almue, at Besættelsen hurtigt følte som en skrækkelig Plage. Først forsvandt de rede Penge, dernæst Kvæg og Korn, som for en stor Del samledes til Felttøjmester Contis Magasiner og brugtes til Forplejning af de kejserlige Tropper i det helt udpinte Holsten. Til Slut maatte Bønderkonerne aflevere deres Skørter i Stedet for Penge. De blev syet om til spraglede Landsknægt-hoser. Priserne steg til svimlende Højder, og da man inden længe naaede et Punkt, hvor hverken Befolkningen eller Besættelses-

ALBERTUS DEI GRATIA DUX FRIDLANDIÆ SACRÆ
 CÆSARIS MAJESTATIS CONSILIARIUS BELLICUS
 CAMERARIUS SUPREMUS COLONELLUS PRAGENSIS
 ET EYSDER MILITIE GENERALIS.

ALBRECHT EUSEBIUS WENZEL VON WALLENSTEIN
 (1583-1634)

Af czeckisk, hussitisk Slægt, utiltalende, grisk, hovmodig, men dygtig Feltherre. Christian IV's Modstander i Trediveaarskrigen. Myrdet 1634 af Englænderne. Kobberstik fra Amsterdam. Efter Hildebrand og Stavenow: 'Sveriges Historia'. — Fot. Folker.

STØBT KANON FRA
CHRISTIAN IV's TID
Hører til en Række Piæ-
cer paa ialt 100 opkaldt
efter og forsynet med Re-
lief af danske Konger.
Denne er »Halvdan Fro-
de«. Efter Barfod: »Vor
Flaade«. — Fot. Tøjhus-
museet.

tropperne havde noget at leve af, begyndte Udskejelserne for Alvor, og Jyllands Adel havde, ligesom Kongen, ladet Bønder og Almue i Stikken. De blev svigtet af egne Førere og udsuget af Fjendens. Tortur i de groveste Former bredte sig mere og mere; men de kejserlige Bødler kom tilkort over for Jydernes stædige Mod. Bønderne gav sig ikke, selv om de blev »pint paa det aller haardeste« fjorten Gange eller flere, før man radbrækkede dem. Som altid avlede Tryk et tilsvarende Modtryk. Mishandlede Bønder skaffede sig Vaaben og overfaldt, enkeltvis eller i Bander, de kejserlige Besættelsestropper overalt, hvor de fik en Lejlighed. Da disse tilige frygtede en dansk Landgang — desværre uden Grund — blev de nervøse og desperate, hvilket atter øgede Grusomhederne i den djævelske Svikmølle. Guerillabanderne fik Tilskud af Desertører fra kejserlige Regimenter. De gik om Dagen klædt som Bønderkarle, »men om Natten har de Køllerter og røde Kapper, de overfaldt og dræbte deres egne Kammerater«.

Frygten for Bønderne og de deserterede Krigsfolk, »Krabberne«, drev kort efter Nytaar 1629 Wallenstein til at kræve, at Folket i de besatte, danske Omraader skulde aflægge Troskabsed til Kejseren. Da Fredsforhandlinger indledtes kort Tid senere, blev det dog nok de fleste Steder ved Truslen. Mens Besættelsen varede — navnlig i dens første Tid — synes en vis borgerlig Retspleje opretholdt, selv om den væsentlig indskrænkede sig til Sager, for hvilke der kunde

idømmes Bøder til »det offentlige«. Det er ikke uden en vis grov Komik, at de liderlige Soldater idømte Bod for Lejermaal. Naar man efter Freden anklagede en Mand for at have besøvet

en ugift Kvinde, kunde han svare, »at han i Fjendernis Tid hafver lochet et Qvindfolch vid Nafn Sidsel Jensdatter och derfor i Fjendernis Tid led stor Tribolads och matte paa Trehesten at ride och matte gifve Lyttenanten en Hest derfor«.

I Krigens sidste Aar deltog Christian IV med personligt Mod og ukuelig Iver i adskillige Togter til Søs. Paa Øerne langs Sønderjyllands Vestkyst havde Befolkningen rejst sig til Oprør og fordrevet de kejserslige Tropper. Wallenstein kom efterhaanden ved sin hovmodige Færd mere og mere paa Kant

med de tyske Fyrster, medens Christian IV, trods alt, holdt ud. I 1628 havde han sluttet Forbund med Gustav Adolf efter mere end to Aars resultatløse Forhandlinger. Sverige forpligtede sig til fem Maaneder ad Gangen i tre Aar at stille 8 Orlogsskibe og 1100 Mand til Danmarks Raadighed mod visse Genydelser. Skibene kom aldrig, men Forbundet havde ikke ringe storpolitisk Virkning. Større Betydning fik Samarbejdet, da svenske og danske, de sidste i stort Overtal og ført af den tapre Henrik Holk, undsatte Hansabyen Stralsund, som blev belejret

RIGSMARSK OG RIGSRAAD ANDERS BILLE (1600-1654)
Deltog med Hæder i Trediveaarskrigen. Ivrig Forkæmper for den nationale Hær. Rigsmarsk 1642 og Christian IVs bedste Hjelper. Modstander af Corûtz Ulfeld og de kongelige Svigersønner. Kæmpede tappert mod Svenskerne, som blisatte ham med største Æresbevisninger, da han døde efter at være saaret ved Frederiksodde 1657. Som Hærfører kom han til kort overfor Karl X Gustav. Efter Maleri paa Gaane. — Fot. Frederiksborgmuseet

WALLENSTEIN BELEJRER STRALSUND 1628

Saa vel danske som svenske Tropper kom den tapre Hansastad til Hjaelp, og Belejringen blev opgivet. Habsburgernes Planer om et baltick Herredømme strandede. Efter saemtildigt Stik. — Fot. Folker.

af Wallensteins Feltherre, Hans Georg von Arnim. Christian IV foretog mod Rigsraadets Ønske et Angreb paa Pommern. Den 1. August 1628 besatte han Usedom, den 5. August Wolgast. Det fik Wallenstein til at hæve Belejringen af Stralsund og rykke mod den danske Hær, som blev slaaet den 12. August. Christian IV's Tog var mislykkedes, men Svenskerne, som nu blev ene i Stralsund, var paa Vej ind i Krigen som Danmarks Afløser. I November 1628 faldt Fæstningen Krempe, medens det nære Glückstadt holdt i stor Nød under den heltedige Kommandant, Markvard Rantzau. Da dette Lidelsens Aar randt ud, var Situationen modnet til Fred. Den første Sammenkomst derom fandt Sted i Lübeck den 6. Januar 1629. Forhand-

RIGSRAAD, STATHOLDER I SKAANE TAGE OTTESEN THOTT
(1580-1658)

Uhyre rig og med vældige Godser i Skaane, kaldet «Skaanes Konge». Deltog med Hæder i Kalmárkrigen og anvendtes flere Gange som Diplomat. En af den gamle Adels kraftigste Førere over for Kronen. Maleri paa Gauno. — Fot. Frederiksborgmuseet.

RIGSRAAD OG GESANDT JØRGEN BRAHE (1585-1661)

Hofjunker hos og Rejsleedsager for den unge Christian IV. Kæmpede tappert i Kalmárkrigen. Gesandt til England og Frankrig under Trediveaarskrigen. Indflydelsesrig Fører for den gamle Adel og afgjort Modstander af Enevælden. Maleri paa Gauno. — Fot. Frederiksborgmuseet.

lingerne trak ud, og i Mellemtiden havde Christian IV og Gustav Adolf et Møde, den 22. og den 23. Februar, i Ulfsbæk Præstegaard ved Hallands Grænse.

I et skarpt Glimt saa man det Had og den Mistillid, som skilte de to Broderfolk og deres Konger. Gustav Adolf opfordrede Christian IV til Fællesskab i Fredsaftaler eller, om de brast, i Krigens Fortsættelse. Den danske Konge henviste til sin og sit Lands ulykkelige Stilling, der krævede Fred.

Da henvendte Gustav Adolf sig taktløst uden om Kong Christian til dennes ledsagende Rigsraader, som han formanede til at vise Mod, ikke stole paa de fremmede, men staa sammen med ham i Kampen mod kejserligt Tyranni og katolsk Tvang »som det er danske og svenske Mænds Pligt«.

Christian IV blev med god Grund fortørnet og spurgte: »Hvad har Eders Kærlighed at gøre i Tyskland eller hvormed har Kejseren forbrudt sig mod Eders Kærlighed?«. Den formelle Tiltale »Eders Kærlighed« udtrykte ikke just, hvad de to Konger følte for hinanden. Spørgsmaalet gjorde Gustav Adolf yderst ophidset.

DANSK DRAGONFANE FRA 1627

Rød Silke oversaaet med sorte Flammer, kantet med hvide Silkefrynser. Paa Dugen hvid »Fortuna« med hvidt Sværd og brun Bue paa blaa, vingeprydet Klode. Kongens Navnetræk hvidt. Aarsallet Guld. Stangen rød. — Fot. Tøjhusmuseet.

Han skiftede Farve, gik et Par Skridt nærmere sin Modpart og raabte skingrende: »Er det noget at spørge om?«. Han mindede om Kejserens Overgreb mod hans tyske Venner og Frænder, om den kejserlige Hjælp til Polen og om Flaadeoverenskomsten, til han yderligere skarpt sluttede: »Og det kan Eders Kærlighed være forvisset om, at hvem det end er, der handler saadan imod Os, om det er Kejser eller Konge, Fyrste eller Republik eller Tusind Djæвле, saa skal vi tage hverandre saadan i Ørerne, at Børsterne skal rejse sig og ryge derved«. Christian IV betvang sig med Møje; men Mødet mellem den svenske Konge og den krigstrætte Feltherre fra Lutter am Barenberge og Wolgast »førte saa lidet til et dybere Venskab og fastere Forbund, at tværtimod de gamle indbyrdes Modsætninger tilsidst med stor Aabenhed kom for Dagen.« Gustav Adolf skrev om Mødet til sin Rigskansler, Axel Oxenstierna: »Bjerge lavede til Barsel, en latterlig lille Mus kom til Verden«.

Freden med de kejserlige afsluttedes endeligt den 27. Maj i Lübeck. Christian IV slap vel fra den uden at afstaa noget af sit Land, men hans Ry var mindsket, og store Dele af Danmark lagt øde. Ja værre end det — Danmark passerede med 1625 Skillevejen mellem Aarhundreders Magt og Aarhundreders tiltagende Afmagt.

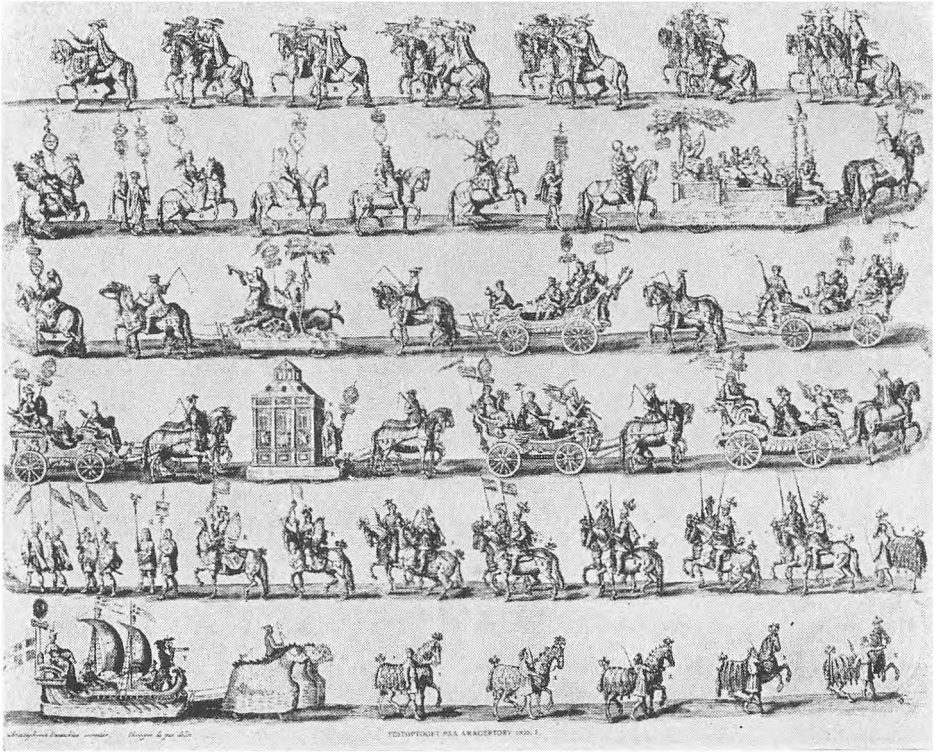

KAPITEL XIV

TREDIVEAARSKRIGENS EFTERSLÆT

WALLENSTEINS Tropper marcherede fra Jylland med vajende Faner og Trainet fyldt af de sidste Maaneders Rov paa Vej til Italien. Forbindelsen med Sverige var brudt og Danmark hærgnet. Der skulde overmaade stor Kløgt og Offervilje til for at bøde Ulykkerne, men Christian IV foreslog allerede 1630 Rigsraadet at erklære Sverige Krig. Folket havde i ikke ringe Grad tabt Tilliden til Kongen, men endnu mere til Adelen, der svigtede det i Nødens Stund. Jydske Borgere bad Kongen skabe et nationalt Forsvar uden Hensyn til de hindrende, adelige Privilegier, og en Borgmester i Aalborg pegede paa Faren ved »et forgiftigt Had mellem Adelen og Borgerskabet, hvilket daglig tager mere Overhaand«.

Huslige Spektakler med Kirsten Munk og hendes Døtres Ægtemænd var godt i Gang og fortsatte med Skandaler langt ind i næste Konges Regeringstid. Den utro Kirsten Munk forvistes fra Kongens Seng og begyndte i sin Skræk for Konsekvenserne en landsforræderisk Virksomhed, mens hendes mere hærdede Moder fik paaprakket Kongen en ny Elskerinde, den afskedigede Tjenestepige, Vibeke Kruse. Kongens Moder døde 1631, hans yngste Søn med Dronningen, den kloge og ædle Hertug Ulrik, blev dræbt af en Snigmorder 1633. Kronborg brændte 1629, Farsoter og Naturkatastrofer hærgede Landet. Den udvalgte Prins Christians overdaadigt dyre Bryllup 1634 med Prinsesse Magdalena Sibylla af Sachsen førte kun til Skuffelser og Bekymring, Finanserne var i skrækkelig Uorden. Trods alle disse, delvis selvfor-

FESTOPTOG PAA AMAGERTORV 1635.
Samtidigt Stik. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

skyldte, Vanskeligheder, tog Christian IV energisk fat paa at løse de foreliggende Opgaver. Han kunde fejle og falde, men ikke kues.

Den Hær, som stod til Kongens Raadighed i 1643, var tal-mæssigt imponerende, navnlig sammenlignet med Forholdene før Trediveaarskrigen, men dels var kun Halvdelen af den felt-dygtig, dels var denne bedste Halvdel uden Krigserfaring. Det spillede i Forholdet til Sverige en afgørende Rolle. Militærhisto-rikeren Rockstroh siger om Forholdene 1643 følgende:

»Krigsførelsen efter 1630 var bleven en anden, mere energisk og voldsom, og den svenske Hær, Mandskab som Førere, stod paa det højeste Trin af Datidens Krigs-

kunst og Krigsdygtighed. Hertil kom, at den danske Hær var meget svag paa Rytteri, der i Trediveaarskrigens senere Aar var bleven Hovedvaabnet og satte Hærene i Stand til at foretage pludselige og hurtige Bevægelser, der maatte overraske en uforberedt Modstander. Til de 10.000 Mand Landsknegte var der næsten ingen Befalingsmænd, og de 8 Officerer med et ringe Antal Underofficerer ved de otte Adelskompagnier forslog saa godt som intet her, hvor et stærkt Befalingsmandspersonale netop var allermest nødvendigt for at bøde paa Mandskabets ringe Uddannelse.

For 20—25 Aar tilbage, inden Sverige var bleven en Stormagt, vilde en Hæror- ganisation som den nuværende have været fortrinlig, naar den i Løbet af kort Tid

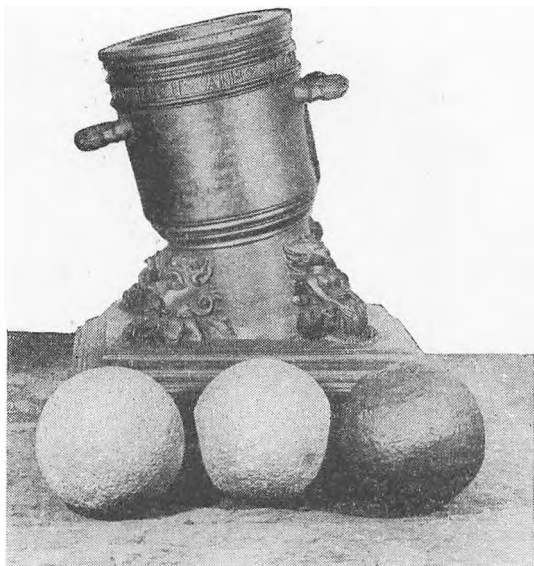
havde kunnet stille 12.000 Mand vel øvet Fodfolk og 1800 Ryttere i Marken og dertil disponere over en nogenlunde ekserceret Reserve paa 10.000 unge Karle foruden en talrig Landstorm. De tidligere Krige var bleven indledede med Udvekslingen af lange Klager og Besværinger fra det ene Rigsraad til det andet, og mens dette stod paa, gjordes Hærene krigsberedte — nu derimod stod Sverige parat til med kortest Varsel at gribe Offensiven, medens Danmark endnu behøvede nogen Tid til sine Forberedelser.

Man maa derfor beklage, at Christian den Fjerde, der selv vurderede sin Indsigt i Politik og Krigsvæsen saa højt, ikke bedre havde givet Agt paa, hvorledes Forholdene havde forandret sig til hans Ugunst, at han ikke kunde eller vilde indse, hvor

MORITZ AF ORANIEN (1567—1625)

Fremragende nederlandsk Feltherre, hvis Hærororganisation og Krigskunst dannede Skole for hele Europa. Samtidigt Kobberstik. Efter Hildebrand og Stavenow: «Sveriges Historia». — Fot. Folker.

CLAUS VON DAMS MORTÉR FRA 1643

Fodmortér af Metal støbt for Christian IV af hans Kanonstøber Claus von Dam. Foran den skønne Mortér ligger 3 Stenkugler til Piécen hver paa ca. 50 kg. Den hærte fra 1661 til 1820 til Kronborgs Beskyning; staar nu paa Tøjhusmuseet. — Fot. Tøjhusmuseet.

ufuldkomne hans Stridsmidler, trods de indførte Forbedringer, var i Sammenligning med hans Modstanders, hvem han tirrede saa stærkt ved sin tvetydige Politik.»

Tidens Krigskunst byggede overalt paa den europæisk beundrede Moritz af Oraniens Lære. — Men Gustav Adolf gik paa flere Omraader egne Veje. Han gjorde sin Hær smidigere, mere manøvreedygtig og velekserceret end andre. Han øgede Ildtempoet ved Fodfolk og Artilleri og gjorde en Del af dette sidste saa let, at

det kunde følge Fodfolket i Angreb og forstærke dets Ild. Han gjorde Udrustning og Bevæbning lettere og indførte en ny Ryttertaktik bygget paa Angreb med blanke Vaaben og i Masse. Det var samme Taktik som Daniel Rantzau ved Axtorna. Den svenske Kampopstilling havde saa godt som altid to Træninger, hver delt i en Midtegruppe og to Fløjgrupper. Fodfolksbrigaderne, hver paa tre »Vierfährlein«, ialt omved 1200 Mand og største Kampenhed, stod hovedsagelig i Midten opstillet skakbrætformet med 2. Trænings Brigader udfor Mellemrum i 1. Træning. Fløjgrupperne var væsentligst Rytteri med saa store Mellemrum, at 2. Trænings Eskadroner kunde rykke frem paa Linie med 1. Trænings. Undertiden stilledes Musketerer bag Mellemrummene. Rytteriet i 2. Træning skulde altsaa ikke sikre Flankerne, men forstærke forreste Linie. Det tunge Artilleri stilledes foran Midtegruppens Fløje. Det lette, som var underlagt Fodfolksbrigaderne og fulgte disse trukket af Betjeningsmand-

skabet, stilledes gerne i Brigademellemrumme. Fra denne Periode og til det 19. Aarhundrede vil man stadig se det lette Artilleri anvendt paa samme Vis til direkte Støtte af Fodfolksilden. Det var Gustav Adolfs, men ogsaa Napoleons Metode. I næsten et Par Aarhundreder skød Artilleriet paa Kloshold og hovedsagelig med Kardæsk. Lige saa længe var Skudhastigheden mindst dobbelt saa stor for en Kanon som for et Fodfolksgevær.

Lansenerer, det hidtidige offensive Rytteri, fandtes vel under Trediveaarskrigen, men var blevet umoderne og spillede ringe Rolle.

Det afløstes af Kyrasserer i samme Rustning, men uden den offensive Lanse. I Stedet havde de Pistoler og Sidevaaben. Arkebuserer (*arquebusiers*) var let Rytteri i Kyras og med aaben Stormhue; Bevæbning Gevær, Pistol og Sværd. Deres Ildvaaben var saa lette, at de kunde skyde til Hest. De røgtede Opklarings-tjenesten og den fremskudte Marchesikring. Dragoner var bere-dent Fodfolk, Hesten kun Transportmiddel. De kæmpede altid til Fods. En samtidig Forfatter, von Wallhausen, karakteriserer dem som: »Et latterligt, men paa sine Steder brugeligt og meget nyt-

DRONNING KRISTINA AUGUSTA (1626-89)

Gustav Adolfs højt begavede og fortrinligt uddannede, mandhaf-tige og særprægede Datter, yderst selvraadig, pragtlysten, »Filosof paa Tronen«. Regerende Dronning fra Dec. 1644. Christian IVs Modstander, med hvem Danmark sluttede Freden i Brömsebro. Corftz Ulfelds Beskytterinde. 1653 foreslog hun et svensk-dansk Forbund, som afvistes. Skønt Datter af Protestanternes Helt i 30-Aars Krigen gik hun over til Katolicismen, nedlagde Regeringen og flyttede til Rom, hvor hun endte sit eventyrlige Liv 1689. Stik af Cornelius Vlascher i Hildebrand og Stavenow: »Sveriges Historia. — Fot. Folker.

GENERALKRIGSKOMMISSÆR KNUD ULFELD (1600-1657)

Et fremtrædende Medlem af den ældgamle, danske Adelslægt. Hans Datter Margrete gift med Admiral Niels Juul. Energisk Organisator for Hæren i Skaane. Lensmand paa Landskrone. Under Krigen mod Karl X Gustav var han den eneste dygtige, danske Fører. Han faldt i tapper Strid 1657 nær Markaryd. Efter Maleri paa Rosenholm. — Fot. Bengtsson.

tigt Rytteri«. Kampmaaden var overalt »Karakollen«, der, som nævnt i anden Forbindelse, bestod i, at Rytterne red frem, første Geled affyrede Pistol eller Gevær og trak bagud for at lade; andet Geled skød, red derpaa bagud og saa fremdeles. De blanke Vaaben brugtes normalt kun til Selvforsvar, hvis en Rytter med tomme Skydevaaben paa sin Vej fra første til sidste Geled kom ud for et Angreb.

Gustav II Adolf brød med Overleveringen. Hans Kamprytteri var i Hovedsagen nationalt og nærmest lette Ky-

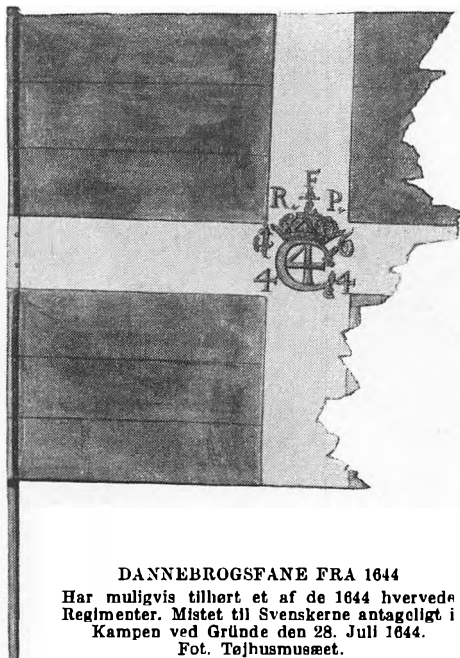
rasserer, men i hvert Fald Enhedsrytteri. Dets Rustning var i Begyndelsen Ryg- og Brystharnisk samt Stormhue af Jern. Efterhaanden erstattedes Stormhuen af en Filthat og det tunge Harnisk med en tyk Læderkøllert af Elghud. Det lette Rytteri til Opklaring og Sikringstjeneste blev hvervet i Udlandet — Husarer og lignende — hvilket System opretholdtes til ind i det 18. Aarhundrede.

Mens Ildafgivelsen, »Karakollen«, var det europæiske Rytteris fælles Kampmiddel, forbød Gustav Adolf denne og indførte Rytterattaken med blanke Vaaben. Paa 60 Skridts Afstand satte svenske Ryttere i Galop, afskød deres Pistoler mod Fjenden

og huggede ind paa ham med deres Sværd. Dette, hævder den svenske Generalstab, »var det mest revolutionerende inden for Ryttertaktiken fra ældre Tider end Cæsars. Det viste hen mod Erkendelsen af, at Rytterens fornemste Vaaben er Hesten og intet andet. Det antydede, at Kampeskadronens Angrebsstyrke beror paa Sammenhold og Fart«. Efter at Gustav Adolf var faldet, gled det svenske Rytteris Kampmaade snart tilbage mod de gamle, ringere Metoder. Hans Ryttertaktik blev ikke fattet af Samtiden og diskuteredes næppe af dens Militærforfattere.

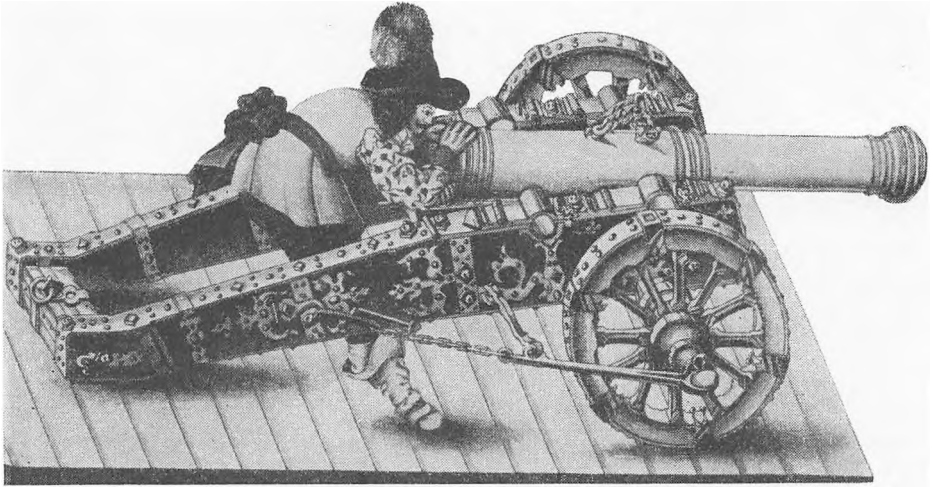
Først langt senere slog den sejrende igennem, og hans Rytteris glimrende Indsats medvirkede i høj Grad til, at alle andre øgede Rytteriets Tal i Forhold til det langt billigere og hidtil aldeles overvejende Fodfolk. Medvirkende var, at Hære, der skulde leve af Brandskatning og Kontributioner, maatte have et talstærkt Rytteri. Fodfolket kunde ikke i passende kort Tid plyndre et tilstrækkeligt stort Omraade til Hærens Underhold.

Det var Europas bedste Tropper og Førere, Christian IV vovede at udfordre til Kamp. Hertil kom, at den fremragende Statsmand, som fik Styret i Sverige efter Gustav Adolfs Død, Axel Oxenstierna, var Danmarks bitre og hadefulde Fjende som Følge af Freden i Knærød og Kong Christians talrige Forsøg paa at krydse Sveriges Planer i Europa. Da Sverige trods dette blev Stormagt, flokkedes alle ledige Lejetropper om dets Faner. Gustav Adolfs Hærførere var dristige og 'duelige; men efter Kongens Død holdt de ikke hans Mandstugt. De tillod deres Tropper Udskejelser efter Tillys Mønster.

DANNEBROGSFANE FRA 1644

Har muligvis tilhørt et af de 1644 hvervede Regimenter. Mistet til Svenskerne antageligt i Kampen ved Gründe den 28. Juli 1644.
Fot. Tejhuseumset.

RETNING AF KANON I DET 17. AARHUNDREDE

Tegning fra 1640 af en Artilleriofficer i Færd med at rette sin svære Feltkanon. — Fot. Tøjhusmuseet.

I 1643 mente Oxenstierna, Tiden var inde til at knuse Danmark helt ved det, man i vore Dage kalder en Knibtangsmanøvre. Feltmarskal Horn blev om Foraaret kaldt hjem med de nationale Tropper til Angrebet fra Øst, medens Torstenson skulde støde frem gennem Holsten, Sydjylland og videre til Fyn samtidig med, at Sjælland blev angrebet af 2000 Knægte, som Erik Hansson Ulfssparre havde samlet i Pommern. Planen forsinkedes adskillige Maaneder, men dansk Efterretningstjeneste, som Kongen havde ofret store Summer paa, svigtede, saa Krigen kom bag paa ham. Ifølge Tidens Opfattelse var det iøvrigt en skændig Handling at indlede en Krig uden forudgaaende Krigserklæring.

Da Torstenson den 12. December efter Ilmarcher gennem Tyskland gik over Holstens Grænse, fandtes der ikke en hvervet eller udskrevet, dansk Soldat til direkte Imødegaaelse af Indfaldet. Kun i det nyanlagte Fort, Christianspris, ved Kielerfjord laa en Vagtstyrke paa 50 Mand og fordelt til enkelte, befæstede Steder i Hertugdømmerne nogle faa hvervede Kompagnier. Christian IV var blevet advaret af sin Gesandt i Stockholm, Peder Vibe, men havde kun gjort sig lystig herover og ventede

i hvert Fald, at »de varede ham vel som Kristne, inden de slog paa ham«. Da han den 17. December fik Nys om Indfaldet, havde det allerede spredt Skræk og Rædsel over Danmark. Christian IV troede endnu en Tid, der kun var Tale om Marodørbander; men den 19. December havde Svenskerne stormet Christianspris og nedhugget Besætningen.

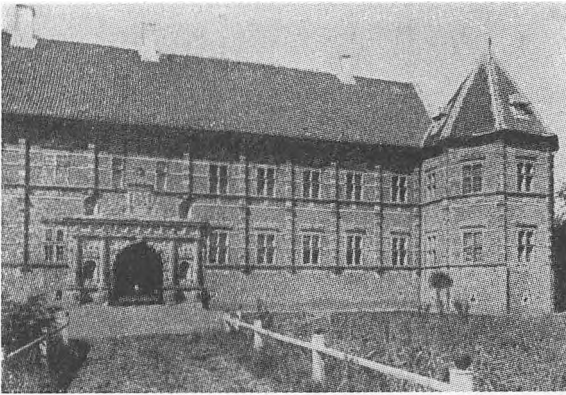
Iøvrigt handlede Kongen og hans dygtige Rigmarsk, Anders Bille, hurtigt og energisk. I Løbet af 14 Dage var der sam-

let en Sikringsstyrke af regulære, nationale Tropper samt hvervede Ryttere og Knægte paa ialt 7600 Mand Fodfolk, hvoraf 3000 hvervede og 1600 Ryttere, hvoraf 600 hvervede. Efter Datidens Forhold var det en betydelig, godt væbnet og duelig Styrke. Øst for Sundet kunde der samles omved 5000 Mand Fodfolk og 400 Ryttere af regulære Tropper. Der blev straks igangsat Befæstningsarbejder navnlig paa jyske Flankestillinger. Hertug Frederik III af Holsten-Gottorp søgte forræderisk Forlig med Fjenden. Anders Bille spurgte Torstenson, hvorfor han var brudt ind i det danske Rige. Feltmarskallen svarede usandfærdigt, at Nøden i Tyskland havde tvunget ham til at søge Vinterkvarter i Danmark. Oxenstierna svarede lige saa uærligt paa Forespørgsel

SVENSK FELTHERRE, RIGSTØJMESTER LENNART TORSTENSON (1603-1651).

En af Gustav Adolfs betydeligste Generaler, en »Lynkrigens« Mand, der stedsde udmærkede sig. Brød ind i og besatte hele Jylland under »Torstensonfejden« 1644. Kobberstik. Efter Hillebrand og Stavenow: »Sveriges Historia«. — Fot. Folker.

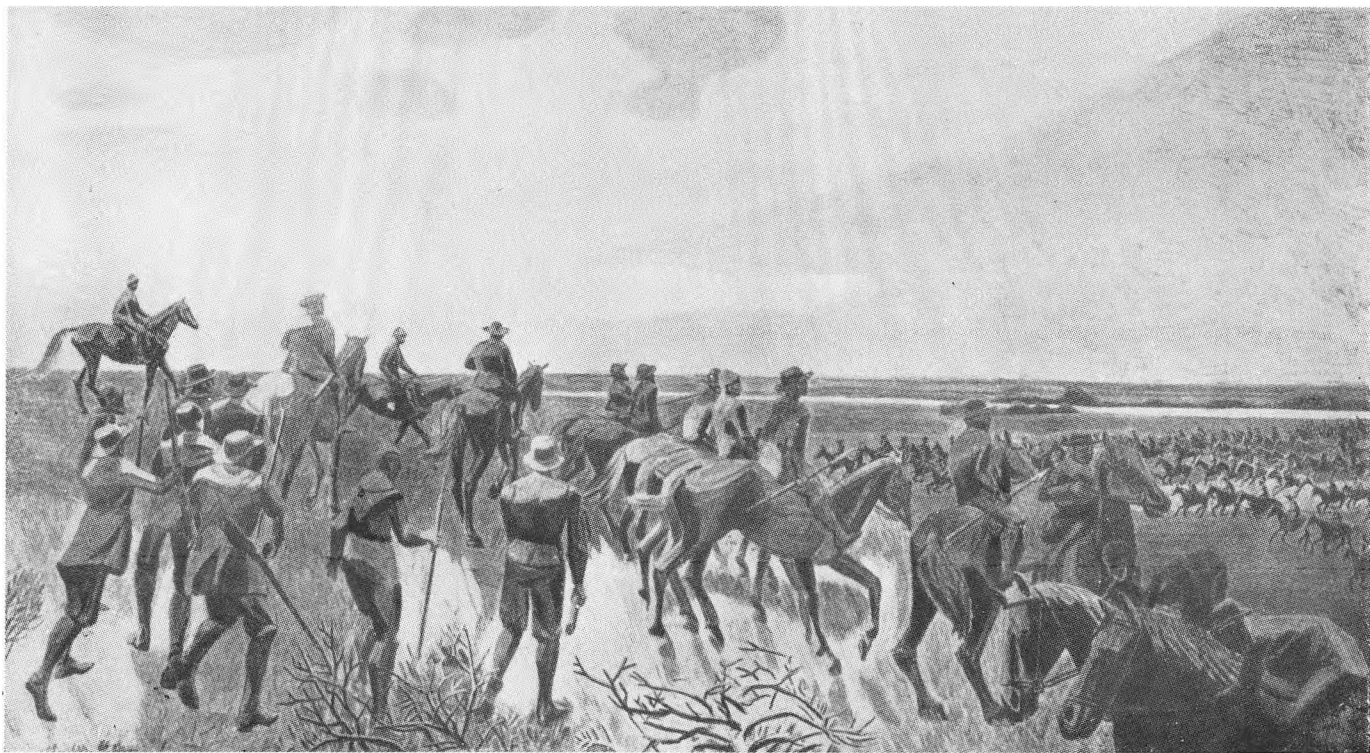

VOERGAARD I VENDSYSSEL

I 1644 indrettede de brandskattende svenske Tropper under Wrangel Voergaard til Fæstning, hvorfra han udplyndrede Landsdelen. Voergaard er bygget af Otto Banner og Ingeborg Skeel. — Fot. Folker.

fra den danske Gesandt, at han ikke anede, hvad Torstenson foretog sig og derfor ikke kunde sige, om han handlede efter Ordre. Da Krigserklæringen en Maaned efter Fredsbrudet omsider afsendtes til Danmark, afviste Christian IV, som rimeligt var, den svenske Herold.

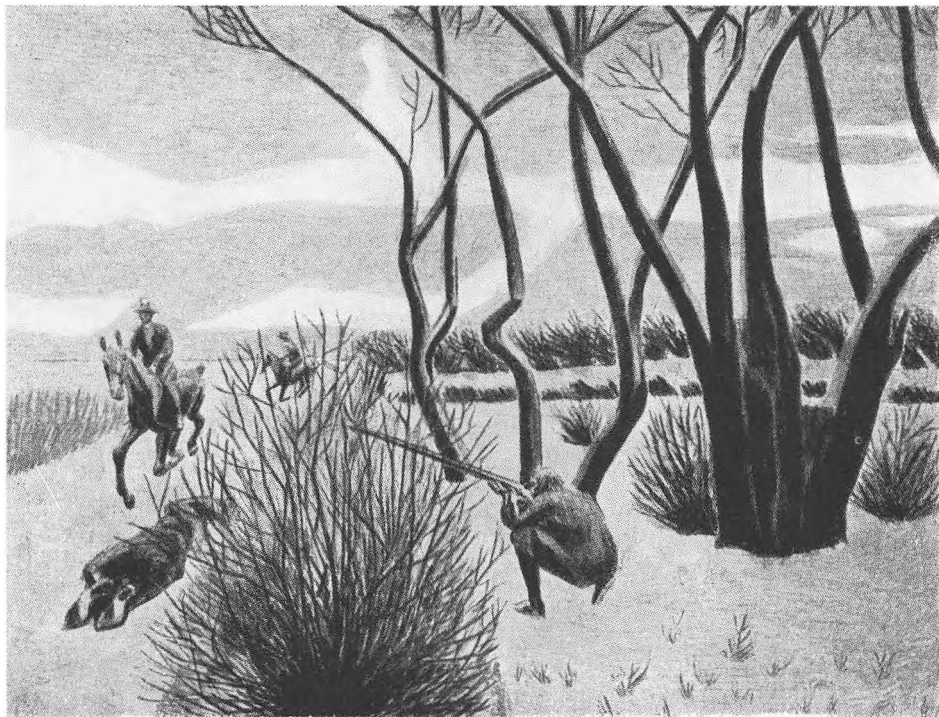
Den 9. Januar 1644 skete det første, alvorlige Sammenstød mellem danske og svenske Tropper nær Kolding. Der blev kæmpet tappert, men den danske Styrke var Svenskerne underlegen i Tal, end mere i Manøvredygtighed. Mange nedhuggedes, medens Fangerne blev taget i svensk Tjeneste, hvorfra de deserterede og meldte sig tilbage til vor Hær ved første givne Lejlighed. Ganske det samme skete med de Fanger, som blev taget, da Forskanningen ved Snoghøj den 14. Januar, efter Kongens Ordre, overgav sig. De »viste en Trofasthed mod Fanen, man ellers ikke er tilbøjelig til at ville tiltro den hvervede Soldat«. Hvervningen af to paatænkte Regimenter i Jylland naaedes ikke, men Major Vogn Vognsøn til Stenshede samlede de tapre Vendelboer til energisk Modstand. Uøvede Bønder kunde naturligvis ikke klare sig mod den krigsvante, svenske Overmagt. De nedhuggedes i Hobetal. »Torstensonfejden« var tydeligt et Erobrings- og Hævntog, hvor det gjaldt om at pine og presse mest muligt ud af Befolkningen. Hele Jylland hærgedes, og dets Forsvar laa i vore slet væbnede, men dristige Bønders Bandekrig med Førere som den fire og firs-aarige Ridefoged fra Aalborghus, Lars Dyrskiøt. Borgerne, ikke mindst Aalborgs, der havde talt saa højt om Kampvilje og Værn, svigtede derimod. Rockstroh skriver saaledes: »Deres Vaaben tog

VENDELBOERNE SAMLES TIL FORSVAR VED NØRRE SUNDBY UNDER TORSTENSONFEJDEN 1644

Kong Christian svigtede totalt under Krigen mod Svenskerne efter den nlyksalige Deltagelse i Trediveaarskrigen. Intet standsede den hærgende og plyndrende svenske General paa hans Tog gennem Jylland. Ved Limfjorden søgte Vensyssels Adel og Bønder under Føring af Ridefogeden paa Aalborghus, Lars Pedersen Dyrskiot at standse Fjenden, men da Fjorden fros til, gik General Wrangel den 18. Januar 1644 over Isen og knuste Vendelboernes Modstand.

Frescomaleri af Larsen Stevns fra 1936 i Hjørring Centralbibliotek. Efter »Dansk Daad«. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

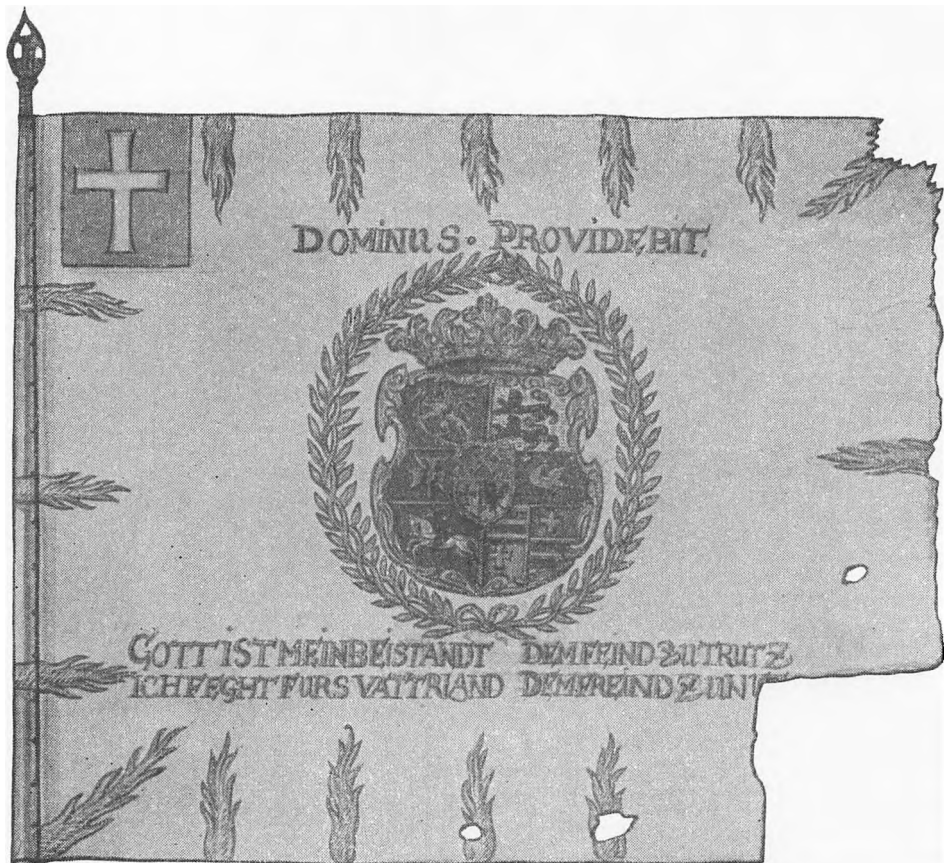
RIDFØGEDEN LARS PEDERSEN DYRSKIØT SKYDER FRA ET BAGHOLD

Den gamle Ridefoged kæmpede til det sidste mod Wrangels plyndrende Ryttere. Han drøbtes 18. Januar 1644 efter at have skudt tre Fjender. Frescomaleri af Larsen Stevns i Hjørring Centralbibliotek. Efter Dansk Daad. — Fot. Folker.

Wrangel fra dem og gav dem til sine egne Folk. I den næste Krig 1657—60 var Vendelboerne bleven klogere. De gik selv over Limfjorden og tog Aalborgensernes Vaaben — saa var de sikre paa, at de kom i de rette Hænder.»

Anders Bille ordnede en vidtforgrenet og effektiv Efterretnings-tjeneste med talrige »Kundskabere«, der dumdrigt udspejdede Fjenden og meldte direkte til Rigsmarsken. Han alene kendte dem og var desuden i stadig Kontakt med »Snaphanernes« smaa Bander, ja endog med »Krabberne«, rene Røvere, der paany dukkede op som i Wallensteins Tid. Vor Flaades Overlegenhed og utrættelige Indsats hindrede svenske Tropper i at komme fra Fastlandet til Øerne; men den 8. Februar 1644 faldt Horn ind i vore Besid-

LIVFANE FRA ÆRKEBISKOP FREDERIK AF BREMENS LIVTROPPER

I Midten Ærkebispens (senere Kong Frederik III's) Vaaben. Dugen hvid Silke, Laurbærkrans, Teket og Krone Guld, Randsflammerne gyldne, ved øverste Stanghjørne Dannebrogsfelt. Mistet til Svenskerne antagelig ved Stades Overgivelse i Februar 1645. — Fot. Tøjhusmuseet.

delser Øst for Sundet. Desværre var der ingen fælles Ledelse af vor Hær i Skaane. Ebbe Ulfeld, der nævnes som Skaanes General, var kun Oberstløjtnant og Garnisonskommandant i Kristiansstad, hvorfra han i Foraaret 1644 blev forsat som Lensmand til Øsel. Horn mødte ikke en eneste regulær Soldat paa sin Marche mod Helsingborg, der ikke engang havde Garnison. Kampen mod Svenskerne blev overladt enkelte, spredte Kompagnier, Herremænd og Bønder. Men den førtes med største Iver og til stor Skade for den svenske Hær af »Snaphaner« som i Jylland, navnlig de tapre Gønger. Kongen og enkel-

te Kompagnier under Ebbe Ulfeld drog mod Göteborgegnen, hvortil ogsaa den norske Hær, under Hannibal Sehested, beordredes. Det var resultatløst og meningsløst, ikke mindst i Betragtning af, at Fjenden havde besat yderst vigtige Landsdele, men derimod ikke befandt sig i Nærheden af Göteborg med større Styrker.

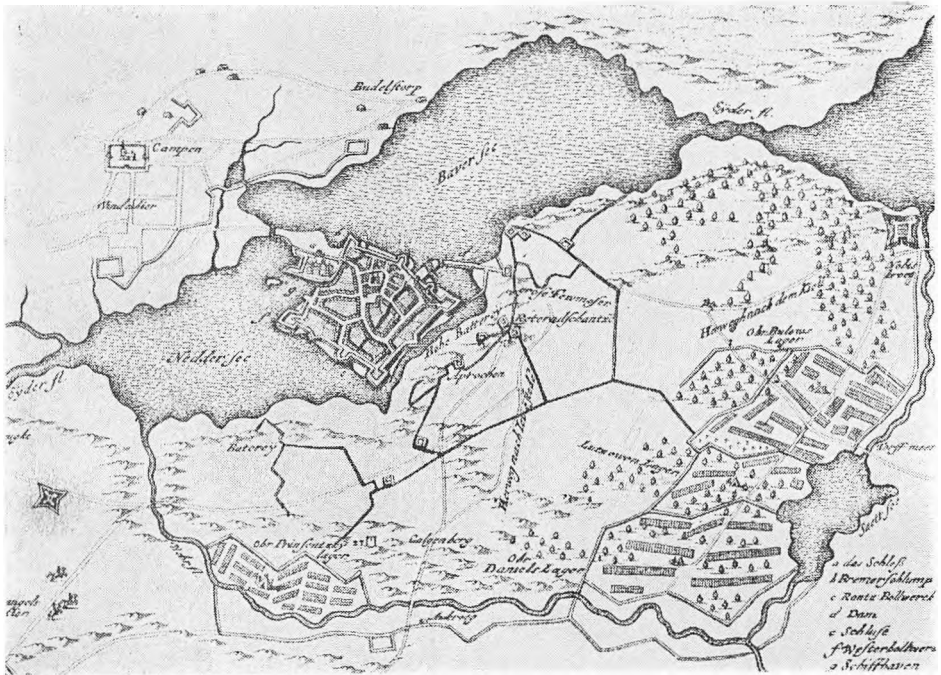
Paa Øerne skete intet udover, at de blev bragt i Forsvarsstand. Den 1. Juli fandt Flaadetræningen Sted ved Kolberger Heide, hvor Kongen saaredes i det ene Øje. Hollænderne

havde til Søs gjort fælles Sag med Sverige. Sidst i Juli foretoges under Christian IV's Ledelse et Togt til Holsten med ialt 2000 Mand. En Del landsattes den 24. Juli paa Østsiden af Kielerfjord og opkastede en Skanse over for det tabte Fort, Christianspris. Fire Dage senere blev Mandskabet paa Skansearbejde, to Kompagnier af Prins Christians Garde, omringet af en overlegen, svensk Rytterstyrke under Karl Gustav Wrangel.

Da Rytterne nærmede sig, afgav de danske Kompagnier en enkelt Salve. I samme Nu huggede Svenskerne ind paa det lidet krigsvante Fodfolk, der ikke naaede at lade Geværerne paany. Det skete, skriver Wrangel, »med en saadan Furie, at en saadan Iver og Forbitrelse hos vort Rytteri ikke har været set for nylig«.

RIGSMARSK, GENERAL, FRIHERRE GUSTAV HORN (1592-1657)
Ypperlig svensk Feltherre; Elev af Moritz af Oranien; Gustav Adolfs højre Haand; udmærkede sig i Polen og Tyskland (Trediveaarskrigen); Christian IV's Modstander 1644 i Skananc. Efter Maleri af David Beck, Nationalmuseumet, Stockholm. — Fot. Folker

BELEJRINGEN AF RENDSBORG 1645

De indesluttende Styrkers Lejre nederst og til højre i Billedet. Stik i Danckwerth: «Landesbeschreibung . . . 1652. — Fot. Folker.

Faktisk var det den afskyeligste Nedslagtning af alle indfødte Danske. Af 1300 Mand blev mere end 1100 »nedhuggede og i blindt Raseri mishandlet paa det frygteligste«. En eneste Officer, den tyske Major Maës, og 80 hvervede Tyskere blev skaanet, men ingen Dansker. Saa hedt glødede Nationalhadet, hvortil iøvrigt kom Raseriet over, at de Fanger, der før var tvunget ind i svenske Regimenter, systematisk flygtede og vendte hjem til dansk Tjeneste.

Vor Hær øgedes i Aarets Løb ved indenlandsk Udskrivning og Hvervning. Torstenson forlod i August Maaned Holsten og drog mod nye Sejre i Tyskland. Man havde opgivet at overføre Tropper til Fyn. I Jylland huserede Helmuth Wrangel videre som svensk Øverstbefalende. Christian IV samlede næsten alle fynske og sjællandske Styrker, men kun meget faa fra Hertugdømmerne, til Skaane for at jage Fjenden ud derfra. Den 20. September havde

han en Styrke paa omved 10.000 Mand Fodfolk og 4000 Ryttere og Dragoner samlet ved Malmø. Det var sunde, udmærkede Folk, vel bevæbnede og for Størstepartens Vedkommende nogenlunde krigsvante. De var Modstanderen talmæssigt overlegne og burde, energisk ført, have kunnet slaa ham eftertrykkeligt.

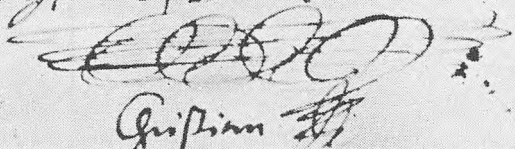
Det skete imidlertid ikke. Først stod Hærene en Maanedstid overfor hinanden. Undertiden skød de med Artilleriet, undertiden udsendtes »Partier« paa Plyndrings- og Fourageringstogt. Dernæst marcherede begge Parter rundt i Skaane under enkelte Skærmydsler, men det kom dog ikke til noget Hovedslag, og Svenskerne beholdt, hvad de havde besat, undtaget Helsingborg. De øvrige Krigshandlinger af nogen Betydning skete til Søs, hvor Danmarks Flaade var overlegen, indtil Hollænderne kom den svenske Flaade til Hjælp. Sveriges Hær i Tyskland blev frigjort efter Torstensons glimrende Sejrr ved Jankowitz og kunde paany bruges mod Danmark. Svenskernes Erobring af Bornholm i Juni 1645 blev den sidste krigerske Begivenhed i selve Danmark.

Indadtil var Riget i Opløsning. Der fandtes et tragisk Klassehad mellem Borgere, Bønder og Adelen, medens Adel og Kongemagt ofte trak til hver sin Side. Pengevæsenet var ødelagt, og

RIGMARSK KARL GUSTAV WRANGEL (1613-70)
Fremragende svensk Feltherre til Lands og til Vands. Feltmarskal under Trediveaarskrigen. Kæmpede mod Danmark 1657-58 og var af Karl X Gustav udset til »arvelig Hertug af Sjælland«, naar Danmark blev erobret. Maleri paa Sveriges Nationalmuseum. Efter »Dann. Riges Hist.« — Fot. Folker.

Vnthalit lade kalde for dig alle Doctors Medicin og Omme,
 befale, at dy skal. Vith guffinderen samten og confulten. Nuud
 Jy skal bringe at Jy kan bliffue Risthittit Jy mist guffint Guvudt
 ny continerit, guffint inrit kuffint som Jy altid waar,
 drucke vinder, du Jy mist Eger, bleff Slagen y sender du tyd
 din hader kaud bleff skamfrent, og Eger bleff dod, aff huilket
 Slag ded Jy in, din fuit skade, att Jy in inled drucke, der dog
 Eristen, inrit skade, fuit Om Natten kaud Jy
 guffint, inrit velle, so An, ya 4 timmer, bid Dy Naar Jy daa,
 Staar, og Dy bliffue in, kaud, eller hui, aye, Daa kan Jy hiden
 guffint, inrit, eller hui, Jy, Om Ephermiddagen, ind, fuit, skade,
 ind, fuit, ind, ya, Afftenen, Eger, so, guffint, at Jy, hui, Jy,
 kan, fuit, inrit, Jy, aken, Dog Naar Jy fuit, mig, kaud,
 Nader, at, fuit, inrit, fuit, ind, fuit, kaud, og, Jy,
 Vale, Aff, fuit, inrit, Jy, 24, Jy: Anno 1.6.4.4

 Christian

BREV FRA CHRISTIAN IV TIL RIGSHOFMESTER CORFITZ ULFELD

Efter Søkampen paa Kolberger Heide 1644, hvor Kong Christian saarede, eller maaske allerede efter Kongens Fald ved Hameln 1625, blev han aldrig mere helt sig selv fra den store Tid. Brevet, som er gengivet efter la Cour: »Danmarks Historie, lyder saaledes med Kongens egen letforstaaelige Stavemaade: »Du skaldt lade kalde for dig alle *Doctores Medicinæ* och dennom befale, at dy skal stycke hoffuederne sammen och *consultere*. Huad Ieg skal bruge, at Ieg kan bliffue *Restituerit* y myt hoffuit, huorudi Ieg *continuerlig* huffuer uerrit besuehrit, som Ieg aldtid waar drucken. Sliden den tyd miit Øhre bleff slagen y sender, den tyd dyn broder kaud bleff skamfrent och Eyer bleff dod, aff huilket Slag ded hoier Øie fyck skade, att Ieg seer inted dermed, der dog Øiestenen ingen skade fiek. Om Natten kan Ieg, gud uerre loffuit, well soffue pa 4 tyemers tyd, Och Naar Ieg daa Staar op Och bliffue en tiime eller thu oppe, Daa kan Ieg siden soffue En tyime Eller thu Igen. Om Ephermiddagen ued tre sleet indtil sux ud paa Afftenen Er Ieg sa Søffnig, at Ieg Neppeligen kan holde myne Øien aben, Dog Naar Ieg setter mig lydt Neder at soffue, da forgar ded mig udi Ett korther och Ringer. — Vale. Aff frederigsborg den 24 Decem. Anno 1644. Christian.

trods de nationale Troppers, »Snaphanernes« og Søfolkets Tapperhed blev Krigen ført slet. Christian IV havde ikke magtet Op-

CHRISTIAN IV PAA DØDSLEJET

Maleri af Bernt Hilwaerts i Rosenborgsamlingen, malet efter Skitser fra Dagen 1.-6. Marts 1648, mens Kongen laa paa *lit-de-parade*. — Fot. Rosenborg.

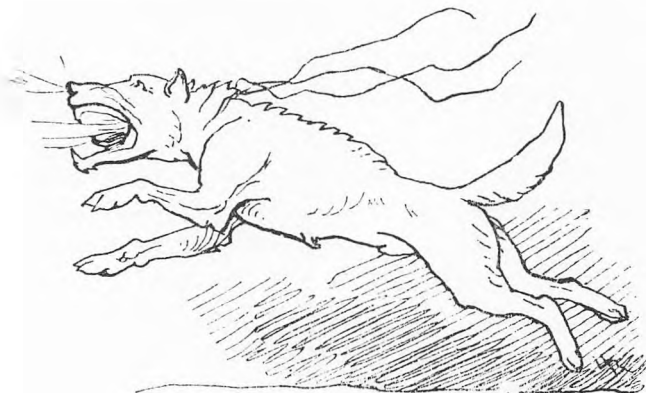
gaverne. Kongen var mere vakkende og lunefuldt ubeslutsom end før, »han var ikke længere i Stand til at gavne sit Land, var tværtimod en Hindring for fornuftig, vel overlagt Handling«.

Den ydmygende og haarde Fred i Brømsebro af 13. August 1645 blev Afslutningen paa Christian IV's Krigseventyr, bristende Vurderingsevne og svigtende Føreregenskaber. Den kostede Riget Højhedsretten i Østersø og Øresund, Provinserne Härjedalen og Jämtland for bestandigt og Halland i 30 Aar, hvorefter det kunde genkøbes af Danmark. Endelig kostede den os Øerne Gotland og Øsel i Østersøen. Axel Oxenstierna havde i fuldt Maal taget Hævn for Freden i Knærød. Sverige havde opnaaet store Fordele, økonomisk gennem Ophævelse af Øresundstolden,

søstrategisk ved Overtagelsen af Gotland og Øsel. Politisk og landstrategisk betød Overtagelsen af Jämtland, at Sverige kunde sikre sig mod Norge, og af Halland, at en senere Erobring af Sydskandinavien lettedes. Danmark var ikke længer førende Magt i Norden.

Christian IV var en træt og skuffet Mand, hvis sidste Aar blev bitre og prægede af, ofte uværdige, Familiespektakler, Sorger og Skuffelser, som han prøvede at drukne i et enormt Spiritusforbrug. Hans Politik og Krigsføring havde været ødelæggende for Riget; nogen stor Konge var han ikke. Men han var en fængslende Renaissancetype, forbavsende energisk, ukuelig i Ulykkerne, utrættelig i Modgang, personlig tapper, vennesæl, kunstnerisk impulsiv, konstruktiv Tekniker og rastløs interesseret paa mange Omraader. Han havde Stof i sig til at blive en uforlignelig god Hjælper, men han var ikke klartskuende, nøgtern, maalbevidst eller helstøbt nok til at være den gode Fører.

Naar der er Glans over hans Navn, som aldrig blegner, skyldes det hans betagende Menneskelighed, hans djærve Mod og dette, at han trods Fejl og Fald altid vedblev i Sandhed at være »kongelig Majestæt«. Han døde i København efter nogle trælse Maaneders Sygeleje 71 Aar gammel, den 28. Februar 1648, med Yndlingsdatteren, Leonora Christine Ulfeld ved sin Side.

TEGNING AF LORENS FRÖLICH

RIGETS SPRÆNGNING
ENEVÆLDENS INDFØRELSE

KONG FREDERIK III (1609-1670)

Indførte Enevælden. Tapper, impulsiv, pragtglad og magtknær. Førte de slet forberedte og ulyksalige Krige mod Sverige, som endte med Ydmygelser og Afstaaelse af de gamle danske Besiddelser Øst for Sundet.
Efter Maleri paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

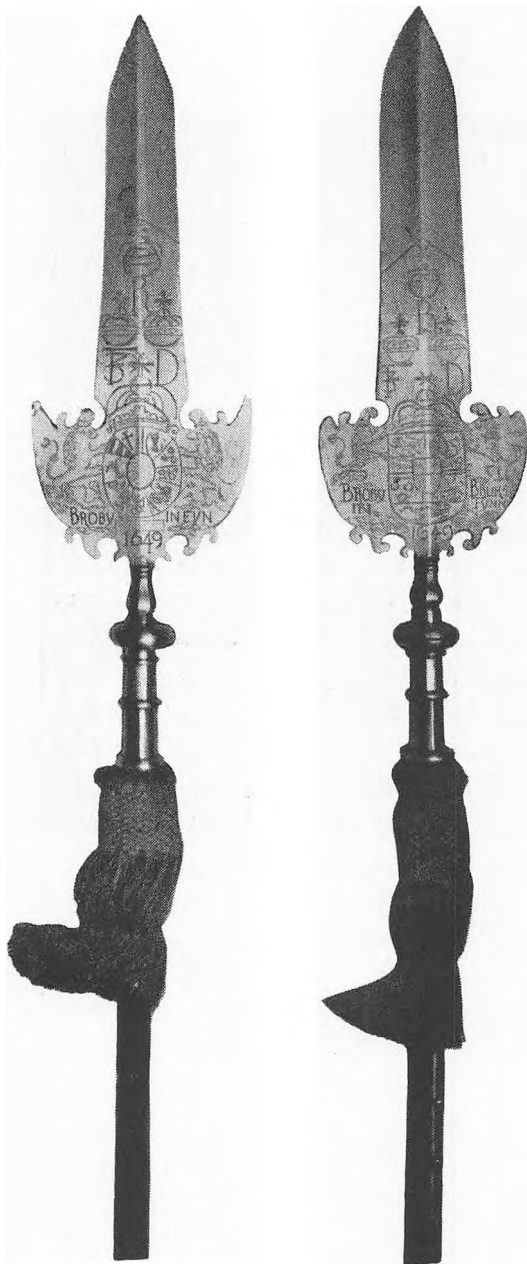

KAPITEL XV

FREDERIK III's FØRSTE KRIG

VOR Historie i det sidste Tiaar før Enevældens Indførelse skæmmes af Usselhed, gensidigt Had og Egennytte. Christian IV havde forkommet Rigets Anseelse, sat værdifulde Landsdele overstyr og fremkaldt unødige Konflikter med stærke og farlige Magter. Hans Krigseventyr førte til Mishandlinger, Udplyndringer og Ødelæggelse af vort ulykkelige Folk. Gælden var bundløs, Kronen pantsat og bortsjakret. Kongens Børn med Kirsten Munk slægtede Moderen paa i hensynsløs Egoisme, Pengegriskhed, Hovmod og Forræderi. Hans Svigersønner blev en utaaelig Belastning for Staten. Enten var de uduelige som Hans Lindenov eller uhæderlige. Hannibal Sehested svindlede som Statholder i Norge. Corfitz Ulfeld og hans Hustru, Leonora Christine, begik det mest oprørende og frække Landsforræderi, vor Historie kender. Om Leonora Christine og hendes Moder, Kirsten Munk skriver La Cour: »Vi har bevaret adskillige af den sidstnævntes Breve til Datteren, ofte med særligt kriminelle Passager skrevne i Ciffer, og de afslører det Dyb af hensynsløs Egoisme, som begge disse Kvinder lod sig beherske af.«

Med faa Undtagelser svigtede Adelen baade Rigsraad og Rige paa afgørende Punkter; men Christian IV's Styre havde i høj Grad forarmet den. Borgerskabet, der havde været nok saa stortalende, viste sig jævnlig fejgt og forræderisk. Kun Bønder i Jylland og Skaane havde som Helhed bevaret et ærligt dansk Sind og en ukuelig Tapperhed trods alle Ulykker. At den nationale Milit's havde spillet en gavnlig Rolle i saa Henseende lader sig ikke betvivle, selv om Folkekarakteren i de enkelte Landsdele betød væsentlig mere.

DANSKE DRABANTPARTISANER FRA 1649

Fremstillet paa Brøbyværk til Drabantgarden til Brug ved Frederik III's Krøning. Den smukke Ætstning udført af Svenskeren David Kohl, Forgyltning med Dukatguld. Under Partisanbladet Silkekvast i Oldenburgernes rødgule Farver. Brugtes sidste Gang ved Christian IX's Begravelse 1906. — Fot. Tøjhusmuseet,

Da Adelen endnu var herskende Stand, hvilede det største Ansvar paa den — og den magtede ikke at bære det. I skrækblandet Hovmod bandt den Frederik III med en Haandfæstning saa stram som ingensinde før. Formelt umyndiggjorde den Kongen.

Frederik III forstod imidlertid »den Kunst at bie« til rette Øjeblik. Han var af Naturen tavs og indesluttet, præget af at han ikke før den udvalgte Prins Christians Død havde haft Udsigt til Tronen, men var indstillet paa at leve af og for sine nordtyske Bispedømmer. Han var baade videnskabeligt uddannet og interesseret, hans Smag var mere forfined og kontinentalt præget end Faderens og Adelen, skønt der ogsaa blandt dens Repræsentanter fandtes højt dannede og europæisk kultiverede Personligheder.

Kongen nærede ringe Tro til Adelen, han isolerede sig fra den og Rigsraadet, som Frederik II havde gjort det, men medens denne var overdrevent sparsommelig i sin Hofholdning og samtidig yderst hengiven til Drik, var

Frederik III — behersket af sin smukke, livslystne Dronning, — meget ødsel og samtidig yderst sober i sin Levevis. Samarbejdet i Staten led stærkt under den gensidige Mangel paa Aabenhed og Tillid. Dette satte meget uheldige Spor, ikke mindst i Udenrigspolitikken, som i denne Periode blev usædvanlig kompliceret og skæbnesvanger. De største Poster paa Statsbudgettet var Udgifter til Hoffet og Rigets Værn. Desværre kom de jævnlige Karambolage, og som saa ofte førte Danmark en Udenrigspolitik, der langt fra stemte overens med

RIGHSHOFMESTER CORFITZ ULFELD (1604—64)

Den bedst begavede af Christian IVs mægtige Svigersønner, gift med Leonora Christine 1636. Fulgte Kongens personlige Politik ofte mod sine egne Standsfæller, steg stadig i Gunst og Magt, hvorefter det ofte kom til Sammenstød mellem Ulfeldt og Kongen. Ødsel, hovmodig og selvrædlig kom han i skarp Konflikt med Frederik III, udvikledes i en Højforræderiproces, flygtede fra Landet og blev Landsforræder. Dømtes som saadan til Døden 1663, henrettedes *in effigie* og fik rejst en Skamstøtte over sig. Døde ensom og forladt i en Baad paa Rhinen 1664. Efter Maleri paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

de Muligheder, man havde for at gennemføre den. Man vilde Maalet, men ikke Midlerne.

Frederik III's Tronbestigelse medførte, som alt nævnt, en Reduktion af Hæren; men allerede i 1650 gik saavel Kongen som Rigsmarsk Anders Bille kraftigt ind for en Genopbygning af Værnene, og Kongen paaviste i en »Proposition« til Rigsraadet »naboernes fordechtige oc sterke armatur til Landz oc Vandz oc deris discours oc ved hvad middel Rigerne kunde Forsickris«. Der blev nedsat et Forsvarsudvalg, som skrev en saare fornuftig Betænkning om, hvad der burde gøres, men som naaede alt for

lidt, fordi Landsdelenes Adel kivedes og især paa Fyn og Sjælland saboterede Rigsraadet. Det blev indbyrdes uenigt og kom tilmed paa Kant med Rigsmarsken. Adelen afslog at bevilge det ønskede, ny Soldaterhold og dobbelt Rostjeneste »paa Grund af den store Udgift og adskillige Besværinger, som daglig hænger paa os.« Derimod vilde den yde Bidrag til Fæstningsbyggeriet. Hærreduktionen sluttede først i Løbet af 1651; men da var en Nyordning undervejs. Den gik i Hovedsagen ud paa at danne almindeligt Landeværn af alle vaabenføre; at indeksercere flest mulige unge Mænd af Bondestanden; at udskrive en udrustet Rytter med Hest fra hvert Sogn eller af Lægd paa 30—40 Gaarde; Oprettelse af Provi-
antmagasiner og Udtagning af Mandskab til særlige Kompagnier fra Adelen Godser, 4 Mand for hver 300 Tønder Hartkorn, dog kun i særlige Tilfælde og ikke til Brug uden for egen Provins. En Førøgelse af Rostjenesten paalagdes blandt andet Præster, Ridefogder, Herredsfogder og Herredsskrivere. Adelskompagniernes Bevæbning skulde for en Trediedels Vedkommende være Piker, for de to Trediedeles Vedkommende Musketter af ens Kaliber, nemlig til 14 Kugler Pundet. Sognerytternes Væbning skulde over hele Riget være Kaarde og to Pistoler. Under Træghed og Pengemangel gik det langsomt fremad med Værnenes Vækst og Uddannelse indtil Krigsaaret 1657, men det blev stedse mere klart, at Løsningen maatte være en national Hær. Jo mere truende den politiske Situation tegnede sig, des villigere blev Adelen til at bringe økonomiske Ofre. I 1655 gav den frivilligt omved 300.000 Rigsdaler til Forsvaret. Den benyttede Lejligheden til at bede Kongen anvende færre Penge

DANSK SKIVESKYDNINGSRIFTEL FRA 1650

Udført af Bøsemager Andreas Neldhard paa Brobyværk til dettes Oprettet, Rigsmarsk Anders Billc. Flendes paa Tøjhusmuseet. Hjullaasgevær med 14 Riffelgange, Piben godt 1 m lang. — Fot. Tøjhusmuseet.

til Dronningens Fester og flere til Fæstninger — »serdelis att E. K. Mtt. naadigst vil lade mode- rere den store, v-nødige og vsædvanlig omkost- ning paa Hoffstaten.«

Vor Hærordning paa Grænsen til Krigen med Sverige karakteriserer Rockstroh saaledes:

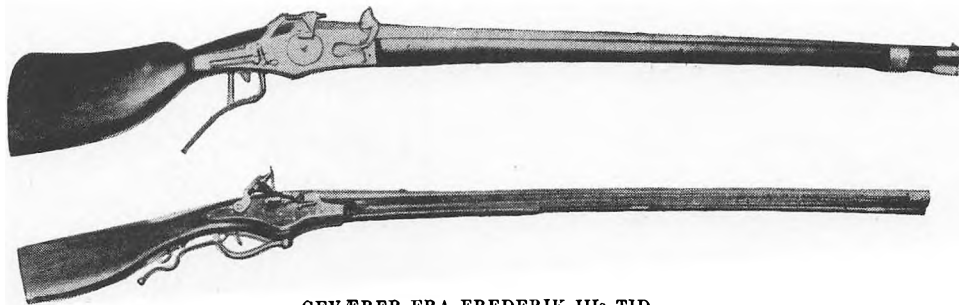
»Der var en saare vigtig Man- gel ved vor Militis: den var end- nu nærmest at betragte som en Folkevæbning, ingen egent- lig Hær; vor Militis, Befalings- mændene som Mandskabet, sav- nede gennemgaaende Krigser- faring; den bestod ikke, og kun- de ikke som den svenske bestaa af hærdede Feltsoldater, an- førte af øvede Krigere, men be- stod hovedsagelig af skikkelige, fredelige Bønderkarle, anførte af gennemgaaende brave og pligttro, men med Krigen ret ubekendte Befalingsmænd. Officererne mang- lede den voldsomme Energi og Hensynsløshed, det hurtige og sikre Overblik, den- ne Øvelse i i vanskelige Situationer hurtigt at træffe det rette Valg af Maal og Midler, som den Fører faar, der har tilbragt Aar af sit Liv i Felten, og som kun lever og aander for Krigen . . . Særlig uheldig hos os var Manglen paa General- majorer og Generallejtnanter, som der ingen Plads var til indenfor Hæren i dens daværende Skikkelse . . . Stærke Fæstningsanlæg i Jylland i Lighed med dem i Holsten og Skaane kunde i betydelig Grad have bødet paa Manglen paa Erfaring i Feltkrigen, men saadanne fandtes ikke, om der end siden 1651 var blevet arbejdet ret vedholdende ved Frederiksodde og tildels ved Hals; thi en virkelig Fæstning lader sig ikke opføre i Løbet af 5-6 Aar med den Arbejdskraft og de Pengemidler, som man i de vanskelige Aar mente at kunne afse. . .

Det skal hævdes, at ingen Stat af 2.-3. Rang havde en bedre Fredsorganisation,

FREDERIK III I FELTEN

Efter samtidigt Stik af Henrik van Houe.
Fot. St. kgl. Bibliotek.

GEVÆRER FRA FREDERIK III'S TID

Øverst: Dansk Hjul- og Luntemusket fra 1650-1660, fabrikeret i Subl. Da Hjullaasen kunde svigte ved Andtændelsen, kombineredes den paa militære Vaaben ofte med Luntelaasen. *Nederst:* Magasinriffel af Peter Kalthoff fra omved 1650. Ved en enkelt Bevægelse frem og tilbage med Haandbøjlen blev Riffen ladet og Hancen spændt. Rummede i Skæftet 30-40 Skud. Var udleveret til Gongerne under Kobenhavns Belejring. Fot. Tøjhusmuseet.

*ofrede mere paa sit Hærvæsen i Fredstid end Danmark. Man maa i denne Sammenhæng ikke anføre Sverige, hvis Forhold var ganske exceptionelt, idet Sverige i næsten et Aarhundrede havde haft uafbrudt Krig og af den Grund og under Paa-
virkning af Erobrer-Konger havde udviklet et Hærsystem, som var noget enestaaende. Vender vi Blikket mod Naboerne mod Syd: Preussen-Brandenburg, Sachsen, Braunschweig, Lüneburg, Hessen o. s. v., ses overalt det samme, nemlig mer eller mindre mislykkede Forsøg paa i Fredstid at puste Liv i de ældgamle, nationale Værneinstitutioner — i Krigstid hvervede Afdelinger.»*

Den danske Hær, hvis Kvalitet er omtalt, fik med yderst løse Kommandoforhold Rigsmarsken, Anders Bille, til højst-befalende. Han var en samvittighedsfuld og energisk Organisator, personlig tapper, men meget maadelig som Fører og med ubetydelige, nære Hjælpere. Manglen paa Kadrer var afhjulpet ved, at der hvervedes Officerer og Underofficerer i Udlandet, saa de danske Bondesoldater kommanderedes af Tyskere, Hollændere, Irer eller Skotter uden Kendskab til dansk Sprog og Eksercits. Disse lavere Førere var gode, thi Kompagniernes Forhold i Kamp var upaaklageligt og Rømninger yderst sjældne. De fremmede Befalingsmænd tog sig samvittighedsfuldt af Mandskabet og gav det saa anstændige Kaar, som Forholdene tillod.

I Halvtredsernes Midte stod omved 11.000 Mand paa Sjælland og i Skaane. Rytteriet talte 3650 fordelt i 5 Regimenter plus Rostjenesten, ialt 39 Kompagnier; af Dragoner fandtes 1070 i

et Regiment, en Eskadron og et Kompagni; af Fodfolk 6000 i 3 Regimenter, Adelsfodfolket og en Eskadron. Mandskabet var vel overvejende dansk-skaansk, dog fandtes omved 1000 hvervede Tyskere. Den anden Hærgruppe, som stod i Holsten, talte omved 12.000 Mand. Rytteriet var paa 5750 i 8 Regimenter, 55 Kompagnier; Dragoner 1000 i et Regiment; Fodfolk 5500 i 5 Regimenter, 55 Kompagnier. De tre Femtedele af Hæren var Danske, Resten Holstenere og Tyskere. I begge Hærgrupper var Rytteriet stærkt øget i Forhold til Fodfolket. Det udgjorde omved Halvdelen af Styrken. Man havde lært af Gustav Adolf, og taktisk kunde S sammensætningen ikke være mere moderne.

SVERIGES KONGE KARL X GUSTAV (1022—60)

Fremragende, dristig Feltherre og ryggesløs Diplomat. Danmarks farlige Nabo og vor Fjende i de skæbnesvangre Krige 1657—80. Samtidigt Stik. Efter »Danmarks Riges Historie«. — Fot. Folker.

Krigen syntes uundgaaelig. Karl X Gustav vilde erobre et mægtigt, nordisk Østersørige. Til Opnaaelse af dette Maal skyede han intet Middel, hverken de dristigste eller de smudsigste. Militærhistorikeren S. A. Sørensen karakteriserer ham som »en saa fuldbaaren Repræsentant for »Jern- og Blodpolitiken«, som nogen senere Tid kan opvise. Ærgerrig indtil Umættelighed, hærdet og forvoven som Kriger, listig og forslagen som Stats-

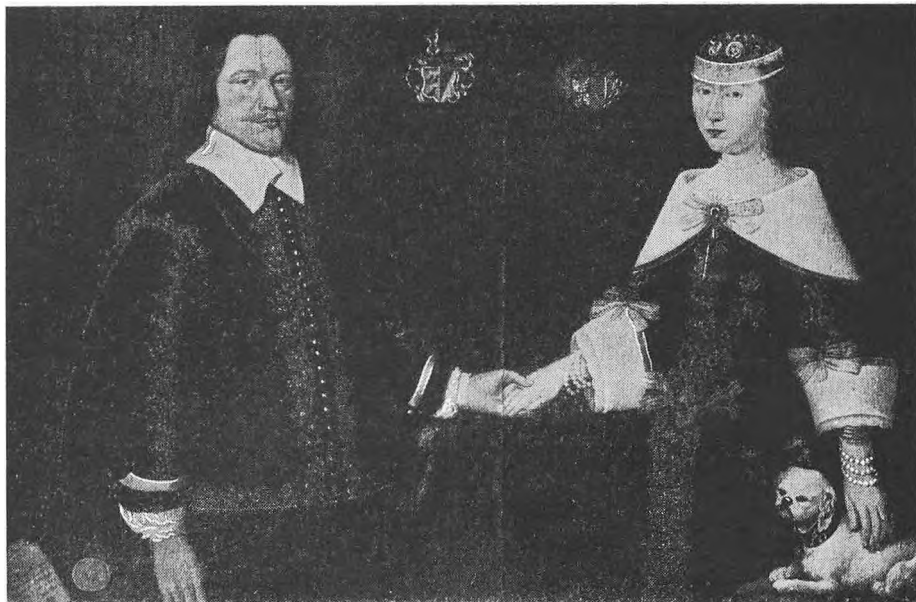
GENERAL OG RIGSRAAD AXEL URUP (1601—71)

Uddannet i Nederlandene, fanget ved Lutter am Barenberge, atter i nederlandsk og derpaa i dansk Tjeneste, maadellig som Fører, men dygtig Ingeniør, især Fæstningsbygger. Anlagde Frederiksodde, det senere Fredericia. Samtidigt Stik. Efter «Danmarks Riges Historie». — Fot. Folker.

mand, stedse paaberaabende sig Vorherre og sin retfærdige Sag og stedse rede til at hævde denne med 30.000 Bajonetter«. Sveriges Folk tænkte som Kongen. Kort efter hans Tronbestigelse 1654 havde de svenske Stænder i en Resolution henstillet til hans Overvejelse, om Sverige, henset til dets Fattigdom og Vanskeligheden ved at brødføde Befolkningen, kunde gøre noget bedre end som hidtil at bekrige de omkringliggende, rigere Lande for derfra at hjembringe Skatte og Kostbarheder. Det mente Kongen ikke, og Problemet blev hurtigt re-

duceret til, om man, da Rusland var for stærkt at gaa i Lag med straks, skulde slaa Polen først og Danmark i anden Omgang, eller man skulde begynde med Danmark for at have Ryggen fri til Togterne mod Syd. Kongen valgte at begynde med Polen ud fra den Betragtning, at Danmark saa nemt lod sig løbe over Ende, at det altid kunde gøres. Karl X Gustav faldt derfor over Polen med en mægtig Hær i 1655 og tilbød *pro forma*, for at holde Danmark i Ro, et »nøje og inderligt« Forbund, han aldrig havde tænkt sig at afslutte endsige holde. Hans danskfjendtlige Gesandt i København, Magnus Dureel, skrev: »De Danske lever kun af Eders K. M.s Diskretion; men jeg søger at persuadere dem, at E. K. M. Intet hellere ønsker end en god Alliance, og at Krigen i Polen snart maa faa

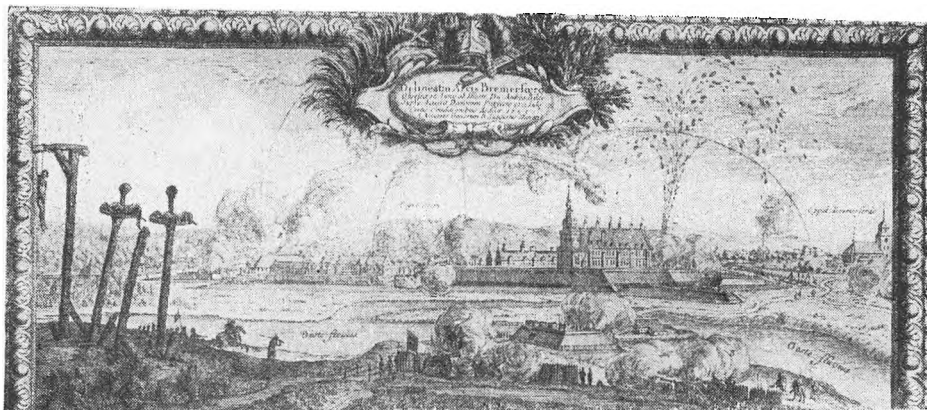
RIGSRAAD OTTE KRAG TIL VOLDBJERG (1611—66) OG HUSTRU ANNE ROSENKRANTZ

Otte Krag var øverste Sekretær i Kancelliet 1645—53, havde flere Forleninger, fanget af Svenskerne i Nyborg 1658, frigivet ved Roskildefreden. Adelsens mest fremtrædende Repræsentant og Borgernes Modstander ved Stændermødet 1660. Under Enevælden Medlem af Statskollegiet og den store Lovkommission.

Maleri paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

Ende, for at E. K. M. derefter kan leve i Fred og Ro med andre Lande.«

I 1656 begyndte Krigen mod Polen at gaa i Staa, og Vanskelighederne steg. Under Indtryk af et Opgørs Uundgaaelighed, under voldsomt Pres af Polen, Rusland og Brandenburg, men især overtalt af Hollands og Spaniens Gesandter, van Beuningen og Grev Rebolledo, paavirket af krigslystne, danske Adelsmænd og i Haab om, at Begivenhederne i Polen havde svækket Karl X Gustavs Hær, bad Frederik III i April 1657 Rigsraadet om Samtykke til at erklære Sverige Krig. Raadet fulgte Folkestemningen. Krigserklæringen afgaves den 1. Juni. Den var baade politisk og militært hasarderet i Betragtning af den manglende Fasthed i vore Kommandoforhold og i Statsstyret, men navnlig som Følge af vor Hærs iøjnefaldende Underlegenhed. Endelig gav den Sverige god Ret og Grund til at betragte sig overfaldet og angrebet.

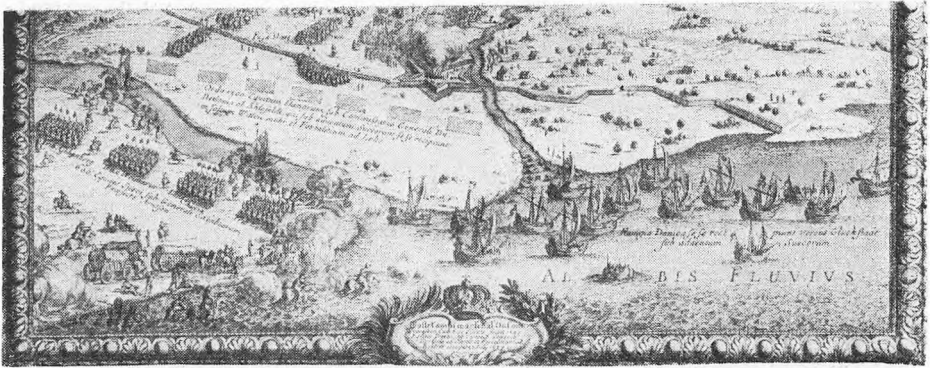

RIGSMARSK ANDERS BILLE EROBRER BREMERVÜRDE 1657

Ved Begyndelsen af Krigen mod Svenskerne beordredes Anders Bille til at angribe Bremens Stift. Han undertvang hurtigt Stiftet, men trak sig tilbage til Glückstadt, da den svenske Hær nærmede sig fra Polen. Stik efter Tegning af Erich Dahlberg i Pufendorfs «De rebus a Carolo Gustavo gestis» 1696. Fot. St. kgl. Bibliotek.

Sveriges Gesandt, Dureel, havde i en Rapport fra 1656 tegnet følgende, alt for sande, Billede af Danmark: »Her er hverken Konduite, Courage, Orden, Penge, Kredit eller Soldater. Landet staar aabent, næsten alle Byer ligeledes. Flaaden har hverken Folk eller Ammunition; de, som her kaldes Officerer og gemene Soldater, er alle ueksercerede; Regeringen selv er ikke uden Tvedragt, Kongen er imod Raadet, Raadet er delt, alle Undersaatter er desperate«.

I største Hast mobiliseredes den danske Hær, og nu — som saa ofte i vor Historie for sent — viste Folket sig offervilligt. Ved Krigsudbruddet rykkede Rigsmarsk Anders Bille, som i Jylland førte Hovedhæren paa 21.000 Mand af gennemgaaende ringe Værd, med 9000 Mand og 40 Kanoner ind i Bremen, mens han efterlod Resten ved Fuhlsbüttel og Itzehoe til Forsvar af Elben og til venstre Flankesikring. Ulrik Christian Gyldenløve indledte med 5000 Mand et Felttog fra Skaane mod Halland, og Iver Krabbe havde 3000 Mand ved Bohus til Bevogtning af den norske Grænse. Indledningen var uheldig alene derved, at vor Hær splittedes i Stedet for at samle sin fulde Kraft paa en enkelt Front, i den givne Situation Sydfronten. Dertil kom Kommandoforholdenes Uklarhed. Da Anders Billes Underførere med

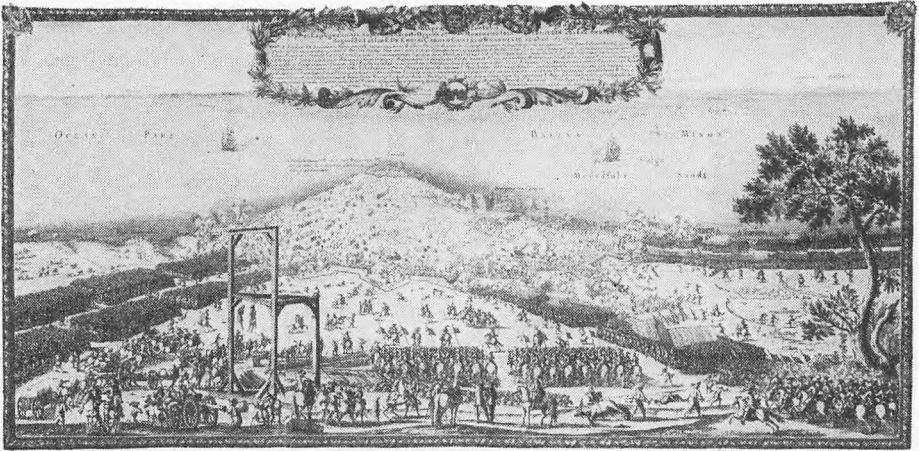
GENERAL WRANGEL FORDRIVER 1657 DE DANSKE TROPPER FRA BEHEM

Den 30. Juli 1657 angreb 800 svenske Ryttere af General Wrangels Hær en dansk Styrke paa 1500 Mand af Ditlev Ahlefeldts Tropper ved Behem. Danskerne gik tilbage uden at inddade sig i alvorlig Fægtning. Stik efter Tegning af Erich Dahlberg i Pufendorfs: »De rebus a Carolo Gustavo gestis».

Fot. St. kgl. Bibliotek.

formel Ret hævdede, at Kongen var øverstbefalende, havde han svært ved at faa dem til at lystre, navnlig da ingen agtede ham som Chef. Skønt han var betroet Hæren Vest for Storebælt, fik han ingen Myndighed over Fæstninger og Skanser i Holsten hverken hvad Mandskab eller Forsyninger angik. De »kommanderedes« af Kongen i København. Det *skulde* gaa galt, og det gik galt.

For Karl X Gustav var Danmarks Krigserklæring yderst velkommen. Den gav ham Anledning til at trække sig ud af den polske Klemme og vinde nemme Laurbær paa en anden Valplads. Han lod kynisk sine allierede under Rakoczy i Stikken og rykkede i Ilmarcher mod Danmark. Han var »ved den alvældige Guds Bistand undsluppen de store og forskrækkelige Farer i Poløn«. Han kunde nu for Alvor planlægge Danmarks Deling og Udslettelse, hvorom han den 3. August sendte detailleret Forslag til Englands Protektor, Oliver Cromwell. England kunde, mod Alliance eller passende Laan af rede Penge, faa Nørrejylland undtagen Kolding og Skanderborg Amter, desuden Øerne ved Sønderjyllands Vestkyst og Landene langs Elben. Resten af Jylland, Hertugdømmerne og Fyn skulde Kongens Svigerfader, den forræderiske, gottorpske Hertug, Frederik III, have som et nyt Kongerige. Selv vilde han nøjes med de danske Provinser Øst for Sundet samt Bohus, Christiania og Trondhjems Len i Norge.

SVENSKERNE EROBRER FREDERIKSODDE 1657

Den 24. Oktober stormede Wrangels Tropper den nyanlagte Fæstning — senere kaldet Fredericia — og indtog den. Stik efter Tegning af Erich Dahlberg i Pufendorfs »De rebus a Carolo Gustavo gestis« 1696. Fot. St. kgl. Bibliotek.

Resten af det danske Rige kunde fordeles i Smaaportioner til hans nære Hjælpere. Planen kan synes fantastisk; men den var langt fra uigennemførlig. Danmark har næppe været sin totale Udsettelse nærmere end i 1657 og de følgende Aar.

Karl X Gustav rykkede i Ilmarcher mod Vest og naaede den 23. Juli Holstens Grænse uden at møde Modstand. Det var særlig uheldigt, fordi hans Tropper var saa udkørte og slet forsynede, at et energisk ført dansk Angreb utvivlsomt vilde være endt med fuldstændig Sejr. Men Anders Bille handlede raadløst og daadløst. Han gik i Læ bag Forskansninger ved Itzehoe, mens Svenskerne hvilede og blev rigeligt forsynet af Hamburg. Paa dansk Side forvirredes alle af Ordre og Kontraordre fra den lidet krigskyndige Konge. I Jylland kaldtes Mand af Hus ved et »Generalopbud«, men man havde ingen Befalingsmænd til at føre Folkene, ingen Uniformer at give dem paa, og adskillige undlod at møde. Paa Fyn gik det endnu værre, idet den fynske Adel foregik Bønderne med daarligt Eksempel og unddrog deres egne fra Soldatertjenesten. Præster, Fogeder, Skrivere og Byers Borgere viste samme snævre Selviskhed og manglende Forsvarsvilje. Kun Vendelboerne var, som sædvanlig, kække og krigslyst-

ne. De genoptog Fortidens Bandekrig og Snaphanetaktik. Heri var de og Skaaningerne, først og fremmest det tapre Gønge Herreds Folk, altid Mestre.

Ingen kan undres over, at Karl X Gustavs vel førte og fremragende Tropper fejdede den danske Modstand bort i Jylland. Natten til den 24. Oktober blev vor vigtige Flankestilling den, hvad Armeringsarbejderne angik, kun halvfærdige Fæstning Frederiksodde stormet af den svenske Hærs næstkommanderende, Carl

SVENSK FELTHERRE, RIGSMARSK KARL GUSTAV WRANGEL (1613—78)

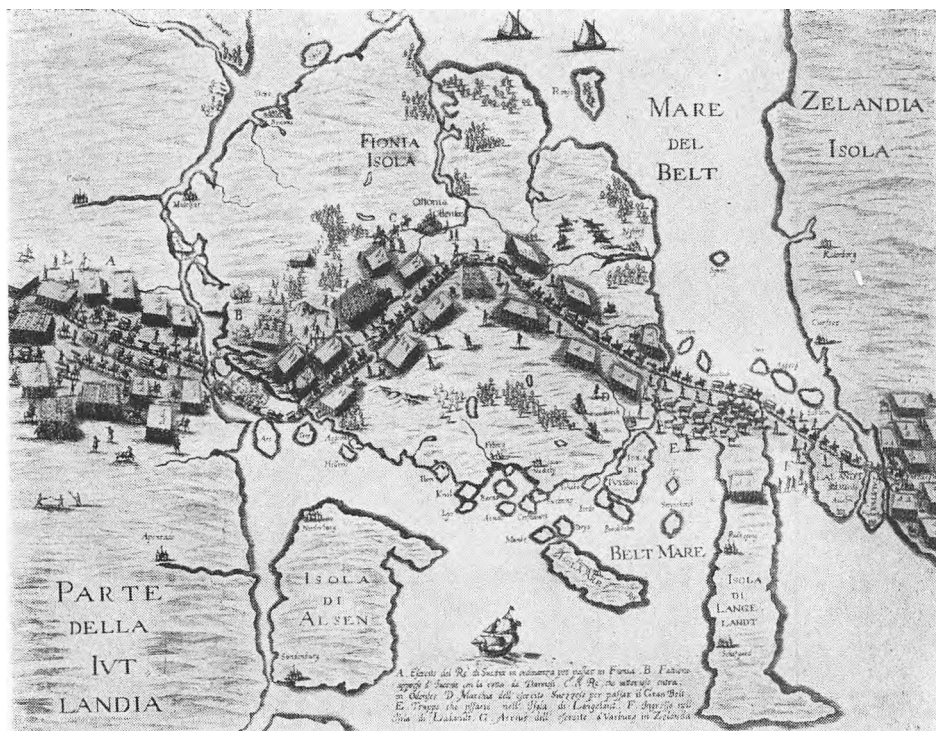
Dygtig Soldat til Lands som til Vands. Generalmajor 25 Aar gammel. Karl X Gustafs dygtigste, mest tiltalende Fører under Krigen mod Danmark 1657—60. Stik af Jeremiaas Falck efter Maleri af Ehrenstrahl. Gengivet efter Hildebrand og Stavenow «Sveriges Historia». Fot. Folker.

Gustav Wrangel, efter at hans fortræffelige, dristige og snu Generalkvartermester Erich Dahlberg havde udspioneret alle Anlæg. Der var sket det uheldige, at Rigsmarsken, Anders Bille, i sidste Øjeblik, gammel og syg, havde faaet Kommandoen i Frederiksodde, som iøvrigt uafbrudt havde skiftet Chef. Dens Besætning deserterede i Flokke, og adskillige Officerer gik over til Fjenden. Den kloge, spanske Gesandt, Rebolledo skrev:

»Faa Dage førend Frederiksodde tabtes, sagde jeg til dem her, at det var blevet mig meddelt, Mandstugten i Fæstningen var slet, hvilket var en saare farlig Ting, da Fjenden kun var en halv Mil borte. De svarede: hvordan kunde det være Tilfældet, naar Rigets Marsk selv var derinde. Han kom da ogsaa til at betale sin Uduelighed og Ligegyldighed med Livet . . . Officererne laa og sov, da Svenskerne stormede.«

Det var i væsentlig Grad samme Grev Rebolledo, som fik hindret, at Danmark modtog den svenske Konges Fredstilbud om Efteraaret; men han advarede indtrængende mod Faren for et svensk Angreb paa Øerne. De danske Ministre lo ad ham; »det gjorde de ogsaa, da man spaaede Frederiksoddes Fald«. Det var endelig ham, der fremsynet paapegede Udsigten til en streng Vinter og Muligheden for, at Svenskerne vilde gaa til vore Øer over Isen; thi »kunde Christian II marchere 80 Mil paa Isen lige til Stockholm, kan Kongen af Sverige sagtens komme fra Wismar over til Øerne«. Ogsaa dette mødte de danske Ministre med Skuldertræk.

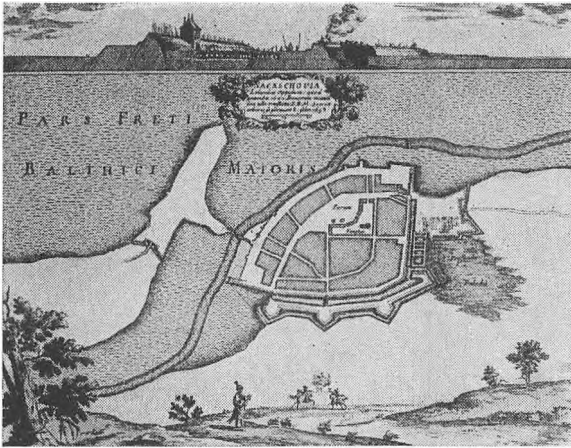
Og saa skete det. Den polske Hjelpehær paa 15.000 Mand, som var naaet til Elben, svigtede os af Skræk for Svenskerne efter Frederiksoddes Fald. Da Frostene begyndte, søgte Flaaderne Vinterkvarter, mens Isen lagde sig usædvanlig fast over vore Farvande, og Jylland hærgedes. Den 30. Januar 1658 gik Karl X Gustav med sin Hær paa 12.000 Mand, hvoraf 3000 Ryttere, over Lillebelt mellem Stenderuphage og Fønsskov. Han mistede kun 2 Eskadroner af Wrangels Ryttere, som druknede, og en Del af sit Bagagetrain, der gik til Bunds i Beltet. Den ret svage, løst sammensatte, fynske Hær, som under Ulrik Christian Gyldenløves Sygdom kommanderedes af den elendige Chef, Oberst Jens von Hadersleben genannt von Löwenclau — Prototypen paa den storpralende Soldat — blev nemt slaaet i Kampen ved Ivernæs. Svenskernes Sejrstog fortsattes hurtigt over Fyn og Langeland til Lolland-Falster og Sjælland, hvor Karl X Gustav stod allerede den 11. Februar 1658, og Dagen efter med hele sin Hær var rede til at gaa mod København. Ved Vordingborg ventede danske befuldmægtigede paa at forhandle om Fred. Det hindrede ikke Fremrykningen, som fortsattes, til Svenskerne den 15. Februar stod omved 20 km fra vor Hovedstad. Dennes Armeringsarbejder var iøvrigt bragt taaleligt i Orden, Isning og Opstilling af Skyts var organiseret, Besætningen var stærkere end den svenske Hær, og Karl X Gustav savnede baade Fodfolk og Artilleri til Kamp mod en Fæstning. Naar Frederik III alligevel gav op og

KARL X GUSTAV GAAR OVER BELTERNE 1658
 Efter samtidigt Stik i Store kgl. Biblioteks Samling. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

søgte en ydmygende Fred, laa det vel i, at Hovedstadens Borgere var misfornøjede, uvillige og upaalidelige.

I det hele taget optraadte vore Byers Borgere mange Steder unanstændigt. Kronborg maatte undsættes med Soldater fra København, fordi de forræderiske Helsingørborgere ikke alene nægtede at rykke ind paa Slottet og hjælpe Kommandanten med Forsvaret, men endog truede med aabent Oprør og væbnet Modstand, hvis Slottets Garnison prøvede at proviantere i Byen. I den stærke Fæstningsby Nakskov, som Karl X Gustav havde opgivet at belejre, var Forholdet særlig grelt. De brave lollandske Bønder, som hovedsagelig udgjorde Fæstningens Garnison, blev haanet og forulempet af Borgerne, hvis By disse »Bønderpjalte« vilde værne. De nægtede at sælge Proviant til Bondesoldaterne,

NAKSKOV SOM FÆSTNING 1658

Karl X Gustav undlod at belejre vor eneste Fæstning paa Lolland, da han var gaaet over SmaalandsHAVETS Is. Ikke des mindre tvang Befolkningen Byens Kommandant til at overgive Fæstningen til Svenskernes Forhandler, Corfitz Ulfeld. •Fejgheden og Forræderiet fandt hinandens. Stik hos Pufendorf. Efter •Danmarks Riges Historie. — Fot. Folker.

danten til at kapitulere og tilbyde Ærkeforræderen, Corfitz Ulfeld, der var gaaet i Fjendens Tjeneste, den uskadte Fæstning. Paa Lolland, som andet Steds, var det Bønderne og de underlegne, nationale Tropper, som viste Mandsmod og Troskab. Adel og Borgerskab var fælles om at svigte, »mere paa Grund af Egoisme og Mangel paa Fædrelandssind end Mangel paa Mod; thi inden et Aar var gaaet, skulde de vise, at de i Henseende til det sidste ikke stod tilbage for nogen«. Kongen selv syntes svag og raadløs. »Han minder«, skriver Rockstroh, »i sin Optræden mere om den Mand, der paa første Opfordring skyndsomst ofrer en Del af sin retmæssige Ejendom til en fræk Røver for i Fred at beholde det resterende, end om den, der med fast Mod er rede til at kæmpe med Røveren og forsvare sit og sine til det yderste«.

Begivenhederne Øst for Sundet havde ikke været af Betydning for Lynkrigens Udfald. Ogsaa dør svigtede Borgerne, medens Bønderne og — med faa Undtagelser — Tropperne havde været tro og tapre. Snaphanerne kæmpede med største Forbitrelse

som sultede og frøs i detkoldeVejr. Det hjalp ikke, at de »med høje Skrig« bad om Øl og Brøduanset Prisen. Borgerne vilde sulte dem ud af Byen og blev selv stedse mere truende og oprørske. Bønderne mishandlede, Fæstningens Kanoner blev fornaglet af Sabotører, Soldaterne blev med Slag og Trusler drevet fra deres Poster paa Voldene. Til sidst tvang de usle Nakskovborgere Komman-

og med Borgerkrigens skaanselsløse Grumhed. Allerede i Oktober 1657 gik den skaanske Hær i Vinterkvarterer. Da var dens udmærkede Førere, Knud Ulfeld, faldet med Hæder paa Ærens Mark.

Hærens Bevæbning var i denne Krig for Rytteriet blanke Vaaben og Karabin eller Pistol, ved Dragonerne var Skydevaabnene for hver Mand baade korte og lange. Nogle Fodfolksregimenter havde som Skydevaaben udelukkende Musketter enten med Luntelaas eller Hjullaas, andre Regimenter havde foruden

Musketererne Folk med Stagevaaben, kort eller lang Pike. I 1657 benytttes Ordet »Bataillon« for første Gang i vor Hær som Enhed for 3—5 Kompagnier i Stedet for »Eskadron«, der gaar over til kun at betegne en Rytterafdeling.

Vigtigt for vor Hær blev Antagelsen af to ypperlige Krigere, Generalerne Hans Schack og Eberstein, og den samtidige Oprettelse af et fast Krigskollegium. Begge Generaler var Tyskere, idet Schacks mødrende Slægt dog stammede fra Sønderjylland, begge var energiske, samvittighedsfulde, erfarne, grundige og trofaste Førere. De forligtes daarligt og var væsensforskellige af

SVENSK FELTMARSKAL ERICH JONSSON DAHLBERG
(1625—1703)

Fremragende Administrator og militær Ingeniør. Karl X Gustavs højre Haand under Krigene mod Danmark og den, der gennemførte den svenske Hærs dristige Overgang over Isen 1657 fra Jylland til Lolland. Dahlberg tegnede flere Hundrede kunstfærdige Gengivelser af samtidige Feltslag. De benyttedes ved den militære Uddannelse af Karl XII. Efter den svenske Generalstabs: »Karl XII på Slagfältet«. — Fot. Folker.

ULRIK CHRISTIAN GYLDENLØVE (1630—58)

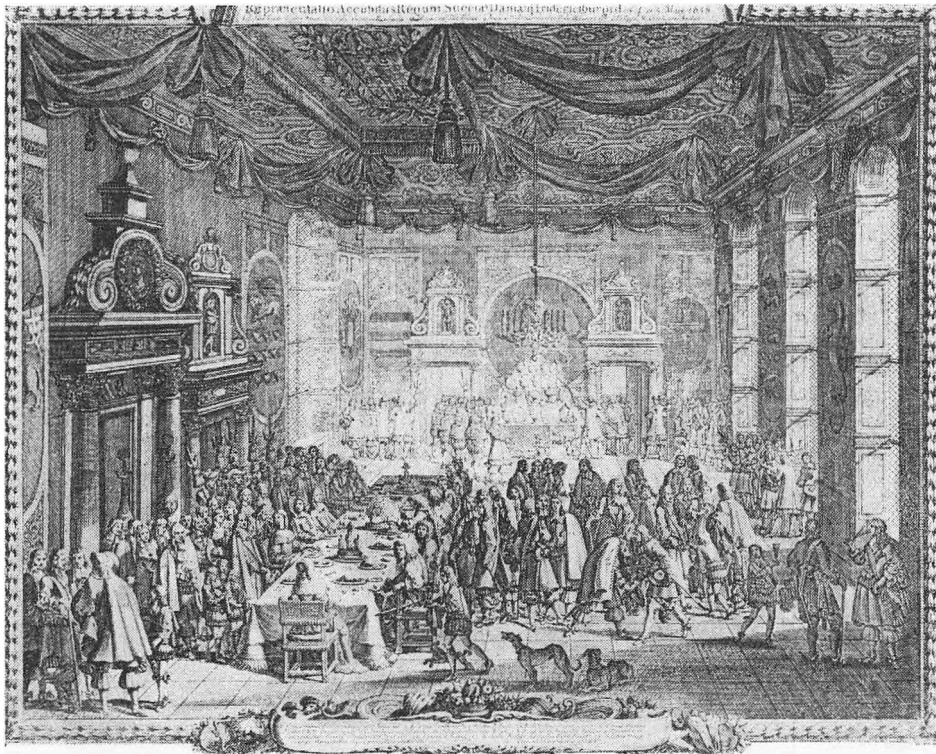
Uægte Søn af Christian IV og Vibeke Kruse, faldt efter at have udmærket sig under Københavns Belæjring. Fortræffelig og modig Officer, Generallojtnant. Efter Maleri af Abraham Wuchters 1648 paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

Temperament. Eberstein var hidsig og rastløs, mere uselvsk og dannet end den flegmatiske, meget bjergsomme og beregnende Schack. Det blev den sidstnævnte, som fik Hovedparten af Æren og Arbejdet med Forsvarsvæsenets Opbygning i Danmark, hvor han med Titel af »Feltherre«, der afløste »Rigsmarsk«, gjorde ypperlig Fyldest. Efter Kri-gen virkede Eberstein hovedsagelig i Hertugdømmerne.

Den frygtelige Fred afsluttedes endeligt i Roskilde 26. Februar 1658. Som særlig Haan mod Danmark virkede Karl X Gustavs Anvendelse af Landsforræderen Corfitz Ulfeld til Forhandler. Ved Freden afstod vi Skaane, Halland, Bleking og Bornholm med alle deres »Højheder og

Herligheder«, desuden Bohuslen og Trondhjems Len med alt, hvad dertil hørte. Videre skulde Danmark levere Sverige 2000 Ryttere, til sin Tid bøje sig for den forræderiske Hertug, Frederik III af Gottorps Krav og ophæve ethvert Forbund, som kunde være Sverige til Ulempe.

Foruden disse rigsødelæggende og ydmygende Betingelser aftaltes adskillige andre mundtligt og fortroligt i Dagene den

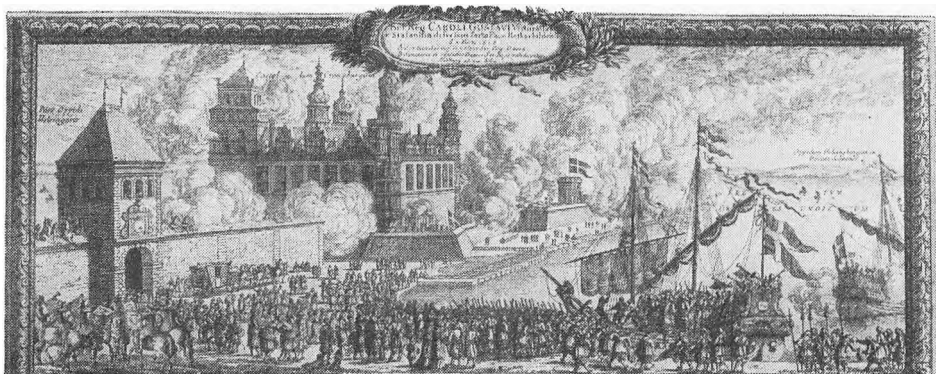

FESTLIGHEDER PAA FREDERIKSBORG SLOT EFTER ROSKILDEFREDEN 1658

Ejendommeligt nok fandt baade den svenske og danske Konge Anledning til at feste oven paa den før saa ødelæggende Roskildefred. 1 Dagene 3.—5. Marts 1658 holdtes der under stor Pragtudfoldelse Gilder paa det nye Frederiksborg Slot. Stik af Erich Dahlberg i Pufendorfs Historie. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

3.—5. Marts, da Frederik III holdt storstilede Fester for Karl X Gustav og hans Generaler paa Frederiksborg Slot. Det var som at slikke Støvlen, der havde sparket. Den før nævnte, spanske Gesandt finder det i sine Rapporter med god Ret underligt, »at Kongen af Danmark lønner den Mand med Foræringer, som har berøvet ham den bedste Del af hans Rige og er i Færd med at ødelægge Resten.«

Aldrig havde Danmark været saa ringe — vort oprindelige nordiske Rige, der gik under i indre Falskhed, Mangel paa Fædrelandssind og Værnevilje, i Egoisme og Krav om Velvære; et Danmark, hvis fortjente, men forfærdende Skæbne understreger Sandheden i den nøgterne Militærforfatter, von Bernhardis Ord

KARL GUSTAV FORLADER SJÆLLAND EFTER AFSLUTNING AF ROSKILDEFREDEN 1658
 Stik af W. Swidde efter Tegning af Erich Dahlberg. Efter Pufendorf 'De rebus a Carolo Gustavo gestis' 1696.
 Fot. St. kgl. Bibliotek.

om, at det Folk, der ikke villigt yder de nødvendige Udgifter og Ofre til sit Værn, »fornægter sin Vilje til Livet og ofrer høje, fremtidsværende Værdier for at opnaa materielle Fordele, der henvejres i et Øjeblikks Rus«.

Et saadant Folk — som vort i Adelsvældens sidste Periode — driver Falskmøntneri med sin Ære, og det har endnu ingen kunnet gøre ustraffet.

KAPITEL XVI.

GENNEM AFMAGT TIL ENEVÆLDE

MAALET var ikke fuldt med Roskildefredens eller Frederiksborgfestens smertelige Ydmygelser. Karl X Gustav var en glimrende Hærfører og tapper Soldat. Samtidig var han underfundig og svigefuld. Hans Æresord var som Stimandens. Den hæderlige, danske Konges blaaøjede Tillid benyttede hans Modstander til Udspionering af Fæstninger og Forhold i Danmark. Dets indre Splid, Usselheden og Opløsningen maatte give Svenskerne Indtryk af, at Rigets fuldkomne Tilintetgørelse var en nem Sag, og meget tyder paa, at Roskildefreden kun blev indgaaet for at isolere Danmark fra dets allierede, skille det af med de bedste Tropper og tage Skaanes Fæstninger i Besiddelse. Derfra kunde Naadestødet føres mod vort lemlæstede Land.

De svenske befuldmægtigede saboterede Roskildetraktatens Gennemførelse. Svenske Tropper blev i vort Land, mens vore demobiliseredes. Overalt plagedes og udsultedes vore Borgere og Bønder. Af disse sidste blev Tusinder tvunget ind i svenske Regimenter og sendt til Forstærkning af fjerne Garnisoner i de baltiske Lande, især Ingermanland og Lifland. I samme Øjeblik som Svenskekongen var rede til at bryde Freden og sit Æresord, bad han Christoffer Gabel hilse sin Herre, Frederik III, og »forsikre min Broder Kongen af Danmark om min Kærlighed og mit Venskab«.

Karl Gustavs troløse Optræden, ikke mindst Tvangsudskrivningerne af Danske til Tjeneste i fjerne, baltiske Egne og den haarde Brandskatning, vakte imidlertid Trods og Kamplyst, hvor Mangel paa Fædrelandskærlighed og Selvhævdelse før havde faaet Befolkningen til at krybe for Erobrerne og modvirke vore

KANSLER OG RIGSRAAD PEDER REEDTZ
(1614—74)

En af Frederik IIIs mest betroede Mænd og en af de faa Adelsmænd, der ivrigt støttede Enevælden. Diplomat og Statsmand, Sekretær under Forhandlingerne om Freden i Brömsebro 1645. Stik af A. Haelwegh efter Maleri af Abraham Wuchters. — Fot. Folker.

egne Tropper. Stemningen vendte sig. Hvor Svenskernes Eksekutionskommandoer huserede, samledes Danskerne i Bander og begyndte en skaanselsløs Snaphankrig som den, Carit Etlar har skildret i sin populære Roman om »Gøngehøvdingen«. Paa Vallø blev eksempelvis en svensk Ritmester med 40 Mand overrumplet og fanget i Marts 1658. De blev ført ud i Skovene og »caputeret«. Ingen slap levende derfra. Bønderne paa Møen havde i Løbet af et Par Uger »paa ganske mørderlig og letfærdig Vis« dræbt 3 svenske Infanterister og 3 Ryttere samt en Soldaterkone og frataget de dræbte deres Ejendom. Rigsraader og Lensmænd begyndte at modarbejde de svenske Officerer og Embedsmænd;

selv Købstædernes landsforræderiske og Hovedstadens vaklende Borgere fik en ny Indstilling.

Imidlertid var praktisk talt hele Landet, bortset fra Hovedstaden og Kronborg, i Svenskernes Vold. For Karl X Gustav gjaldt det om at erobre København. Den 7. August 1658 ankrede den svenske Transportflaade med Korpset, der skulde overfalde Sjælland, ved Korsør. Den 10. August naaede Karl X Gustav Roskilde med 15 af sine 21 Regimenter Ryttere og Fodfolk og en Del Artilleri. Fra den 11. August begyndte Indeslutningen af København, af hvis Befæstning den svenske Generalkvartermester, Erich Dahlberg, ved dygtigt gennemført Spionage havde skaffet fuldstændige Planer og Tegninger. Svenskekongen ventede, at Byen skulde overgive sig, antagelig uden Modstand; men hans Troløshed og ilde Behandling af Danskerne havde været

en haard, virksom Kur. Københavns Borgere vilde slaas for deres By, og Frederik III, som kun havde ydet ringe Indsats under den første Krig, optraadte uventet karakterstærk og modig i en fortvivlet Situation. Dronningen, Sophie Amalie, viste sig lige saa storsindet og tapper. Skønt man lagde Pres paa Majestæterne for at faa dem til at søge Sikkerhed uden for Hovedstaden, afviste Kongen — idet han citerede Jobs Bog — en saadan Udvej med de stolte Ord: »Jeg vil dø i min Rede«.

Den militære Styrke i Fæstningen København talte omved 4000 regulære Soldater, nemlig Friedrich Ahlefeldts Regiment, kaldet Kongens Livregiment til

Fods, den senere kongelige Livgarde, paa 6 Kompagnier norsk og skaansk »geworbent« Mandskab samt hvervede af de ledige Lejetropper i Byen; Feltherren Hans Schacks Regiment paa 7 hvervede Kompagnier Skaaninger; Sjællandske Regiment under Henning Quitzow paa 5 Kompagnier, hovedsagelig sjællandske Straffegaster, som forhen var udeblevet fra Indkaldelse. Paa Christianshavn stod 5 svage Kompagnier af udskrevet lollandsk og sjællandsk Mandskab under Oberst Both. Af Dragoner fandtes Gyldenløves Jydske Regiment i 6 svage Kompagnier; af egentligt Rytteri Kongens Livregiment til Hest i 7 Kompagnier. Her-

RIGSFELTHERRE, FELTMARSKAL, GREVE
HANS SCHACK (1609—1676)

Fortrinlig Feltherre og Organisator. Guvernør i København under Belejringen 1658—59. Bragte Forsvarsvæsenet paa Fode, udbyggede Fæstningen Fredericia, oprettede Landmilitzen 1663—64 og det nationale Rytteri 1670. Efter »Mineskrift for Stormen paa Københavns«. — Fot. Folker.

STADSOBERST I KØBENHAVN FREDERIK THURSEN
(1613—75)

Under Belejringen 1658—60 Stadshauptmand, d. v. s. Chef for Borgervæbningen. Formand for Hovedstadens første Byraad. En af Frederik III's bedste Støtter. Fra 1663 direkte underlagt Kongen som Stadsoberst. Maleri paa Aalborg Raadhus. Efter 'Danmarks Riges Historie'. — Fot. Folker.

til kom en halv Snes Kompagnier Studenter, Haandværkere og Købmandskarle, som talte omved 800 Mand, og endelig blev der af Flaadens Mandskab formet 5 Kompagnier med omved 600 Mand. Foruden disse kampdygtige og regulære Enheder, hvoraf de frivillige dog i høj Grad savnede Øvelse, fandtes en Del Borgerkompagnier ældre, frivilligt Mandskab, der anvendtes til Beredskabs- og Vagttjeneste. De egentlige Tropper var krigsvante og for Hovedpartens Vedkommende nationale. Heldigvis gik en Mængde ledige Befalingsmænd i Byen. De havde endnu ikke faaet udbetalt

deres Sold fra sidste Krig og blev paany taget til Tjeneste.

Der fandtes udmærkede Førere under Hans Schacks dygtige Overkommando, den dristige, noget egensindige og af Udskejelser mærkede Rytterchef, Ulrik Christian Gyldenløve, Kongens Halvbroder og Ven; Borgervæbningens Chef, den solide og djærve Købmand, Frederik Thuresen; Cheferne for Studenter- og Svendekorpserne, Kjeld Lange og Mogens Krag; for de to Livregimenter til Hest og til Fods, Hans og Friedrich Ahlefeldt og den tapre Chef for Gyldenløves Regiment, Eiler Holck. Vigtigst var Kongens

personlige og utrættelige Opsyn med Armeringsarbejderne og de følgende Kampe. Der herskede en ny og ædel Aand, da den sidste, haarde Tørn forestod, »eftersom højstbemeldte Majestæt saavel som indeværende Adel og Borgerskab sig til sidste Mand at defendere og med hverandre at leve og dø haver besluttet«. Antallet af Indbyggere i Hovedstaden var omved 30.000.

Fæstningen var langt fra i Orden. Orlogsskibene laa aftaklede uden Skyts inden for Bommene. Voldene var meget forfaldne eller ufærdige, Brystværnene naaede kun til Knæene. Der var hverken monteret Skyts, Stormpæle eller

Palissader, saa »Svensken kunde ved den ene Side af Byen med alt sit Rytteri ride over tørre Grave og lave Volde og ved den anden Side med Fodfolk lettelig stige op og bestorme Staden«. Forplejningsforholdene var kritiske. Kornet stod endnu uhøstet paa Markerne til Fjendens Afbenyttelse. Skuderne med Vinterforsyninger fra Norge, Island og Færøerne var ikke naaet frem og vilde sandsynligvis blive den svenske Flaades Bytte.

Fra den 8. August om Aftenen indledtes et energisk Arbejde paa at afhjælpe Manglerne efter Direktiver af Byens Kommandant, Hans Schack. Gyldenløve udnævntes til Chef for de aktive Tropper og Axel Urup til fungerende Rigmarsk, altsaa Krigs-

RENTEMEISTER CHRISTOFFER GABEL (1617—73)

Maleri paa Frederiksborg af Karel van Mander. Regnskabsfører for Frederik III, mens denne var Ærkebisop af Bremen og senere Kongens højt betroede Diplomat. Yderst virksom ved Enevældens Indførelse og ledende Statsmand under Frederik III's Regering. Hans største Fortjeneste var Bestræbelserne for at knytte Sønderjylland nærmere til Danmark. Under Christian V fortrængtes han af Ahlefeldt, Gyldenløve og Griffenfeld.
Fot. Bengtsson.

minister. Der fremstilledes Palissader og »spanske Ryttere« af Materialer, som man beslaglagde, hvor de fandtes. Gaderne spærredes med Stenbarrikader, Skraldevogne og Jernkæder. Til Ildslukning skulde hver Borger have fyldte Vandkar og raa Oksehuder i Beredskab. De farligste Indgange til Byen spærredes. Paa Voldene lagdes Kampesten og Bjælker i Jernkæder til at styrte mod Angriberne. Der byggedes Batteristillinger og Brystværn. Voldenes svageste Steder mineredes. Da der ikke var Tømmer nok paa Oplagspladserne til disse Arbejder, tog man Orlogsværftets Master til Stormbjælker, nedbrød Huse i Forstæderne og brændte dem, efter at Bygningstømmeret var fjernet. Adskillige Huse inden for Voldene, navnlig ved Vesterport, gik det ligesaa. Alle, høj og lav, Kvinde som Mand, arbejdede ivrigt med paa Udbygningen af vore forsømte Værker. Forsyningerne kunde ikke øges, men der indskærpedes den største Sparsommelighed med det lidet, som fandtes.

Da Karl X Gustav den 11. August ved Middagstid lod sin Hær opmarchere ved Valby, hang Røgen tæt over København. Dens Forstæder var samme Morgen stukket i Brand; en nyopført Kirke paa Nørrebro var nedrevet til Rydning for frit Skudfelt i Fæstningens Forterrain. Om Aftenen lukkedes Portene, som først 20 Maaneder senere paany blev aabnet for andet end dristige Udfald. Den 12. August om Morgenen indledtes Kampen med et Kanonskud fra Fæstningsvolden.

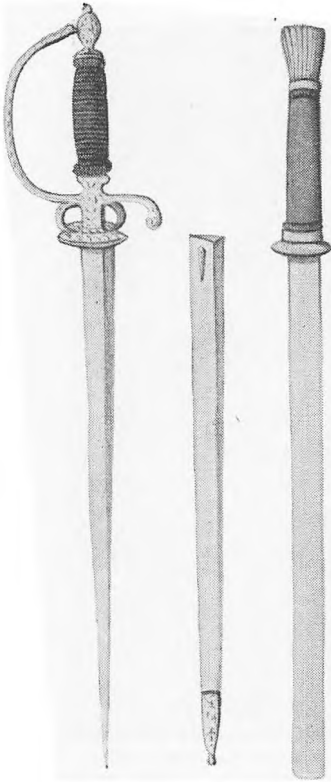
Kronborg blev indesluttet omtrent samtidig med København. Som Fæstning var Slottet ikke meget værd. Det havde Proviant, Skyts og Ammunition, men ingen Medikamenter. Dets hvervede, skaanske Mandskab var af ringe Kvalitet, ustyrligt og uden Mandstugt, dels paa Grund af uheldige Chefskifter, dels under Paavirkning af det forræderiske Borgerskab i Helsingør. Mens de andre Byer, som svigtede under Frederik III's første Krig, aftvættede Skændsløen ved at kæmpe trofast og tappert under den anden, optraadte Helsingørs Borgere som Slyngler. De undsaa sig ikke ved at gøre fælles Sag med Svenskerne mod den danske Besætning. Oberst Paul Bentfeldt, der allerede under Torsten-

sonfejden havde vist sig som en flink og modig Officer, var Kommandant. Han skrev den 21. August: »Borgerne i Byen skyder lige saa tapert paa os, som Fjenden gør det«. Han overgav Kronborg til Svenskerne, umiddelbart før Belejrerne forberedte Storm, da hans Soldater var oprørske og hans Officerer indbyrdes uenige. Han kunde, som Frederik III havde befalet, vel have sprængt det skønne Slot i Luften for derpaa at flygte til Holland eller Norge, men holde det, kunde han ikke. Han havde foretaget dristige

Udfald flere Gange, hans halve Styrke var dræbt eller saaret, Fæstningen var stærkt medtaget, og der var lagt gangbare Brøcher i Volde og Mur af Fjendens Artilleri, da han kapitulerede den 6. September. Det Forrædernavn, senere Tider har heftet paa ham, er ufortjent og stemmer slet med hans øvrige Optræden. Bortset fra Helsingør og tildels Borgerne i Rudkøbing saa man nu overalt i Landet, mest paa Smaaøerne og ganske særligt blandt Bønderne paa Langeland, hvordan Befolkningen rejste sig til Kamp og samledes i ganske betydelige Flokke, som voldte Fjenden stor Skade. Fra Jylland kom opmuntrende Meldinger derom. Oberst Hans Friis, der havde samlet mange frivillige paa Gaarden Clausholm ved Randers, skrev, at havde han blot haft Penge nok, kunde han have oprettet

FÆSTNINGINGENIØR OLUF VAN STEENWINKEL
Ætling af den nederlandske Slægt, der som Arkitekter og Ingeniører udrettede et stort Arbejde i Danmark. Deltog 1659 i Sæmsværgelsen til Kronborgs Tilbageerobring, blev fanget af Svenskerne og lagt paa Pinebænken uden at lade sig afpresse Oplysninger, derpaa henrettet. Selvportræt paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

GALAKAARDE OG
FUGTELKAARDE

Galakaarden trekantet og elegant, Fugtelkaarden uslebet, tynd og smækker. Anvendtes til Afstraffelse af Personer, der vilde føle sig vanæret af Stokkeslag. Begge fra sidste Halvdel af 17. Aarh. Haandtegning af Rhodin. — Fot. Folker.

flere Regimenter, eftersom hver Mand dengang var saa villig til at tjene Hans Majestæt og Landet, at de meldte sig til ham Dag og Nat. Endog djærve Kvinder deltog i Bandekrigen mod Svenskerne som Christian IV's Datter, Elisabeth Augusta, gift med Hans Lindenov paa Kalundborg Slot. Hun var en »obstinat og trodsig Kvinde«, der intet frygtede, »men med Vaaben i Haand og fulgt af bevæbnede Karle øver sit Herredømme i hele Omegnen og vil være i Stand til at berede Svenskerne betydelige Vanskeligheder«. I Løbet af September rømmede de Nordjylland, drevet mod Syd af Snaphanerne.

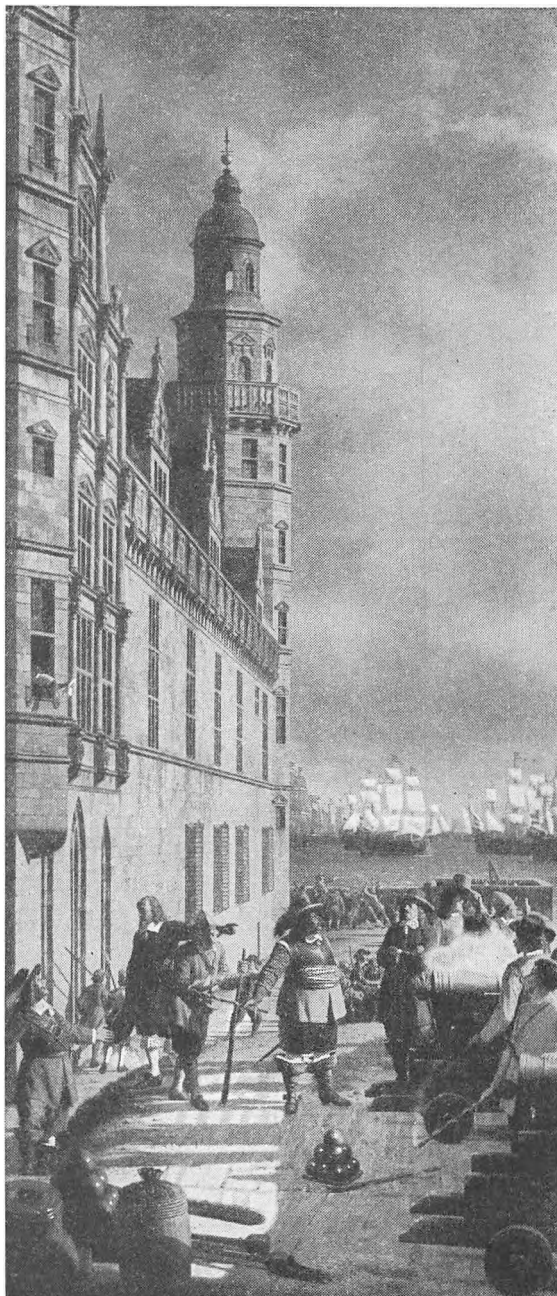
Alt dette taget i Regning, var Hovedstadens Skæbne dog absolut afgørende for Krigens Udfald. Til Held for os valgte Karl X Gustav at belejre Byen i Stedet for at storme den straks, da dens Armeringsarbejder langt fra var færdige. I 1658 skete vel talrige, mindre Angreb paa Stadens Værker besvaret med dristige Udfald fra dansk Side, men om egentlig Storm var der ikke Tale. Byens Befolkning opmuntredes meget ved, at Holland, især paavirket af Christoffer Gabel og dets Gesandt i København, van Beu-

ningen, gjorde Forbundet af 1649 effektivt, og sendte en Flaade paa 35 Orlogsskibe med 28 Transportfartøjer i Konvoj til Undsætning med Proviant og 2200 Soldater. Den førtes af Admiral Wassenaer van Opdam. Karl X Gustav havde uden Virkning prøvet at standse den hollandske Flaade med Artilleriild fra det erobrede Kronborg. Den passerede og slog en svensk Flaade paa 45 Orlogsskibe ud for Hven, fortsatte til København og ankom der den 29. Oktober. Den 22. September var Danmarks allierede, Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg, rykket over Hol-

stens Grænse med en Hjælpehær paa 30.000 Mand. Den bestod dels af kejserlige, tyske Tropper under den fremragende Feltmarskal Montecuculi, der havde tjent sig op fra menig Musketer til europæisk Berømmelse, dels af Polakker, Tatarer, Ungarer og Tyrker under den polske Feltherre Czarniecki. Svenskerne blev hurtigt jaget ud af Jylland undtagen Frederiksodde og dernæst af Pommern. Desværre opførte, især det polske Kontingent, sig værre end Fjenden. Hollands Dobbeltspil over for Danmark hindrede, at den allierede Hær fra Jylland kom over paa Øerne, hvor der havde været en stor Mulighed for at slaa Svenskerne.

KARL X GUSTAV AFFYRER FØRSTE SKUD FRA KRONBORG MOD DEN HOLLANDSKE FLAADE

Hollenderne, hvis Politik overfor Danmark var ret tvetydig, undsatte med en Flaade det belejrede København 1658. Den 29. Oktober passerede Flaaden Kronborg. Fra den erobrede danske Fæstning indledte Karl X Gustav personlig Skydningen mod de hollandske Skibe. Efter Maleri af Heinrich Hansen paa Frederiksborg. — Fot. Bengtsson.

BISKOP HENRIK THOMSEN GERNER (1620—1700)

Maleri paa Frederiksborg af Karel van Mander. Deltog 1659 i en Sammensværgelse til Kronborgs Tilbageerobring, fangedes af Svenskerne, pintes og dømtes til Døden, men blev mod en stor Pengesum benaadet, da Frederik III truede med Repressaller mod fangne Svenskere. Død som Biskop i Viborg. Ivrig Sprogrenser. — Fot. Bengtsson.

Dette blev saa meget sandsynligere, som Karl X Gustavs Brutalitet i de ved Roskildefreden erobrede, danske Provinser havde skabt et bittert Had imod ham. I Skaane inddrog han al fast og løs Ejendom fra de Adelsmænd, der var forblevet Danmark tro. »Alle Kreaturer, alt Korn og Proviant skulde bringes til Garnisonerne. Adelsmændene skulde indespærres i Fæstninger og selv bekoste deres Underhold«. Mange blev drevet fra Hus og Hjem, udplyndret og erstattet med Svenskere; den jævne Befolkning blev flaaet af enorme Skatter og tvunget ind i den for-

hadte, svenske Hær. Intet Under, at Oprøret flammede. De tapre Bornholmere dræbte den svenske Guvernør Johan Printzensköld og overmandede den svenske Besætning paa Hammershus. Nordmændene fordrev Svenskerne fra Trondhjem og Bohus Len. Ved Aarsskiftet 1658—59 var Situationen kritisk for Karl X Gustav, og han besluttede at storme København for at fremtvinge en Afgørelse. I Januar 1659 flyttede han sit Hovedkvarter fra Kronborg til Brønshøj for at forberede sit »store og importante Dessein«. Stormen skulde finde Sted, naar hans gamle Forbunds-fælle, Kulden, lagde Is over Fæstningsgravene og spærrede Flaaderne ude fra Havnen. Der blev fra Juletid foretaget en Række voldsomme Rekognosceringer mod Fæstningen, Stormmateriel, Petar-

DANSKERNES UDFALD FRA KØBENHAVN DEN 10. OKTOBER 1658

Stik af A. Flindt paa det kgl. Bibliotek efter Maleri af C. H. Lorentzen. Den svenske Konge flygter fra Amager for Københavnernes Angreb i Overværelse af Frederik III og under Anfærsel af Generalerne Gyldenløve og Ahlefeldt, der aldeles sejrede over de Svenske og fordrev dem. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

HOLLANDSK VICE-ADMIRAL E. M. KORTENAER

Admiral Obdams Næstkommanderende paa den hollandske Undsætningsflaade 1658. Fremragende Sømand og tapper Krieger; han havde tjent sig op fra simpel Matros og mistet det ene Øje og den ene Haand i Kamp. Efter »Mindskrift for Stormen paa København«. — Fot. Folker.

der, Løbebroer, Baade, Stormstiger og sligt samledes. Planen kom til Danskernes Kundskab dels gennem Ridedogederne Lorenz Tuxen fra Hørsholm og Hans Rostgaard fra Krogerup, dels vistnok gennem endnu et Forræderi af Corfitz Ulfeld mod hans daværende Herre, den svenske Konge.

Før og under Stormen paa København var det de regulære danske og hollandske Soldater, som bar Kampens Byrde. Borgerskabets frivillige Styrker blev saa godt som altid holdt i Beredskab, men spillede

kun ringe, aktiv Rolle. Gentagne Gange ydede derimod Kjeld Langes og Mogens Krags Studenter en smuk Indsats. Trods Faren var Forholdet slet mellem Borgerne og Soldaterne, især fordi Soldaterne indkvarteredes hos private. Det var smaat med Plads og Forplejning og Borgerne vilde ikke lempe sig efter Situationen. De smed Soldaterne paa Gaden, hvor de kunde, som »salig Knud Vandkigers Hustru«, der var Skyld i, at en stakkels Soldat frøs ihjel. Saarede og syge blev oprørende slet behandlet. Det skammeligste var, at Borgernes Haardhed og Overmod som Kvarterværter navnlig ramte vore brave, skikkelige, nationale Tropper, de foragtede »Bønderdrenge«. Kaptajn Rockstroh nævner i denne Forbindelse:

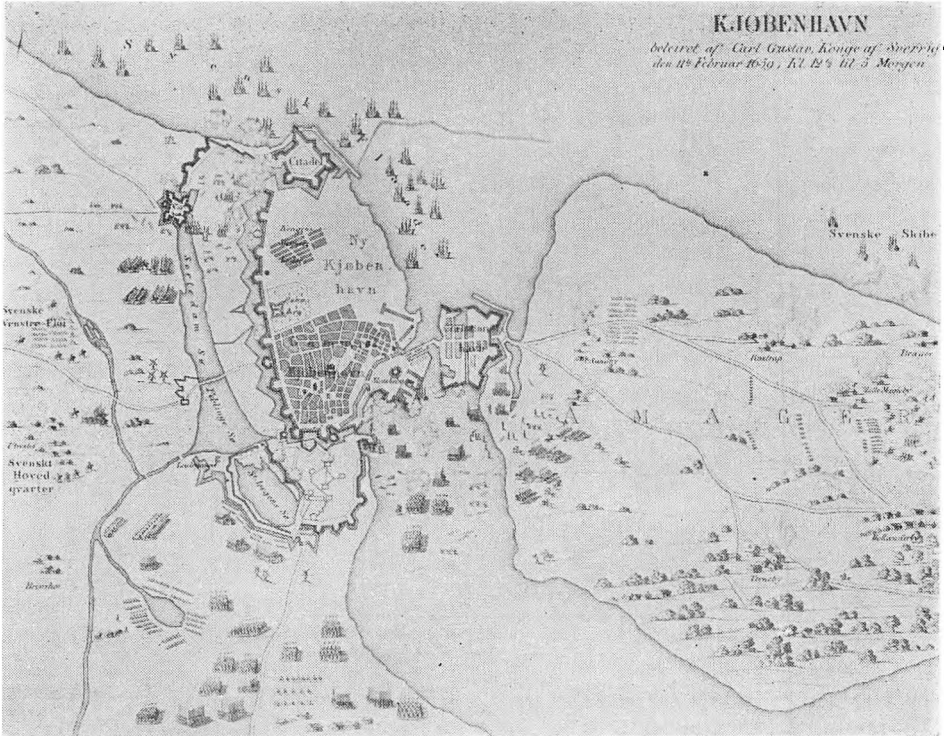

STUDENTERNE RYKKER AF TIL UDFALD UNDER KØBENHAVNS BELEJRING VINTEREN 1658
Maleri af Villh. Rosenstand til Universitetets Solenmitetssal. Under Belejringen udmærkede de sortklædte
Studenter — et akademisk Skyttekorps — sig gentagne Gange. Rytteren til højre er Fodfolkchefen, General
Friedrich Ahlefeldt. Til højre i Forgrunden Oberst Kjeld Lange med en af Akademikernes Underofficerer. —
Fot. Folker.

KJØBENHAVN

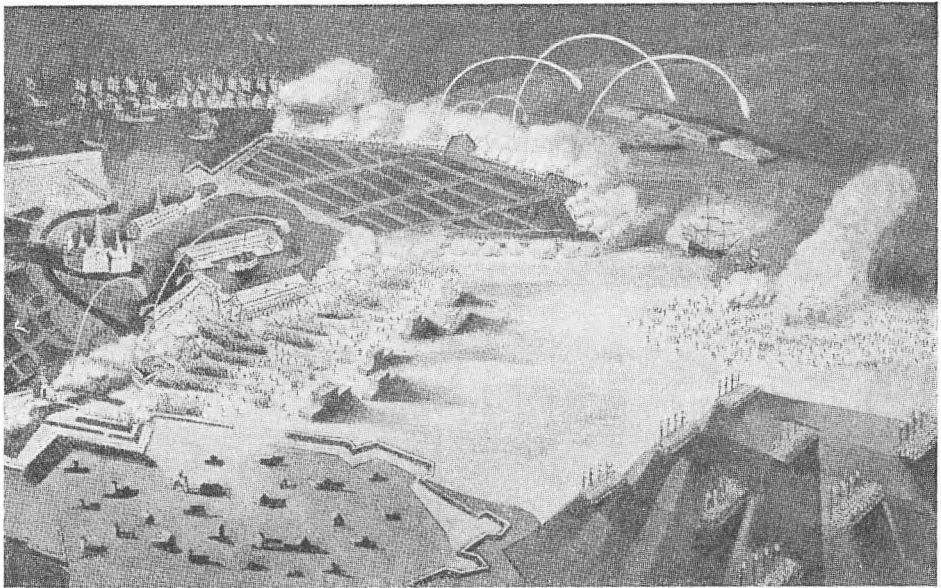
besætt af Carl Gustav Konge af Sverige
den 10de Februar 1659, kl. 12de til 3de Morgen

SVENSKERNES ANGREB PAA KØBENHAVN DEN 10.—11. FEBRUAR 1659
Efter Litografi paa det kgl. Bibliotek i W. von Vett: »Kbhvn.s hist. & topografiske Beskr.«
Fot. St. kgl. Bibliotek.

»Henning Quitzow (Chef for Sjællandske Regiment) gjorde vel alt, hvad der stod i hans Magt for at skabe nogenlunde taalelige Tilstande for sine Folk ved personlig at gaa i Borgen for Leveringer af Fødemidler og Beklædning til dem, saa at han kom i stor Gæld derved, og han paatalte hyppigt Borgernes Overgreb og onde Vilje; men de dansk fødte Officerer havde vanskeligt ved at skaffe deres Ord Gehør paa de højeste Steder, hvor derimod Borgerskabets højtalende Repræsentanter nu spillede en stor Rolle.«

De fremmede Befalingsmænd, som paany var hvervet ved Krigens Udbrud, gav derimod Borgerne raat for usødet, som naar en Oberstløjtnant Stockman, der blev forment Kvarter i Februar 1659 hos den rige Tolder, Morten Langmack efter dennes, sikkert stærkt kolorerede, Klage tog sig af den ugæstfri Husfrue »meget insolenter og fast med Vold« og kaldte hende »en Hore,

SVENSKERNES STORM PAA KØBENHAVN DEN 10.—11. FEBRUAR 1659

Billedet viser Stormens første Fase. Tilhøjre ses bl. a. Fregatten »Højenhald«. Stik hos Pufendorf. Efter »Danmarks Riges Historie«. — Foto Folker.

Hekse og Mutse«, hvorover hun blev saa altereret, at hun nedkom i Utide. Idyl var det ikke, og gennemgaaende blev Soldaterne uanstændigt behandlet. Fattige var de arme Karle. De fik 4 Skilling om Dagen og sultede under den herskende Dyrtid, da man alene for Bagning af et Brød maatte betale en Soldats Dagløn.

Den 9. Februar 1659 holdt Karl X Gustav Generalprøve paa Stormen med nogle Regimenter, som angreb fra Kalleboerne. Det blev Fiasko. En hel Brigade og adskillige seksspændige Vogne med Løbebroer og lignende faldt gennem Isen og druknede. Resten af Styrken blev hurtigt drevet bort af Forsvarernes Ild.

Natten mellem den 10. og 11. Februar fra Klokken 1 til 5 fandt Hovedstormen Sted med Tyngden i Angrebet over Kalleboernes Is mod Strækningen fra Vesterport til Langebro. Angrebsstyrken var paa 6 Regimenter under Generalerne Fersen og Wavasar. Forsvarerne var grupperet om Støttepunkter ved Vandkunsten, Løngangen og Kongens Bryghus, hvor Soldaterne kommanderedes af Oberst L. Powisch, Studenterne og Købmands-

STORMEN PAA KØBENHAVN DEN 10.—11. FEBRUAR 1659
Maleri paa Frederiksborg af E. C. Lund. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

karlene af Mogens Krag og Hoffets Personale, hvoriblandt flere Rigsraader, af Major Toussaint de Beaufort.

For at aflede Opmærksomheden fra Hovedangrebet førte Karl X Gustav samtidig en Række voldsomme Stød mod den danske Fregat »Højehald« og en hosliggende Pram, der tjente som Udenværker fastfrosne i Isen mellem København og Christianshavn, mod selve Christianshavn og Nørrevold. De svenske Stormtropper var camoufleret med hvide Skjorter over Uniformerne, saa de faldt sammen med Sneen.

Angrebene blev alle slaaet tilbage med store Tab. Fregatten »Højehald« kom i svensk Besiddelse, men tilbageerobredes. Der gik et Par Timer med Afvisning af det indledende Masseangreb. Ved Firetiden førte den svenske Konge et nyt mod Byens modsatte Side mellem Kastellet og Østerport. Her havde Danskerne iset bredere Vaager, end det svenske Stormmateriel kunde over-spænde, og Angriberne, ført af General Gustav Banner, stand-sede op i Fæstningens virksomste Ild. Forsvarerne paa denne Del af Volden var dels danske Tropper under Hans Ahlefeldt, dels Hollændere under Oberst Pichler. Deres Artilleriild var sær-

KØGE SOM FÆSTNING 1660

Plan til Byens Befæstning af Svenskeren Erich Dahlberg.
Efter Nordentoft: «Køge som Fæstning..» — Fot. Folker.

deles velrettet og hurtig. Klokken 5 om Morgen afblæste Karl X Gustav Stormen. Den var blevet et Nederlag af vidtrækkende Betydning. Hans Drøm om Eneherredømmet i Norden brast hin Februarnat, og hans Tab var meget store — omved 100 Officerer, hvoraf adskillige fremragende, og omved 3000 Mand.

Han besluttede at indkredse Byen for at sulte den mør, mens han erobrede Øerne Møn, Lolland-Falster og Langeland for at hindre København i at faa Forsyninger derfra. Holland svigtede os, fordi det paa en Kongres i Haag var enedes med England og Frankrig om at tvin-

ge Frederik III til en Fred, der i alt væsentligt gentog Roskildefredens haarde Krav. Trods den tapre Modstand, der overalt ydedes af de faa regulære Tropper og Bøndernes væbnede Friskarer, maatte Øerne overgive sig. De kunde ikke hamle op med et Overtal af hærdede, krigsvante Styrker.

Nakskovs Borgere, der i 1658 havde opført sig elendigt, viste et enestaaende Mod og aftvættede med deres sejge Forsvar

FREDERIK III OG STORMEN PAA KØBENHAVN

Samtidigt Stik paa populært Flyveblad i Kancelliraad Lynges Samling. Samtlige Angreb vist under eet. Til højre Stormen mod Christianshavn, Langebro-Vesterport over Kalleboerne. Til højre mod Kastellet-Østerport og Nørrevold. Gengivet efter S. A. Sørensen: 'Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring'. Fot. Folker.

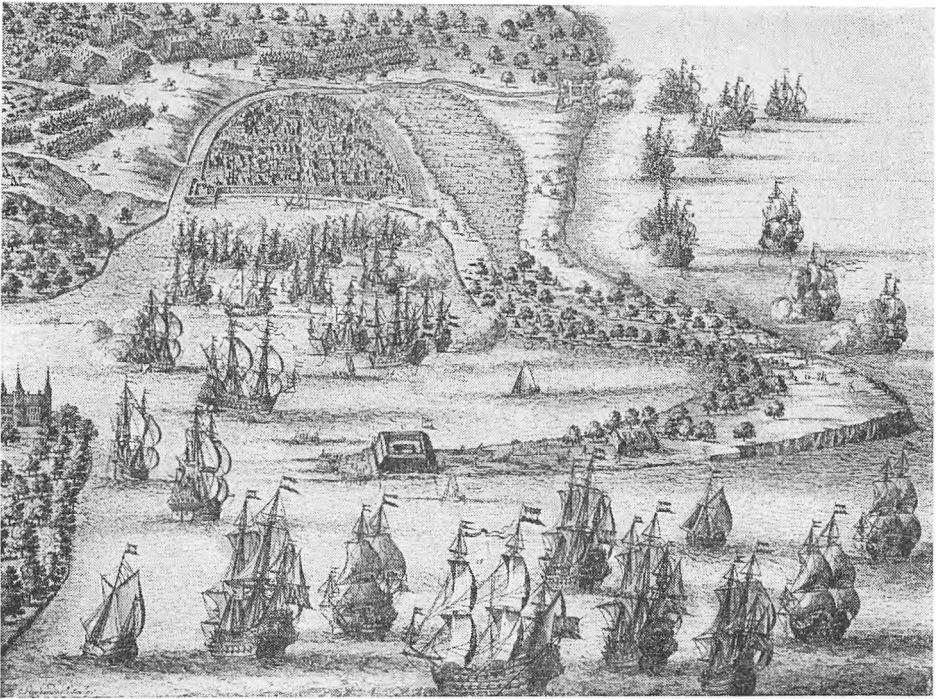
GENERALFELTMARSKAL ERNST ALBRECHT VON EBERSTEIN (1605—1676)

Glimrende Soldat og typisk Lykkeridder, der solgte sit Sværd til den højstbydende. Førte sammen med Hans Schack den danske Hær under Krigen mod Svenskerne 1658—59. Forlod Danmark 1665 og blev Generalfeltmarskal af Sachsen. Efter »Mindeskrift for Stormen paa København«. — Fot. Folker.

af den befæstede By for bestandig Fortidens Skændsel. Efter at Øen var erobret af Svenskerne, blev Nakskov Fæstning belejret fra den 4. Maj til 15. Juli. Garnisonen var paa omved 1000 Mand regulære Soldater og 3-400 meget kamplystne Borgere, der konsekvent afviste enhver Opfordring til Overgivelse, ja endog foretog de dristigste Udfald, som kostede Svenskerne betydelige Tab. Først da den stærke, fjendtlige Hær næsten halvanden Maaned havde angrebet Byen med Stormløb, Bombardement, Løbegrave og Minegange, havde

sprængt Kontrescarpen, fyldt Fæstningsgraven og undermineret Volden, og da samtidig den sultende Besætning havde opbrugt næsten al Ammunition — først da kapitulerede Nakskov endog mod Borgernes Protest og paa særdeles gunstige Betingelser. »Man skal i Krigshistorien vanskelig kunne paavise en større Modsætning end Nakskovs Borgeres Forhold i Februar 1658 og i Maj-Juli 1659«.

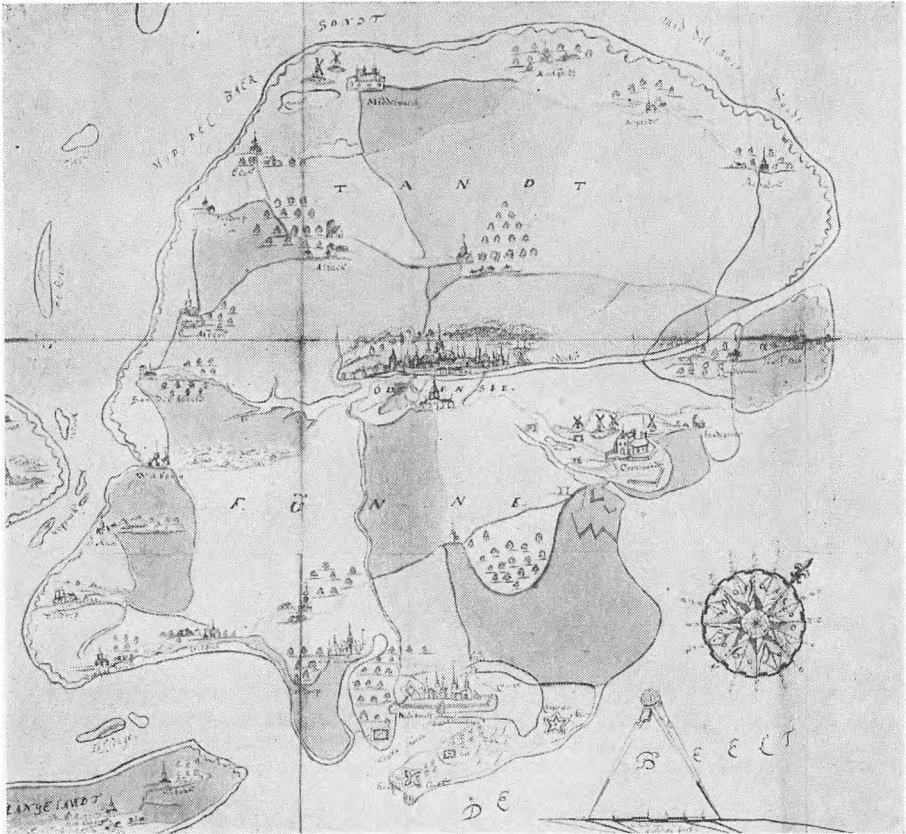
Energien hos de ledende i København syntes hensygnende efter den heldigt afslaaede Storm. De tappert kæmpende Øer fik praktisk talt ingen Hjælp; man lod dem overvælde en for en. Man fandt sig uden Forsøg paa virkelig offensiv Krigsførelse i, at Svenskerne fortsatte Udskrivningen af vore Bønder og Bor-

GENERAL HANS SCHACK SIKRET AF ADMIRAL RUYTERS FLAADE GENEROBBER NYBORG
 FRA SVENSKERNE DEN 14. NOVEMBER 1659
 Samtidigt, hollandsk Stik. Efter «Danmarks Riges Historie». — Fot. Folker.

gere, der nu saa uselvsk og modigt havde kæmpet for deres Ære og Frihed. Mindst 14.000 unge, danske Mænd blev presset ind i den svenske Hær og eksporteret til fjerne, baltiske Egne eller indrulleret i svenske Regimenter til Kamp mod egne Landsmænd. Talrige omkom af Sygdomme og slet Behandling, andre faldt, og mange deserterede. For øvrigt hemmedes Frederik III i alle Dispositioner af Stormagternes haarde Pres for at fremtvinge en Fred og af Hollands Rænkespil, der snart var til Fordel for os, snart for Fjenden. Da han i August erklærede sig villig til at forhandle om Fred paa Grundlag af Haagkonferencens haarde Vilkaar, der ikke stod i Forhold til Danmarks opnaaede Resultater og Muligheder, gik Holland dog med til en Plan om Generobring af Fyn i November 1659. Den engelske Flaade, der havde demon-

HAANDTEGNET KORT OVER FYN FRA 1659

Kortet giver et Indtryk af de oftest meget primitive, kartografiske Hjælpemidler, der stod til Føernes Raadighed. Udført af J. Elander. Fra gl. kgl. Samling. — Fot. St. kgl. Bibliotek.

streret mod Danmark, hjemkaldtes, og Sverige blev dermed underlegent til Søs.

Feltmarskal Eberstein, der havde faaet Kommandoen over de brandenburgske Troppers tyske, holstenske og polske Regimenter i Jylland, gik ved et dristigt Kup over Lille Belt. Feltmarskal Hans Schack skulde efter Planen samtidig være gaaet i Land ved Nyborg, men blev af Storm og Modvind tvunget til Kerteminde. Hans Tropper overførtes paa de Ruyters hollandske Flaade. Hans Schacks Styrke var paa 1800 Ryttere i syv Regimenter, hvoraf seks rent danske, eet hovedsagelig tysk. De førtes

PLAN OVER OPMARCHEN FØR SLAGET VED NYBORG DEN 14. NOVEMBER 1659

Skitsen viser tydeligt, hvorledes den svenske Hær deles i 2 Floje af Udløberen fra Raskenberg Skov. Derimod er de kraftige, levende Hegn ikke indtegnet. Efter Stik i Pufendorfs «De rebns a Carolo Gustavo gestis» 1696. — Fot. Folker.

RIGSMARSKAL JOHAN CHRISTOPH VON KÖRBITZ
(1612—1682)

Maleri af Henrik Dittmar paa Frederiksborg. En af de mange tyske Adelsmænd, som fik stor Indflydelse under Enevælden. Medunderskriver paa Dommen over Corfits Ulfeld. Feltmarskal Hans Schacks Svoger. Hans Duelighed svarede næppe helt til hans høje Rang.
Fot. Bengtsson.

af Hans Ahlefeldt. Fodfolket, som førtes af Friedrich Ahlefeldt, bestod af 600 danske og 2500 hollandske Infanterister. Den svenske Besætning i Kerteminde under Pfalzgreve Philip af Sulzbach blev hurtigt slaaet i en meget blodig Træfning, og den 5. November kunde Schacks Styrker mødes med Ebersteins i Odense. Ebersteins Hærtalte 2 østrigske og 2 brandenburgske Regimenter paa ialt 2700 Mand, 600 polske og 1000 danske Ryttere samt 600 danske Dragoner. De to udmærkede Feltherrer kunde ulykkeligvis

ikke enes, men var indbyrdes skinsyge. De aftalte dog i Fællesskab et Angreb paa Svenskerne i det befæstede Nyborg. Fodfolket var baade paa vor og Fjendens Side meget svagt i Forhold til Rytteriet.

Svenskerne i Nyborg kommanderedes af Feltmarskal Gustav Otto Stenbock, til hvem Pfalzgreve Philip havde sluttet sig med de Soldater, der var undkommet fra Kerteminde. Ialt var den svenske Styrke paa omved 6000 Mand fremragende og krigsvante Folk; men Schacks og Ebersteins samlede Styrke, som rykkede mod dem, talte omved 10.000 Mand, en betydelig Overvægt selv om Kvaliteten var ringere. Stenbock valgte at tage mod Fjenden et Stykke Vest for Nyborg, Syd for Landsbyen

ADMIRAL OBDAM (1610—65)

Jacob, Baron van Wassenaer Obdam var oprindelig hollandsk Rytterofficer, men blev 43 Aar gammel Søofficer. Han fik Elefantordenen 1656 for sit Togt mod Svenskerne i Østersøen og undsatte det belejrede København 1658.

Rejstrup og fik Tid til at udbygge Stillingen, idet Vejene var saa ufarbare, at de Danske maatte benytte to Døgn om at marchere de 25 km fra Odense. Da de den 14. November om Morgenen naaede frem, stod Svenskerne rede til Kamp. Foran deres Front løb en fortsat Række kraftige, levende Hegn paa den sydlige Del brudt af Vandgrave og dybe Grøfter. Fløjene støttedes mod Nord til Store Belt, mod Syd til den vanddrukne Mose om Hjulby Sø. Der var vid Udsigt over det flade Forterrain og frit Skudfelt. Bagved Stillingen var Terrai-

RIGSRAAD CHRISTEN ALBERTSEN SKEEL (1603—59)

Maleri paa Frederiksborg. Skeel er en typisk og ædel Repræsentant for den gamle, danske Adel, der bebrejdede Frederik III Tilidsættelsen af Rigsraadet og det danske Folk og Kongens Forkærlighed for Udlændinge. Objektivt og pessimistisk over for Udviklingen i Danmark. Skønt Modstander af Krigen mod Sverige, maatte han bære Krigsdrustningens Byrder og repræsentere Danmark ved de ydmygende Fredsforhandlinger 1658. Under Københavns Belejring 1658-59 var han paa sin Post i Hovedstaden. — Fot. Bengtsson.

Raskenberg Skov delte Stillingen i en højre Fløj under Pfalzgreve Philip og en venstre Fløj under General Horn. Stenbock kommanderede personlig Centrum, hvor Fodfolket befandt sig. Rytteriet var paa Fløjene.

Den danske Hær opmarcherede med Ebersteins Korps paa sin nordlige, Hans Schacks paa sin sydlige Fløj. Det hollandske Fodfolk og et engelsk Regiment var samlet om Midten af Kampopstillingen. Slaget begyndte henad Middag ved, at Eberstein sendte sit Rytteri frem til Angreb med blanke Vaaben mod

BORGMESTER OG PRÆSIDENT I KØBENHAVN
HANS NANSEN (1598—1667)

Fremragende Handelsmand, født i Flensborg, med store udenrigske Forbindelser. Spillede fremtrædende Rolle i København under Belejringen 1658-60. Borgerstandens Talsmand, Adelsens Modstander, loyal, men næppe begejstret Tilhænger af Enevælden. Medlem af Højesteret. Kopi paa Frederiksborg efter Maleri af Karel van Mander. — Fot. Bengtsson.

Svenskernes højre Fløj uden at underrette Schack, hvis Opmarche ikke var endt. Det kastedes efter haard Nærkamp tilbage. Et Modstød afvistes af Lejetropper og Claus Ahlefeldts Regiment i vor Midte. Da Eberstein havde ordnet sine Tropper, angreb baade han og Schack over hele Fronten. Svenskerne kæmpede tappert, og Tabene blev store paa begge Sider. Feltmarskal Schack skrev til sin Svoger, Hofmarskal Kørbitz: »En Times Tid hængte det ligesom i en Silketraad, hvem der skulde vinde«. Da gik Schacks Fodfolk frem til nyt, dristigt Angreb mod den svenske Midte, og samtidig sikrede den glimrende Rytterfører,

Hans Ahlefeldt Sejren ved dumdrigt at trænge over Mosen mod Syd, angribe General Horns Tropper i Flanken og jage dem i hovedkuls Flugt ind bag Nyborgs Volde. Det var særlig dristigt, fordi Horn var en dygtig, uforfærdet Fører, hans Rytteri fortrinligt og væsentlig stærkere end Hans Ahlefeldts. Horns Flugt prisgav de svenske Tropper paa Frontens Midte. Holstenske og jyske Ryttere, Kroater og Pandurer, brandenburgske Dragoner og polske Lansenerer, hvis Fører, Oberst Casimir Piasczynski, var faldet og skulde hævnes, jog som et Uvejrs ind over den ulyksalige Midtegruppe, hvis 2000 Mand saa godt som alle blev nedhugget eller spiddet paa Lanser. Pfalzgreve Philip gjorde

sig med stor Dygtighed fri af det blodige Favntag og naaede i ret god Orden til Nyborg; men den svenske Hærs Skæbne var beseglet. Dens Førere, Stenbock og Pfalzgreve Philip, flygtede til Sjælland, alle andre overgav sig paa Naade og Unaade den 15. November, Dagen efter Slaget. Officererne kom i Fangenskab, til de kunde løskøbes. Soldater fra 11 Rytterregimenter, 4 Dragonregimenter og nogle Musketerkompagnier forpligtedes til at tjene i vor Hær. Af Krigsbytte tilfaldt yderligere Sejrherrerne 21 Artilleripièces med tilhørende Vogne og

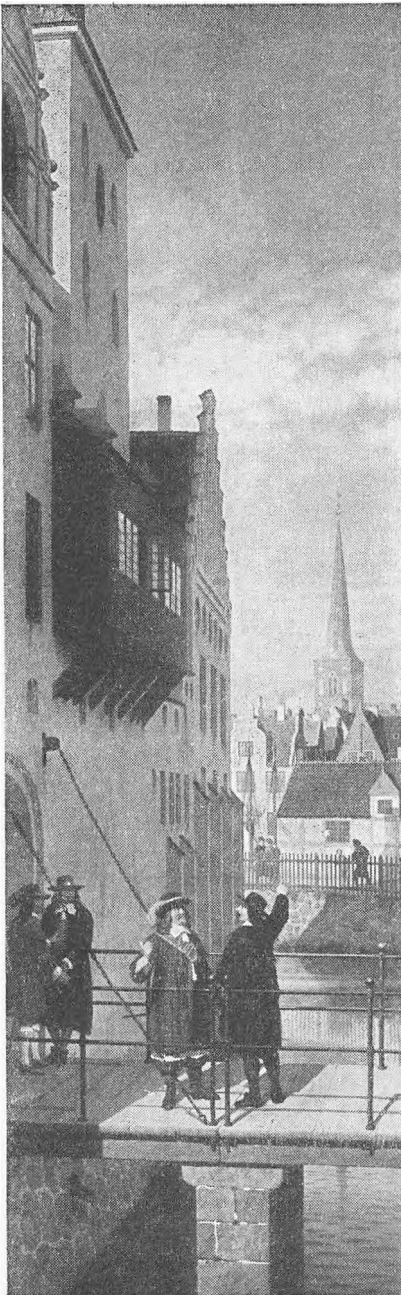

ÆRKEBISKOP HANS SVANE (1606—68)

Dygtig, streng og yderst selvsikker Administrator. Gejstlighedens Fører paa Stændermødet 1680. Modstander af Adelen og ivrig Tilhænger af Enevælden. Bjergsom, magtkær og pengeglad. Kgl. Raad, Medlem af Højesteret, Præsident for Konsistorium og titulær Ærkebiskop. Maleri af Abraham Wuchters paa Frederiksborg. Fot. Bengtsson.

Ammunition, 80 Estandarter, 40 Dragon- eller Musketerfaner, store Mængder Udrustning, Vaaben, Fourage og Proviand. »Mange Slag«, skriver Krigshistorikeren S. A. Sørensen, »har været udkæmpet med større Troppemasser, faa med større Tapperhed, intet med mere afgørende Udfald«. Slaget ved Nyborg er et Hædersminde i vor Hærs Historie.

Var Generobringen blevet fortsat til Sjælland, vilde antagelig Karl X Gustav ogsaa dør have lidt Nederlag. Men vore Forbundsfæller hindrede atter, at Danmark blev stærkt. Den svenske Konge fik Lejlighed til at fortsætte Krigen paa egne Vilkaar; men han havde faaet et Knæk, der ikke lod sig forvinde. Et Indfald i Norge strandede paa Frederikshalds tapre Forsvar

under Tønne Huitfeldt i Februar 1660. Samme Maaned døde Karl X Gustav.

Som Krieger havde han været fremragende, som Menneske det modsatte. Han minder paa mange Maader om Christian II. De var begge begavede, tapre, grebet af store Idéer og villige til at sætte alt ind paa dem. Men de var begge lumskede, upaalidelige og æreløse overfor givne Løfter. Sammenlignet med den svenske Konge tegner Frederik III's Billede sig saare smukt. Han var ingen stor Hærfører, ingen betydelig Administrator under Tovtrækkeriet med Adelen; men han var modig og fast i sin stilfærdige Ro, han var en Hædersmand, hvis Ord stod til Troende i Medgang og Modgang.

Den 26. Maj 1660 undertegnedes den urimelig haarde og uretsindige Fred, der faktisk var Vestmagternes Diktat. England og Holland ønskede lige ivrigt at svække Danmark. Freden gentog Roskildetraktatens Bestemmelser, dog tillod Magterne os at beholde Trondhjem og Bornholm, der selv havde kæmpet sig fri. Et stærkt nordisk Rige var

OTTE KRAG OG HANS NANSENS MØDE PAA HØJBRO UNDER RIGSDAGEN I KØBENHAVN 1660
Spændingen mellem Adel og Borgere var nær Bristepunktet under Forhandlingen om Arveregeringen. Ved et Møde paa Slotsbroen truede Rigsraadets Fører, Otte Krag, Borgernes Fører, Hans Nansen, med Blaataarn, men denne pegede paa Frue Kirkes Klokker, som hurtigt kunde kalde Borgerne til Vaaben. Maleri af Heinrich Hansen paa Frederiksborg.
Fot. Bengtsson.

sprængt og kuert; det Danmark, hvor Adelen havde hersket med alle Begunstigelser, næsten al Magt, hvis den havde evnet at bruge den, og derfor næsten alt Ansvar. Men ogsaa et Danmark, hvor Kongen letsindigt havde erklæret en Krig, han ikke magtede at føre.

Den britiske Gesandt i København, Sir Philip Meadowe, skrev 1677 en Bog om Begivenhederne i Krigene mellem Sverige og Danmark, hvori han opgør Status saaledes:

»Danskerne ventede, at deres Forbundsfæller skulde hjælpe dem til en Fred, der stemte overens med de Fordele, disse allierede havde opnaaet ved Krigen, og til Tabene, de selv havde lidt. Den danske Krig havde nemlig draget Svenskerne ud af Polen og friet Brandenburg fra at blive Krigsskueplads. Den var begyndt efter Tilskyndelse af Generalstaterne for at sikre disses Handel paa Danzig, den blev fortsat med Udsigt til og Haab om disses Understøttelse. Hollænderne sendte vel ogsaa Danskerne Hjælp, men kun i Overensstemmelse med deres egen Fordel, ikke med Danskernes . . . Men det var Trang, som havde kastet Danmark i Hollands Arme, og for fremtidig at holde det i Afhængighed, maatte det vedblive at være trængende . . . Ulykkelig er den Fyrste, som indlader sig paa en Krig mod en, der er mægtigere end han selv, ikke i Tillid til egne Kræfter, men til sine allieredes Styrker; uheldigst er han, hvis disse misunder ham øget Anseelse og Magt. Danmark maatte, efter alle udstaaede Lidelser, vedblive at bøje sin Nakke under den skæbnesvangre Roskildetraktats Aag, fordi det var en afgjort Sag mellem England og Holland, at begge Øresundskyster ikke maatte høre under samme Krone.«

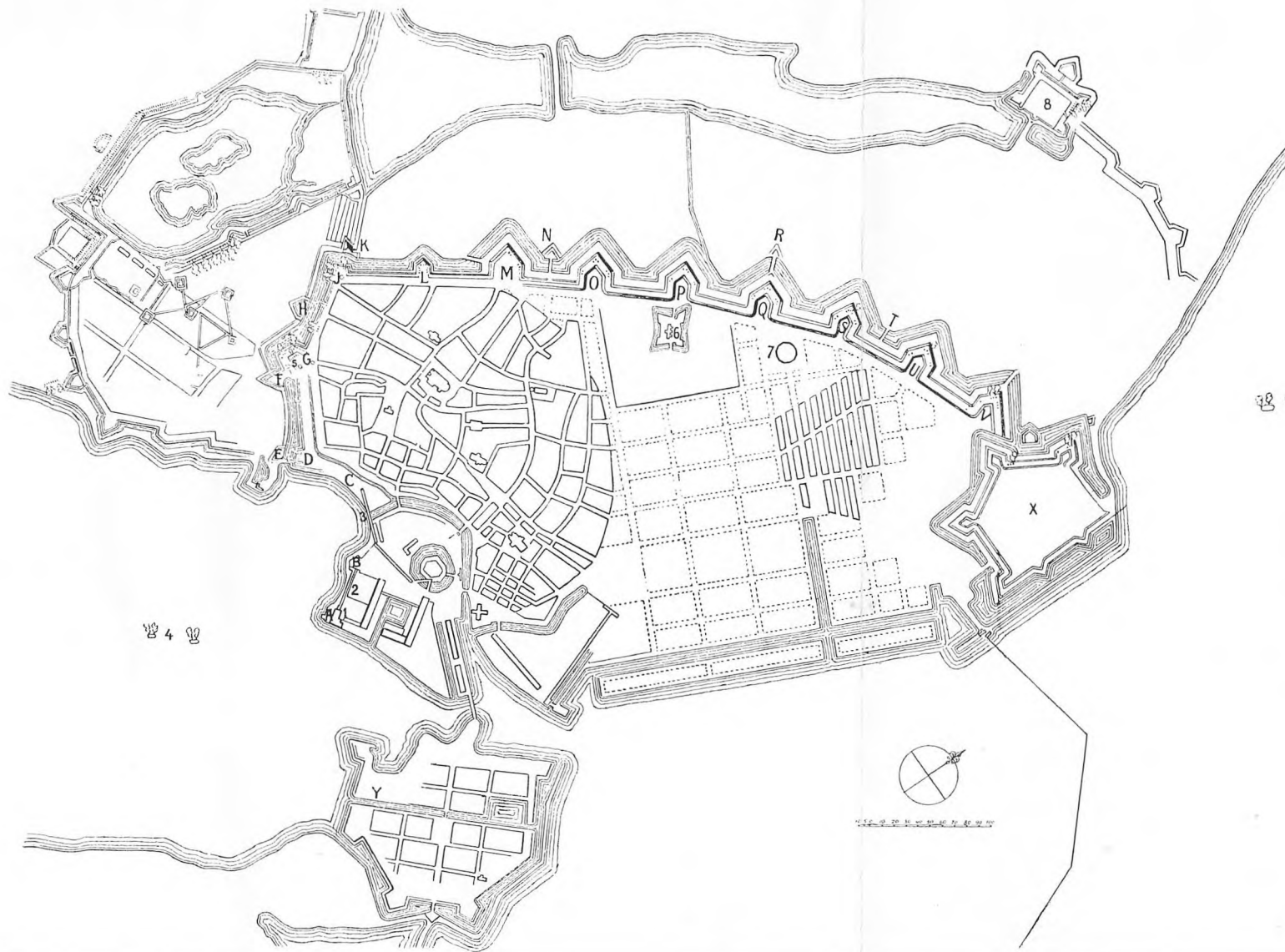
Det er en generel og uafsladelig bekræftet Sandhed, som her fastslaas om det ulykkelige i at føre en Krig, eller Politik, der bygger paa Forbundsfællers, ikke paa egen, Magt og Offervilje. De første Aar af den seneste Verdenskrig har frygtelige Eksempler paa, at det kan føre til Katastrofer af samme Størrelsesorden som den, der ramte os i 1658 og 1660.

Af overordentlig Vigtighed indadtil blev Statsomvæltningen, der var direkte Følge af Krigens katastrofale Udgang. Vreden og Kritiken mod Adelen blev særdeles voldsom; Borgerne, hvis Indsats havde været yderst beskeden, undertiden tvivlsom, krævede større Frihed og Indflydelse. Bønderne, der næsten ene havde baaret Kampens Byrder og lidt haardere end andre, tav og blev

overset. De havde endnu ikke sonet nok for Brøden, de begik, da de i Middelalderen valgte ufri Velvære for Frimandsret og Værnepligt. Nu havde de tildels faaet Pligterne igen — med Retten havde det lange Udsigter. I Krisen var Rigsraadet vankelmodigt og indbyrdes uenigt, saa Borgerne paa en indkaldt Stænderforsamling fra den 8. September 1660 kunde føre det store Ord. Allerede den 13. September havde Gejstlighed og Borgere, ledet af Borgmester i København, Hans Nansen, og Sjællands Biskop, Hans Svane, tvunget Adelen til Vedtagelse af Arvefølge-loven. Adelen skulde ikke fremtidig vælge Kongen, og Haandfæstningernes Tid var forbi. Danmarks sidste, kasserede Haandfæstning blev overrakt Frederik III den 17. Oktober, og Dagen efter fandt Arvehyldningen Sted under stor Pragt. Men Kongen krævede endnu større Sikkerhed, og Stænderne udfærdigede efter hans Ønske Enevoldsarveakten den 10. Januar 1661. Den suppleredes 14. November 1665 med Kongeloven.

Dermed var der indført et Enevælde i vort Land af enestaaende Art. Fra at have været noget nær Adelsrepublik var Danmark blevet det mest absolutistiske og diktatorisk styrede Rige i Europa. At Enevælden stort set løste Opgaverne dygtigt og forsvarligt gennem et Par Aarhundreder er hævet over enhver Tvivl. Ulykkeligvis var det et nordisk Fallitbo, den overtog.

Ovenstående Kort er en stærkt formindsket Gengivelse efter en utvilsomt samtidig og i flere Henseender meget interessant Plan over København under Belejringen. Uheldigvis mangler Originalen, der findes i det kgl. Bibli (Ny kgl. Saml. 372 Fol.), enhver som helst Stedbetegnelsel, og den har ikke heller de her anvendte Bøgstavmærker.

FORKLARING TIL KORTET.

A. Svinbatteriet (bag Broggerstet).
B. Batteriet ved Tipons.
C. Batteriet næst ved Løngangen.

D. Den halve Bolværk ved Vandkonsten (ved Dronningens Have).

E. Ravelenen foran den halve Bolværk.
F. Vesterports Ravelin.
G. Vesterports Bolværk.

H. Ravelenen mellem Vesterport og Hielmers (Helmer).
J. Hielmers Skanse og Bolværk (Hielmers Taarn).
K. Hielmers Ravelin.
L. Hane Skansen.
M. Gamle Nørreports Bolværk.
N. (Ny) Nørreports Ravelin.
O. (Ny) Nørreports Bolværk.
P. Rosenborg Bolværk (ved Kongens Have).

Q. Den Runde Kirkes Bolværk.
R. Ravelenen foran Runde Kirkes Bolværk.
S. Mølløskansens.
T. Østerport.
U. Bolværket næst Castelet.
V. Den halve Bolværk ved Castelet.
X. Castelet.
Y. Det Kvarter af Christianshavn, som blev bestormet.

1. Broggerstet.
2. Staldene.
3. Løngangen.
4. Højehald og Prammen.
5. Kallen i Vesterports Bolværk.
6. Rosenborg.
7. Den Runde Kirke.
8. Vartov.
9. Den stumppruede Hund.

INDHOLDSFORTEGNELSE OG REGISTRE

TIL

»VOR HÆR I KRIG OG FRED« BIND I

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Pag.
FORORD	7
OMRIDS AF VOR KRIGSHISTORIE I OLDTID OG MIDDELALDER....	9
Kapitel I Vaaben og Værn i den forhistoriske Tid	11
,, II Kimbrertoget	32
,, III Vaaben og Rustning i Jernalder og tidlig Middelalder	58
,, IV Danmarks Hærororganisation, Krigerkaar og Krigskunst i Oldtid og Middelalder	87
,, V Vikingetid og Normannervælde	129
,, VI Hovedtræk af Udviklingen fra Magnus den Gode til Kalmar- unionen.....	152
FRA KRUDTETS INDFØRELSE TIL KALMARKRIGEN.....	183
Kapitel VII Hærens Væbning og Ordning fra Dronning Margrete til Chri- stian IV.....	185
,, VIII Fra Kalmarunion til Ribprivilegier.....	223
,, IX Fra Ditmarskertog til Grevefejde	241
,, X Fra Sejren ved Meldorp til Freden i Stettin	287
FRA KALMARKRIG TIL FREDEN I BRÖMSEBRO	329
Kapitel XI Kalmarkrigen	331
,, XII Vor Hær og dens Vaaben under Christian IV.....	355
,, XIII Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen	383
,, XIV Trediveaarskrigens Efterslæt.....	405
RIGETS SPRÆNGNING — ENEVÆLDENS INDFØRELSE.....	423
Kapitel XV Frederik III's første Krig.....	425
,, XVI Gennem Afmagt til Enevælde.....	445
INDHOLDSFORTEGNELSE OG REGISTRE TIL BIND I.....	473

SA GREGISTER

- Adel 01, 95—96, 101, 175, 191, 192, 193 ff., 221, 224, 228, 236, 238, 241, 246, 264, 265, 266, 267, 270, 274, 276, 285, 300, 323, 336, 358, 359, 361, 394, 400, 405, 419, 425, 428, 428, 438, 440, 449, 454, 467, 470, 471, 472.**
Adelsrytteri 336, 337, 359, 362, 428.
Alarmsberedskab 111.
Ambroner 32, 42, 44, 46, 48, 55, 57, 88.
Ammunition til Iidskyts 186 ff., 208, 218, 220, 370, 373, 376, 377, 379, 380.
Angelsachsere 91.
Arbejdstjeneste 203.
Armbrøster 67—69, 97, 189, 192, 196, 197, 218, 233, 262.
Armeringsarbejder 438, 449, 450, 452.
Arsenal og Depoter 337, 342, 370, 450.
Artilleri 206, 207, 218, 219, 220, 228, 257, 280, 287, 289, 316, 338, 371, 374, 375, 377, 378, 390, 391, 408, 409, 419.
Artilleriets Betjening 187, 188, 220, 408, 412.
Artilleriets Ladeanordninger 186 ff., 220.
Artillerikonstruktion 187 ff., 285, 374, 400.
Artilleriets Virkning 314, 408, 409, 451.
Auditører 213.
Bajonet 379, 380.
Baltiske Problemer 332 ff., 352, 354, 421, 431.
Bandelkrige 284, 294, 388, 400, 414, 415, 437, 446, 451, 452, 460.
Bavn 98, 112, 136.
Befæstningsanlæg 160 ff., 317, 343.
Belejring 249 ff., 281 ff., 307, 310, 314, 326, 339, 340, 341, 450 ff., 462.
Besærker 89—89.
Blarkemaal 87, 88.
Blanke Vaaben 185, 189, 198.
Blider 82, 83, 86, 120.
Blokade 225, 334, 341, 342.
Bondehære 229, 238, 260—261, 265, 274, 284, 363, 398, 414.
Borge (og Befæstning) 117, 121—127.
Borgere 270, 285, 358, 405, 414, 419, 425, 439, 440, 445, 446, 447, 449, 450 ff., 462, 470, 471, 472.
Borgerkrige 283, 347, 441.
Borgervåbning 448, 456.
Brandskatning 322, 363, 399, 411, 445.
Bronce og Broncestøbning 22, 24—25.
Broncealder 17, 21—31, 35.
Brynjer 77 ff., 190, 370.
Budstikke 112, 136.
Buer 67—69, 185, 189.
Burgundere 150, 217.
Beddel 212, 213.
Bøhmere 97, 216, 230.
Bønder 101, 127, 154, 169, 176, 182, 191, 194, 198 ff., 228, 229, 230, 233, 238, 265, 266, 270, 275, 276, 284, 285, 358, 359, 361, 365, 394, 400, 414, 416, 419, 425, 428, 430, 439, 440, 445, 446, 451, 456, 460, 462, 471.
Celt 23.
Charuder 32, 55, 56.
Civillbefolkningen (Kaar og Indstilling) 96, 209, 210, 213, 321, 322, 342, 346, 347, 349, 388, 397, 398, 425, 450, 454, 456, 457, 458.
Condottilærer 154, 201, 204, 238—39.
Danebrog 167, 191, 247.
Danelagen 135, 137.
Danevirke 121—124, 134, 142, 160.
Desertation (Rømning) 414, 418, 430, 437.
Ditmærkere 163, 168, 209, 242 ff., 287, 289 ff.
Ditmærkertog 241 ff., 275, 287 ff., 297.
Dolk (Kniv) 17, 18, 72.
Efterretningstjeneste 308, 412, 415.
Enevælden 364, 424, 425, 445, 470, 471, 472, 474.
Englændere 91, 139 ff., 154.
Faner (Bannere) og Fanebærere m. v. 99, 107, 209, 214, 231, 348, 351, 370, 379, 403, 411, 414, 416.
Femborgene 137.
Flaade 194, 197, 337, 338, 341, 342, 351, 415, 417, 419, 420, 449, 452, 453, 463.
Fodfolk 118 ff., 220, 337, 364, 374, 392, 408, 409, 411, 413, 431, 449, 466, 467.
Forbund 401, 403, 432, 435, 442, 445, 452, 453, 469, 471.
Forplejning & Forsyning 34—35, 103 ff., 196, 212, 232, 265, 266, 282, 298, 306, 316, 341, 370, 390, 419, 440, 449, 450, 456, 457, 458, 462.
Forsvarsbetænkning 427.
Forsvarsbevilling 428.
Fredsbetænelser 327, 363, 421, 442, 445, 460, 463, 470.
Fredsforhandlinger 324, 327, 352, 353, 400, 402, 438, 460, 463, 467.
Fredslutning 363, 404, 421, 442, 443, 470, 471.
Frivillige Korps 284, 448, 456, 458, 459.
Frodeloven 105 f.
Fund af Oldsager 11, 12, 14, 18, 24 ff., 30, 41.
Fæstninger 284, 296, 334, 428, 429, 438, 440, 450, 450—51.
Fæstningskrig 314, 316, 328, 340, 390, 438, 451, 462.
Gravsvin 82, 83, 84, 85.
Grevens Fejde 241, 267, 268 ff., 283.
Grænsforsamlinger 334.
Guldvrudning 100.
Gundestrukturen 40—41, 43, 51.
Genger 416, 430, 437.
Haandfæstninger 239, 264, 332, 426, 472.
Haandpenge 97.
Haandskydevaaben efter Krudtets Indførelse 185, 188, 196, 200, 218, 220, 251, 356, 357, 371, 374, 375, 409, 410, 428, 430, 441.
Haandvaaben 298, 364, 372, 373, 378, 409, 410, 428, 441, 452.
Hagebæsser (Lodbæsser) 188, 189, 196.
Hansaforbundet 173, 174, 177, 178, 225, 226, 227, 228, 229 ff., 241, 254, 264, 386, 401.
Harnisker 80, 90, 190, 195 ff., 198, 200, 356, 370, 372, 378, 379.
Havne 100 f.
Hekse 365, 366.
Hellebard 66, 306.
Herremænd 91, 95, 96, 97, 154, 176, 182, 191, 192, 193, 416.
Heste 120, 156, 157, 190, 195, 219, 324, 409.
Hird 89—91, 110.
Hjelm 102, 189, 190.
Holstenere 168, 169, 171 ff., 174, 176, 201, 225, 396, 431.
Hospitaller 369.
Hvervning 335.
Hvørgorganisation 110, 193, 195 ff., 265, 307, 336, 356, 360, 364, 407, 428, 429, 430, 431, 436.
Hovedsmænd 101, 106.
Indkvartering 456, 457.
Jern (Jernudvinding) 58, 59.
Jernalder 21, 56, 58 ff.
Jernvaaben 58 ff.
Jomsvikinger 136, 138—139.
Jyder 396, 400, 405.
Jydske Lov 34, 99, 100.
Kalmarkrigen 31 f., 356, 374, 383.
Kalmarreces 241.
Kalmarunionen 152, 179 (180—81), 223, 229, 230, 240, 248.
Kampformationer 46, 52, 114 ff., 196, 217, 218, 233, 234, 257, 280, 300, 310, 312, 314, 390, 391, 408, 409, 465, 467.
Kamphindringer 219, 316, 390, 301, 454, 467.
Kanoner 178, 181, 185 ff., 220.
Kimbrer 32, 36, 38 ff., 50, 51—57, 115, 116.
Kimbrertog 32—57, 87, 147, 164, 242.
Kimbrertyner 33, 50, 51.
Kolonier (Kolonisation) 152, 383, 384.
•Kongepølle 66, 82.

- Korstog** 160, 164, 165 ff.
Kort 35, 36, 55, 137, 164, 166, 174, 227, 237, 244, 250, 259, 339, 386—87, 438—39, 439, 457, 464, 465.
Krigsartikler 365, 386, 387.
Krigsberedskab 335, 359, 360.
Krigserklæring (Fejdebrev) 220, 226, 228, 290, 338, 412, 414, 433.
Krigsfanger 39, 54, 106 ff., 155, 210, 291, 367, 414, 418, 469.
Krigskollegium (Krigsministerium) 441, 449.
Krigskunst 42, 53, 110, 114, 120, 129 ff., 150, 216, 218, 221, 229, 238, 338, 339, 340, 349, 359, 406, 407.
Krigsmaskiner 80 ff.
Krigsomkostninger 324, 353.
Krigsordnanser 355, 358.
Krigset 213.
Kroning 332, 334.
Kronregalier 332, 335.
Krudt 181, 185 ff., 370, 371, 372.
Kvinder (i Hæren) 54, 203, 204, 205, 221, 242, 292, 294.
Købsteder (og Borgere) 176, 192, 197, 200, 358.
Køkkenmødding 11, 12.
Kølle 17, 20, 72.
Laasemekanismer til Haandskydevaaben 12, 188, 189, 372, 373, 441.
Landeværn 97 ff., 176, 191, 192, 196 ff., 264, 265, 289, 336, 361, 397, 428, 436.
Landgang 350, 400, 417.
Landskæmte 201 ff., 210, 215, 220 ff., 246, 249, 256, 257, 258, 265, 268, 269, 276, 282, 288, 306, 316, 317, 319, 325, 364, 365, 399, 407.
Landstorn 361, 363, 407.
Leding 91, 97 ff., 173, 176, 182, 191, 192, 196 ff., 230.
Lejstroppe 87—92, 94, 97, 102, 182, 191, 192, 194, 200 ff., 230, 232, 248, 265, 268, 298, 335, 336, 337, 357, 359, 364, 365, 392, 411, 413, 414, 430.
Lenstroppe 102, 232, 256, 258, 260, 264, 269, 297, 392, 393.
Leusvæn 95, 101, 102, 169, 182, 191, 192, 193, 194, 196 ff., 226, 238, 264, 266, 285, 286.
Ligyer (fransk Stamme) 42, 45.
Lovgivning 266, 472.
Læger og Lægekunst 107 ff., 210, 211, 368, 369.
Løngrave 85.
Lenninger (Sold) 103, 204, 210, 218, 221, 287, 316, 319, 320, 355, 356, 364, 387, 448, 458.
Mandstugt 53, 105, 200 ff., 203, 218, 229, 234, 235, 275, 284, 323, 341, 350, 357, 366, 392, 395, 399, 411, 450.
Marcheformationer 110, 111, 197, 211, 212 (212—13), 299, 321.
Marchetønder 234.
Marketønder 213.
Marsk 110, 236.
Meddelelsesjeneste 112, 197.
Millits 355, 358, 360, 362, 425, 429.
Militærmusik 320—321, 379.
Miner 219.
Musikinstrumenter 23, 28—30, 320, 321.
Musketter (se Haandskydevaaben) 185, 200.
Musselmænd (Muhammedanere—Seldshuker Maurer) 150, 164, 165, 166, 218.
Mærkesmand 89, 107.
Nationale Tropper 152, 173, 192, 194 ff., 220, 221, 306, 320, 336, 337, 354, 355, 356, 360, 361, 364, 370, 390, 392, 393, 405, 407, 410, 413, 418, 420, 425, 428, 431, 440, 448.
Nederlændere (Hollændere) 217, 338, 380, 417, 419, 430, 471.
Nordmand 341, 351, 417, 454.
Normanner 109, 129 ff., 147 ff., 154.
Officerer 215, 216, 218, 356, 357, 359, 370, 407, 429, 430.
Offringer 39, 41, 43.
Opklaringsjeneste 409, 410.
Overbefolkning 148 ff., 152, 164.
Paaklædning (herunder Rustning) 17, 26—27, 39, 41, 52—53, 80, 190, 205 ff., 208, 221, 265, 266, 275, 298—99, 380, 399, 409, 410.
Paalstav 23, 24, 82.
Paradevaaben (Pragtvaaben) 23, 30, 60, 62.
Pavestolen (Forbindelser med) 239, 260.
Pile 68—69.
Pistol 189, 371, 409, 410, 428.
Plyndring 96, 232, 276, 316, 323, 337, 347, 349, 352, 363, 368, 397, 398, 399, 411, 419, 425.
Polakker 438, 453.
Profos 212, 213, 214, 215.
Propaganda 267, 268, 270, 296, 308.
Rebdragen Jord 100.
Reformationen (Reformationskampen) 127, 128, 241, 255, 268, 285.
Reglementer etc. 355.
Rakomoscering 232, 275.
Retspleje (borgelig) 400.
Ribeprivilegier 223.
Riddere (Ridderhære) 62, 91, 95—97, 101, 106 ff., 119 ff., 182, 201, 218, 233, 234, 236, 265, 275.
Ridderordener 109.
Riflet Skyts 188, 374.
Rigsad 335.
Rigsraad 229, 297, 323, 325, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 360, 361, 362, 383, 386, 395, 397, 403, 405, 425, 426, 428, 433, 467, 472.
Rom (katolsk Centrum) 155, 239.
Romere 32, 33, 34, 36—57, 64, 115, 218, 234.
Romersk Lejr 45, 46.
Rostjeneste (Bustning) (se Adelsrytter) 195, 336, 359, 362, 364, 428, 430.
Runer 39, 112 f.
Rytter 52, 53, 60, 101, 118 ff., 156, 193 ff., 220, 233, 260, 261, 262, 275, 280, 307, 313, 314, 337, 359, 364, 374, 391, 392, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 428, 430, 449, 466, 467.
Røvere 155, 209, 210, 221, 275, 284, 357, 365, 395, 398, 400, 415.
Sabotage 440.
Sachere 153.
Schultheisz 213, 214.
Schweizer 201, 217.
Sikringsstyrke 413.
Sikringsjeneste 111, 409, 410.
Skadesstatninger 324.
Skatter 80, 145, 182, 191, 258, 276, 284, 325, 333, 361, 454.
Skipør 100.
Skjold 23, 64, 71, 72 ff., 189.
Skjoldborg 116.
Skotter 298, 351, 430.
Skydevaaben i Alm. og Skyts af særegne Konstruktioner 188, 189, 355.
Skytssystemer 219, 374, 428.
Slæring 279, 459.
Snaphaner 363, 415, 416, 420, 437, 440, 446, 452.
Spionage 308, 437, 445, 446.
Spyd (Stagevaaben) 23, 24, 59, 64—67, 189, 198, 200, 356, 392, 426, 428, 441.
Stenalderen 11—20, 21, 22, 25, 30, 87.
Stillingstilladelse 355.
Stockholmske Blodbad 263, 264, 278.
Stormhuller 83, 84.
Stormtægter 82, 84, 85.
Straffe 105, 212, 213, 214, 215, 356, 358, 364, 365, 366, 367, 368, 452.
Straffelove (for Krigsmagten) 105, 213, 214, 387.
Strategi 314, 352, 422, 440, 449.
Styresmand 105.
Stænderforsamling 472.
Sundhedstjeneste 107 ff., 210, 304, 368, 369.
Svensker 177, 224, 228 ff., 402 ff., 413, 414 ff., 432 ff.
Sværd 22, 27, 59, 60—64, 189, 318, 372, 387, 388, 409.
Sygdomme 107, 108 ff., 130, 176, 232, 251, 304, 316, 317, 319, 320, 341, 389, 390, 395, 405, 463.
Syvaarskrigen 194, 210, 296 ff.
Sønderjylland 189, 229, 401.
Tab 238.
Taktik 312, 314, 407, 408, 409, 410, 440.
Teutoner 32, 42, 47—48, 51, 52, 53, 57, 88, 116, 234.
Thinglid 91, 92, 94, 127, 144, 201.
Thyboer 229.
Thingsteder 62, 98.
Tiguriner 37, 38, 60.
Tjenestetid 356, 368.
Told 353, 421.
Torstensonfejden 412 ff., 450.
Tortur (Grusomheder) 106 ff., 291, 364, 365, 367, 370, 388, 397, 400, 417, 418, 451, 454.
Train 206, 212, 221, 367.
Trediveaarskrigen 99, 355, 364, 365, 373, 383 ff., 405, 406, 407, 409.
Tros 206, 212, 221, 348, 366, 367, 368.
Turnering 97, 110, 347.
Tyskere 97, 116, 135, 174, 298, 430, 431, 441.
Tysk Indfyldelse 155, 201.
Tyskland 167, 168, 201, 240.
Tøjhusmuset 185.

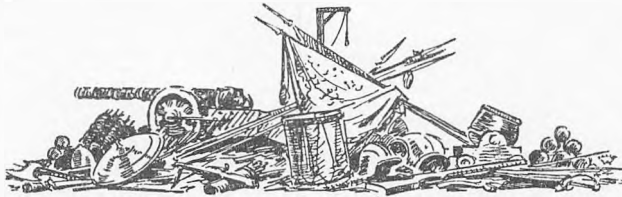
Uddannelse 350, 357, 407, 429.
 Udenrigspolitik 427, 463, 470.
 Udskrivning af Mandskab 365, 394,
 396, 418, 428, 436, 446, 462, 463.
 Underofficerer 216, 357, 359, 407.
 Uniformer 107, 210, 298, 308, 361,
 364, 370.
 Unionskrige 230 ff., 265.

Vaabenfremstilling 14 ff., 59, 61 ff.,
 360, 374, 375, 376, 378, 380,
 380—81.
 Vaabenstilstand 340, 389.

Vaabenværksteder 13, 14.
 Valdemarsmuren 122, 160.
 Vederlaget 92, 94—95, 103, 110,
 127.
 Vederloven (Vederlagsretten) 92,
 94—95, 105.
 Vendelboer 229, 362, 414, 414—15,
 415, 436.
 Vender 60, 61, 97, 106, 107, 135,
 152, 156 ff., 226.
 Videbrand 98, 112.
 Vikinger (Vikingetid) 59, 87, 88,
 90, 129 ff., 164.
 Vognborg 46, 54, 57, 116, 212—13,

216, 217, 218, 229, 279, 280,
 313.
 Vornedskab 199, 230.
 Værnepligt 87, 98, 102, 127, 181,
 182, 191, 192, 200 ff., 221, 238,
 265, 284, 355, 358, 472.
 Vølver 39, 242.

Økonomiske Forhold 30, 225, 405,
 419, 425, 427, 428, 429, 451.
 Økser (Stridsøkser) 16, 17, 19, 23,
 29, 31, 69—72, 189, 198.
 Øresundstold 226.

NAVNE- OG STEDREGISTER

Aabenraa 397.
 Aagesen Svend, 91.
 Aalborg 254, 272, 274, 275, 276,
 405, 414, 415, 448.
 Aarhus 274.
 Aasund Sø 260.
 Abel, Valdemarsøn, 169.
 Absalon 95, 154—55, 157 ff.
 Absalons Borg 160, 161, 162.
 Adam af Bremen 154.
 Adolf, Greve af Holsten, 168, 229.
 Adolf, Hertug af Holsten-Gottorp,
 287, 290, 291, 293.
 Adolf af Nassau, Greve, 297.
 Ahlefeldt, Claus, 468.
 Ahlefeldt, Ditlev, 435.
 Ahlefeldt, Friedrich, 447, 448, 456—
 57, 466.
 Ahlefeldt, Godske von, 338.
 Ahlefeldt, Hans, 247, 448, 459, 466,
 468.
 Ahlefeldt, Kay, 260.
 Akershus 320, 375.
 Akkon 166.
 Alba, Hertugen af, 218.
 Albrecht af Mecklenburg 278.
 Albrecht af Sverige 179, 180.
 Alfred af England 134, 136.
 Alkuin 129.
 Als 277.
 Alversdorp 290, 291.
 Ambrosius Bogbinder 281.
 Anders Bartekær 211.
 Andersson, Ingvar, 56.
 Angora 56.
 Ansgar 123.
 Anstruther, Robert, Gesandt 385.
 Anton af Oldenburg, Greve, 290,
 291.
 Amund, svenak Konge, 145.

Aqua Sextim (Aix) 44 ff., 50, 51,
 53, 88, 234.
 Arausio (Orange) 38, 39, 41.
 Archimboldus 258.
 Arkona 158—159, 160.
 Arnim, Hans Georg von, 402.
 Assandun (Ashdon) 142—143, 144.
 Austens 277, 278, 280.
 Athelstan (Konge) 62.
 Auebrügge 295.
 Augustus (rom. Kejser) 56.
 Axtona 195, 309 ff., 322, 408.
 Bacon, Roger, 185.
 Baggseen, A., 248, 263, 338, 383.
 Bahus (se till. Bohus) 314, 316.
 Balundsnaas 261.
 Banér, Sten, 323.
 Banner, Erik, 274.
 Banner, Frans, 307, 319.
 Banner, Gustav, 459.
 Barkman, Bertil C:son, Major, 333.
 Barnekow, Christian, 348.
 Bayern 36, 360.
 Beaufort, Toussaint de, 459.
 Behlem 435.
 Bek, Lave, 300.
 Bentfeldt, Paul, 450.
 Bernhard af Sachsen-Weimar 396.
 Bernhardt, General von, 443.
 Beuningen, Gesandt van, 433, 452.
 Bille, Anders, 361, 362, 363, 401, 413,
 415, 427, 428, 430, 434, 430, 437.
 Bille, Jørgen, 307.
 Bille, Steen, 338.
 Bielke, Jens, 338.
 Bielke, Niis, 353.
 Bielkenstjerna, Admiral, 342.
 Bjelke, Hogenskiöld, 321, 323.
 Bjørn Jernside 132, 133.

Blekkede 395.
 Bleking 270, 286, 303, 442.
 Blom, Otto, 370, 374, 376.
 Bogesund 260, 317.
 Bohus (se till. Bahus) 434, 435, 442,
 454.
 Boije, Niis, 307, 308.
 Bojoriks (Kimbrefyrste) 34, 52.
 Borgholm 342, 346, 363.
 Bornholm 419, 442, 464, 470.
 Bornhøved 168.
 Both, Hinr. Volr., Oberst, 447.
 Brahe, Axel, 352.
 Brahe, Jørgen, 404—05.
 Brahe, Otto, 338.
 Brandenburg 389, 430, 433, 471.
 Braunschweig 368, 430.
 Bremen 434, 449.
 Bremervørde 434.
 Brobyværk 428, 428.
 Brockenhus, Frans, 298, 304, 306,
 319, 320, 321, 323, 325.
 Brok, Esge, 352.
 Brunkeberg 233 ff., 242, 265.
 Brånkyrka 256, 257 ff.
 Brømsebor 421.
 Brøndsted, Joh., Dr. phil., 60, 61,
 122, 123, 125, 126.
 Brønshøj 454.
 Bue Digre 136, 138.
 Bugslav af Pommern 163.
 Byzants (byzantinsk) (se ogsaa
 Konstantinopel) 56, 133.
 Böhmen 389.
 Carbo, Papirius, (rom. Konsul) 36.
 Cassius, L., (rom. Konsul) 38.
 Catulus (rom. Konsul) 42, 50, 52.
 Ceylon 364.
 Christen Østersøn 98.

- Christian, Prins, (Den udvalgte) 361, 369, 394, 395, 405, 426.
 Christian af Braunschweig-Lüneburg 385.
 Christian I 230, 232 ff., 241, 242.
 Christian II 203, 211, 230, 242, 243, 254, ff., 265, 266, 267 ff., 272, 470.
 Christian III 99, 188, 206, 210, 213, 270 ff., 287, 289.
 Christian IV 8, 185, 187, 211, 330 ff., 355, 364, 369, 370, 372 ff., 383 ff., 425, 442, 474.
 Christian V 213.
 Christian IX 426.
 Christiania 436.
 Christiansopol 341, 342, 346.
 Christiansborg 384.
 Christianshavn 447, 459, 461.
 Christianspris 412, 413, 417.
 Christoffer I 169, 170.
 Christoffer II 97, 171 ff.
 Christoffer af Bayern 229, 230.
 Christoffer af Oldenburg 267, 268 ff.
 Clement, Skipper, 272, 273, 274, 276.
 Colleon, Bartolommeo 204, 238—39, 239.
 Columbus, Christoffer, 254.
 Conti, Torquato, 398, 399.
 la Cour, Wilhelm, Dr. phil., 425.
 Courtral 201, 233.
 Cromwell, Oliver, 435.
 Crécy 185, 235.
 Czarniecki, Stephan, 453.
 Cæcina (rom. Feltherre) 56.
 Cæpio, Servilius (rom. Prokonsul) 38.
 Casar, Cajus Julius, 54, 55, 50, 411.
 Dahlberg, Erich Jonsson, 437, 441, 446, 440.
 Dam, Claus von, 408.
 Dançay, Charles, 304.
 Dansborg 384.
 Danzig 471.
 Ditmarsken 209, 239, 243, 245, 287, 338.
 Dohna, Christoffer von, 325.
 Dorestad 123.
 Dorothea, Dronning, 230, 241.
 Dureel, Magnus, 432, 434.
 Duus, Oluf, 272.
 Dryskløt, Lars Pedersen, 414, 414—15, 415.
 Dyveke 211, 255.
 Eadric 143.
 Eberstein, Ernst Albrecht von, 441, 442, 462, 464, 466 ff.
 Edgar af England 135.
 Edmund af England 135.
 Edmund Jernside 143—144.
 Edvard af England 134, 145.
 Ederen 56, 168, 240.
 Ejnar Tamberskalver 141.
 Elben 387, 395, 434, 435, 438.
 Eldsund 261.
 Elfsborg 299, 306, 319, 338, 350, 353.
 Elisabeth Augusta (Lindenov) 452.
 Ella (Kong) 130.
 Engelbrekt, Engelbrektsson 228.
 England 130, 133—135, 137 ff., 254, 366, 394, 435, 460, 470.
 Erasmi, Petrus, 369.
 Erik XIV, Kong, 296, 297, 299 ff.
- Erik Abelson, Hertug, 170.
 Erik Ejegod 155.
 Erik Emune 82, 120.
 Erik, Jarl, 136, 142, 143.
 Erik Klipping 99, 169, 170.
 Erik Lam 156.
 Erik Menved 97, 101, 103, 170 ff.
 Erik Plovpenning 169.
 Erik af Pommern 98, 180, 213, 224 ff., 240.
 Erik Sejrsæl 142.
 Eriksson, Arvid, Oblit., 233, 235.
 Ernst af Mansfeld, Greve, 385, 389.
 Erslev, Kr., Professor, 168, 225, 239.
 Esbern Snare 161, 192 ff., 166.
 Estland 160, 164, 167, 175.
 Utsch 42, 50.
 Eutin 268, 269.
 Eyvind Skaldespiller 108.
 Faaborg 278.
 Falk, Hjalmar, 64.
 Falkenberg 309.
 Falköping 316, 317.
 Faurskov Banker 277, 283.
 Ferner 32, 286, 396.
 Fersen, Otto Vilhelm, 458.
 Filip af Hessen 271.
 Finland 249, 277, 284, 353.
 Flavius Vegetius Renatus 120.
 Flensborg 396.
 Fodevig 120, 156.
 de Fours, Oberst, 391, 392.
 Frankrig (Gallien) 37, 38 ff., 41, 96, 130, 132—134, 264, 400.
 Frans I af Frankrig 258.
 Frederik I 195, 241 ff., 264, 266 ff., 272, 287.
 Frederik II 194, 209, 220, 285, 287 ff., 290—91, 294, 296 ff., 328, 426.
 Frederik III (dansk Konge) 364, 424 ff.
 Frederik III (tysk Kejser) 242.
 Frederik III af Holsten-Gottorp, Hertug, 413, 435, 442.
 Frederiksborg 420, 443, 445.
 Frederikshald 469.
 Frederiksdøde (Fredericia) 429, 432, 436, 437, 438, 453.
 Friedrich Wilhelm af Brandenburg 452.
 Frils, Hans, 451.
 Frijs, Christian, 353.
 Frode (Kong) 88.
 Fryxell, A., 346.
 Fröllich, Lorens, 86, 121, 138, 141.
 Fuchs, Adolf, 390, 391, 392.
 Fuhsbüttel 434.
 Fyn 114, 270, 276, 277, 278, 280, 361, 412, 418, 428, 435, 438, 463, 464.
 Gabel, Christoffer, 445, 449, 452.
 Gad, Hemming, 249 ff.
 Gallien 38, 41—42, 50.
 Garz 160.
 Georg, Hertug af Lüneburg, 338.
 Gerhard (Gert) Greve af Holsten, 102, 171 ff.
 Gering, Jacob, 372.
 Gerner, Henrik Thomesen, 367, 454.
 Gladebeck, Jost, 274, 275.
 Glückstadt 396, 397, 402.
 Gnupa 123.
- Godfred 123, 129.
 Gorm den Gamle 123.
 Gothenborg (Göteborg) 338, 417.
 Gotland 177, 241, 421, 422.
 Gottorp 121.
 Grathe Hede 156, 157.
 Grils Hans 242.
 Grils, Henrik, 242.
 Grubbe, Eiler, 320.
 Grækenland 22, 166.
 Gudmund Arason 109.
 Guldborg 338, 350.
 Gundestrup 40, 41, 43, 51.
 Gustav II Adolf 279, 340, 342, 346, 347, 352, 354, 355, 364, 373, 376, 380, 383, 365, 386, 389, 401 ff., 408, 409, 410, 411, 437.
 Gustav Vasa 255, 257, 258, 260—61, 264, 272, 276, 277.
 Gustavsson, Bo, 340.
 Gyldenløve, Ulrik Christian, 434, 438, 442, 448, 449.
 Gyldenstjerne, Erik, 242.
 Gyldenstjerne, Mogens, 191.
 Gyldenstjerne, Peder, 307.
 Gyllenstierna, Kristine, 261.
 Günther af Schwarzburg, Greve, 267, 298, 300, 302 f., 304.
 Gønge (Herred) 348, 349.
 Gønge, Mikkel Pedersen, 304, 321, 338.
 Haag 460.
 Haarik 123.
 Hadersleben, Jens von, 438.
 Haderslev 398.
 Hahausen 300.
 Hakon IV 110 f.
 Hakon VI, 179.
 Hakon Jarl 136, 145.
 Halland 269, 270, 276, 296, 299, 303, 307, 316, 347, 350, 403, 421, 422, 434, 442.
 Halle, Didrik von, Oberst, 292.
 Halmstad 230, 299, 301, 302, 306, 320, 341, 357.
 Hals 429.
 Hamburg 168, 436.
 Hameln 387, 388, 389, 394, 420.
 Hamhus 291, 293.
 Hammerich, Angul, Professor, 28.
 Hans, Kong, 188, 241 ff., 255, 266.
 Hans, Hertug, 287.
 Harald Blaataand 123—124, 134—136.
 Harald Haarderaade 115, 118, 124, 153, 154, 165.
 Harald Haarfager 62.
 Harald Kejsa 65.
 Harald Knudsen 145, 146.
 Harald Svendsen 142, 144.
 Hardegon 123.
 Hardeknud 145, 146, 152.
 Hardenberg, Jakob, 278.
 Harzen 387.
 Hastings (Senlac) 92, 116.
 Hatt, G., Professor 60.
 Hedeby (se ogsaa Slesvig) 122—124, 142, 153.
 Helde 244, 292, 293, 295.
 Heidersdorf, Reinhold, 260.
 Helgeaa 145.
 Helge Skjelungsson 109.
 Helsingborg 177, 191, 258, 276, 284, 333, 338, 375, 416, 419.
 Helsingør 333, 375, 439, 460, 451.

- Hemmingstedt 295.
 Henrik I 123.
 Henrik VIII 268.
 Henrik Løve 160.
 Henrik af Schwerin 167.
 Henrik Tageson 229.
 Hessen 385, 430.
 Hjørungavaag 136.
 Holck, Eller, 448.
 Holk, Henrik, 401.
 Holle, Jørgen von, Oberst, 297, 300,
 303, 306, 310, 312, 314.
 Hollingstedt 121.
 Holmengaard 106.
 Holstebro 278.
 Holsten 212, 228, 238, 239, 240,
 247, 269, 271, 281, 332, 338, 386,
 395, 398, 399, 412, 417, 418, 420,
 431, 435, 436, 452.
 Horn, Gustav, General, 412, 415,
 416, 417, 467, 468.
 Horn, Henrik, 353.
 Hoya, Greven af, 277, 278, 279, 280.
 Hoyer, J. G., 366.
 Huitfeld, Arild, 255, 336, 354, 355.
 Huitfeld, Poul, 300, 301.
 Huitfeld, Tenne, 470.
 Hvidsærk 132, 133.
 Hårjedalen 353, 421.
 Hæstsko, Jakob Henriksson, 309,
 312, 313, 314, 319.
 Ingeborg, Dronning, 170—71.
 Ingeborg af Mecklenburg 179.
 Ingermanland 445.
 Isted 153.
 Italien (romerske Rige) 22, 36, 38,
 42, 50 ff., 132, 134, 160, 239, 254,
 385, 405.
 Itzehoe 244, 290, 434, 436.
 Ivan den Skrækkelige 255.
 Ivangorod 335.
 Ivar Benløs 132, 133.
 Jacob I af Storbritannien 352, 385.
 Jacob Erlandsøn 80.
 Jacob af Halland, Greve, 170.
 Jankowitz 419.
 Jerusalem 164.
 Johan III af Sverige 324, 347.
 Johan, Greve af Holsten, 102,
 171 ff.
 Johan, Hertug af Holsten, 291.
 Johan af Nassau 218, 220.
 Johan Ernst af Sachsen-Weimar
 389.
 Jomsborg 135.
 Jónsson, Flinnur, 108, 109.
 Julin 135.
 Justinus (rom. Historieforfatter) 55.
 Jylland 55, 363, 397, 399, 400, 412,
 414, 416, 418, 425, 429, 434, 435,
 438, 451, 453.
 Jämtland 338, 353, 421, 422.
 Järva 233, 234.
 Jönköping 232, 338, 341, 350, 351.
 Kaas, Niels, (Rigskansler) 330, 332.
 Kall, Rolf, Oberst, 185.
 Kalmar 179, 180, 242, 336, 338,
 339, 340, 341, 342, 344, 346, 350,
 353.
 Kalthoff, Peter, 430.
 Kalundborg 161, 162, 452.
 Karl V, Kejser, 262.
 Karl IX, Kong, 333, 334, 335 ff.,
 340, 341, 344, 345, 346.
 Karl X Gustav, 410, 419, 431 ff.
 Karl XII 441.
 Karl Knutsson 228, 230, 232.
 Karl den Store 91, 129.
 Kerteminde 270, 464, 466.
 Kiel (Kielerrjord) 338, 412, 417.
 Kljæv 133.
 Knud Alfsøn 248.
 Knud den Hellige 155.
 Knud Lavard 102, 155, 226.
 Knud, Magnus, 156.
 Knud den Sjette 162 ff., 107.
 Knud den Store 91, 92, 127, 139,
 142 ff., 152.
 Knudsen, Karl (Thott), 260.
 Knæred 353, 411, 421.
 Kohl, David, 426.
 Kola-Halvøen 333.
 Kolberger Heide 388, 417, 420.
 Kolding 397, 414, 435.
 Konstantinopel (se ogsaa Byzants)
 133.
 Korsør 446.
 Kovirke 122—123.
 Krabbe, Ivar, 434.
 Krag, Mogens, 448, 459.
 Krag, Otte, 433, 470.
 Krempe 396, 397, 402.
 Kristiansstad 416.
 Kristina Augusta, Dronning, 409.
 Kristine, Dronning, 249 ff.
 Kronborg 211, 405, 439, 446, 450,
 451, 452, 453, 454.
 Krummedige, Erik, 278.
 Krummedige, Klaus, 242.
 Krumpen, Otto, 191, 258, 261 ff.,
 300.
 Kruse, Enevold, 338, 361, 390, 392.
 Kruse, Vibeke, 365, 405, 442.
 Kruus, Jesper Matsson, 342, 347.
 København (•Havn•) 161, 206, 226,
 239, 267, 272, 281, 282, 296, 304,
 337, 353, 375, 382, 384, 422, 438,
 439, 446 ff.
 Køge 270, 460.
 Kölige 310.
 Köln 178.
 Körbitz, Johan Christoph von, 466,
 468.
 Lange, Kjeld, 448, 456—57.
 Lange, Thor, 153, 156.
 Langeland 270, 438, 451, 460.
 Langmack, Morten, 467.
 Lasse af Skara 307.
 Lauenburg 164, 395.
 Lavrids Jonsson 171.
 Leipzig 280.
 Lidköping 317.
 Lifland 445.
 Limfjorden 414—15.
 Lindegaard, Frederik, 369.
 Lindenov, Hans, 425, 452.
 Lindsfarne (Holy Island) 130.
 Linköping 322.
 Lohausen, Wilhelm von, 361, 390.
 Lolland-Falster 304, 331, 357, 438,
 440, 460.
 London 140, 143.
 Ludvig Albertsson 171.
 Luna 132.
 Luther, Dr. Martin, 206, 344.
 Lutter am Barenberge 361, 390 ff.,
 404, 432.
 Lübeck 168, 231, 254, 264, 268, 269,
 270, 271, 272, 275, 277, 278, 297,
 323, 327, 352, 362, 402, 404.
 Lüneburg 226, 227, 228, 386, 430.
 Lyrskov Hede 109, 153.
 Lödöse, Gamle, 298, 306.
 Macchiavelli, Niccolò, 218, 224.
 Madsen, Emil, Oberst, 194.
 Madsen, Hans, 278, 279.
 Madsson, Lambert, 261.
 Magdalena Sibylla af Sachsen 405.
 Magnus Bengtsson 228.
 Magnus Blinde 106.
 Magnus den Gode 109, 152 ff.
 Magnus Nielsøn 80, 155.
 Malmø 254, 267, 419.
 Manlius, Cnejus (rom. Konsul), 38.
 Marcellus, Claudius 47.
 Marekær 300.
 Margrete, Dronning, 178 ff., 185,
 186, 187, 193, 223 ff., 228, 240,
 248, 266.
 Margrete Sambirka 99, 170.
 Marius, Gajus, (rom. Konsul) 41—
 45, 47—54.
 Marsvin, Ellen, 388.
 Marsvin, Jørgen, 194.
 Massilla 48.
 Matson, Sten, 338.
 Maximilian af Bayern 365.
 Maximilian I, tysk Kejser, 203.
 Meadows, Sir Philip, 471.
 Meldorp (Meldorf) 206, 244, 245,
 267, 281, 292, 294, 295.
 Mercia 134, 142.
 Meyer, Marcus, 268, 271, 272.
 Mikkel Bartskeer 210.
 Mithridates (Konge af Pontus) 55.
 Mollerup, W., 299, 327.
 Mons 280.
 Montecuculi, Raimund, 453.
 Montequieu 145.
 Morgarten 201, 233.
 Moritz af Oranien 218, 220, 233,
 407, 408.
 Mornay, Carolus, 300, 302, 319.
 Moscardo, Oberst, 250.
 Munk, Erik, 320.
 Munk, Kirsten, (Christine) 211, 361,
 388, 389, 394, 396, 405, 425.
 Münchhausen, Hilmar, Oberst, 297.
 Møn 460.
 Nakskov 439, 440, 460, 462.
 Nansen, Hans, 468, 470, 472.
 Napoleon den Store 409.
 Nauen 390, 391.
 Nederlandene (Holland) 37, 218,
 220, 384, 385, 386, 394, 451, 452,
 453, 460, 463, 470.
 Neidhard, Andreas, 428.
 Nelle 390, 391, 392.
 Niels fra Sorø, Broder, 225.
 Niels (Konge) 60, 80, 95, 155.
 Niels Ebbesen 171, 172, 175.
 Nienburg 388.
 Nordalbingien 163.
 Norby, Søren, 256, 263, 264—65.
 Nordstrand 294, 396.
 Nordtorff, 287.
 Noreja (Noricum) 36.
 Norge 135, 179, 230, 240, 248, 255,
 303, 302, 336, 351, 364, 376, 422,
 435, 451, 469.
 Normandiet 88, 133, 142, 147, 148 ff.,
 166.

Norrköping 322.
 Northumberland 134, 141, 142.
 Nyborg 270, 463, 464, 465, 466 ff.
 Nürnberg 368.
 Nørre Sundby 414—15.
 Obdam, Jacob, Wassenaer van, 452, 466—67.
 Odense 270, 285, 467.
 Olav af Sverige 142.
 Olav Digre 87, 145.
 Olav Trygvæsson 130, 141, 145.
 Oluf Hakonson 179.
 Oluf Hunger 164.
 Ordericus Vitalis 164.
 Orulf, Hertug, 153.
 Otto I 123.
 Otto II 124.
 Otto Christoffersen, Junker, 173.
 Otto Ludvig, Rhingreve, 391, 394, 396.
 Oxenstierna, Axel, 353, 404, 411, 412, 413, 421.
 Palladius, Peder, 206, 208, 221.
 Palestina 164, 166, 167.
 Paré, Ambroise, 369.
 Paris 133, 168.
 Parnow, Henrik, 180.
 Parsberg, Mandrup, 352.
 Peder Lodehat, Biskop, 226.
 Philip af Sulzbach 466, 467 ff.
 Phillippa, Dronning, 226.
 Piasczynski, Casimir, 468.
 Pichler, Oberst, 459.
 Piøen 268.
 Po 50, 51.
 Podebusk, Henning, 178.
 Podebusk, Morita, 307.
 Polen 338, 404, 432, 433, 435, 471.
 Polybios 45, 53.
 Pomern 163, 164, 361, 402, 412, 453.
 Posse, Knut, 233, 235, 230.
 Powsch, Laurids, 458.
 Preussen 430.
 Printzensköld, Johan, 454.
 Ptolemæus, Klaudius, 32, 55.
 Qualen, Oberst von, 307.
 Quitzwon, Henning, 447, 457.
 Rakoczy, Georg II, 435.
 Ramel, Henrik, 331.
 Ramsing, H. U., General, 160, 161.
 Ramundaboda 261, 265.
 Randers 276, 276, 451.
 Rantzau, Brøide, 346, 347, 349.
 Rantzau, Daniel, 297, 303 ff., 325, 408.
 Rantzau, Franz, 348.
 Rantzau, Gert, 338, 342, 346, 348, 350.
 Rantzau, Henrik, 193, 287.
 Rantzau, Johan, 206, 269, 270 ff., 289, 291, 294, 295.
 Rantzau, Josias, 394.
 Rantzau, Markvard, 402.
 Rantzau, Moritz, 290.
 Baudisks Slette 52.
 Rebollo, Bernardino de, 433, 437, 438.
 Reedt, Peder, 446.
 Regnar Lodbrøg 130, 131, 145.
 Rendsborg 244, 418.
 Reval (Tallinn) 167, 175.
 Rhedasa 121.
 Rhône 42, 132.
 Ribbing, Erik, 261.
 Ribe 200, 239.
 Richard, Hertug af Normandiet, 134.
 Ring (Kong) 130, 148.
 Ringkøbing 276.
 Rockstroh, K. C., 356, 406, 414, 429, 440, 456.
 Rollo 133, 147.
 Rolf Krake 87, 98.
 Rom 38, 42, 48, 50, 54, 55, 56, 84, 132.
 Rorik 123.
 Rosenkrans, Erik, 320.
 Rosenkrans, Holger Holgersen, 274, 275.
 Roskilde 269, 324, 442, 443, 444, 445, 446, 460.
 Rostgaard, Hans, 456.
 Rotebro 242, 243.
 Rothenburg 239.
 Rothkirch, Wenzel, 392.
 Rudkøbing 451.
 Rudolf II, Kejser, 332.
 Rusland (Russere) 133, 240, 255, 303, 333, 334, 432, 433.
 Ruyter, Michiel Adriaanzoon de, 463, 464.
 Rygen 163, 166.
 Ryssby 340, 345.
 Rønnow, Klaus, 236.
 Sachsen 430, 462.
 Saladin 166.
 Saxo Grammaticus 88, 92, 93, 106, 107, 115, 154—55, 157.
 Schack, Hans, 441, 442, 447, 448, 462, 464, 466 ff.
 Scheel, Heinrich Otto, 339.
 Schlesien 389.
 Schlick, Greve von, 396.
 Schmitz, Didrik, 115, 119.
 Schwartzkop, Martin, 243.
 Schwarz, Bertold, 185.
 Schönwiesener, Oberst von, 289, 290, 292.
 Segeberg 268, 269.
 Sehested, Sten Matheson, 338, 341.
 Sehested, Hannibal, 417, 425.
 Selmer, Jørgen, 210.
 Sigbrit Villumsdatter 211, 255, 258, 264.
 Sigfred, dansk Konge, 148.
 Sigismund, Kejser, 225.
 Sigurd Orm i Øje 132—133.
 Sigurd Slembe 106.
 Sigvalde Jarl 136, 138, 139, 142.
 Silanus, M., (rom. Konsul) 38.
 Sinclair, Andreas, 338, 342, 346.
 Sinclair, George, 351.
 Sjælland 269, 278, 341, 357, 363, 428, 430, 438, 446, 469.
 Sjøgaard 353.
 Skaane 230, 258 ff., 269, 270, 274, 276, 296, 297, 316, 323, 341, 347, 358, 418, 418, 419, 425, 429, 430, 434, 442, 445, 454.
 Skagen 56.
 Skanderborg 435.
 Skaner 177.
 Skara 318, 317, 346.
 Skeel, Christen Albertsen, 467.
 Skellinge Hede 347, 348.
 Skjalm Hvide 106, 107.
 Skovshoved 269.
 Slagheck, Didrik, 211, 255, 258.
 Slentz, Junker, 242, 243, 246, 275.
 Slesvig By (se ogsaa Hedeby) 123—124, 153.
 Slesvig, Hertugdømmet, 226, 238, 239, 240, 285, 286.
 Slien 121.
 Småland 303, 346.
 Snoghøj 414.
 Snorre Gode 108.
 Soleiman, Sultan, 268.
 Some, Krister, 342.
 Somerset 134.
 Sophie, Dronning af Danm., 331.
 Sophie Amalie, Dronning 427, 447.
 Spanien 41, 132, 150, 365.
 Spens, Jacob, Gesandt, 385.
 Sprøge 160.
 Stade 416.
 Steenstrup, J. C. H. R., Professor, 30, 91, 139, 140, 145, 155.
 Steenwinkel, Oluf van, 367, 451.
 Stenbock, Gustav Otto, 353, 466, 467, 469.
 Stenderuphage 438.
 Steno, Nicolaus, 369.
 Stettin 287, 327, 332.
 Stig Anderson, Marsk, 170.
 Stiklestad 87, 108 f., 145.
 Stockelsdorp 271.
 Stockholm 233, 235, 236, 240 ff., 257, 262 ff., 304, 321, 351, 438.
 Stockman, Oberstløjtnant, 457.
 Stormarn 239.
 Storbritannien (se ogsaa England) 216.
 Straalsund 178, 396, 401, 402.
 Streckluss, Lazarus, 306.
 Strengnas 261.
 Sture Erik 361.
 Sture, Nils Bosson, 234, 235, 236.
 Sture, Sten Gustavsson, 232 ff., 241, 249, 252, 253.
 Sten Sture den Yngre 256, 257 ff.
 Sture, Svante, 249, 253, 254.
 Suhl 430.
 Sulla (rom. Hærfører) 52.
 Svane, Hans, 469, 472.
 Svend Estridsen 153, 154, 155.
 Svend Grathe 156.
 Svend, Svendsen, 165, 166.
 Svend Tveskæg 109, 124, 127, 139, 142—143.
 Svendstrup 274, 275.
 Sverige 192, 224, 228 ff., 241, 248, 249 ff., 277, 284, 296 ff., 332, 333 ff., 360, 362, 383, 384, 385, 386, 401, 405, 406, 407, 433, 442, 464, 471.
 Svold 141.
 Söderköping 322.
 Selvitsborg 341.
 Sønderborg 271.
 Sønderjylland 114, 226, 240, 435, 441.
 Sørensen, S. A., Kapt., 431, 469.
 Tactuss 56.
 Tangermünde 257.
 Tap Hede 173.
 Tasso 166.
 Teutobod (Teutonerrfyrste) 34, 48.
 Thormod Kolbrunnarskjald 109.
 Thott, Tage Ottesen, 404—06.
 Thuresen, Frederik, 448.
 Thy 82, 272.

Thyrborg 121—122.
 Thyra Danebod 121, 134.
 Tielebrügge 291, 295.
 Tilly, Johan Tserclaes, 361, 385,
 387, 388 ff., 411.
 Tiveden 260.
 Tornow, Henrik, 307.
 Torstenson, Lennart, General, 362,
 412, 413, 418, 419.
 Trankebar 384.
 Travemünde 269.
 Trelleborg 121, 124—126.
 Trenen 121.
 Triftau 268.
 Trolle, Gustav, 256, 260, 278, 280.
 Trondhjem 435, 442, 454, 470.
 Tuxen, Lorenz, 456.
 Tyme Sjællandsfarer 142—143, 144.
 Tyskland 22, 239, 255, 338, 360,
 361, 383, 386, 386—87, 394, 395,
 403, 418, 419.
 Ubbe, Regnars Søn, 133.
 Uffe hin Spage 83.
 Ulfeld, Corfitz, 420, 425, 427, 440,
 442, 456, 466.
 Ulfeld, Ebbe, 416, 417.
 Ulfeld, Leonora Christine, 422, 425.
 Ulfeld, Mogens, 338.
 Ulfbæk 403.
 Ulfspærre, Erik Hansson, 412.
 Ulfstand, Hak Holgersen, 194, 306,
 331.
 Ulfstand, Jens Holgersen, 298.
 Ulfstand, Jens Trudsen, 290.
 Ulfstand, Truid, 321.
 Ulrik, Hertug, 405.
 Ulvabäck 353.
 Uppland 233.
 Uppsala 257, 261, 262.

Urban II, Pave, 164, 165.
 Urup, Axel, 432, 449.
 Useodom 402.
 Vadstena 322.
 Vagn Aageson 136, 138.
 Valdemar, Hertug af Jylland, 171,
 174.
 Valdemar, Hertug af Slesvig, 102,
 163.
 Valdemar, Abelson, Hertug, 169.
 Valdemar Atterdag 82, 99, 101, 102,
 161, 171, 174 ff., 186, 266.
 Valdemar Sejv 97, 101, 164, 166 ff.,
 192.
 Valdemar den Store 82, 95, 100,
 122, 154—55, 156 ff.
 Wallenstein, Albrecht Eusebium
 Wenzel, 361, 365, 368, 389, 390,
 395, 398, 405.
 Wallerthum, Oberst von, 290, 291.
 Wallhausen (Valhausen), J. J., 409.
 Varanger 333, 353.
 Varberg 210, 306, 307, 308, 309,
 324, 347, 348.
 Varde 275, 276.
 Vaupell, Otto, 297.
 Wavasar, General, 458.
 Veltheim, Christoffer von, 278, 280.
 Vendsyssel 272.
 Venezia 239.
 Venstermand, Erik, 307.
 Vercellæ (Vercelli) 52 ff., 57, 115.
 Verden 387.
 Weeser 387.
 Vesteråas 201.
 Vestergötland 316, 346, 347.
 Weysberg, Peter, 372, 388.
 Vibe, Peder, Gesandt, 412.
 Viborg 150, 173, 195, 210, 276.

Vilhelm Erobreren 92.
 Villands Herred 346.
 Wilanach 230.
 Visby 176, 177, 178.
 Wismar 438.
 Vitsjö 349.
 Voergaard 414.
 Vogt Vognsen, Major, 414.
 Wolde, Oberst von, 290.
 Wolfenbüttel 391.
 Wolgast 402, 404.
 Vordingborg 80, 160, 161, 162, 226,
 438.
 Wornn, Ole, 369.
 Wrangel, Helmuth, 418.
 Wrangel, Karl-Gustav, 363, 414,
 415, 417, 419, 435, 436, 437.
 Wulf, Oberst, 289.
 Wurmbbrand, Baron von, 380.
 Wæ 346, 349.
 Wætilingastreet 135, 137.
 Wättern 232.
 Wöhrden 247.
 Zlaska, Johan, 210.
 Zürich 37.
 Ægypten 22.
 Ælfric (Ealdorman) 139.
 Æthelred af England 139, 140, 143.
 Øland 177, 342, 346, 350, 351.
 Ørebro 335.
 Øresund 297, 333, 421, 471.
 Øræs 309.
 Øsel 416, 421, 422.
 Østangel 134, 139.
 Østergötland 321.
 Østrig 385, 396.
 Øxnebjerg 278, 279.

ERRATA

Pag. 36	L. 3 f. o. »Bajerns«	lms Bayern	Pag. 141	Billedtekst »Lorens Frø lich«	lms Louis Moe
» 55	», 9 f. n. »den«	» dem	» 147	Billedtekst »Nomandiet«	» Normandiet
» 88	Billedtekst »Lorens«	» Lorens	» 244	L. 2 f. n. »Skanske«	» Skanse
» 97	L. 7 f. n. »Kristoffer«	» Christoffer	» 245	», 2 f. n. »Huitfeldt«	» Huitfeldt
» 123	», 17 f. o. »derfor ifølge«	» derfor, ifølge	» 305	Billedtekst »Erik IV«	» Erik XIV
» 124	», 12 f. o. »efte«	» efter			

